ז. שער

פון דער

אלטער

און ניער

וועלט

/זכרונות/

ניו־יאָרק 1966

Z. SHER

FUN DER ALTER UND NAIER WELT

(From The Old And The New World)

•

MEMOIRS

•

Copyright 1966
by Z. SHER
NEW YORK, N. Y.

•

הויפט פארקויף :

„ציקא"־פאַרלאג און ביכער־צענטראַלע
"CYCO" Publishing House and Book Distributing Center
25 East 78th St., New York, N. Y. 10021

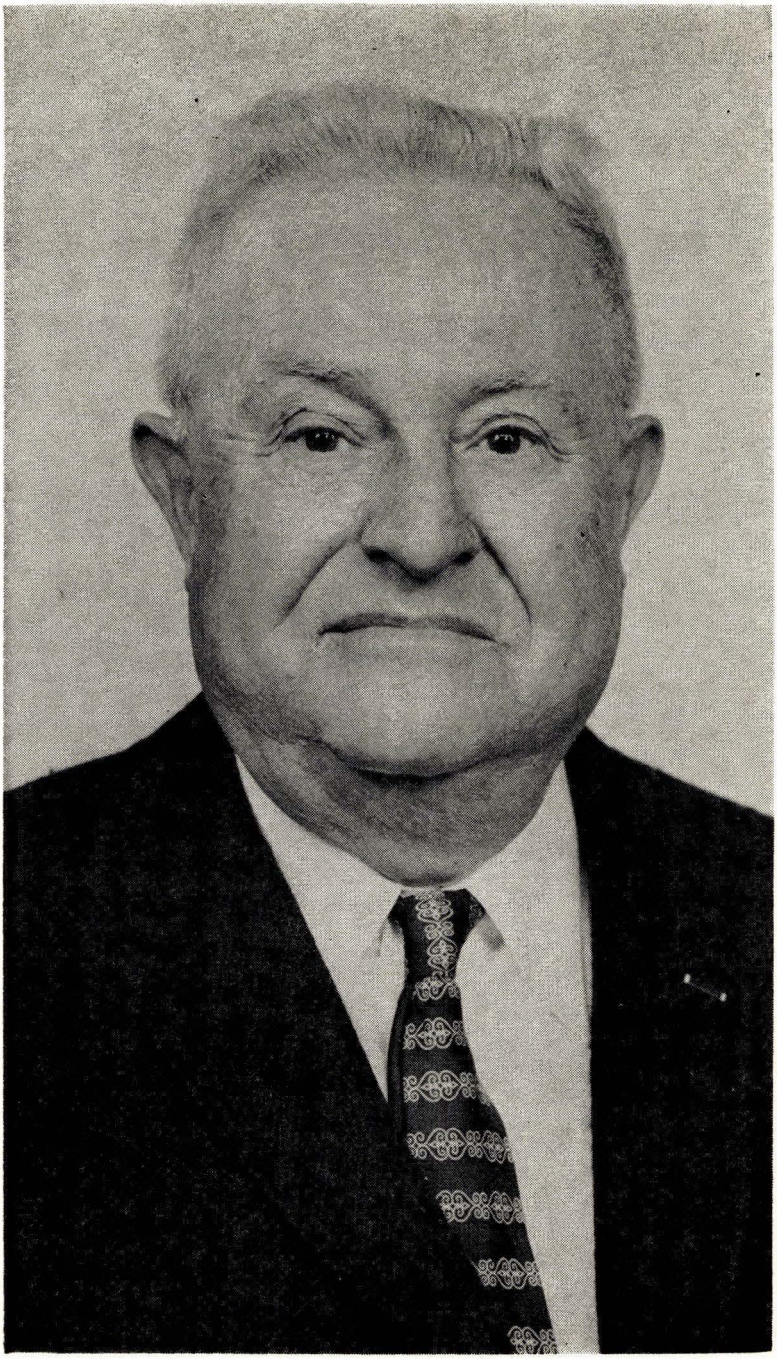
שערי־בלאט און הילע געצייכנט פון יחזקאל שלאם

•

Printed in U. S. A.
by:
KNIGHT PRINTING CORPORATION
382 Lafayette Street, New York, N. Y. 10003

96

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2022

דאַנק־אויסדרוק

איך וויל אויסדריקן א דאנק צו א צאָל ארבעטער־אָרגאַניזאַציעס און יחידים, וועלכע האָבן מיר געהאָלפן אין אַרויסגעבן דאָס בוך.

צום אַלעם ערשטן, א האַרציקן דאנק די דריי באַוואוסטע יידישע ארבעטער־פירער און העכסטע באַאמטע פון די דריי נאַדל־פּאַך־יוניאָנס — דוד דובינסקי, פּרעזידענט עמעריטוס פון דער „אינטערנעשאָנאַל ליידים גאַרמענט וואָירקערס יוניאָן", יעקב פּאַטאַפסקי, פּרעזידענט פון דער „אַמאַלגאַמייטעד קלאָדהינג וואָירקערס יוניאָן". און אַלעקס ראָז, פּרעזידענט פון דער „העט, קעפּ און מילינערי יוניאָן".

א ספּעציעלן דאנק וויל איך אויסדריקן צום באַקאַנטן ארבעטער־פירער ישראל ברעסלאָוו, פאַרוואַלטער פון דעם דרעסמאכער לאָקאַל 22 און פּרעזידענט פון ארבעטער־רינג, וועמענס איניציאַטיוו א צאָל לאָקאַלס און די צוויי ניו־יאָרקער דזשאָינט באָארדס פון דער „אינטערנעשאָנאַל" האָבן בריטהארציק געשטיצט די אויסגאָבע פון מיין בוך. דאָס זיינען: די קלאָוק דזשאָינט באָארד, די דרעס דזשאָינט באָארד און די לאָקאַלס 9, 22, 23, 62, 66, און 155. מיין דאנק צו די דאָזיקע אָרגאַניזאַציעס און זייערע הויפּט־באַאמטע: הענעך מענדעלסאָן, טשארלז זימערמאַן, הערי פישער, ישראל ברעסלאָוו, שעלי אפּלטאָן, מעטיו שאַנוואַלד, מאָרי גראָס, און לואיס נעלסאָן.

מיין האַרציקן דאנק אויך צום ניו־יאָרקער אַמאַלגאַמייטעד דזשאָינט באָארד און איר פּירער, לואיס האָלענדער; צו דער מילי־נערי יוניאָן און אירע הויפּט־פּירערס נ. ספּעקטאָר און מ. מענדעלע־וויטש, און צו דער יידישער בוטשער־ארבעטער יוניאָן לאָקאַל 234 און איר פאַרוואַלטער דזשאָזעף בעלסקי, פאר זייער בייטראָג צו דער אויסגאָבע פון בוך.

מיין אויפריכטיקן דאנק אויך צום ארבעטער רינג און זיין עקזעקוטיוו סעקרעטאַר, בנימין געבינער, פאַרן וואַרעמען אָפּרוף צו דעם אַרויסגעבן פון מיין בוך.

גאָר א האַרציקן דאנק וויל איך אויסדריקן צו מיין יוגנט־חבר, און לעבנס־לעננלעבן פריינד, מאָקס (מיכל) לעפקאָוויץ, פאַר זיין איבערגעגעבענער און וואַרעמער פריינדשאַפט צו מיר.

צולעצט באַדאַנק איך דעם באַוואוסטן ביבליאָגראַף, יעפּים ישורין פאַר אַריינגעבן מיין ביבליאָגראַפיע אין בוך.

ניו־יאָרק, 1966 **ז. שער**

מיין ליבער פרוי

ל י ל י ע

וואָס האָט מיך שטענדיק דערמוטיקט און געהאָלפן
און מיינע טייערע קינדער:

רודאָלף

פרומע

און

דוד

זעליג שער

ערשטער טייל

אין אָנהויב פון לעבן

קאַפּיטל 1.

אין דער אַלטער היים; מיין קינדהייט;

אַיך בין געבאָרן געוואָרן אין זייער אַן אָרעם הויז. מיין טאַטע איז געווען אַן אַרבעטער, אַ וועבער. ער האָט געהייסן דוד חיים דער וועבער. און האָט פון דער אַרבעט פאַרדינט וואַסער אויף קאַשע.

אין וועלכן טאָג פון יאָר איך בין געבאָרן געוואָרן, ווייס איך ניט. קיין מעטריקעס האָב איך ניט געהאַט און קיין פאַספאָרט אויך ניט. און מיין טאַטע האָט עס אין ערגעץ ניט פאַרשריבן, אַפילו ניט אויף אַ ברעג פון אַ סידור, אָדער מחזור, ווי דער מנהג אין דאָן געווען אין די קליינע שטעטלעך. מיין טאַטע פלעגט זאָגן, אַז איך בין געבאָרן געוואָרן אין די דריי וואָכן (דאָס זיינען די דריי, ביי יידן, טרויעריקע וואָכן, — פון שבעה עשר בתמוז, ביז נאָך תשעה באָב). וועז? וואָסער טאָג אין די דריי וואָכן? — דאָס האָט ער ניט געזאָגט. און אַפילו דאָס, אַז איך בין געבאָרן געוואָרן אין די דריי וואָכן, האָט ער ניט געזאָגט ווי אַ באַשטימטע זאַך. נאָר אַזוי ווי איך פלעג, אַלס קינד, ווייניגן פון יעדער קלייניקייט, אַז מען האָט מיך קוים געקענט איינשטילן, פלעגט זיך דער טאַטע וויצלען, און זאָגן: — „וואָס איז דער וואונדער, וואָס ער איז אַזאַ ווייניגער? אַז ער איז געבאָרן געוואָרן אין די דריי וואָכן". נעם איך אָן, אַז איך בין געבאָרן געוואָרן אין חודש אָב, 1888, און וועז איך בין געקומען אין אַמעריקע, און אַרויס־געגנומען די ערשטע בירגער־פאַפירן, האָב איך אָנגעגעבן דעם טאָג פון מיין געבוירן ווערן, דעם 19טן אויגוסט, 1888.

דאָס שטעטל וואו איך בין געבאָרן געוואָרן, ראָזשינאי, אַמאָליקע גראָדנער גובערניע, איז געווען אַ פאַבריטשנע שטעטל. ס׳זיינען דאָרט געווען אַ היפש ביסל טעקסטיל־פאַבריקן, אין וועלכע מען האָט גע־אַרבעט אויף פראָסטע דעקעס, על פי רוב פאַר דער רוסישער אַרמיי, און אויך פיין־אויסגעאַרבעטע, מיט שיינע אוזאַרן, פון פאַרשיידענע

קאָלירן, קאָלדרעס, מיט וועלכע מען פלעגט באַצירן די בעטן, אַזוי
ווי אין אַמעריקע, „בעד־ספרעדס". ס׳זיינען אין דעם שטעטל ראָשי־
נאָי, אויך געווען גאַרבאַרניעס, אין וועלכע מען האָט געאַרבעט אי
אויף רויע, נאַסע פעל, און אי אויף טרוקענע לעדער. ס׳זיינען אינם
שטעטל אויך געווען אַ ביר־ברויעריי און אַ בראַנפן־ברויז, וואו
מען האָט הויפטזעכטלעך געמאַכט פּסחדיקן שנאַפּס. אינם שטעטל
זיינען אויך געווען אייניקע מילן, — אַ וואַסער־מיל, און אַ ווינט־מיל
אויף צו מאָלן מעל. אויך אַ פּאָר ציגלעניעס, אין וועלכע ס׳זיינען
געמאַכט געוואָרן ציגל און דאַכעלקעס. צו דעם זיינען אין שטעטל
אויך געווען קליינע זעלבסטשטענדיקע בעלי־מלאָכות, — ווי שנייידער,
שוסטער, קירזשנער, סטאָלאַרעס, מוליערס, טשעסלער, שינדל־מאַכער,
בלעכער, קאָטלערס (קופּער־שמידן), שמידן, און אַנדערע סאָרטן בעלי־
מלאָכות, ווי אין יעדער אַנדער שטעטל, און וועלכע האָבן באַשעפטיקט
פּועלים. איז דאָס שטעטל ראָשינאַי דעריבער געווען אייניגעטיילט
אין צוויי קלאַסן: — אין אַ קליינער צאָל גבירים, — די פּינעסעס,
די כוואַניקעס, די פּאָשניאַקס, און אַנדערע פּאַבריקאַנטן פון די
טעקסטיל־פּאַבריקן, און פון די גאַרבאַרניעס, און אין דער איבער־
וועגנדיקער מערהייט, אַרבעטער, — וועבער, שפּינער, גאַרבער,
שפּולאַרקעס, נופּערקעס, שערערקעס (ביי די לעצטע דריי פּאַכן האָבן
געאַרבעט פרויען), ווי אויך די פּועלים פון די זעלבסטשטענדיקע
בעלי־מלאָכות.

צווישן די דאָזיקע צוויי קלאַסן, זיינען געווען, ווי אין יעדעס
שטעטל, די מיטעלע בעלי־בתים, ניט גאָר קיין רייכע, אָבער אויך
ניט קיין אַרעמע, — ווי: קרעמער, תבואה־העגדלער און סוחרים,
וועלכע פלעגן צושטעלן פאַרשיידענע מאַטעריאַלן פאַר די וועבערייען,
און גאַרבאַרניעס, און, נאַטירלעך, כלי־קודש.

אַפילו די גאַסן אין שטעטל ראָשינאַי און די בתי־מדרשים
האָבן געטראָגן אַ קלאַסן כאַראַקטער. זיי זיינען געווען אייניגעטיילט
לויט די שטאָנדן אין שטעטל. די רייכע — די פּינעסעס, די כוואַני־
קעס, די פּאָשניאַקס, האָבן געוואוינט אין שיינע, גרויסע געמויערטע
הייזער אויף שלאָס־גאַס, און אָנהויב מילנער־גאַס. און די אַרבעטער,
דאָס אַרעמקייט, האָט געוואוינט אויף קלעבאַנער גאַס, בליזנאַיער
גאַס, חזיר געסל, אַרויפצו מילנער גאַס, און אין נאָך אַ פּאָר אַרעמע
געסלעך. די רייכע האָבן געדאַוונט אין גרויסן געמוירעטן בית־

מדרש, און אין דעם אַריסטאָקראַטישן „אַחים בית־מדרש (דאָס איז געווען אַ בית־מדרש געבויט פון צוויי ברידער פּינעס), זומער אין דער גרויסער שול. און די אַרעמע, — די וועבער, די גאַרבער און די בעלי מלאָכות, האָבן געדאַוונט אין תהילים בית־מדרש, אין געשנאַוויטשעס בית־מדרש, אין שטיבל, וואָס איז געווען אין פאַליש פון דער גרויסער שול, און אין אַ פאַר אַנדערע קלויזן.

***

דאָס לעבן פון די וועבער אין יענער צייט, מיט איבער זיבעציק יאָר צוריק, וועלן איך בין געבאָרן געווארן, איז געווען זייער אַן אַרעמער, געדריקטער, און טרויעריקער. די וועבער האָבן געאַרבעט ווי שקלאַפן, ממש טאָג און נאַכט. אַ וועבער פלעגט אַוועקגיין פון הויז אין פאַבריק צו דער אַרבעט שבת צו נאַכט, גלייך נאָך הבדלה, און פלעגט קומען צוריק אַהיים צום ווייב און די קינדער, פרייטיק פאַרנאַכט, פאַר ליכט־בענטשן. וועלן איך בין געווען אַ קינד, האָב איך מיין טאַטן אַ גאַנצע וואָך ניט אָנגעזען, אויסער שבת, הגם די פאַבריק וואו ער האָט געאַרבעט, איז געווען פון אונדזער הויז ניט ווייטער, ווי לאָמיר זאָגן, אַ צען אַמעריקאַנער בלאָק.

דער אופן פון אַרבעטן אין די וועבעריי־פאַבריקן, איז דאָן געווען אָזאַ: די וועבער פלעגן די גאַנצע וואָך שלאָפן אין פאַבריק. זיי פלעגן אויפשטיין אַ שטיק פאַרטאָג, אַוועקגיין דאַוונענען מיטן ערשטן מנין און נאָכן דאַוונענען זיך גלייך זעצן צום וועב־שטול, צו דער אַרבעט.

די וועב־שטולן זיינען געווען האָנט־שטולן. פון מעכאַנישע וועב־שטולן, וועלכע זיינען באַטריבן געווארן פון פּאַרע, און שפּעטער, פון עלעקטרישע קראַפט, האָט מען נאָך דאָן ביי אונדז ניט געווואוסט. און די אַרבעט איז דעריבער געווען אַ גאַנץ שווערע. די וועבער פלעגן אַרבעטן ביז אַ זייגער ניין, צען, אין דער פרי, ווען זייערע וווייבער פלעגן זיי ברענגען אָנבייסן. געגעסן האָט מען, נאָטירלעך, לעבן וועב־שטול, מיטן קריגל קרופניק אויפן קני. די וועבער זיינען געווען זייער פרומע, פלעגט מען נאָכן עסן בענטשן בציבור. נאָכן עסן אַנ־בייסן, פלעגט מען אַרבעטן ביז אַ זייגער צוויי בייטאָג. דאָן פלעגן די וועבער זיך צולייגן אַ ביסל אויף די אויסגעוועבטע שטיקער סחורה צו כאַפּן אַ דרימל. אין די ווינטערדיקע טעג, ווען ס׳וועלט פרי פינצטער, פלעגן זיי נאָכן דרימל גיין אין בית־מדרש דאַוונען מנחה־

מעריב. אַז זיי פלעגן צוריק קומען אין פאַבריק זיינען שוין זייערע ווייבער דאָרט געווען מיט די טעפלעך וועטשערע, און נאָכן אָפּעסן וועטשערע, האָבן זיי זיך ווידער געזעצט צו דער אַרבעט ביז אַ זייגער עלף, צוועלף ביינאַכט, און דאַן פלעגן זיי זיך ווידער אויסציען אויף די אויסגעאַרבעטע שטיקער סחורה, אויף אַ פּאָר שעה שלאָפן ביז קאַיאָר. און אַזוי האָבן די וועבער געאַרבעט און געלעבט אַ גאַנצע וואָך, ביז פרייטיק פאַרנאַכט.

אַז דער טאַטע איז ניט געקומען אַ היים עסן וועטשערע, האָט מען שוין די קינדער געגעבן עסן וועטשערע קדחת אין אַ קליין טעפּעלע — אַ שטיקל פּראָסטן, ראַזעווען ברויט מיט אַ טעלערל קרופּניק. קיין פּיצל פלייש האָבן מיר אַ גאַנצע וואָך ניט אָנגעזען, אויסער שבת. אויב די מאַמע האָט יאָ געקאָכט אין דער וואָכן אַ שטיקעלע פלייש, איז עס געווען פאַרן טאַטן, דעם ברויט־גענער, וועלכער אַרבעט אַזוי שווער.

געאַרבעט האָבן די וועבער שווער, אָבער פאַרדינט האָבן זיי וויי־ניק, קדחת מיט כשרע פאָדים. זייערע שכירות, אָדער ווי מען האָט עס בייַ אונדז גערופן, „די ראַטע", האָבן די וועבער געקראָגן יעדן האַלבן יאָר. און איידער זיי האָבן געקראָגן זייערע שכירות, האָבן די וועבער בעדאַרפט באָרגן בייַ די קרעמער, בעקער, קצבים, א. אַ. וו. די קרעמער פלעגן אָבער ניט באָרגן די וועבער וואו דער פאַברי־קאַנט האָט ניט געגעבן זיין ערבות. די אַרבעט אין די וועבעריי־פאַבריקן איז געווען אַ סעזאָנע, אַזוי ווי אין אַמעריקע אין די באַ־קלייד־פאַכן. ס׳זיינען געווען לאַנגע פעריאָדן פון „סלעק", וועו ס׳איז קיין אַרבעט ניט געווען. דורך די דאָזיקע פעריאָדן, פלעגן די פאַב־ריקאַנטן אַרונטער נעמען זייער ערבות בייַ די קרעמער, איז אין די הייזער פון די וועבער אויסגעקומען כאָטש אויסצוגיין פון הונגער. פלעגט מען זיך אָנגרייטן דורך דער צייט וואָס מען האָט געאַרבעט, מיט אַ פּאָר זעקלעך קאַרטאָפל, אַ ביסל קרויט, אַ ביסל בעבלעך, אַר־בעס, לינדזן און דאָס איז געווען אַלץ מיט וואָס מען האָט געקאָרמעט די קינדער. איז דער מאַמען געלונגען אַמאָל אויסצואויינען ביים בע־קער אַ פּאָר פונטעלעך פּראָסטן, ראַזעווען ברויט, האָבן מיר פאַרזוכט אַ שטיקל ברויט, אויב ניט, האָבן מיר פיל טעג אַ שטיקל ברויט פאַר די אויגן ניט אָנגעזען.

אַ ביסל האָבן די וויבער פון די וועבער זיי אַרויסגעאָלפן דורך

דער, ווי מען זאָגט עס אין אַמעריקע, „סלעק"־צייט. זיי פלעגן גיין אין די רייכע הייזער וואָשן וועש, פּאָדלאָגעס (דילן), פּאַרקנעטן דייזשעס ברויט, מולטערס חלה, און טאָן אַנדערע אַרבעטן. זומער פלעגן די ווייבער גיין אין די וועלדער קלייבן יאָגדעס, שוואַרצע און רויטע, שוועמלעך, און פּאַרקויפן עס צו די רייכע באַלעבאָסטעס; זיי פלעגן זיך פּאַרדינגען צו מעשטשיאַנעס צו גראָבן זייער קאַרטאָפל. אַנדערע וועבער, וועלכע זיינען געווען שנעלערע, און בעסערע אַר־ בעטער און גרעסערע פּאַרדינער האָבן געהאַט זייער אייגענע בהמה, פלעגן זיי די מילך פּאַרקויפן צו די רייכע באַלעבאָסטעס. די אייגענע קינדער האָט מען פון די מילך אַפילו קיין לעק ניט געגעבן. און אַזוי אַרום איז מען מיט צרות קוים דורכגעקומען די „סלעק"־צייט.

אָט אין אַזאַ אַרעמקייט, און דחקות, בין איך געבאָרן געוואָרן און אָפּגעלעבט מיין קינדהייט, און יוגנט.

אונדזער שטיבעלע, וואו איך האָב די ליכטיקע וועלט דערזען, איז געווען אַ קליינס און אַיינגעהויקערטס, מיט אַ שטרויענעם דאַך אויף וועלכן ס׳איז ערטערווייז אָנגעוואָקסן מאָך, און מיט קליינע פענצ־ טערלעך פאַזע ערד. דאָס שטיבעלע איז באַשטאַנען פון אַיין גרויס חדר וואָס איז אָנגערופן געוואָרן די שטוב, און צוויי אַלקערס. אַיין אַלקער איז געווען אַ ליכטיקער, מיט אַ פענצטער צום גאַס, און דער צווייטער אַלקער איז געווען אין גאַנצן אַ פינצטערער, הינטערן אויוון. בײדע אַלקערס האָט מען פּאַרדונגען צו צוויי שכנים. אין שטוב האָבן מיר געוואוינט. די „מעבל" איז באַשטאַנען: פון אַ גרויסע, בריייטע הילצערנע בעט, אין וועלכער ס׳האָבן געשלאָפן דער טאַטע מיט דער מאַמען (נאָכדעם די שטיף־מאַמע). אָנטקעגן דער בעט איז געשטאַנען אַ הילצערנע סאָפקע. די סאָפקע האָט געהאַט אַ הילצערנעם צודעק. אין דער סאָפקע האָבן געשלאָפן, איך, און צוויי קלענערע פון מיר, קינדער, און אויפן צודעק, אָדער ברעט פון דער סאָפקע, וועלכע מען פלעגט אַוועקלייגן אויף צוויי בענקלעך, פלעגט שלאָפן מיין עלטערער ברודער. צווישן דער בעט און דער סאָפקע איז געשטאַנען אַ הילצערנער טיש און ביי בידע זייטן טיש, זיינען גע־ שטאַנען צוויי בענק. נאָך דער בעט און דער סאָפקע איז געווען אַ טיר צום ליכטיקן אַלקער. נאָכדעם איז געווען אַן אויוועלע פון ציגל, אַ ליעזשינקע, אַן אָפּגעקאַלכטע. נאָך דער אויוועלע איז געווען דער גרויסער אויוון אויך פון ציגל און אויך אַן אָפּגעקאַלכטער. און

צווישן דער אויוועלע און דעם אויוון, איז געווען אַ טיר צום פינצטערן אַלקער. אַ ביסל ווייטער פון דער בעט און דער סאָפקע איז אין דער בריי׳ט געשטאַנען אַ פּשוטער, ניט געפּאַרבטער אַלמער און דער אַלמער האָט אָפּגעטיילט דער שטוב פון דער קיך, אין וועלכער ס׳איז געשטאַנען אַ בריי׳טער טאַפּטשאַן און אַ ניט געפּאַרבטע גראַטקע פּאַר געפּעס. די מישטיינס געזאָגטע געפּעס זיינען געווען: אייניקע הילצערנע שיסעלעך, אַ גרויסע הילצערנע שיסל, אייניקע פּאָרצעלייענע טעלער — פּאַר שבת, און אייניקע ליימענע קריגעלעך. פּאָדלאָגע איז אין שטוב ניט געווען. דער דיל איז געווען אָן ערדענער, אַ שוואַרצער, בלויז פּרייטאָג פּאַרנאַכט פלעגט מען, לכבוד שבת, באַ־שיטן דעם דיל מיט גרעלן זאַמד, וועלכן מיר, די קינדער, פלעגן בריינגען פון סלאָנימער באַרג.

דער מאַמען געדענק איך וויניק. ווייל וועז זי איז געשטאָרבן, בין איך אַלט געווען עטוואָס, איבער פינף יאָר. זי איז געשטאָרבן פון קימפּעט מיטן פינפטן קינד. איך געדענק בלויז אַ ביסל איר גע־שטאַלט. זי איז געווען אַ נידעריקע, ניט קיין מאָגערע. מיט אַ ליכטיק־קלאָרידיקן, קיילעכדיקן פּנים און מיט אַ הויכן שטערן, וועלכער האָט שטענדיק געגלאַנצט. זי איז געווען זייער אַ שטילע, אַ צנועותדיקע. מיר, די קינדער, האָבן קיינמאָל ניט געהערט פון איר אַ הויך וואָרט. פון אַ קללה, איז אָפּגערעדט. דאָס איז קיינמאָל פון איר מויל ניט געקומען. זי האָט חתונה געהאַט פּאַרן טאַטן זייער יונג. ווייל וועז זי איז געשטאָרבן, איז זי אין גאַנצן אַלט געווען זיבן און צוואַנציק יאָר.

אין דעם לעצטן יאָר פון איר לעבן געדענקט זיך מיר אויך אַ ביסל פון אירע רייד, אירע געשפּרעכן מיטן טאַטן.

די אָרעמקייט אין אונדזער הויז, איז גאָר ניט צו באַשרייבן. אַ שטיקל האַלב־זיידענע ברויט מיט נישט — ד. ה. מיט קיין זאַך ניט צו די ברויט פּאַר אָנבייסן, איז שוין געווען אַ יום־טוב. פון אַ ביסל מילך, אַן איי, אָדער אַ פּאָדעם פלייש אין מיטן וואָך, — פון דעם האָבן מיר אָפּילו ניט געווואוסט וואָס דאָס איז אַזוינס, פון דעם אָפּילו ניט געחלומט. בלויז זומער־צייט פלעגט די מאַמע אָפּקאָכן פּאַר וועטשערע אַ טאָפּ רעצקע גרויפּן, פּאַרווייסט מיט אַ ביסל מילך.

אַזוי איז עס געווען כל זמן דער טאַטע האָט געאַרבעט אין דער וועבערייַ־פאַבריק פּאַר דער גרויסער שרפּה אין שטעטל. אָבער נאָכ־

דעם, וועָן די פּאַבריק וואו ער האָט געאַרבעט, איז אָפּגעברענט געוואָרן, איז ער געבליבן אָן אַרבעט און אָן חיונה, און די מאַמע איז אַרום דריי פערטל יאָר נאָכדעם, געשטאָרבן, איז מיין לעבן געווען אַ קייט פון אָרעמקייט, נויט, הונגער, צרות און פּלאַגעניש פון אַן אָרעמען יתום.

קאַפּיטל 2.

די גרויסע שרפה אין שטעטל; די מאַמע איז געשטאָרבן

ס׳איז געווען אין אַ זומערדיקן פרייטיק אין דער פרי, באַלד נאָך שבועות. דער טאָג איז געווען אַ ווארימער, אַ זוניקער, אַ לויטערער. איך בין געזעסן אין אַ וועגעלע וואָס מיין טאַטע האָט צוגעפּגעקלאַפּט פון אַ האַלב צובראָכענער קעסטעלע, וואָס אַ קרעמער האָט אָרויס־געוואָרפן אויפן סמעטניק. צו דעם קעסטעלע האָט דער טאַטע צו־געקלאַפּט פּיר רעדלעך. צו דעם וועגעלע זיינען געווען צוגעפּעסטיקט צוויי שטריק און אין דעם וועגעלע האָט אונזער שכנ׳ס לייבע דעם וואַכטעוויניקעס זון, דער איבערגעוואַקסענער און ניט דערבאַקענער פּאָליע, מיך אַרומגעפירט איבערן גאַס.

פּאָליע איז געווען אַ צוועלף יאָריקער בחורל. אָבער ער איז געווען משונה׳דיק צעוואַקסן. הויך, בריייט, גרויס און אויפגעבלאָזן. ער איז שטענדיק אַרומגעגאַנגען באָרווסע, מיט פּאַרבלאָטיקטע פּיס. זיינע הויזן וועלכע ער האָט פּאַרבונדן מיט אַ שטריקל, זיינען אויף אים געווען ענג, קורץ, צעריסן און קוים דערגרייכט זיינע קני. ער האָט געטראָגן אַ העמד פון גראָבן לייוונט. און אויף זיין בלאָנדן קאָלטענעוואָטן קאָפּ האָט ער שטענדיק, סיי זומער, סיי ווינטער, געטראָגן די זעלבע פּאַרשמאָדערטע, דיק־געוואָנטענע היטל מיט אַ גלאַנציקן דאַשעק. פונם היטל האָט זיך געטראָגן דער ריח פון סמאָראָווידלע מיט וועלכן מען האָט אים שטענדיק געשמירט דעם קאָפּ, אָרונטערצונעמען די פּאַרך־סטרופּעס.

ווי נאָר פּאָליע האָט דעם פרייטיק אין דער פרי זיך איינגעשפּאַנט אין די צוויי שטריק פון וועגעלע, אַ הירזשע געטאָן ווי אַ פערד, איך האָב אַ זאָג געטאָן: — „וויאָ לאָשעק"! און ער האָט אַ צי געטאָן

דאָס וועגעלע, איז דער מזרחדיקער ראַנד פון הימל פֿלוצלונג באַ־
דעקט געוואָרן מיט אַ געדיכטן, שוואַרצן רויך, וואָס האָט זיך גע־
טראָגן פון דאָרטן וואו ס׳איז געשטאַנען פֿאָשניאַקס וועבעריי־פאַב־
ריק. באַלד האָבן פייער־צונגען זיך געריסן אין דעך הויך. פון דער
ווייטן האָט זיך דערהערט דאָס קנאַקן פון דעם פייער און די געשרייען
פון מענטשן: „אַ פייער! עס ברענט! פֿאָשאַר!... ראַטעוועט״!...—
פֿאַליע האָט מיט זיין גאַנצן כוח אַ צי געטאָן דאָס וועגעלע מיט מיר
און מיט אַ שנעלן לויפן זיך צעהאָצקעט איבערן געסל, געלאָפן צוריק
צו אונדזער שטיבעלע.

דער פייער פון פֿאָשניאַקס פֿאַבריק האָט זיך אַריבערגעטראָגן
צו די דערבייאיקע הייזער. ס׳האָט לאַנג ניט געגומען און דאָס גאַנצע
שטעטעלע האָט געברענט. פון די שטיבעלעך האָט מען געגומען טראָגן
די בעבעכעס אין פוילישן גלחס גרויסן סאָד, וואָס איז געווען
הינטער דעם פוילישן קאָשטשאָל. מיין מאַמע איז אַרויסגעלאָפן
פון שטוב אַ פֿאַרשמירטע אין מעל, מיט דער קאַטשעלקע אין האַנט און
מיט שיר ניט אַרויסגעזעצטע אויגן פון שרעק, מיך געלאָפן זוכן.
און וועו זי האָט דערזען פֿאַליען אָנקומענדיק מיטן וועגעלע און מיט
מיר, האָט זי זיך פון שמחה צעווייגט, האָט מיך אַריינגעכאַפט אין
אירע הענט, מיר צוגעדריקט צו איר האַרצן, מיך באַשאָטן מיט
קושן און מיך אַריינגעטראָגן אין גלח׳ס סאָד הינטער אונדזער שטיבעלע
וואו זי האָט שוין אויך אַריינגעבראַכט מיינע בריידערלעך.

באַלד איז דער טאַטע אָנגעקומען אַ צעטראָגענער, אַ פֿאַרזאָרגטער,
און אָן אויסגעשמירטער אין סאָשע. דער טאַטע מיט דער מאַמען
האָבן אין איילעניש, גיך אַריינגעבראַכט אונדזערע בעבעכעס אין גלח׳ס
סאָד, מען האָט אונדז די קליינע קינדער, אַוועקגעזעצט אַלס שומרים
צו היטן די בעבעכעס, און דער טאַטע איז תיכף־ומיד אַנטלאָפן צו
העלפן לעשן די שרפה.

כמעט דאָס גאַנצע שטעטל, האָט אין יענעם פרייטיק אָפּגע־
ברענט, אַוועק מיטן רויך.

אונדזער שטיבעלע האָט דער פייער ניט אָנגערירט. ווי דורך עפּעס
אַ נס האָט זיך דער פייער אָפּגעשטעלט לעבן דער הויז פון אונדזער
שכן און אונדזער שטיבעלע איז געבליבן גאַנץ.

וועו די שרפה־מהומה האָט זיך איינגעשטילט און מיר האָבן זיך
צוריק אַריינגעקליבן אין הויז האָט די מאַמע אַ פֿאַרזאָרגטע גע־

בראָכן די הענט און מיט אַן אומעטיק קול געריעדט צו דעם טאַטן:
— נו, וואָס וועלן מיר איצט טאָן, אַז פאָזשניאַקס פאַבריק האָט אָפּגעברענט? וואו וועלן מיר איצט נעמען אויף צו לעבן, אויף צו דערנערן די קינדער? — און מיט אַ ברעג פון איר פאַטשיילע גע־ווישט די טרערן פון אירע אויגן.

דער טאַטע איז אויך געזעסן אַ טרויעריקער אויף אַ ברעג בענקל און זיין קאָפּ איז פול געווען מיט זאָרגן: — „צו וואָס זאָל ער זיך איצט נעמען? וואָס זאָל ער טאָן צו מפרנס זיין דאָס ווייב מיט די קינ־דער?... כאָטש אָנטאָן אַ טאַרבע און לאָזן זיך איבער די הייזער בעטן נדבות...

זיי האָבן מקנא געווען אונזער שכן, לייבע דעם וואַכטעוניק, וואָס וואוינט אין אונזער אַלקערל. ער איז געווען אַ וואַכטעוניק אין פאָזשניאַקס פאַבריק און ער איז אויך געבליבן אַן אַ שטעלע און אַן חיונה. האָט ער ביי זיך אָפּגעמאַכט: — „אַ סוף, אַן עק. גלייך נאָך שבת אָנטאָן די טאַרבע, נעמען דעם תמעוואַטן זון זיינעם, פאָליע, און צוזאַמען אַוועקגיין איבער דער מדינה.

לייבע איז געווען אַ קרעפטיקער, קרעפּקער ייד. ער איז געווען אַ נידעריקער, אָבער אַ געפּאָקטער. קיילעכדיק ווי אַ פעסל, מיט אַן אָנגעגאָסענעם רויטן קאָרק, מיט אַ גרויסן קאָפּ באַוואַקסן מיט צעשויבערטע האָר און מיט אַ ווילד־צעוואַקסענער, געדיכטער, קו־פּערנער בארד וועלכע האָט פאַרנומען באַלד זיין גאַנצן פּנים און האַלדז, אַז מען האָט קוים אַרויסגעזען זיינע אויגן. ער איז געווען אַ פראָסטער ייד, קוים געקענט פון סידור אַרויס אָפּזשאַלעמייזשען דאָס דאָונען. איז שטענדיק געווען אָנגעטאָן מיט אַן אָלטן פאַרגעלטן סורדוט, וועלכער איז געווען אַרומגעבונדן מיט אַ שטריק. ער האָט געהאַט אַ פּאָר אייזערנע הענט. פון זיינעם אַ קלאָפּ האָבן זיך גע־שאָטן פונקען פון די אויגן. דעריבער האָט אים פאָזשניאַק געזומען פאַר אַ וואַכטעוניק אין זיין פאַבריק. איצט, אַז די פאַבריק האָט אָפּגעברענט און קיין אַנדער מלאכה קען ער ניט, איז אים קיין אַנדער ברירה ניט געבליבן ווי נאָר אָנטאָן די טאַרבע און אַוועקגיין איבער די היי־זער. און טאַקע תיכף נאָך הבדלה האָט זיין ווייב איינגעפאַקט אין אַ זעקל אַ פּאָר רייַנע אויסגעוואַשענע העמדער פון גראָבן לייוונט, פאַר אים און פאַליען, לייבעס טלית און תפילין, זי האָט אויפגעזוכט פאַר פאַליען אַ פּאָר אַלטע שטיוול, און טאַטע און זון האָבן געזומען

שטעקנס אין די הענט און קאַיאַר, אין דרויסן איז נאָך געווען שטאָק פינצטער, זיינען זיי אַוועק איבער דער מדינה בעטלען.

אָבער דער טאַטע איז געווען אַ שוואַכער מענטש. ער האָט געהאַט צו טאָן מיטן מאָגן און מיט אַן אויסשיט אויף די פיס. ס׳איז ניט געווען פאַר זיינע כוחות אַוועקצושלעפּן זיך צו פוס איבער דער מדינה און דערצו איז ער געווען אַן אידעלער, אַ שטיקל למדן, האָט געדאַוונט שבת פאַרן עמוד און איז געווען אַ בעל קריאה אין נחום ראובנס דעם שניט־קרעמערס מגין. דער טאַטע איז דערצו אויך געווען זייער אַ שעמעוודיקער. ער וואָלט זיך געשעמט אויסצושטעלן אַ האַנט אין בעטן אַ נדבה. זיינען דער טאַטע מיט דער מאַמען געזעסן אויפן פריזבע לעבן שטיבעלע פאַרזאַרגטע און זיך געבראַכן די קעפּ: — פון וואָס וועלן זיי איצט איבערלעבן אַ טאָג?

דערצו האָט נאָך פּאַסירט, אַז די בהמה, וואָס מיר האָבן געהאַט און וואָס האָט אונדז אַ ביסל אַרויסגעהאָלפן אין דער חיונה, ווייל די מילך פלעגט די מאַמע פאַרקויפן צו פאַרמעגלעכע באַלעבאָסטעס, איז אין דער שרפה פאַרברענט געוואָרן. פון דעם האָבן זיך דער טאַטע מיט דער מאַמען דערוואוסט באַלד פרייטיק נאָך ליכט־בענטשן. אַדאַמקע דער פּאַסטוך, מיט דעם קרומען, הינקענדיקן פוס, איז הינקענדיק אַריינגעקומען אין הויז און זיי אַנגעזאָגט די טרויעריקע בשורה.

אויף מאָרגן, שבת פרי, האָט אַדאַמקע, האָצקענדיק זיך אויף זיין קרומען פוס, גענפירט דעם טאַטן מיט דער מאַמען — און מיר די קינדער זיינען אויך נאָכגעגאַנגען — צום אָרט וואו די בהמה איז געלעגן אַ פאַרברענטע אויף קויל מיט די קאָפּיטעס אין דער הויך און אַז די מאַמע האָט איר אַזוי דערזען אַ פאַרברענטע, האָט עס איר אַזאַ ריס געטאָן אין האַרצן, אַז זי האָט זיך שטאַרק צעווויינט. אָבער דער טאַטע האָט איר ניט געלאָזט וויינען:

— נו, נו, רחל לאה (מיין מאַמעס נאָמען), ס׳איז שבת, מען טאָר אום שבת ניט וויינען. — האָט ער איר אָנגעזונגען צאָרט פאַרן האַנט און זי אַוועקגעפירט פון דער פאַברענטער בהמה.

**
*

דאָס שטעטל האָט אָנגעהויבן קומען צו זיך פון דער שרפה און זיך געזונגען אויפבויען.

דער טאַטע האָט געקראָגן אַרבעט ביי ניי־געבויטע הייזער ווי אַ

פֿשוטער שוועכער אַרבעטער. עד האָט געטראָגן ציגל, ליים, וואַפּנע, קלעצער און ברעטער. דערלאַנגט צום האַנט די מולערס, טשעסלער, סטאָלאַרעס און שינדל־מאַכער. די אַרבעט איז ניט געווען פֿאַר זיינע שוואַכע כוחות. און פון דער שוועכער אַרבעט האָבן אים שטענדיק געבראָכן די ביינער און אַלע גלידער אין זיין קערפּער. דער מאָמען פֿלעגט איינפֿאַלן אין האַרצן, ווען זי פֿלעגט אים דערזען פֿאַרנאַכט, ווען ער פֿלעגט אַ מידער, אַן אויסגעשעפּטער אַריינפֿאַלן אין הויז, ווי געקראָכן אויף אַלע פיר, אַז ער האָט אַזש קיין כוח ניט געהאַט מיט איר אַרויסצורעדן אַ וואָרט.

דער טאַטע איז געווען אַן אויסגעדאַרטער, הויט און ביינער, האָט געהאַט אַן אידעלן אויסזען, איז געווען אַ ביסל העכער פון מיטעלן וואוקס, האָט געהאַט אַ טונקל ברוינעם פנים, מילדע ברוינע אויגן און אַ צעווואָקסענע שוואַרצע באָרד, וועלכע האָט פֿאַרנומען אַ העלפט פון זיין פּנים און זיך פֿאַרענדיקט מיט צוויי שפּיצן.

ער איז אויך, ווי די מאַמע, געווען אַ שטילער. איך האָב זעלטן וועז פון אים געהערט אַ הויך וואָרט. ער האָט זעלטן וועז אויף מיר געשריען, אָן פון אַ קלאַפּ געבן איז געווען אָפּגערעדט. איך האָב קיינמאָל, סאַי אַלס קינד, אָן סאַי שוין אַלס דערוואַקסענער אינגל, קיינמאָל פון אים ניט געקראָגן קיין קלאַפּ. און איך געדענק ניט, אַז איך זאָל אים הערן קריגנדיק זיך מיט וועמען. און ווי אַלע יידן פון יענער צייט אין די קליינע יידישע שטעטלעך, איז ער געווען זייער אַ פרומער.

ער איז ניט געווען קיין גרויסער צעלייגער, קיין גרויסער אויפֿ־טוער. אַלס וועבער איז ער ניט געווען קיין אייניריסער און קיין גרויסער פֿאַרדינער און דעריבער איז ער געווען אַ גרויסער אַרעמאַן. ער איז אויך ניט געווען דאָס וואָס מען רופט אָן אין דער ענגלישער שפּראַך אַ „מיקסער". ער האָט זיך וויניק געמישט אין קהל׳שע ענינים, ער איז געווען אַ שטילער, באַשיידענער מענטש, און ער איז געווען זייער אַ שעמעוודיקער.

און אַז ער האָט מיט זיין אויסגעדאַרטן גוף און מיט זיינע שוואַכע כוחות באַדאַרפט טראָגן ציגל, שטיינער, ליים און וואַפּנע, קלעצער און ברעטער צען שעה אַ טאָג, איז אים די אַרבעט אַזוי געפאַלן אין הויז מער טויט וויי לעבעדיק.

געצאָלט פֿאַר דער אַרבעט האָט מען גראָשנס. ווי איך געדענק, האָט ער געקראָגן געצאָלט בלויז צוואַנציק קאָפּיקעס אַ טאָג. האָבן זיינע פֿאַרדינסטן אַפֿילו ניט געקלעקט אויפן טרוקענעם שטיקל ברויט, און מיר, די קינדער, פלעגן ניט וועלן עסן כסדר דעם טרו־קענעם פֿראָסטן, ראָזעווען ברויט מיט נישט, פלעגן מיר זיך אויסציען אויפן ערדענעם דיל, בריקן און וואַרפן מיט די פּיסלעך, און מיט אַ געווייַן שרייַען: „מאַמע עסן!" „מאַמע, גיב ברויט מיט סיראָפּ!" פלעגט די מאַמע זיך אויך צעווייַנען און צו אונדז אויף איר שטילן קול וווייטאָקדיק ריידן: — „וואָס זאָל איך איך געבן, מיינע וווייטאָקן, מיינע צרות?... נעמט, עסט מיין לייב... איי קינדערלעך, קינדערלעך, מאַרצעפּאַנעס ווילט זיך אייך? דער טאַטע אַרבעט אַזוי שווער, גייט אויס פון די כוחות, וועט נאָך, זאָל גאָט באַהיטן, אַוועקפּאַלן ביי דער שווערער אַרבעט"... און איר האַרץ פלעגט צעריסן וווערן אי פֿאַרן טאַטן און איר פֿאַר אונדז און אָפּקערנדיק איר קאָפּ אָן אַ זייט פלעגט זי ווישן די טרערן פון די אויגן.

***

ס׳איז אָנגעקומען דער ווינטער מיט די קעלטן, שניי־זאָוועראָכעס און פרעסט. די אַרבעט ביים בויען נייע הייזער האָט זיך אין גאַנצן אָפּגעשטעלט. דער טאַטע איז געבליבן זיצן אין הויז אָן אַרבעט און אָן צו פֿאַרדינען עפּעס אויף צו דערנערן די משפּחה. און ער מיט דער מאַמען האָבן פֿאַרזאָרגטע, מיט כמורנע, דערשלאָגענע פּנימער גע־קוקט איינער אויפן צווייטן און ניט געוואוסט מיט וואָס וועלן זיי אויסקומען דעם ווינטער.

די מאַמע פלעגט פון אַ גויאישקן שניידער אַריינענעמען אַרבעט אין הויז, צו נייַען פון האַרטע, סערמיקע־געוואַנט, הויזן פֿאַר כלאָפּצעס. ביז שפּעט אין דער נאַכט האָט זי, פֿאַרן פּינף ליניקן קורניקל, געבלענדט אירע אויגן און געבראָכן די פּינגער שטעכנדיק מיט דער גרויסער זאַק־נאָדל אין דעם האַרטן ווי בלעך סערמינקע־געוואַנט. אירע פּינגער פלעגן בלוטן, און דער טאַטע, אַ פֿאַרזאָרגטער, אַ טרויעריקער, פלעגט זיצן לעבן דער מאַמע מיט אַרונטערגע־לאָזטע אויגן פון חרפּה וואָס ער טוט גאָרניט און זי, די ווייב זיינע, דאַרף זיין די פֿרנסה־געבערין.

און דאָ איז די מאַמע פֿאַרגאַנגען אין טראָגן. זי האָט געהאַט אַ

שוועֶרן טראָגן. אירע פיס זיינען געוועֶן געשוואָלן, אַז קוים וואָס זי האָט געקענט אַ טריט מאַכן. און אונטערן האַרצן האָט איר אַזוי שטאַרק געדריקט, אַז זי האָט פיל מאָל געפילט, אַז זי פאַלט אין חלשות.

די מאַמע האָט געהאַט אַ שוועֶרן טראָגן, מיט אַ שוועֶרן האָבן. צוויי טעג, מיט צוויי נעכט איז זי געגאַנגען צו קינד. פון די צרות וואָס זי האָט, זינט דער שרפה, דורכגעלעבט, און פון דער שוועֶרער האַרעוואַנע, איז זי שטאַרק אָפּגעשוואַכט געוואָרן און זי האָט דאָס קינד ניט געקענט אַרויסגעבן, און וועֶן די וואַכטס־פרוי האָט דאָס קינד ווי אַרויסגעריסן פון איר אינגעווייד איז זי שוין געוועֶן מער טויט ווי לעבעדיק און אויפן דריטן טאָג, נאָכן האָבן דאָס קינד, איז זי געשטאָרבן.

געשטאָרבן איז די מאַמע אין דער נאַכט פון ערב־פסח. דער טאַטע איז געוועֶן ביים טיש מיטן קאָפּ אָנגעשפּאַרט אויף זיינע ביידע האַנט־פלאַכן. די מאַמע איז געלעגן אין בעט אַ פאַרשמאַכטע, אַ בלאַסע, אַן אַ טראָפּן בלוט אין איר פנים, און אויף אירע ליפּן. זי איז געוועֶן כמעט אַ פאַרשטיינערטע, האָט שוין מיט אַ גליד ניט געקענט אַ ריר טאָן און מיט צוגעשלאָסענע אויגן. זי האָט פלוצלונג אַן עפּן געטאָן אירע אויגן, האָט אויף מיר שטאַר געקוקט און גרויסע טרערן האָבן זיך געקייקלט פון אירע אויגן אויף אירע בלאַסע, בלוטלאָזע באַקן. איך בין צו איר צוגעגאַנגען, אָנגענומען איר האַנט און אָנגעשפּאַרט מיין קעפּל אויף איר ברוסט. די מאַמע האָט מיט אָנשטרענגונג אויפגעהויבן איר האַנט און אַ גלעט געטאָן מיין קעפּל. איך בין אַ ווײַלע אַזוי געשטאַנען, נאָכדעם זיך אַרײַנגעלייגט אין דער סאָפקע און אײַנגעשלאָפן.

אין מיטן שלאָף האָב איך זיך אויפגעכאַפּט פון שטאַרקע גע־שרייען, יאָמערן און ווײַנען. דער מאַמעס קערפּער איז שוין געוועֶן איבערגעדעקט מיט אַ ליילעך. די באָבע מיניע, דער מאַמעס מאַמע, האָט גערופן די האָר פון קאָפּ, זיך געקלאַפּט מיט די קולאַקעס אין קאָפּ און יאָמערנדיק געווײַנט.

מיטן שטערן אָנגעשפּאַרט אָן אַלמער, איז דער טאַטע געשטאַנען און שטיל געווײַנט.

איך בין אַ צעשראָקענער געשטאַנען אין דער סאָפקע און אויף אַ הויכן שטאַרקן קול זיך צעווײַנט. און די אַנדערע דריי קינדער, מיינע ברידערלעך, זיינען הייליקע געשטאַנע אויפן דיל, און געכליפּעט.

דער טאַטע האָט אונדז אַרומגענומען און האָט ווייטענדיק געזעדט:
— אוי גאָט דערבאַרימדיקער, וואָס וועל איך איצט טאָן מיט די קינדער?...

**
*

די מאַמעס לוויה איז פֿאָרגעקומען אויף מאָרגן, ערב פּסח. דער טאָג איז געווען אַ כמורנער, אַ שליכאַטנער, אַ נאַסער שניי איז געפֿאַלן און איז גלייך צעגאַנגען, און אין גאָס איז געוואָרן אַ בלאָטע. אונדז, די קינדער האָט מען צו דער לוויה ניט געזומען. מיר זיינען געבליבן זיצן אין הויז מיט אַ שכנה, און מיר האָבן שטאַרק געווייניט.

וועז דער טאַטע מיט דער משפּחה זיינען געקומען פון בית־עולם, איז נאָך געווען האַלבער טאָג. די באָבע מיניע, האָט זיך געכאַפּט, אַז ס׳איז ניט געבליבן קיין לעק נאַפּט אין פֿלאַש, און זי האָט מיך געשיקט אין קראָם צו קויפֿן נאַפּט.

דער שניי האָט אויפגעהערט. די פרילינג־זון אין אַרויס און האָט געשיינט און געוואַרעמט. יינגלעך זיינען שוין געשטאַנען אין גאַס פֿאַרפּוצטע אין נייע גאַרניטערלעך און נייע היטלען וואָס מען האָט זיי געקויפט לכבוד פּסח. די קרעמל איז פול געווען מיט ווייבער. ציפּקע די קרעמערקע, מיט אַן אויסגעדאַרט פּנימל, און אַן אַ צאָן אין מויל, אַנגעטאָן אין אַ דיקן פּאַרסמאַדערטן וואַטאָוון יאַקל, איז איילענדיק אַרומגעלאָפֿן איבערן קראָם, און דערלאַנגט די פרויען וואָס זיי האָבן פֿאַרלאַנגט.

דערזענדיק מיך, האָט זי מיט אַ זיפֿץ, אַרויסגערעדט: — „אוי וויי, דער יתום נעבעך", האָט געלאָזט שטיין אַלע וויבער און מיט אַ וויינ קול זיך געוועדעט צו מיר:
— „וואָס ווילסטו לעבן מיינס"?
— די מאַמע,... די באָבע — האָב איך זיך גלייך פֿאַרכאַפּט — האָט מיר געשיקט נאָך אַ מעסטל נאַפּט.

זי האָט אַנגעגאָסן אַ פולע פלאַש מיט נאַפּט און האָט מיר נאָך פֿאַר אַ צולאָג, אַנגעלייגט אַ פולע קעשענע מיט ניס. צווישן די ניס, זיינען אויך געווען אַ סך גרויסע, בייכיקע וועלטשענע ניס. נאָר די מערסטע זיינען געווען, קליינע, ברוינע, קיילעכדיקע טערקישע ניס־לעך.

פון גרויס פרייד מיט די ניס, בין איך שוין ניט אַרונטערגאַנגען

פֿשוט פון בריקל ביי ציפקעס קראָם, נאָר איך האָב געגעבן אַזאַ שפֿרונג פון בריקל, אַז איך בין שיר ניט געפֿאַלן. און אַ היים בין איך שוין ניט געגאַנגען מיט אַ געוויינטלעכן גאַנג, נאָר געשפֿרונגען אויף אַיין פוס איבער דער גאַנצער גאַס, ביזן שטוב.

— „טאַטע זעסט וואָס איך האָב? — האָב איך אַרײַנלויפֿנדיק אין שטוב ,געגעבן אַ שטעל אַוועק די פּלאָש מיט נאַפּט און אַנגעוויזן דעם טאַטן אויף דער פּולער קעשענע ניס, ציפּקע די קרמעערקע האָט עס מיר געגעבן אומזיסט". — האָב איך מיט שמחה געזאָגט.

— גיי מיין קינד אין גאַס און שפּיל זיך מיט דיינע חברים אין ניס, ס׳איז פּסח, אַלע קינדער האָבן ניס... — האָט דער טאַטע, וואָס איז געזעסן אין זאָקן אויף אַ קליין בענקעלע, צו מיר געזאָגט מיט אַ זיפֿץ און מיך אַרויסגעשיקט אין גאַס. און איידער איך בין אַרויס אין גאַס האָב איך געהערט, ווי די באָבע האָט געזאָגט: — „אַ קינד, וואָס ווייס ער נעבעך"... — און זי האָט זיך אויף דאָס ניי שטאַרק צעווויינט.

**
*

איך האָב געהאַט צוויי באָבעס, דעם טאַטנס מאַמע, די באָבע פריידע און דער מאַמעס מאַמע, די באָבע מיניע, און אין זיידן, דעם טאַטנס טאַטע, דער זיידע לייבע. דעם צווייטן זיידן, דער מאַמעס טאַטע, האָבן מיר ניט געקענט. ער איז געשטאָרבן יונגערהייט. געהייסן האָט ער שמואל און ער איז געווען אַ גרויסער למדן, געהאַט סמיכה אויף רבנות, און אין שטעטל האָט מען אים געפֿופֿן רב שמואל.

אונדזער זיידע, לייבע, דעם טאַטנס טאַטע, איז געווען אַ פֿשוטער פֿראָסטער ייד, אָבער אַ יורא שמים, זייער אַ פֿרומער. ער איז געווען אַ מילדער און זייער אַ גוטמוטיקער מענטש. געווען איז ער אַ וועבער, אָבער אויף די עלטערע יאָרן, אַז ער איז שוואַך געוואָרן, האָט ער פון זיין אַרבעט אָפּילו ניט פֿאַרדינט אויפֿן טרוקענעם שטיקל ברויט.

די באָבע פריידע, דעם טאַטנס מאַמע, איז געווען אַ נידעריקע, אַן אייגנעדאַרטע, אייגנעשרומפּענע אַלטיטשקע. מיט אַ פּנים פול מיט קנייטשן און איז שטענדיק געווען פֿאַרביטערט און אָנגעכמורעט. אויף איר פּנים האָט מען קיינמאָל ניט געזען אַ פריילעכע מינע, ווי זי וואָלט כסדר געווען אומצופֿרידן מיט איר לעבן. און זי האָט טאַקע געהאַט מיט וואָס צו זיין אומצופֿרידן. דער זיידע איז כל ימיו

געווען אַן אָרימאַן אין זיבן פֿאָלעס. זי האָט קיינמאָל ניט געהאַט דעם ביסן ברויט אָפּצוענסן צו זאָט און האָט אַפילו ניט געהאַט קיין אייגענע פּיר ווינקלען, זאָל כאָטש זיין אַ קליין שטיבעלע. זי האָט שטענדיק געוואוינט אין אַן ענג אַלקעוול ביי יענעם. זי האָט זייער ווייניק געריידט און צו אונדז, אירע אייניקלעך, זעלטן וועט אַרויסגעווייזן צערטלעכקייט. זי איז געשטאָרבן מיט אַ פּאָר יאָר פריער ווי דער זיידע.

די באָבע מיניע, האָט געהאַט עטלעכע מענער, און פון אַלע אירע מענער האָט זי צום שטאַרקסטן ליב געהאַט אונדזער זיידן דער מאַמעס טאַטן, שמואל. זי פלעגט שטענדיק פון אים רעדן, נאָך אים געבענקט און פלעגט פאַרגיסן טרערן ווען זי האָט פון אים געריידט.

זי האָט געהאַט צוויי קינדער, צוויי טעכטער. מיין מאַמען און אַ טאָכטער פון אַ צווייטן מאַן. און ווייל זי האָט ליבער געהאַט אונדזער זיידן, איר מאַן שמואל, האָט זי שוין אויך ליבער געהאַט אונדזער מאַמען און אונדז, אירע אייניקלעך, די קינדער פון איר געליבטער טאָכטער און זי האָט אויך מער געליבט דעם מאַן פון איר געליבטער טאָכטער, אונדזער טאַטן.

**
*

נאָך דער מאַמעס טויט, האָט דער טאַטע, כדי צו דערנערן אונדז די קליינע קינדער יתומים, ווידער אָנגעהויבן זוכן טעג אַרבעט. מיר זיינען איבערגעבליבן פינף קינדער. די נאָר וואָס געבאָרענע שוועסטערל, האָט אַ יונגע פרוי, פון דער נייער קאָלאָניע (הינטער אונדזער שטעטל זיינען געווען צוויי קאָלאָניעס, די אַלטע קאָלאָניע און די נייע, וואו יידן זיינען געווען קאָלאָניסטן און באַארבעט די ערד) וועלכע איז אויך צו יענער צייט, צוגלייך מיט דער מאַמען געלעגן געוואָרן. זי האָט איר קינד פאַרלאָרן ביים געבורט. האָט זי געמוסט צו זויגן און האָדעווען אונדזער שוועסטערקע.

דאָס שטעטל האָט זיך שוין דאָן געהאַט אָפּגעבויט קיין טאָג אַרבעט ביים בוייען נייע הייזער האָט דער טאַטע שוין ניט געקענט קריגן, פלעגט ער אַמאָל קריגן אַ טאָג אַרבעט ביים וואַשן און טריקענען די רויע וואָל אין שטאַרק אָנגעהייצטע און פאַרנדיקע

קעסלען, פֿאַר די וועבערייַ־פֿאַבריקן וועלכע זייַנען אין דער שרפה ניט אָפּגעברענט געוואָרן און מען האָט דאָרט געאַרבעט. און אַ צווייט מאָל, האָט ער געקראָגן אַ טאָג אַרבעט ביים גרעסטן בעקער פון שטעטל צו טראָגן די זעק מעל און די פֿאַלענעס האָלץ פֿאַר די גרויסע אויוונס אין דער בעקעריי.

דער טאַטע פלעגט אַוועקגיין פון הויז זייַער פרי, נאָך אייַדער ס׳פלעגט אָנהויבן גרויען אויף טאָג. אין שטיבעלע פלעגט זיין פינצטער און קאַלט, פלעגן מיר, די דריי עלטערע ארויפקריכן אויפן אויוון, וואו ס׳איז געווען אַ ביסל וואַרעמער, און ליגן אייַנגענומען אין די שמאַטעס מיט וועלכע מיר פלעגן זיך צודעקן. דער אויוון איז געווען אַ הויכער, באַלד דערגרייכט די סטעליע, און דער אינגסטער ברודערל אונדזערער, משה׳לע, וועלכער איז נאָך קיין צווויי יאָר ניט אַלט געווען און האָט זיך ניט געקענט אַרויפדראַפּען אויפן אויוון, פלעגט ליגן אונטן, אויפן קאַלטן, ערדענעם דיל, און וויינען.

אויף אונדז, די יתומים, האָט דורך די טעג ווען דער טאַטע איז געווען ביי דער אַרבעט, אַכטונג געגעבן די באָבע מיניע. דער באָבע מיניעס שטיבעלע איז געווען אויף דער אַנדערער זייט גאַס, פֿונקט אַנטקעגן אונדזער שטיבעלע. די באָבע מיניע איז געווען אַן אויס־געדאַרטע אַלטיטשקע, הויט און ביינער, מיט אַ דאָר, קליין, אייַנגע־שרומפּן און צעקנייטשט פנימל. זי איז געווען אַ דושלעווע, האָט כסדר געהוסט, זיך האַלטנדיק דערביי ביים האַרצן. און ווי וואויל זי איז געווען אַ שטאַרק קראַנקע, און אַליין אַן אַרעמע, געלעבט מיט גראָשנס, וואָס זי האָט פאַרדינט פון אויפקויפן ביי די פויערים, אין די מאַרק טעג מעסטלעך אַרבעס, בעבלעך, לינדזן, אַ פאָר טוצן אייער, אַ מאָל אויך אַ הינדעלע, און ס׳פאַרקויפן מיט אַ פאָר גראָשנס רווח צו די ווייבער פון געסל — האָט זי פונדעסטוועגן אונדז, די יתומים, די אייניקלעך אירע, אַוועקגעגעבן דאָס לעצטע פון זיך.

יעדן פרימאָרגן, ווען ס׳האָט נאָר וואָס אָנגעהויבן טאָגן, פלעגט שוין די באָבע מיניע זיין אין אונדזער שטיבעלע, פלעגט אייניהייצן דאָס אייועלע, מאַכן וואַרים אין שטוב, אונדז געבן אָנבייסן, אונדז אַרום־וואַשן, און שוין פֿאַרבליבן מיט אונדז אַ גאַנצן טאָג בין דער טאַטע איז געקומען פון דער אַרבעט.

אַכטונג געגעבן אַ ביסל אויף אונדז האָט אויך מיין עלטערער

ברודער, שמואל, וועלכער איז שוין אַלט געווען איבער אַכט יאָר. ווי איך און מיין אינגערער ברודער, ראובן, זיינען געווען שעמעוודיקע, אינזיכיקע, אַזוי איז אונדזער עלטערער ברודער, שמואל, געווען אַן אַרויסשרייענדיקער, ניט קיין שעמעוודיקער. ער איז געווען אַ קליין־געוויקסיקער און געפֿאַקטער, פֿוזעוואַטער אינגל מיט אַ טונקל ברוין, פולן פּנים, ברוינע, גרויסע און פּריילעכע אויגן, און מיט אַ גרויסן קאָפּ באַוואַקסן מיט ברוינע צעפּאַטעלטע האָר. צוליב זיין פֿוזעוואַטן, דיקן קערפּערל, האָבן אים די אינגלעך אין געסל געפֿרופֿן: „שמואלקע קאָבאַנטשיק". שמואל איז געווען זייער אַ פּריילעכער, און האָט געקענט נאָכמאַכן ווי אַ קאַץ מיאַקעט, ווי אַ הונט בילט, ווי אַ האָן קרייעט, ווי אַ בהמה מעקעט, ווי די שכנה אונדזערע, באַשע די גרויסע, רעדט מיט איר מאַנסבילשן, גראָב־הייזעריקן קול, און ווי דער מאַן אירער, דער האָרבאַטער הירשל, וועמענס קאָפּ איז געווען אַריינגעצויגן צווישן די צוויי האָרבן, גייט מיט זיין קאָזע בערדל פֿאַרריסן צום הימל. און ווי דער צווייטער שכן אונדזערער, פּון דער שטוב איבערן גאַס, ירוחם משה, דער שניט־קרעמער, אַ הויכער, דאַרער, יאדושלעווער ייד, רעדט שוער אַטעמדיק, מיט אָפּגעהאַקטע ווערטער, און פֿאַר־הוסט זיך מיט אַ כריפּנדיקן קוויטשל. שמואל פלעגט עס אַלץ נאָכ־מאַכן, און מיר, די אינגערע ברידער, פלעגן ליגנדיק אויפן ערדענעם דיל דריגען מיט די פּיסלעך פון באַגייסטערונג און זיך קאַטשען פון געלעכטער.

שמואל איז צו אונדז געווען ווי אַ טאַטע. „דאָס קליינע טאַטעלע" האָבן אים די ווייבער פון געסל געפֿרופֿן. און אַז אַ שכנה פון געסל, לאה די בעקערקע, האָט אי אויס רחמנות אויף אונדז, די יתומים, און אי כדי זיך אָנצוגרייטן מיט נאָך אַ מצווה אויף יענער וועלט, מנדב געווען פֿאַר אונדז, אַ פונט געבייטלטן ברויט יעדן טאָג, האָט שמואל גאָנץ פרי אונדז געפּירט פֿאַר די הענטלעך צו לאה דער בעקערקע, געגומען דעם פונט ברויט, עס צעשניטן אויף פּיר גלייכע פּענעצער און איינגעטיילט אַלעמען גלייך צו פּענעצער ברויט. מיר, וואָס האָבן זיך תמיד געשטאָפּט מיט שווארצן, ראָזעווען ברויט, האָבן דאָס געבייטלטן ברויט געגעסן מיט אַזאַ זשעדנעם אַפּעטיט, אַז מיר האָבן די ביסנס ברויט ניט געגעסן, נאָר געשלונגען, זיך אַזש ווערגנדיק מיט די ביסנס. און ווען איסר, דער תלמוד תורה גבאי, האָט צו אַרעמע קינדער אויסגעטיילט אָנטוערקן, אַזוי איז שוין שמואל

געשטאַנען מיט אונדז לעבן איסרן, אַנגעווויזן אויף אונדזערע אויף פּאַסן־צעריסענע רעקלעך און מייטקעלעך און אויסגעשריען:

— „רב איסר, איר זעט!"...

איסר, וועלכער האָט אַרײַנגעקוקט אין אַ ספר און האָט בעת מעשה, ווי שטענדיק, ווען ער האָט געלערנט, געהאַלטן זייַנע שפּאַ־קולן אַרונטערגעלאָזן אויפן שפּיץ נאָז, האָט דורך די אַרונטערגעלאָזענע שפּאַקולן אַרונטערגעקוקט אויף אונדז, די יתומים, און אויף דעם באַשיצער אונדזערן, אונדזער עלטערן ברודער, שמואל, האָט אַריַיי־געשמייכלט אין זיין שוואַרץ־גרויער באָרד און געהייסן דעם תלמוד־תורה־שמש צו געבן אונדז מייטקעלעך און היטעלעך.

די שוועסטערקע, חיה גיטעלע האָט זי געהייסן, וואָס ביי איר געבורט איז די מאַמע געשטאָרבן, איז געווען ביי דער אַם אַנדערט־האַלבן יאָר. נאָכדעם האָט זי דער טאַטע געבראַכט אַ היים. זי איז געווען זייער אַ שייניקע. געווען געראָטן אין דער מאַמען, מיט אַ קיילעכדיק ראָזעווען פּנימל, בלויע אויגן, און טונקל־בלאָנדע האָר, און מיר האָבן זיך מיט איר זייער דערפריַיט. מיר פלעגן זיך מיט איר שפּילן, און איך מיט מיין עלטערן ברודער, שמואל, האָבן זיך ניט איינמאָל שטאַרק צעאַמפּערט און אַפילו אַרײַנגעפּאָרן אַיינער דעם צווייטן אין די פּנימער, פּאַר דער זכיה צו האַלטן די שוועסטערקע אויף די הענט.

ס׳איז געווען נאָך סוכות, ווען דער טאַטע האָט איר געבראַכט אַהיים. ס׳איז אַנגעשטאַנען דער הערבסט מיט זיַינע קאַלטע, שניידנ־דיקע רעגנס און בלאָטעס. שוועכע, כמורנע הימלען און חושכדיקע אומעטיקע טעג. די שוועסטערקע האָט זיך פּאַרקילט, און געקראָגן די קרופּ, (דיפטעריע). דער טאַטע האָט געבראַכט אַ דאָקטער. דער דאָקטער איז געווען אַ נייער אין שטעטל, מיט נאָמען, לעווין. ער איז געווען אַ יונגער מאַן. מסתמא נאָר וואָס אַרויס פון אוניווערזיטעט, און ס׳איז געווען די ערשטע שטעלע זיַינע אַלס דאָקטער. ער איז געווען אַ נידעריקער, אַ דראָבינקער מענטשל, מיט שוואַרצע וואָנצעלעך, מיט אַ קליין, שוואַרץ־דראָבינקין פּנימל און ער האָט געערעדט מיט אַ קוויטשל. נאָכדעם ווי ער האָט אויסגעהערט דאָס קינד פון אַלע זייטן, האָט ער פּאַרשריבן אַ רעצעפּט, און אַנגעזאָגט דעם טאַטן, אַז מען זאָל איר געבן: „טיי, מילך, יויך, וויין". ער האָט עס אויף זיין

קוויטשיק קולכל עטלעכע מאָל איבערגעחזרט: — „טיי—מילך—יויך—וויין... טיי—מילך—יויך—וויין“...

ווי טרויעריק ס׳איז אונדז געווען אויפן האַרצן האָבן איך מיט מיין ברודער שמואל נאָכדעם ווי דער דאָקטער איז אַוועק, אויסגעשאָסן אין אַ געלעכטער, און איבערקרימענדיק זיין קוויטשנדיק קולכל, האָבן מיר אייניקע מאָל איבערגעחזרט: — „טיי, מילך, יויך, וויין... טיי, מילך, יויך, וויין“... ס׳איז אונדז געווען קאָמיש. מילא טיי, וואָלט מען אפשר געקענט מאַכן הגם קיין צוקער איז אין הויז ניט געווען. אָבער מילך, יויך, וויין? — מיר האָבן עס אַפילו אין חלום ניט גיזען. אין שטוב איז קיין קרישקע ברויט ניט געווען.

אין אַ וואָך אַרום איז דאָס קינד, אונדזער שוועסטערקע געשטאָרבן, און דער טאַטע איז די גאַנצע שבעה־וואָך אַרומגעגאַנגען שוואַרץ, ווי אַן אויסגעברענטע האַליוועשקע און געהאַלטן אין איין וויינען, און מיר די קינדער האָבן קוקנדיק אויפן טאַטן אויך געווויינט.

אין אייניקע וואָכן שפּעטער, איז דער אינגסטער ברודערל אונדזערער, משהלע, אַנגעמענדיק זיך, ווי עס שיינט, פון דער שוועסטערס קראַנקהייט, אויך קראַנק געוואָרן אויף די קרופּ, און אָפּמאַטערנדיק זיך אין גרויסע יסורים אַ וואָך צייט אין היץ און קאַנווולסיעס איז ער אויך אויסגעגאַנגען.

וועז אייזיק, דער חברה־קדישה שמש, אַ ייד מיט אַ שוואַרץ אומעטיק פּנים, אַ שוואַרצע ווי קויל באָרד און מיט אַ הייזעריק קול, איז געקומען און האָט אין זיין פּאַלע אַוועקגעטראָגן משה׳לעס טויטן קערפּערל אויפן „גוטן אָרט“, (בית עולם), האָבן מיר אַלע אויסגעבראָכן אין אַזאַ יאָמער, אַז די וועגט פון אונדזער שטיבעלע האָבן מיטגעווויינט. דער טאַטע איז געשטאַנען מיט זיין שטערן אַנגעשפּאַרט אַן אַלמער, טרערן האָבן גערונען פון זיינע אויגן און ער האָט שטיל געמורמלט:

— „וויי, וויי איז מיר, אין איינע אַכט וואָכן צוויי קינדער, רבונו של עולם, פאַר וואָס קומט עס מיר?“

**
*

פּאָזשניאַקס פּאַבריק האָט זיך אָפּגעבויט און מען האָט דאָרט צוריק אָנגעהויבן אַרבעטן. אָבער דער טאַטע, וועלכער איז געווען אַ שטילער, שעמעוודיקער, דערשלאָגענער יייד און אַ שווייגער, האָט

קיין מוט ניט געהאַט צו גיין בעטן פֿאַשניאַקן ער זאָל אים צוריק־נעמען צו דער אַרבעט.

— „וואָס וועט זיין דער סוף און דער תכלית? — האָט די באָבע מיניע אונטערגעטריבן דעם טאַטן — אין שטוב איז קיין קרישקע ברויט ניטאָ. עס איז אָנגעשטאַנען דער ווינטער, די קינדער זיינען הויל נאַקעט און באַרוועס און אין שטוב איז קיין שייטל האָלץ ניטאָ, וואָס וועט זיין דער סוף? וואָס האָסטו מורא צו גיין צו פֿאַשניאַקן בעטן ער זאָל דיך נעמען צוריק צו דער אַרבעט? ער קאָן דאָך דיך, האָסט דאָך ביי אים געאַרבעט אַזוי פיל יאָרן, און גאָט צו דאַנקען געווען אַ געטרייער אַרבעטער, טאָ וואָס האָסטו מורא?".

דער באָבעס ווערטער האָבן דעם טאַטן געשמיסן איבערן לייב ווי מיט בייטשן. ער האָט אָבער אַלץ קיין מוט ניט געהאַט צו גיין בעטן פֿאַשניאַקן, ער זאָל אים נעמען צו דער אַרבעט. ער האָט עס אָפּגעלייגט פון טאָג צו טאָג. דער סוף איז געווען, אַז די באָבע, מיניע מיט איר כסדר׳דיקן הוסטן, — קכי־קכי־קכי, איז אַליין גע־גאַנגען צו פֿאַשניאַקן אים בעטן, ער זאָל דעם טאַטן נעמען צו דער אַרבעט. זי האָט ניט געבעטן פֿאַשניאַקן אַליין, אויף דעם האָט זי אויך ניט געהאַט קיין מוט, נאָר זי האָט געבעטן דער גבירטע, פֿאַש־ניאַקס ווייב, אַז זי זאָל זיך מיען פֿאַר איר מאַן, פֿאַשניאַק, ער זאָל דעם טאַטן נעמען צו דער אַרבעט, און די גבירטע האָט עס איר צוגע־זאָגט.

און טאַקע די קומענדיקע וואָך איז דער טאַטע ווידער אָנגעקומען אַרבעטן ביים וועב־שטול אין פֿאַשניאַקס פֿאַבריק.

אין פֿאַשניאַקס וועבעריי־פֿאַבריק האָבן די וועבער אַצינד שוין מער ניט געאַרבעט טאָג און נאַכט, ווי פריער. — געקומען אין פֿאַבריק שבת נאָך הבדלה און געווען שוין דאָרט אַ גאַנצע וואָך, ביז פרייטיק פֿאַרנאַכט, וועו זיי זיינען אויף שבת געקומען אַהיים. איצט זיינען זיי געגאַנגען אַהיים יעדן טאָג. זיי האָבן אָבער גע־אַרבעט פון אַ שפּריץ אויף טאָג וועו אין דרויסן איז נאָך שטאָק פינצטער געווען און די שטערן האָבן זיך ערשט געגומען לעשן, ביז שפּעט אין דער נאַכט, און מיר פלעגן אין די לאַנגע ווינטערדיקע אָוונטן זיך אַליין אין שטוב, זיך טוליען אייגע צו די אַנדערע און מורא געהאַט פֿאַר בערן, וועלף און שדים. דער עלטערער ברודער,

שמואל, איז שוין געווען אַ דערוואַקסן אינגל, ניין יאָר אַלט, און דער טאַטע האָט זיך אויף אים פֿאַרלאָזן, ער זאָל אויף אונדז, די קלענערע קינדער, אַכטונג געבן.

ס׳איז אָנגעשטאַנען דער ווינטער מיט די ביטערע קעלטן, שניי־זאָוועראכעס און שטאַרקע פֿרעסט, און די באָבע מיניע איז אין די קאַלטע, ווינטערדיקע טעג כסדר געלעגן מיט געשוואָלענע פיס, אַ צונויפגעדרייטע, אַ צונויפגעקאָרטשעטע אין בעט, איינגענורעט און איינגעוואָרעמט אין פֿערענעס, און טאָג ווי נאַכט געהוסט, געריסן פון זיך די לונגען און יעדן טאָג געזאָגט ווידוי. זי איז גאָר קיינמאָל אין די ווינטערדיקע טעג פון בעט ניט אַרונטער. זי האָט ניט געקענט אַרויסגיין אין גאַס, אַריינגיין צו אונדז אין שטיבעלע, און אַליין אַכטונג געבן אויף אונדז, פלעגט זי, מיט געווייַן בעטן שכנות, וועלכע פלעגן איר קומען מבקר חולה זיין, זיי זאָלן אַריינגיין צו אונדז, די יתומים, אונדז געבן עפּעס עסן, אונדז אָנטאָן. און די שכנות פלעגן עס טאָן.

אונדזער שכנה, פּעשע, פלעגט אַוועקגיין פּאַר אַ גאַנצן טאָג, ביז שפּעט אין דער נאַכט אין פּרעמדע הייזער צו באַלעבאָסטעס, פֿאַרקנעטן דייזשעס ברויט, וואַשן פּאָדלאָגעס און טאָן אַנדערע אַרבעטן, כדי צו האָבן מיט וואָס צו דערהאַלטן איר נשמה, ווייל דער מאַן אירער, לייבע דער וואַכטעוויניק, איז נאָך אַלץ געגאַנגען מיט דער טאָרבע איבער דער מדינה. ער פלעגט קומען אַהיים בלויז צווי מאָל אין יאָר, אויף די יום טובים, און די גאַנצע צייט האָט זי פון אים ניט אָנגעזען קיין פֿרוטה. איז ווען זי איז געקומען שפּעט אין אָוונט אַהיים, פלעגט זי האַלטן אין איין קרעכצן און פלעגט זיך גלייך לייגן שלאָפן. זיינען מיר אַליין געזעסן אין די אָוועטן אין שטיבעלע און געציטערט פון שרעק.

מיר האָבן מורא געהאַט צוצוגיין צו דעם פענצטער און אַרויס־קוקן אין דער פינצטערער גאַס. איך און דער אינגערער ברודער, ראובן, פלעגן ווייַנענדיקע אַנטלויפן פון פענצטער און זיך פֿאַרבאַהאַלטן אונטערן בעט. און דער עלטערער ברודער, שמואל, פלעגט אונדז באַרואיקן: —

— „האָט קיין מורא ניט, ס׳איז גאָר ניט, אַט גיי איך צו צום פענצטער... איך האָב קיין מורא ניט... זעט, קיינער איז דאָרט

ניטאָ"... אָבער צום פּענצטער איז ער ניט צוגעגאַנגען, ער האָט אַליין אויך מורא געהאַט.

**
*

שוין צווייַ יאָר אַוועק זינט די מאַמע איז געשטאָרבן, אָבער דער טאַטע האָט נאָך גאָר ניט געטראַכט וועגן אַ צווייטן מאָל חתונה האָבן. ער האָט ביי דער מאַמעס גסיסה, אויפן טויטן בעט, איר געגעבן אַ וואָרט, איר צוגעזאָגט, וואָס זי האָט אים געבעטן, ניט צו נעמען קיין שטיף מאַמע צו די קינדער ביז זיי וועלן אונטערוואַקסן.

אָבער דעם טאַטנס קרובים, און אַפילו אויך די באָבע מיניע, און די שכנים פון גענסל, זיינען צו אים צוגעשטאַנען, ער זאָל חתונה האָבן. נעמען אַ מאַמע צו די קינדער.

— „וויפיל איז דער שיעור צו טרויערן"? — האָבן זיי צו אים גערעדט, — „די קינדער דאַרפן האָבן ווער עס זאָל אויף זיי אַכטונג געבן".

דער טאַטע האָט זיך צוגעהערט צו זייערע רייד, און ער האָט זיך געלאָזט פירן פון שדכנים אָצוקוקן כלות.

אייניע איז אים געפעלן געוואָרן. זי איז געווען אַן עלטערע פּאַרזעסענע מיידל, פון אַ דערבייאיק שטעטל, און זי האָט אין טאַטנס אויגן אויסגעקוקט צו זיין אַ גוטע און אַ גאָטספּאַרכטיקע. — „אַזאַ אייניע, האָט דער טאַטע געטראַכט, וועט זיין אַ גוטע מאַמע צו די יתומים".

געווען איז זי אַ נידעריקע, אַ ברייטע, מיט אַ ברייט ביינערדיק פּנים. אַ שוואַרצע, ווי די קוידערקע, וואָס וואוינט אין עק גענסל, און איר אויבערשטע ליפּ און גאָמבע זיינען געווען באָוואָקסן מיט שוואַרצע הערעלעך, און זי איז אויך געווען אַ ביסל אַ טויבלעכע.

דער טאַטע האָט איר פּאַר דער חתונה אַראָפּגעבראַכט אויף אַ זעענישׂ, און בעת זי געקומען אין אונדזער שטיבעלע, האָט מען אונדז, די יתומים, וועלכע זיינען געגאַנגען אָנגעטאָן קרוע־בלוע, אין קויטיקע, צעריסענע העמדער און מייטקעס, און באָרוועס, מיט פּאַרבלאָטיקטע פּיסלעך, — פּאַרשפּאַרט אין אַלקערל. דער טאַטע האָט זיך געשעמט אונדז צו וויזן אין אונדזער הילוך, און מיר זיינען געווען פּאַרשפּאַרט ביז זי איז אַוועק פון הויז.

די חתונה איז פּאַרגעקומען נאָך שבועות. עס איז פּאַרגעקומען אין דער שטעטל פון וואָנען די כלה איז געקומען, און דער טאַטע

האָט באַשטעלט אַ שכנה פון געסל, יאַנקל דעם שוסטערס ווייב, ריקלע, אַכטונג צו געבן אויף אונדז איבער די חתונה־טעג.

די שכנה, ריקלע, האָט אויף אונדז גרויס רחמנות געהאַט, וואָס מיר קריגן אַריין אַ שטיף־מאַמע, און זי האָט פאַרגאָסן אַ טרער. זי האָט פאַר אונדז אָפּגעקאָכט אַ גוטע וועטשערע פון דינע פאַרפעלעך פון ווייצענע מעל, אונטערגעשלאָגן מיט אייער און געקאָכט אין הוילע מילך. אַזאַ געשמאַקע וועטשערע האָבן מיר קיינמאָל ניט געגעסן.

ריקלע האָט די גאַנצע אָפּגעקאָכטע וועטשערע אַרייngעגאָסן אין אַ שיסל, האָט יעדן פון אונדז געגעבן אַ גרויסע הילצערנע לעפל, און אונדז געוואונטשן:

— „עסט געזונט, קינדערלעך!"

ווי וואויל דער עלטערער ברודער שמואל איז פון טאַטן אַנגעזאָגט געוואָרן, ער זאָל אויף אונדז אַכטונג געבן, אָבער אַזאַ נסיון ווי די וועטשערע פון ווייסע ווייצענע פאַרפעלעך, געקאָכט אין הוילע מילך, האָט ער שוין ניט געקענט ביישטיין. די געלינקע מיט אייער אונטערגעשלאָגענע פאַרפעלעך, וועלכע האָבן געשוואומען אין פעטן מילך, האָבן צו אים געוואונקען ווי מיט טויזנטער יצר־הרע אויגן און געריייצט זיין אַפעטיט. האָט ער די שיסל מיט די פאַרפעלעך און מילך, צוגעצויגן צו זיך, זי אַרומגענומען ווי אַ געליבטע, מיט איין האַנט, דער לינקער, און מיט דער צווייטער האַנט, דער רעכטער, גענומען אַרבעטן אויף אַלע כלים. ער האָט אין זיך געגאָסן לעפל נאָך לעפל פון די פאַרפעלעך מיט מילך. איך מיטן אינגערן ברודער האָבן זיך געריסן צום שיסל, אַרומגעשפרונגען אַרום שיסל, געשטופּט דאָרט אונדזערע לעפל, אָבער אַ נעכטיקער טאָג, און אייַדער וואָס ווען, איז שוין די שיסל געווען ליידיק.

אַז מיר האָבן דערזען, אַז די שיסל איז ליידיק, האָט עס אונדז אַזוי שטאַרק פאַרקלעמט ביים האַרצן, אַז מיר האָבן זיך אויף אַ הויכן קול פאַרנאַנדערגעווינט.

דערזען אונדז ווינענדיק, איז שמואל שטאַרק צוערגערט געוואָרן למאי ער האָט אַליין אויפגעגעסן די גאַנצע שיסל פאַרפעלעך מיט מילך. ער איז געבליבן זיצן אַן אָנגעכמורעטער, מיט אַרונטערגע־לאָזטע צו דר׳ערד אויגן, ווי ער וואָלט זיך געשעמט צו קוקן אויף

אונדז. ער איז צו אונדז צוגעגאַנגען, אונדז געגלעט איבער די פּלייצקעס און זיך ביי אונדז געבעטן:

— „נו, נו, ווייניט ניט. איך וועל עס מער ניט טאָן. אויף מיינע נאמנות, איך וועל עס מער ניט טאָן". — און ער האָט זיך אַליין אויך צעווייניט.

קאַפּיטל 3.

אין תלמוד תורה און ישיבה; מיינע מלמדים; די שטיף־מאַמע

איך הייב אָן צו גיין אין חדר. דער ערשטער חדר, אין וועלכן איך האָב אָנגעהויבן לערנען, איז געווען ביי אָשר מאיר, דעם דרדקי מלמד, און מיין עלטערער ברודער, שמואל, וועלכער איז שוין דעם צווייטן יאָר געגאַנגען אין חדר, איז שוין אַריין לערנען אין תלמוד תורה.

אָשר מאיר, דער דרדקי מלמד, איז געווען אַ פריילעכער, גוט־מוטיקער, מילדער מענטש, מיט אַ קליין, שפּיציק, געלבלעך בערדל, וואָס איז געוואַקסן מער אונטער זיין גאָמבע, אויפן האַלדז, ווי אויף אויף זיין גאָמבע און פּנים. מען האָט אָפֿט בייַ אונדז אין שטעטל געזופּן, „אַ ציגענע בערדל", ער האָט געהאַט גוטמוטיקע, פאַרזשמורעטע און שטענדיק פריילעכע אויגן; ער האָט זייער ליב געהאַט צו עסן דאָס פלייש פון בן־פּקוועהס (נאָך ניט געבאָרענע קעלבעלעך, וואָס די קצבים פלעגן אַרויסנעמען פון געקוילעטע בהמות). דאָס ווייב זיינע פלעגט עס פאָר אים אייבראָטן מיט קאַרטאָפל, און אים דערלאַנגען אַ גאַנצע בן־פּקועה אויף אַ גרויסן טעלער, און ווען ער פלעגט עסן און זיך פאָסמאַקעווען מיטן יונגיקן ווייכן פלייש פון דער בן־פּקועה, האָבן מיר, די תלמידים געקענט איבערקערן דעם חדר מיטן קאָפּ אַראָפּ און מיט די פיס אַרויף, ער פלעגט אונדז פריי לאָזן, און ס׳האָט אים ניט געאַרט וואָס מיר האָבן געטאָן. מיר האָבן געשטיפט, געקאָמאַנדעוועט, זיך איינע מיט די אַנדערע געשלאָגן, ניט איינמאָל פלעגט עמעצער פון אונדז

אַרויסגיין אַ צעדראַפּעטער. מיר פלעגן פון אייגן געמאַכטע פייל און בויגנס שיסן אויף אים מיט אַרבעס, אָבער אים האָט עס ניט געאַרט. אַזוי פאַרטאָן איז ער געווען אין דער אכילה פון די בן־פּקועה־פלייש.

ביי אָשר מאיר, דעם דרדקי מלמד, האָט צוזאַמען מיט מיר אויך געלערנט פּאָזשניאַקס דעם פאַבריקאַנטס אַן אייניקל, באָליע האָט מען אים גערופן, אַ געפּאַקט אינגל, אין מיינע יאָרן, מיט אַ פּולן, קיילעכדיקן, טונקל־ברוינעם פּנים, און גרויסע שוואַרצע, אַזוי ווי אויסגעקאָלופּעטע אויגן (דאָס איז געווען דער שפּעטער באַוואוסטער פּוילישׁ־יידישער קאָמוניסט, יצחק גאָרדין). ער פלעגט מיטברענגען אין חדר אַ פרישע בולקע, באַשמירט מיט פּוטער, אָדער סאָק, אַ שטיק קעז, אַ שטיק טאָרט, און אַן עפּל. און אין מיטן טאָג, פלעגט נאָך אין חדר קומען פּאָזשניאַקס דינסט, און אים ברייגען ווארעמע מילך מיט דער פּלויקע. איך אָבער פלעג מיטברענגען אין חדר אַ שטיקל שוואַרצן, ראָזעווען ברויט, באַשמירט מיט סיראָפּ, און די מערסטע טעג אין גאַנצן מיט נישט. פלעג איך אים מקנא זיין און פון קנאה, האָב איך אים פיינט געקראָגן, און ווען איך פלעג אים דערפאַלן אין אַ ווינקל פון חדר, ווען דער רבי איז געווען אַרײַנ־געטאָן אין עסן דער בן־פּקועה און אונדז פריי געלאָזן, פלעג איך מיט מיינע שפּיץ־פינגער מיט שטאַרקער הנאה, אים קנייפּן אין זייַנע ווייכע אָנגעבלאָזענע באַקן. באָליע פלעגט ווײַנען, מיר פאַרמאַסרן פאַרן רבין, אָבער דער רבי, אָשר מאיר, זייענדיק זאָט, צופרידן, און אין אַ גוטער שטימונג פון די געשמאַקע בן פקועה־פלייש, וואָס ער האָט נאָר וואָס געגעסן, פלעגט ער מיר גאָר ניט טאָן, ער פלעגט נאָר מיט פאַרגלייזטע אויגן, (ווייל פון דער זעט מיט דער בן־פקועה, האָט זיך אים שטאַרק געגלוסט צו כאַפּן אַ דרימל), צו מיר זאָגן:

— „מען טאָר עס ניט טאָן, זעליגל, ס׳איז אַן עבירה״.

קיין סך שכר־לימוד, האָט מען אָשר מאיר דעם דרדקי־מלמד ניט געצאָלט. אָבער אַפילו אויף דאָס ביסל שכר־לימוד האָט דער טאַטע, וועלכער איז געווען אַ שוואַכער פאַרדינער, ניט געהאַט. פלעגט די באָבע מיניע, צאָלן פאַר מיר דעם שכר־לימוד. אָבער זי פלעגט עס ניט צאָלן מיט מזומן־געלט, נאָר זי פלעגט מיר געבן אַ טאָר־בעטשקע בעבלעך, אָדער אַרבעס, אָדער לינדזן, מיט וואָס זי האָט געהאַנדלט, צו געבן דעם רבין אַלס שכר־לימוד. איך פלעג זיך געוואַל־

דיק שעמען צו ברענגען אין חדר די טאַרבעטשקע בעבלעך, אַדער אַרבעס. די גאַנצע וועג וואָס איך פלעג דאַרפן דורכגיין פון אונדזער הויז צו אָשר מאיר דעם דרדקי־מלמדס הויז, פלעג איך האַלטן די אויגן אַרונטערגעלאָזן אויס מורא איך זאָל ניט אָנטרעפן אַנדערע ייִנגלעך און זיי זאָלן פון מיר ניט לאַכן פלעג איך מיט שטיליקע טריט, ווי אַ גנב, זיך אַרייִנשלייכן אין רבינס הויז, אָבער ניט גלייך אין חדר אַריין, נאָר אין קיך, און עס איבערגעבן דעם רבינס ווייב. זי פלעגט עס צונעמען פון מיר, מיר צווואַרפן אַ בייזן קוק און אַרויסבורטשען: — „מיין מאַנס פרנסות... נו, מילא...".

**
*

איך האָב געהאַט אַ גוט קעפל צום לערנען, און אין דעם זמן וואָס איך האָב געלערנט ביי אָשר מאיר, דעם דרדקי־מלמד, האָב איך זיך אויסגעלערנט ניט נאָר דעם אַלף־בית, נייערט אויך גאַנץ גוט עברי. איך האָב שוין אַפילו געקענט דאַוונען פון סידור.

נאָכן זמן ביים דרדקי־מלמד, בין איך אַנגעקומען אין תלמוד תורה, צו ר' זרח דעם מלמד, ביי וועלכן מען האָט געלערנט חומש מיט רש"י, און סוואַרבע (תנ"ך, די נביאים).

מיין עלטערער ברודער, שמואל, האָט ניט געהאַט אַזאַ גוטע קאָפּ צום לערנען ווי איך און הגם ער איז אַוועק אין חדר מיט אַנדערהאַלבן יאָר פריער ווי איך, האָט ער נאָך אַלץ געלערנט ביי ר' זרחן בייגלייך מיט מיר.

מיין עלטערער ברודער איז פון שטענדיק אָן געווען אַ פריילעכער לונג און לעבער, און אַ וועלט־זאָגער. ער האָט פון קינדווייז אָן געהאַט אַ תשוקה צו דרשענען, צו דעקלאַמירן, זיין אויף דער ביינע מען זאָל אים אַרויסזען. ער האָט אַ גוטן זכרון, און די פייאיקייט צו געדענקען אויף אויסווייניק זאָכן וואָס ער הערט, אַדער לייענט. ער קען שנעל אויסלערנען אויף אויסווייניק אַ לידל, אַדער אַפילו אַ גרויסע פּאָעמע, און ער האָט אויך דעם טאַלאַנט גוט צו דעקלאַמירן. ער פּאַרמאָגט אַ נאַטירלעכן קאָמיזם. אונטער אַנדערע אומשטענדן וואָלט ער אפשר אויסגעוואַקסן צו זיין אַ גוטער יידישער קאָמיקער־אַקטיאָר.

איך געדענק, איינמאָל, וועז עז האָט געלערנט ביי ר' זרחן, וואו מען האָט געלערנט ביז שפּעט אין אָוונט, איז ער איין אָוונט ניט גע־

קומען אין חדר. ס׳איז דאָן אין שטעטל אַרונטערגעקומען דער באַ־וואוסטער גראָדנער מגיד, וועמענס דרשות האָבן שטאַרק אָנגעריסן ביים עולם, און צו זיינע דרשות איז דער בית מדרש שטענדיק געווען געפאַקט.

מיין ברודער, שמואל, איז אויך געגאַנגען הערן דעם גראָדנער מגיד, און צוליב דעם איז ער יענעם אָוונט ניט געווען אין חדר.

אויף מאָרגן האָט אים דער מלמד ר׳ זרח׳ן געזאָגט אויף אַ שטרענגן קריין־פאַרהער, פאַר וואָס ער איז נעכטן אָוונט ניט געווען אין חדר.

מיין ברודער האָט אים געענטפערט, אַז ער איז געגאַנגען הערן די דרשה פון גראָדנער מגיד.

דער מלמד, ר׳ זרח׳, האָט אים ניט געגלויבט. ער האָט זיך אויף אים צעשריגן, אַז ער ליגנערט, און ער האָט אים באָפוילן אַרונטער־צולאָזן די הויזן, און זיך לייגן אויפן בענקל קריגן שמיץ. כדי צו איבערצייגן ר׳ זרח׳ן, אַז ער זאָגט ניט קיין ליגן, האָט ער פאַר אים איבערגעזאָגט אַ היבשן טייל פון מגידס דרשה, מיטן ניגון, און מיט אַלע קנייטשעלעך פון גראָדנער מגידס דרשה.

דער מלמד ר׳ זרח׳ איז געבליבן שטיין אַ געפלעפטער, אַ פאַר־גאַפטער, און ניט נאָר האָט ער אים מוחל געווען וואָס ער איז דעם פריערדיקן אָוונט ניט געווען אין חדר, נאָר ער האָט אים אויך אַ גלעזל געטאָן איבערן קעפל. אַ זאַך וואָס ער האָט עס קיינמאָל ניט געטאָן צו זיינע תלמידים.

קיין סך האָט שמואל ניט געלערנט אין תלמוד תורה. ווען ער איז אַלט געווארן צען יאָר האָט אים דער טאַטע אָפגעגעבן זיך צו לערנען פאַר אַ שניידער.

די סיבה פאַר וואָס ער האָט אַזוי יונג אויפגעהערט לערנען איז ניט נאָר געווען דאָס וואָס ער האָט קיין שטאַרקן חשק ניט גע־האָט צו לערנען, נייערט אויך די שטיף־מאַמע.

אונדזער שטיף־מאַמע איז געווען ניט ערגער און ניט בעסער ווי די מערסטע שטיף־מאַמעס. אין תוך איז זי ניט געווען קיין שלעכטער מענטש, נאָר זי איז געווען אַ פאַרביטערטע. האָט געהאָט אַ פאַראַר־מערט פּנים און אַ פאַרביטערט האַרץ. ווייל זי איז פון שטענדיק אָן, פון זינט זי איז נאָך געווען אַ קליין מיידל, געווען אַ דינס־מיידל, געטאָן כל עבודת־פרך, און צו דער זעט ניט געגעסן. זי האָט געהאָט

אַ פאַרקריפּלטן פינגער. אַ האַלבער מיטלסטער פינגער פון דער רעכ־
טער האַנט איז געווען אָפּגעהאַקט. דאָס איז איר געקומען פון דינען
אין פרעמדע הייזער.

אויסער דעם פאַרקריפּלטן פינגער, איז זי אויך געווען אַ טויב־
לעכע און האָט געליטן פון שטאַרקע קאָפּ־וויי־טאָקן. אַז עס פלעגט
איר אָנכאַפּן די קאָפּ־וויי־טאָקן, פלעגט זי זיך אַוועקלייגן אין בעט
מיטן פּנים צום וואַנט, פלעגט אַזוי אָפּלייגן גאַנצענע טעג און צו קיינעם
קיין וואָרט ניט אַרויסגערעדט.

צוליב דעם אַלעמען איז זי צו אונדז, די יתומים, גאָר גוט ניט
געווען. דערהויפּט פלעגט זי אויסלאָזן איר פאַרביטערט האַרץ צום
עלטערן ברודער, שמואל. געווען איז עס צוליב דעם, וואָס זייענדיק
אַ וועדטל זאָגער פלעגט ער אַלעמאָל אַרויסקומען מיט אַ וועדטל
און נאָך מיט אַ גראָם דערצו, וואָס פלעגט איר אַריינזאָגן אין דעם
זיבעטן ריפּ אַריין. דעריבער פלעגט זי איר גאַנצן כעס און פאַר־
ביטערט האַרץ, אויסלאָזן צו אים.

זי פלעגט זיך באַקלאָגן פאַרן טאַטן און דער טאַטע איז צווישן
זיי ביידן געווען אַ פאַרלאָרענער, אַ צעווייטאָקטער, ס׳איז אים דאָס
האַרץ צעריסן געווארן פאַר שמואלן, ער האָט זיך אָבער ניט געקענט
קריגן מיטן וויב, פלעגט ער אַרויסגיין אין דרויסן, און מיטן קאָפּ
אייגעגראָבן אין די לאַדאָנעס פון די הענט, זיצן אַ פאַרטרויערטער,
אַ פאַרביטערטער.

אַזוי ווי לערנען האָט שמואל ניט געהאַט קיין חשק, איז ביים
טאַטן פאַרבליבן, אַז די בעסטע זאַך וועט זיין אים אָפּצוגעבן פאַר
אַ בעל מלאָכה אויף דער לערע ביי אַ שניידער, אויף דריי יאָר מיט
עסן, וועט ער אין שטוב ניט זיין און די ברענעניש פון דער שטיף־
מאַמע וועט אייגעשטילט ווערן.

איך האָב פאַרגעזעצט לערנען, איך בין דורכגעגאַנגען אַלע קלע־
נערע כתות פון תלמוד תורה, ביז דעם העכסטן תלמוד תורה מלמד,
ר׳ הערש, ביי וועלכן מען האָט שוין געלערנט גמרא.

ר׳ הערש, איז געווען אַ נידעריקער, אַ מאָגערער, מיט אַ דאַרן,
אייגעפאַלן פּנים און מיט אַ לאַנגער, גרויער באָרד. ער האָט אויס־
געקוקט צו זיין אַ חלוש, קוים וואָס ער לעבט, ער איז אָבער געווען
אַן אַכזר, אַ רשע, אַז דער אויבערשטער זאָל אָפּהיטן. ער האָט אַ
געוואַלדיקע הנאָה געהאַט צו שלאָגן, קאַטעווען, מיט זיין לעדערנעם

קאַנטשיק די תלמידים, ביז בלוט פלעגט רינען. און געשלאָגן מיטן קאַנטשיק פלעגט ער געלאָסן און מיט אַ סיסטעם. ער פלעגט אַרומ־גיין הין און צוריק אַרום דעם טיש, אַרום וועלכן די תלמידים זיינען געזעסן, און פלעגט מיט אַ שוואַך קול, זיך אָפרופן צו אַ ייִנגל:

— „נו, נו, זאָג איבער דאָס שטיקל גמרא, און אַז דער ייִנגל האָט עס אַזוי גוט ניט געזאָגט, פלעגט ער פאַמעלעכקע, ניט געאיילט, און געלאָסן, אַרונטערנעמען די היטל פון ייִנגלס קאָפּ און מיטן לעדערנעם קאַנטשיק אָנהויבן שלאָגן דעם ייִנגל איבערן הוילן קאָפּ.

איך האָב תמיד גוט געקענט דעם שיעור וועלכן מען האָט געלערנט, פלעגט ער מיט אַ צעשטראַלט פנים מיך גלעטן איבערן קאָפּ און מיר געבן אַ צוקערל, וואָס ער האָט שטענדיק געהאַט אין זיין סטענדער.

קאַפּיטל 4.

אין דער סלאָבּימער ישיבה; מיינע „טעג" אין סלאָבּים

אין מיין געבורטס־שטעטל, ראָזשינאָי, איז געווען אַ ישיבה וועלכע האָט געשמט איבערן גאַנצן קאַנט, און איז געווען באַוואוסט אין אַלע שטעט און שטעטלעך אַרום. און אַז איך בין אַלט געוואָרן עלף יאָר, האָב איך שוין געלערנט ביים ראָש הישיבה, ר׳ איצעלע, וועלכער איז געווען אַ גרויסער למדן, אַ בקי און אַ חריף, דער גרעסטער למדן ביי אונדז אין שטעטל נאָכן רב ר׳ שבתי וואַלאָך, וועלכער האָט זיך געראַטן פאַר איינעם פון די גרעסטע גאונים אין יענער צייט, איבער ליטע און פוילן (ער איז געווען דער פעטער פון באַרימטן קאָמוניסט און באָלשעוויסטישן דיפּלאָמאַט, ליטווינאָוו, וועלכער האָט אויך געהייסן — וואַלאַך). ר׳ איצעלע איז געווען אַ איש תמים, זייער אַ פרומער, אַן אמתער צדיק, און אַ גוטער, מילדער מענטש, די גוטסקייט אַליין. ער האָט געהאַט אַ פאָר מילדע, ווייכע אויגן, און האָט קיינמאָל הויך זיין קול ניט געקענט אויפהויבן. געווען איז ער פון מיטעלן וואוקס מיט אַ מאָגער, בלייך פנים און זיין שיטערע ניט גאָר צעוואַקסענע ברוינע באָרד, איז שוין געווען דורכגעפלאָכטן מיט אַ סך גרויע האָר.

איך בין ביי אים געווען פאַרעכנט פאַרן בעסטן תלמיד. ווי נאָר ער האָט מיט אונדז אָפּגעלערנט דעם שיעור, האָב איך עס שוין געקענט איבערזאָגן, און ער פלעגט מיר, מיט גוטסקייט, אַ קניפּ טאָן אין באַק און זיינע גוטמוטיקע, שמייכלענדיקע אויגן פלעגן פינקלען.

אַז איך בין שוין אַרויס פון אונדזער ישיבה, האָט זיך ערשט פאַרן טאָטן געשטעלט די פראַגע, וואָס מיט מיר צו טאָן? אָפּגעבן מיך פאַר אַ בעל מלאָכה האָט אים דאָס האַרץ ניט דערלאָזט, ווייל ער האָט אויף מיר געלייגט האָפענונגען, אַז איך וועל אויסוואַקסן אַ רב. און אַז איך זאָל בלייבן אין הויז און גאָר ניט טאָן, זיין אַן אומזיסטיקער עסער, האָט ער זיך עס ניט געקענט דערלויבן, ווייל זיינע מאָגערע פאַרדינסטן פון אַ וועבער־אַרבעטער האָבן אים ניט געקלעקט אויף מפרנס צו זיין זיין צווייטע וויב, מיין שטיפמאַמע, און דאָס קינד וואָס איז ביי זיי געבוירן. האָט ער באַשלאָסן מיך צו שיקן לערנען אין דער באַוואוסטער סלאָבימער ישיבה. דער טאַטע האָט אין סלאָבים געהאַט אַ קוזינע, וואו איך וועל קאָנען אייגשטיין. האָט ער גלייך נאָך סוכות, איינגעפאַקט אין אַ קלומיקל אַ פּאָר ריינע העמדער פאַר מיר און איניקע אויסגעוואַשענע אַניטשקעס (פון טראָגן זאָקן האָב איך אין מיינע קינדער יאָרן ניט געוואוסט), האָט געדונגען אַ פור און איז מיט מיר אַוועקגעפאָרן קיין סלאָבים.

דעם טאַטנס קוזינע האָט געוואוינט אין אַ אַלקערל ביי איינעם שמואל דער מעבל סטאָלער, אויף דער בעל עגלהשער געסל. דער קוזינעס מאַן איז געווען אין אַמעריקע, און זי איז פאַרבליבן אין סלאָבים מיט אַ צוויי יאָריק מיידעלע. דער דאָזיקער שמואל דער סטאָלער, איז געווען אַ נידעריק, אויסגעדאָרט מענטשל, מיט אַ סך קנייטשן אויפן פּנים און שטענדיק אַ כעסדיקער, מיט שטרענגע, בייזע אויגן און האָט שטענדיק אויף וועמען געשריען, אָדער אויפן וויב, אָדער אויף זיינע אַרבעטער, אָדער אויף די שכנים אין געסל. דערביבער האָט מען אין סלאָבים אים געפונפן מיט אַ צונאָמען: „שמואל כעמעלעס", אָדער „כעמעלע דער משוגענער".

אַז ער פלעגט דערהערן אים רופן, כעמעלע, פלעגט ער אַזוי אויפגעבראַכט און אויפגעקאָכט ווערן, אַז ער איז קאָפּאָבל געווען יענעם צו שפּאָלטן דעם קאָפּ.

דער טאַטע האָט ניט געוואוסט, אַז „כעמעלע" איז שמואלס אַ

צונאמען, האָט ער טאָפּטשענדיק אין דער טיפער בלאָטע פון דער בעל עגלהשער געסל, האָלטנדיק מיך פאַר אַ האַנט, געגומען נאָכ־פרעגן: וואו עס וואוינט שמואל כעמעלעס, איז וועמען טרעפט ער אַן צו פרעגן? — שמואל כעמעלעס אַליין. יענער האָט אויפן טאַטן געגעבן אַ בייזן, רוצחדיקן קוק מיט זיינע בייזע אויגן, און זיך צע־שריען: — „רב איד, געפינט אַפריער אויס צו וועמען איר דאַרפט, איידער איר פרעגט זיך נאָך" — און ער איז ווי אַן אונטערגעשאָסענער אַנטלאָפן, אָבער אָפּגייענדיק עטלעכע טריט, האָט ער צום טאַטן אויסגעדרייט זיין קאָפּ און מיט אַ כעס אויסגעשריען: — „אָט דאָרט, יענע הויז איז עס!".

דאָס איז געווען שמואל דעם סטאָלערס אָדער שמואל כעמעלעס הויז.

דעם טאַטנס קוזינע האָט פאַרוואוינט אַ קליין, ענג אַלקערל. ס׳איז דאָרט געשטאַנען איין בעט און וועלכן עס זיינען געשלאָפן די קוזינע, אַ גאַנץ דיקע און בריייטע פרוי, און איר צוויי יאָריק טעכטערל. איך בין געשלאָפן צוזאַמען מיט דער קוזינע און איר צוויי יאָריק קינד אין דעם זעלבן בעט. איך בין געשלאָפן צופוסנס פון דעם בעט.

דער טאַטע האָט מיך איבערגעלאָזן ביי זיין קוזינע, פאַרלאָזנדיק זיך שוין אויף איר, אַז זי וועט מיר באַזאָרגן מיט „טעג" צום עסן. און איבערלאָזנדיק מיר אַ גאַנצן פערטעלע (פינף און צוואַנציק קאָפּיקעס) האָט ער מיר אַ קוש געטאָן, מיר אָנגעזאָגט, אַז איך זאָל זיין אַ גוטער יינגל, און לערנען מיט התמדה, און ער איז אַוועק־געפאָרן.

צוליב דעם וואָס דער טאַטע האָט אַזוי אומשולדיק דער קוזינעס באַלעבאָס, שמואל דעם סטאָלער, אָנגערופן, „כעמעלע", האָב איך פון אים אויסגעשטאַנען געברענטע צרות. ער האָט מיך קיינמאָל ניט אַרויפגעלאָזן אויפן שוועל פון זיין הויז. אַפילו ניט אויפן הויף. האָט מיך שטענדיק געטריבן און געשריען: — „אַרויס פון מיין דרויסן"!... און איך בין כסדר געווען פאַרשפּאַרט, ווי אַן אַרעסטאַנט, ביי דער קוזינע אין אַלקערל.

זיין מעבל־וואַרשטאַט איז געווען ביי אים אין הויז. די שיינע געטאָקטע גאַלקעס און די אויסשניצעכצן פון פאַרישדענע חיות און פויגלען, ווי לייבן און אָדלערס אויף די מעבל, — אויף בעטן, שטולן,

שאַפעס און קרעדענצן, האָט מיך אַזוי געלאָקט און געריצט, און דער ריח פון פריש געהובעלטע סטרושקעס און פון טאַרפּעטין, פֿאַלעטור מיט וועלכן מען האָט געשמירט די מעבל, האָט זיך מיט אַזאַ זיסקייט געטראָגן צו מיינע נאָזלעכער, אַז איך וואָלט אַ סך אַוועקגעגעבן צו זיין כאָטש אַ פּאָר מינוט אין דעם מעבל־וואַרשטאַט, אַבער איך האָב עס ניט געקענט, ווייל דער באַלעבאָס, שמואל כעמעלעס, האָט מיר אַהין ניט אַריינגעלאָזט. איך האָב מורא געהאַט, אַז ער וואָלט מיך זיכער געשלאָגן וועז ער כאַפּט מיך אין דעם וואַרשטאַט.

דער אינגסטער אַרבעטער זיינער, דער לערן־ייִנגל — יודל, האָט ער געהייסן — אַ נידעריקער, געפּאַקטער בחורל, מיט שוואַרצע אויגן אוז אַ שוואַרצע טשופּרינע האָר אוז מיט אַן אָפּן, פּריילעכן, גוט־מוטיקן פּנים, האָט מיט מיר מיטלייד געהאַט. אוז אײנמאָל האָט ער מיר בסוד־סודות אַריינגערוימט אין אויער, אַז דער באַלעבאָס שמואל, וועט די נאַכט ניט זיין אין הויז. ער איז מיט זיין ווייב אַוועקגעפאָרן צו אַ חתונה, אוז אַז איך זאָל אַריינקומען אין וואַרשטאַט שפּעט אין אָוונט, וועז עס וועט דאָרט זיין פּינצטער, וועל איך זיך קענען מיט אים לייגן שלאָפן אויף די סטרושקעס, אויף וועלכע עס איז שטענדיק געווען זיין געלעגער.

איך האָב מיט אומגעדולד, מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ געווארט אויפן אָוונט, וועז עס וועט אין מעבל־וואַרשטאַט וועלן פּינצטער. איך האָב זיך מיט שטילע טריט — אַזוי שטיל, אַז איך האָב אַליין ניט געהערט מיינע טריט, אַריינגעשלייכט אין דעם וואַרשטאַט אוז זיך אַוועקגעלייגט לעבן יודלען אויפן בארג פריש געהובעלטע סטרושקעס.

איך האָב זיך דערפילט אַזוי גוט, דערהויבן, אוז גליקלעך ווי דאָס גרעסטע גליק אין לעבן וואָלט מיר געשען. אָבער איך האָב ניט געקענט אײנשלאָפן אויס מורא, אַז דער באַלעבאָס, שמואל דער סטאָלער, זאָל מיך פּלוצלונג ניט פּאַקן. בין איך געלעגן לעבן יודלען אַ פּאָר שעה, אוז מיט שטילע באַרוועסע טריט, ניט אויפצוואוועקן יודלען, האָב איך זיך, ווי אַרויסגענבעט פון דעם מעבל וואַרשטאַט אוז אַוועק צו דער קוזינעס אַלקערל.

**
*

דער טאַטע האָט איבערגעלאָזן צו דער קוזינע זי זאָל מיך באַזאָרגן מיט „טעג" צום עסן. אַזוי ווי זי איז אַליין געווען אַ קנאַפּע גבירטע,

האָט זי פאַר מיר ניט געקענט קריגן מער ווי פיר „טעג", און די פיר „טעג", וואָס זי האָט פאַר מיר געקראָגן, זיינען געווען ביי אָרעמע פאַמיליעס (דריי טעג עסן האָט זי מיר אַליין געגעבן). איין „טאָג", דער שבת, איז אויך ניט געווען קיין שלעכטער, אָבער די איבעריקע דריי „טעג" האָב איך פשוט געהונגערט.

איין „טאָג", מאָנטיק, איז געווען ביי אַ שוסטער. וועז איך בין דאָרט דאָס ערשטע מאָל אין דער פרי געקומען עסן, האָט ער געהאַלטן אין שלאָגן ס'וויב, איר געשלאָגן מיט אַ שוסטערישער ברייטער „פאָטשע", (אַ ברייטן, לעדערנעם רימען). זי האָט געוואַלדעוועט, געווײַנט אוּן ער האָט אין איר אַריינגעהאַקט ווי אין קרויט אוּן דערביי איר געזידלט, אוּן געשאָלטן.

דאָס שלאָגן דאָס ווייב איז מסתמא געווען צוליב זייער אָרעמען, פינצטערן, אוּן ביטערן לעבן, אָבער אַז דאָס איז פאָרגעקומען פונקט ווען איך בין געקומען עסן, האָב איך זיך דערפילט דערשלאָגן. אַ פאַרשעמטער, מיט אַרונטערגעלאָזטע אויגן, בין איך געשטאַנען, אוּן געשטאַנען, אוּן צום סוף, אַ הונגעריקער, שטילערהייט זיך אַרויסגעשאַרט פון זייער הויז אוּן מער בין איך שוין אַהין ניט געגאַנגען. איך האָב שוין דעם מאָנטיקדיקן טאָג געהונגערט. בין אָפּגעקומען דעם מאָנטיקדיקן טאָג מיט דאָס ביסל שיטערע געקאָכץ וואָס מען פלעגט קריגן פון ישיבה־קעסל.

אַ צווייטן „טאָג", דינסטיק, האָב איך געהאַט ביי אַן אָרעמער אַלמנה, וועלכע האָט געהאַט פיר קינדער צו דערנערן. זי איז מסתמא געווען זייער אַ פרומע און זי האָט געגעבן אַ ישיבה־בחור אַ „טאָג" עסן, ווי אָרעם זי איז געווען, כדי זיך איינצוקויפן אַ ביסל עולם־הבא. זי איז אָבער געווען שטענדיק אָנגעכמורעט, ניט קיין פריינט־לעכע פרוי, דאָס וואָס מען רופט אַ „מרוק", און זייער אַ שמוציקע. די שטוב איז קיינמאָל ניט געווען אויפגעראַמט, שמוציק און קויטיק, די בעטן קיינמאָל ניט פאַרבעט, זי איז אַרומגעגאַנגען אַ באַרוועסע, די פיס שוואַרץ פון שמוץ, אין אַ קויטיקער ספודניצע און אין אַ יאָקל וואָס מען האָט בשום אופן ניט געקענט וויסן פון וואָס פאַר אַ קאָליר דאָס איז געווען. די האָר צעפטלט, און זי האָט שטענדיק געקרעכצט, קיינמאָל ניט אויסגערעדט צו מיר אַ פריינטלעך וואָרט. פלעגט קרעכצענדיק אַוועקשטעלן אויפן ניט גאָר ריינעם טיש, אַ טעלער גריץ מיט אַ שטיקל ברויט און פאַרשווינדן אין אַ צווייטן צימער.

מיר פלעגט דאָס עסן ניט איינגיין. איך פלעג זיך וועריגן מיט דער גריץ וואָס האָט קיין טעם ניט געהאַט און מיטן אַלטגעבאַקענעם שווארצן, ראָזעווען ברויט. אָבער וואָס האָב איך געקענט טאָן? ווי ניט ניחא עס איז מיר געווען צו גיין דאָרט עסן, בין איך פונדעסטוועגן אַלע דינסטיק געגאַנגען אויף דעם דאָזיקן „טאָג" עסן.

דעם דריטן „טאָג", האָב איך געהאַט ביי אַ יידן אַן אָרעמען קרעמער, ער האָט געהאַט אַ קליין געוועלבל אין פראָנט פון זיין קליינער הייזקע, און ביידע, מאַן און ווייב, זיינען תמיד געווען פאַרנומען אין געוועלבל, האָט מען מיר דאָרט ניט געגעבן עסן, נאָר מען האָט מיך אָפגעפטרט מיט געבן מיר אַ זעקסער (דריי קאָפּיקעס), ווי איך האָב זיך געקענט אָנעסן צו זאָט מיט דריי קאָפּיקעס פאַר אַ גאַנצן טאָג, קען מען זיך שוין פאָרשטעלן. איך פלעג ביי דער פרוי, וועלכע פלעגט אין דער ישיבה פאַרקויפן געקאָכטע אָרבעס, קויפן פאַר די דריי קאָפּיקעס אַ מעסטעלע אָרבעס און מיט דעם אָפּקומען דעם גאַנצן טאָג.

דערפאַר דעם פערטן „טאָג", דעם שבת, וואָס מיין קוזינע האָט פאַר מיר געקראָגן, האָב איך געהאַט זייער אַ גוטן. איך האָב דעם שבת געהאַט ביי אַ בלעכער, אַ יונג פּאָרפאָלק. ער איז געווען אַ הויכער, שיינער יונג, מיט אַ בלאָנד בערדל, און אַ גוטמוטיקער מענטש. ער איז אָבער ניט געווען קיין גרויסער חכם, און אַ פאָנטאָפל ביי זיין ווייב. זי איז געווען זייער אַ פרומע, און זי האָט עס געהאַלטן פאַר אַ גרויסע מצווה צו געבן אַ ישיבה־בחור אַ טאָג עסן. האָט זי מיך טאָקע גוט צוגעזען. זי האָט אין מיר, אין די דריי שבתדיקע מאָלצייטן אַריינגעשטאָפּט וויפיל ס׳האָט אין מיר געקענט אַריינגיין, זי פלעגט אַלע וויילע צולייגן אין מיין טעלער נאָך אַ שטיקל פיש, נאָך אַ שטיקל פלייש, אָדער קוגל, און מיט פרומער גוטסקייט צו מיר רעדט: — „עס, עס, וועסטו האָבן כוח צו לערנען".

אָבער די צופיל גוטסקייט אירע איז מיר פּריקרע געווען, און ס׳איז מיר ניט איינגעגאַנגען דאָס עסן, און דערהויפּט צוליב דעם: די סלאָנימער האָבן געהאַט אַ מאָכל, וואָס האָט געהייסן, „גוטמאַן". איז שוין ביי דער יונגער באָלעבאָסטע פון מיין שבתדיקן „טאָג", געווען ווי אַ געזעץ, אויסצובאַקן פאַר מיר אַ קליינעם „גוטמאַן" (אַ קוגעלע אָזאַ פון רעטשענע מעל, צוגעשמאָלצן מיט געפּרעגלטע ציבעלע אין רויזן־אויל) און שבת נאָכן דאָוונען, איידער זי האָט

דערלאַנגט דעם טשאָלנט, פלעגט זי מיר צוטראָגן דעם גוט אויס־
געבאַקענעם, פאַרברוינטן „גוטמאַן", וואָס זי האָט אויסגעבאַקן בלויז
פאַר מיר און בעת איך האָב געגעסן דעם „גוטמאַן", פלעגט דאָס
פּנים ביי איר לויכטן.

דער באַלעבאָס, דער בלעכער, האָט ליב געהאַט „גוטמאַן" ווי דאָס
לעבן, דאָס חיות איז אים אויסגעגאַנגען נאָך אַ שטיקל „גוטמאַן". און
ווען איך פלעג עסן דעם „גוטמאַן", פלעגט ער אויף מיר קוקן מיט
זשעדנע אויגן און די סלינע פלעגט אים רינען פון מויל. ער האָט
אָבער ניט געוואָגט עס אָנצורירן, אויס מורא פאַר דער ווייב. אָבער
איינמאָל, ווען ער איז געזעסן ביים טיש און צוגעברומט אַ ניגונדל
פון שבתדיקן זמירות, האָט ער געוואָרפן אַ פאַרגנבטן בליק אויף זיין
ווייב און אַז אים האָט זיך געדוכט, אַז זי קוקט אַן אַ זייט האָט ער
אויסגעשטרעקט זיין האַנט צו מיין טעלער, צו נעמען אַ שטיקל
„גוטמאַן", זי אָבער האָט עס גלייך באַמערקט, און מיטן לעפל וואָס
וואָס זי האָט געהאַלטן, אים דערלאַנגט אַ זעץ איבער דער האַנט, און
זיך אויף אים צעשריען?

— וואו רוקסטו דיין האַנט, וואו, דו גרויסער למדן מיינער?
ווייסטו דען ניט, אַז דעם „גוטמאַן", האָב איך אויסגעבאַקן נאָר פאַרן
ישיבה בחור?... דו זיצט אויך און לערנסט, דו גראָבע פּאַדעשעווע,
דו, ווי דער ישיבה בחור?... — און זי האָט אויף מיר אַ פרומען קוק
געטאָן.

איך האָב רחמנות געהאַט אויפן באַלעבאָס, זיינע זשעדנע אויגן
נאָך אַ שטיקל „גוטמאַן" האָבן מיך פאַרפאַלגט און דאָס עסן פלעגט
מיר ניט איינגיין. אָבער דער שבתדיקער „טאָג" איז פאַרט פאַר מיר
געווען דער בעסטער. איך האָב כאָטש איין טאָג אין דער וואָך געגעסן
צו זאַט.

אין סלאָנים האָב איך געלערנט צוויי זמנים. דעם צווייטן זמן
האָב איך געלערנט ביי ר' איטשען, דער העכסטער מלמד, פאַרן
ראש הישיבה. דער דאָזיקער ר' איטשע איז געווען אַ גרויסער
למדן און אַ חריף. האָט געשוואומען אין ים התלמוד און אַפילו דער
דעמאָלטיקער סלאָנימער רב האָט פון זיין למדנות אַ סך געהאַלטן.
ביי אים צו לערנען האָט מען שוין באַדאַרפט גוט קענען לערנען און
פאַרשטיין אַ שאַרפן פלפול. איך האָב לערנעדיק ביי ר' איטשען
שטאַרק הנאה געהאַט פון זיינע חדושים און פלפולים. איך האָב גע־

טראַכט צו לערנען ביי אים נאָך אַ זמן. אָבער צום סוף זמן, דאָס איז געווען פאַר די ימים נוראים, רופט ער זיך אָפּ צו מיר, אַז איך דאַרף שוין ביי אים ניט לערנען, אָפילו ניט ביים ראש ישיבה, אַז איך האָב אַ שאַרפן קאָפּ און איך קאָן שוין לערנען פאַר זיך.

עס האָט מיך אויך פאַרהערט אייניער פון די גבאים, זיין נאָמען איז דוכט זיך מיר, געווען אָרע קול, ווייל ער האָט געהונקען אויף אַ פוס, און ער האָט אויך געזאָגט דאָס זעלבע, אַז איך קען שוין לערנען פאַר זיך.

לערנענדיק אין סלאָבוקע, פלעג איך יעדן דאָנערשטיק לערנען אַ משמור. ד. ה. איך האָב געלערנט אַ גאַנצע נאַכט. דעם משמור האָב איך געלערנט אין דער בעל־עגלה־שער שול וועלכע איז געווען אויף דעם באַלעגאָלישן געסל. אין דער שול איז אייגנגעשטאַנען אַן אָרימאַן, אַן ארחה־פּרחה'ניק. ס'איז דאָרט געווען זיין שטענדיקע דירה. אין אַווינקל פון שול, הינטערן אויוון, האָט ער געהאַט זיינע קלומיקעס, און ער פלעגט שלאָפן אויף אַ באַנק. ער פלעגט דערפאַר אַרויסהעלפן דעם שמש, פלעגט פרייטיק אָפּשייערן די מנורה, די לייכטער, און טאָן אַנדערע זאַכן.

ער איז געווען אַ נידעריקער, אַן אויסגעדאַרטער, הויט און בייַנער, און אַ הינקעדיקער אויף ביידע פיס. זיינע ביידע פיס זיינען געווען צעדרייט און ער האָט זיי קוים געשלעפּט. ער איז געווען אַ רויטער. די האָר פון זיין ניט גרויסער, קאָלטענעוואַטער בּאָרד, פון זיינע גרויסע, בערשטלדיקע ברעמען, און פון זיין קאָפּ, זיינען געווען צונטער רויט, ווי זיי וואָלטן פייערדיק געפלאַמט. ער איז געווען אַ שטיקל חסר־דעה'ניק. אין אויג איז ביי אים געווען אינגאַנצן צוגעמאַכט. און מיט דעם צווייטן אויג, דעם אָפענעם, האָט ער אַזוי געגלאָצט, אַז עס האָט אויף מיר אַנגעווואַרפן אַ שרעק.

געלערנט דעם משמר האָב איך אייניקער אַליין. נאָך מערב זיינען זיך אַלע דאָוונער צעגאַנגען, און איך בין געבליבן אַליין מיט דעם דאָזיקן חסר־דעה'ניק. אין בית־מדרש איז אַ גאַנצע נאַכט געווען שטאָק פינצטער. בלויז אין פלעמעלע, — דאָס ליכט אויף מיין סטענדער, האָט געליכטן. איך פלעג זיצן און לערנען, אָבער מיין יונג הערצל פלעגט ציטערן. איך בין אין גאַנצן דאַן אַלט געווען צוועלף יאָר. און אַז איך האָב אייגנמאַל, אין מיטן נאַכט, אייגנגעדרעמלט ביים שטענדער, מיטן קאָפּ אָנגעשפּאַרט אויף דער גמרא, האָט זיך מיר

געחלומט, אַז ער, דער אַרימאַן, דער קאַליקע, און חסר־דעה׳ניק, שטייט הינטער מיר, גלאָצט מיט זיין אָפענער אויג עפּעס אַזוי גזלנישׁ, אַזוי מערדעריש, מיט אַ געלעכטערל, האַלט די דאַרע, אויסגעקרימטע פינגער פון זיינע ביידע הענט לעבן מיין האַלדז און וויל מיך דער־שטיקן. איך האָב זיך אויפגעכאַפּט ניט טויט, ניט לעבעדיק, מיט אַ געשרייַ, אַ באַגאָסענער מיט שווייס. אָבער דאָס לערנען משמורים האָב איך אָנגעהאַלטן די גאַנצע צייט וואָס איך האָב געלערנט אין סלאָבודקע.

נאָך ר׳ איטשעס זאָגן מיר, אַז איך דאַרף שוין מער ניט לערנען פאַר זיך, בין איך אָפּגעפאָרן פון סלאָבודקע צוריק אין מיין שטעטל, ראָזשינאי.

***

איך בין געפאָרן אויף יום טוב אַ היים. דער טאַטע האָט זיך מיט מיר דערפרייט און האָט מיר געפרעגט ווי ס׳איז מיר, אין דער פרעמד געגאַנגען. און אַז איך האָב אים דערציילט פון די צרות וואָס איך האָב געהאַט פון דער קוזינעס באַלעבאָס, שמואל כעמעלעס, און פון מיינע „טעג", ווי איך האָב ניט געהאַט גענוג צום עסן, האָט זיך אַ קרעכץ אַרויסגעריסן פון זיין האַרצן, און ער איז געבליבן זיצן מיט אַ געזונקענעם קאָפּ.

נאָך יום טוב, האָט זיך ביים טאַטן וויידער געשטעלט די האַרבע פראַגע: וואָס זאָל ער מיט מיר טאָן?

וועג איך בין געקומען פון דער סלאָבודקער ישיבה, האָב איך ערשט אָנגעהויבן צו לייגן תפילין, צו פאָרן לערנען אין אַן אַנדער גרויסער ישיבה, ווי אין וואָלאָזשין, אַדער מיר, אַדער אין אַ קיבוץ, ווי אין מאַלטשער קיבוץ, וואו ס׳האָט זיך מיר זייער געווואָלט פאָרן לערנען, כדי צו הערן דעם שיעור פון גרויסן גאון ר׳ שמעון שקאָפּ — בין איך אי געווען צו יונג און אי איך האָב קיין מיטלען ניט געהאַט מיט וואָס צו פאָרן, בין איך געבליבן אין דער היים, און ס׳איז מיר געווען זייער ביטער צו זיצן אין הויז און עסן, סיידן ווערן אַ בעל מלאָכה, זיך אָנדינגען פאַר אַ לערן־יינגל ביי אַ שניידער, אַדער קירזשנער, אָבער דאָס האָט דער טאַטע ניט געוואָלט. דער טאַטע האָט דאָך אַזויפיל האָפענונגען געלייגט אויף מיר, אַז איך וועל זיין אַ רב. האָט ער מיט פאַרצווייפלונג און מיט אַ צעווייטאָקט האַרץ

געטראַכט: — „פון וואַנען וועט קומען די הילף?... סיידן אַ נס וועט געשען".

און אַ נס איז טאַקע געשען.

די בעלי בתים פון איינעם פון די בתי מדרשים אין אונדזער שטעטל, — דער גערשנאָוויטשער בית מדרש, האָבן פאַר דער זכיה, איך זאָל דאַרט זיצן און לערנען, פאַרשפּראָכן מיר צו צאָלן אַ רובל אַ וואָך. אַ רובל אַ וואָך איז ביים טאַטן געווען אַ גאַנצער אוצר. עס האָט ניט נאָר געקלעקט פאַר מיין עסן, נאָר ס׳האָט אויך אַ ביסל אַרויסגעהאָלפן אין דער חיונה פאַר דער גאַנצער משפּחה. אַ ביסל האָט אויך אַרויסגעהאָלפן דאָס דירה־געלט פון אונדזערע שכנים. ווי איך האָב שוין געשריבן, איז אין אונדזער שטיבעלע געווען צוויי אַלקערלעך. ביידע אַלקערלעך זיינען געווען פאַרדונגען צו צוויי שכנים, ביידע גרויסע אַרעמעלייט, קבצנים אין זיבן פאָלעס, זיי האָבן זעלטן ווען געצאָלט דירה־געלט. איין שכן פלעגט פון מאָל צו מאָל אַרייננוואַרפן אַ פּאָר גילדן דירה־געלט און דאָס האָט אויך אַ ביסל אַרויסגעהאָלפן דעם טאַטן אין דער חיונה. און איך האָב פאַר אַ יאָר צייט געלערנט פאַר זיך, אין גערשנאָוויטשער בית מדרש.

**
*

איך וועל איצט אַ ביסל באַשרייבן אונדזערע צוויי שכנים.

וועגן אונדזער אַמאָליקן שכן, לייבע דעם וואַכטעוויניק, האָב איך שוין געשריבן פריער. די צוויי אַלקערלעך אין אונדזער שטיבעלע, זיינען שפּעטער געווען פאַרדונגען צו צוויי אַנדערע שכנים. דער ליכטיקער אַלקערל איז געווען פאַרדונגען צום איינעם שמואל דער מעל־טרעגער, (איך האָב אים געשילדערט אין מיין דערציילונג: „אַן אורח אויף שבת"). ער איז געווען זייער אַ נאָאיוועך און זייער אַ פּראָסטער ייד, אָבער זייער אַן אַרעמטלעכער, מיט אַ געל, קליין ציגן־בערדעלע און ער האָט קוים געקענט אָפּזאָגן אַלעמייזשן פון סידור אַרויס דאָס דאָוונען. זיין פּרנסה איז געווען וואָס ער פלעגט טראָגן אויף זיין אייגענעם גענעער פלייצע זעק מיט מעל פון דער וואַסער מיל צו די מעל־קרעמער, און פון די מעל־קרעמער צו די בעקער, און פאַר דעם קריגן אַ פּאָר קאָפּיקעס באַצאָלט. אַ גאַנצן טאָג, סיי

זומער סיי ווינטער, פלעגט ער אַרומהינען לעבן מיל און לעבן די מעל־קראָמען מיט אַ שטריק אויף די לענדן און אויסקוקן אויף אַ פאַרדינסט.

פון זיינע פאַרדינסטן האָט ער ניט געהאַט גענוג וואַסער אויף קאָשע איבערהויפֿט ווינטער, וועו די טעג זיינען קליין און אַיידער וואָס וועו איז שוין נאָכן טאָג און ער פלעגט קומען אַהיים אָן אַ גראָשן פאַרדינסט. ער פלעגט דורכן ווינטער פאַרשולדיקט ווערן איבערן קאָפּ, און זיין גאַנצע האָפנונג פלעגט ער לייגן אויפן פאַר־פֿסח, וועו מען וועט אָנהויבן באַקן מצה, און ס׳וועט זיין אַ סך זעק מיט מעל צו טראָגן פון מיל צו די מעל־קרעמער, און פון די מעל קרעמער צו די מצה־פֿאַדריאַדן.

נאָך אַרום חנוכה צייט, פלעגט שוין שמואל, צופֿנדיק דאָס בלאָנדע בערדל זיינס, פריידיק אַ זאָג טאָן צו זיין ווייב:

— „ווייסט ציפּע, מ׳קלייבט זיך שוין צו כשרן דעם שטיין אין מיל אויף צו מאָלן פֿסחדיקן מעל״ — און פאַרן שלאָפֿן גיין, לייענענדיק קריאַת־שמע, פלעגט ער אין זיין מוח, חשבונען און איבערחשבונען די פאַרדינסטן וואָס ער וועט האָבן פון טראָגן די פֿסחדיקע זעקלעך מעל, און וואָס ער זאָל פריער טאָן מיטן געלט. די חשבונות פלעגן אין גאַנצן צעפּלאָנטערן זיינע געדאַנקען, ער פלעגט פאַרגעסן וואו ער האָלט מיטן זאָגן קריאת־שמע און ער פלעגט דאַרפן וויידער אָנהייבן פון דאָס נייַ.

אָט דער שמואל דער מעל־טרעגער איז געווען זייער אַ פרומער, און ווי אַרעם ער איז געווען, איז ביי אים גענוען אַ כלל, צו נעמען אַן אורח אויף שבת. אַ גאַנצע וואָך פלעגט ער און זיין ווייב ציפּע, אָפּקומען מיט שיע־פּיע. מיט אַ שטיקל שוואַרצן ראָזעווען ברויט מיט אַ ציבעלע, אָדער מיט אַ קנאָבל, און קלייבן אַ גראָשן צו אַ גראָשן אויף צו מאַכן אַ לייטישן שבת, מיט אַלע שבתדיקע מאכלים, ווי ביי לייטן, און ניט אַזוי צוליב זיך, פאַר דער אייגענער קישקע, ווי פאַרן אורח.

ס׳איז שוין אויך געווען ביי אים אַ כלל, אַז פרייטיק, ווי ווייניק ער האָט ניט פאַרדינט דעם טאָג, ניט צו זיין באַשעפטיקט נאָך האַלבן טאָג, און ער פלעגט מאַכן פרי שבת. ער פלעגט גיין אין מרחץ, און קומענדיק פון מרחץ אַהיים, זיך נעמען צו אָפּצופּוצן מיט שו־וואַקסט זיינע פאַרמעליקטע שטיוול. ער פלעגט אַזוי פיל מאָל פּוצן

און איבערפוצן די שטיוול, און דערביי אַרבעטן אַזוי שווער, אַז טראָפנס שווייס פלעגן רינען איבער זיין פּנים און ער האָט ניט אויפגעהערט צו רייבן מיטן בערשטל די שטיוול, ביז זיי האָבן גע־גלאַנצט ווי אַ שפּיגל.

אָט דער שכן אונדזערער, שמואל, ווי אַרעם ער איז געווען, פלעגט ער אָפּהיטן דאָס צאָלן דעם טאַטן דאָס דירה־געלט, ניט אין גאַנצן נאָר וויפיל ער האָט געקענט אָפּרייסן פון זיינע מאָגערע פּאַרדינסטן.

דערפאַר האָט דער טאַטע פון צווייטן שכן, וועמען מען האָט געוווסט יודקע פייפער, וועלכער האָט מיט זיין ווייב, וויכטע רחל, און צוויי קינדער, מיידלעך, פאַרוואוינט דעם פינצטערן אַלקערל פון אונדזער שטיבעלע, זעלטן אָנגעזען אַ גראָשן דירה־געלט.

יודקע האָט געהאַט אַ סך מלאָכות: ער האָט געשפּילט אין דער שטעטלדיקער קלעזמער־קאָפּעליע. ער האָט געשפּילט אויף אַ פלייט, דעריבער האָט מען אים גערופן: „יודקע פייפער"; ער פלעגט קאַלכן הייזער, און ער איז אויך געווען אַ וועבער. און פון די אַלע מלאָכות, האָבן זיין ווייב און די צוויי קינדער ניט געהאַט אויף אַ טרוקענעם שטיקל ברויט, און זיינען געגאַנגען אָפּגעריסן, אָפּגעשליסן, אָנגעטאָן אין טראָנטעס, און ווען ניט שכנים אין געסל, וועלכע פלעגן זיי מיט עפּעס אַרויסהעלפן, וואָלטן זיי פּשוט אויסגעגאַנגען פון הונגער.

דאָס איז געווען דערפאַר, וואָס דער ברויט־געבער זייערע, יודקע, איז געווען אַ גרויסער שיכור, דאָס ביסל וואָס ער האָט פאַרדינט, פלעגט ער פאַרשיכורן. וואָס פאַר אַ ווייבערישע מיטלען די ווייב זיינע האָט ניט געטאָן ער זאָל אויפהערן שיכורן, האָבן ניט געהאָלפן. אייגנטלעך איז פאַרגעקומען אַזאַ שפּאָס, אַז דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיך געהאַלטן ביי די זייטן פון געלעכטער. ווייבער האָבן דער ווייב זיינער געזאָגט פון אַ נייעם מיטל, — זי זאָל נעמען אַ קופערנעם צענער (אַ פּינקאָפיקענע מטבע), און עס אַרייגלייגן אין מויל פון אַ נאַר וואָס פאַרשטאַרבענעם אַלטן מאַן. די מטבע זאָל זי גלייך אַרויסנעמען פון טויטנס מויל און עס געבן איר מאַן, דעם שיכור, וועט די שכרות פון אים אַוועקגענומען ווערן ווי מיטן האָנט. ווען עס איז געשטאָרבן זיין, יודקעס, טאַטע, אַ זייער אַלטער מאַן, האָט זיך גלייך אַריינגעלייגט אַ צענער אין זיין מויל, און די מטבע וועלכע מען האָט מיט גרויס שווערקייטן, אַרויסגענומען פון פאַרשטאַרבענעמס מויל, געגעבן

יודקען. האָט ער לאַנג ניט געטראַכט, האָט צוגעלייגט נאָך פיר גראָשן, און פאַר זיבן קאָפּיקעס געקויפט אַ פלעשעלע בראַנפן, וואָס ער האָט אויפן אָרט אויסגעטרונקען.

איינמאָל, דאָס איז געווען אין אַווינטערדיקן טאָג, האָט ער זיך אַזוי אָנגעשיכורט, אַז ער איז געפאַלן אין רינשטאָק, לעבן דעם בראַנפן־מאַנאָפאָל. אַ געדיכטער שניי איז געפאַלן, און אים אין גאַנצן צו־געדעקט. דאָס איז געווען אין אָוונט, דער אוראַדניק פון שטעטל, איז אַרומגעגאַנגען איבערן גאַס, און ער האָט באַמערקט, ווי לעבן דעם מאָנאָפאָל גראָבלט אַ הונט העפטיק מיט זיינע פיס אָן אַן אויפהער, עס איז אים געווארן פאַרדעכטיקט, און ער איז צוגעגאַנגען צום פלאַץ, און נאָכדעם ווי ער האָט אָפּגעשאַרט דעם שניי, האָט ער דערזען יודקען. ער איז שוין געווען אַזוי פאַרפראָרן, כמעט אין גאַנצן טויט. דער אוראַדניק אים פאַרוואָרפן אויף זיין פלייצע, אים געבראַכט צו אונדז אין שטיבעלע און אים אַ וואַרף געטאָן אויפן דיל, און דערביי געמאַכט אַ דריי גאַרנדיקן רוסישן מי שברך. ס׳איז אין שטיבל געווארן אַ מהומה. ס׳זיינען אָנגעלאָפן שכנים פון אַנדערע הייזער. יודקע איז געלעגן מיט פאַרגלייזטע אויגן און האָט אויסגעקוקט צו זיין אין גאַנצן טויט. דאָס ווייב זיינע, וויכנע רחל, האָט זיך צעיאָמערט און אים באַווייזט מיט אַ גרויס געוויין: — „ווי אוי ווינד איז מיר — האָט זי געקלאָגט — איך בין איצט געבליבן אַ פינצטערע אַלמנה, און די קינדער אומגליקלעכע יתומים, וואָס וועל איך איצט טאָן מיט די צווי עופעלעך מיינע? ווי אוי ווינד אין מיר, וואָס פאַר אַ מאַן ער איז געווען, ער איז דאָך געווען אַ מאַן אוי אַ טאַטע צו די קינדער, אוי ווי אוי ווינד איז מיר...".

די וואַרעמקייט אין שטיבעלע, אוי דער געזעמל מענטשן אַרום אים, האָבן יודקען דערוואַרעמט, אוי אויפגעלעבט. ער האָט אָנגעהויבן צו בורטשען, אַרויסצולאָזן קוויטשעלעך פון מויל, אוי האָט אויס־געשריען:

— וויכנע ראַכטשע, איך פייף אויף דיר! איך האָב דיך אין דר׳ערד!...

דער עולם האָט זיך צעלאַכט.

צוליב יודקעס שיכורן פלעגט דאָס ווייב זיינע, וויכנע רחל, כסדר אַרומגיין מיט רויטע פאַרווויינטע אויגן, אוי מיט אַ פאַרשעמטן פנים. ווי נאָר אין געסל פלעגט פלוצים ווערן טומלדיק אוי צו

אירע אויערן פלעגט זיך דערטראָגן קינדערשע קולות: — „יודקע שיכור!... יודקע שיכור!...“ האָט זי שוין געוואוסט איר בראָך, פלעגט זי שוין מיט אַ פּאַטשיילע אַריבערגעוואָרפן איבער איר קאָפּ, פּנים, און אויגן, אַרויסלויפן אין גאַס, אָנעמען איר שיכורן מאַן פּאַר אַ האַנט און אים אַריינשלעפּן אין הויז. זי פלעגט אים גלייך אַרייַנעמען צו זיך אין אַלקער, פּאַרהאַקן די טיר, און אים שוין אַ גאַנצן טאָג ניט געלאָזט אַרויסגיין פון פּינצטערן אַלקערל.

יודקע פלעגט זיך רייסן פון אַלקערל, זיך צעשרייַען אויף הייַזערקע קולות, פלעגט זיך פלוצים צערעוועט און צעווייַנען, אָנהויבן זינגען ראָש־השנהדיקע ניגונים, און פלעגט זידלען מיין טאַטן, דער־הויפּט די שטיף־מאָמען:

— „נעם אין שטומעניש דו שיכור דו!“ — פלעגט דאָס ווייב זייַנע, וויכטע רחל מיט איר האַנט־פלאָך פּאַרשטעלן זיין מויל, און שטיל אין זיך ווייַנען.

דער שכן יודקע, האָט זעלטן וועז געצאָלט דעם טאַטן דירה־געלט. דער טאַטע האָט אים מיט זיין משפּחה געהאַלטן בייַ אובדז אין פּינ־צטערן אַלקערל אויס רחמנות אויף זיין ווייב און די צוויי קינדער.

קאַפּיטל 5.

אין דער ווילנער ראַמיילעסעס ישיבה; איך וועל אַן אַפּיקורס; וועל אַ וועבער און אַ סאָציאַליסט

איך האָב אַ יאָר צייט געלערנט פּאַר זיך, אין געל־שנאַוויטשעס בית מדרש. איך האָב אָבער אַיינגעזען, אַז דאָס איז קיין תכלית ניט און איך וועל מיט לערנען פּאַר זיך בייַ אובדז אין שטעטל קיין זאַך ניט דערגרייכן. איך האָב שוין דורכן יאָר אויסער לערנען, אויך אַריינגעקוקט אין ספּרים חיצונים, טריף־פּסולס. איך האָב שוין איבערגעלייענט אייניקע השכלה ביכער, ווי אַברהם מאַפּוס ראַמאַנען „אַהבת ציון“ און „עיט צבוע“; ברוידעסעס „הדת והחיים“; סמאָלענסקיס, „התועה בדרכי החיים“, אויך אייניקע ביכער אין יידיש, ווי מענדעלע מוכר ספּרימס „די קליאַטשע“, שלום עליכעמס אייניקע דערציילונג, יעקב דינעזאָן יאָסעלע, און י. ל. פּרצעס

„יום טוב בלעטלעך". איך האָב די ביכער געקראָגן ביים זון פון אונדזער שכן ירוחם משה דער שניט־קרעמער, וועלכער איז געווען אַ שטיקל משכיל. עפּעס האָט זיך שוין ביי מיר אין קאָפּ אָנגעהויבן פּיקן. איך האָב געקראָגן אַ גרויסע תשוקה צו בילדן זיך, צו קענען רוסיש. העברעאיש האָב איך שוין ניט שלעכט געקענט, אָבער רוסיש וויניק. און איך האָב געטראַכט וועגן פּאַרן אין אַ באַוואוסטער ישיבה, אין אַ גרויסער שטאָט לערנען, וואו איך זאָל זיך אויך קענען בילדן. און נאָך פּסח, בין איך געפּאָרן אין ווילנע צו לערנען אין ראַמיילעסעס ישיבה.

פּאַר וואָס עפּעס ווילנע? ווי קום איך צו ראַמיילעסעס ישיבה? ווילנע איז גאָנץ וויט פון אונדזער שטעטל. ביי אונדז אין שטעטל האָט מען אַ סך געהערט פון ווילנע, וועלכע האָט ביי אונדז געשמט פּאַר אַ כּרך, מיט גרויסע באַוואוסטע רבנים, גאונים, למדנים, משכּילים און גרויסע געלערנטע. דערהויפּט האָט ווילנע ביי אונדז געשמט צוליב דעם ווילנער גאון. און צו פּאַרן אין ווילנע לערנען, איז געווען מיין טרוים און אַמביציע, און בפרט נאָך ווען אויף יענעם פּסח, איז צו אונדז אין שטעטל אַראָפּגעקומען פון ווילנע, רחמיאל דעם קאָמינאַרס, אַן אייניקל, אַ פּאָלנער דאָקטער. דאָס הייסט, קיין דאָקטער איז ער ניט געווען און האָט אַפּילו ניט געטראַכט עס צו זיין, נאָר אויסגעקוקט האָט ער ווי אַ גאַנצער דאָקטער, מיט דער פּאָלעריגע, מיט די לאַנגע האָר און מיט די פּאַנסנע, אַ גאַנצער אינטעליגענט.

איך האָב אויף אים געקוקט מיט יראַת הכבוד, און האָב אים שטאַרק מקנא געווען, און ווען איך האָב זיך נאָך דערוואוסט פון מיין טאַטן, אַז ער רחמיאלס אייניקל, איז לכתחילה געפּאָרן אין ווילנע לערנען, אין ראַמיילעסעס קלויז, און ער איז דאָרטן געוואָרן אַזאַ לייט, אַזאַ געבילדעטער, אַזאַ געלערנטער אין רוסיש און אַנדערע שפּראַכן, איז שוין מיין באַשלוס, צו פּאָרן אין ווילנע געוואָרן פאַרטיק. און גלייך נאָך יום טוב, האָב איך אין אַ הילצערנעם קעסטל אייניגע־פּאַקט אַ פּאָר העמדער, דעם תפילין זעקל, מיט די תפילין און היידאַ, קיין ווילנע.

געלט פּאַר אַ באַן בילעט האָב איך ניט געהאַט, האָב איך געגנבט די באַן. זיך אַרונטערגעלייגט הינטער אַ באַנק אין ס׳האָט מיר אָפּגעגאָלטן. גראָדע זיינען צווי פּויערטעס מיט בריטע ספּאָדניצעס, געזעסן אויף

דער באַנק, אונטער וועלכער איך האָב זיך אַרונטערגערוקט און דער קאַנדוקטער האָט מיך ניט געכאַפּט.

אַנגעקומען אויפן ווילנער וואָקזאַל, בין איך פאַרנאַכט צו. דאָס איז געווען צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן, וואָס איך האָב געזען אַזאַ גרויסן וואָקזאַל, מיט אַזוי פיל רעלסן, און באַנען, וועלכע זיינען יעדע מינוט אַנגעלאָפן פון אַלע זייטן ווי די טייוואָלים מיט אַ פייף, מיט אַ סאָפּן, און מיט אַרויסשפייען פון זיך דיקע, שוואַרצע קנוילן רויך, און מיט אַזוי פיל מענטשן וועלכע זיינען אַרויס און אַריין פון אַן אין די וואַגאָנעס, און מיט אַזאַ קאַכעדיקייט, אַן הו־האַ... איך בין געווארן אַזוי צעמישט, צעטומלט, אַן צעשראָקן אַז איך בין אַ פאַרלאָרענער געבליבן שטיין אויף דער וואָקזאַל־פּלאַטפאָרמע, אַן מורא געהאַט אַ פּוס צו שטעלן, אַן ניט געוואוסט וואו צו גיין אַן וואָס צו טאָן. איך האָב זיך שיר ניט צעווייניט.

אַ משא־טרעגער, מיט אַ שטריק אויף זייַנע לענדן, האָט אַ פּנים באַמערקט מיין צעשראָקנקייט, אַן פאַרלאָרנקייט איז ער צוגעגאַנגען צו מיר אַן געפרעגט:

— ייִנגעלע, וואוהין דאַרפסטו?

— אין ראַמיילעסעס קלויז, האָב איך אַ דערפרייטער געענטפערט אַן טרערן זייַנען שוין געשטאַנען אין מייַנע אויגן.

— „אויב אַזוי, טאָ קום מיט מיר" — האָט ער צו מיר פאַטערלעך געזאָגט, האָט פאַרוואָרפן מיין קעסטל אויף זיין פלייצע, אַן מיר געגעבן אַ וואונק, איך זאָל אים נאָכגיין.

אַן אַזוי בין איך אַנגעקומען אין ראַמיילעסעס ישיבה.

אין ראַמיילעסעס קלויז בין איך געוואָרן אַ גאַנצער תושב. נאָכ־דעם ווי דער ראָש הישיבה האָט מיך פאַרהערט, האָט ער מיך אַנגענו־מען צו הערן זיין שיעור אַן צו לערנען פאַר זיך. די קלויז איז געווארן מיין היים. אַן געשלאָפן בין איך אין קלויז אויף דער הארטער באַנק מיטן קולאָק צוקאָפּנס. אַן וואָס איז פאַראַן צו פרעגן? — גוט איז מיר ניט געווען.

אַליין האָב איך ניט געהאַט קיין האַלבן צעבראָכענעם גראָשן. דער טאַטע פון דער היים האָט מיר אויך ניט געקענט עפּעס צושיקן. אַן קיין „טעג" פאַר ישיבה בחורים זיינען אין ראַמיילעסעס קלויז ניט געווען. די ישיבה האָט געצאָלט די ישיבה בחורים אַ רובל אַ וואָך אַן מיט דעם רובל האָב איך געדאַרפט אויסקומען אַ גאַנצע וואָך

מיט מיין גאַנצער הוצאה. — עסן, וואַשן די העמדער, גיין יעדע פּאָר וואָכן אין באָד, פּאַרריכטן די שטיוול, א. א. וו. האָב איך פּשוט גע־הונגערט. פּראָסטע שוואַרצע סאָלדאַטסקע ברויט, וואָס איך פלעג קויפן ביי סאָלדאַטן, מיט טיי — דאָס איז געווען מיין גאַנצער עסן. בלויז אַ פּאָר מאָל אין וואָך, האָב איך זיך געקענט פּאַרגינען צו גיין אין דער ביליקער קין אויף זאַוואַלנער גאַס און דאָרט פּאָר דריי קאָפּי־קעס, קויפן אַ טעלערל געקאָכץ מיט אַ שטיקל געבייטעלטן (רא') ברויט.

דאָס כסדר עסן די סאָלדאַטסקע ברויט, וואָס האָט געהאַט דעם טעם פון ליים, איז מיר געקראָכן פון האַלדז, און דאָס חיות איז מיר אויסגעגאַנגען צו האָבן עפּעס אַ נאַש, פּאַרזוכן עפּעס אַ גוטן מאָכל. איינמאָל הער איך ווי אַ יידענע אין מאַרק (דער ווילנער מאַרק האָט זיך געפונען אויף דער יידישער גאַס, טאַקע לעבן ראַמיילעסעס קלויז) רופט אויס מיט אַזאַ זינגענדיק־קלינגענדיקן קול: — „בלינצעס! בלינצעס! אַ קאָפּיקע, אַ בלינצע! כאַפּט, עסט, קינדערלעך! עס איז אַ מאַכל, דער קייסער מעג עס עסן!!...“

ווי געענגט איך בין געווען אין געלט, האָב געלעבט אויף גראָשנס, האָב איך אַרונטערגענומען די האַנט פון הארצן, האָב זיך פּאַרגונען אויסצגעבן אַ קאָפּיקע, און האָב געקויפט אַ בלינצע.

מילא, אַז דאָס זיינען ניט גוואַלדאַווע בלינצעס, געמאַכט מיט אַלע פּאָטראָווע, ווי מען עסט אין רייכע הייזער, — דאָס האָב איך פּאַרשטאַנען, אָבער אַז די בלינצעס זאָלן זיין אַזאַ שטיק נבלה, אויף דעם האָב איך זיך ניט געריכט. דאָס איבערשטע פון דער בלינצע איז געווען פון אַלטע צעפּוילטע צעריבענע קאַרטאָפל, און אינווייניק, איז עס געווען אָנגעשטאָפּט מיט פּאַרלעגענע הירזש. הונגעריק בין איך געווען, האָב איך מיט איין ביס אַריינגעשלונגען די גאַנצע בלינצע. אין אַ פּאָר מינוט שפּעטער האָט מיר אָנגעהויבן צו איבלען. עס האָט ניט געדויערט לאַנג, און ס׳האָט מיר אָנגעהויבן בורטשן, דרייען און קראַמפּעווען אין בויך, קערן אונטערן הארצן, און איך האָב אויסגע־בראָכן אַלץ וואָס איך האָב געגעסן אפשר פּאָר אַ וואָך צייט.

מ׳דערציילט זיך זייער אַ סך אָן פון די ווילנער מאַרק יידענעס, זייער זידלען, שעלטן, זייער מענה לשון, און זייער שארפן אַריינזאָגן. איך האָב איינמאָל צוגעזען אַזאַ סצענע.

ס׳איז געשטאַנען אַ יידענע מיט אַ קערבל געבעקס, — בולקעס,

קוכעלעך, בייגל, מסתמא אַלט־געבאַקענע, און האַרטע ווי שטיין, און זי האָט מיט אַ תחינה־ניגון אויסגערופן: — „קויפט יידן! קויפט ווייבער! בולקעלעך, קוכעלעך, בייגעלעך, פרישינקע נאָר וואָס פון אויוון, טעם גן עדן!...“

ס׳איז צוגעקומען אַ מיטל יאָריקער מאַן, קאָנטיק אַ למדן, אַ שיינער ייד, מיט אַ רבנישן אויסזען, מיט אַ ברייטער ברוינער באָרד, אָנגעטאָן אין אַ לאָנגן ריפסענעם קאַפטן, שוואַרצן קאַפעלוש און מיט טונקעלע שפּאַקולן. ער האָט זיך אָנגעבויגן צום קערבעלע, אַ טאַפּ געטאָן אייניקע שטיקלעך פונם געבעקס, דערזען אַז זיי זיינען אַלט, האַרט ווי שטיין, האָט ער עס ניט געקויפט און איז אַוועק. האָט אים די יידענע נאָכגעשריען: „רב חזן, רב חזן!...“ — און אַז דער ייד, (אפשר איז ער טאַקע געווען אַ חזן) האָט צו אים אַ אויסגעדרייט זיין קאָפּ, האָט זי צו אים אַ געשריי געטאָן: — „גייט און ברעכט אַ פוס...“.

אויפשטיין פלעג איך פאַרטאָג, און גלייך זיך נעמען צם לערנען, אַז די ערשטע דאָוונער זיינען געקומען דאָוונען דעם ערשטן מנין, פלעגן זיי מיך שוין טרעפן זיך שאָקלענדיק איבער דער גמרא.

איינמאָל, דאָס איז געווען דעם ערשטן מאַי, איך בין אויפגעשטאַנען פרי ווי אַלע טאָג פאַרטאָג צום לערנען. דער פרימאָרגן איז געווען אַ זוניקער, אַ העל־ליכטיקער, די פרישע פרימאָרגן זון האָט אַרייַנגעשיינט דורך אַלע פענצטער, און באַגאָסן דעם גאַנצן קלויז מיט אַ סך ליכט, איך האָב זיך אָנגעטאָן און געגאַנגען עפענען די טיר פון קלויז, אַזוי ווי איך האָב אַן עפן געטאָן די טיר, האָט מיר אַ בליאָסק געטאָן אין די אויגן אַ פּעקעלע, מיט אַ שארף בלענדיקער רויטקייט ווי אַ שטיק בלוט. איך האָב זיך אויף דער ערשטער מינוט דערשראָקן, האָב איך דעם רויטן פּעקעלע אַ שטויס געטאָן מיטן פוס און פאַרמאַכט די טיר. עס האָט מיר אָבער געצויגן, נאָך אַ מאָל אַ קוק צו טאָן אויפן רויטן פּעקעלע, האָב איך פּול מיט שרעק, ווידער געעפנט די טיר, דאָס מאָל אויף אַ שפּעלטעלע בלויז, האָב ווידער אַ מאָל אַ קוק געטאָן איפן רויטן פּעקעלע, און דערזען אַז דאָס איז עפּעס אַ געדרוקט זאַך, מיט רויטינקע אותיות־לעך, האָב איך מיט האַרץ־קלאַפענעש, געזומען אין האַנט דאָס פּעקעלע. די רויטינקע אותיות־לעך האָבן געפינקעלט און געשימערירט אַנטקעגן דער זון. איך האָב פון פּעקעלע אַרויסגענומען אַ רויט־געדרוקט בלעטל, עס שנעל אַרייַנ־

געוקט אין מיין קעשענע, און דעם איבעריקן גאַנצן פּעקעלע געלאָזט ליגן אויף זיין פּלאַץ. איך האָב שנעל פּאַרמאַכט די טיר, און מיט פּיס וואָס זיינען געווען ווי אונטערגעבראָכענע, בין איך אַוועק צו מיין סטענדער. קיינער איז נאָך אין קלויז ניט געווען, האָב איך דאָס בלעטל מיט די רויטינקע אותיותלעך אַוועקגעלייגט אויף מיין גמרא און געמומען לייענען.

„פּראָלעטאַריער פון אַלע לענדער פאַראייניקט אייך!" האָב איך דאָרט געלייענט. איך האָב געלייענט און איבערגעלייענט דאָס בלעטל איינעמאָל. איך האָב געשלונגען די ווערטער, ניט אַלץ וואָס איז דאָרט געווען געדרוקט האָב איך פּאַרשטאַנען. אָבער דאָס מערסטע האָב איך פּאַרשטאַנען. דאָרט איז געווען געשריבן אַזוינס, וואָס ס'האָט זיך מיר געווויקלט אויפן האַרצן. דעריבער האָט עס מיך אַזוי צעגנומען.

אונטערגעשריבן אויפן בלעטל איז געווען: „דער יידישער אַרבעטער בונד פון פוילן, ליטע און רוסלאַנד".

איך האָב דאָס בלעטל, די ערשטע פּראָקלאַמאַציע וואָס איך האָב אויף מיין לעבן געזען, — צונויפגעלייגט, און פּאַרבאַהאַלטן אין קעשענע. די ווערטער פון בלעטל מיט די רויטע אותיותלעך זיינען מיר גוט אַריין אין קאָפּ און אין האַרצן. צוזאַמען מיט די רויט־געדרוקטע ווערטער פון דער פּראָקלאַמאַציע, זיינען מיר אויך געקראָכן אין קאָפּ די ווערטער פון פּרק: „אהב את המלאכה, ושנא את הרבנות" (האָב ליב אַרבעט, און האָב פיינט רבנות). די ווערטער פון פּרק, און די ווערטער פון דער פּראָקלאַמאַציע האָבן זיך פאַראייניקט, און אינעווייניק אין מיר אָנגעפירט אַ קאַמף מיט אַנדערע ווערטער; — די ווערטער פון מיין טאַטן פאַרן אָפּפאָרן קיין ווילנע, — „גדעלנק מיין קינד, זאָלסט פלייסיק לערנען תורה"... דער קאַמף אין מיר איז געווען אַזאַ שווערער און אַ ביטערער, אַז איך בין אַזש קראַנק געוואָרן. איך בין אַרומגעגאַנגען ווי אין עולם התוהו... און מנצח געווען האָבן סוף כל סוף, די רויטע ווערטערלעך פון דער ערשטער פּראָקלאַמאַציע וואָס איך האָב געלייענט אין ווילנער ראַמיילעסעס קלויז. איך האָב ערנסט אָנגעהויבן טראַכטן וועגן אַוועקוואַרפן דאָס באַנק־קווטשן.

אויסער די רויטע ווערטער פון דער „בונדישער" פּראָקלאַמאַציע, איז געווען נאָך אַ סיבה וואָס האָט מיך געמאַכט צו אָנהויבן טראַכטן

וועגן אויפהערן קוועטשן די באַנק, און דאָס איז געווען וואָס נאָך גאַנץ יונג, האָט מיר שוין אַ ביס געטאָן די טינט.

ווען איך בין נאָך אַ יונגער יינגל געווען, האָב איך שוין אַנ־געהויבן פילן אין מיר אַ שטאַרקן פאַרלאַנג צו שרייבן. איך פלעג אויף העברייאיש און יידיש שרייבן מעשהלעך. איך האָב געהאַט אַזאַ שטאַרקע ברענענדיקע תשוקה צו שרייבן, אַז ווען עס פלעגט אויף מיר אָנפאַלן דער פאַרלאַנג צו שרייבן, און איך פלעג זיך אַוועק־זעצן צום טיש שרייבן, פלעגט די שטיף־מאַמע, ווען זי האָט באַ־דאַרפט אויסקערן די שטוב, דאַרפן שלעפן דעם טיש מיט מיר צו־זאַמען. האָט זי דאָך, נאַטירלעך, מיך ניט געלאָזט שרייבן ביים טיש, פלעג איך אַוועקגיין אין שטעלכל, הינטערן הויז, וואו עס איז געשטאַנען אונדזער בהמה, און דאָרט שרייבן, באַגלייט פון דעם מעקען פון דער בהמה.

צו יענער צייט, אין 1903, ווען איך האָב געלערנט אין ראַמיילעסס ישיבה, אין ווילנע, איז שוין אין פּעטערסבורג אַרויס די יידישע טאָג־צייטונג „דער פרײַנד", האָב איך איינמאָל דאָרט געלייענט, אַן אַרטיקל פון דעם באַרימטן העברייאישן שרייבער, ראובן בריינין, וואו ער האָט געשריבן, ווי אַזוי ער און אַ צווייטער באַוואוסטער העברייאישער שרייבער, אַלעקסאַנדער זיסקינד ראַבי־נאָוויטש, זיינען געוואָרן שרייבער. — „זיי איז — האָט בריינין גע־שריבן — ווען זיי זיינען געווען אינגלעך און געלערנט אין בית מדרש, אין ליאַדי, אַריינגעפאַלן אין די הענט מענדעלע מוכר ספרימס העב־רייאישער בוך, „האָבות והבנים", און אַז זיי האָבן דאָס בוך איבער־געלייענט זיינען זיי געוואָרן די באַוואוסטע שרייבער וואָס זיי זיינען געווען.

אַז איך האָב איבערגעלייענט בריינינס אַרטיקל האָב איך גע־ברענט פון אומגעדולד צו לייענען מענדעלע מוכר ספרימס בוך „האָבות והבנים", — „עפּעס אַ קלייניקייט — האָט עס מיר ניט אויפ־געהערט צו פּיקן אין מוח — פון איבערלייענען איין בוך, קען מען ווערן אַ באַרימטער שרייבער". איך בין גלייך אַוועק אין דער באַ־וואוסטער ווילנער העברייאיש־יידישער סטראַשונס ביבליאָטעק און געבעטן מענדעלעס בוך. איך האָב דאָס בוך איבערגעלייענט מיט כוונה, גוט אַריינגעטיפט זיך אין אים איינמאָל, אַ צווייט מאָל, אַ דריטן מאָל און גאָר ניט, איך בין ניט געוואָרן קיין שרייבער. איך פרו־

ביר שרייבן, און עס גייט ניט. איך האָב זיך פון דעם אַזוי געמומען צום האַרצן, אַז איך האָב אַזש געווייגט פון צער און עגמת־נפש. איך האָב אין מיין יינגלישער נאַאיוויטעט טאַקע באמת געגלויבט, אַז פון איבערלייענען מענדעלע מוכר ספרימס בוך „האָבות והבנים", זיינען ראובן בריינין און אַלעקסאַנדער זיסקינד ראַבינאָוויטש געוואָרן גרויסע שרייבער. ס׳האָט געמומען אַ צייט ביז איך האָב פֿאַרשטאַנען, אַז ניט פון בלויז איבערלייענען מענדעלעס בוך זיינען זיי געוואָרן די באַרימטע שרייבער, נאָר אַז דאָס בוך, וואָס איז אַן השכלה בוך, האָט זיי אַ שטויס געטאָן צו נעמען זיך בילדן, זיך לערנען וועלט־קענטענישן און שפּראַכן, און אַזוי אַרום זיינען זיי געוואָרן באַרימטע שרייבער.

איבערלייענדיק מענדעלע מוכר ספרימס בוך, „האָבות והבנים", האָט עס מיך געצויגן צו לייענען נאָך השכלה, און וועלטלעכע ביכער, איך בין גאַנצע אָוונטן געזעסן אין סטראַשונס ביבליאָטעק און געלייענט. איך האָב איבערגעלייענט אַלע ביכער פון מפּו, פון פּרץ סמאָלענסקי, פון ראובן אָשר ברוידעס, ליליענבלומס „חטאת נעורים". דאָס האָט מיך געפּירט צום געדאַנק, אַוועקצוואַרפן דאָס קוועטשן די באַנק, און זיך נעמען צו וועלטלעכער בילדונג, און אויב איך וועל עס ניט קענען דורכפירן — זאָל איך ווערן אַן אַרבעטער, ווי אין פּרק שטייט: — „אהב את המלאכה ושנא את הרבנות".

און צו די צוויי סיבות איז געקומען נאָך אַ סיבה, דאָס וואָס איך בין צוליב מיין שלעכטן לעבן, — דאָס ניט דערעסן, שלאָפן אויפן האַרטן באַנק, ווי אויך צוליב דעם שטאַרקן, ביטערן אינערלעכן קאַמף וואָס איז אין מיר אָנגעגאַנגען — שטאַרק קראַנק געוואָרן. איך בין געוואָרן זייער אָפּגעצערט און אָפּגעשוואַכט, געוואָרן אויס־געדאַרט ווי אַ סקעלעט און ניט געקענט פון מיין געלעגער — די האַרטע באַנק אין קלויז — אַרונטערגיין. די גבאים פון ראַמיילעסעס קלויז, האָבן צו מיר אַרונטערגעבראַכט, דעם באַוואוסטן וווילנער מעדיצינער דר. שאַבאַד. ער האָט מיר אונטערזוכט און געזאָגט, אַז איך האָב סימנים פון שווינדזוכט, און אַז איך מוז האָבן גוטע פלעגע און פרישע לופט, אַז אין קלויז טאָר איך ניט זיין. אַז איך דאַרף זיין אויף אַ דאַטשע.

איך האָב גלייך איינגעפּאַקט מיין הילצערנע קעסטל, און אַוועק־געפאָרן פון וווילנע, וואו איך בין געווען איבער אַ יאָר, אַהיים, און פון

אַלע מיינע חלומות און באַגערן, צו ווערן אין ווילנע אַ לייט, אַ געבילדעטער, אַ געלערנטער, — האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך.

***

דאָס פאָרן און קומען אַהיים איז מיר געווען שווער, ממש ווי דער טויט. איך האָב גוט געוואוסט, וואָס מיר דערוואַרט אין דער היים. די ענטוישונג פון טאַטן, און ווי מען קען זיך פאַרשטעלן, די אומצופרידנהייט פון דער שטיף־מאַמען.

איך האָב זייער ניט געוואָלט אַרייגפאַרן אין שטעטל אין מיטן העלן טאָג. איך האָב זיך פשוט געשעמט צו ווייזן מיין פנים פאַר די שטעטלדיקע מענטשן. וועג די באַן איז אַנגעקומען איף דער סטאַנציע אַזשאַרניצע, די נאָענטסטע באַן־סטאַנציע צו אונדזער שטעטל, אַרום דריי מייל פון אונדזער שטעטל, איז נאָך געווען האַלבער טאָג. האָב איך זיך אַרומגעדרייט אייניקע שעה אויפן וואָקזאַל, ביז איך האָב געמומען אַ פור, און וועג די פור איז אַנגעקומען אין שטעטל, איז שוין געווען גוט פינצטער.

ווי אַ גנב, האָב איך זיך שטילערהייט, אַרייגעשלייכט אין הויז. איך האָב פריער דעם טאַטן ניט געשריבן, אַז איך קום אַהיים, און וועג איך בין אַריין אין שטיבעלע, איז דער טאַטע געבליבן זיצן ווי אַ פאַרשטיינערטער, און האָט אויף מיר אַ פינצטערן קוק געטאָן, און וועג ער איז צו זיך געקומען, האָט ער מיט טרויער אין קול געפרעגט:

— „וואָס איז? חלילה ניט געזונט?...

איך האָב אים ניט בעדאַרפט זאָגן, אַז איך בין ניט געזונט, ער האָט שוין אויף מיין פנים דערזען, אַז איך בין קראַנק.

ווי די שטיף־מאַמע האָט מיך אויפגענומען, האָב איך אין דער מינוט, וועג איך בין אַריין אין הויז, ניט געקענט וויסן, ווייל גראָד איז זי יענעם טאָג באַפאַלן געווארן פון איר קאָפּ ווייטאָק, און זי איז געלעגן אין בעט, מיטן פנים צום וואַנט.

— נו, וואָס וועט איצט זיין? — האָט דער טאַטע מיט זאַרג געפרעגט.

— טאַטע, — האָב איך צו אים אַנטשלאָסן געזאָגט, — איך ווייל מער ניט לערנען, קווטשן די באַנק, איך ווייל ווערן אַן אַרבעטער. נעם מיך צום וועב־שטול.

ווי איך וואָלט אים דערלאַנגט מיט אַ דובינע איבערן קאָפּ, אַדער

מיט אַ מעסער אין האַרצן, אַזוי איז דער טאַטע געבליבן זיצן אַ פּריטש־מעלעטער, ווי אַ פּאַרשטיינערטער. פּאַר אייניקע מינוט האָט ער קיין וואָרט ניט געקענט אַרויסרײדן אַזוי צעטומלט איז ער געוואָרן, און ווען ער איז צו זיך געקומען, האָט ער כּמעט מיט אַ געווײן אַרויסגערעדט:

— „רבונו של עולם, טאַטע אין הימל, וואָס טוט זיך דאָ?!... נו, און אַלע מיינע האָפענונגען, וואָס איך האָב אויף דיר געלייגט?... און וואָס וועט די מאַמע אין קבר זאָגן?" —

און טרערן זיינען געשטענען אין זיינע אויגן.

איך בין פּאַר אייניקע מינוטן געבליבן זיצן אַ פּאַרלאָרענער. געהאַלטן די אויגן אַרונטערגעלאָזן, און ניט געוואָגט צו קוקן אויפן טאַטן. זיין ביטערע אַנטוישונג האָט צעריסן מיין האַרץ און איך האָב קיין וואָרט ניט געקענט אַרויסרײדן. איך האָב זיך אָבער געשטאַרקט און מיט נאָך מער פּעסטקייט, געזאָגט: צום טאַטן:

— טאַטע, פּאַרפאַלן, אַזוי וועט עס זיין.. איך וויל מער ניט זיין קיין באַנק־קוועטשער, אַ בטלן, איך וויל זיין אַן אַרבעטער, אַזוי ווי דו, ווי די ברידער, ווי די גאַנצע משפּחה אונדזערע. דו וועסט מיך מאָרגן נעמען צום וועב־שטול, און מיך לערנען צו זיין אַ וועבער. איך וויל אַליין פּאַרדינען אויף מיין שטיקל ברויט.

דער טאַטע איז צו מיר צוגעגאַנגען מיט טאַטעשער גוטסקייט און מיט אַ צעווייטאָקט הארץ און קוקנדיק אויף מיין אויסגעדאַרטן, אָפּגע־צערטן הויט און ביינער קערפּער און בלאַסן פּנים, האָט ער זיך אָפּגערופן:

— „נו נו, וואָס איז דאָס געאייל? מיר וועלן וועגן דעם זען מירצעשעם מאָרגן, פּריער קום צו די כוחות"... — און ער האָט מיך געהייסן זיך ניין וואַשן צום עסן.

וועז איך האָב געגעסן אַ שיסעלע קרופּניק מיט אַ שטיקל ראָזעווען ברויט, וואָס האָט ביי מיר געהאַט אַלע טעמים פון דער וועלט, איז דער טאַטע געזעסן לעם מיר, געזען ווי אויסגעהונגערט איך בין געווען לויט דעם שטאַרקן אָפּעטיט, ווי אַזוי איך האָב געשלונ־גען די לעפּלעך קרופּניק מיט די ביסנס ברויט, האָט ער טיף אָפּגע־זיפּצט, און צו מיר געזאָגט:

— „נו, מילא, איז ניט לערנען אָבער, אַ פרומער, גאָטס־פּאָרכטי־

קער ייד בינסטו דאָך?״ — און ער האָט געזומען צוגרייטן פאַר מיר אַ געלעגער אויף צו שלאָפן.

איך בין שטאַרק קראַנק געווען. אויף מאָרגן האָב איך ניט געקענט אויפשטיין פון געלעגער און געלעגן אַ פאַרטראָגענער ווי אין פיבער.

וועז ניט די באָבע מיניע וויס איך ניט צי איך וואָלט געבליבן לעבן. איך האָב טאַקע געהאַט די ערשטע סימנים פון שווינדזוכט. די באָבע האָט געבראַכט אַ דאָקטער, און נאָכדעם ווי ער האָט מיך גוט אונטערזוכט און אויסגעהערט, האָט ער געזאָגט, אַז די לונגען זיינען ביי מיר ניט אין אָרדענונג, אַ ביסל אָנגעגריפן, און מען דאַרף מיך גוט צוזען, געבן גוטע פלעגע.

די באָבע האָט פאַר מיר געקאָכט טעפלעך — אַ שטיקל עוף מיט אַ יויכל, געבראָטענע פלייש מיט קאַרטאָפל, מיר געגעבן אַ סך מילך צו טרינקען. און איך בין טאַקע, אַ דאַנק איר צוזען מיך, אין איניקע חדשים אַרום געקומען צו זיך, געוואָרן געזינטער.

דער טאַטע האָט מיך געזומען צום וועב־שטול צו לערנען פאַר אַ וועבער. ער האָט דאַן שוין ניט געאַרבעט אין פּאָזשניאַקס פאַבריק, נאָר אין אַ קלענערער פאַבריק, ביי אַ ניט גאָר רייכן פאַב־ריקאַנט, און ער האָט געהאַט מער פרייהייט, און מיך דאַרט געקענט לערנען די וועבעריי־מלאָכה.

איך האָב די אַרבעט גוט באַזומען, עס האָט געדויערט בלויז אַ פאָר חדשים, און איך בין געוואָרן אַ פאָלבער וועבער.

צום אָנהויב האָב איך געאַרבעט מיטן טאַטן און פאַרן טאַטן איז עס געווען אַ היילונג, ווי אַ גוטע רפואה צו זיין שוואָך געזונט. איך האָב געאַרבעט שנעלער, ווי דער טאַטע, מער דעקעס אויסגעאַרבעט, און דעם טאַטנס שכירות צו דער „ראַטע״ זיינען גרעסער געווען. דער טאַטע האָט וויניק געאַרבעט אויפן וועב־שטול. איך האָב פאַר אים געאַרבעט. און ער פלעגט ליגן אויף די אויסגעוועבטע שטיקער סחורה און גערוט, געכאַפט אַ דרימל.

לאַנג האָב איך ניט געאַרבעט מיטן טאַטן. אין אַ שטיקל צייט אַרום, האָב איך אַליין געקראָגן אין אַ פאַבריק אַ וועב־שטול צום אַרבעטן און איך בין שוין פאַרבליבן אַ וועבער.

וויפיל איך האָב פאַרדינט האָב איך אָפּגעגעבן דעם טאַטן און ס׳איז ביי אים געוואָרן גרינגער די חיונה.

איך האָב דאָן אַ סך געלייענט השכלה ביכער, ביכער איבער נאַטור־ווייסנשאַפט, איבער רעליגיע און פילאָזאָפיע אין העברייאיש, און יידיש. איך האָב אַ סך נאָכגעטראַכט, נאָכגעדענקט וועגן אמונה. איך האָב זיך געוואָלט דערגרונטעווען איבער פראַגן, פון מה למעלה ומה למטה. ס׳איז אין מיר אָנעגאַנגען אַ גערַאַנגל, אַ העפטיקער קאַמף — „איז פאַראַן אַ גאָט? ... אַ גאָט ווי עס גלויבן אין אים מיין טאַטע, מיין זיידע, און אַלע פשוטע, פרומע יידן אין מיין שטעטל. וועט איז גערעכט? צי דער פשוט פרומער גלויבן פון מיינע עלטערן, און פון דורות פרומע יידן, אַז גאָט האָט באַשאַפן די וועלט אין זעקס טעג, זיצט אויפן זיבעטן הימל, און משפט, באַפעלט, רעגירט מיט דער וועלט, און מיט יעדן אייניקן מענטשן, אַז אַ מענטש צושנייט זיך ניט אַ פינגער וועט מען איז ניט גחר פון אויבן. אָדער ס׳איז גערעכט די מאָדערנע וויסנשאַפט וועגן דעם וועלט־באַשאַף?". איך בין ניט געוואָרן, מיר ניט, דיר ניט, קיין פרייַדענקער, אַן אַפיקורס. נאָר נאָך אַ סך שלאָפלאָזע נעכט בין איך געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז די ווייסנשאַפט איז גערעכט. די ווייסנשאַפט האָט געזיגט אין מיין גייסטיקן נשמה־קאַמף.

נאָך אין ווילנע, לערנענדיק אין ראַמיילעסעס ישיבה, איבער־לייענענדיק די רויטע ווערטער פון דער „בונדישער" פראָקלאַמאַציע, האָב איך זיך שוין אָנגעהויבן צו פאַרטראַכטן וועגן אונדזער ניט גע־רעכטער וועלטל, וואו די רייכע, די גבירים, האָבן פון אַלדאָס גוטס, און די אָרעמע לייט ליגן ניין איילן אין דר׳ערד און באַקן בייגל, ליידן הונגער און נויט און ניט געקוקט וואָס זיי אַרבעטן אַזוי שווער האָבן זיי ניט מיט וואָס אַ טאָג איבערצוקומען. און אַז די סאָציאַליסטן, די רעוואָלוציאָנערן, די וואָס ווילן איבעראַנדערשן דעם סדר העולם אַז ס׳זאָל ניט זיין קיין אָרעם און רייך, דריקער און אונטערדריקטע, נאָר אַז יושר און גלייכהייט זאָל הערשן אויף דער וועלט פאַר אַלע מענטשן גלייך, זיינען געראַטן. און איצט וועראַנדיק אַליין אַן אַרבעטער, אַ וועבער, האָט זיך דער דאָזיקער געדאַנק אין מיר פאַרשטאַרקט. איך האָב אויף מיינע אייגענע פלייצעס אָנגעהויבן צו דערפילן די ריכטיקייט פון דעם געדאַנק, וואָס איז געווען אויסגעדריקט אין די רויטע ווערטער פון דער „בונדישער" פראָקלאַמאַציע. איך האָב אָנגעהויבן נאָכטראַכטן וועגן דער אַזוי ביטערער אָרעמקייט און דחקות אין אונדזער היים. איך האָב איצט, זייענדיק שוין אַ דערוואַקסענער,

איינגעזען דעם גרויסן אונטערשייד, דעם טיפן אָפגרונד, וואָס ליגט צווישן אָרעם און רייך, צווישן שלאָס־גאַס, אַנהויב מילנער גאַס ביי אונדז אין שטעטל, וואו ס׳וואוינען די רייכע, די פאַבריקאַנטן, די פּינעסעס, די כוואָיניקעס, און די פּאָזשניאַקס, — און קלעבאַנער גאַס, חזיר געסל און אַנדערע געסלעך, וואו ס׳וואוינט די אָרעמקייט, די וועבער, די גאַרבער און אַנדערע קבצנים און איך בין געווען אַ סאָציאַליסט. קומענדיק פון דער ישיבה, וואו איך האָב זיך אַנגעלייענט מיט השכלה־ביכער, און ביכער פון יידישן נאַציאָנאַלן געדאַנק, בין איך געווען נאַציאָנאַל געשטימט און איך האָב זיך אַנגעשלאָסן אַן דער ס. ס. (ציוניסטיש־סאָציאַליסטישער) אָרגאַניזאַציע אין אונדזער שטעטל.

מיין טאַטע האָט געהאַט גרויס עגמת נפש פון דעם וואָס איך בין געווארן אַן אַפּיקורס, און איך האָב געהאַט עגמת־נפש פון דעם וואָס דער טאַטע האָט עגמת־נפש.

קאַפּיטל 6.

מיין ערשטער אַרעסט; אין דער ביאַליסטאָקער טורמע

פאַר דער ס. ס. אָרגאַניזאַציע ביי אונדז אין שטעטל, בין איך געווען אַ גרויסער געווינס. איך בין ניט געווען קיין פּאָליטישער פּירער אין דער אָרגאַניזאַציע, דאָס וואָס מען רופט אין אַמעריקע אַ „פּאָליטישן", דאָס בין איך קיינמאָל ניט געווען, אויך ניט אין אַמעריקע. איך האָב אין אַמעריקע אַקטיוו אָנטייל גענומען אין אייניקע צווייגן פון דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג — אין די יוניאָנס, אין אַרבעטער רינג, און אין אַנדערע באַוועגונגען. איך בין פאַר 36 יאָר אַלס זשורנאַליסט געווען אַ לייבאָר־רעפּאָרטער, אַ „לייבאָר־עדיטאָר" (אַרבעטער רעדאַקטאָר). איך האָב זיך געקאָכט אין פּאָליטישן קעסל, אָבער אַליין בין איך קיין פּאָליטישן ניט געווארן און ניט געווען. אויך אין דער ס. ס. אָרגאַניזאַציע פון אונדזער שטעטל בין איך ניט געווען קיין פּאָליטישער פּירער, נאָר אַ „טעאָרעטישע קראַפט", ווי די חברים אין דער ס. ס. אָרגאַניזאַציע ביי אונדז אין שטעטל, פלעגן זאָגן. ווען איך בין געווארן אַ סאָציאַליסט, האָב איך

זיך אַרײַנגעוואַרפן מיט לייב און לעבן אין שטודירן דעם סאָציאַליזם, די פילאָזאָפישע און עקאָנאָמישע טעאָריע פון מאַרקסיזם, און די ס. ס. טעאָריע פון דער ניט פראָלעטאַריזאַציע פון די יידישע אַר־ בעטער, וואָס דאָס פירט צו עמיגראַציע, — אַז די יידישע מאַסן זאָל עמיגרירן אין אַנדערע לענדער, און קאָנטראָלירטע עמיגראַציע וועט פירן צו אַן אייגענער טעריטאָריע. איך בין געווען ניט קיין שלעכטער רעדנער, און די ס. ס. אַרגאַניזאַציע האָט מיך אויסגענוצט צו אַגיטירן צווישן די יידישע אַרבעטער ביי אונדז אין שטעטל די „ס. ס. טעאָריע און צו פאָלעמיזירן מיטן „בונד" און אַנדערע פאַר־ טיען.

(מיט דריי חברים פון דער ראָזשינאָיער „ס.־ס. אַרגאַניזאַציע בין איך אין אַלע מיינע יאָרן באַפריינדעט און איך טרעף זיך מיט זיי עד היום הזה. דאָס זיינען דער באַקאַנטער יידישער זשורנאַליסט מלך עפשטיין: מאָריס גודבאַר (באָוואָסט געווען אין ראָזשינאָי, ווי משה־קע אָבא דעם שמידס). ער איז פאַר אַ משך פון 50 יאָר געווען אין אַרגענטינע, און מיר פלעגן זיך אָפט צונויפשרייבן. לעצטנס האָט ער זיך באָזעצט אין ניו־יאָרק און מיר זענען זיך אָפט, און מאָקס (מיכל) לעפקאָוויטש, באַקאַנטער פּועלי־ציון און הסתדרות־טוער אין באָסטאָן).

**
*

אין יענע נאָיוווע צייטן פון די קליינשטעטלדיקע רעוואָלו־ ציאָנערן, איז פאַר אַ רעוואָלוציאָנער צו זיין אַרעסטירט, געווען אַן אַטעסטאַט פון אַן אמתן רעוואָלוציאָנער. איך האָב נאָך אָבער דאָס גליק ניט געהאַט אַרעסטירט צו ווערן. אָבער איינמאָל האָט דער מלאך וואָס איז געווען דער ממונה אויף רעוואָלוציע, פאָרט מיר צוגעשיקט דאָס גליק אַרעסטירט צו ווערן.

דאָס איז געווען בעת די וואַלן צו דער ערשטער דומע. די ס.־ס. פאַרטיי האָט צו יענע וואַלן אָנגענומען די טאַקטיק פון די באָלשעוויי־ קעס, צו באָיקאָטירן די וואַלן. האָט די „ס.־ס. אַרגאַניזאַציע פון אונדזער שטעטל, נאַטירלעך אויסגעפאָלגט דעם באָפעל פון „צע־קא". נאָר מיט אַ סמיטשיק אַריבער. די וואַלן פון אַ „וויבאָרשטשיק", זיינען פאָרגעקומען אין סלאָנים, און די ראָזשינאָיער בעלי בתים האָבן באַדאַרפט פאָרן אין סלאָנים צו שטימען. די וואַלן זיינען פאָרגע־

קומען אין אַ זונטיק, האָט די ס.־ס. אַרגאַניזאַציע שבת אין דער פרי, ביים דאָונען, זיך אַריינגעריסן אין בית מדרש, און איך האָב פֿאַרן עולם דאָונער געהאַלטן אַ רעדע, זיי זאָלן באַיקאָטירן די וואָלן און ניט פֿאַרן אין סלאָנים שטימען. מיט דעם אָבער האָט זיך די אַרגאַניזאַציע ניט באַנוגנט. שבת נאָך הבדלה, ווען די בעלי בתים פון שטעטל זיינען אין פורן געפֿאַרן אין סלאָנים, זיינען געשטאַנען בחורים פון אונדזער „באַיעוואי אַטריאַד", און מיט רעוואָלווערן געטריבן די פורן מיט די בעלי־בתים צוריק אין שטעטל.

דער פּריסטאָו און די פֿאָליציי, זיינען נאָטירלעך געווען אויפֿגעבראַכט, אָבער וועמען צו אַרעסטירן האָט די פֿאָליציי ניט געוואוסט, ווייל ס׳איז געווען ביי דער נאַכט וועט מען האָט די בעלי בתים געטריבן מיט רעוואָלווערן צוריק אין שטעטל, און מען האָט ניט געקענט זען און וויסן, ווער עס זיינען עס געווען. אָבער אַזוי ווי איך האָב דאָך אָפּן, אין מיטן העלן טאָג, געריידט אין בית מדרש מען זאָל באַיקאָטירן די וואָלן, איז אויף מאָרגן אַ פֿאָליציסט געקומען צו אונדז אין הויז מיך צו אַרעסטירן. איך בין דאָן גראַדע געווען אין הויז און געגעסן מיטאָק, אָבער ס׳איז מיר געלונגען אָפּצוגאַרן דעם פֿאָליציסט, — איך וויס אַליין ניט ווי אַזוי, — און איך האָב זיך אַרויסגעריקט פון הויז. איך האָב זיך אַ טאָג אויסבאַהאַלטן אין שטעטל און נאָכדעם בין איך אַנטלאָפֿן אין אַ צווייט שטעטל, בוטען, זיך אויסצובאַהאַלטן.

וואָלט איך אין בוטען, טאָקע געלעגן אויסבאַהאַלטן, וואָלט מסתמא, אין אייניקע וואָכן אַרום, די זאַך צוריבן און פֿאַרגעסן געווארן. איז דווקא צו יענער צייט געקומען אין בוטען אַ רעדנער פון די יונגע סאָציאַליסטן־רעוואָלוציאָנערן, מאַקסימאַליסטן, און די בוטענער „ס.־ס. אַרגאַניזאַציע, וואָס האָט שוין געווואוסט, אַז איך געפין זיך אין בוטען, מיך געבעטן, אַז איך זאָל גיין פֿאַלעמיזירן מיטן רעדנער פון די מאַקסימיליסטן. איך בין געגאַנגען, די פֿאַרזאַמלונג איז ניט דורכגעפֿאַלן, אַלץ איז דורכגעגאַנגען כשורה, אָבער פון דער פֿאַרזאַמלונג זיינען מיר געגאַנגען אַ גאַנצע גרופּע, עס איז אונדז אַנטקעגן אַנגעקומען דער בוטענער אוראַדניק מיט אַ פֿאָליציי אָפּטיילונג, און אונדז אָפּגעשטעלט.

דער בוטענער אוראַדניק, האָט גוט געקענט אַלע בחורים און מיידלעך פון שטעטל, אָבער איך האָב אים אויסגעקוקט פרעמד, און

ער האָט אַ פרעג געטאָן: — „און וועט איז אָט די פייגל?", און אַזוי
ווי קיין פאַס האָב איך ניט געהאַט, האָט מען מיר אַרעסטירט, אַרייַנ־
געזעצט אין בוטענער קאָזע, און אויף מאָרגן האָט מען מיך געשיקט
מיטן עטאַפּ, צוריק אין מיין שטעטל.

וועג די ראָזשינאַיער „ס.־ס.־אָרגאַניזאַציע, האָט זיך דערוואוסט,
אַז מען האָט מיך אַרעסטירט אין בוטען און מען פירט מיך מיטן
עטאַפּ צוריק אין ראָזשינאַי, האָט זי באַשלאָסן, צו שיקן אַ גרופּע
געזונטע בחורים מיט רעוואָלווערן, מיך „אָפּצושלאָגן".

געפירט מיטן עטאַפּ האָבן מיך צווישן פויערים אויף אַן איינפאַכן
פור ביי דער נאַכט. די גרופּע בחורים זיינען געשטאַנען אין וואַלד,
און געווארט, אַז די פויערים־פור מיט מיר זאָל אָנקומען. וואָלטן
זיי גלעלאָגן איינגעלייגט, געווארט אויף דער פור, און פלוצלונג באַפאַלן
די פויערים, וואָלטן זיי מיר זיכער אָפּגעשלאָגן. האָבן זיי דאָך אָבער
געהאַט רעוואָלווערן, און ווי שטייט מען עס שטיל וועג מען האָט
רעוואָלווערן אין די הענט? זיינען זיי געשטאַנען אין וואַלד און גע־
שאָסן.

אַז די פויערים האָבן דערהערט דאָס שיסן האָבן זיי ווי מען קען
פאַרשטיין, זיך שטאַרק דערשראָקן. האָבן אויסגעקערעוועט דעם דישל,
און פייל אויסן בויגן, שמייסנדיק מיט אַלע כוחות דעם פערד, גע־
פאָרן צוריק אין בוטען.

מיך געבראַכט אין בוטען און דערציילט דעם בוטענער פריס־
טאָוו וועגן דער שיסעריי אין וואַלד, האָט ער זיך אָפּגערופן:

— „אַזוי, ביסט אַזאַ פויגל?"... — און ער האָט מיך קודם
כל מכבד געווען מיט צווי פּעטש. ער האָט מיך ווידער פאַרשפּאַרט
אין דער בוטענער קאָזע, האָט געשטעלט אַ שטאַרקע וואַך לעבן
קוטשעמענט, און אויפן צווייטן טאָג מיך אָפּגעשיקט מיטן עטאַפּ אין
ראָזשינאַי, אָבער דאָס מאָל שוין ניט מיט צווי פויערים, נאָר מיט
אַ שמירה ווי איך וואָלט געווען דער גרעסטער פאַרברעכער און
מערדער.

מען האָט מיך געפירט אַ געשמידטן די הענט און די פיס אין
קייטן. אויפן וואָגן וואו איך בין געווען, זיינען געזעסן פיר באַוואָפנטע
פאָליסלייט, צווי פון פאָרנט פון מיר און צווי פון הינטן, און פיר
באַוואָפנטע פאָליסלייט אויף פערד האָבן געריטן, צווי פון פאָרנט דער
פור, און צווי פון הינטן.

איך בין געזעסן אויפן וואַגן און זיך דערפילט דערהויבן. איך האָב נאָר געוואונטשן, אַז די פור מיט מיר, אַ געשמידטן אין קייטן, און מיט די אַכט באַוואָפנטע פֿאַליסלייט זאָל אָנקומען אין שטעטל אין מיטן טאָג, ווען עס וועט נאָך זיין גוט ליכטיק, זאָלן די ראָזשינאָיער אייגנווויגער זען וואָס פֿאַר אַ העלד איך בין. און כך הווה, די פור איז אָנגעקומען אין מיטן טאָג, זי איז מיט אַ ברעזג און אַ קנאַק, און מיט אַ טומל, און מיט אַ קלאַפּעריי פון די פערדישע פֿאָדקאָווע איבערן ברוק, אַריינגעפֿאָרן אין שטעטל. איך האָב מיט שטאָלק, און מיט אַ גווואַלדיקער הנאה, געקוקט אויף אַלע פֿאַרביי־גייער, און מיט אַ שמייכל אין די אויגן זיך צו זיי פֿאַרנויגט.

דער פריסטאָוו פון אונדזער שטעטל האָט געמיינט, אַז ער האָט דאָ אַריינגעכאַפּט גאָט וויס וואָס פֿאַר אַ העכט, וואָס פֿאַר אַ גוואַלדיקן בונטאָווטשיק און רעוואָלוציאָנער, האָט ער מיך אַריינגעזעצט אונטן אין קעלער פון ראָזשינאָיער אָסטראָג, וואו ס׳איז געווען פינצטער, פֿאַרשטיקט, אָן אַ ביסל לופט, דערשטיקט צו ווערן, און וואו דאָס פּיסטשען און דאָס אַרומלויפן פון פעטע ראַצן, האָט אין מיר געקילט דאָס בלוט, אַז איך האָב אַ גאַנצע נאַכט מיט אָן אויג ניט געקענט צומאַכן. אָבער איך בין דאָרט לאַנג ניט געזעסן. דער אַדוואָקאַט פון שטעטל, וועמען דער טאָטע האָט אָנגעשטעלט מיך צו פֿאַרטיידיקן, האָט געפֿאָדערט פון פּריסטאָוו, ער זאָל בריינגען די עדות, וועלכע האָבן מיר געזען ריידנדיק אין בית מדרש, אַז מען זאָל באַיקאַטירן די וואָלן. דער אַדוואָקאַט האָט גוט געוואוסט, אַז אויב עמעצער פון די בעלי בתים האָט אויף מיר געמסרט, וועט ער ניט וואָגן קומען אָפן עדות זאָגן. קיינער איז טאָקע ניט געקומען עדות זאָגן, דער פּריסטאָוו האָט זיך ניט געקענט העלפן, און ער האָט מיך, נאָך אַ וואָך זיצן אין אָסטראָג, באַפרייט.

***

איך בין אין לויף פון מיין רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט אַ צווייטן מאָל אַרעסטירט געוואָרן, דאָס איז שוין געווען אין ביאַ־ליסטאָק.

איך בין געקומען אין ביאַליסטאָק אַרום אָקטאָבער, 1907, אַרום אַ יאָר נאָך דעם שוידערלעכן ביאַליסטאָקער פּאָגראָם. קאָנטיקע צייכנס פון פּאָגראָם, האָט מען נאָך געזען, דאָ, און דאָרט.

געקומען בין איך אין ביאַליסטאָק צו אַרבעטן אַלס וועבער, און אויך צו טאָן אַרבעט פאַר דער „ס.־ס.־פאַרטיי, און איידער איך האָב נאָך באָוויזן גוט אַ קוק צו טאָן אויף ביאַליסטאָק, בין איך שוין געוואָרן אַרעסטירט, און בין אַריינגעזעצט געוואָרן אין דער ביאַליס־טאָקער טורמע.

גלייך ווי איך בין אָנגעקומען אין ביאַליסטאָק, בין איך אַוועק אויף דער „ס.־ס". בירזשע, אויף נאָוועליפּע גאַס, האָבן מיר דאָרט באַגעגנט אַ פּאָר חברים. אייניער פון זיי, געדענק איך, איז געווען פּנחס דער שלאָסער. זיי האָבן מיר אַריינגענומען אין אַ קעלער־רעס־טאָראַן, אויף כאַנייקעס עפּעס אָפּצוועסן, און אַלס דעם ערשטן גע־ריכט, האָבן מיר באַשטעלט געהאַקטע לעבער. אָבער אַיידער מיר האָבן זיך נאָך צוגערירט צו די לעבער, האָבן מיר שוין דערהערט דעם באַקאַנטן אין רוסלאַנד, באָפעלנדן געשריי — „רוקי ווערך". (אויפהייבן די הענט!). ס׳האָט זיך אין רעסטאָראַן אַריינגעריסן אַן אָפּטיילונג באַוואָפנטע פּאָליציי מיט אויסגעשטרעקטע רעוואָלווערן, ווי אויך אייניקע דעטעקטיוועס, אָדער ווי מען האָט זיי גערופן: „שפּיקעס", ציווייל געקליידעט, מען האָט אונדז אַלעמען באַזוכט און אַרעסטירט, און מען האָט אונדז אָפּגעפירט אין פּאָליציי צירקל, אויף אַלעקסאַנדראָווסקי גאַס.

אין פּאָליציי צירקל, איז געווען אַ ענגשאַט דערשטיקט צו ווערן. אין אַ ניט גרויסן צימער, זיינען מיר געזעסן אַ מאַן אַכטציק, פּאַ־ליטישע, קרימענעלע, און שיכורים. מען איז געלעגן אויפן האַרטן קאַלטן, שטיינערנעם דיל, כמעט אייניער אויפן צוויטן, און מען האָט ממש געקענט דערשטיקט ווערן פון דער געדיכט־שוועריר, פאַר־שטיקטער לופט און פון עיפּש פון דער אין די רוסישע טורמעס באַוואוסטער, „פאַראַשע".

נאָכדעם ווי איך בין אָפּגעזעסן אַרום אַ וואָך צייט אין פּאָליציי צירקל, האָט מען מיך פאַרמשפּט „אַדמיניסטראַטיוואָם פאַראַדקאָם", — ד. ה. דורכן גענעראַל גובערנאַטאָר, וואָס ביאַליסטאָק האָט דאַן גע־האַט, צו דריי חדשים טורמע, אין דער ביאַליסטאָקער הויפּט טורמע אויף וואַשליקאָוור גאַס. און לויטן אורטייל, האָט מען מיך, נאָכדעם ווי איך וועל אָפּזיצן די דריי חדשים, געדאַרפט אַרויסשיקן אויף פּיר יאָר צייט, אויף „סילקע", ד. ה. אונטער פּאָליציי־אויפזיכט, אין אַן אַנדער גובערניע.

אָבער מען האָט מיר אויף די פיר יאָר אין אַן אַנדער גובערניע, ניט פאַרשיקט, און איך בין אָפּגעקומען מיט די דריי חדשים אין ביאַליסטאָקער טורמע. ווייל אין יענעם יאָר, האָט צאַר ניקאָליי דער צווייטער, צו „ראַדזשעסטוואָ" (רוסישער קריסטמעס), אַרויסגעגעבן אַ מאַניפעסט, צוליב דעם געזונט ווערן פון זיין יורש עצר, אַלעקסיי, צו באַפרייען אַלע פּאָליטישע אַרעסטירטע מיט קלייניע טערמינען, וועל־כע זיינען פאַרמשפט געוואָרן „אַדמיניסטראַטיוואָם פאַראַדקאָם", גלייך ווי זייערע טערמינען פון אַרעסט וועלן זיך ענדיקן. און נאָככדעם ווי איך בין אָפּגעזעסן די דריי חדשים, בין איך באַפרייט געוואָרן.

דאָס זיצן אין ביאַליסטאָקער טורמע איז שוין געווען אַ ביסל בעסער און באַקוועמער ווי אין פּאָליציי צירקל. מיר זיינען אין איין צימער געווען ניט מער ווי אַ פּאָר צענדליק מאַן, אַלע פּאָליטישע אַרעסטירטע. מיר זיינען געשלאָפן אויף נאַרעס, ניט אויפן דיל, און יעדער אַרעסטאַנט האָט געהאַט אַ שעניק פון שטרוי. און די לופט איז געווען אַ ביסל אַ בעסערע ניט אַזוי פאַרשטיקט אוּן ניט אַזוי עפושדיק.

די ביאַליסטאָקער טורמע איז פאַר מיר געווען אַ שטיקל פּאָליטי־שע שולע. זיצנדיק אין איין צימער מיט אַ צאָל פּאָליטישע אַרעס־טירטע פון פאַרשידענע פּאַרטייען, „בונדיסטן", „עס־עסאָווצעס", „סאָ־ציאַליסטן רעוואָלוציאָנערן" און פוילישע „פּע־פּעס׳ניקעס", האָב איך גוט אויסגעשליפן מיין מח, און צונג, דעבאַטירנדיק מיט „בונדיסטן" און פּע־פּע־עסניקעס. צו יידישע פּע־פּע־עסניקעס, וועלכע זיינען געווען סופּער פוילישע פאַטריאָטן און נאַציאָנאַליסטן און פולשטענדיקע יידישע אַסימילאַטאָרן; וועלכע האָבן געקעמפט פאַר אַ גרויסע פוילישע מלו־כה, און די יידישע טרויעריקע לאָגע, איז זיי גאָר ניט אָנגעגאַנגען, האָב איך מער ווי פאַראַכטונג ניט געפילט. אין מיינע דעבאַטעס מיט זיי פלעג איך זיי אַרייַנזאָגן די שארפסטע ווערטער, וואָס ס׳זיינען נאָר אין מויל געקומען, און ס׳איז אָפטמאָל געקומען צו שארפע און ביטערע רייסעריין צווישן זיי און מיר. מיט „בונדיסטן", אָבער, פלעג איך דעבאַטירן זאַכלעך און געלאַסן, ווי מיט אייגענע חברים.

אין ביאַליסטאָקער טורמע האָב איך דורכגעלעבט עפּעס אַזוינס, וואָס הגם ס׳איז געווען קעגן מיינע מאַראַלישע באַגריפן און איבער־צייגונגען, קעגן מיין מאַראַלישער איינשטעלונג פון: — „לא תרצח", האָט אָבער יענער מאָרד, וואָס איז פאַרגעקומען אין דער ביאַליס־

טאָקער טורמע, אין דער צייט וואָס איך בין דאָרט געזעסן, אַרויסגע־רופן אין מיר באַרעכטיקונג און אַפילו פרייד.

מען האָט אין טורמע דערטאַפּט אַ פּאָגראָמשטשיק, איינעם וואָס האָט אָנטייל גענומען אין ביאַליסטאָקער־פּאָגראָם. ער איז אין טורמע געזעסן פּאַר גנבה. און מען האָט אים צורעכט געמאַכט... מען האָט אים דערשטאָכן אויף טויט. און דער וואָס האָט, ווי מען זאָגט עס אין אַמעריקע, געמאַכט דעם „דזשאָב", איז דווקא געווען אַ קרימענעלער אַרעסטאַנט. נאָטירלעך, איז עס געבליבן אַן איינגעגראָבענער סוד ביי אַלע אַרעסטאַנטן אין טורמע, די פּאָליטישע ווי די קרימענעלע, און די טורמע נאָטשאַלסטוואָ, האָט ניט געקענט אויסגעפינען, און באַשטראָפן עמעצן פּאַרן מאָרד פון פּאָגראָמטשיק.

**
*

נאָכדעם ווי איך בין באַפרייט גגעווואָרן פון טורמע, בין איך אין ביאַליסטאָק געווען נאָך אַרום אַ האַלב יאָר. ווייל אין אָקטאָבער, 1908, האָב איך זיך שוין געדאַרפט שטעלן צום פריזיוו. איך האָב דאָרט געהאַלפן דעם „עס.־עס.־אַרגאַניזאַציע אין דעם קאַמף, וואָס זי האָט אָנגעפירט פּאַר דאָס רעכט פון די יידישע וועבער צו אַרבעטן אויף דאַמף־שטולן, וואָס זיינען אייגעפּירט געווואָרן אין די גרויסע וועבעריי־פּאַבריקן, ווי ביי טריליקן, מאַרקוס, און אַנדערע. אויף די דאַמף־שטולן האָבן געאַרבעט בלויז קריסטלעכע וועבער, די מערסטע — דייטשן, גרויסע אַנטיסעמיטן, און זיי אַליין האָבן ניט דערלאָזן, אַז יידישע וועבער זאָלן אַרבעטן אויף דאַמף־שטולן. די ביאַליסטאָקער „עס.־עס.־־ אַרגאַניזאַציע, האָט עס דעם דאָזיקן קאַמף אָנגעפירט, און איך אַלס וועבער, האָב זיך אין דעם קאַמף באַטייליקט.

אין ביאַליסטאָק האָב איך זיך באַקאַנט מיט יעקב פּאַט, וועלכער איז געווען דער הויפּט פירער פון די ביאַליסטאָקער „ס. ס." און מיט זיין געליבטע, רבקה, וועלכע איז שפּעטער געוואָרן זיין ווייב, און די מוטער פון דעם איצט אין ניו־יאָרק גוט באַקאַנטן מעדי־צינער און יידישן קולטור־טוער, דר. עמנואל פּאַט. איך האָב זיך אין ביאַליסטאָק אויך באַקאַנט מיט מרדכי פּאָגאָרעלסקי, אַ פירער ביי די ביאַליסטאָקער פּועלי־ציון, וועלכער איז שפּעטער געקומען אין אַמעריקע. האָט אין ניו יאָרק איינטייל געגומען אין דער יידישער

קולטור־באַוועגונג, און נאָכדעם זיך באַזעצט אין קאַליפאָרניע, וואו ער איז געשטאָרבן.

מיט מרדכי פֿאָגאָרעלסקי, וועלכער איז געווען אַ וועבער, האָב איך אין ביאַליסטאָק געאַרבעט אין איין פאַבריק און איך בין מיט אים געווען גוט באַפריינדעט. אונדזער פריינדשאַפט האָט אָנגעהאַלטן אויך נאָכדעם ווי ער האָט זיך באַזעצט אין ניו יאָרק. ווען ער איז אָבער אויף אַ שטיקל צייט אַוועק צו די לינקע, האָט זיך אונדזער פריינד־שאַפט אָפּגעקילט.

קאַפּיטל 7.

מיין ערשטער סטרייק; מיין ברודער איז „געשטאָרבן"

די וועבער אין אונדזער שטעטל האָבן זיך קיינמאָל ניט גע־בונטעוועט אין קיין מאָל ניט געסטרייקט. ערשטנס זיינען זיי געווען דערשלאָגענע און מוטלאָזע. טאַקע צוליב דער האַרטער ברוטאַלער ווילקיר וואָס די פאַבריקאַנטן האָבן איינגעפירט אין די וועבעריי־פאַבריקן, ווי איך האָב עס געשילדערט פריער, אין ערשטן קאַפּיטל פון מיינע זכרונות, און איבערהויפּט צוליב דעם וואָס מען האָט די וועבער געצאָלט זייערע שכירות, די „ראַטע", יעדן האַלבן יאָר און זייער שפּייז האָבן זיי געמוזט נעמען אויף באַרג, ביי די קרעמער מיט די ערבות פון די פאַבריקאַנטן, און אויב זיי וואָלטן אַרויס אין אַ סטרייק און די פאַבריקאַנטן וואָלטן גלייך אַוועקגענומען זייער ערבות ביי די קרעמער, וואָלט די וועבער פשוט אויסגעקומען צו אויסגיין פון הונגער. דאָס איז געווען די שאַרפסטע און שטרענגסטע בייטש וואָס די פאַבריקאַנטן האָבן געהאַט געגן די וועבער. צווייטנס, זיינען די וועבער געווען זייער פרומע: — „אָט אַזוי איז גאָטס ווילן, האָבן זיי געטראַכט, אַז מיר זאָלן זיין די אַרבעטער, די אַרעמע לייט, און זיי זאָלן זיין די רייכע, די בעלי בתים. און אויב זיי זיינען רייך, איז עס גאָטס גאָב, און קעגן גאָטס ווילן טאָר מען ניט אַרויס־טרעטן"

די מערסטע טעקסטיל־פאַבריקאַנטן האָבן באַלאַנגט צו אירן משפּחה — די פינעסעס, אַלע גבירים אַדירים. די פינעסעס משפּחה

איז געווען זייער אַן אָנגעזעענע און האָט אַרויסגעגעבן אייניקע גאָר וויכטיקע און אָנגעזעענע יידישע פּערזענלכקייטן, וועלכע האָבן געשפּילט אַ גאָר גרויסע ראָלע אין יידישן לעבן און געהאַט אַ נאָמען איבער דער גאָרער יידישער וועלט. איך וועל בלויז דערמאָנען דריי.

דעם ערשטן וועל איך דערמאָנען: דעם באַוואוסטן אָמאָליקן, מיט אַ יאָר אַכציק, ניינציק צוריק אָנגעזעענעם העברעאישן שריפטשטעלער, אייגער פון די גרינדער און פירער פון די חובבי ציון, אייגער פון די וועלכע האָבן צעזאַמענגערופן די ערשטע קאָנפערענץ פון די חובבי ציון אין קאַטאָוויץ, און וועלכער האָט נאָך אין די זיבעציקער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט, עולה געווען קיין ארץ ישראל, — און דאָס איז: יחיאל מיכל פּינעס. אין דער יידישער וועלט האָט ער אין יענע יאָרן פאַרנומען אַ גאָר, גאָר גרויסן פּלאַץ.

די צווייטע וויכטיקע פערזאָן וואָס איז אַרויסגעקומען פון דער פּינעס־משפּחה, איז געווען, דר. מאיר איסר פּינעס, דער מחבר פון באַקאַנטן בוך: „די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור". אין וועלכער איז אונטערן נאָמען: דר. בריסקמאַן, געווען אייגער פון די הויפּטפּירער פון דער „ס.־ס." פּאַרטיי.

דער דריטער איז געווען דער ניט לאַנג פאַרשטאָרבענער, דאָן פּינעס, וועלכער איז געווען אַן אָנגעזעענער פּירער פון דער „מאַפּאַ"י", און אַ מיט־רעדאַקטאָר פון „דבר".

איך האָב געהאַט די זכיה פּערזענלעך זיך צו באַקענען מיט אָט די דריי אָנגעזעענע יידישע פּערזענלעכקייטן.

מיט יחיאל מיכל פּינעס האָב איך זיך באַקאַנט ווען ער איז אייגמאָל געקומען אויף אַ באַזוך אין אונדזער שטעטל, ראָשינאַי. יחיאל מיכלס אַ ברודער, פישל פּינעס, האָט געוואוינט אין ראָשינאַי. ער איז געווען אַ רייכער טעקסטיל פאַבריקאַנט, און אויך אַן אַנגעזענע יידישע פּערזענלעכקייט. ער איז געווען אַ משכיל און אַ מיטגרינדער מיט זיין ברודער, יחיאל מיכל פּינעס, פון דער חובבי־ציון באַוועגונג. פישל פּינעסס אַ זון, דוד נח, אַ סטודענט אויפן חאַרקאַוער אויניווערזיטעט, איז געווען אַ סימפּאַטיזירער פון דער „ס.־ס." באַוועגונג און איז געווען מיינער אַ באַקאַנטער. איך פלעג אַ סך מאָל אַריינקומען אין פישל פּינעסס הויז. מיט אים באַקאַנט געווארן, און מיר פלעגן דיסקוסירן וועגן רעליגיע. (ער איז נאַטירלעך געווען שטאַרק רעליגיעז). אין אונדזערע דעבאַטעס איבער רעליגיע האָב

אין אים אַ פּאָר מאָל צוגעשפּאַרט צום וואַנט. האָט ער איינמאָל צו מיר געזאָגט: „וואַרט, וואַרט, אין אַ פּאָר וואָכן אַרום קומט אין ראָשינאַי, אויף אַ באַזונדער מיין ברודער, יחיאל מיכל, פון ארץ ישראל. ער וועט שוין וויסן וואָס דיר צו ענטפערן".

וועז יחיאל מיכל פּינעס איז געקומען קיין ראָשינאַי — ער איז דאָן שוין געווען אַ טיפער זקן, האָט מיר זיין ברודער, פישל פּינעס, מיט אים באַקאַנט, און מיר האָבן אייניקע מאָל געשמועסט וועגן רעליגיע. ער איז געווען אַ טיפער רעליגיעזער דענקער. ווי ס׳איז באַוואוסט, האָט ער טאַקע אַ סך מאמרים געדרוקט וועגן יידישן דת, אין די העברעאישע זשורנאַלן און זאַמל־ביכער פון יענער צייט. און מיינע געשפּרעכן מיט אים זיינען פּאָר מיר געווען אַ קוואַל פון גייסטיקער הנאה און דערהויבנקייט.

מיט דר. מאיר איסר פּינעס האָב איך זיך באַקאַנט אין דער צייט פון די וואַלן צו דער צווייטער רוסישער „דומע". אין די וואַלן צו דער צווייטער „דומע", האָט שוין די „ס.־ס.־פּאַרטיי אַנטייל גענומען, און האָט אַרויסגעשטעלט מאיר איסר פּינעס אַלס קאַנדידאַט, פּאָר אַ דעפוטאַט צו דער „דומע", פון גראָדנער גובערניע. לויט דעם סיסטעם פון די וואַלן, האָט ער פּריער באַדאַרפט געווינען אַלס „וויבאָרשטשיק" אין סלאָנימער קרייז. די „ס.־ס.־פּאַרטיי האָט אַרונטערגעשיקט אַ שטאָב מיט רעדנער, וועלכע האָבן אָגיטירט צווישן די יידן און פּויערים פון סלאָנימער קרייז, זיי זאָלן שטימען פּאָר מאיר איסר פּינעס, און איך אַלס אַרטיקער „ס־ס.„־טוער בין געווען אייניער פון די יידישער רעדנער. (איך האָב זיך טאַקע דאָן באַקאַנט מיט צוויי פון די גאָר וויכטיקע פּירער פון דער „ס.־ס.־פּאַרטיי, און וועלכע זיינען שפּעטער געווארן צוויי פון די אָנגעזעענסטע יידישע כלל־טוער, און הויפּט־פּירער פון „אָרט". דאָס זיינען געווען: דר. דאָווידאָוויטש־לוואָוויטש און ד״ר אַהרן סינגאַלאָווסקי, וועלכער האָט אַלס „ס.־ס.„־פּירער געשמט ווי „אַראָן טשענסטאָאוועד", אייניער פון די גלענצנדע יידיש־רעדנער אויף דער יידישער גאַס. זיי זיינען געווען די וויכטיקסטע אָגיטאַטאָרן־רעדנער פון די „ס.־ס.„ פּאָר מאיר איסר פּינעסעס וואַל־קאַמף. סינגעלאָווסקי אין יידיש, און דאָווידאָוויטש אין רוסיש).

מאיר איסר פּינעס איז דאָן געווען אַ סטודענט אויפן סאָרבאָנער אוניווערזיטעט, און ער איז פון פּאַריז געקומען אין ראָשינאַי. און איך האָב זיך דאָן מיט אים באַקאַנט.

מאיר איסרס מאַמע, ציפּע מיניע, איז געווען אַ הויך אינטלע־
גענטע פרוי. זי איז ניט געווען קיין געבאָרענע אין ראָזשינאי. ווי
מען האָט געזאָגט, איז זי געגאַנגען אין אַן אוניווערזיטעט. און פאַר
יענע יאָרן, אַז אַ מיידל זאָל גיין אין אַן אוניווערזיטעט איז געווען
אַן אויסנאַם. מען האָט ביי אונדז אין שטעטל אויך געערעדט, אַז ווען
זי איז געווען אַ יונג מיידל האָט זי באַלאַנגט צו דער „נאַראָדניע־
וואַליאַ", און אַז זי האָט אַנטייל געגנומען אין דעם אַנטנאַט אויפן
רוסישן קייסער, אַלעקסאַנדער דער צווייטער. אויף וויפיל דאָס איז
אמת, קען איך אויף זיכער ניט זאָגן. אָבער אַזוי האָט מען ביי אונדז
אין שטעטל גערעדט.

מאיר איסערס אַ שוועסטער האָט בעלאַנגט צו דער „ס.־ס.־
אַרגאַניזאַציע ביי אונדז אין שטעטל. זי איז געווען מייַנע אַ פריינדין,
און איך בין געווען אַן אַרייַנגייַער צו זיי אין הויז. אַזוי אַרום האָב איך
זיך באַקאַנט מיט מאיר איסר פּינעס.

איינמאָל, געדענק איך, זיינען מיר, איך און זיין שוועסטער, גע־
זעסן ביי זיי אין הויז און געזונגען יידישע פאָלקס־לידער. וועג מאיר
איסר האָט אונדז דערהערט זינגען די פאָלקס־לידער, האָט ער זיך מיט
באַגייסטערונג אָפּגערופן: — „וואַרט צו אַ מינוט, איך וויל נעמען
אַ שטיקל פאַפּיר און אַ בלייפעדער". — און ער האָט אַרונטערגעשריבן
אַלע פאָלקס־לידער וועלכע מיר האָבן געזונגען.

וועג ס׳איז דערשינען זיין באַוואוסטער בוך: — „די געשיכטע
פון דער יידישער ליטעראַטור", האָב איך פאַרשטאַנען, פאַר וואָס ער
האָט זיך מיט אַזאַ באַגייסטערטן אינטערעס צוגעהערט צו אונדזער
זינגען די יידישע פאָלקס־לידער, און פאַרוואָס ער האָט זיי אַרונטער־
געשריבן.

מיט דן פּינעס האָב איך זיך שוין באַקאַנט וועג ער איז געווען
אין ניו יאָרק, און איך בין שוין דאָן געווען אַ שרייבער, אַ זשור־
נאַליסט, און אַ מיטאַרבעטער אין „פאָרווערטס".

מיר זיינען אַ סך מאָל געזעסן אין אַ קאָפעי, און ביי אַ טעפּעלע
קאָוו געערעדט וועגן זיין פאַרצווייגטע פּינעס־משפּחה, און איך פלעג
אים דערציילן פון זיין משפּחה, די פּינעסעס פון ראָזשינאי, פון זיינע
זיידעס, עלטער־זיידעס, פעטערס און מומעס. ער, דן פּינעס, האָט זיי
ניט געקענט. ער האָט זיך אין ראָזשינאי ניט אויפגעהאַדעוועט. זיינע
עלטערן זיינען אַרויסגעפאָרן פון ראָזשינאי וועג ער איז נאָך געווען

אַ קינד, און ער האָט מיט אַנגעשטעלטע מויל און אויערן געשלונגען יעדן וואָרט וואָס איך האָב דערציילט וועגן די ראָשינאָיער פּינעסעס, אַפילו וועגן בייזן רשעותדיקן באַהאַנדלען זייערע אַרבעטער.

דער לייענער וועט מיר אַנטשולדיקן, וואָס איך בין, שרייבנדיק וועגן די וועבער־סטרייקס, פאַרקראָכן אין אַ זייט צו באַשרייבן די אַנגעזעענע פּערזענלעכקייטן וואָס די פּינעס־משפּחה האָט אַרויסגעגעבן. איך דענק אַז דאָס איז געווען וויכטיק.

**
*

אויסער די פּינעסעס, זיינען אויך געווען נאָך טעקסטיל פאַבריקאַנטן, גרויסע, מיטעלע און קלייניע. אייניער פון די רייכע און גרויסע פאַבריקאַנטן איז געווען פּאָזשניאַק, ער איז געווען דער זיידע פון שפּעטער באַוואוסטן פּוילישׂ־יידישן קאָמוניסט, יצחק גאַרדין.

ווי איך האָב שוין פריער געשריבן האָבן די וועבער פון אונדזער שטעטל, ניט געקוקט אויף זייער ביטערער און פּאַרשקלאַפּטער לאַגע, קיין מאָל זיך ניט געבונטעוועט און ניט געסטרייקט.

אָבער אַ פּאָר מאָל האָט פּאָסירט, אַז די וועבער פון געוויסע פאַבריקן וועלכע האָבן שוין ניט געקענט אַריבערטראָגן די פאַרקנעכטונג און דעם ווילקיר פון זייערע אַרבעטסגעבער האָבן זיך צעבונטעוועט און זיינען אַרויס אין אַ סטרייק. דאָס זיינען געווען אויס־טערלישע סטרייקן און די אופנים ווי אַזוי די סטרייקן זיינען ליקווידירט געוואָרן, זיינען אויך געווען אויסטערלישע און טשיקאַווע.

פון דריי אַזוינע אַמאָליקע סטרייקן פון יידישע וועבער־אַרבעטער אין אונדזער שטעטל וועל איך דאָ דערציילן. וועגן צוויי פון די סטרייקן האָב איך געהערט דערציילן פון אַלטע וועבער. אָבער איין סטרייק, וואָס איז פּאַרגעקומען אין 1906, איז שוין געווען אַן אמתער סטרייק. אַ סטרייק אַ פּאַרביטערטער, אַ לאַנג־דויערנדיקער און אַ פאַרביסענער. אַ סטרייק מיט אַלע פּיטשעווקעס פון אַ פּאַרביטערטן אַרבעטער־קאַמף. איך געדענק אָט דעם סטרייק זייער גוט, ווייל סיי מיין טאַטע און סיי איך, וועלכער איז שוין דאַן געווען אַ וועבער, האָבן זיך אין דעם דאָזיקן סטרייק באַטיילט.

לאָמיר פריער דערציילן פון די צוויי סטרייקן וועגן וועלכע איך האָב געהערט פון אַלטע וועבער.

דער ערשטער סטרייק איז פאַרגעקומען לויט ווי די אַלטע וועבער האָבן דערציילט. נאָך אין די זיבעציקער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט, ביי אַ פאַבריקאַנט וועלכער האָט געהייסן לייב יחיד פינעס. ער איז געווען אַן עלטער פעטער פון מפא״י־פירער און מיטרעדאַקטאָר פון „דבר״, דן פינעס. דער דאָזיקער לייב יחיד פינעס איז געווען אַ ייִד אַ תקיף אַן איינגעשפאַרטער, אַ האַרטער ווי שטיין און אַ כעסן. געווען איז ער אַ גרויסער למדן, ער האָט געקענט גאָנץ ש״ס אויף אויסנווייניק. איך געדענק נאָך אים, ווען ער איז שוין געווען זייער אַן אַלטער מאַן. ער פלעגט אַלע טאָג נאָכן דאַוונען, זיך אַוועקזעצן אין „אַחים בית־מדרש״, לעבן דער הייסער הרובע, און אָפּלערנען אויסנווייניק אַ פּאָר בלאַט גמרא. אָבער אַ פאַבריקאַנט איז ער געווען אַן אמתער שקלאַפן־טרייבער, האָבן שוין איינמאָל די וועבער זיינע מער ניט געקענט אַריבערטראָגן זיין ברוטאַליטעט און זיינען אַרויס אין סטרייק.

דער האַרטער, איינגעשפאַרטער לייב יחיד האָט ניט געוואָלט הערן פון נאָכגעבן די וועבער. ניט בלויז האָט ער ניט געוואָלט נאָכגעבן דעם סטרייק, נאָר ער האָט אָפילו ניט געוואָלט זיינע וועבער צוריקנעמען צו דער אַרבעט. — „זיי וועלן ביי מיר פּעכענען, אויסגיין פון הונגער״ — האָט ער מיט זיין האַרטקייט און תקיפות, געזאָגט צום רב און צו די בעלי בתים פון שטעטל, וועלכע האָבן פֿרובירט צו אים רעדן, און וווּיכער מאַכן זיין פאַרהאַרטעוועט האַרץ, ער זאָל נאָככגעבן די וועבער און נעמען זיי צוריק צו דער אַרבעט. אָבער אַלע זייערע רייד און זייער וועקן די רחמנות־געפילן אין אים, זיינען געפאַלן אויף טויבע אויערן.

האָט אָבער איינמאָל פאַסירט אַזאַ זאַך:

לייב יחיד, ווי אַלע גבירים פון שטעטל, האָט געהאַט אויף זיין הויף אַ באַזונדער־געבויטן בית־הכסא. האָבן די סטרייקנדיקע וועבער אים איינמאָל דערמאָנט ווען ער איז אַריין אין בית־הכסא, צו טאָן זיין נאַטירלעכע באַדערפענישׂ. זיי זיינען צוגעלאָפן צום בית־הכסא, פאַרהאַקט די טירל פון בית־הכסא, און צו אים געזאָגט: אויב ער גיט נאָך דעם סטרייק איז גוט, אלא ניט, וועט ער דאָרט בלייבן ביז משיח וועט קומען.

צום אַנהויב האָט ער עס געמומען ווי אַ שפּאַס און ער האָט אָפילו אַ וואָרט ניט געוואָלט אַרויסרעדן. אָבער, אַז עס זיינען אַוועק אייניקע

שעה און דאָס טירל פון בית־הכסא איז נאָך אַלץ געווען פאַרהאַקט, און ס׳האָט אים שוין, פון שלעכטן געדרוך, אַנגעהויבן קערן אונטערן האַרצן, האָט ער פון בית־הכסא אַרויס געשריען: — „נו, גוט, איך גיב נאָך, גייט צו דער אַרבעט".

און אַזוי האָבן די וועבער געוואונען דעם סטרייק ביי דעם האַרטן, איינגעשפאַרטן, תקיפדיקן לייב יחיד.

**
*

דער צווייטער סטרייק פון וועבער אין אונדזרע שטעטל איז פאַרגעקומען אין פאָלשניאַקס פאַבריק. אויך וועגן דעם סטרייק האָבן דערציילט אַלטע וועבער. אָבער לויט דער סיבה און די אומשטענדן צוליב וואָס דער סטרייק איז פאַרגעקומען, שיינט עס, אַז ס׳איז געווען אַן אמתער סטרייק.

דער סטרייק אין פאָלשניאַקס פאַבריק אין פאַרגעקומען צוליב דאָס פאָלגנדיקן:

אין פאָלשניאַקס פאַבריק איז אין יענע יאָרן ניט געווען קיין באַשטימטע שעה אויף מיטאָג. זיצנדיק ביים וועב־שטול פלעגט יעדער וועבער באַזונדער אויסזופן זיין קריגל קרופניק, צוגעביסן מיט אַ שטיקל ברויט און נאָכן עסן און בענטשן ווידער געמומען אַרבעטן.

אָבער איינמאָל האָט פאַסירט, אַז די וועבער האָבן זיך דערלויבט אין מיטן העלן טאָג, אָפצושטעלן די אַרבעט און אַלע צוזאַמען עסן זייער וואַרמעס בציבור.

דאָס איז געווען צוליב דעם, וואָס דער אינגסטער וועבער אין פאַבריק, נחום, אַן אידעלער יונגערמאַן, אַ שטיקל למדן, און אַ משכיל, וועמען אַלע וועבער אין פאַבריק האָבן ליב געהאַט, האָט חתונה געהאַט. און חתונה געהאַט האָט ער טאַקע מיט אַ מיידל פון פאַבריק, אַ שפּולאַרקע.

אויף זייער חתונה זיינען געווען אַלע וועבער פון פאַבריק, און די שפּולאַרקעס, און זיי האָבן בשותפות געגעבן דעם יונגן פּאָרל אַ שיינעם דרשה־געשאַנק. נאָך די שבע־ברכות, ווען נחום האָט באַ־דאַרפט קומען אין פאַבריק, האָבן זיך די וועבער צוגעגרייט צו געבן אים אַ האַרציקן קבלת־פּנים. די שפּולאַרקעס, האָבן נחומס וועב־שטול באַצירט מיט בלומען און פון פאַרשיידענע קאָלירטע „קאָנצעס"

האָבן זיי אויסגעפלאָכטן אַרום דעם וועב־שטול אַ העל־קאָלירטן קראַנץ.

נחום האָט געבראַכט אַ פלאַש בראָנפן און אַ לעקאַך צו פאַר־בייסן. די וועבער האָבן זיך אויסגעזעצט אויף די אויסגעוועבטע שטי־קער סחורה, יעדער מיט זיין קריגל קרופניק. זיי האָבן אַפריער, פאַר־זוכט צו קאָפּעלעך פונם בראָנפן, אָנגעגעבן נחומן אַ האַרציקן מזל־טוב, און געזומען עסן זייער וואַרעמס.

מיט אַמאָל, איז דער פאַבריקאַנט, פּאָזשניאַק, אַרײַנגעקומען. דערזעענדיק, ווי אַלע וועב־שטולן שטייען שטיל, און די וועבער זיצן זיך אַזוי געמיטלעכע, פריילעכע, און עסן צוזאַמען, — אַ זאַך וואָס ער איז ניט געווואוינט געווען, האָט עס אים אַזוי אויפגעקאָכט, אַז ער איז געבליבן שטיין אַ פּריטשמעלעטער, פון כעס איז זיין פּנים געוואָרן פּלאָם־פייערדיק אָנגעצונדן. און איידער ער האָט נאָך געקענט אויסריידן אַ וואָרט, איז דער עלטסטער וועבער פון פאַבריק, לייזער פישלס, מיט אַ גלעזל בראָנפן און צובייסן אין האַנט, צו אים צוגעקומען און מיט אַן הכנעהדיקן שמייכעלע, אַ ביסל צעטומעלט און צעשראָקן, זיך אָפּגערופן:

— „קומט מיט פאַניע פּאָזשניאַק, פאַרזוכט אַ ביסעלע פון דעם בראָנפן, אַ וואויל‌ער גאָר וואויל‌ער בראָנפן".

דעם אַלטן לייזער פישלס וועלט‌ער האָבן נאָר מער צעריי־צט פּאָזשניאַקן, און אַן אויפגעבראַכטער, אַן אָנגעצונדענער, איז ער צוגעגאַנגען צו נחומען און אויסגעשריען:

— „שטעקעלע, מאַרינאַרקע, אַרויס פון מיין פאַבריק!"

— שטעקעלע, מאַרינאַרקע", — אַזוי האָט פּאָזשניאַק געחומען, דערפאָר ווייל ער האָט געטראָגן אַ קורצע מאַרינאַרקע, און איז געגאַנגען מיט אַ שטעקעלע מעשה פראַנט. און פאַר דעם אַליין טאַקע, איז פּאָזשניאַק, וועלכער איז געוואוינט געווען צו זען זייע־וועבער אָנגעטאָן אין לאַנגע קאַרטענע קאַפּטנס, געווען אויפגעבראַכט אויף נחומן. ער האָט אים דערפאָר געהאַלטן פאַר אַ בונטאָווטשיק.

די וועבער זיינען אַלע געבליבן ווי פאַרגליווערטע. זייערע אויגן האָבן צעשראָקן געבלאָנדזשעט פון פּאָזשניאַקן אויף נחומן, און פון נחומן אויף פּאָזשניאַקן. פלוצלינג האָט דער אַלטער לייזער פישלס זיך אויפגעשטעלט, און אויסגלייכנדיק זיך, האָט ער מיט אַ ציטערדיק קול, זיך אָפּגערופן צו די וועבער: — קומט!

די וועבער האָבן אים צעטומעלטע אַנגעקוקט, האָבן ניט פֿאַר־שטאַנען וואָס ער מיינט, וואָס ער וויל פון זיי, און זיך פון אָרט ניט גערירט.

— „וואָס זיצט איר אַלע ווי אבלים"? — האָט זיך שוין לייזער פישלס אויף די וועבער צושריגן — „קומט, זאָג איך אייך, לאָמיר אַלע גיין אין תהילים בית־מדרש און שווערן ביי דער רייניג־קייט, אַז מירן זיך ניט זעצן צו דער אַרבעט אָן נחומען... אַ־ז־א ר־צ־י־ח־ה, האָט זיין קול געציטערט פון אויפרעגונג, — „צונעמען ביי אַן אָרעם קינד דאָס ברויט פון מויל, און ווען?... ערשט נאָך דער חתונה... און פֿאַר וואָס? פֿאַר ווען?... נו, קומט!" — האָט לייזער פישלס אַנטוענדיק זיין קאַפּטן, נאָך אַמאָל זיך אָפּגערופן צו די וועבער און איז אַרויס פון פאַבריק. און די וועבער האָבן אַלע ווי איינער, פֿאַרלאָזט די פאַבריק.

דער סטרייק האָט לאַנג אָנגעהאַלטן. די ווידערשפּענונג פון די וועבער אַרויסצוגיין אין „אַ סטאַטשקע", האָט פֿאָזשניאַק עס זיי ניט געקענט פֿאַרגיבן. ער האָט געשוואָרן, קיינמאָל מער זיי ניט אַרויפלאָזן אויפן שוועל פון פאַבריק. קיינער האָט ניט געקענט ברעכן זיין עקשנות. עס האָט ניט געהאָלפן דאָס אַריינמישן זיך פון רב און די בעלי־בתים פון שטעטל. אַפילו דאָס געבעט פון זיין ווייב, וועלכע האָט געפֿרואווט ווייכער מאַכן זיין האַרץ, האָט ניט געהאָלפן.

די וועבער ווידער, האָבן דאָך געשוואָרן ביי דער ספר תורה, אַז זיי וועלן ניט צוריק גיין צו דער אַרבעט אָן נחומען, וועלן זיי דאָך ניט ברעכן, חלילה, זייער שבועה. האָט זיך דער סטרייק געצויגן וואָכן און וואָכן. די קרעמער, בעקער און קצבים, וועלכע האָבן די וועבער געגעבן שפּייז אויף באַרג, אויף דער ערבות פון פֿאָזשניאַקן, האָבן אויף זיין אָנזאָג, אַז ער נעמט אַרונטער די ערבות, אויפגע־הערט צו באַרגן, און אין די שטובן פון די וועבער האָט זיך דער הונגער בריטלעך צעלייגט.

ס׳האָט געדויערט חדשים, ביז וואָנען פֿאָזשניאַק האָט נאָכגע־געבן, און מען האָט אין זיין פאַבריק ווידער אָנגעהויבן צו אַרבעטן. דער הונגער אין די וועבערשע הייזער, און די קריינקהייטן וואָס זיי־נען געקומען צוליב דעם הונגער, האָט אויפגערודערט דאָס שטעטל. וועבערשע ווייבער האָבן עטלעכע מאָל זיך אַריינגעריסן אין גרויסן

בית־מדרש, וואו דער רב און די שטאָט־בעלי־בתים האָבן געדאָוונט, און ניט געלאָזט לייענען. דער רב און די בעלי־בתים האָבן פאַר־בעטן פאָזשניאָקן צו אַן אַסיפה, און מיט גוטן, ווי אויך מיט בייזן, קוים ביי אים געפּועלט, אַז ער זאָל נאָכגעבן, און נחום זאָל ווידער אַרבעטן, און די וועבער זיינען צוריק אַוועק צו זייערע וועב־שטולן אַרבעטן.

***

אַ סטרייק פון וועבער — אַ פאַרביסענער, אַ פאַרעקשנטער און געפּירט לויט אַלע כללים פון קלאַסן־קאַמף, איז אין אונדזער שטעטל ראָזשנאָי פאַרגעקומען אין יאָר 1906. מיין טאַטע און איך האָבן אין אים זיך באַטייליקט.

דער דאָזיקער וועבער־סטרייק מיט זיינע דראַמאַטישע געשעעניסן און טראָגישע נאָכווייענישן האָט אויפגערודערט ניט בלויז אונדזער שטעטל נאָר די גאַנצע געגנט אַרום.

די טעקסטיל־פאַבריקאַנטן פון אונדזער שטעטל זיינען דעמאָלט געווען פאַראייניקט אין אַ פאַרבאַנד, פון וועלכן דער פּרעזידענט איז געווען דער גרעסטער און רייכסטער טעקסטיל־פאַבריקאַנט מיטן נאָמען מאָטשע פּינעס. דער דאָזיקער מאָטשע פּניעס האָט זיך אויפגעפירט ווי אַ שטרענגער מאָגנאַט. אַ נידעריקער, אַ דיקער, מיט אַ היפּשן בייכל, רויטן קאַרק און אַ פּולן ענערגישן פּנים, אַרומגענומען מיט אַ קורצער אַ ביסל אונטערגעשוירענער שוואַרץ־גרויער — אָדער ווי מען זאָגט עס אין אַמעריקע „זאַלץ און פּעפּער"— באָרד, האָט זיין אויסזען צו זיינע 69 יאָרן אויסגעדריקט גבורה, עקשנות, פאַרביסנקייט און פּריציש־גבירישן שטאָלץ. מען קען אַפילו זאָגן — ברוטאַליטעט און אַכזריות. געווואוינט האָט ער אין דעם פאַלאַץ פון „דוכס" סאַפּיעהאַ", וועלכער האָט אין 1575 געגרינדעט דאָס שטעטל ראָזשינאָי. אַ פאַלקס־לעגענדע דערציילט, אַז דער דוכס האָט געהאַט צוויי טעכטער, אייניע האָט געהייסן ראָזאַ און די צווייטע אַנאַ, האָט ער דאָס שטעטל אַ נאָמען געגעבן נאָך זיינע צוויי טעכטער: „ראָזאַנאַ" און יידן האָבן עס אַנגעהויבן רופן: ראָזשינאָי.

דער פאַלאַץ פון דוכס איז געשטאַנען הויך, אויף אַ בארג וואָס האָט מיט גאָווה, ארונטערגעקוקט אויפן שטעטל און איז געווען אַן אמתע פעסטונג.

דאָס גופא וואָס מאַטשע פּינעס איז געווען דער אייגנטימער פון פּאַלאַץ, האָט אים שוין געגעבן אַ באַזונדער גבירישׂ־גאַווהדיקן שטאָלץ. אויפן גרויסן, ברייטן הויף פון פּאַלאַץ האָט ער געהאַט זיין טעקסטיל־פאַבריק, וואו ס׳האָבן געאַרבעט הונדערטער יידישע ווע־ בער, און אַנדערע אַרבעטער, ווי שפּינער, אַרבעטער ביי די פּאָליטור־ מאַשינען און ביי אַנדערע סאָרטן מאַשינען, וועלכע זיינען שוין על פּי רוב געווען קריסטן — די פּויערים פון די אַרומיקע דערפער.

נאַטירלעך איז ער געווען אַ הייסער פּאַטריאָט פון רוסישן קיי־ סער, פון — „צאָר־באַטיושקאַ" און פון דער צאָרישער רעגירונג.

אינם זומער פון 1906 איז אים איינגעפּאַלן אַ ווילדער געדאַנק, וואָס טאָקע נאָר אַזאַ פּאַרביסענעם מאָגנאַט האָט געקענט איינפּאַלן. ניט מער און ניט וויניקער, נאָר ער האָט פּאַרלאַנגט, אַז אַלע טעקסטיל־פאַבריקאַנטן זאָלן פּאָדערן פון זייערע וועבער, זיי זאָלן זייערע קינדער, רעוואָלוציאָנערן, אַרויסגעבן צו דער רוסישער פּא־ ליציי. אַנדערש קענען זיי ניט צוריק קומען צו דער אַרבעט.

אַזוי ווי ער איז געווען דער גרעסטער און רייכסטער טעקסטיל־ פאַבריקאַנט, צו וועמען די קלענערע פאַבריקאַנטן האָבן געמוזט אַ מאָל אָנקומען נאָך אַ טובה — אַ הלוואה אָדער נאָך רויע מא־ טעריאַלן — האָט ער אויף זיי אַרויפגעצוואונגען זיין ווילדן, אכזריות־ דיקן אייגפּאָל און אַלע פאַבריקאַנטן האָבן געמאַכט אַ „לאָקאַוט" אויף זייערע וועבער.

דער ווילדער באַפּעל און דער לאָקאַוט האָבן געטראָפן די וע־ בער ווי אַ דונער פון הימל אין אַ זוניקן טאָג. ביי זייער גאַנצער פרומער הכנעהדיקייט צום פאַבריקאַנט האָבן זיי אָבער אויף אַזאַ אכזריות און ברוטאַליטעט פון די פאַבריקאַנטן זיך ניט געריכט. אויסער דעם, וואָס מסירה סתם איז אַ גרויסע זינד, איז נאָך מסרן אויף אייגענע קינדער געווען פּאָר זיי אַ זאָך, פּאַרוואָס דער גהינם וועט זיין וויניק. אַלע ווי אייגער האָבן זיי זיך אָפּגעזאָגט אויספּאָלגן דעם ווילדן פאַרלאָג פון די פאַבריקאַנטן.

אין אַ פּראָפּעסיאָנעלן פּאָראיין זיינען די וועבער נאָך ניט געווען אָרגאַניזירט, אָבער אין שטעטל זיינען שוין געווען היפּש טעטיק דער „בונד" און די „עס־עס"־אָרגאַניזאַציע. ביידע אָרגאַניזאַציעס האָבן גלייך געענטפערט מיט אַ געהעאַל־סטרייק פון אַלע אַרבעטער אין די טעקסטיל־פאַבריקן. אויף וויפיל עס האָבן ביי די אַנדערע

אפטיילונגען אין די פאַבריקן, ווי ביי די שפּינעריייען, ביים פאַרבן די וואָל א. אַ. וו., געאַרבעט באַוואוסטזיניקע פּויערים, האָט מען זיי אויך אַרויסגעפירט אין סטרייק.

דער הונגער האָט אָנגעהויבן צו בושעוון אין די הייזער פון די וועבער, ווייל די פאַבריקאַנטן האָבן גלייך אַרונטערגענומען זייער ערבות פאַר די וועבער ביי די קרעמער און די קרעמער האָבן אויפ־געהערט צו געבן די וועבער שפּייז אויף באַרג. ס׳איז בלויז געווען אַ גליק, וואָס ס׳איז געווען זומער. פיל וועבער האָבן אַרום זייערע הייזער געהאַט גערטנדלעך, וואו זיי האָבן פאַרזייט אַ ביסל גרינס — אוגערקעס, רעטעכלעך, ציבעלעס, בוריקעס, בעבלעך און דאָס גלייכן. די פרויען פון די וועבער זיינען געגאַנגען אין וואַלד און אָנגעקליבן יאַגדעס און שוועמעלעך. אַנדערע פרויען האָבן זיך פאַר־דונגען צו די מעשטשאַנעס פון שטעטל, צו אַרבעטן אין זייערע פעלדער, בעיקר צו גראָבן קאַרטאָפל, האָבן זיי געבראַכט אַהיים אַ זעקל קאַרטאָפל, אַ ביסל מילך און דאָס האָט ווי עס איז אַ ביסל געלינדערט דעם הונגער אין די הייזער פון די וועבער.

אָבער נאָכדעם ווי דער לאָקאַוט און דער סטרייק האָבן אָנגע־האַלטן אַכט וואָכן, האָט זיך דער הונגער שוין מיט דעם ביסל הילף פון די וויבער אָנגעהויבן שטאַרק פילן.

פלוצעם האָט אין שטעטל זיך געיאַוועט אַן אַנארכיסטישער רעד־נער און ער האָט אָנגעהויבן איינפלאַנצן צווישן די סטרייקער די זריעה פון אומצטרוי צו דער טאַקטיק און דער מעטאָדע פון פירן דעם סטרייק. ער האָט אַגיטירט, אַז מיט דער דאָזיקער טאַקטיק וועט דער סטרייק פאַרלוירן גיין. כדי צו געווינען דעם סטרייק האָט ער גע־פּרעדיקט, דאַרף מען זיך באַנוצן מיט טעראָר קעגן די פאַבריקאַנטן, בפרט קעגן דעם פרעזידענט פון דעם פאַבריקאַנטן־פאַראיין מאָטשע פּינעס. אים איז געלונגען צו באַאיינפלוסן אויך אייניקע בחורים, אָנהענגער פון די סאָצ. אַרגאַניזאַציעס. צוזאַמען האָבן זיי דורכגעפירט אַ טעראָר־אַקט קעגן מאָטשע פּינעס, וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט אַ פיאַסקאָ און מיט אַ טראַגעדיע פאַר זעקס בחורים.

דעם טעראָר־אַקט האָבן זיי דורכגעפירט אויפן פאָלגנדיקן אופן: ביי אונדז אין שטעטל איז קיין באַן־סטאַנציע ניט געווען, די באַן־סטאַנציע איז געווען אין אַ קליין שטעטעלע אָזשערניצע, אַרום דריי מייל פון אונדזער שטעטל ראָזשינאי. דער פאַבריקאַנט מאָ־

טשע פּינעס פּלעגט יעדן שבת אָוונט, גלייך נאָך הבדלה, פּאָרן קיין ווּאַרשע, לאָדזש און אויך טיף אין רוסלאַנד. ער פלעגט פּאָרן צו דער באַן־סטאַנציע אין זיין אייגענער בריטשקע און מיט זיין אייגענעם „קוטשער". האָט די גרופּע אונטער דער אָנפירונג פון דעם אַנאַרכיסטישן אַגיטאַטאָר אָפּגעוואַרט הינטערן שטעטל די בריטשקע מיט מאָטשע פּינעס. זיי האָבן אַרויפגעוואָרפן אַ זאַק אויף זיין קאָפּ, געבונדן דעם „קוטשער" און פּאַרבונדן זיינע אויגן. זיי האָבן די בריטשקע מיט מאָטשע פּינעסן געפירט אין אַ דאָרף צו אַ באַוואוסטזיניקן פויער. פּינעסן האָבן זיי געדראָט, אַז זיי וועלן אים האַלטן געפאַנגען ביז ער וועט צוריקציען דעם לאָקאַוט און דעם באַפעל, אַז די וועבער זאָלן אַרויסגעבן זייערע קינדער־רעוואָלוציאָנערן צו דער פּאָליציי.

אויפן וועג צו דעם דאָרף, וואו זיי האָבן געזאָלט האַלטן געפאַנגען דעם פירער פון די פּאַבריקאַנטן, האָט די גרופּע זיך אָפּגעשטעלט אין הויז פון אַ וואַלד־וועכטער עפּעס אָפּצוועסן. מען ווייסט ניט צי ס׳איז געווען אַן אומגליקלעכער צופאַל אָדער אייגער פון דער גרופּע האָט זיך דערשראָקן טאָמער וועט דער וואַלד־וועכטער רופן פּאָליציי און זיי אַרויסגעבן — — זיין רעוואָלווער האָט פּלוצעם אויסגעשאָסן און דער וואַלד־וועכטער איז אויפן אָרט געפאַלן טויט.

ס׳איז געווארן אַ מהומה. די גרופּע בחורים איז געווארן צעטומלט און ניט געוואוסט וואָס צו טאָן. דער פּאַבריקאַנט, מאָטשע פּינעס, אַ מענטש מיט אַ שטאַרקער נאַטור און אייזערנע נערוון, האָט אויסגענוצט די לאַגע. בעת דער צעטומלטקייט און פאַרלוירנקייט פון די בחורים האָט ער אַרונטערגעריסן פון קאָפּ דעם זאַק און געמומעט לויפן. די בחורים זיינען אים נאָכגעלאָפן. ער איז אַריינגעלאָפן אין אַ נאָענטן דאָרף. די מערסטע דאָרטיקע פויערים האָבן געאַרבעט אין זיין פאַבריק. ווען זיי האָבן אים, זייער באַלעבאָס און ברויט־געבער דערזען, האָבן זיי אים באַפרייט און די בחורים זיינען זיך צעלאָפן.

דערשראָקענע זיינען זיי געקומען צוריק אין שטעטל. נאָר אין דער זעלבער נאַכט האָבן די אָרטיקע פירער פון „בונד" און פון „ס־ס." זיך דערוואוסט פון דער דורכגעפאַלענער אַוואַנטורע. מ׳האָט געדאַרפט האָבן געלט אויף אַרויסצופּטרן די בחורים, זיי זאָלן קענען אַנטלויפן קיין אַמעריקע. אָבער פון וואַנען נעמען אַזאַ גרויסע סומע געלט? זיי האָבן געלאָזט וויסן מאָטשע פּינעסעס זון פון דער פּא־

סירונג, אַז זיין טאַטע איז פון אַ גרופּע טעראָריסטן געפאַנגען געוואָרן און זיי האַלטן אים געפאַנגען ערגעץ אין אַ שטאָל אין אַ וויטן דאָרף. אויב ער וועט געבן אַכט טויזנט רובל און ער וועט גלייך, מאָרגן פרי צוזאַמענרופן אַ זיצונג פון דעם פאַבריקאַנטן־פאַרבאַנד, אַז זיי זאָלן צוריקרופן דעם לאָקאַוט, וועלן זיי זען אים צו באַפרייען.

מאַטשע פּינעסעס זון האָט ניט געהאַט דעם טאַטנס שטאַרקן כאַראַקטער. ער איז געווען אַ קאַליקע, האָט געהונקען אויף אַ פוס און איז געווען ניט קיין איבעריקער חכם. אַז ער האָט דערהערט וואָס מיט זיין טאַטן האָט געטראָפן, האָט ער זיך זייער דערשראָקן און ער האָט גלייך געטאָן וואָס מ׳האָט פון אים פאַרלאַנגט. ער האָט גלייך זונטיק אין דער פרי גערופן אַ זיצונג פון די טעקסטיל־פאַבריקאַנטן. די פאַבריקאַנטן האָבן אויף זיין פאַרלאַנג אַלץ נאָכגעגעבן. זיי האָבן אָפּגערופן דעם לאָקאַוט און מאַטשע פּינעסעס זון האָט אויך געגעבן די געפאָדערטע סומע פון אַכט טויזנט רובל.

נאָך דעם זעלבן טאָג איז שפּעטער מאַטשע פּינעס געקומען אַליין אין שטעטל. אָבער ס׳איז שוין געווען פאַרפאַלן. די פאַבריקאַנטן האָבן שוין געהאַט צוריקגעצויגן דעם לאָקאַוט און די אַכט טויזנט רובל זיינען שוין געווען אין די הענט פון די סטרייק־פירער.

די וועבער זיינען געגאַנגען צוריק צו דער אַרבעט ווי זיגער, אָבער די אָוואַנטורע האָט זיך אויסגעלאָזט מיט אַ ביטערער טראַגעדיע פאַר זעקס יידישע בחורים, וועלכע זיינען גאָר ניט געווען אין דער גרופּע וואָס האָט געפאַנגען מאַטשע פּינעס.

פאַסירט האָט אָט־וואָס: וען מאַטשע פּינעסעס זון האָט געגעבן די אַכט טויזנט רובל, האָט ער דאָס געלט געגעבן אין אַנגעצייכנטע (גע־מאַרקטע) הונדערט רובלדיקע אַסיגנאַציעס. אויף אַזוי פיל האָט ער געהאַט שכל, און אפשר האָט אים עמעצער פון די פאַבריקאַנטן אַזוי געראָטן צו טאָן. און פאַרשטייט זיך, אַז ער האָט וועגן דעם געלאָזט וויסן נאָטשאַלסטוועט און אין דעם פאַסט־אַמט. די הונדערט־רובלדיקע אַסיגנאַציעס האָט מען געגעבן צו זעקס בחורים, מיטגלידער פון „בונד״ און „ס. ס.״ זיי זאָלן עס צעבייטן. זיי זיינען געווען פאַרזיכטיק און זיי זיינען ניט געגאַנגען אין דער פאַטשט בייטן אויף קלענערע אַסיגנאַציעס, נאָר צו אַ חלפן, אַ ייד אַ מעל־סוחר. דער חלפן האָט נאָטירלעך ניט געוואוסט, אַז די אַסיגנאַציעס זיינען געצייכנטע. וועו ער איז געקומען אין דער פאַטשט אויסצובייטן די אַסיגנאַציעס, האָט

מען אים פאַרהאַלטן, ער האָט אַרויסגעגעבן די זעקס בחורים, וועלכע מ׳האָט גלייך אַרעסטירט אַלס די קידנעפער פון מאָטשע פינעס. זיי זיינען פאַרמשפט געוואָרן צו צען יאָר קאַטאָרגע. פיר פון די זעקס בחורים זיינען אויף קאַטאָרגע געשטאָרבן, און די צוויי וואָס זיינען געבליבן לעבן, זיינען צוריקגעקומען אין שטעטל קראַנקע, צעבראָכענע און פאַרקריפלטע.

די גרעסטע טראַגעדיע איז געווען פון די לעבן־געבליבענע, מיטן בחור בנימין דעם זון פון צדוק דעם קלעזמער. ער איז געווען אַ הויך טאַלאַנטירעטער פידל־שפילער. אין די צען יאָר קאַטאָרגע האָט ער פאַרלאָרן אַ האַנט און די פינגער פון דער צווייטער האַנט זיינען אָפגע־פרוירן געוואָרן. ווען ער איז צוריקגעקומען פון קאַטאָרגע, בין איך שוין געווען אין אַמעריקע. ווי מיינע חברים פון דער היים, וועלכע זיינען שפעטער געקומען קיין אַמעריקע, האָבן מיר געזאָגט, איז ער אַרומגעגאַנגען איבערן שטעטל אַ צעמישטער, אַ געריטער פון זינען. ווען ער פלעגט אָנרירן אַ פידל, פלעגט ער קריגן אַן אָנפאַל פון משוגעת.

**
*

אין יענע נאָאיוע יאָרן פון די פרומע קליין־שטעטלדיקע רע־וואָלוציאָנערן, איז דער טויט פון אַ חבר געווען אַ רעוואָלוציאָנערע געשעניש, מען האָט די לויה, פון פאַרשטאָרבענעם חבר, אויסגענוצט פאַר אַ רעוואָלוציאָנערע דעמאָנסטראַציע. אין דעם טאָג פון דער לויה, איז דערקלערט געוואָרן אַן אַלגעמיינער אײַן טאָגיקער סטרייק אין שטאָט און מען האָט דעם פאַרשטאָרבענעם חבר באַגלייט צו זיין אייביקער רו, מיט רויטע פאָנען און מיט זינגען רעוואָלוציאָנערע לידער.

די „בונדישע״ אַרגעניזאַציע ביי אונדז אין שטעטל, האָט שוין ביז דאַן, אין פרילינג פון 1906, געהאָט דאָס „גליק״, צו האָבן צוויי לוויות פון חברים, אָבער די „עס־עס״ קיין איינע ניט, האָט די „עס־עס״־אַרגאַניזאַציע שטאַרק מקנא געווען דעם „בונד״, און אויסגעקוקט אויפן טאָג צו האָבן אַ אייגענע לוויה.

נו, איז דער „עס־עס״ באַשערט געווען אַ „גליק״ און זי האָט שוין שיר ניט געהאָט אַן אייגענע לוויה. זי האָט זיך שוין געגרייט צו דער לוויה, מיט אַלע פּרטים און פיטשעווקעס פון רעוואָלוציאָנערן

שולחן ערוך. אָבער זי האָט קיין מזל ניט געהאַט און איר גליק איז אויסגערונען געוואָרן.

פּאַסירט האָט אָט וואָס:

צום ערשטן מאַי יום־טוב, איז מיין ברודער, וועלכער האָט באַלאַנגט צו דער „עס־עס", מיט נאָך אַ חבר, אַוועק צו פוס קיין סלאָנים וואָס איז געווען איבער פינף רוסישע מייל ווייט פון אונדזער שטעטל, צו פייערן דאָרט דעם ערשטן מאַי יום־טוב.

מיין ברודער איז אין סלאָנים קראַנק געוואָרן אויף טיפוס, און מען האָט אים אַרײַנגענומען אין סלאָנימער שפּיטאָל. נאָכדעם ווי ער איז דאָרט געלעגן אַ פּאָר וואָכן, האָט ער זיך אָנגעהויבן צו בעסערן.

אָבער פֿלוצלינג איז אין שטעטל אַרויס אַ קלאַנג, אַז ער איז אין סלאָנימער שפּיטאָל געשטאָרבן. ווער? וואָס? — פון וואַנען איז געקומען דער קלאַנג? און צו דאָס איז אמת? — דאָס האָבן די „עס־עס" חברים, זיך ניט באַמיט אויסצוגעפינען. זיי האָבן זיך גלייך געזומען צוצוגרייטן זיין לוויה און דורכפירן עס מיט אַלע פּיטשעווקעס ווי עס פּאַסט פּאַר אַ רעוואָלוציאָנערער אַרגאַניזאַציע.

קודם כל האָבן זיי גלייך דערקלערט אַ „סאַבאַסטאָווקע" (אַן איין טאָגיקן סטרייק), אין טאָג פון דער לוויה, און גרופּעס חברים, זיינען אַרויס איבער די וועבערייַ־פאַבריקן זון גאַרבאַניעס, אָנצוזאָגן די אַרבעטער, אַז אויף מאָרגן איז דערקלערט געוואָרן אַן אײַנאָגיקער אַלגעמיינער סטרייק, און אַז זיי זאָלן זיך ניט דערוועגן צו קומען מאָרגן צו דער אַרבעט. און ווען די גרופּע חברים איז געקומען אין דער פאַבריק וואו דער טאָטע, און איך האָבן געאַרבעט, אַ וועב־שטול לעבן אַ וועב־שטול, איז אַ חבר צוגעקומען צום טאָטן און אים געזומען מוסרן: — „שעמען מעגט איר זיך אין אייער ווייטן האַלדז, האָט ער זיך צעשריען אויפן טאָטן, אייער זון שמואל, איז געשטאָרבן, און איר זיצט זיך און אַרבעט, ווי קיינמאָל גאָרניט"...

אַלס חבר פון דער ס.ס.־אַרגאַניזאַציע, האָב איך אויך געוואוסט פון דעם קלאַנג, אַז דער ברודער איז אין סלאָנים געשטאָרבן. איך האָב עס אָבער דעם טאָטן ניט געוואָלט זאָגן.

אַז דער טאָטע האָט דאָס דערהערט, איז אים פינצטער געוואָרן אין די אויגן. עס האָט אים געזומען זעצן אין האַרצן, און ער איז שיר ניט אַוועקגעפאַלן אין חלשות.

„גוואַלד געשריען! ווען איז דאָס אומגליק געשען?" — האָט ער גענומען ברעכן די הענט, און קוים געקענט אַרויסריידן אַ ווארט. ער האָט גלייך געדונגען אַ פור, און מיטנעמענדיק מיך, איז ער מיט האַרץ־קלאַפּעניש און מיט אויגן פול מיט טרערן אַוועקגעפאָרן אין סלאָנים. איך בין אויך די גאַנצע צייט פון דער רייזע אין סלאָנים געזעסן אויפן וואָגן אַ פאַרטרויערטער און אויך מיינע אויגן זיינען געווען אָנגעפילט מיט טרערן.

געקומען אין סלאָנים, איז דער טאַטע מיט ציטערדיקע, אונטער־געהאַקטע קני, און קוים וואָס ער האָט געקענט שטעלן אַ פוס, גלייך אַוועק אין שפּיטאָל, און מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ, זיך נאָכגעפרעגט אויף זיין זון. האָט מען אים אָנגעוויזן; אַז אָט, דאָרט, זיצט ער.

דער טאַטע האָט זיך מער טויט ווי לעבעדיק, קוים דערשלעפּט צום פלאָץ, וואו מיין ברודער איז געזעסן אין דרויסן, איבער אַ שיסל קליסקעלעך מיט מילך און מיט אַ שטיק ברויט דיק באַשמירט מיט פּוטער, און געשמאַק געגעסן. איך האָב זיך קוים איינגעהאַלטן ניט אויסצושיסען אין אַ געלעכטער.

אַז דער טאַטע האָט אים דערזען, איז ביי אים, צי פון געשפּאַנט־קייט דורך דער גאַנצער צייט וואָס ער איז געפאָרן אין סלאָנים, אָדער פון גרויס שמחה, וואָס ער האָט אים געטראָפן אַ לעבעדיקן, די ערשטע פּאָר מינוט ווי אָפּגענומען געווארן דאָס לשון, און ער האָט פון מויל קיין ווארט ניט געקענט אַרויסבריינגען. אַז ער האָט זיך אַ ביסל באַרואיקט, האָט ער אויסגעשפּיגן, און זיך צעשריען:

— טפו זאָל עס ווערן!... צו מיינע שונאימס קעפּ און צו זייער לייב און לעבן. וואָס עס וויקלט זיך מיר אויפן האַרצן זאָל אויסגיין צו זייערע קעפּ און צו זייער לייב און לעבן. טפו זאָל עס ווערן — האָט ער נאָכאַמאָל אויסגעשפּיגן — וואָס אייערע חברה קענען, אַזוי מיך אָנשרעקן, איך בין דאָך שיר ניט אַוועקגעשטאָרבן". — און ער האָט דערציילט דעם ברודער וואָס ס'האָט פאַסירט, און ביידע האָבן זיך האַרציק צעלאַכט.

דער ברודער איז שוין געווען אויף אַזוי פיל געזונט, אַז דער שפּיטאָל האָט דערלויבט דעם טאַטן צו נעמען אים אַהיים. דער טאַטע האָט אים אַרויפגעזעצט אויפן וואָגן און מיר האָבן אים גע־בראַכט אַהיים.

פון דער „לוויה", צו וועלכער די „עס־עס"־אַרגאַניזאַציע פון אונ־

דזער שטעטל האָט שוין צוגעגריין די רויטע און שוואַרצע פענער, און דאָס גאַנצע קלאַפּערגעצייג דורכצופירן אַ רעוואָלוציאָנערע דעמאָנסטראַציע מיטן גאַנצן טראָסק, איז גאָרנישט געוואָרן. ניט באַשערט געווען דער „עס־עס־אַרגאַניזאַציע פון מיין שטעטל, צו האָבן אַן אייגענע לוויה.

קאַפּיטל 8

מיין ערשטע ליבע; איך פאָר קיין אַמעריקע

איך בין שוין געווען זיבעצן יאָר אַלט, אָבער מיט מיידלעך און ליבע, האָב איך זיך ווייניק וואָס אָפּגעגעבן, און נאָך אַלץ ניט געהאַט צו טאָן. ערשטנס, האָט אין מיר נאָך אַלץ געשטעקט דער שעמעוודיקער ישיבה־בחור (אַדער ווי מען פלעגט עס אין אונדזערע שטעטלעך רופן: „פאַטראָן"), וואָס איז שייך צו מיידלעך, אַז אַ מיידל פלעגט צו מיר אויסרעדן אַ וואָרט, פלעג איך וועלן רויט ווי אַ בוראָק, האַלטן שעמעוודיק אַרונטערגעלאָזט די אויגן און ניט וויסן וואָס צו טאָן מיט די הענט, וואו זיי אַהינטאָן. און צווייטנס, איז אין יענער פרומער, זייער נאַאיווער צייט פון דער רעוואָלוציע, פאָר אַ פרומען, איבערגעגעבענעם רעוואָלוציאָנער געווען אַ זינד זיך אָפּצוגעבן מיט פרויען און מיט ליבע. איך געדענק, איך בין איינמאָל, אין אַ שבת בייטאָג אַריין אין אַ הויז וואו עס זיינען געווען פאַרזאַמלט בחורים מיט מיידלעך און האָבן געטאַנצט. אַז זיי האָבן מיך דערזען, האָבן זיי זיך פאַרשעמט, און אין מיידל האָט זיך אָפּגערופן: — „ס'איז אַ חרפה און אַ שאַנדע, אין פּעטערבורג און אין וואַרשע ברענט די רעוואָלוציע און מיר טאַנצן".

אָבער דאָך האָט מיר דער מלאך פון ליבע פאָרט ניט אָפּגעלאָזט, און דער קליינער קופידל, מיט זיין פייל און בויגן, האָט אויך אין מיר אַריינגעשאָסן אַ ליבע־פייל. איך האָב זיך איינגעליבט אין אַ מיידל, דאָס איז געווען מיין ערשטע ליבע.

צו אונדז אין שטעטל איז געקומען אַ מיידל פון סלאָנים, אַ לערערקע, צו געבן אוראָקן אין דער רוסישער שפראַך. זי איז אויך געווען אַ חברטע פון דער „עס־עס"־פאַרטיי. שרה־לאהקע האָט זי געהייסן.

זי איז געווען אַ געענדיקטע גימנאַזיסטקע. אַ זייער געבילדעטע, און אַ שטאַרק באַלעזענע. זייער אַ שיינע, פון מיטעלן וואוקס, מיט אַ קלאָר, ווייס, קיילעכדיק פּנימל, אַ קליין געטאָקט נעזל, מיט גרויסע שוואַרצע לעבעדיקע אויגן, און מיט אַ קאָפּ געדיכטע שוואַרצע האָר, פאַרקאָמט מיט אַ שרונט אין מיטן און די האָר פון בײדע זײטן צניעותדיק־פרום אַרונטערגעלאָזט איבער די אויערן.

זי איז געווען זייער אַ פריילעכע, אַ לעבעדיקע, מיט אַ קלינגענ־דיקן געלעכטערל, און פון דער צווייטער זײט זייער אַן ערנסטע און פאַרשטענדיקע, צו ריידן מיט איר איז געווען אַ פאַרגניגן.

אין דער שטעטלדיקער ס.־ס.־אַרגאַניזאַציע איז געווען אַ גרופּע אינטעליגענטע בחורים און מיידלעך וועלכע פלעגט זיך איין מאָל אין וואָך צוזאַמענקומען און צוזאַמען לייענען ביכער און נאָכדעם דיס־קוסירן איבער די ביכער. די גרופּע פלעגט לייענען ביכער וועגן מאַרקסיזם, ליטעראַטור, פּאָליטישע עקאָנאָמיע און פילאָזאָפּיע. דער־הויפּט האָבן מיר דאָן דיסקוטירט איבער אויגוסט קאָנטס פאָזיטיוויזם. איך בין געווען איינער פון דער גרופּע און פון די הויפּט דיסקוסאַנטן. די איבעריקע פון דער גרופּע פלעגן זיך שטאַרק צוהערן צו מיינע אַרויסגעזאָגטע מיינונגען. זי, שרה לאהקע, האָט אויך באַלאַנגט צו דער גרופּע, און אייגנטלעך, ווען מיר זיינען נאָך אַזאַ אָוונט אַרויס אויף אַ שפּאַציר איז זי געווען לעבן מיר, האָט מיר קאָמפּלעמענטירט פאַר מיינע אַרויסגעזאָגטע מיינונגען און מיט מיר שפּאַצירט די גאַנצע צייט. און ווען די גרופּע איז זיך שפּעט ביינאַכט צעגאַנגען, האָט זי ביים געזעגענען זיך מיט מיר, לאַנג געהאַלטן מיין האַנט אין איר צאַרטער, וואַרעמער הענטל, און מיך געפרעגט: צו איך וואָלט איר וועלן באַזוכן אויף איר קוואַרטיר? איך האָב עס איר מיט פאַר־געניגן צוגעזאָגט, און מיר האָבן אָפּגעמאַכט, זיך צו טרעפן דעם קומענדיקן פרייטיק אָוונט.

אַוועקגייענדיק פון איר האָב איך גלייך דערפילט, אַז די ליבע האָט מיך אַ ביס געטאָן. ווען זי האָט געהאַלטן מיין האַנט אין איר צאַרטער, וואַרעמער הענטל, האָב איך דערפילט אַ ציטער, און אַ וואַרעמקייט האָט אַרומגענומען מיין גאַנצן קערפּער. זי איז מיר שוין די גאַנצע צייט ניט אַרויס פון זינען, און איך האָב מיט דער גרעסטער אומגעדולד, זיך קוים דערווארט אויף פרייטיק אָוונט.

איך בין אויף איר קוואַרטיר אַ סך מאָל אַרויפגעקומען און מיט

איר אַ סך מאָל שפּאַצירט. מיר פלעגן רעדן וועגן ביכער, אל־פּי רוב וועגן די רוסישע קלאַסיקער: גאָגאָל, טורגעניעוו, דאָסטאָיעווסקי, טאָלסטאָי, פושקין, לערמאָנטאָוו, טשעכאָוו און גאָרקי, וועמענס ווערק מיר פלעגן לייענען צוזאַמען. נאַטירלעך, איז זי געווען פלינקער אין רוסיש, און מער באַהאָוונט אין דער רוסישער שפּראַך און ליטעראַטור, ווי איך. די אַלע קלאַסיקער האָט זי געקאָנט כמעט אויף אויסנווייניק. זי איז אויך געווען גוט באַהאָוונט אין די אויסטייטשונגען פון די באַרימטע רוסישע קריטיקער, ווי: בעלינסקי, פּיסאַרעוו און די שפּעטערדיקע רוסישע ליטעראַטור־קריטיקער, וועלכע האָבן געשריבן וועגן די ווערק פון די אַלע פריער־דערמאָנטע רוסישע קלאַסיקער, און איך האָב פון איר אַ סך געלערנט. עס איז דעריבער מיר געווען אַזוי אינטערעסאַנט, אַנגענעם און פריידיק מיט איר צו רעדן. מיר האָבן אויך צוזאַמען געלייענט ווערק פון יידישע שרייבער: מענדעלע מוכר ספרים, שלום עליכם, י. ל. פּרץ, אברהם רייזען, שלום אַש און אַנדערע. זי האָט מיר אויך אַנגעהויבן געבן לעקציעס אין רוסיש.

איך האָב זיך אין איר הייס פאַרלירט, אָבער די ליבע איז געווען אַ פלאַטאָנישע. איך האָב איר קיינמאָל ניט אָנגעריט קער־פּערלעך. מיין שטרענג־רעליגיעזע דערציאונג און די יאָרן, וואָס איך האָב פאַרברענגט אין די ישיבות, פאַרטיפּנדיק זיך אין סוגיות פון תלמוד און אַריינקוקנדיק אויך אין מוסר־ספּרים, האָבן אויף מיין כאַראַקטער איבערגעלאָזט אַ טיפע השפּעה. און הגם איך בין שוין געווען אַ פריידענקער און אַ סאָציאַליסט, בין איך נאָך אַלץ אין כאַראַקטער געבליבן דער שעמעווידיקער ישיבה־בחור און אַן איינגעהאַלטענער, אַ געצוימטער, וואָס איז שייך צום לייב פון אַ פרוי. צווייטנס, האָב איך איר זייער גייסטיק געשעצט, און איך האָב פשוט נישט געוואָגט איר אָנצורירן קערפּערלעך, און ווער רעדט נאָך אַ קוש טאָן איר. איך האָב אויף איר געקוקט מיט אויסערגעווייניעכן אָפּשיי. מיט דעם אַליין וואָס זי איז אַזאַ געביל־דעטע אין וועלטלעכע שפּראַכן וואָס איך קען אַזוי וויניק, איז זי שוין געווען דערהויבן אין מיינע אויגן. און... זי איז דאָך מיין לערערין. איך האָב איר צופיל רעספּעקטירט, און איך האָב מורא געהאַט, אַז איך זאָל איר ניט באַליידיקן דורך אָנרירן איר קערפּער. אָדער איר אַ קוש טאָן.

וואָס זי האָט געפילט צו מיר, האָב איך געגלוי נישט געקאָנט וויסן, אַבער, אַז זי איז צו מיר געווען נישט גלייכגילטיק, אויף דעם האָב איך געהאַט אייניקע זייער בולטע סימנים.

איין פאַל איז געווען וואָס האָט מיר קלאָר געוויזן, אַז זי איז אין מיר פאַרליבט.

ס׳איז געווען אין 1906. נאָך דעם אָקטיאַבער מאַניפעסט, ווען מען האָט שוין אין רוסלאַנד דערלויבט צו האָבן פרייע פאַרזאַמלונגען און רעפעראַטן, האָט אונדזער „עס־עס״ אַרגאַניזאַציע אייַנגעאָרדנט אַ לעגאַלן רעפעראַט, מיט דער דערלויבעניש פון דער פּאָליציי, איבער טעריטאָריאַליזם, מיט מיר אַלס רעפעראַנט. די פאַרזאַמלונג איז פאַרגעקומען אין סאַלאָן פון איינעם פון די גרעסטע גבירים אין שטעטל, פישל פּינעס, וועגן וועלכן איך האָב שוין פריער געשריבן.

מען האָט אַרויסגעקראָגן אַ דערלויבעניש פון פּריסטאָו פאַר דער פאַרזאַמלונג, און מען האָט דעם רעפעראַט פובליקירט דורך געדרוקטע, אין רוסיש, אַפּישן, וועלכע זענען אָפּן אויסגעקלעפּט געווארן איבערן שטאָט. דער רעפעראַט איז פאַרגעקומען אַ שבת בייטאָג. צום רעפעראַט זענען געקומען די גאַנצע סמעטענע, די גאַנצע אינטעליגענץ פון שטעטל. אַלע באַלעבאַטישע זונדלעך און טעכטערלעך. פישל פּינעס אַליין האָט מיך פאַרגעשטעלט פאַר די פאַרזאַמלטע. מיט אַן אמת געזאָגט, האָב איך זיך געפילט שטאַרק שעמעודיק צו רעדן פאַר אַזאַ געקליבענעם עולם, ווייל איך בין געווען אָרעם אַנגעטאָן, אין אַ פראָלעטאַרישן רעקל און אין אַ פשוטער בלוזע. אָבער מיין רעפעראַט האָט קאָנטיק אויסגענומען, און איז געווען אַ דערפאָלג. ווייל דער עולם האָט מיך שטאַרק אַפּלאָדירט, און אַסך זענען צו מיר צוגעקומען און מיר געדריקט די האַנט. זי, שרה לאה׳קע, די מיידל אין וועלכער איך האָב זיך פאַרליבט, איז אויך צוגעקומען צו מיר, און האָט פעסטער און לענגער ווי אַלע, געדריקט מיין האַנט, און אירע אויגן האָבן געבלישטשעט פון באַגייסטערונג.

אָבער, הגם דער רעפעראַט איז געווען אַ לעגאַלער, מיט דער דערלויבעניש פון דער פּאָליציי, איז פונדעסטוועגן די פּאָליציי נאָך די זעלבע נאָכט געקומען מיך אַרעסטירן. די פּאָליציסטן האָבן געמאַכט ביי אונדז אין הויז אַ שטרענגע אונטערזוכונג, האָבן

געזוכט און געגישטערט אין אַלע ווינקעלעך פון דעם שטיבעלע, און אין פינצטערן שפייכלער, אפילו אין דעם קאָטוך, וואו די פּאָר הינער זענען געווען. האָבן פּאַרנומען אַלע ביכער, וואָס איך האָב געהאַט. די ביכער זענען אַלע געווען לעגאַלע, געדרוקטע מיט דער דערלויבעניש פון צענזאָר. זיי האָבן ביי מיר קיין טריפה זאַך נישט געפונען. איך בין אין הויז נישט געווען, האָט די פּאָליציי איבער־ געלאָזן אַ פּאָליציסט, ער זאָל אויף מיר ווארטן.

מיין זיידע, דעם טאַטנס טאַטע, וועלכער איז געווען זינט די באָבע איז געשטאָרבן, ביי אונדז אין הויז, האָט שטילינקערהייט, מיטנעמענדיק דעם טלית און תפילין, כדי מיט דעם אָפּנאַרן דעם פּאָליציסט, אַוועקנעמען זיין חשד, זיך אַרויסגערוקט פון הויז, און אין אַנהויב גאַס, אין וועלכער מיר האָבן געוואוינט, געשטאַנען און געווארט אויף מיר. און אַז ער האָט מיך דערזען אָנקומען, איז ער צו מיר צוגעקומען און שטילערהייט, מיט אַ פּליסטער, צו מיר געזאָגט: — „גיי נישט אין הויז, באַהאַלט זיך אויס, די פּאָליציי איז דיך געקומען אַרעסטירן, און אַ סטראַשניק ווארט אויף דיר אין הויז.“

איך בין שוין, נאָטירלעך, אין הויז נישט געגאַנגען. האָב זיך אַ פּאָר שעה אַרומגעדרייט אויפן שול־הויף, לעבן די בתי מדרשים, און אין זייטיקע געסלעך וואו די פּאָליציי פלעגט זעלטן קומען, און אַז ס׳איז געווארן אַ זייגער נײַן אין דער פרי, בין איך אַוועק צו שרה לאה׳קעס וואוינונג.

ווען איך האָב איר דערציילט, אַז די פּאָליציי איז ביינאַכט געקומען מיך אַרעסטירן, איז זי געווארן אזוי צעשראָקן, אַזוי אומ־ רואיק, און באַזאָרגט, אַז זי איז געווארן בלייך ווי קרייד, און זי האָט מיך כמעט מיט טרערן אין די אויגן געבעטן, אַז איך זאָל נישט אַרויסגיין אין גאַס, און זיין ביי איר אויפן קוואַרטיר, אויך שלאָפן ביי איר אין קאַמער.

אייניקע טעג און נעכט בין איך געווען ביי איר אויפן קוואַרטיר. אין איר קאַמער איז אויסער אַ בעט אויך געשטאַנען אַ קושעטע, האָט זי פּאָר מיר צוגעגרייט אַ באַקוועמען געלעגער אויף דער קושעטע.

אָבער ווי באַקוועם דער געלעגער איז געווען האָב איך נישט געקאָנט איינשלאָפן, אַ גאַנצע נאַכט זיך געווארפן און געדרייט פון איין זייט אויף דער צווייטער און ניט געקאָנט צומאַכן אַן אויג. מיין יונג לייב האָט זיך געריסן צו איר לייב, מיין בלוט האָט אין

מיר געזאָגט און מיין קערפּער האָט געפּיבערט, געבראַנט ווי אַ שטיק פּייער. און אַפּנים אויך איר לייב האָט זיך געריסן צו מיינעם. איך האָב געפּילט, אַז אויך זי קאָן נישט שלאָפן. און איינמאָל — צי איך בין אויך אַ ווייליע איינגעשלאָפן און ס׳האָט זיך מיר בלויז געחלומט, אָדער ס׳איז טאַקע געווען אויף אַן אמת — איך האָב געפּילט, אַז זי איז צוגעקומען צו מיר, און מיך אָנגערירט מיט איר האַנט. אָבער זי איז גלייך צוריק אַוועק צו איר געלעגער.

נאָכדעם ווי די פּאָליציי האָט דורכגעקוקט די ביכער וואָס זי האָט ביי מיר פאַרנומען און האָט דאָרט נישט געפונען קיין טריפה, קיין קראַמאָליע, האָט זי צוריקגעבראַכט די ביכער און געזאָגט דעם טאַטן, אַז אַלץ איז אין אָרדענונג.

שרה לאה׳קעס אומרואיקייט, צעשראַנקנקייט און באַזאָרגטקייט אין יענם פּאַל און איר דורכאויס פּאָדערן פון מיר, אַז איך זאָל נישט גיין אין גאַס, זיין ביי איר און אַפּילו שלאָפן ביי איר אין קאַמער, האָט מיך איבערצייגט, אַז זי איז אין מיר פאַרליבט.

אין 1908 האָב איך זיך געשטעלט צום פּריזיוו. מען האָט מיך אָפּגעזעבן פּאַר אַ סאָלדאַט און איך האָב באַשלאָסן אַוועקצו־פאָרן אין אַמעריקע. שרה לאה׳קע איז שוין דאָן געווען צוריק אין סלאָנים. איך האָב איר שוין פּאַר איבער אַ יאָר נישט געזען, ווייל איך בין פּאַר דער צייט געווען אין ביאַליסטאָק. פּאַר מיין אָפּפּאָרן אין אַמעריקע בין איך געפּאָרן אין סלאָנים זיך מיט איר געזעגענען.

ביים געזעגענען זיך איז די שטימונג ביי אונדז ביידן געווען אָנגעלאָדן מיט פיינלעכער שוועריקייט. מיר האָבן ווייניק געredt. מיר זענען ביידע געזעסן שווייגנדיקע, אָבער דאָס שווייגן האָט געדריקט אויף אונדזערע הערצער ווי פּודיקע שטיינער. איך בין ביי איר לאַנג נישט געזעסן. אין ביים אַוועקגיין פון איר האָט זי מיט אַ שטיל קול, וואָס איז געווען אָנגעזאָפּט מיט ווייטיק, צו מיר זיך אָפּגערופן:

— „זעליג, פאַרגעס נישט מיר צו שרייבן פון אַמעריקע" — און טערען זענען געשטאַנען אין אירע אויגן.

אין אַמעריקע זייענדיק, האָבן מיר זיך פּאַר אַ פּאָר יאָר צונויפגעשריבן. אירע בריוו צו מיר האָבן געאָטעמט מיט הייסע ליבע־געפילן צו מיר. זי האָט אין אירע בריוו זיך געבעטן איך זאָל איר אַריבערנעמען אין אַמעריקע. איך בין, אָבער, די ערשטע יאָרן פון מיין זיין אין לאַנד געווען אַזוי אויף צרות, און זיך אַזוי שטאַרק געפּלאָגט, אַז איך האָב גאָר ניט געקאָנט טראַכטן וועגן ברענגען איר אין אַמעריקע. און ווען די ערשטע וועלט־מלחמה האָט אויסגעבראָכן, האָבן מיר, צוליבן שלעכטן, כמעט אָפּגעשטעלטן פּאָסט־פּאַרקער צווישן אַמעריקע און רוסלאַנד, אין גאַנצן אויפגעהערט צו שרייבן אייניער צום צווייטן. אָבער איך האָב זי אַ לאַנגע צייט ניט געקאָנט פּאַרגעסן.

וואו איז איצט שרה לאהֿקע, מיין ערשטע געליבטע?... לעבט זי נאָך?... ווער וויס... אויב זי איז ניט געשטאָרבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט, איידער די נאַצי־רוצחים זיינען אַריין אין סלאָנים, איז זי מסתמא געגאַנגען דעם וועג פון אַלע סלאָנימער יידן... — אין היטלערס גאַז קאַמערן און קרעמאַטאָריומס...

**
*

איך האָב זיך געמאָלדן צו מיליטער־דינסט, כדי דער טאַטע זאָל ניט דאַרפן צאָלן די 300 רובל. איך האָב שוין געהאַט די שיפּס־קאַרטע אין קעשענע, וואָס מיינע ברידער האָבן מיר געשיקט פון אַמעריקע, און איך בין שוין געווען מיט אַלץ גרייט אַוועק־צופאָרן אין אַמעריקע. דאָס זעגענען זיך מיטן טאַטן איז געווען אַ וויטאָגדיקע און אַ פיינלעכע. דער טאַטע איז אַרומגעגאַנגען אַ פּאָר־אומעטערטער, און זיין פּנים איז געווען שוואַרץ ווי אַן אויסגע־ברענטע קויל. און ווען די פּור, מיט וועלכער איך בין געפּאָרן קיין סלאָנים, זיך מעלדן אין מיליטער־דינסט, איז שוין געשטאַנען לעבן אונדזער הויז, האָט דער טאַטע שטיל און מיט אַ זיפּץ וואָס האָט זיך אַרויסגעריסן פון דער טיפענישׂ פון זיין האַרץ און וואָס האָט מיר אַ ריס געטאָן ביים האַרצן, אַרויסגערעדט. — אַך, פון רחל לאהס (מיין מאַמע) קינדער איז מיר שוין קיינער ניט געבליבן"... און געבנדיק מיר די האַנט ווען איך בין שוין געזעסן אויף דער פּור, האָט ער מיט אַ טרויעריק קול צו מיר געזאָגט:

— „נו, זיי געזונט... און פאַרגעס ניט אַן טאַטן"... פאַרגעס ניט צו שרייבן אַ מאָל אַ בריוול דעם טאַטן... און פאַרגעס ניט, למען השם, צו זיין אַ ייד"... — און אָפקערנדיק זיין קאָפּ פון מיר, האָט ער זיך צעווייגט.

אויך מייגע אויגן זענען פול געוואָרן מיט טרערן. מיר האָבן ביידע מיט ווייטיק אין די הערצער געפילט, אַז דאָס זענען מיר זיך צום לעצטן מאָל.

צווייטער טייל

אויף נייער ערד

קאַפּיטל 9.

אין אַמעריקע; אַ וואוינונג אויף מאַנראַ סטריט

אַיך בין געקומען קיין אַמעריקע דעם 27 דעצ. 1908. גלייך ביים אַוועקשטעלן מיין פוס אויף דעם אַמעריקאַנער באָדן, האָב איך שוין דורכגעלעבט אַן אַנטוישונג. איך האָב דערוואַרט, אַז עס וועלן מיך קומען אָפּנעמען פון שיף מיינע ברידער — דער עלטערער ברודער שמואל און דער יינגערער ראובן, ווי אויך מיינע חברים „ס.־ס.־אָווצעס" פון דער היים, וועלכע זיינען שוין געווען אין אַמעריקע און מיט וועלכע איך פלעג זיך צונויפשרייבן. אָבער קיינער איז ניט געקומען מיך באַגעגענען ביי מיין אָנקומען אין נייעם לאַנד. איך האָב זיך פון דעם דערפילט אַזוי אַנטוישט און דערשלאָגן, אַז איך האָב געפילט ווי צו וויינען פון פאַרדראָס. אָפּגענומען פון „קעסל־גאַרדן" האָט מיך אַ פאַרטרעטער פון „האַיאַס".

איך בין ניט געווען דער אייניציקער, וועמען דער „האַיאַס"־פאַרטרעטער האָט אָפּגענומען פון „קעסל־גאַרדן" — זיי זיינען געווען אַ גרויסע מחנה פון אָט די „כשרע" אימיגראַנטן, די וועלכע מען האָט שוין אַריינגעלאָזן אין דעם גאָלדענעם לאַנד נאָכדעם ווי זיי זיינען דורכגעגאַנגען די אינקוויזיציע פון די אימיגראַציע־באַאַמטע, וועמען דער „האַיאַס"־פאַרטרעטער האָט אָפּגענומען פון דער שיף. אָט די מחנה פון אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע, אויסגעמאַטערטע פון דער זיבעצן־טאָגיקער רייזע אויפן דעק פון דער שיף — מענער, פרויען און קינדער, וועלכע זיינען מיט זייערע קלומיקלעך נאָכגעגאַנגען דעם „האַיאַס"־פאַרטרעטער, האָבן זיך געפילט גליקלעך וואָס זיי זיינען שוין אין אַמעריקע, דאָס לאַנד פון זייערע האָפענונגען, און האָבן פריידיק געוואַרט הויך אויפן קול, האָבן געטומלט, געלאַכט און מיט אימפעט און געאייל זיך געשטופט אַריינצוכאַפן זיך אין דער פערי, וואָס האָט אונדז געפירט קיין ניו־יאָרק.

דער טומל, דער רויש, דאָס רעווען און פייפן פון די אָנקומענ־

דיקע און אַוועקגייענדיקע שיפן און פערים, דאָס קלאָפן און בראַזגען פון די רעדער און פערדישע פאָדקאָוועס אויפן ברוק ביי דער סאָוט פערי, האָט מיך אַזוי צעטומלט, אַז איך האָב זיך מחיה געווען ווען מיר זיינען אַרייַנגעשטיגן אין דעם מעדיסאָן סטריט „באָסעלע", וואָס איז דאָן נאָך געפירט געוואָרן מיט פערד.

דער טאָג איז געווען אַ כמורנער און אַ חושכדיקער. ס׳איז געווען נאָך קריסטמעס. מיט אַ פאָר טעג פריער איז אַ נאַסער שניי געפאַלן. דער וועטער איז געווען אַ מילדער, איז דער שניי צעגאַנגען און צעטראָטן געוואָרן, און די גאַסן, בפרט אויף דער איסט סאַיד, דאָרטן וואו די געדיכטע יידישע אימיגראַנטן־באַפעלקערונג האָט געוואוינט, זיינען געווען בלאָטיק און שמוציק.

דער ערשטער אייַנדרוק וואָס דאָס נייַע לאַנד, אַמעריקע, האָט אויף מיר געמאַכט, איז ניט געווען אַזאַ גינסטיקער און געהויבענער.

געבראַכט האָט מיך דער „האַיאַס"־פאַרטרעטער קודם כל אין דער „האַיאַס"־געביידע, וואָס האָט זיך דאָן געפונען אויף איסט בראָדווויי. נאָך אַ שטיקל צייט פון זיין דאָרט, האָט ער מיך געהייסן נעמען מיין שטרויענע קאָרסינקע אויף דער פלייצע און גיין מיט אים.

געקומען בין איך צו מיין פעטער, וועלכער האָט געוואוינט אויף מאָנראָ סטריט, לעבן דזשעקסאָן סטריט. די געגענט איז געווען די אָרעמסטע און די אָפּגעלאָזנסטע אויף דער איסט סייד. דאָס הויז וואו מיין פעטער האָט געוואוינט איז געווען אַן אַלטס, אַ שמוציקס און אַן אָפּגעלאָזנס. נעקסט צו דעם הויז איז געווען אַ טאַרטאַק (אַ פאַבריק וואו מען זעגט האָלץ). מיין פעטער האָט געוואוינט אין הריי צימער־לעך, אויפן ערשטן שטאָק, צו די „בעק" (הינטערשטער טייל פון הויז). די צימערלעך זיינען געווען קליינינקע, פינצטערע. גלייך ווי מען האָט געעפנט די טיר איז מען אַריין אין קיך, וואו ס׳איז געווען דער „סינק" (באַסיין) און וואַש־טאָפּ. ביידע זיינען געווען שוואַרץ ווי קויל. ביי דער וואַנט איז געשטאַנען אַ גרויסער אייזערנער (אָדער פון טשוהון) שוואַרצער אויוון, אין וועלכן מען האָט געקאָכט און וואו ס׳האָבן גע־ברענט אַ גאַנצן טאָג קוילן צוזאַמען מיט שטיקלעך האָלץ, אָדער צע־שפּאָלטענע ברעטלעך אויף אָנצואוואַרעמען די צימערלעך. לעבן אויוון איז געשטאַנען אַ טיש מיט עטלעכע שטולן אויף צום עסן. די קיך איז געווען אַ פינצטערע. עס איז אָפּילו אין ווינקל פון קיך

געווען אַ פענצטער, אָבער אַנטקעגן דעם פענצטער מיט דער האַנט צו דערלאַנגען איז געווען אַ הויכע, שוואַרצע פאַררויכערטע וואַנט, אַ וואַנט פונעם טאַרטאַק. פונעם טאַרטאַק האָט זיך געטראָגן אַ שטענ־דיקער רויש און זשומען פון זעגן די ברעטער. דאָס פענצטער האָט וויניק וואָס ליכט און לופט געגעבן דער קיך און מען האָט דאָס פענצטער פון קיך ניט געקאָנט עפענען, ווייל אַז מען האָט עס אַ ביסל געעפנט, אַפילו אויף אַ שפּעלטעלע, האָט זיך אין שטוב אַריינגעטראָגן אַ שטויב פון דעם זעגעכץ, וואָס האָט זיך געלייגט אויף די אויגן, אַז זיי האָבן אַזש געמוסען בייסן און גיסן מיט טרערן, און די נאָז איז פאַרשטאָפט געוואָרן.

די קיך איז געווען דער צענטער פון דער וואוינונג. צו רעכטס פון דער קיך איז געווען אַ פינצטערער קאַמער, אין גאַנצן אָן אַ פענצטער, וואָס איז געווען דער שלאָף־צימער. צו לינקס פון דער קיך האָט אָן אָפּענע טיר געפירט צום גאַסט־צימער, אָדער ווי מען האָט עס גערופן „פאַרלאָר", וואו מען איז געזעסן און פאַרברענט און וואו מען האָט אויפגענומען געסט — אַ קליינער צימער מיט צוויי שמאָלע פענצטער. אָבער אַנטקעגן די פענצטער, ניט מער ווי צוויי־דריי טריט פון זיי, איז געווען אַ דיק־געמויערטע וואַנט פון אַ פערד־שטאַל, פון וואָנען עס האָט זיך געטראָגן אַ סם־המוותדיקער גערוך פון פער־דישן אָפּפאָל. דאָס מעבל אין דעם „פאַרלאָר" איז באַשטאַנען פון אַן אַלטער קושעטקע, אַ קרעדענץ מיט אייניקע שופלאָדן. אויף דעם קרעדענץ איז געשטאַנען אַ קרוג מיט אייניקע קאָלירטע גלעזער. אַ „ראָקינג־טשעיר" (וויג־שטול). און ביי דער אַנטקעגנדיקער וואַנט זיינען געשטאַנען צוויי צונויפגעלייגטע אייזערנע בעטלעך. דאָס איז געווען דאָס גאַנצע מעבל אין פעטערס וואוינונג.

באַלויכטן זיינען די צימערלעך געווען פון גאַז־פלעמעלעך. קיין טאָילעט (בית הכסא) איז אין דער וואוינונג ניט געווען. דער טאָילעט איז געווען אין האָל (קאָרידאָר). קיין הייס וואַסער איז אויך ניט גע־וען. און אין אָט די דריי צימערלעך האָבן זיך געפונען: דער פעטער, די מומע, זייערע פיר קינדער, אייגנס אָן עופהלע, אַ נאָר־וואָס געבאָרנס, און פיר באָרדערס (קוואַרטיראַנטן) — מיינע צוויי ברידער, מיין מו־מעס אַ ברודער, אָן עלטערער מענטש, און איצט — בין איך צוגע־קומען.

— „אַ געזינד זאָלבע אַכט, וואו שלאָפן דען זיי? . . . — ווי עס

זינגט אברהם רייזען. — איז געווען אַזוי: דער פעטער, די מומע און זייערע פיר קינדער, האָבן זיך געשטיקט אין דעם פינצטערן, אַן ליכט און לופט, שלאָף צימער, און מיר, די באַרדערס, האָבן אַזוי געשלאָפן: מיינע צוויי ברידער, האָבן געשלאָפן אויף איין צונויפגע־ לייגטער בעטל, דער מומעס ברודער אויף דער צווייטער צונויפגע־ לייגטער בעטל, און מיר, דעם גרינעם, האָט מען געלייגט אויף דער אַלטער קאַנאַפּע, פון וועלכער די געדערים — די ספרונזשינעס — האָבן אַרויסגעשטאַרטשעט.

וועז דער „האַיאָס" אַנגעשטעלטער, האָט מיר אַריינגעבראַכט צום פעטער אין הויז, איז שוין געווען גוט פינצטער, אין קיך האָט ג ע־ ברענט אַ קליין געז־פלעמעלע, און מיין מומע, האָט זיך געפּאַרעט אין קיך לעבן „סינק". (באַסיין)

אַז איך בין אַריין אין פעטערס „אַפּאַרטמענט" (וואוינונג), איז מיר געווארן פינצטער אין די אויגן: „אָט דאָס זיינען די אַמעריקאַנער גליקן?..." — האָט עס מיר אַ זעץ געטאָן אין מוח. מיין מומע, שיינע, וועלכע איז פון דער נאַטור געווען אַ ביסל אַ קאַלטע, אַ געלאַסענע, און האָט זיך זעלטן וועז פון עפּעס צעהיצט, צעיאַכמערט, האָט מיר געלאָסן געגעבן די האַנט, און געזאָגט: — „נו גאָט צו דאַנקען, וואָס דו ביסט שוין אַריבערגעקומען די רייזע אויפן ים. נו, זעץ זיך. ביסט דאָך אַוודאי הונגעריק? נו, באַלד וועלן קומען, דער אָנקל, און שמואל, מיט רובע (מיינע ברידער), פון דער אַרבעט, וועלן מיר עסן סאַפּער". (וועטשערע)

איך האָב נאָכדעם אויסגעפונען, אַז די אורזאַך פאַר וואָס דער פעטער האָט געוואוינט אין אַזאַ אַרעמע, חושכדיקע דירה, איז אויסער וואָס ער איז ניט געווען קיין גרויסער פאַרדינער, ער האָט זיך אין אַמעריקע אויסגעלערנט, פאַר אַן אָפּעריי־טער ביי מענער קליידער, (אין דער היים איז ער געווען אַ וועבער) און ער האָט זיך ניט געקענט דערלויבן צו צאָלן הויכע דירה־געלט, איז געווען נאָך אַ סיבה.

דער באַלעבאָס פון דעם שאָפּ וואו ער האָט געאַרבעט, איז געווען דער לענדלאָרד, (אייגנטימער) פון דער הויז וואו ער האָט געוואוינט. (דאָס איז געווען די דאָן באַוואוסטע שניידער פירמע, „די וואַשינגטאָן קלאָדינג קאָמפּאַני"); און דער מאַנופּאַקטשורער האָט געצוואונגען זיינע אַרבעטער צו וואוינען אין זיינע טענעמענט הייזער, אַז ניט, האָט ער זיי געסטראָשעט מיט אַוועקשיקן זיי פון דער אַרבעט. דאָס איז

געווען, פֿאַר דעם רעוואָלט פון די שניידער, דעם באַוואוסטן, געזעראַל סטרייק פון די שניידער אַרבעטער אין 1913, ווען זיי האָבן געוואונען בעסערע מענטשלעכע באַדינגונגען, און אַ יוניאָן, — „די אַמאַלגעמייטעד קלאָדינג ווּאָירקערס יוניאָן", זיי צו באַשיצן, און צו פֿאַרטיידיקן זייערע אינטערעסן.

ס׳האָט לאַנג ניט געדויערט און דער פּעטער מיט מיינע צוויי ברידער זיינען געקומען פון דער אַרבעט. דער ערשטער איז געקומען מיין אינגערער ברודער, ראובן, ער איז ערשט געווען אַ יאָר אין לאַנד. און אַזוי ווי ער, און אויך מיין עלטערער ברודער זיינען געווען שניידער פון דער היים, האָט ער געאַרבעט ביי קלאָוקס, האָט גוט פאַרדינט, און זיך געקליידעט ווי אַ פראַנט. איך האָב אים פֿשוט ניט דערקענט, אַזוי האָט זיך זיין אויסזען געענדערט. נאָכדעם איז אַרײַנגעקומען מיין עלטערער ברודער שמואל. ער איז שוין געווען אין לאַנד צוויי יאָר.

מיין ברודער, שמואל, וועלכער איז אַ וואַרעמער און באַגייסטערטער פון דער נאַטור, און פון שטענדיק אָן אַן איבערגעגעבענער צו מיר, איז אַיידער ער האָט נאָך אויסגעטאָן זיין אויבערמאַנטל און הוט, צו מיר צוגעלאָפֿן, האָט מיך אַרומגענומען, מיך צוגעדריקט צו זיך, און מיך באַשאָנט מיט קושן. פון זיין וואַרעם באַגייסטערטן אויפֿנעמען מיך, האָבן זיך מיר געשטעלט טרערן אין די אויגן.

דער פּעטער, וועמעס נאָמען איז אויך שמואל, איז אויך גלייך אָנגעקומען. דער פּעטער איז שוין געווען פינף יאָר אין אַמעריקע, און ער האָט זיך פֿאַר דער צייט אַ ביסל געענדערט. אַ הויכער, איבער זעקס פוס, איז ער איצט שוין געווען אַ ביסל אײַנגעבויגן און זיין בלאַס פּנים און די קישעלעך אונטער די אויגן, האָבן קלאָר אָפּגעשפּיגלט די שוועריע אַרבעט און דעם שווערן לעבן אין דעם דעמאָלטיקן סוועט־שאָפּ.

דער פּעטער איז אויך געווען פון דער נאַטור אַ ביסל אַ קאַלטער, אַ געלאַסענער, און ניט קיין שטאַרק באַריידעוודיקער, האָט אַרויסגערעדט אַ וואָרט, בלויז ווען ס׳איז געווען נייטיק. ווען ער האָט מיך דערזען, האָט זיך אויף זיין פּנים באַוויזן אַ שמייכל. ער האָט מיך געגעבן אַ וואַרעמען שלום עליכם, און איז גלייך געגאַנגען זיך וואַשן צום עסן.

די וועטשערע איז געווען אַ היימישע. מיין מומע האָט אין די

איבער צווי יאָר וואָס זי איז געווען אין אַמעריקע, זיך ווייניק וואָס אויסגעגרינט. האָט זיך נאָך אין אַלץ געפירט ווי אין דער היים. איז געבליבן די זעלבע קליינשטעטלדיקע, צנועהדיקע פרוי, ווי אין דער היים, וועמעס צוועק אין לעבן איז, — צו זיין אַ געטרייַ ווייב צום מאַן און אַן איבערגעגעבענע מאַמע צו די קינדער. די וועטשערע איז באַשטאַנען, פון אַן איינגעהאַקטן הערינג מיט ציבעלע און עסיק, אַלס פאַרשפייז. זופּן־פלייש מיט צעריבענע קאַרטאָפל, און צולעצט אַ מאַכלדיקע זופּ פון פּערלגרויפּן מיט בעבלעך, אין וועלכער ס׳האָט זיך געקאָכט דאָס פלייש. און נאָטירלעך, קאָרן (געבייטלט)־ברויט לרוב. און אַז דער פּעטער האָט אַרונטערגעשיקט דאָס עלטסטע קינד נאָך אַ קעסעלע קאַלטן ביר, וואָס מען האָט דאַן געקראָגן אין אַ סאַלון פאַר צען סענט, האָט די געשמאַקע וועטשערע, פאַרטרונקען מיט קאַלטן ביר, נאָך די זיבעצן טעג פון הונגערן אויפן שיף, וואָס האָט מיך געבראַכט אין אַמעריקע, מיך פּשוט מחיה געווען.

נאָך וועטשערע האָבן זיך אָנגעהויבן צוזאַמענקומען לאַנדסלייט, ווי ס׳האָט זיך דאַן געפירט צווישן די אימערגראַנטן, אָפּצונעמען ביי מיר גרוסן פון דער היים. דאָס רוב זיינען עס געווען מיטל־יאָריקע מענטשן. אָנדערע מיט ווייבער און קינדער, און אָנדערע אַליין, ווייל די ווייבער מיט די קינדער זיינען נאָך איבערגעבליבן אין דער אַלטער היים, און מען קלייבט אַ סענט צו אַ סענט אויף שיפסקאַרטעס, צו ברענגען די משפּחה אין אַמעריקע.

איינער פון די ערשטע מיך צו באַגעגענען גלייך דעם ערשטן אָוונט, וואָס איך בין געקומען אין אַמעריקע, איז געווען דער באַקאַנטער יידישער דיכטער א. בערגער.

איך האָב פריער, אַיידער איך בין געקומען אין אַמעריקע, קיינמאָל זיין נאָמען ניט געהערט. קיין משפּחה־גלידּ, קיין לאַנדסמאַן מיינער איז ער אויך ניט געווען, טאָ ווי קומט ער צו זיין פון די ערשטע צו קומען מיך באַגעגענען, און אָפּגעבן מיר אַ ברוך הבא, גלייך ווי איך בין געקומען אין אַמעריקע? איז די מעשה אַזאַ: ער האָט געוואוינט אין איין צימער מיט מיינעם אַ יונגן־חבר פון דער היים, וועלכער איז שוין געווען אין אַמעריקע אַ פּאָר יאָר. איך פלעג זיך מיט אים צונויפשרייבן, און ער האָט געוואוסט דעם טאָג ווען איך וועל אָנקומען אין אַמעריקע, איז ער דעם זעלבן אָוונט מיך געקומען זען, און מיטגענומען בערגערן. און ווי אויסטערליש דאָס לעבן איז: אים,

מיין יוגנט־חבר, מיטן נאָמען משה׳קע איצקאָוויץ, האָב איך פּאַר איבער 50 יאָר זייענדיק אין אַמעריקע ניט געזען. ער איז אַוועקגעפֿאָרן אין דער סאוט, און איך האָב פּאַר פּופּציק יאָר פון אים ניט געהערט און געזען, און מיט דעם דיכטער א. בערגער, וועלכער איז מיר געקומען זען דעם ערשטן אָוונט צופֿעליק, מיט אים בין איך אַלע יאָרן וואָס איך בין אין אַמעריקע גוט באַפֿרייַנדעט. אָט אַזוי טשיקאַוע איז דאָס לעבן.

קאַפּיטל 10

די אַמאָליקע איסט־סייד; סצענעס און בילדער

אין דער ערשטער וואָך, וואָס איך בין געווען אין אַמעריקע, האָב איך זיך אָנגעהויבן באַקענען אַ ביסל מיט דער יידישער אַמעריקע, אָדער בעסער געזאָגט, מיט דער איסט־סייד, וואו ס׳האָט דאָן געוואוינט און געלעבט דער רוב מנין ורוב בנין פון די יידישע אימיגראַנטן.

גלייך אויף מאָרגן נאָך אָנבייסן, בין איך אַוועק אויף דער איסט־סייד אָנצוקוקן די רעדאַקציעס פון די יידישע צייטונגען. מיין ברודער שמואל האָט דעם טאָג ניט געאַרבעט. ער האָט לכבוד מיין אָנקומען אין אַמעריקע, געמאַכט אַ יום טוב, און האָט מיך באַגלייט. ער איז געווען מיין וועג־וויזער און אויפקלערער.

נאָך זייענדיק אין דער היים, האָט מיר שטאַרק אימפּאָנירט דאָס וואָרט: „רעדאַקציע“... און ס׳איז געווען מיין באַגערטער וואונטש, אָנקוקן אַ רעדאַקציע און אָן אמתן שרייבער.

אָלס סאָציאָליסט און היימישער רעוואָלוציאָנער, בין איך, נאָטירלעך, צו ערשט אַוועק צו דער „פֿאָרווערטס“ רעדאַקציע. דאָס הייסט ניט אינווייניק, אין דער רעדאַקציע גופא. — ווער האָט עס געהאָט די חוצפּה, אָדער ווי מען זאָגט עס אין אַמעריקע — „דעם נוירוו“, אַרייַנצוגיין מיר ניט, דיר ניט, אין אַ רעדאַקציע, אָנצוקוקן שרייבער, און דעם כהן־גדול אַליין — דעם רעדאַקטאָר? — האָב איך זיך באַנוגענט מיט אָנקוקן פון דרויסן די געבויידע, וואו די „פֿאָרווערטס“ רעדאַקציע, האָט זיך געפונען, און וואו דער „פֿאָרווערטס“ האָט זיך

געדרוקט. דער נאָמען „פּאַרוועלטס" אַליין האָט אין מיר אַרויסגערופן באַגייסטערונג און יראת־הכבוד, ווייל איך האָב שוין דאָן גוט געקענט די געשיכטע פון דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע, און איר אָר־גאַן, דער „פּאַרוועלטס", וועלכן איך האָב באַטראַכט, פּאַר דעם אָרגאַן פון דער סאָציאַלדעמאָקראַטישער באַוועגונג פון דער גאָרער וועלט.

די „פּאַרוועלטס"־געבידע, איז דאָן געווען אַ קליינע, אַלטע, געבידע. לעבן דער געבידע, וועט איך בין צו איר צוגעקומען, איז געשטאַנען אַ גרויסער וואָגן מיט אַ גרויסער, בריייטער פּלאַטפאָרמע, (די הייַנטיקע גרויסע טראָקס, זיינען נאָך דאָן ניט געווען, די גרויסע וועגענער זיינען געשלעפּט געוואָרן פון פערד). אויף דער פּלאַטפאָרמע פון דעם גרויסן וואָגן, זיינען געלעגן גרויסע „ראָלס" פּאַפּיר, און צוויי געזונטע גויאים. האָבן די „ראָלס" פּאַפּיר אַרונטערגעקייקלט פון וואָגן אוּן אַריינגעקייקלט אין קעלער פון דער געבידע, וואו מען האָט געדרוקט דעם „פּאַרוועלטס". מיט די צוויי געזונטע גויאים, האָט געקאָמאַנדעוועט אַ מיטל־יעריקער, מיטל־וואוקסיקער, שוואַרץ־חנעוודיקער מאַן, מיט גרויסע, קלוגע, בליציק־שאַרפע, שוואַרצע אויגן, וועלכער האָט צו די גויאים געריעדט שנעל, שנעל, אויף אַ ביסל אַן הייזעריקן קול, אין ענגליש. דאָס איז געווען, דער דאָן באַקאַנטער סאָציאַליסט, און אַרבעטער רינג טויער, גאָלדין, וועלכער איז געווען אייניגע מאָל, דער פּרעזידענט פון אַרבעטער רינג, און מיט וועמען איך האָב זיך שפּעטער, וועט איך בין געוואָרן טעטיק אין אַרבעטער רינג, גוט בעפּריינדעט.

פון דער „פּאַרוועלטס" געבידע, בין איך אַוועק צו דער „טאָגבלאַט" געבידע, וועלכע איז געווען גלייך לעבן „פּאַרוועלטס", און נאָכדעם צו דער געבידע פון דער „וואַרהייט".

איך האָב נאָטירלעך געקויפט אַלע דריי צייטונגען, און בין אַריין מיט מיין ברודער ערגעץ אין אַ רעסטאָראַן, אָפּצוועסן מיטאָג, דורך דער צייט האָב איך איבערגעלייענט אַלע דריי צייטונגען. איך האָב זיך צו זיי צוגעכאַפּט, ווי אַ דורשטיקער, צו אַ קאַלטן קוואַל וואַסער וויייל דעם אמת געזאָגט, האָב איך אין דער היים, אין מיין שטעטל, קיין גוטע יידישע צייטונג, ניט געלייענט. די העברעאישע צייטונגען: — דעם „המליץ", „הצפירה", און „הצופה", — יאָ, די דאָזיקע צייטונגען, האָב איך געקראָגן צו לייענען, ביים טאַטן פון מיינע צוויי באַקאַנטע מיידלעך, „עס־עסאָווקעס", אַביגדור מיכל דער לערער, אַ

ייד אַ משכיל, איינער פון די אינטעליגענטסטע, וויכטיקסטע משכילים ביי אונדז אין שטעטל. אָבער יידישע צייטונגען, — ניט. אויסער דעם „עס־עס״־אַרגאַן, „דער נייער וועג״, וועלכן מיר, די „עס־עסאָוו־צעס״, פלעגן ניט נאָר לייענען, נאָר שטודירן, פלעג איך אויך קריגן לייענען, יאַצקאַנס קאָפיקע צייטונגל, „היינט״, וואָס איז געווען קיי־און־שפיי און אַ שונד צייטונג נאָך דערצו. דעריבער האָב איך זיך עס אַזוי צוגעכאַפּט לייענען דעם „פאָרווערטס״, די „וואַרהייט״ און דעם „טאָגעבלאַט״.

דעם אמת געזאָגט, בין איך געווען אַ ביסל אַנטוישט, און קיין גרויס הנאה פון לייענען די צייטונגען, האָב איך ניט געהאַט. ערשטנס, האָב איך אַלס נאָר־וואָס געקומענער אין אַמעריקע, ניט געקענט צעקייען די שפראַך וואָס איז געווען חצי יידיש און פאַלעווינאָ ענגליש. און צווייטנס, איז מיר ניט געפעלן געווארן דער טאָן פון דער פאַלעמיק פון „פאָרווערטס״ קעגן דער „וואַרהייט״ און פון דער „וואַרהייט״ קעגן „פאָרווערטס״, וואָס איז דאָן אָנגעגאַנגען. מיין ברודער שמואל, וואָס האָט אויך געלייענט אַלע דרייע יידישע צייטונגען, האָט אָבער אַלס סאָציאַליסט, און טעטיקער יוניאַן־מאַן, וואָס ער איז שוין דאָן געווען, (ער איז געווען דער פּראָטאָקאָל־סעקרעטאַר פון שניידער לאָקאַל 2 פון דער „בראָדערהוד אָוו טיילאָרס״) געהאַלטן מיטן „פאָרווערטס״ און געגעבן דעם „פאָרווערטס״ גערעכט. איך אָבער, האָב אין ערשטן טאָג פון מיין זיין אין אַמעריקע, ניט וויסנדיק געגנוי, וואָס ס׳קומט פאָר, זיך ניט געקענט פונאַנדערקלייבן ווער ס׳איז גערעכט, האָב איך געשווינגן און געלאָזט דעם ברודער ריידן. אָבער צופרידן, מיטן לייענען דעם ערשטן טאָג פון מיין זיין אין אַמעריקע, די יידישע צייטונגען, בין איך ניט געווען.

אַזוי ווי ס׳איז געווען אין די לעצטע טעג פון דעצעמבער, ווען די טעג זיינען קליינע, איז איידער מיר האָבן זיך אַרומגעקוקט איז שוין געווארן אָונט, ווען יידן דאָווענען מנחה־מעריב, האָב איך געזאָגט צו מיין ברודער, אַז איך וואָלט געוואָלט אַרייגיין אין אַ בית מדרש צו זען ווי יידן דאָווענען אין אַמעריקע. און מיין ברודער האָט מיך אַרייגענומען, אין דער גרויסער, דאָן אויף דער איסט־סייד, באַוואוסטער פּייק סטריט שול, וועלכע האָט זיך געפונען אויף פּייק סטריט, לעבן איסט בראָדווי.

ווען איך בין אַרייגעקומען אין שול, איז די שול געווען געפאַקט

מיט יידן, אַז מיר האָבן ניט געקענט געפינען קיין אָרט צום זיצן. געדאָונט האָבן ווייניק, בלויז אַ קליינע צאָל יידן האָבן געדאָונט. די איבעריקע האָבן בלויז פון מאָל צו מאָל, אַ מורמל געטאָן אַ פּאָר ווערטער, אַריינקוקנדיק אין סידור, די מערסטע צייט אָבער, איז אָדער זיי האָבן געשוויגן, אָדער זיי האָבן געריידט צווישן זיך. אַז עס איז אָבער געקומען צו קדיש זאָגן, האָט דער גאַנצער עולם, אַלע יידן וואָס האָבן זיך געפונען אין שול, אַלטע און יונגע, זיך אויפגעשטעלט, און געזאָגט קדיש.

איך בין געבליבן זיצן אַ געפּלעפּטער. האָב ניט געקענט פּאָרשטיין וואָס דאָ קומט פּאָר, איז עס אַזאַ מנהג אין אַמעריקע? איך האָב געפּרעגט מיין ברודער, ער זאָל מיר די דאָזיקע מאָדנע, פּאָר מיר, דערשיינונג, דערקלערן, האָט ער מיר געענטפערט, אַז ער פּאָרשטייט עס אויך ניט, ווייל פּאָר די צוויי יאָר וואָס ער איז אין אַמעריקע, איז ער נאָך קיינמאָל אין אַ שול ניט אַריין, אַז דאָס איז דאָס ערשטע מאָל וואָס ער איז אין אַ שול.

איך האָב אָבער פּאָרט געוואָלט אויסגעפינען די סיבה פון דעם, וואָס די גאַנצע עדה אין שול האָט זיך אויפגעשטעלט צו זאָגן קדיש, זיינען מיר, איך מיט מיין ברודער, איבערגעבליבן אין שול ביז דער גאַנצער עולם איז זיך צעגאַנגען. איך בין צוגעגאַנגען צום שמש פון שול און האָב אים וועגן דעם געפרעגט.

— אוי, זאָלט איר מיר געזונט זיין, — האָט זיך דער שמש אָפּגערופן — עס זעט אויס איר זיינט נאָך אַ גרינער. וואָס פּאָרשטייט איר ניט? עס איז אַמעריקע... ווער קומט אין אַמעריקע, אין מיטן דער וואָך דאָוונענען? — די וואָס דאָרפן זאָגן קדיש נאָך פּאָרשטאָרבענע עלטערן, אָדער די וואָס האָבן יאָרצייט. נו, פּאָרשטייט איר שוין איצט?... דעריבער האָט זיך דער גאַנצער עולם אויפגעשטעלט צו זאָגן קדיש. אַך, אַמעריקאַנער יידישקייט. נאָט אייך אַ צעבראָכענעם שילינגער פּאָר דער גאַנצער אַמעריקאַנער יידישקייט... — האָט ער פּאָרענדיקט מיט אַ זיפּץ.

**
*

דאָס איז געווען אייַן בילד, וואָס האָט פּאָר מיר אָפּגעשפּיגלט דעם אַמעריקאַנעם יידישן לעבן, וואָס איז מיר באַשערט געווען צו זען אין דעם צווייטן טאָג, וואָס איך בין געקומען אין אַמעריקע. איצט וועגן אַ טשעקאָווער סצענע, וואָס איז מיר באַשערט געווען צו זען אין

די ערשטע טעג פון מיין זיין אין אַמעריקע און וואָס האָט אויך פאַר מיר אָפּגעשפּיגלט דאָס יידישע לעבן אין אַמעריקע.

די דאָזיקע סצענע האָט שוין ניט גענאָט צו טאָן מיט יידישער פּרומקייט, נאָר מיט יידישער מלאָכה, מיט יידישע עקאָנאָמיק, מיט שניידעריי, וואָס איז בײַז ניט לאַנג צוריק דורכאויס געלעגן אין יידישע הענט אין אַמעריקע, און איז געווען דער סימן מובהק, דער סימבאָל פון יידישן לעבן אין אַמעריקע. און די דאָזיקע סצענע איז ניט פאָר־געקומען אין אַ מקום קדוש, נאָר אין העסטער פּאַרק, וואו ס׳איז דאָן געווען דער באַרימטער „חזיר־מאַרק" פון די שניידער־אַרבעטער.

וועגן „חזיר־מאַרק", וואָס איז געווען די שאַנדע פון דער שניידע־רײַ־מלאכה אין ניו־יאָרק, האָב איך באַדאַרפט שרײַבן אַ באַזונדער גרויסן קאַפּיטל, נאָר איך וועל עס ניט טאָן, ווײַל אין דער יידישער מעמואַרן־ליטעראַטור האָבן שוין וועגן דעם געשריבן: דער פאַרשטאָרבענער סעקרעטאָר פון די פאַראײניקטע יידישע געווערק־שאַפטן — ב. ווײַנשטיין: דער באַקאַנטער אַנארכיסט און נאָכדעם דערפאָלגרײַכער געשעפטסמאַן, י. קאָפּעלאָוו, און אַנדערע, וועל איך בלויז איבערגעבן אַ סצענע וואָס איך האָב אין די ערשטע טעג פון מיין אָנקומען אין אַמעריקע, געזען אין „חזיר־מאַרק" און וואָס האָט זיך אײַנגעקריצט אין מײַן זכרון.

דער „חזיר־מאַרק", איז געווען דער פּלאַץ, וואו שניידער אַרבעטער פּלעגן קומען זוכן שעפּער וואו צו אַרבעטן און קליינע באַלעבאָטים־לער, פּלעגן קומען זוכן אַרבעטער. דער טאָג וועז דער „חזיר־מאַרק" האָט געשוויבלט אוּן געגריבלט ווי אין אַ בינשטאָק, איז געווען, שבת, וועז מען האָט אין די שניידער־שפּער ניט געאַרבעט.

אין „חזיר־מאַרק" פּלעגן אויך קומען שניידער, וועלכע האָבן ניט באַדאַרפט האָבן קיין פּלאַץ וואו צו אַרבעטן, נאָר גלאָט אַזוי, זיך זען מיט אַנדערע אַרבעטער, אויסריידן מיט זיי אַ וואַרט, אויסגעפּי־נען וואָס ס׳טוט זיך אין די שעפּער, אין פּאַך, וכדומה. דער שניידער־אַרבעטער, וואָס איז געקומען זוכן פּלאַץ צו אַרבעטן, פּלעגט מיטנעמען זיין געצייג, — די שער. האָב איך צוגעזען אַזאַ סצענע: ס׳איז געשטא־נען אַ שניידער, אַ ברעקעלע יידעלע, אַן אויסגעדאַרטער, אויסגע־קוואַרטער, מיט אַ פּנימל גרויס ווי אַ כזית און בלייך ווי קרייד. ער האָט געהאַלטן אין האַנט אַ גרויסע שער, און צווישן אַנדערע יידן, הוי־כע, דיקע, געזונטע בייבאַקעס, האָבן פון אים געריסן די שער. לויט

דער רציחה און דעם אימפּעט, ווי זיי האָבן פון אים געריסן די שער, האָט מיר אויסגעקוקט, אַז זיי וועלן אים, אָט דעם אויסגעדאַרטן ברע־ קעלע יידעלע באַלד געבן קלעפּ, אים שלאָגן מכות רצח. די צוויי יידן וואָס האָבן געריסן די שער, האָבן זיך געקריגט אייגער מיטן אַנדערן און זיך געזידלט מיט די ערגסטע נעמען. — „וואָס איז דאָס"? — האָב איך געפרעגט מיין ברודער, — „וואָס פאַרשטייסטו ניט — האָט ער מיר געענטפערט, — די צוויי יידן וואָס רייסן די שער, דאָס זיינען קאָנטראַקטאָרס וואָס דאַרפן האָבן אַן אַרבעטער, אַ שניידער, רייסן זיי פון אָט דעם יידעלע, וועלכער איז אַ שניידער, די שער, און ווער ס׳וועט אַרויסרייסן די שער, צו יענעם וועט ער מאָרגן גיין אַרבעטן.

אָט דאָס איז געווען אַ סצענע, וועלכע האָט בולט באַווייזן די טרויעריקע לאָגע פון די שניידער־אַרבעטער, וועז ס׳האָט געהערשט דער סוועט־שאָפּ סיסטעם.

קאַפּיטל 11.

גרינע יאָרן; צרות מיט לערנען זיך אַ פאַך

אָפּגעווען אַ וואָך צייט אין לאַנד, און זיך אַ ביסל אויסגערוט פון דער נסיעה קיין אַמעריקע, האָט מען אָנגעהויבן טראַכטן וועגן אַ תכ־ לית פאַר מיר, וואָס איך זאָל טאָן, וואָס פאַר אַ פאַך איך זאָל זיך לערנען. מיין עלטערער ברודער איז געווען אַ „פּיניישער" ביי מענער־ קליידער, ער האָט געאַרבעט מיטן נאָדל, צו דעם האָט מען באַדאַרפט זיין אַ שנייַדער „פון צו הויזע". און בכלל האָבן ניט מיין ברודער און ניט מיין פּעטער, וועלכע האָבן געאַרבעט אין שניידער־שעפּער, געווואָלט, אַז איך זאָל זיך לערנען אַרבעטן ביי מענער שניידעריי, ווייל די באַדינגונגן און די פאַרדינסטן דאָז אין דעם מענער־שניידער פאַך, זיינען געווען זייער שלעכטע. די פאַמיליע, דערהויפּט מיין מומע נעכע, מיין טאַטנס שוועסטער, האָט ניט געווואָלט, אַז איך זאָל זיך לערנען, ניט פאַר אַ שניידער, און ניט פאַר אַ קלאוק אָפּעריייטאָר, הגם די קלאָוק אָפּעריייטערס זיינען דאָז געווען די אַריסטאָקראַטן, די יחסנים פון די נאָדל־פאַכן, און זייערע פאַרדינסטן, זיינען, לגבי די

פאַרדינסטן פון די מענער שניידער, געווען אַ סך בעסערע און גרע־
סערע. — „איך בין דאָך אַ היימישער למדן, אַן אינטעליגענטער
יונגערמאַן" — האָט מיין מומע נעכע, געטענהט, און זי האָט געוואָלט,
איך זאָל זיך לערנען אַן איידעלן פאַך און מען האָט באַשלאָסן, אַז
איך זאָל זיך לערנען אַ פאַך ביי ליידיס ווייסטן" (פרויען בלוזקעס) וועל־
כער האָט זיך גערעכנט פאַר אַן איידעלן פאַך, און ביי וועלכן היימי־
שע אינטעליגענטן האָבן געאַרבעט און מען האָט מיר אָפגעגעבן זיך
צו לערנען פאַר „אַ טאָקער". (דער פאַרנט פון די פרויען בלוזקעס,
איז געווען אויסגעאַרבעט מיט אַזוינע שמאָלע פעלבעלעך, דאָס האָט
מען גערופן „טאָקס", און דאָס איז געווען אַ ספעציעלע אַרבעט אין
דעם ליידיס ווייסט פאַך) מען האָט אָפגעזוכט, נאָך אַן אַנאַנס אין דער
דעמאָלט עקסיסטירנדיקער יידישער מאַרגן־צייטונג, „דער מאָרגן־
זשורנאַל", אַ „ליידיס ווייסט שאַפּ", אויף וואָקער סטריט, לעבן וועסט
בראָדווויי, מען האָט איינגעצאָלט דעם „טאָקער"־קאָנטראַקטער, 20
דאָלער פאַר לערנען מיר דעם פאַך, און דער אָפמאַך איז געווען, אַז
איך זאָל אַרבעטן פיר וואָכן, — די לערן־וואָכן, — אומזיסט, און
נאָכדעם זאָל ער מיר צאָלן פיר דאָלער אַ וואָך.

אייגנטלעך האָב איך אין גאַנצן געקענט פאַרשפּאָרן דאָס קאָפּ־
דרייענישׂ, מיט לערנען זיך אַ פאַך, און וואָס פאַר אַ פאַך זיך צו
לערנען, ווייל איך האָב געהאַט צוויי אַנדערע אָנבאָטן ביי וואָס צו
זיין באַשעפטיקט, און איך זאָל קענען מאַכן אַ לעבן, ווי מען זאָגט אין
אַמעריקע. די צוויי אָנבאָטן זיינען געווען, שני הפוכים, צוויי געגנזעצטע
זאָכן און וויט אייגע פון די אַנדערע, ווי מזרח פון מערב. ביידע אָנ־
באָטן זיינען אַזוי טשיקאַווע, אַז ס׳איז כדאי וועגן דעם צו שרייבן,
איין אָנבאָט איז געווען איך זאָל ווערן אַ בוטשער אַרבעטער (אַ קצב),
און דער צווייטער אָנבאָט איז געווען, איך זאָל ווערן ...—אַ רב...

איך האָב געהאַט גאָר נאָענטע קרובים אין ווילימאַסבורג, ברוק־
לין. איך האָב דאָרט געהאַט אַן עלטער־פעטער, מיין זיידנס אַ ברו־
דער, וועלכער איז שוין לאַנג געווען אין אַמעריקע, און איז געווען אַ
שוחט, און זייגע קינדער, אויסגעגעבענע, פאַרהיירעטע זין און טעכ־
טער, זיינען געווען אין די בוטשערס ביזנעס, — „ריטייל", און „האָל־
סייל" (הורטאָווע און לאחדים). מיט קראָמען אין ווילימאַסבורג. האָבן
זיי אָנגעבאָטן, אַז איך זאָל אָנקומען צו זיי אַרבעטן, צום אָנהויב, אלס
„ערנד־באָי", (שיק־אינגל) פאַרנאַנדערצוטראָגן די „אָרדערס" (באַ־

שטעלונגען) צו די באַלעבאָסטעס, און גיין אַנדערע גאַנגען, און נאָכ־דעם, וועלן זיי מיר נעמען צום יאַטקע־קלאָץ, און מיך לערנען דעם בוטשער פאַך. וואָס אַנבאַלאַנגט עקאָנאָמיש, איז עס פאַר מיר גלוטן אַ גוטער אַנבאָט, מיט גוטע אויסזיכטן אויף דער צוקונפט, אָבער די משפּחה, און איבערהויפּט די מומע, נעכט, האָט ניט געוואָלט פון דעם הערן אוֹן זען. וואָס הייסט — האָט זי געטענהט, — אַ היימישער למדן, אַן אינטעליגענטער יונגערמאַן, זאָל גאָר דאָ אין אַמעריקע ווערן אַ קצב?... ס׳וועט טאָקע אויסקומען צו זאָגן, אַ קלאָג צו קאָלאָמ־בוסן״. איז פון דעם דאָזיקן אַנבאָט גאָרניט געוואָרן.

דעם צווייטן אַנבאָט: צו ווערן אַ רב, האָב איך ניט געוואָלט אַנ־נעמען.

ווי אַזוי איז געקומען דער צווייטער אַנבאָט צו מיר? איז די מעשה אַזאַ:

מיין עלטערער ברודער, שמואל, האָט געאַרבעט אין אַ שניידער שאַפּ אויף קאַנאַל סטריט. דער באַלעבאָס פון שאַפּ, וועמענס נאָמען ס׳איז געווען ליוואַי, איז געווען אַן אָרטאָדאָקסישער, פרומער ייד. און אַ גבאי אין דער ישיבה רבי יצחק אלחנן, וואָס האָט זיך געפונען אויף הענרי סטריט. מיין ברודער האָט אים דערציילט וועגן מיר, אַז איך בין אַ היימישער לערנער, אַז איך האָב געלערנט אין דער סלאָ־נימער ישיבה, און אין דער ראַמיילעסער ישיבה, אין ווילנע. האָט ער מיין ברודער פאַרגעשלאָגן, אַז איך זאָל זיך זעצן לערנען אין דער רבי יצחק אלחנן ישיבה, ביז איך וועל קריגן סמיכה אויף רבנות, און פאַר דער צייט וואָס איך וועל לערנען אין דער ישיבה, וועט ער מיך מיט אַלץ אויסהאַלטן, אָבער איך, אַ פריידענקער, אַ סאָציאַליסט, האָב פון דעם אַנבאָט ניט געוואָלט הערן און זען. און איך בין אַוועק זיך לערנען פאַר אַ „טאָקער״ ביי „לוידיס ווייסט״.

געגאַנגען אַנגעטאָן בין איך נאָך אין די היימישע קליידער. מיינע ברידער, זיינען קיין גבירים ניט געווען, און האָבן ניט געהאַט ענוג אָפּגעשפּאָרטע געלט אויף אויסצוקליידן מיך אין שפּאָגל נייע אַמעריקא־נער קליידער. האָב איך געטראָגן מיינע היימישע „גרינע״ קליידער. די שמאָלינקע הייזן, און דעם רעקל מיט דעם שטייענדיקן קאָלנער, פאַרשפּילעט ביים האַלדז. איך האָב זיך געשעמט, צו קומען אין שאַפּ, מיט מיין גרינעם הילוך, וואו די מערסטע אַרבעטער זיינען געווען פרויען, אַ סך נאָך יונגע מיידלעך. מיין פּנים פלעגט רויט ווערן ווי אַ

בוראַק, פון בושה, ווען איך פלעג אַריינקומען אין שאַפּ, און איך פלעג האַלטן די אויגן אַרונטערגעלאָזן.

מיין מיטאָג פלעג איך מיטנעמען אין שאַפּ, אין אַ שקאַרמיצל, וואָס די מומע פלעגט פאַר מיר צוגרייטן. איך פלעג אויך מיטנעמען אַ בוך, — אַ יידישן, העברעאישן, אַדער רוסישן, צום לייענען. אויס־געדאַרט בין איך געווען ווי אַ טרוקענער שפּאָן, און איך האָב גע־טראָגן וואָנצעלעך. צו די מיידלעך אין שאַפּ, האָב איך זיך געשעמט אויסצוריידן אַ וואָרט, איבערהויפּט צוליב מיין „גרינעם" הילוך, פלעג איך אין די מיטאָג־שעה, נאָכדעם ווי איך פלעג אָפּעסן מיין אַרעמען מיטאָג, — אַ שטיקל ברויט, באַשמירט מיט פּוטער, מיט אַ שטיקל קעז, און אַן עפּל, — זיצן פאַר זיך און לייענען.

די מיידלעך אין שאַפּ, האָבן אויף מיר געקוקט ווי אויף אַן אינ־טעליגענט. טאָקע צוליב דעם, וואָס אין דער מיטאָג־שעה, זיץ איך און לייען אַ בוך. איז זייער נייגעריקייט צו מיר געוואָקסן, און זיי האָבן אַנגעהויבן זיך צוצושאַרן צו מיר. עפּעס אַזוי ווי צופעליק, פלעגט דאָ אײנע, דאָ אַצווייטע פאַרבייגיין מיין מאַשין און אַ קוק טאָן אויפן ביכל וואָס איך לייען. זיי פלעגן מיך פרעגן: ווי הייסט דאָס בוך און ווער איז דער שרייבער? די מיידלעך זיינען אַלע געווען אי־מיגראַנטקעס, פון רוסלאַנד, פּוילן, ליטע, אַנדערע פון גאַליציע, און אונגאַרן. איין מיידל, האָט דורכקוקנדיק די שער־בלאַט פון בוך, גע־זאָגט, אַז זי האָט געהערט פון דעם בוך, זי האָט זיך שוין אַוועקגע־זעצט לעבן מיר און פאַרפירט מיט מיר אַ געשפּרעך. זי האָט נאָכדעם געזוכט די גענעגנהייט מיט מיר צו פאַרברענגען. און פאַרנאַכט, ווען די אַרבעט האָט זיך געענדיקט, פלעגט זי גיין מיט מיר פון שאַפּ אַהיים.

איך האָב זיך אַנגעהויבן פילן אַ ביסל זיכערער אין זיך, שטאָל־צער, און זיך אויפגעהערט צו שעמען מיט מיין היימישן, „גרינעם" הילוך.

איך בין אַבער דורכגעפאַלן מיט מיין לערנען זיך דעם „טאָקער"־פאַך. אין דעם דאָזיקן שאַפּ, זיינען ערשטנס, די בלוזקעס וואָס מען האָט דאָרט געאַרבעט, געווען פון ביליקן סאָרט, און די „טאָקס", וואָס מען האָט דאָרט געמאַכט, זיינען געווען ברייטע, קורצע פאַלבאָנעס. די „טאָקס" פלעגט מען מאַכן אויף אַ ספּעציעלן „מעסער" (אַזוי האָט מען די שטיקל געצייג, גערופן), וועלכער איז געווען צוגעשרויפט

צום „נייַ־מאַשין", און די ספּעציאַליטעט פון דער דאָזיקער אַרבעט איז געווען צו מאַכן „פּין־טאָקס", דאָס מיינט, שמאָלינקע, געדיכטע פּעלבעלעך אויפן פּראָנט פון דער בלוזקע, אָדער „סטריפּ־טאָקס", ד. ה. מאַכן לאַנגע, זייער שמאָלע געדיכטע „טאָקס" אויף לאַנגע שטי־קער ווייסע וואָרע. דאָס איז געווען די הויפּט קענטניש פון דעם פּאַך, און דאָס האָב איך זיך אין דעם שאָפּ ניט אויסגעלערנט. דאָס מיינט, אַז איך בין גאָר קיין בעל מלאָכה ניט געווען אין דעם פּאַך.

צווייטנס, נאָך די פּיר וואָכן, וואָס איך בין געווען אויף דער לערע, און געאַרבעט אומזיסט, איז אין שאָפּ געווארן „סלעק" (ווייניק אַרבעט), האָט מיר דער קאָנטראַקטאָר ביי די „טאָקס"־אַרבעט, אין גאַנצן אַ וועקגעשיקט. איך האָב מיט אים אַרגומענטירט, כמעט גע־ווייגט, צו אים געטהנה'ט: — „סטייטש!? האָסט דאָך ביי מיר געגומען 20 דאָלער אויף אויסצולערנען מיר דעם פּאַך, און צאָלן מיר פּיר דאָלער אַ וואָך, נאָכדעם ווי איך וועל אַרבעטן פּיר וואָכן אומזיסט, האָב איך אָפּגעאַרבעט די פּיר וואָכן אומזיסט, און איצט, אַז דו דאַרפסט מיר אָנהויבן צאָלן שכירות, שיקסטו מיר אַוועק, סטייטש? וואו איז יושר?... נאָר גיי שריי חי וקיים, גיי מאָן ביי אַ קאָזאַק יושר... אָט דאָס זיינען געווען די קאָנטראַקטערלעך, עקספּלאָאַטערלעך, און אָט אַזוי האָבן זיי באַראָבעוועט און באַשווינדלט די גרינע. קיין יוניאָן צו באַשיצן די גרינע איז נאָך ניט געווען, ס'איז געווען נאָך פּאַרן געגנעראַל סטרייק פון די „ליידיס ווייסט מאַכער", האָבן די באַלע־באָטים, מיט זייערע קאָנטראַקטערלעך געטאָן מיט די גרינע, וואָס זייער הארץ האָט געגלוסט. אַזוי בין איך געבליבן אָן אַ שאָפּ צו אַרבעטן, און אָן אַ פּאַך אין האָנט.

איך האָב געמאַכט אייניקע פּאַרזוכן, אַרויפצוגיין אין אַ שאָפּ אַרבעטן ביי „טאָקס", אָבער מען האָט מיך גלייך אַ וועקגעשיקט, ווייל איך האָב פּשוט ניט געקענט די אַרבעט, און איך בין געבליבן ווי אויפן וואָסער.

ס'איז מיר געווארן שלעכט און ביטער. צו וואָס נעמט מען זיך איצט? וואָס טוט מען? קיין סענט האָב איך ניט געהאַט ביי דער נשמה. זיצן און עסן ביים פּעטער, האָב איך ניט געקענט, זיינע דעמאָלטיקע מאָגערע פּאַרדינסטן האָבן אים אָפּילו ניט געקלעקט אויף צו דערנערן זיין משפּחה. האָב איך אויפגעהערט צו עסן ביים פּע־טער די „סאָפּערס". איך האָב באַדאַרפט אָנקומען צו מיינע ברידער

נאָך אַ דאָלער פֿאַר מיין אויסקומעניש. געטראָגן האָב איך נאָך אַלץ מיינע היימישע גרינע קליידער, וועלכע האָבן זיך שוין אָנגעהויבן רייסן. ס׳איז געווען ווינטער, אין פּעברואַר, מיין היימישער מאָנטל איז געווען אַ לייכטער און אַן אָפּגעטראָגענער, און איך האָב געפֿראָרן. האָט זיך מיר דאָן געמאַכט אַ געלעגנהייט, זיך צו לערנען פֿאַר אַ קלאָוקמאַכער און איך בין טאַקע אַרויף אין אַ שאָפּ זיך צו לערנען פֿאַר אַ קלאָוק אָפּערייטער, אָבער ס׳האָט זיך אויסגעלאָזט מיט גאָרניט, ווי איך וועל עס ווייטער דערציילן.

**
*

מיין יינגערער ברודער, דער קלאָוקמאַכער, האָט געהאַט אַ פריינד, אויך אַ קלאָוקמאַכער. אייבעלע, האָט מען אים גערופֿן, ער איז געווען פון קליינעם געוואוקס, אַ בריייטלעכער, מיט אַ בריייטער, פֿלאַטשיקער נאָז, מיט קלוגע פריילעכע אויגן, אַ שטיקל וויצלינג און אַ גוטער, פריינדלעכער מענטש.

אייבעלע איז געווען נאָענט צו אונדז און אונדזערער אַ פריינד. ער האָט געאַרבעט אין איינעם פון די בעסטע קלאָוק־שאפּער אין יענער צייט, ביי גוטע און טייערע קלאָוקס. די פירמע האָט געהייסן: וועלטמאַן און פֿאָלאָק, און דער שאָפּ האָט זיך געפונען, אויף דער 33סטער גאַס, לעבן מעדיסאָן עוועניו. און אין יענער צייט, ווען כמעט אַלע קלאָוק שאפּער, האָבן זיך געפונען דאון טאון, — קאַנאַל סטריט, מוירסער, גרין, און וואוסטער סטריטס. די גאָר גרויסע שעפֿער, פון די גאָר באַוואוסטע פירמעס, האָבן זיך שוין געפונען אַ ביסל העכער אָפּטאַון — אין יוניווערסיטי פּלייס, אויף בראָדווי אַרום דער צענטער, עלפּטער, און צוועלפּטער גאַס. דער אין יענער צייט גרעסטער קלאָוק שאָפּ, סאַדאָוסקיס שאָפּ, האָט זיך געפונען אויף בראָדווי און עלפּטע גאַס. איז דאָס גופּא, וואָס וועלטמאַן און פֿאָלאָקס שאָפּ האָט זיך געפונען אויף דער 33סטער גאַס, געווען אַ סימן פֿאַר אַ געהויבענעם, גוטן שאָפּ.

אייבעלע האָט געזאָגט מיין אינגערן ברודער, אַז ער קען מיך אַרויפנעמען אין דעם דאָזיקן שאָפּ, זיך צו לערנען פֿאַר אַ קלאָוקס אָפּעריייטאָר. מיין ברודער האָט עס באַטראַכט פֿאַר אַ גרויס גליק פֿאַר מיר, פֿאַר אַ גוטע געלעגנהייט צו ווערן אַ קלאָוקמאַכער. און איך האָב אייגנעשטימט דאָס צו טאָן.

איך בין אַרויף אין שאַפּ, אייבעלע האָט מיך פאַרגעשטעלט פאַר איינעם פון די באַלעבאַטים, מיטן נאָמען וועלטמאַן, און יענער האָט מיך צוגעפירט צו די „סעמפּל־מאַכער" (מוסטער־אַרבעטער), זיי זאָלן מיר לערנען די מלאָכה פון אַ קלאָוק אָפּעריייטאָר.

דאָס וואָס דער מיסטער וועלטמאַן האָט מיך איבערגעגעבן צו די „סעמפּל־מאַכער" זיי זאָלן מיך לערנען דעם פאַך, האָט אַלעמען אין שאַפּ גענוואונדערט און אַלע האָבן אויסגעראַטשעט זייערע אויגן אויפן בייז־וואונדער. ווייל בעת אַלע אַרבעטער האָבן געאַרבעט פון שטיק, אויף זייער צייט, האָבן די „סעמפּל־מאַכער" געאַרבעט פון וואָך און זייער צייט האָט געהערט צום באַלעבאָס, איז דאָס וואָס דער מאַנו־פעקטשורער האָט געהייסן די „סעמפּל־מאַכער" זיי זאָלן פאַרנעמען צייט מיך צו לערנען דעם קלאָוק פאַך, געווען פאַר אַלעמען אין שאַפּ אַ גרויס וואונדער.

אַ נאָך גרעסערער וואונדער איז געווען דאָס, וואָס איך האָב גאָרניט באַדאַרפט אינצאָלן פאַר לערנען זיך דעם פאַך, און דער באַלעבאָס האָט נאָך צוגעזאָגט, מיר צו צאָלן אין דער צייט פון דער לערע פיר דאָלער אַ וואָך. ס׳האָט נאָך קיינמאָל ניט פּאַסירט, אַז מען זאָל אַ לערנער צאָלן שכירות. בקיצור, ס׳איז געווען וואונדער איבער וואונדער און איך אַליין האָב ניט געקענט פאַרשטיין, וואָס דאָ קומט פאַר, וואָס פאַר אַ נס איז דאָ מיט מיר געשען?

די רעטעניש האָט זיך פאַרנאַכט, נאָכן טאָג אַרבעט, אויפגעלייזט.

דער קלאָוק באַלעבאָס, וועלטמאַן, איז ניט פאַר קיין יידן גע־דאַכט, געווען אַזאַ עם הארץ, אַז ניט נאָר האָט ער ניט געקענט לייע־נען קיין ענגליש, נאָר אַפילו ניט קיין יידיש. פשוט מאַמען לשון. מען האָט דאָן געאַרבעט צען שעה אַ טאָג, פון האַלב נאָך זיבן אין דער פרי, ביז האַלב נאָך זעקס אין אָוונט, און אַ שעה פאַר מיטאָג. וועג מען האָט אין אָוונט אויפגעהערט אַרבעטן, איז וועלטמאַן צו מיר צוגעקומען און מיך געהייסן אַרייגנקומען צו אים אין אָפּיס. מיר איז אייגנגעפאַלן אין האַרצן. — „נו, האָב איך מיט שרעק געטראַכט, איך בין שוין אויס קלאָוקמאַכער, ער שיקט מיך געווייס אַוועק". ס׳זעט אויס, אַז אייבעלע האָט אים געזאָגט, אַז איך בין אין דער היים געווען אַ לערנער, איך פאַרשטיי זיך אין די שוואַרצע פּינטעלעך, איז ווי איך בין אַריין צום אים אין אָפּיס, האָט ער אויף זיין „דעסק", (שרייב־טיש) אויסגעשפּרייט אַ „טאַגעבלאַט", און מיך געהייסן, איך

זאָל פֿאַר אים פֿאַרלייענען דעם גאַנצן „טאָגעבלאַט". דאָס לייענען די צייטונג, האָט פֿאַרנומען אַרום אַנדערהאַלבן שעה.

איך האָב דאָס זייער ניט געוואָלט ליידן. איך בין געווען מיד און הונגעריק, און געוואָלט וואָס גיכער זיין אין הויז, און זיך אויס־רוען. ס׳איז שוין געווען געגנוג שפּעט, און דאָ פֿאַרנעם זיך גאָר נאָך גאַנצע אַנדערהאַלבן שעה מיט פֿאַרלייענען פֿאַר אים דאָס „טאָגע־בלאַט"...

אָבער דער הונגער און די מידקייט זיינען ניט געווען דער עיקר, די הויפּט זאַך איז געווען וואָס איך האָב זיך געפילט באַליידיקט: — „פֿאַר וואָס האָט ער מיר דאָ געדונגען, פֿאַר אַ רב׳עלע? פֿאַר אַ יידענע, אַ פּירזאָגערין?"... — האָט עס אין מיר געברענט און געזאָגט — איך וויל זיין אַ קלאָוקמאַכער און ניט קיין פּירזאָגערין, ווי אַ יידענע אין די בתי־מדרשים אין די קליינע שטעטעלעך... ס׳זעט אויס, אַז דאָס איז געווען די סיבה וואָס ער איז געווען אַזוי גוט צו מיר און האָט מיך געזעצט צו די „סעמפּל־מאַכער" זיי זאָלן מיך לערנען דאָס פֿאַך פון אַ קלאָוקמאַכער און וואָס ער האָט צוגעזאָגט — מיר צו צאָלן שכירות אין דער צייט וואָס איך וועל זיך לערנען די אַרבעט. ער האָט פֿאַר מיר דאָס אַלץ געטאָן, בין איך געווארן איבער־צייגט, כדי איך זאָל פֿאַר אים פֿאַרלייענען דעם „טאָגעבלאַט". איך האָב זיך אָבער פון דעם געפילט אַזוי דערנידעריקט, און פֿאַרשעמט, אַז נאָכדעם ווי איך האָב זיך אָפּגעמאַטערט אַ גאַנצע וואָך, האָב איך צום סוף וואָך, נאָכדעם ווי איך האָב אָפּגענומען די פּיר דאָלער שכי־רות דערקלערט דעם מר. וועלטמאַן, אַז איך קום מער ניט צו דער אַרבעט.

איך בין מער אין קלאָוק שאַפּ, פון וועלטמאַן און פֿאָלאָק ניט געגאַנגען, און איך בין ווידער געבליבן ווי אויפן וואַסער, אָן אַ פּאַך, און אָן דער מעגלעכקייט צו מאַכן אַ לעבן, צו פֿאַרדינען אויף מיין שטיקל ברויט, אויף מיין אויסקומעניש.

איך האָב דאָן געטאָן כל עבודת־פּרך, בין אַרומגעגאַנגען מער ליידיק ווי געאַרבעט. כ׳האָב געקראָגן אַרבעט אין אַ סטים־שאַפּ, וואו מען האָט אין הייסע, פֿאַרנדיקע קעסלען וואַסער, מיט עפּעס אַ כעמישן געמיש, געפֿאַרעט האָרטע מענערשע העטס. דאָרט איז געווען אַזוי הייס, און פֿאַרנע, אַז די וועגן דאָרטן האָבן אַזש געשוויצט און די אַרבעטער, מערסטנס פֿאָליאַקן, זיינען ביי דער אַרבעט געשטאַנען אין

גאַנצן נאַקעט, בלויז אין קורצע מייטקעס. די אַרבעט איז געווען אַ שווערע, אַן אויסמאַטרנדיקע, ניט פאַר מיינע כוחות, און מער ווי אַ וואַך האָב איך דאָרט ניט געאַרבעט: איך האָב געאַרבעט אין מאיר לאָנדאָנס מצה־בעקעריי וואָס איז געווען אויף גרענד סטריט פאַר 12 סענט אַ שעה: האָב געראַמט שניי, האָב אייניקע מאָל, לויט „פעיק" אַדווערטייזמענטס אין ענגלישע צייטונגען, אָנגענומען „דזשאָבס" אַלס פּעדלער צו פאַרקויפן ניט געשטויגענע, ניט געפלויגענע, „פעיק"־ארטיקלען. אָבער איך האָב ביי דעם ניט געמאַכט קיין דערפאָלג. ווייל איך האָב קיינמאָל ניט געקענט אינערעדן מענטשן צו טאָן זאַכן, אָדער צו קויפן עפּעס אין וואָס איך האָב אַליין ניט געגלויבט. ס׳איז געווען קעגן מיין נאַטור, און קעגן מיין מאַראַלישן באַגריף און אייגנשטעל. איך האָב זיך אַזוי אָפּגעמאַטערט ביז אין מיטן זומער. געשלאָפן בין איך ביים פּעטער, און איך האָב געפילט שטאַרק ביטער, וואָס איך בין אים שוין אַזויפיל שולדיק פאַר „לאָדזשי" (דירה־געלט), און געגעסן האָב איך קדחת מיט כשרן פאָדעם. דאָס אַלץ וואָס איך האָב מיך געקענט דערלויבן אויסצוגעבן אויף אַ טאָג עסן, איז געווען אַזוי פיל ווי פופצן, אָדער צוואַנציק סענט. אויף איסט בראָדווייַ, לעבן דזשעפערסאָן סטריט אין קעלער, האָט זיך דאַן געפונען, גרויבערס רעסטאָראַן, וואו מען האָט געקענט קריגן פאַר פינף סענט אַ ראָל (בולקעלע) מיט אַ טעפל קאַווע, און פאַר זיבן סענט, האָט מען געקראָגן אַ טעלערל סופּ מיט אַ שטיקל ברויט. פלעג איך אין דער פרי, פאַר אָנבייסן, עסן אַ ראָל מיט קאַווע פאַר פינף סענט, בייטאָג פלעג איך אַרייַנגיין אין אַ סאַלון, וואו, אַז מען האָט געקויפט פאַר פינף סענט אַ גלאָז ביר, האָט מען זיך געקענט אָנעסן מיט ברויט, הערינג און זויערע אוגערקע. די ברויט איז געווען אַלט־געבאַקן, האָרט ווי שטיין, פון די הערינג האָט געשטונקען, אַז מען האָט זיך באַדאַרפט האַלטן פאַרן נאָז. נאָר וועמען האָט עס געאָרט?... אַבי מען האָט אָנגעפילט דעם מאָגן, מען האָט פאַרטרונקען מיט קאַלטן ביר און מען איז געווען זאַט ביזן אָוונט און אין אָוונט פלעג איך אַרייַנגין אין גרויבערס קעלער־רעסטאָראַן עסן מיין וועטשערע — אַ טעלערל אַרבעס, אָדער בעבלעך, אָדער באַרלי סופּ, מיט אַ שטיקל ברויט. און אַזוי האָב איך געלעבט און זיך געמאַטערט ביז אין מיטן זומער.

אין מיטן זומער, 1909, האָב איך איינמאָל גייענדיק אויף בראָדווייַ, אַ פאַרטראַכטער, און פאַראומערטער פון דעם וואָס איך האָב ניט

קיין באַשעפטיקונג, האָב ניט פון וואָס צו לעבן, און דריי זיך אַרום אויף גאָטס וועלט אָן אַ תכלית, פלוצים אָנגעטראָפן מיינעם אַ גוטן פריינד, אַ פאַרטיי חבר, אַן „עס־עסאָוועץ" פון דער היים. מיטן נאָמען גאָלדבערג. ער איז געווען מיינער אַ פאַרהערער און אַ גוטער פריינד.

דער דאָזיקער גאָלדבערג, איז געווען אַ פראָסטער, פשוטער אַר־בעטער, ניט קיין גרויסער קענער, אָבער ער האָט ליב געהאַט צו רייַדן מיט הויכע וועגטער, — ספּעציעל אויסלענדישע, און מיט הויכע פראַזן וואָס פיל מאָל האָבן די הויכע וועגטער און פראַזן אין זיין געשפּרעך זיך געקלעפּט ווי אַן אַרבעס צום וואַנט, האָט ער זיך שטענדיק געריבן אַרום דער פאַרטיי אינטעליגענץ פון אונדזער שטעטל־דיקער „עס־עס" אָרגאַניזאַציע, און דעריבער איז ער געווען מיינער אַ פאַרהערער און פריינד.

דאָ אין לאַנד, האָב איך, זינט איך בין געקומען, אים נאָך קיין איינמאָל ניט געטראָפן. אַז מיר האָבן זיך פלוצים אָנגעטראָפן אויף בראָדווייַ, האָבן מיר זיך באמת, איינער מיטן אַנדערן שטאַרק דער־פריַיט. ער איז שוין געווען אייניקע יאָר אין אַמעריקע, און האָט זיך שוין באַווייזן אַרויפצוארבעטן. ער איז דאָ געווארן אַ קלאָוקמאַכער און איז געווען אַ גוטער און שנעלער אַרבעטער, האָט גוט פאַרדינט, און נאָך ניט געווען קיין פאַרהיראָטער. ער האָט אָפּגעשפּאָרט געניג געלט, און איז אַליין געווארן אַ קלאָוק מאַנופאַקטשורער. ער האָט מיך געפרעגט, וואָס איך טו, און צי איך מאַך אַ לעבן. נאָך מיין אויסזען און מיין הילוך, נאָך מיינע אָפּגעטראָגענע קליידער, האָט ער פאַר־שטאַנען, אַז קיין גאָר גרויסע גליקן מאַך איך ניט אין אַמעריקע, און איך האָב אים דערציילט פון מיין שלעכטער, ביטערער לאַגע.

— וואָלסטו זיך געווואָלט אויסלערנען פאַר אַ סקוירט אָפּעריייטאָר?

— האָט ער מיך געפרעגט און איך האָב זיך מיט שמחה אַן דעם אָנ־געכאַפּט.

— פאַר וואָס ניט? — האָב איך אים געענטפערט.

— נו, גוט, — האָט ער מיך געזאָגט, — איך וועל זיך זען מיט מיינעם אַ באַקאַנטן סקוירט קאָנטראַקטאָר, וועמען, אַגב, איך גיב צו מאַכן סקוירטס פון די פרויען־אָנצוגן, וואָס איך פראָדוציר און איך וועל אים בעטן ער זאָל דיך אַרויפנעמען אין זיין שאָפּ דיך אויס־צולערנען די אַרבעט. זע מיך אין צוויי טעג אַרום. מיר האָבן אָפּ־געמאַכט, וואו זיך צו טרעפן, און אַז איך האָב אים מיט צוויי טעג

שפּעטער געטראָפן האָט ער מיר געזאָגט, אַז אַלץ איז שוין אָפּגע־
מאַכט און ער האָט מיך אַרויפגעשיקט צו דעם סקוירט־קאָנטראָקטאָר.

דער שאַפּ — אָדער שעפּקע, ווייל ס׳איז געווען אַ טיפּיטשנער קליינער, שמוציקער סוועט שאַפּ, האָט זיך געפונען, אויף דער צוועלפ־טער גאַס לעבן יוניווערסיטי פּלייס, אויפן פּינפטן עטאַזש, אָן אַן עלע־ווייטאָר. מען האָט באַדאַרפט אַרויפקריכן אויף די אַלטע, הילצערנע צעברעכענע טרעפּ צופוס. דער שאַפּ איז געווען אַן ענגער, קליין ווי אַ טל ומטר אין אַ קליין סידורל, אָן פענצטער, און אָן ליכט און לופט. אַזוי ווי עס איז געווען אויפן העכסטן עטאַזש, זיינען די פענצ־טער געווען אין דאַך, „סקיי־לייטס" רופט מען עס, וועלכע האָבן זיך ניט געקענט עפענען, און די „סקיי־לייטס" האָבן געגעבן די מישטיינס גזאָגטע, גאַנצע ליכט אין שאַפּ. די אַכט נייַ־מאַשינען, וואָס זיינען געשטאַנען לעבן וואַנט האָבן וויניק וואָס ליכט געקראָגן פון די „סקיי־לייטס", און מען האָט אַ גאַנצן טאָג באַדאַרפט ברעטן ביי געז־פלעמ־לעך. (עלעקטרישע באַלייכטונג, איז נאָך דאָן ניט געווען אין די שע־פער, בפרט נאָך אין קאָנטראָקטאָר שעפּער). אַ פּאָר טריט פון די נייַ־מאַשינען, זיינען געשטאַנען די פּרעס־טישן. די פּרעס־אייזנס האָבן דאָן געאַרבעט מיט „סטים" (פּאַרע), די פּרעס־אייזנס זיינען געווען שווערע. אין שאַפּ זיינען געווען דריי פּרעסערס, מיטל יעריקע־מענער, אָבער הויכע, בריייטע, געזונטע, מיט רויטע קאַרקן, און אַז אַלע דריי פּרעסער האָבן געאַרבעט, ווי דאָס ווערטל גייט: „אויף פּאַרע", איז ביי די נייַ־מאַשינען געשטאַנען אַזאָ היץ, ניט אַריבער צו טראָגן. דאָס ביסעלע לופט דער שאַפּ אַרייַנגעקראָגן דורך דער אָפּענער טיר. ס׳איז געווען זומער, און אין שאַפּ איז געווען אַזאָ חמימה, אַזאָ ברענענדיקע היץ, אַז מען האָט געקענט דערשטיקט ווערן. די פּרעסער פלעגן ביי דער אַרבעט שטיין בלויז אין די אונ־טערוועש, מיט נאַסע האַנטטיכער אַרום האַלדז. קעסעלעך קאַלטע ביר, זיינען כסדר געשטאַנען אויפן פּרעס־טיש, און זיי פלעגן אין זיך גיסן גלאָז נאָך גלאָז שוימיקן קאַלטן ביר, זיך אָפּצוקילן. אונטן אין דער געבויידע, איז געווען אַ סאַלון, פלעגט אַ שיק־אינגל פון סאַלון כסדר זיי אַרויפברייגען די קעסעלעך ביר. אַזוי ווי איך בין דאָך געווען אויף דער לערע, האָבן זיי איינמאָל פּרובירט מיר צו מאַכן פּאַרן שיק־אינגל, און מיך געהייסן אַז איך זאָל גיין זיי ברענגען די ביר, איך האָב אָבער פעסט געגעבן אַ שטעל אַוועק מיין פוס און מיטן האַרבן

וואָרט געזאָגט: — „ניין"! און מער האָבן זיי דאָס ניט געוואָגט. אין סאַלון פלעגט מען אויך קריגן געקאָכטע מאָלצייטן. דער שאַפּ האָט זיך געפונען אין די „בעק" פון דער געביידע, אַרויס אין אַ שמאָלן הויף, און דער גערוך פון די „פרישע מאכלים", וואָס מען האָט אין סאַלון געקאָכט, און די היץ פון די גרויסע אויוונס אין קיך פון סאַלון וועלכע האָבן זיך געפונען פונקט אונטער דעם שאַפּ, האָט די היץ און די לופט אין שאַפּ געמאַכט נאָך שווערער און געדיכטער.

דער קאָנטראַקטאָר, אַ יונגערמאַן פון ניט מער פון עטלעכע און דרייסיק יאָר, אַ מיטל־וואוקסיקער, אַ דאָרער, מיט בלאָנדע וואָנצעלעך און מיט כיטרע, שיקלדיקע אייגעלעך, האָט מיך געזעצט לעבן אַן אָפּעריייטאָר ער זאָל מיך לערנען דעם פאַך פון אַ סקוירט אָפּעריייטאָר. דער אָפּמאַך איז געווען: אַז איך דאַרף אים געבן 25 דאָלער פאַר דער לערע, און אַ דאָלער אַ וואָך פאַר נוצן די נייַ־מאַשין, און אַז איך זאָל פיר וואָכן, די לערן־וואָכן אַרבעטן אומזיסט, נאָכדעם, וועל איך מיט דעם אָפּעריייטאָר וועלכער לערנט מיר די אַרבעט, אַרבעטן אַלס זיין אַרויסהעלפער, און ער וועט מיר צאָלן, ווי מיר וועלן איינשטימען — פון וואָך, אָדער פון פּראָצענט. מען האָט דאָך געאַרבעט פון שטיק, דער אָפּעריייטאָר האָט געקראָגן באַצאָלט אַ געוויסע סומע פאַר יעדער אויפגענייטער סקוירט, איז אויף וויפל ער מיט מיין אַרויסהעלפן אים, וועט אין דער וואָך פאַרדינען, וועט ער מיר פון זיינע פאַרדינסטן דאַרפן צאָלן. איך האָב אויף דעם אייגעשטימט און זיך געגומען לערנען פאַר אַ סקוירט אָפּעריייטאָר.

די נייַ־מאַשין איז ניט געווען דעם קאָנטראַקטאָרס, נאָר דעם אָפּעריייטאָרס. דאָס איז געווען פאַר מתן תורה, פאַרן 1910, באַרימטן גענעראַל סטרייק פון די קלאָק און סקוירט מאַכער, און די אָפּעריייטאָרס האָבן נאָך דאָן באַדאַרפט האָבן זייערע אייגענע מאַשינען. דאָס איז געווען אייגע פון די ערגסטע קללות פון דעם סוועטינג־סיסטעם, וואָס אָפּעריייטאָרס האָבן באַדאַרפט האָבן זייערע אייגענע נייַ־מאַשינען, האָבן זיך באַדאַרפט אַרומטראָגן מיט די מאַשינען אויף די פלייצעס, וועו זיי האָבן געזוכט אַ פּלאַץ צו אַרבעטן. אַ קללה, וואָס דער 1910 גענעראַל סטרייק האָט אָפּגעשאַפט. אַזוי ווי דער אָפּעריייטאָר וועלכער האָט מיך געלערנט דעם פאַך, האָט געאַרבעט, אָדער מיט אַ לערנער, אָדער מיט אַן אַרויסהעלפער, האָט ער געהאַט אין שאַפּ צוויי נייַ־מאַשינען. פונדעסטוועגן האָב איך דעם קאָנטראַק־

טאָר באַדאַרפט צאָלן אַ דאָלער אַ וואָך פאַר נוצן די נייַ־מאַשין אויף וועלכער איך האָב זיך געלערנט פאַר אַ סקוירט מאַכער.

דעם דאָזיקן אָפּעראַייטאָר, וועלכער האָט מיך געלערנט פאַר אַ סקוירט אַרבעטער, עפּשטיין איז געווען זיין נאָמען, וועל איך דעם גאַנצן לעבן דאַנקבאַר זיין. ער איז געווען אַ גוטער, בראָווער מענטש. דער אויסקוק זיינער האָט געצייגט גוטסקייט און **ערנטלעכקייט. ער** איז געווען העכער פון מיטלען וואוקס, אַ ברייטער, אַ דיקלעכער, מיט אַ ברייט אָפּן פּנים, אַ גרויסן קאָפּ מיט צעשויבערטע שוואַרצע האָר און גרויסע, שוואַרצע, גוטמוטיקע, אויגן. ער האָט טאַקע מיר גוט געלערנט דעם פאַך ווי צו זיין אַ סקוירט אָפּעראַייטאָר. ניט געקוקט אויף דעם וואָס ער האָט אויף לערנען מיר דעם פאַך פאַרלוירן צייט, האָט ער זיך מיט מיר אַ סך אָפּגעגעבן מיך צו לערנען די אַרבעט, און נאָך די פּיר וואָכן האָב איך שוין אַ סך זאָכן געקענט טאָן אין אויפנייען אַ סקוירט. איך בין, נאַטירלעך, נאָך ניט געווען קיין פּאָל־נער אָפּעראַייטאָר, אַליין אויפנייען אין גאַנצן אַ סקוירט, האָב נאָך ניט געקענט, אָבער אַלס אַן אַרויסהעלפער צו אַן אָפּעראַייטאָר, האָב איך זיך שוין געקענט גוט נוצלעך מאַכן.

נאָך די פּיר לערן־וואָכן, וועלן איך האָב שוין באַדאַרפט אָנהויבן צו קריגן שכירות, קומט צו מיר צו דער קאָנטראַקטאָר און זאָגט, אַז ער קען מיך שוין מער ניט האַלטן אין שאָפּ. ס׳איז איצט די סאַמע ברען פון סעזאָן. דער סעזאָן האַלט ניט אָן לאַנג, ער איז זייער „ביזי״, און ער קען זיך ניט דערלויבן, אַז אַ נייַ־מאַשין זאָל ביי אים זיין פאַרנומען מיט אַ לערנער. און ער האָט אויפגעפאַדערט דעם אָפּעראַייטאָר, עפּשטיין, אַז ער זאָל אויפזוכן אַ שותף, אַ פּולן דערפאַרענעם אָפּעראַייטאָר, אַ גוטן בעל־מלאָכה, זיי זאָלן צוזאַמען אַר־בעטן.

איך בין געבליבן זיצן ווי אַ דערהרגעטער. מיינע בלוטן האָבן אין מיר אַזוי געגומען קאָכן און זידן, אַז עס האָט מיר געזעצט אין די שלייפן ווי מיט האַמערס. איצט האָב זיך שוין ניט געבעטן, און אַרגומענטירט מיט גוטן, ווי דאָן, ווען דער קאָנטראַקטאָר ביי די „ליידיס־ווייסט „טאָקס״ האָט צו מיר געטאָן די זעלבע זאַך. דאָס מאָל האָב איך מיט ברענענדיקן כעס, און מיט אַן אויפגעפלאַמט פּנים אויפ־געשפרונגען פון אָרט, געגומען קלאַפּן מיט מיינע קולאַקעס אין געשטעל פון די נייַ־מאַשינען און שרייען צום קאָנטראַקטאָר: — „איר וועט

מיר געבן צוריק די פינף און צוואַנציק דאָלער און די פיר דאָלער פאַר נוצן דער נייי־מאַשין, איר הערט?!... בלוט־זייגער וואָס איר זענט!"...

דער קאָנטראַקטאָר האָט זיך אויסגעלאַכט פון מיין שרייען און אויפקאָכן זיך: — נו, נו — האָט ער מיט אַ חוזק שמייכעלע, צוגאָסן איבער זיין גאַנצן פּנים, צו מיר געזאָגט — מאַך זיך ניט נאַריש, (ער האָט מיר שוין ניט געאירצט, ער האָט צו מיר גערעדט, פּער דו, ווי איך וואָלט צוזאַמען מיט אים חזירים געפּאַשעט), קיינער שרעקט זיך ניט פאַר דיין קאָכן זיך און שרייען. טו אָן דיין רעקל, און פורט פון שאָפּ! אָבער שנעל!

אָבער דאָ האָט זיך אויפגעשטעלט דער אָפּעריייטאָר, עפּשטיין, און אויסגעשריען:

— האָב אים אין דר'ערד, דעם לויזער!... קום! — האָט ער מיט אַ באָפעל געזאָגט צו מיר — נעם אַנייי־מאַשין און קום! מירן קריגן אַ שאָפּ צו אַרבעטן — און ניט טראַכטנדיק קיין סך, האָט ער אָנגעטאָן זיין רעקל, אַרויסגענומען די ביידע נייי־מאַשינען זיינע פון די געשטעלן, און נאָך אַמאָל געזאָגט צו מיר; — קום!...

דער קאָנטראַקטאָר איז צוגעלאָפן ניט טויט, ניט לעבעדיק, צו עפּשטיינען, און געזומען מיט געבעט צום אים ריידן.

— וואָס איז געשען, עפּשטיין, נו גוט, זאָל ער בלייבן מיט דיר אַרבעטן.

— אַ מכה, — האָט עפּשטיין אויסגערופן, און זיינע שוואַרצע אויגן האָבן פייערדיק געברענט, — מיר האָבן אייך טיף טייער אין דר'ערד, איר זיינט אָן אוממענטש, אַ נידעריקע באַשעפענישׂ, "קאַם אָן", באַ־צאָלט מיר וואָס מיר קומט... — און ער האָט צוגעטראָגן אַ קולאַק דעם קאָנטראַקטאָר אונטערן נאָז.

די איבעריקע אַרבעטער אין שאָפּ, די אָפּעריייטאָרס און די פּרע־סער, האָבן געגעבן מיר און עפּשטיינען געראַטן. דערהויפּט האָט זיך געקאָכט איינער פון די פּרעסער, און ער האָט אויף אַ געזונטן קול געריפן:

— ס'איז דאָך אַ רציחה צו טאָן אַזאַ זאַך מיט אָן אָרעמען גרינעם "באָי" — און ער האָט אַ שטאַרקן זעץ געטאָן מיטן פּרעס־אייזן, אויפן פּרעס־ברעט.

דער קאָנטראַקטאָר האָט איינגעזען אַז מיט עפּשטיינען וועט ער שוין גאָר ניט קענען מאַכן, האָט ער אים באַצאָלט וואָס אים קומט, מיר האָבן געגומען די נייַ־מאַשינען אויף די בארקעס, אויך אונדזערע שערן, און אַרויס פון שאַפּ.

עס האָט אפשר געדויערט ניט מער ווי אַ שעה, און מיר האָבן געקראָגן אַ שאַפּ צו אַרבעטן, פאַר אונדז ביידן. איך האָב געאַרבעט אַלס זיין אַרויסהעלפער. מיר האָבן אָפּגעאַרבעט אַ גאַנצן סעזאָן, אַרום אַכט וואָכן. ער האָט מיר געצאָלט פון פּראָצענט און איך האָב גוט פאַרדינט.

דער דאָזיגער אָפּערייטאָר, עפּשטיין, איז דאָן געווען מיין רעטער, מיין משיח. איך האָב זיך געזען מיט אַ דאָלער. באַצאָלט מיין פּעטער וואָס אים האָט געקומט, זיך אַ ביסל באַקליידט, און מיר איז נאָך געבליבן אין קעשענע אַ פּאָר אָפּגעשפּארטע דאָלער פאַר דעם קאַרגן יאָר וואָס איך בין געווען אין לאַנד איז עס געווען צום ערשטן מאָל וואָס איך האָב פאַרדינט אויף מיין אויסקומעניש.

ס׳איז אַבער אָנגעקומען די סלעק. — און דערווינטער סלעק יענעם יאָר, האָט געדויערט וואָכן לאַנג. קיין סך אָפּגעשפּארטע געלט האָב איך ניט געהאַט, ס׳האָט מיך געקלעקט בלויז אויף אַ פּאָר וואָכן, און איך האָב זיך ווידער אָנגעהויבן פלאַגן. דעם אָפּערייטאָר, עפּשטיין, האָב איך פאַרלאָרן פון אויג. ווי איך האָב זיך דערוואוסט, איז ער אַוועקגעפאָרן און זיך באַזעצט אין אַן אָנדער שטאָט. אמת, איך האָב שוין געקענט זיין אַ גוטער אַרויסהעלפער, אָבער קיין גאַנצער אָפּערייטאָר, איך זאָל קענען אויפנייען אַליין אַ גאַנצע סקוירט, בין איך נאָך ניט געווען. מיר איז שווער געווען צו קריגן אַ פלאַץ צו אַרבעטן, און איך בין ווידער געבליבן ווי אויפן וואַסער.

איך האָב די פּאָר דאָלער וואָס איך האָב אָפּגעשפּארט, זיך באַמיט אויסצוציען אויף ווי לאַנג עס האָט זיך געלאָזן, איך האָב ווידער געלעבט אויף פופצן, צוואַנציק סענט אַ טאָג. — פאַר פינף סענט אויף אַ בולקעלע מיט קאַווע, פאַר אָנבייסן: פינף סענט פאַר אַ גלאָז ביר מיט פרייַען צובייסן אין אַ סאַלון, פאַר מיטאָג און זיבן סענט אויף אַ שיסעלע סופּ מיט אַ שטיקל ברויט אין גרובערס קעלער־רעסטאָראַנט פאַר סאַפּער, און האָב געוואַרט אויפן סיזאָן.

קאַפּיטל 12.

איך וויר אַ פּיקעט און קריג קלעפּ; אַ בילד פון אַ סוועט־שאַפּ

אין האַרבסט פון יענעם יאָר, איז פּאַרגעקומען דער באַרימטער געזעראַל סטרייק פון די „לעיידיס־ווייסט" אַרבעטער (די אַרבעטער ביי פרויען־בלוזקעס). דער סטרייק וועלכער האָט היסטאָריש, באמת געשאַפן די טרעיד־יוניאָן באַוועגונג אין אַמעריקע, און איז געווען דער פּאַראויסגייער, צוערשט, פון דעם גרויסן גענעראַל סטרייק פון די קלאָוקמאַכער אין 1910 און נאָכדעם פון די מענער־שניידער אַר־בעטער, אין 1913.

איך בין איינמאָל געגאַנגען צו אַ מיטינג פון די סטרייקער אין קלינטאָן האָל, וואו דער באַוואוסטער סאָציאַליסט און שפּעטערדיקער ריכטער, דזשייקאָב פּענקין, איז געווען דער הויפּט רעדנער. פּענקינס פּלאַמענדיקע רעדע האָט מיך אַזוי צענומען און באַגייסטערט, אַז איך האָב געוואונטשין אַז איך זאָל זיין אַ ליידיס־ווייסטמאַכער און אַ סטרייקער. איך האָב געברענט פון נייגער און אומגעדולד צו העלפן מיט עפּעס דעם סטרייק.

אַרויסגייענדיק פון האָל, האָב איך אָנגעטראָפן, נייטן סטופ־ניקער, (אַ ברודער פון דעם שפּעטער באַוואוסטן אין דער קלוקמאַכער יוניאָן — משה דער „שטאַרקער"). סטופניקער איז געווען אַ טוער אין דער, פאַר דעם סטרייק, שוואַכער לעידיס־וועסט מאַכער יוניאָן, און אייגער פון די סטרייק־פירער. פאַר דער צייט וואָס איך האָב זיך געלערנט פאַר אַ „טאַקער" ביי לעידיס־וועסט, האָב איך זיך מיט אים באַקאַנט. דערזעענדיק מיך אַרויסגיין פון סטרייק האָל, האָט ער מיך געפרעגט, מיט וועלכן שאָפּ איך סטרייק? און איך האָב אים געענטפערט, אַז איך אַרבעט שוין ניט מער אין דעם לעידיס־ווייסט פאַך, נאָר אַז איך בין געוואָרן אַ סקוירט מאַכער. אָבער, האָב איך אים געזאָגט, איך וואָלט זייער געוואָלט עפּעס טאָן פאַרן סטרייק, מיט עפּעס העלפן דעם סטרייק, און אַזוי ווי איך אַרבעט ניט און האָב צייט, בין איך גרייט צו טאָן אַלץ וואָס דער סטרייק־קאָמיטעט וועט מיך הייסן.

— נו, גוט — האָט סטופניקער געזאָגט — מירן אייך שיקן פיקעטן אַ שאַפּ, זייט איר עס גרייט צו טאָן?

— זיכער, וואָס פאַר אַ פראַגע פרעגט איר? — האָב איך זיך אָנגעכאַפּט אָן זיין פאַרשלאָג, און דעם זעלבן פאַרנאַכט, האָט מען מיך געשיקט מיט אַ גרופּע מיידלעך פיקעטן אַ שאַפּ, וואָס האָט זיך געפונען אויף דער 16סטער סטריט צווישן בראָדוויי און 5טע עוו.

אין גאַס איז געווען טונקל, פון דער געבוידע, וואו דער שאַפּ האָט זיך געפונען זיינען אַרויס צוויי הויכע, שיינע, עלעגאַנט געקליידעטע יונגע לייט, און איידער וואָס, וועג, איידער איך, און די מיידלעך פיקעטס האָבן צייט געהאַט זיך אַרומצוקוקן, זיינען זיי מיך באַפאַלן און מיר געשלאָגן מכות רצח. מיין גאַנצער פנים איז געווען צעשלאָגן און צעבלוטיקט און בלוט האָט זיך געגאָסן פון מיין נאָז און פון מיין מויל. די מיידלעך האָבן אָנגעהויבן שרייען: פאָליס! געראפן נאָך הילף; מענטשן זיינען זיך צוזאַמענגעלאָפן, אָבער די פאַר חברה־לייט, די געגנסטערלעך, זיינען שוין נעלם געווארן. די מיידלעך האָבן מיר אַוועקגענומען צום פּלאַץ וואו דער סטרייק־קאָמיטעט האָט זיך געפונען, מען האָט אָפּגעוואַשן די בלוט פון מיין פנים, אָבער מיין פנים, דערהויפּט אַרום די אויגן, איז געווען געשוואָלן, און ס׳האָט מיך שטאַרק ווייַ געטאָן אַרום אַ וואָך צייט.

דאָס איז געווען מיין ערשטע דערפאַרונג אין אַמעריקע אין דעם ביטערן קאַמף צווישן די אונטערדריקטע, עקספּלואַטירטע יידישע עמיגראַנטן־אַרבעטער, און זייערע סוועט־שאַפּ עקספּלואַטאַטאָרס. איך האָב דאָן, ביים אָנהויב פון מיין אָנקומען אין אַמעריקע, מיט מיין בלוט כורת־ברית געווען מיט דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג אין אַמעריקע, וועלכע איך האָב אַרענטלעך, אָן קיין שום מאַטריעלע נוצן פאַר מיר געדינט מיין גאַנץ לעבן. אַפּריער, ווען איך האָב געאַרבעט אין שאַפּ, אַלס אָן אַקטיוויסט מיטגליד פון מיין יוניאָן, דעם סקוירט מאַכער לאָקאַל 23, ווי אויך דעם אַרבעטער רינג, און נאָכדעם, ווען איך בין פון שאַפּ אַוועק אין רעדאַקציע, געווארן אַ צייטונגס־שרייבער, האָב איך אַלס „לעיבאָר־עדיטאָר", פאַר אַ משך פון 28 יאָר אין די צייטונגען: „צייט", „טאָג", און „פאָרווערטס" געדינט מיט מיין פּען די יידישע יוניאָנס.

***

דער סעזאָן אין סקוירט פּאַד, האָט זיך שוין אָנגעהויבן. נאָך נייַ־יאָר, האָט מען שוין אין די שפּעטער אָנגעהויבן אַרבעטן, אָבער איך בין נאָך אַלץ אַרומגעגאַנגען אָן אַרבעט. אַז דער סעזאָן הויבט זיך אָן, אַרבעטן צו ערשט די וואָס האָבן שפּעטער. די ערשטע פּאָר וואָכן נעמט מען ניט אָן קיין נייע אַרבעטער, נאָר אַז ס׳ווערט שוין גוט „ביזי״, נעמט מען דאָן אַרויף נייע אַרבעטער, נאָר דאָס איז געוועדט, פּאָר די גוטע באַלמעלאָכעס, דערפּאַרענע אַרבעטער. אָבער איך, ניט זייענדיק קיין פּולער באַלמעלאָכע, און געניטער אין פּאַך, האָב איך אַפּילו דאָן וועט מען האָט שוין אָנגעהויבן אַרויפּנעמען נייע אַרבעטער, ניט געקענט קריגן קיין שאָפּ וואו צו אַרבעטן. פון צו קריגן אַרבעט אין די בעסערע שפּעטער, וואו מען האָט גערעכט אויף גוט־געמאַכטע סקוירטס, און וואו מען האָט ניט שלעכט פּאָר־דינט, איז געווען אָפּגעוועדט, איך האָב אין די דאָזיקע שפּעטער גאָר ניט פּרובירט אַרויפּגיין אַרבעטן. האָב איך באַדאַרפט אויסזוכן אַרבעט אין שפּקעס פון קליינע קאָנטראַקטערלעך, וועלכע זיינען געווען פּאַרשטעקט ערגעץ אין לעכער, אין טענעמענט־הייזער, אויף די אַרעמע אָפּגעלאָזטע איסט־סיידער גאַסן. די אמתע פּינצטערע, שמוציקע, אָן ליכט און לופט סוועט־שאַפּקעס, וועלכע דער גרויסער דיכטער מאָריס ראָזענפעלד האָט אַזוי געשילדערט אין זיין ליד: „דער סוועטשאָפּ״.

„קאָרנער ווייַ און עלענד שטייט אָן אַלטע הייזל,
אונטן איז אַ שענקל, אויבן איז אַ קלייזל,
אונטן קומען לומפּן אויפּטאָן נאָר גבלות,
אויבן קומען אידן קלאָגן אויף דעם גלות.

אָבער העכער, העכער אויף דעם צווייטן גאָרן,
איז פּאַראַן אַ צימער, ווייַ צו מיינע יאָרן,
זעלטן ווען געוואַשן, זעלטן ווען געריניקט,

אָט אין אין דיזן מקום אַרבעטן אָך פּלייסיק,
און צופריידן, דאָכט זיך ביי אָן ערך דרייסיק
אָפּגעצערטע מענער, אָפּגעצערטע ווייבער,
מיט צעדריקטע גייסטער, און פּאַרוועלקטע לייבער״.

אט אין אזא סוועט־שאפקע פון סקוירטס, האב איך געקראגן ארבעט.

דער מ׳שטייגס געזאגטער שאפ האט זיך געפונען אין א טענע־מענט־הויז אויף פיט סטריט, ראג ריווינגטאן סטריט. דער שאפ איז געווען אויפן פערטן גארן, אין א קליינעם פינצטערן צימער, וואו ס׳זיינען געשטאנען פיר ניי־מאשינען. די ניי־מאשינען האבן ניט געארבעט אויף עלעקטריק, נאר מען האט אויף זיי געארבעט מיט „שאררערס״. דער אפעריישאר האט געהאלטן די פיס זיינע אויף צוויי „שארערס״, ד. ה. ברעטלעך אזוינע וואס זיינען צוגעריכטעט געווען צו די מאשינען, און ער האט געווארפן מיט די פיס הין און צוריק. א רימענער פאס איז געווען צוגעטשעפעט צו די „שארערס״, און צום רעדל פון דער ניי־מאשין און וואנדפנדיק מיט די „שארערס״ האט די ניי־מאשין געארבעט. און נאטירלעך, איז די ארבעט ביי די דאזיקע ניי מאשינען געווען א סך שווערער ווי ביי די ניי־מאשינען וואס זיינען באטריבן געווארן דורך עלעקטריק. נאך א טאג ארבעט פלעגן די פיס שטארק ווייטאן.

אין שאפ איז געווען שטאק־פינצטער. די צוויי קליינע טענעמענט־הייזער פענצטערלעך, זיינען ארויס אין הויף, לעבן דעם אלטן, שווארץ־פארזשוורטן „פייער־עסקייפ״, וואס האט דאס ביסל ליכט וואס איז פון הויף אריין אין שאפ, אויך צוגענומען.

קיין „סטים־היט״ (דאמף־באהייצונג) איז, פארשטייט זיך, אין דער דאזיקער שאפקע ניט געווען. אין מיטן שאפ איז געשטאנען א שמאלער טשוהונעער אויוון צו ווען ס׳זיינען געווען צוגעריכטעט בלעכענע רערן. דער אויוון איז ניט באהייצט געווארן מיט קוילן, ווייל קוילן קאסט דאך גלט, נאר מיט נאסע, דינע ברעטלעך פון קעסטלעך, וועלכע די קרעמער וואנפן ארויס. די טיילן פון די בלעכענע רערן זיינען ניט געווען פעסט צונויפגעהעפט איינע צו די אנדערע, פלעגט דער רויך ארויסשפארן דורך די אפענע שפאלטן פון די רערן. און אין שאפקע איז שטענדיק געשטאנען א דיקער רויך, וועלכער האט געשטיקט אין האלדז, געביסן די אויגן, און האט די פינצטערניש אין שאפ נאך פינצטערער געמאכט.

דער שאפ האט געהאט איין פרעסער. ער פלעגט ניט ארבעטן כסדר, נאר א פאר טעג אין וואך. דער פרעס־אייזן איז ניט באארבעט געווארן מיט עלעקטריק, אדער מיט גאז, נאר אין ווינקל פון שאפ

איז געווען אַ ציגלנע פליטע, אויף וועלכער ס׳האָט אַ גאַנצן טאָג, וען דער פרעסער האָט געאַרבעט, געברענט קוילן. דער פּרעסער פלעגט אַוועקשטעלן דעם פרעס־אייזן אויף די ברענעדיקע קוילן ער זאָל זיך גוט אָנברענען, אַראָפּגענומען אין פרעס־אייזן, האָט ער אַרויפגעשטעלט אַ צווייטן. דעם אָנגעברענטן אייזן פלעגט ער געבן אַ טונק אין אַן עמער וואַסער, וואָס איז געשטאַנען דערביי. פון וואַסער פלעגט אַרויסזעצן אַ געדיכטע פּאַרע. די פּאַרע פלעגט זיך צונויפמישן מיטן רויך פון אויוון און אין שאָפּ פלעגט אָנטשטיין אַזאַ דיקער רויך, אַז אייניער האָט דעם אָנדערן ניט געזען. פון די מער רויכנדיקע ווי ברענעדיקע ברעטלעך אין אויוון, און פון די ברענעדיקע קוילן אויף דער פליטע פאַר די פרעס־אייזנס, פלעגן מיר, די אָפּערייטאָרס, פאַר־טשאַדט ווערן, און מיר פלעגן אַוועקגיין נאָך אַ טאָג אַרבעט, מיט אַ קאָפּ־וויטאָג.

דער „טאָילעט״, (בית־הכסא) איז אַפילו ניט געווען אין פירהויז, ווי ס׳איז דאָן געווען אין די מערסטע אַלטע, אָפּגעלאָזענע טענע־מענט־הייזער אויף דער איסט־סייד, נאָר אָרונטער אין הויף, אין קעלער פון דער טענעמענט־הויז. די שטיגן זיינען געווען הילצערנע, צע־פוילטע, שמאָלע, צעדרייטע און צעברעכענע. דער שאָפּ איז געווען אַן אמתע פייער־פאָסטקע.

דאָס קאָנטראָקטאָרל, אַ קליינער, אייגעדאָרטער יידל, מיט אַן אייגעפאָלן, חושך־דיקן פּנים, און מוטנע, אויסגעלאָשענע אויגן, האָט אַליין געאַרבעט ביים ניי־מאָשין, און דאָס ווייב זיינע, אַ דיקע, ברייטע, צעיוירענע יידענע, מיט אַ שוואַרץ פּנים, שוואַרצע, בייזע אויגן און צעפּאָטעלטעטע האָר און מיט שוואַרצע הערעלעך באַזאָקסן אויף איר אויבערשטער ליפּ, אויף איר גאָמבע און כמעט אויפן פּנים. זי האָט אויסגעקוקט ווי אַ ציגיינערקע. זי איז געווען די פּינישערין אין שאָפּ. ער — דאָס קאָנטראָקטערל — איז געווען אַ שוואַך מענטשל און אַ פּאָנטאָפל ביי דער ווייב זיינער, און די אמתע באַלע־באָסטע פון שאָפּ איז זי געווען.

זי איז געווען אַ יידענע אַ מרשעת. אַז מען פלעגט דאָרפן אַרונ־טערגיין אין בית־הכסא אָפּילו פאַר דער קלענסטער נאָטירלעכער באַ־דערפענישׂ, און ס׳האָט געזומען אַ ביסל לענגער, ווייל דער בית־הכסא איז דאָך געווען אין הויף און מען האָט באַדאַרפט אַרונטערגיין און צוריק אַרויפגיין פיר עטאָזש, פלעגט זי ציילן די מינוטן און

פלעגט מיט באַנומענע קולות שרייען און זידלען, פּאַר וואָס עס נעמט אַזוי לאַנג. נאַטירלעך, האָבן מיר, די פּאָר אַרבעטער אין שאַפּ, איר געהערט ווי דעם קאָטער.

קיין רעגולערער, אייגעשטעלטער אַרבעטס־טאָג איז אין דער שאַפּקע ניט געווען. אַסך טעג, אַז מען פלעגט אין דער פרי קומען צו דער אַרבעט, איז אין שאַפּ קיין שטאָך אַרבעט ניט געווען. דער קאָנטראַקטאָר איז אַוועק צו די מאַנופּעקטשורערס פון די גרויסע שפּעפּער, וואו ער פלעגט קריגן געשניטענע פּעקלעך אַרבעט, — אויפצונייען. ערשט שפּעט ביי טאָג, אַ זייגער צווייי, דריי, און אַמאָל נאָך גאָר פאַרנאַכט, פלעגט ער קומען און אין אַ זאַק מיטברענגען אייניקע צושניטענע פּעקלעך אַרבעט, און מיר די דריי אָפּערייטאָרס, פלעגן זיך צוכאַפּן צו דער אַרבעט און אַרייַנאַרבעטן ווי שפּעט ס׳האָט זיך גענאָזן, ביז ניין, צען, און אַמאָל אויך ביז עלף אַ זייגער אין אָוונט. מען האָט דאָך באַדאַרפט עפּעס פאַרדינען אויף אַ לעבן צו מאַכן.

די סקוירטס אויף וועלכע מען האָט אין דעם דאָזיקן שאַפּ גע־ אַרבעט, זיינען געווען פון ביליקן סאָרט, וועלכע פלעגן פאַרקויפט ווערן אין ביליקע סטאָרס אויף דער איסט־סייד אָדער צו פּעדלערס, וועלכע פלעגן זיי טראָגן אויף די אַקסלען, און מיט זיי פּעדלען פון הויז צו הויז, זיי פאַרקויפן פאַר ביליק צו אַרעמע יידישע, און אי־ טאַליענישע פרויען, אויף דער איסט־סייד, און אין איטאַליענישן געגנט. צו די סקוירטס האָט מען ניט באַדאַרפט זיין קיין גוואַלדיקער בעל־מלאָכה, און איך, וואָס האָט זיך נאָר וואָס אָנגעהויבן לערנען דעם פאַך, האָב ביי די דאָזיקע סקוירטס געקענט אַרבעטן. געצאָלט האָט דער קאָנטראַקטאָר די פּאָר אָפּערייטאָרס זייער וויניק, גראָשנס, דער סעזאָן איז אין דער שאַפּקע געווען אַ קורצער, אַ פּאָר וואָכן בלויז, האָב איך דאָרט פאַרדינט וואָס איך קאָשע. איך האָב געמוזט ווידער פון מיינע פּאָר דאָלער וואָס איך האָב פאַרדינט אַ וואָך, קאַרגן, און האָב זיך ווידער ניט געקענט פאַרגינען צו אויסגעבן פאַר עסן ניט מער ווי פופצן־צוואַנציק סענט אַ טאָג. אָבער דאָס ערגסטע איז געווען וואָס אין שאַפּ איז שוין אין גאַנצן ניט געווען קיין אַרבעט, ער האָט זיך אין גאַנצן צוגעמאַכט, און איך בין ווידער געבליבן אָן אַ שאַפּ, אָן אַרבעט און אָן די מעגלעכקייט צו פאַרדינען עפּעס אויף אַ לעבן צו מאַכן.

אַז ס׳זיינען אַוועק אייניקע וואָכן און קיין שאַפּ צו אַרבעטן האָב איך ניט געקראָגן, אַפילו ניט פאַר אַן אַרויסהעלפער, ווייל דער סעזאָן האָט שוין אָנגעהויבן צו גוססן, און פאַרשולדיקט בין איך שוין ווידער געוואָרן איבערן קאָפּ, האָב איך באַשלאָסן צו פאָרן קיין האַרטפאָרד, קאָנעקטיקאָט, וואו ס׳האָט געוואוינט מיין מומע נעכע, מיין טאַטנס שוועסטער, צו זוכן מיין מזל דאָרט.

**
*

אין האַרטפאָרד בין איך אָנגעקומען אין מיטן אַפּריל, 1910 ס׳איז געווען אָנהויב פרילינג. די נאַטור איז אויפגעשטאַנען תחית־המתים. אַלץ האָט זיך צעגרינט און צעבליט. ס׳האָט געשמעקט מיט די זיסע ריחות פון צעבליטן בעז, און הגם מיין מומע האָט געוואוינט אין אַן אָרעמען געגנד אין האַרטפאָרד, אין דער יידישער געטאָ, אויף ראָסל סטריט, זיינען דאָך אויף אַלע גאַסן, פון ביידע זייטן גאַס געשטאַנען הויכע בוימער, מיט פרישׂ־באַוואַקסענע גרינע בלעטער, און דער אונטערשייד צווישן דער שמוציקער, כמורנער, טרוקענער, אַן אַ ביימעלע, אַפילו אַן אַ גרעזעלע, מאַנראָ סטריט, לעבן דזשעקסאָן סטריט, אין ניו־יאָרק, וואו מען האָט קוים געקענט זען אַ ברעקל הימל און די ריינע, ליכטיקע גאַסן אין האַרטפאָרד, מיט פרישׂ־צע־בליטע בוימער פון ביידע זייטן גאַס, און ברייטע, מיט פרישׂ־באַוואַק־סענע גרינע לאָנקעס, לעבן יעדן הויז. האָט מיך אַזוי באַגייסטערט, אַז איך האָב אַ באַגייסטערטער אויסגערופן צו מיין מומען:

— ס׳איז דאָך דאָ אַן אמתער גן עדן!

מיין מומע נעכע, אַ שיינע פרוי, מיט אַ קלאָר־ווייסן פנים און חן־גריבעלעך אין אירע באַקן, האָט מיט אַ שמייכל, וואָס האָט די חן־גריבעלעך נאָך בולטער געמאַכט, מיט אַ פאַרזאָרגט קול צו מיר געזאָגט:

— יעס, די נאַטור איז דאָ זייער שיין, אָבער וואָס איז די פּעולה, אַז אַ לעבן צו מאַכן קומט דאָ אַן שוועד.

דער מאַן אירער מיין פעטער, הענרי, אַ גוט־האַרציקער מענטש, אַ בלאָנדער, מיט אַ קלאָר־ווייסן און פון שטענדיק אַן רויטלעכן פּנים, האָט געאַרבעט ביי דער אייזנבאַן. ער האָט געאַרבעט אין שאַפּ פון דער באַן־הויף, וואו מען האָט פאַרריכט צעבראָכענע וואַגאָנען. די אַר־בעט איז געווען אַ שווערע, און געצאָלט האָט מען ווייניק, נאָר אַזוי

ווי די אַרבעט איז געווען אַ שטענדיקע, מען האָט ניט געוואוסט פון קיין סלעק, מען האָט געאַרבעט אַ גאַנצן, קיילעכדיקן יאָר און די דירה־געלט איז ניט געווען קיין גרויסע, און געהאַט האָבן זיי איין קינד, האָבן זיי זיך ווי עס איז דורכגעלעבט.

מיין פּעטער האָט פּאַר מיר געקראָגן אַ דושאַב ביי דער אייזנ־באַן, אָבער ניט אין שאַפּ, וואו מען האָט באַדאַרפט זיין אַ שטיקל פּאַכמאַן, און קענען אָנגיין מיט געצייג, נאָר אין באַן־הויף, ווי אַ פֿראָסטער „לייבאָרער" — איך האָב באַדאַרפט שלעפּן שוועריע אייזנס, און אַנדערע שוועריקייטן זאָכן פון די פּראַכט־וואָגאָנען: וואַשן מיט גרויסע שוועריע באַרשטן, די פענצטער פון די פּאַסאַזשיר־וואָגאָנען; רייניקן די וואָגאָנען און נאָך אַזעלכע שוועריע אַרבעטן. קיין גרויסער גיבור בין איך ניט געווען, איז די אַרבעט מיר געפאַלן זייער שווער. אַז איך פלעג קומען אַ היים צו דער מומע, נאָך אַ לאַנגן, שווערן טאָג אַרבעט בין איך געווען אַזוי מיד און אויסגעמאַטערט אַז איך האָב קיין כוח ניט געהאַט אַ ריר צו טאָן מיט אַ גלידל, און די מומע, פלעגט דאַרפן פון מיר אַרונטערנעמען די קליידער.

איך האָב אין באַן־הויף אָפּגעאַרבעט אַרום זעקס וואָכן, און איך האָב דעם „דושאַב" אויפגעגעבן.

איך האָב נאָכדעם געקראָגן אַרבעט אין אַ ראָבער (גומי) פּעקטאָרי, ביי דער „יו־עס טאַיער ענד ראָבער קאָמפּאַני". מיין אַרבעט איז געוען אָכטונג צוגעבן אויף אַ מאַשין אויף וועלכער ס׳האָבן זיך געוויקלט לאַנגע ברייטע טיכער אין וועלכע די הייסע גומי האָט זיך געוויקלט. וען די הייסע גומי, פלעגט זיין אויף די וואַלן, פלעגן די טיכער באַשאָטן ווערן מיט אַזאַ פודער, כדי די גומי זאָל זיך צו זיי ניט צוקלעפּן. נאָכדעם פלעגט מען די טיכער ווידער צונויפוויקלען אויף ספּעציעלע מאַשינען, און ביים וויקלען די טיכער, פלעגט זיך דער פודער אויסשיטן און פאַלן אויף די וועגט, אויפן דיל, און אויף די אַרבעטער וועלכע האָבן אָכטונג געגעבן אויף די מאַשינען.

אין דער גומי פּעקטאָרי האָט מען געאַרבעט, פון זיבן אַזייגער אין דער פרי, ביז זיבן אַזייגער אין אָוונט, און געצאָלט האָט מען 15 סענט אַ שעה. אָבער ביי דעם טויער פון דער פּעקטאָרי האָט מען געמוזט זיין האַלב נאָך זעקס דעם זייגער אין דער פרי. ווייל אַ פערטל שעה פאַר זיבן דעם זייגער, האָט זיך שוין דער טויער צוגעמאַכט.

און מען האָט די פֿאַרשפּעטיקטע אַרבעטער ניט אַריינגעלאָזט, און דאָס האָט געמיינט צו פֿאַרלירן אַ טאָג אַרבעט.

געגאַנגען צו דער אַרבעט בין איך צופֿוס. און פון דאָסל סטריט, וואו די מומע האָט געוואוינט, ביז אַרונטער קעפּיטל עוו. וואו די פּעק־טאַרי האָט זיך געפונען, איז געווען ; »פּאָלג מיך אַ גאַנג". ס׳איז גע־ווען אַ מהלך כמעט פון איין עק האַרטפֿאָרד צום צווייטן. ס׳פלעגט מיר נעמען כמעט אַנדערהאַלבן שעה דער גאַנג פון הויז צו דער פּעקטאָרי. פלעג איך אויפֿשטיין פינף דעם זייגער פֿאַרטאָג, איך פלעג קוים באַווייזן עפּעס אָפּצוועסן אַנבייסן, גלייך אַרויסגיין פון הויז און קומען צוריק אַהיים אַכט אַזייגער אַדער נאָך שפּעטער, אין אַוונט.

דאָס איז געווען וועג מען האָט ניט געאַרבעט צוויי שעה איבער־שטונדן, ביז ניין דעם זייגער אין אַוונט. און איבערשטונדן האָט מען געמוזט אַרבעטן, וועג דער פֿאַרמאַן אַדער אויפֿזיער האָט באַפוילן. דאָן פלעג איך קומען אַהיים אַרום האַלב נאָך צען אין אַוונט. געצאָלט עקסטרא פֿאַר איבערשטונדן האָט מען ניט, די זעלבע 15 סענט אַ שעה. געאַרבעט האָט מען זעקס טעג אַ וואָך. אַפילו שבת האָט מען געאַרבעט שפּעט. ניט מער, שבת האָט די פירמע אַראָפּ געגומען די האָנט פון האַרצן, איז געווען גוט צו די אַרבעטער, און זיי דער־לויבט צו פֿאַרלאָזן די אַרבעט זעקס אַזייגער פֿאַרנאַכט. שבת האָט מען שוין אויך געטאָן אַ חסד מיט די אַרבעטער און מען האָט זיי ניט געצוואונגען צו אַרבעטן איבערשטונדן.

די אַרבעט וואָס איך האָב געטאָן איז ניט געווען קיין שווערע, אָבער אַ געפערלעכע פֿאַרן געזונט. דערהויפּט פֿאַר די אויגן. ווי איך האָב שוין פריער געשריבן, פלעגט פון די טיכער וועלכע פלעגן זיך וויקלען אויף דער מאַשין, ביי וועלכער איך האָב געאַר־בעט, זיך שיטן דער פודער, מיט וועלכע מען פלעגט באַשיטן די גומע וואָס פלעגט זיך וויקלען אין די טיכער, איז דער גאַנצער פּלאַץ, וואו איך האָב געאַרבעט, געווען איינגעוויקלט אין אַ נעבל. דער פודער איז געפאַלן אויף אַלץ, אויף די וועגן, אויפן דיל, וועל־כער איז געווען וויים, ווי באַשאַטן מיט קאַלך און אויף די קליידער, די שיך, די האָר, די אויגן־דעקלעך (וויעס) און די ברעמען פון די אַרבעטער.

דער פודער פלעגט זיך איינעסן אין די אויגן, און די אויגן האָבן שטאַרק געביסן. ביי אַלע אַרבעטער וועלכע האָבן געאַרבעט

ביי די דאָזיקע וויקל־מאַשינען, זיינען די האָר פון די אויגן־דעקלעך, (די וויעס) און פון די ברעמען, געווען אויסגעגעסן, און זיי האָבן געהאַט זייער שלעכטע אויגן. אייניקע, וועלכע האָבן שוין געַארבעט ביי די דאָזיקע מאַשינען אַ לאַנגע צייט, זיינען שוין האַלב בלינד געווען. אויך איך האָב שוין אַנגעהויבן פילן אַז מיינע אויגן וועלן רויט, אַנטצונדן, און די האָר פון מיינע ברעמען און אויגן־דעקלעך (וויעס), הויבן אָן אויסצוקריכן. איך האָב זיך שטאַרק דערשראָקן פאַר די מעגלעכע פאָלגן. און אָפּאַרבעטנדיק אַרום זעקס חדשים אין דער גומי־פּעקטאָרי, האָב איך דאָרט אויפגעהערט צו אַרבעטן.

אַ סך אַרבעטער אין דער גומי פּעקטאָרי, וועלכע האָבן דאָרט געאַרבעט אַ לאַנגע צייט זיינען פאַרקריפּלט געוואָרן. ביי אַ טייל זיינען געווען אָפּגעפּוילט און אַראָפּגעפאַלן די פינגער פון די הענט. אַנדערע זיינען געווען האַלב־בלינד. די פירמע איז צו די דאָזיקע פאַרקריפּלטע אַרבעטער „גוט געווען", און זיי ניט אַוועק־געשיקט, נאָר האָט געהאַט אַ ספּעציעלע אָפּטייל‌ונג וואו די דאָזיקע אַרבעטער פלעגן זיצן ביי טישן און טאָן געוויסע אַרבעטן, וועלכע מען האָט פאַר זיי צוגעפאַסט, און אין וועלכע די פּעקטאָרי האָט זיך געניטיקט. און מען פלעגט זיי צאָלן אַ שיבוש, נאָך וויניציקער ווי 15 סענט אַ שעה. וואָס זיינען געווען די סיבה׳ס פון זייער פאַרקריפּל‌ונג? זיבער איז דער מלאך המות זיערער געווען די פאַרשיידענע כעמישע שטאָפן, וואָס מען האָט געגוצט ביים פּראָדוצירן די גומי. אַ סקרופ פלעגט דורכגיין דורך מיין לייב, ווען איך פלעג אַריינגיין אין דער דאָזיקער אָפּטייל‌ונג און זען די פאַרקריפּל־טע אַרבעטער, קרבנות פון קאַפּיטאַליזם.

איך בין אין האַרטפאָרד געווען אַרום זיבן חדשים, און אַנהייב אָקטאָבער, 1910, פונקט נאָכן קלאָוק מאַכער סטרייק, בין איך צוריקגעקומען אין ניו־יאָרק. און אַזוי איז מיר ניט געווען באַשערט אַנטייל צו נעמען אין היסטאָרישן 1910 גענעראַל־סטרייק פון די ניו־יאָרקער קלאָוקמאַכערס.

(אויך אין דעם צווייטן באָוואוסטן גענעראַל סטרייק פון די ניו־יאָרקער קלאָוקמאַכערס, אין מאַי 1916, איז מיר ניט געווען באַשערט אַקטיוו זיך צו באַטייליקן, הגם ווען דער סטרייק איז פון דער יוניאָן געפונפן געוואָרן בין איך דערווייל‌ט געוואָרן אין דעם גענעראַלן סטרייק־קאָמיטעט ווי אַ מיטגליד אין דעם רעדנער־„ענטערטיינמענט"

(פאַרווייַלונג)־ און פרעסע־קאָמיטעט. אָבערע די פירמע פונעם סקוירט־שאָפּ, וואו איך האָב געאַרבעט, וועלכע האָט ניט באַלאַנגט צו קיינע פון די מאַנופעקטשורער אַסאָסיאַציעס, נאָר איז געווען אַן „אינדע־פענדענט" (זעלבסטשטענדיקע) פירמע, האָט אַ פּאָר טעג נאָך דעם ווי דער סטרייק איז געראפן געוואָרן „געסעטלט" מיט דער יוניאָן און איך האָב באַדאַרפט גיין אַרבעטן. אָבער מיין נאָמען איז מיט עטוואָס יאָ געוואָרן פּאַרבונדן מיטן סטרייק. אויב ניט ווי אַן אַקטיוואָר סטרייקער, איז ווי אַ שרייבער. איך האָב אָנגעשריבן אַ צאָל מיניאַטור־בילדער אונטערן נאָמען „אין די רייען מיט די סטרייקערס" (בילדער, סצענעס און אינדרוקן), וואָס איז געדרוקט געווען אויף אַ גאַנצער זייט פון דער „נייע פּאָסט" (אָרגאַן פון דער קלאָוקמאַכער יוניאָן) פון 12טן מאַי 1916).

אַז איך בין געקומען צוריק פון האַרטפאָרד, בין איך נאָטיר־לעך, אַוועק אַרבעטן ביי מיין פּאַך, סקוירטס, און בין אויך גע־ווָארן טעטיק אין דער יוניאָן. די יוניאָן האָט מיר אַרויפגעשיקט אַרבעטן, אָלס אַן אַרויסהעלפער, אין אַ גוטן שאָפּ, און איך האָב ניט שלעכט פאַרדינט. מיט דער צייט האָב איך זיך גוט אויסגע־לערנט די אַרבעט פון נייען סקוירטס. איך בין געוואָרן אַ פול־שטענדיקער בעל מלאכה, און איך האָב ביי דעם פּאַך אָפּגעאַרבעט 18 יאָר.

קאַפּיטל 13.

איך וואָר טעטיק אין דער אַרבעטער באַוועגונג; די „געווערקשאַפטן"

ניט געקוקט אויף מיין שלעכטער עקאָנאָמישער לאַגע די ערשטע צייט וואָס איך בין געקומען אין אַמעריקע, און וואָס מאַטעריעל בין איך געווען אויף געברענטע צרות, האָב איך פונדעסטוועגן, גלייך ווי איך בין געקומען אין אַמעריקע, זיך געמומען צו פּאַר־אינטערעסירן מיט דער היגער יידישער אַרבעטער באַוועגונג. און ניט נאָך זיך פּאַראינטערעסירן, נאָר אויך אַקטיוו אָנטיילי־נעמען אין דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג. איך האָב געלייענט

אַלע יידישע צייטונגען־טעגלעכע, וועכענטלעכע, און מאָנאַטלעכע: דערהויפּט פון ראַדיקאַלן לאַגער. — דעם „פאָרווערטס" „וואָר־הייט", „פרייע אַרבעטער שטימע", „דער אַרבעטער", וואָס איז רע־דאַקטירט געווארן פון דוד פּינסקי און יוסף שלאָסבערג, „די צו־קונפט", „אונדזער פאָלק", דער אָרגאַן פון די סאָציאַליסטן־טערי־טאָריאַליסטן און אַנדערע. אַלס היימישער „עס־עסאָוועץ" בין איך געווען טעטיק אין דער ניו יאָרקער „עס־טי" (סאָציאַליסטן־טעריטאָ־ריאַליסטן) אָרגאַניזאַציע.

איך פלעג אויך שטונדן לאַנג זיצן אין דער אַסטאָר לייבערי, אויף לאַפייעט סטריט, (דאָרט וואו ס'איז איצט די „האַיאַס"־גע־ביידע), וועלכע איז שפּעטער אַרייַנגעגנומען געווארן אַלס אַ טייל פון דער שטאָטישער ביבליאָטעק אויף 5טע עוו. און 42סטע גאַס, און לייענען אַלטע נומערן „פאָרווערטס", „צייט־גייסט", „צוקונפט", „פרייע אַרבעטער שטימע", און אויך דעם „אָוונט־בלאַט". איך האָב הויפּטזעכטלעך געוואָלט וויסן וועגן דער געשיכטע פון דער יידישער געווערקשאַפטן (טרעיד־יוניאָן) באָוועגונג. דורך מיין טעטיקייט אין דער „עס־טי" אַרגאַניזאַציע, האָב איך זיך זייער נאָענט באַקאַנט מיט דעם הויפּט טעאָרעטיקער פון דער ציוניסטיש־סאָציאַליסטישער באָוועגונג, פון דעם פּראָלעטאַריישן ציוניזם, — דר. נחמן סירקין; וועלכער איז נאָך דאָן געווען אַן „עס־טי", און דער רעדאַקטאָר פון דעם „ס. ט." אָרגאַן, „אונדזער פאָלק".

עס זעט אויס, אַז ער האָט פון מיר געהאַלטן און מיך דער־נענטערט צו אים. איך פלעג יעדע פרייַ שטיקל צייט וואָס איך האָב געהאַט, זיצן אין אַסטאָר לייבערי און לייענען. ער, דר. סירקין, פלעגט אויך תמיד, טעג גאַנצע, זיצן אין אַסטאָר לייבערי און לייענען, שטודירן, פאָרשן. די אַסטאָר לייבערי איז געווען זיין צווייטע היים. פיל מאָל פלעגט ער מיך נעמען געאָרעמט, מיט מיר שפּאַצירן אויבערן לאַנגן קאָרידאָר פון דער אַסטאָר לייבערי, און מיר דערקלערן זיינע טיפע געדאַנקען און טעאָריש סברות וועגן יידענטום, וועגן סאָציאַליזם, רעוואָלוציע, און וועגן דעם, אַז דאָס יידישע לאַנד, וואו עס זאָל זיך ניט געפינען, אויב מען וועט קענען האָבן פאָלקסטינע, איז געווויס גוט, און אויב ניט, און יידן וועלן האָבן אַ טעריטאָריע, ערגעץ אַנדערש אויפן ערד־קיילעך, וועט דאָס יידישע לאַנד דאָרפן געבויט ווערן אויף סאָציאַליסטישע

יסודות. איך האָב זייגע געדאַנקען פאַרשטאַנען און מיט אים מסכים געווען.

איך בין געווארן גוט באַפריינדעט מיט די אַנדערע דעמאָלסטדיקע פירער און טוער פון דער „עס־טי־ארגאַניזאַציע, ווי: אַוועריוך, ליווי, קרעמער, די פייפמאַכער ברידער, ד״ר גלאָבוס, אַהרן גלאַנץ־לעיעלעס, וועלכער איז דאַן געקומען פון לאָנדאָן: כייקע קאָהן, וועלכע איז נאָכדעם געווארן פרוי שעלובסקי: מיט שעלובסקין, יעקב לעווין, קאַמאַי און נאָכדעם מיטן באַוואוסטן רוסישן „עס־עס״־פירער און שפעטער באַוואוסטן פירער פון „ארט״ — דאַווידאָוויטש, לוואָוויטש, וועלן ער איז אויף אַ צייט געקומען קיין אַמעריקע. אַ ביסל שפעטער מיט יאַשאַ סעקאָדער, און זיין פרוי, פאַניע, וועלכע איז שפעטער געווארן די פרוי פון גלאַנץ־לעיעלעס, און מיט משה כץ, דער שפעטערדיקער קאָמוניסט, וועלכער איז געווען אַן אָנגעזעענע פיגור ביי די רוסישע „עס־עס״. וועגן מיין באַקאַנטשאַפט מיט ד״ר י. נ. שטיינבערג, און מיין טעטיקייט אין דער „פריילאַנד־ליגע״, וועלכע האָט פאַרנומען דעם פלאַץ פון דער „ס־ט.״, וועל איך שרייבן ווייטער.

מיט ד״ר חיים זשיטלאָווסקי, וועלכער איז אויך אַ געווסע צייט געווען אַ ס־ט. בין איך דאַן נאָך ניט געווען באַקאַנט. איך בין מיט זשיטלאָווסקין באַקאַנט געווארן וועו ער האָט אָנגעהויבן אַרויסגעבן זיין זשורנאַל „דאָס נייע לעבן״ און ס׳איז געגרינדעט געווארן, די „דאָס נייע לעבן״ געזעלשאַפט, אין וועלכער איך האָב זיך אָנגעשלאָסן, און געווארן דאָרט טעטיק. איך בין אָבער געגאַנגען צו זייגע סעריעס לעקציעס: איין סעריע פון צוואַנציק לעקציעס, איז געווען: — „די פילאָזאָפיע״, וואָס איז נאָכדעם אַרויס אין אַ בוך פון צוויי בענד, און די צווייטע סעריע לעקציעס, איז געווען אויף דער טעמע: — „די יידישע פילאָזאָפן און זייער שייכות צו דער אַלגעמיינער פילאָזאָפיע״.

איך גלויב, אַז איך פאַרשפּאָר צו שרייבן, וואָס פאַר אַ גלענצדיקער לעקטאָר אין יידיש, ד״ר זשיטלאָווסקי איז געווען. דאָס איז שוין אַ באַוואוסטע זאַך. די לעקציעס פלעגט ער האַלטן אין קלינטאָן האָל, אויף קלינטאָן סט. לעבן גרעגד סט. דאַן דאָס האַרץ פון דער יידישער איסט־סייד, און דער האָל פלעגט זיין געפּאַקט מיט דער יידישער אינטעליגענץ פון אַלע ריכטונגען. צו דער סעריע

לעקציעס: „די יידישע פילאָזאָפן און זייער שייכות צו דער אַל־געמיינער פילאָזאָפיע", פלעגן אויך קומען אַ סך אַרטאָדאָקסישע רבנים.

איך פלעג גרינערהייט גיין צו אַ סך לעקציעס. לעקציעס פון אַנאַרכיסטישע, סאָציאַליסטישע, ציוניסטישע רעדנער, און רעדנער פון אַנדערע באָוועגונגען און ריכטונגען. איך פלעג גיין צו די לעקציעס: פון ד"ר נחמן סירקין, ש. יאַנאָווסקי, פייגענבוים, זאַ־מעטקין, יצחק אייזיק הורוויטש, יואל ענטין, יעקב מילך, דער אַל־טער משה כץ, ד"ר זאָלאָטאַראָף, ד"ר מייקל קאַהן, ב. וולאָדקע, וועל־כער איז דאַן נאָר וואָס געקומען אין אַמעריקע, אב. גאָלדבערג, וועלכער איז פריער געווען אַן ס. ט. און נאָכדעם אַן אַלגעמיינער ציוניסט, און דער רעדאַקטאָר פון דעם ציוניסטישן וואָכנבלאַט: „דאָס יידישע פאָלק". און נאַטירלעך, צו די לעקציעס פון דר. זשי־טלאָווסקי. פון זייגע לעקציעס, האָב איך קיין אייגע ניט פאַרפעלט צו הערן.

די לעקציעס פון די אַנדערע סאָציאַליסטן, ווי פון יעקב מילך און ל. בודין (איבערהויפט בודין), זיינען געווען גוט, סאָליד און געדאַנקן־רייך. דר. סירקינס לעקציעס, זיינען געווען „מלא וגדוש", אָנגעפּראָמט מיט טיפע געדאַנקען. ער איז אָבער ניט געווען קיין פּליסיקער רעדנער. אים פלעגט אויספעלן וועריטער. ער פלעגט שטענדיק ביים רעדן האַלטן אין אַרונטערגעמען און אַרויפטאָן אויפן נאָז זייגען פּאָנסנע און מיט זיין האַנט האָט ער כסדר באָוועגט אין דער לופטן, ווי ער וואָלט געוואָלט אין דער לופטן כאָפּן די וועריטער וועלכע האָבן אים אויסגעפעלט. צו זיינע לעק־ציעס האָט מען באַדאַרפט צולייגן קאָפּ, אָבער ס'איז געווען כדאי. פון זיינע אַ לעקציע האָט מען שטאַרק הנאה געהאַט פון די טיפע געדאַנקען וואָס ער האָט אַרויסגעבראַכט, און נאָך דער לעקציע איז עפּעס פאַרבליבן.

***

מיין אָנטייל אין דער יידישער אַרבעטער־באָוועגונג, הויבט זיך אָן גלייך ווי איך בין געקומען קיין אַמעריקע.

ניט זייענדיק נאָך קיין צווייי חדשים אין לאַנד, האָב איך שוין געמוען די איניציאַטיוו צו גרינדן אַן אַרבעטער רינג ברענטש פון

די לאַנדסלייט פון מיין שטעטל ראָזשינאי. דער ברענטש איז טאַקע אין איניקע וואָכן צייט געגרינדעט געווארן אונטערן נאָמען „ראָזשינאיער ברענטש 386 אַרב. רינג". און הגם איך אַליין בין נאָך קיין מיטגליד ניט געווארן אין ברענטש, ווייל לויט די כללים פון אַרבעטער רינג, האָט מען באַדאַרפט זיין אַ יאָר אין לאַנד צו קאָנען ווערן אַן אַרבעטער רינג מיטגליד, בין איך פונדעסטוועגן געווען דער טאָן־געבער און הויפט פירער פון ברענטש, און דער ברענטש פלעגט מיך שיקן אַלס דעלעגאַט צו די פאַרשיידענע קאָנפערענצן פון דער אַרבעטער באַוועגונג.

אין אַפּריל פון 1909, האָט די פאַראיניקטע יידישע געווערק־שאַפטן פאַררופן אַ קאָנפערענץ פון דער אַרבעטער באַוועגונג, — פון יוניאָנס, א.־ר. ברענטשעס, סאָציאַליסטישע פאַרטיי ברענטשעס, און אַנדערע ראַדיקאַלע אָרגאַניזאַציעס, פאַרן צווועק צוצוגרייטן אַ גרויסע, אימפּאָזאַנטע ערשטער מאַי־דעמאָנסטראַציע. די קאָנפערענץ איז געווען אַ גרויסע, מיט הונדערטע דעלעגאַטן, איך בין בייַ דער קאָנפערענץ געווען אַ דעלעגאַט פון אַרבעטער רינג ברענטש, 386.

איך האָב בייַ דער קאָנפערענץ געזומען דאָס וואָרט אין אַ פראַגע, און ווי עס ווייזט אויס, האָבן מיינע רייד געמאַכט אַן איינדרוק אויף די דעלעגאַטן, און מען האָט מיך, הגם אַ גרינער, אויסגעקליבן אין דעם קאָמיטעט, וואָס די קאָנפערענץ האָט דערווייַלט, וועלכע זאָל צוזאַמען מיט דער עקזעקוטיווע פון די געווערקשאַפטן, צוגרייטן דעם ערשטן מאַי פּראַד.

איך האָב זיך דאָן באַקאַנט מיט די פאַראיניקטע יידישע געווערק־שאַפטן, און מיט אַ פאָר פון אירע דעמאָלסטדיקע אָזוי גערופענע „פירער", און דאָ איז מיר אויסגעקומען צו איבערלעבן אייניע פון די גרעסטע אָנטוישונגען וואָס איך האָב געהאַט אין מיין טעטיקייט אין דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג אין די ערשטע יאָרן פון מיין זיין אין אַמעריקע.

פון די פאַראייניקטע יידישע געווערקשאַפטן, האָב איך נאָך געהערט אין דער היים. אין די פאָר חדשים וואָס איך בין שוין געווען אין לאַנד, האָב איך אַ סך געלייענט וועגן די געווערקשאַפטן, — איר גרינדונג, איר געשיכטע, אירע אויפטוענגן, און איר גרויסן וווּרט, אָלס די צענטראַלע קערפערשאַפט פון די יידישע יוניאָנס אין ניו יאָרק. איך האָב אויף די פירער פון די געווערקשאַפטן: מאַקס פיין

און ב. ווייבשטיין, וועלכער איז דאָן געווען דער סעקרעטאַר פון די געווערקשאַפטן, — געקוקט מיט גרויס דרך ארץ און יראַת־הכּבוד.

דער ערשטער מיטינג פון דעם מאַי קאָמיטעט איז צוזאַמענגעפאָרן געוואָרן. די צוויי וויכטיקסטע „פירער" פון די געווערקשאַפטן, בעסער געזאָגט: „די באָסעס", זיינען דאָן געווען לייבאָוויטש און קאַזאַ־מירסקי. קאַזאַמירסקי, איז דאָן געווען אַ יונגער חברה'מאַן. ניט קיין הויכער, ניט קיין דיקער, מיט אַ טוקל־ברוינעם פּנים, שוואַרצע האָר, גלאַט פאַרקאַמט, און גרויסע שוואַרצע, כיטרע, שלוי־גנבישע אויגן. געווען איז ער אָנגעטאָן ווי אַ ספּאָרט, אין אַ טייערן אָנצוג, שוואַרץ־לאַקירטע גלאַנצענדיקע שיך, אַ טייערן קראַוואַט, אין וועלכן ס'איז געווען אַריינגעשטעקט אַ דימענטענע שפּילקע. לייבאָוויטש דאַגעגן, איז געווען אַ הויכער, אַ דיקער מיט אַ פולן, דיקן פּנים, מיט אַ גאַנץ נישקשהדיקן אויסגעכאַליעטן בויך, מיט אַ גרויסן קיילעכדיקן קאָפּ, אויף וועלכן די שוין אַ ביסל גרוי געוואָרענע האָר, זיינען געווען קורץ געשאָרן. ער איז געגאַנגען נאָכלעסיק אָנגעטאָן. און איז געווען אַ סך עלטער פון קאַזאַמירסקין און האָט געריידט מיט אַ גראָבער שטימע. ער האָט געהאַט דאָס אויסזען, ווי מען זאָגט עס אין ענגליש: פון אַ „בולי", איך האָב גלייך באַמערקט, אַז קאַזאַמירסקי איז קליגער און כיטעראַר פון לייבאָוויטשן. קאַזאַמירסקי איז געווען דער ציגיינער, און לייבאָוויטש, דער בער.

אָט די פּאָר זיינען געווען די גאַנצע דעה־זאָגער אין דער עק־זעקוטיוווע פון די פּאַראיניקטע יידישע געוואָרקשאָפטן. פון קאַזאַ־מירסקיס גרעפּט און אונטערוועלט פּאַרבינדונגען האָב איך דאָן, אַלס נאָר וואָס געקומענער אין אַמעריקע, ניט געווואוסט. קאַזאַמירסקי איז געווען דער הויפּט באַצאָלטער בעאַמטער פון דער בעקערס יוניאָן, און ווי איך האָב זיך שפּעטער דערוואוסט, איז ער אַליין געווען דער אייגנטימער פון אַ גרויסן בעקעריי־רעסטאָראַן. אָבער איך האָב גלייך באַמערקט, אַז ביידע, סיי קאַזאַמירסקי און סיי לייבאָוויטש, זיינען ניט קיין גאָר ריינע, זויבערע און איידעלע פּאַרשוינען, און קיין אידעאַ־ליסטן זיינען זיי זיכער ניט, און איך האָב גלייך געקראָגן אַנטיפּאַטישע געפּילן צו זיי.

דער דאָזיקער איינדרוק איז נאָך ביי מיר פאַרשטאַרקט געוואָרן פון דעם אופן ווי אָזוי זיי — און דערהויפּט קאַזאַמירסקי, — האָבן זיך באַצויגן צו וויינשטיינען, ווי אָזוי זיי האָבן אים מיט חוזק און

שפּאָט באַהאַנדלט. ווי זיי האָבן אים באַלייִדיקט, פון אים אָפּגעלאַכט, און מיט אים זיך געשאָפן ווי מיט אַ חדר־ייִנגל.

מיך האָט געעקלט פון קאַזאַמירסקיס און לייבאָוויטשעס באַהאַנדלונג פון ווייִנשטייִנען, אויף וועמען איך האָב געקוקט מיט רעספּעקט און פֿאַרוונג, אַלס וועטעראַן פון דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג אין אַמעריקע: — „אַט דאָס זיינען די פּירער פון די הייליקע געווערקשאַפטן?" — האָב איך מיט ווייטיק אין האַרצן געטראַכט, און כ׳האָב געפילט מער ניט צו קומען צו די מיטינגען פון דעם ערשטן מאַי קאָמיטעט, און ווען ניט מיין פליכט צום אַרבעטער רינג ברענטש וועלכן איך האָב געגרינדעט, און וועלכער האָט מיך געשיקט אַלס דעלעגאַט צו דער קאָנפֿערענץ, וואָלט איך עס טאַקע געטאָן. אָבער צוליב דער פליכט צום ברענטש, בין איך אויפֿגעזעסן אַלע מיטינגען פון קאָמיטעט צו איינאַרדענען דעם ערשטן מאַי פֿאַראַד, און אָנטייל געמומען אין די פֿאַרהאַנדלונגען.

דער ערשטער מאַי פֿאַראַד פון יענעם יאָר, (1909), איז טאַקע געווען אַ דערפֿאָלג, און זייער אַן אימפּאָזאַנטער. ס׳האָבן אין פֿאַראַד, וואָס האָט זיך געצויגן איבער אַלע גאַסן פון דער איסט־סייד, אָנטייל געמומען טויזנטער יידישע אַרבעטער, יוניאָן־לייט און סאָציאַליסטן. דער פֿאַראַד איז געפירט געוואָרן פון מאַקס פֿיין, וועלכער האָט געריטן אויף אַ וויסן פערד. די פֿאַראַדירער האָבן געטראָגן רויטע בלימעלעך אין די לאַצן, און רויטע לענטעס אויף די אַרבל. אַלע אַרגאַניזאַציעס וועלכע האָבן אָנטייל געמומען אין פֿאַראַד, האָבן געטראָגן זייערע רויטע פענער. אַרקעסטערס האָבן געשפּילט רעוואָלוציאָנערע און אַרבעטער מאַרשן. דער עולם מאַרשירער האָט מיטגעזונגען די אַרבעטער־לידער. די גאַסן פון דער איסט־סייד זיינען פֿאַרהילכט געוואָרן פון מוזיק, און אויף מיר האָט עס געמאַכט אַן אומגעהייערן איינדרוק. איך האָב צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן געזען, אַזאַ גרויסע און אימפּאָזאַנטע ערשטער מאַי דעמאָנסטראַציע און טרערן פון באַגייסטערונג זיינען מיר געשטאַנען אין די אויגן. אָבער קאַזאַמירסקי און לייבאָוויטש האָבן אין ערשטן מאַי פֿאַראַד ניט אָנטייל געמומען: איך האָב זיי ניט געזען.

קאַזאַמירסקי און לייבאָוויטש, זיינען מיט אייניקע יאָר שפּעטער פֿאַרטריבן געוואָרן פון די געווערקשאַפטן און פון דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג.

מיט יאָרן שפּעטער, וועלן איך בין שוין געווען דער אַרבעטער רעדאַקטאָר („לייבאָר־עדיטאָר") פון „פּאָרווערטס", איז איין מאָל לייבאָוויטש צו מיר געקומען און כמעט מיט טרערן אין זיינע אויגן מיך געבעטן, אַז איך זאָל זיך באַמיען און זען פּועלן אַז די אַרבעטער באַוועגונג זאָל אים נאָך אַמאָל משפּטן אים ריינוואַשן און פּאַרגעבן. זיין פיגור האָט געמאַכט אַ פּאַטעטישן אייndרוק. ער האָט אויסגעזען אַלט, אָפּגעצערט, איז געווען שלאָבעריק אָנגעטאָן. דאָס פּלייש אויף זיין אַמאָליקן דיקן פּנים איז אַראָפּגעהאַנגען. די קורץ־געשאָרענע האָר אויף זיין גרויסן קאָפּ, זיינען געווען אין גאַנצן ווייס, און אונטער זיינע אויגן זיינען געהאַנגען בלויליך־שוואַרצע טאָר־בעטשקעס.

איך האָב אים קיין זאָך ניט געוואָלט צוזאָגן און ער איז פון מיר אַוועק אַ דערשלאָגענער.

ווי אַן אַרבעטער־זשורנאַליסט, בין איך אין די שפּעטערדיקע יאָרן פון מיין זיין אין אַמעריקע געווען גאָר נאָענט צו די טעטיקייטן פון די פּאַראייניקטע יידישע געווערקשאַפטן, און אויף וויפיל ס׳איז מיר באַקאַנט, איז דאָס געווען דאָס אייניציקע מאָל וואָס די פירערשאַפט פון די געווערקשאַפטן איז אַריינגעפאַלן אין די הענט פון אַזוינע טונקעלע פּאַרשוינען ווי לייבאָוויטש און קאַזאַמירסקי. אין די אַלע איבעריקע יאָרן פון איר עקזיסטענץ איז די געווערקשאַפטן געשטאַנען אויף דער הויך פון איר באַרוף: — ווי די מאַמע פון די יידישע יוניאָנס, און האָט שטענדיק אָפּגעהיט די אידעאַלן און פּרינציפּן אויף וועלכע זי איז געגרינדעט געוואָרן אין 1888. אין די אַלע יאָרן זיינען אירע אמתע פירער און סעקרעטאָרן געווען אַזוינע אָנגעזעענע יידישע אַרבעטער־פירער, ווי: ב. ווייגשטיין, מאַקס פּיין, אַברהם שיפלאקאָף, מ. פיינ־סטאָן און אַנדערע אָנגעזעענע יידישע אַרבעטער־פירער — מענטשן אידעאַליסטן און באַוואוסטע סאָציאַליסטן. זיי האָבן שוין געזען, אַז די יידישע געווערקשאַפטן זאָלן אָפּהיטן אירע אידעאַלן און פּרינציפּן.

קאַפּיטל 14

די איסט-סייד אָרעמקייט; דער „משפט" איבערן פּראָוואָקאַטאָר אַזעף; „דער טראַיענגל-פּייער"

מיר דאַכט, אַז ס׳איז ניטאָ די פּען, וועלכע זאָל קאָנען באַשרייבן די איסט-סייד אָרעמקייט אין יענער צייט. איבערהויפּט דעם גענגט וואו איך האָב געוואוינט — אַרונטער מאָנראָ סטריט, דזשעקסאָן סטריט, טשערי סטריט, פראָנט סטריט, סקעמל סטריט, רידזש, פּיט, גאָרעק, לואיס סטריט און די אַנדערע גאַסן אַרונטער ביים איסט ריוועד, וואו ס׳איז אַמאָל געשטאַנען „העקערס מיל", „און וואו ס׳זיינען איצט אויסגעבויט געוואָרן די שיינע, פּרעכטיקע קאָאָפּעראַטיוו הייזער פון די צוויי גרויסע נאַדל-פּאַך יוניאָנס — די „אינטערנעשאָנאַל ליידיס גאַרמענט וואָרקערס יוניאָן", און די: — „אַמאַלגאַמייטעד קלאָדהינג וואָרקערס יוניאָן".

אָט דער געגנט איז געווען דער אָרעמסטער און אָפּגעלאָזענסטסטער, אין דער גאַנצער איסט-סייד. די צימערן אין די אַלטע, שמוציקע, אָפּגעלאָזענע טענעמענט הייזער, זיינען געווען קליינע, ענגע, פינצטערע, אָן ליכט און אָן לופט, פאַרפּעסטעטע און פאַרווערימטע. אמתע פּייער-פּאַסטקעס. און אַז ס׳איז געקומען דער זומער, ס׳זיינען אָנגעשטאָנען די גרויסע היצן, האָט מען אין די דאָזיקע צימערן ממש געקענט דערשטיקט ווערן. אין די הייסע, שטיקענדיקע זומער-חדשים איז דער גאַנצער אָפּרו-פּלאַץ פאַר די איינוואוינער פון יענע טענעמענט-הייזער, געווען דער דזשעקסאָן פּאַרק, וועלכער איז געווען טרוקן ווי דער מדבר, האָט געהאַט וויניק בוימער, און נאָך וויניקער גראָז, נאָר האָט געהאַט די מעלה, וואָס ער איז לעבן איסט ריוועד, און ס׳האָט פון איסט ריוועד געבלאָזן אַ קילערווינטל. אין מיטן פּאַרק, איז געווען אַ גרויסער, ברייטער קיילעכדיקער פּלאַץ, מיט אַ ביסל גראָז, אַרומגעשטעלט מיט בענק, אָבער זעצן זיך אָדער אויסציען זיך אויפן גראָז, האָט די פּאָליציי ניט דערלויבט. באַלויכטן איז דער פּאַרק געווען מיט קליינע געז-לאַמטערענעס.

אין די זומערדיקע טעג, אַנהייב אָוונט, ווי נאָר די איינוואוינער פון די טענעמענט-הייזער, גוטע 90 פּראָצענט אַרבעטער אין די

סוועט־שעפער פלעגן אָפּעסן וועטשערע, פלעגן זיי בנערינו, ובזק־נינו, מענער, פרויען און קינדער, אַרויסשפּאַצירן אין פּאַרק צו כּאַפּן אַ ביסל לופט. מענער פּאַרשוויצטע, אָנגעטאָן בלויז אין אונטערוועש, מיט די שלייקעס אַרונטערגעלאָזן איבער די הויזן, די פרויען, פּאַר־שוויצטע, צעפּאַרעטע, מיט צעפּאַטעלטע האָר און אָנגעטאָן אין אָרעמע הויז־קלײדלעך פון ביליקן ציץ, און די קינדער כמעט נאַקעטע, פלעגן אַלע פּאַרנאַכט, ווי אין אַ פּראָצעסיע, זיך ציען צום טרוקענעם דזשעקסאָן פּאַרק און מידע זיך אויסציען אויף די בענק, זיך אַ ביסל אויסרוען, און זיך אָפּקילן. ס׳פלעגט ניט נעמען לאַנג און סיי די מע־נער, און סיי די פרויען, פלעגן שוין האַלטן די קעפּ פּאַרוואָרפן, און געשמאַק געשלאָפן.

די גרעסטע אָנשיקעניש און פּלאַגעניש פּאַר די יידישע אָרעמע איינוואוינער פון דער גאַנצער איסט־סייד זיינען געווען די אירישע באָמס, וועלכע זיינען געווען פול אין יענער געגנט און פלעגן די יידישע איינוואוינער דערגיין די יאָרן.

אין דער באַקאַנטער ענגלישער נאָוועלע: „די ענגרי מען״, וועלכע איז אויך געשפּילט געוואָרן אין אַ מואווי, מיטן בארימטן יידישן אַקטיאָר, פּאָל מוני, אין דער הויפּט ראָלע, ווערט געזוי, און אין שטאַרקע שטריכן און סצענעס געשילדערט ווי די יידן אויף דער איסט־סייד, האָבן געליטן פון די אירישע באָמס. זיי פלעגן באַ־פאַלן יידן, רייסן, צופּן ביי זיי די בערד, און זיי שלאָגן מכות רצח.

אין דזשעקסאָן פּאַרק פלעגן די אירישע באָמס בושעווען ווי זייער האָרץ האָט געגלוסט. דער דזשעקסאָן פּאַרק האָט זיך געענדיקט ביים איסט ריוווער, פלעגן ביים ברעג טייך, אויף די הילצערנע ראַמפּעס, אין די זומערדיקע אָוונטן, זיצן פּאַרליבטע פּאָרלעך, פּאַרטיפּט אין געשפּרעכן וועגן זייער צוקונפטיקן גליק, און זיך אויך קושן. פלעגן די אירישע באָמס זיי באַפאַלן, ווארפן אויף זיי שטיינער, אַרונטער־רייסן די שטרויענע קאַפּעלושן פון די בחורים און אריינווארפן אין ריוווער. און איינמאָל האָבן זיי אויך אַ בחור אַריינגעשטופט אין וואַסער, מען האָט אים קוים גערעטעוועט.

איך אַליין האָב איינמאָל, איבערגעלעבט אַ זייער ביטערע דער־פּאַרונג מיט די אירישע באָמס.

דאָס איז געווען אין „האַלאָווין״־נאַכט פון 1909 (אַ יום טוב אַזאַ אין אַמעריקע, דערהויפּט פּאַר קינדער, זיי טוען אָן מאַסקעס,

אָדער שמירן אויס די פּנימער, טוען אַן גראָטעסקע קליידער, קליינע מיידלעך טוען אַן דער מאָמעס קליידער און שיך, אַזוי ווי פּורים־שפּילער אַ מאָל אין די יידישע קליינע שטעטלעך, און בעטן ביי די שכנים מתנות). איך בין יענעם אָוונט געגאַנגען מיט מיין עלטערן ברודער אויף דזשעקסאָן סטריט. ס׳זיינען אָנגעקומען אַ כאַפּטע אייריש חברה־לייט, נאָך גאָר יינגלעך. מיין ברודער, אַ נידעריקער, אַ דיקלעכער, אָנגעטאָן אין זיין לאַנגן, ברוינעם מאַנטל, און זיין ברוינע, האַרטע, דוירבי הוט, האָט אויסגעקוקט ווי אַן אמתער טי־פּיטשנער ייד. איך בין געווען העכער, דאַרער, דינער, און געגאַנגען אָנגעטאָן אין אַ נייעם מאַנטל, און אין אַ וויכן קאַפּעלוש, האָבן זיי מיך ניט געטשעפּעט, אָבער מיין ברודער זיינען זיי באַפאַלן, און אים גענומען שלאָגן מיט שטעקנס, און מיט פרויען זאָקן, וועלכע זיינען געווען אָנגעשטאָפּט מיט שטיינער. האָב איך זיך נאָך זיי אַ יאָג געטאָן, אָנגעכאַפּט איינעם פון די חברה־לייט, און אים צעשלאָגן ווי אַ ביטערע עפּל.

אַז די קרעמער פון בלאָק, האָבן דאָס דערזען, זיינען זיי אַרויס־געלאָפן פון די קרעמעלעך און אָנגעהויבן צו מיר שרייען: — „וואָס טוט איר מיסטער? גאָט איז מיט אייך!... אַנטלויפט גלייך, פאַר־באַהאַלט זיך"... — און דער קרעמער פון דער סאָווע־וואָסער און קענדי סטאָרקע, האָט מיר מיט מיין ברודער אַריינגעשטופט אין זיין קרעמל, און אונדז פאַרבאַהאַלטן אין קעלער. ס׳האָט לאַנג ניט גע־נומען, און ס׳איז אָנגעקומען אַ כאַפּטע פון גרויסע אירישע באַמס און באַפאַלן דאָס קרעמל. דער קרעמער האָט גלייך פאַרהאַקט די טיר פון קראָם, אויסגעלאָשן דעם גאַז־לאָמפּ, געמאַכט פינצטער, און זיך פאַרשפּאַרט אין דעם צימער הינטערן קראָם. שטונדן לאַנג האָבן זיי געטשאָטעוועט אָרום דאָס קרעמל, און ניט אָפּגעטראָטן, ביז ס׳זיינען אָנגעקומען צוויי פּאָליסלייט, און זיי פאַרטריבן.

פונדעסטוועגן האָב איך אין דזשעקסאָן פאַרק, צו זיי געהאָט מול. ביי מיין פעטער פלעגט מען פרי גיין שלאָפן, אַפילו אין די הייסע זומער־נעכט. דער פעטער פלעגט דאַרפן אויפשטיין זייער פרי. אין דעם שאַפּ, וואו ער האָט געאַרבעט פלעגט מען אָנהייבן אַרבעטן האָלב נאָך זיבן דעם זייגער אין דער פרי, אָלס פרומער ייד פלעגט ער ניט אָוועקגיין צו דער אַרבעט וואו ער האָט פריער ניט געדאָוונט. אויך פלעגט ער אָפּעסן אָנבייסן, פלעגט ער דאַרפן אויפשטיין אַ

שטיק פֿאַרטאָג. דעריבער פלעגט מען ביים פעטער גיין פרי שלאָפן, און מאַכן פינצטער. איך פלעג וועלן לייענען אין די אָוונטן, פלעג איך מיט אַ בוך אָוועקגיין אין דזשעקסאָן פֿאַרק, זיך זעצן אויף אַ באַנק לעבן אַ גאַז־לאָמטערנע און לייענען. די אייריש חברה־לייט, האָבן מיך קיינמאָל ניט „געבאַדערט", און מיך ניט געטשעפּעט. מיך געלאָזט לייענען.

איך געדענק אַזאַ סצענע וואָס איז פֿאַרלאָפן אין דזשעקסאָן פֿאַרק, און וואָס האָט זיך מיר שטאַרק אייגעקריצט אין זכרון.

דאָס איז געווען אין 1911, ווען דער ליבראַלער ריכטער, געינאָר, וועלכער איז דאָן דערוויילט געוואָרן אַלס דער מעיאָר פון ניו יאָרק, האָט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, צו עפענען פריי די שטאָטישע פֿאַרקן פֿאַרן עולם. די פֿאָליציי זאָל דערלויבן דעם עולם, איבערהויפּט אין די אָרעמע געגנטן פון שטאָט, צו זיצן, און ליגן אויף די גראָז פון די פֿאַרקן.

דער זומער פון 1911 איז געווען אַ שרעקלעך הייסער. דעם 1טן יולי, האָט זיך אָנגעהויבן אַ היץ־כוואַלע פון קרוב הונדערט גראַד היץ יעדן טאָג און האָט אָנגעהאַלטן איבער צוויי וואָכן. די היץ איז געווען אַזאַ שטאַרקע און שוועריע, אַז די פערד, וועלכע האָבן געפירט די גרויסע וועגענער, פלעגן טראָגן אויף זייערע קעפּ, אַזויבע לייוועטענע טאָרבעס מיט אייז, און אַ סך פערד, זיינען אָוווקגעפֿאַלן טויט אין די גאַסן. האָט דער ליבעראַלער מעיאָר, געינאָר, געעפּנט די פֿאַרקן און מען האָט זיך געקענט פריי אויסציען אויף די גראָזן.

מעיאָר געניאָרס באַפעל, איז געווען ווי אַ מתנה פון הימל פֿאַר דער אָרעמער באָפעלקערונג אויף דער איסט סייד. אין אָוונט, נאָך וועטשערע, איז די גאַנצע אָרעמקייט אין די גאַסן אַרום דזשעקסאָן פֿאַרק, אַנשים, נשים וטף, מענער, פרויען און קינדער, אַפילו עופהלעך אין די קינדער־וועגעלעך, מיט זייערע בעבעכעס, מיט קישענס און קאָלדרעס, זיך אַרויסגעלאָזט צום פֿאַרק. די מענער, פֿאַרשוויצטע, אויסגעמאַטערטע פון שווערן טאָג אַרבעט אין די שפּעפער, אָנגעטאָן בלויז אין די אונטערוועש־העמדלעך האָבן געטראָגן די בעבעכעס און די פרויען, אויך אויסגעמאַטערטע און שלאָבעריק אָנגעטאָן, האָבן מיט אייַן האַנט געפירט די קליינוואָרג, וועלכע זיינען שוין אַרומגעאָנגען, און מיט דער צווייטער האַנט געשטופט די קינדער־וועגעלעך, מיט די עופה׳לעך אין זיי. דער עולם האָט זיך אויס־

געצויגן אויפן גראָז פון דעם גרויסן, ברייטן, קיילעכדיקן פּלאַץ אין פּאַרק, דער אייניציקער שטיקל פּלאַץ אין דזשעקסאָן פּאַרק, וואָס האָט געהאַט גראָז, די קינדערוועגעלעך מיט די עופה׳לעך אין זיי, האָט מען געשטעלט אַרום דער גרויסער קיילעכדיקער לאָנקע, און ס׳האָט ניט געדויערט לאַנג, און דער עולם, מענער, אַזוי גוט ווי פרויען, מידע און אויסגעמאַטערטע, איז איינגעשלאָפן.

פּלוצים איז אָנגעלאָפן אַ כאָפּטע איירישע באָמס, און מיט אַ ליאַרעם אָנגעהויבן שרייען: — פּאָליס!... פּאָליס!...

דער שלאָפנדיקער עולם פון יידישע אימיגראַנטן, וואָס האָט פון שטענדיק אָן געהאַט אַן אינסטינקטיווע מורא פאַר פּאָליציי, האָט זיך ניט טויט, ניט לעבעדיק, אויפגעכאַפּט, און פּאַרשלאָפענערהייד, געכאַפּט די בעבעכעס, מיט די קינדערוועגעלעך און געדומען לויפן, אַנטלאָפן פון פּאַרק. אָבער אין זייער פאַרשלאָפנקייט, און אין דער מהומה האָט מען זיך צעבייטן מיט די קינדער־וועגעלעך און די קינדער. ס׳איז געווארן אַ גערירי, אַ יללה און די פּאָליציי האָט אַ גאַנצע נאַכט געהאַט אַ „דזשאַב" אויסצוגעפינען, ווער איז ווער? וועלכער קינדער־וועגעלע מיטן קינד באַלאַנגט צו וועמען. און די אויסגעמאַטערטע, פּאַרשוויצטע אייגנווינער פון די דאָזיקע טענעמענט־הייזער, האָבן שוין יענע נאַכט מיט אַן אויג ניט צוגעמאַכט.

**
*

ווען איך בין געקומען אין אַמעריקע, סוף 1908, איז געווען די צייט פון דער גרויסער יידישער אימיגראַציע פון רוסלאַנד, ליטע און פוילן, וועלכע האָט זיך אָנגעהויבן אין די יאָרן 1906—1907, נאָכן דורכפאַל פון דער ערשטער רעוואָלוציע. די אימיגראַנטן פון דער דאָזיקער פּעריאָדע, זיינען מערסטנס געווען יונגע מענטשן, סאָציאַליסטן, רעוואָלוציאָנערן, באַוואוסטזיניקע אַרבעטער, אַנטלאָפענע פון די פּאַרפאַלגונגען פון דער צאַרישער פּאָליציי, גלויביקע אין סאָציאַליזם און דורשטיקע נאָך וויסן און בילדונג. האָט די יידישע ראַדיקאַלע פּרעסע, דערהויפט דער „פּאָרווערטס", געהאַט אויף זיי אַ גוואַלדיקע השפּעה. און הגם זיי זיינען געווען אין אַמעריקע, האָבן זיי אָבער געלעבט מיט רוסלאַנד, מיט דער רוסישער רעוואָלוציע און האָבן ווי דורשטיקע אין מדבר געשלונגען יעדן וואָרט, יעדע געשעענישׂ, יעדע שטיקל נייעס וואָס איז פון דאָרט געקומען.

אַ ביישפיל, וואָס פאַר אַ שטאַרקן איינפלוס דער „פאָרווערטס" האָט אויף זיי געהאַט, קאָן דינען דער פאָלגנדיקער פאַל:

פון יענער צייט, אין אַפּריל 1909, געדענקט זיך מיר אַן איינטערעסאַנטער עפּיזאָד, ווי די איסט סייד האָט געקאָכט און געגאַנגען כאָראָם פון דעם דעמאָלטיקן גלענצדיקן „פאָרווערטס"-שרייבער מ. באַראַנאָווס אַן „אַפּריל-פול"-שפּיצל.

ס'האָט דאָן געקאָכט איבער דער גאָרער וועלט מיט דער געשיכטע מיטן באָרימטן פּראָוואָקאַטאָר יונה אַזעף, וועמענס טרויעריקע פּראָוואָקאַטישע ראָלע איז אויפגעדעקט געוואָרן פון באַוואוסטן רוסישן שרייבער, וולאַדימיר בורצעוו.

מיט בורצעווס אויפדעקונג וועגן אַזעפן איז דעמאָלט די יידישע גאַס אין ניו-יאָרק געגאַנגען כאָראָם. אַלע סאָציאַליסטן און הייַמישע רעוואָלוציאָנערן פון אַלע פּאַרטייען, האָט בורצעווס אויפדעקונג געטראָפן ווי אַ דונער פון קלאָרן הימל, און אַלע זיינען אַרומגעגאַנגען באַטריבטע, טרויעריקע, פאַראומערטע, אַנטוישטע אין דער רוסישער רעוואָלוציע, און מיט אַרונטערגעלאָזטע קעפּ.

אין דעם ערשטן אַפּריל נומער פון „פאָרווערטס" פון 1909 איז דערשינען אַן אַרטיקל פון מ. באַראַנאָוו, אין וועלכן ער האָט אין זייער אַ זאַכלעכן טאָן געשריבן: אַז מען האָט דעם באַרימטן פּראָוואָקאַטאָר, אַזעף, געבראַכט קיין ניו-יאָרק, אַז מען וועט אים היינט אָוונט, ד. ה. דעם 1טן אַפּריל, ברייגען אין קלינטאָן האַל, 151 קלינטאָן סטריט, וואו ער וועט עפענטלעך געמשפּט ווערן פאַר זיין פאַרברעכן, און מען וועט אים טאָקע אויפן פלאָץ, אין קלינטאָן האַל, טאָן זיין רעכט. דער אורטייל איבער אים וועט טאָקע גלייך אויפן פלאָץ, דורכגעפירט ווערן.

באַראַנאָוו האָט אָפּילו אָנגעגעבן די נעמען פון די וועלכע וועלן דורכפירן דעם אורטייל.

„די אויספירונג פון אורטייל, האָט באַראַנאָוו געשריבן, האָט אויף זיך געמומען דר. חיים זשיטלאָווסקי, און אים וועלן אַרויסהעלפן דער העלדישער סאָציאַליסט-רעוואָלוציאָנער עליסבערג און שמואל יאַנאָווסקי, (רעדאַקטאָר פון דער „פרייַ אַרבעטער שטימע"). עליס-בערג האָט זיך אונטערגענומען צו דערשטעכן אַזעפן מיט אַ קינזשאַל, און שמואל יאַנאָווסקי נעמט זיך אונטער צו דערשטעכן אים מיט אַ שפּיז פון הינטן".

און צום סוף פון זיין אַרטיקל שרייבט באַראַנאָוו, אַז אַלע סאָציאַ־
ליסטן דאַרפן אַרונטערקומען און זיך פֿאַרזאַמלען אין קלינטאָן סטריט.
„קומט געגאָסן אַלע היינט אָוונט אין קלינטאָן סטריט"! —
האָט באַראַנאָוו אויסגערופן.

מ. באַראַנאָוו איז געווען אייגער פון די גלענצנדיקסטע „פאָר־
ווערטס" שרייבער און אַ שאַרפער פעליטאָניסט און פֿאָלעמיקער. אָבער
אין דעם אַרטיקל האָט ער זיך אַליין איבערטראָפן. דער אַרטיקל איז
געווען אַזוי קלוג געשריבן, און אין אַזאַ ערנסטן און אויפריכטיקן
טאָן, אַז קיינעם האָט ניט געקאָנט איינפֿאַלן, אַז דאָ שטעקט עפּעס אַ
שפּיצל.

וואָס דאַרף מען מער? — אַפילו דער ניו־יאָרקער פֿאָליצייַ דע־
פּאַרטמענט האָט באַראַנאָוס מעשה וועגן אַזעפּן און דעם משפּט
איבער אים אין זיין „פֿאָרווערטס"־אַרטיקל, אָנגענומען פּאַר גוט־
געלט. אויף מאָרגן, דעם 2טן אַפּריל, איז אין „פֿאָרווערטס" געווען
געשריבן דאָס פֿאָלגנדיקע: „נעכטן אָוונט זיינען געקומען צו דר.
פֿאָול קאַפּלאָן צוויי דעטעקטיווס פון פֿאָליס העדקוואָרטערס. אַזוי
ווי דר. קאַפּלאָן איז דער סעקרעטאַר פון די סאָציאָליסטן־רעוואָלו־
ציאָנערן אין ניו יאָרק, זיינען זיי צו אים געקומען וועגן אַזעפּן. אַ
יידישער פֿאָליסמאַן האָט געלאָזט וויסן אין פֿאָליס העדקוואָרטערס
וועגן גענאָסע באַראַנאָוס אַרטיקל, און מען האָט די דעטעקטיווס
אַריבערגעשיקט צו אונטערזוכן".

אין אַמעריקע איז דאָך באַוואוסט דער מנהג פון „אַפּריל־פול".
ד. ה. אַז דעם ערשטן אַפּריל איז אַ מצוה אַפּצונאַרן, אָפּטאָן אַ שפּיצל
אויף צופֿלייסן אייגער דעם אַנדערן. דערהויפּט איז דער מנהג פּאָ־
פּולער צווישן קינדער. אָבער אין באַראַנאָוס זייער ערנסט געשרי־
בענעם אַרטיקל, האָט קיינער ניט פֿאַרדעכטיקט, אַז אין אים ליגט
עפּעס אַ שפּיצל.

אויך איך און מיין עלטערער ברודער האָבן דאָס אָנגענומען
פּאָר גוט געלט, און ווי מיר זיינען געקומען פון דער אַרבעט אַהיים האָב
איך אים געזאָגט, אַז מיר זאָלן עפּעס איבערבייסן און גלייך גיין אין
קלינטאָן האָל. אָבער מיר זיינען ביידע געווען שטאַרק מיד פון
אַ שווערן טאָג אַרבעט אין די דעמאָלטדיקע שוויץ־שעפּער, און הונ־
געריק און ס׳איז נאָך געווען פרי, האָבן מיר געוואָלט אָפּעסן צו זאָט,
אַ פולן סאָפּער. בפרט נאָך אַז איבערן שטוב האָט זיך געטראָגן דער

געשמאַקער ריח פון געפּרעגלטע קאַטלעטן מיט צעריבענע קאַרטאָפל, וואָס די מומע אונדזערע האָט צוגעגרייט פּאַר סאַפּער, האָבן מיר פריער אָפּגעגעסן אַ פולע סעודה. און נאָכדעם זיינען מיר אַוועק צום קלינטאָן האָל.

אַ פּנים, אַז די מערסטע ניו יאָרקער לייענער פון „פּאָרווערטס" האָבן אַזוי ווי מיר געגלויבט אין בראַנאָוס ווערטער, און זיינען געקומען צו אַזעוס משפט אין קלינטאָן האָל, און ווען איך מיטן ברודער זיינען צוגעקומען צו קלינטאָן סטריט, איז די גאַנצע גאַס, פון גרענד סטריט, ביז ברום סטריט, געווען געפּאַקט מיט מענטשן. ס׳איז געווען ווי אַ וואַנט פון מענטשן. מען איז געשטאַנען אייגעגעשטיקט, אייגעגעדריקט אייגער צום צווייטן. ס׳איז געווען אַזוי ענג, אַז מען וואָלט אַ שפּילקע־קעפּל ניט געקענט אַריינשטעקן. אַלע האָבן זיך געשפּאַרט, געשטופּט, זיך געשטויסן און זיך געריסן אַרייַנצוגיין אין האָל. אָבער אומזיסט, פּאָליסלייט האָבן דעם עולם געשטופּט און געשטויסן צוריק. אויך איך און מיין ברודער האָבן געאַרבעט אויף אַלע כלים. מיר האָבן מיט די הענט, מיט די עלנבויגנס און מיט אונדזערע קערפּערס זיך געשטופּט און זיך געריסן צום האָל, אָבער אַ נעכטיקער טאָג. מיר האָבן אַפּילו ניט באַוויזן צו מאַכן איין טריט. און מיר זיינען אַנטוישטע אַוועק אַהיים.

ס׳האָט אונדז אַזוי פּאַרדראָסן, און מיר זיינען געווען אַזוי אויפּגעבראַכט אויף זיך אַליין וואָס מיר זיינען צוליבן וועלן עסן אַ פולע וועטשערע, געקומען שפּעט און ניט געקענט בייזיין בייַ אַזאַ היסטאָרישע געשעענישׂ ווי דער משפּט איבער דעם גרעסטן פּראָוואָקאַטאָר אין דער געשיכטע פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג, יונה אַזעף, אַז מיר האָבן זיך אויפגעגעסן לעבעדיקע און זיך עס ניט געקענט פאַרגעבן.

אויף מאָרגן, דעם 2טן אַפּריל, איז אין „פּאָרווערטס" געווען גערוקט אַ מעלדונג, אַז די גאַנצע מעשה מיט אַזעפס משפּט, איז געווען באַראַנאָוס אַן „אפּריל־פול" שפּיצל.

אין אַ גרויסע שטיק נייעס פון צוויי שפּאַלטן, איז אין „פּאָרווערטס" געווען באַשריבן, וואָס ס׳האָט זיך אָפּגעטאָן וועגן בראַנאָוס אַרטיקל איז דערשינען: „אַ גאַנצן טאָג, איז אין „פּאָרווערטס" געווען געשריבן — האָט דער טעלעפאָן אין „פּאָרווערטס"־לייענער פון גאַנץ ניו יאָרק צו קלינגען. הונדערטער „פּאָרווערטס"־לייענער פון גאַנץ ניו יאָרק

און אַפילו פון שטעט און שטעטלעך פון ניו־דזשוירזי האָבן אָפגעהערט אין „פאָרווערטס", זיך נאָכפרעגדיק, וועגן אונדזער „פאָרווערטס" ווי אַ מין אַנטשולדיקונג צו די לייענער, — דאָס פאָלגנדיקע:

— „איר האָט מסתמא פאַרגעסן, אַז היינט איז דער ערשטער אַפּריל. געגאָסט באַראַנאָוו האָט ניט פיינט צו מאַכן שפּאַס אַ גאַנץ יאָר אַ פּשיטא שוין לכבוד דעם הייליקן יום טוב פון ערשטן אַפּריל.

„וועגן דער גאַנצער קאַך איז אַריבער, האָט דער „פאָרווערטס" צום סוף געשריבן, האָבן זיך אַלע אַרומגעזעגן, אַז באַראַנאָוס אַרטיקל שרייט צווישן די שורות, אַז דאָס איז אַן ערשטער אַפּריל דזשאָק".

אָבער די געשיכטע מיט באַראַנאָוס שפּיצל באַווייזט ווי גרויס און שטאַרק ס׳איז דאָן געווען דער כוח און דער איינפלוס פון געדרוקטן וואָרט אויף די יידישע אימיגראַנטן־מאַסן.

**
*

וועגן איך בין פון האַרטפאָרד צוריקגעקומען אין ניו יאָרק, וואָס איז שוין געווען נאָכן 1910, קלאָוקמאַכער געוואָרן סטרייק, און איך בין אַוועק אַרבעטן ביי סקוירטס, בין איך גלייך געוואָרן טעטיק אין דעם סקוירט מאַכער לאָקאַל 23.

אַ מיטגליד אין לאָקאַל בין איך נאָך געוואָרן אַ סך פריער, אין הערבסט פון 1909. אין יענער צייט, האָט דער סקוירט מאַכער לאָקאַל געהרופן אַ מיטינג פון אַלע וואָס אַרבעטן ביי סקוירטס, אין קלינטאָן האַל, און איך בין געגאַנגען צום מיטינג. איינער פון די רעדנער ביים מיטינג, איז געווען ב. ווייַנשטיין, דער סעקרעטאַר פון די פאַראייניגטע יידישע געווערקשאַפטן. אַזוי ווי ווייַנשטיין האָט מיך געקענט, וויַיל איך בין געווען אַ מיטגליד אין דעם קאָמיטעט, וואָס האָט צוגעגרייט דעם 1909 ערשטן מאַי פאַראַד, איז ווי ער האָט מיך דערזען זיצנדיק צווישן עולם סקוירטמאַכער האָט ער אין מיטן זיין רעדע זיך אָפּגערופן: — „אָט זע איך זיצן צווישן די סקוירט מאַכער ברודער שערעשעווסקי, אַן אינטעליגענטער יונגערמאַן, פאַרוואָס זאָל ער ניט ווערן אַ מיטגליד אין לאָקאַל און ווערן טעטיק?". גלייך איז לעבן מיר געווען אַן עקזעקוטיוו מיטגליד פון לאָקאַל מיט אַ מיטגלידס קאַרטל און מיך פאַרשריבן אַלס מיטגליד. צוליב מיין אָפּפאָרן קיין האַרטפאָרד, איז מיין מיטגלידערשאַפט אין לאָקאַל צונישט גע־

וואַרן. אָבער אַזוי שנעל ווי איך בין צוריקגעקומען אין ניו יאָרק, און אָווענק אַרבעטן ביי סקוירטס, בין איך גלייך ווידער געוואָרן אַ מיטגליד אין לאָקאַל און געוואָרן דאָרט זייער טעטיק.

איך האָב באַלאַנגט צום לאָקאַל 23, אַרום צוואַנציק יאָר. אַפילו וועז איך בין שוין געווען אַ פולער סטעף־מיטאַרבעטער אין „פאָר־ווערטס", האָב איך נאָך פאָר אַ צייט באַלאַנגט צום לאָקאַל.

איך בין איבער צען יאָר געווען אַן עקזעקוטיוו מיטגליד פון לאָקאַל, ביז מען האָט מיך געמומען אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי, דאָס איז געווען אין דער ערשטער וועלט־מלחמה. איך האָב אין לאָקאַל געטאָן אַלע נויטיקע אַרבעטן. וואָס ס׳האָט זיך נאָר געפאָ־דערט. וואו ס׳איז געווען אַ שלעכטער שאָפּ. ד. ה. אַ ניט גוטער יוניאָן שאָפּ, פלעגט די יוניאָן מיך אַרויפשיקן דאָרט אַרבעטן, איך זאָל דעם שאָפּ אויסבעסערן, מאַכן פאָר אַ לייט, פאָר אַגוטן יוניאָן־שאָפּ. איך פלעג צוליב דעם פאַלן אַ קרבן. די באַלעבאָטים, האָבן געזוכט פון מיר פּטור צו ווערן, און ניט איינמאָל האָב איך צוליב מיין שטרענגער יוניאָן טעטיקייט פאַרלאָרן מיין פלאַץ פון אַרבעט, און איך האָב געליטן מאַטעריאַל, זיך געפּלאָגט, אָבער איך בין אָנגעגאַנגען מיט מיין יוניאָן טעטיקייט.

אינמאָל האָט פּאַסירט, אַז איך בין אַפילו געוואָרן אַ פירער פון אַ סטרייק אין אַ שאָפּ. דאָס איז געווען אין 1912, איך בין אַרויף אַר־בעטן אין אַ סקוירט שאָפּ, ביי מיינע לאָנדסלייט. סיי די באַלעבאָטים, און סיי אַלע אַרבעטער פון שאָפּ, זיינען געווען מיינע ראָששינאיער לאָנדסלייט. אַלע האָבן מיר געקענט, און איך האָב אַלעמען אין שאָפּ גוט געקאָנט, נאָך פון דער היים, דער שאָפּ האָט זיך געפונען אין 43 איסט בראָדווי.

ווי מען האָט געקענט דערוואַרטן, איז דער דאָזיקער שאָפּ, ווי אַלע אַזוינע שעפּער, וואו ס׳האָבן געאַרבעט דורכאויס לאָנדסלייט, ניט געווען קיין גוטער יוניאָן שאָפּ. די יוניאָן האָט מיך גלייך בא־שטימט פאַרן שאָפּ־טשערמאַן, און איך האָב זיך געמומען דעם שאָפּ אויסצובעסערן, מאַכן אים פאַר אַ גוטן יוניאָן שאָפּ.

איין טאָג איז אַיינער פון די באַלעבאָטים, מיטן נאָמען, קאָפּ־לאַן, וועלכער האָט מיך גוט געקאָנט פון דער היים, צוגעקומען צו מיר און אַ ברענענדיקער פון כעס, מיט אַ חוצפּה אויף מיר זיך צעשריען:

— העי, דו! דו ווילסט ווערן דער גאַנצער באַלעבאָס אין מיין שאַפּ?!... ניט ביי מיר!!... דו קאָנסט דאָ מער ניט אַרבעטן!... — און ער האָט אַרונטערגעריסן די שפּול מיט פּאַדעם פון מיין נייַ־מאַשין.

איך האָב אים גאָרניט געענטפערט, האָב אָנגעטאָן מיין רעקל און אָוועק אין יוניאָן־אָפּיס.

דער דאָון־טאָון דיסטריקט־אָפּיס פון דער קלאָוקמאַכער יוניאָן איז דאָן געווען אויף דעלענסי סטריט און דער דיסטריקט־מענעדזשער פון אָפּיס איז געווען סאָול מעץ, דאָן אָ באָוואָוסטער טוער אין די יידישע געווערקשאַפטן, אין דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי, און אין „פּאַרוועלטס"־אַסאָסיאיישן. ער האָט מיך גוט געקענט. ער האָט אויפן טעלעפאָן אָפּגערופן די באַלעבאָטים פון שאָפּ און פון זיי געפּאָדערט, אָז זיי זאָלן מיר גלייך צוריקנעמען צו דער אַרבעט, און אָז זיי האָבן עס אָפּגעזאָגט, האָט ער דערקלערט דעם שאָפּ אין סטרייק, און האָט מיך באַשטימט פאַרן פירער פון סטרייק. — „מיר דאַרפן ניט האָבן קיין ביזנעס אגענט אויף אָנצופירן דעם סטרייק, —האָט מען געזאָגט, — איר, בריידער שערעשעווסקי, קאָנט אַליין גאַנץ גוט אָנפירן דעם סטרייק" — און ער האָט באָפוילן, דעם, דאָן אין דער קלאָוקמאַכער יוניאָן באָוואָוסטן, „משה דעם שטאַרקן", ער זאָל שטיין צו מיין דינסט און טאָן אַלץ וואָס איך וועל אים הייסן.

ביי אָ סך איז דאָן געווען דער אייַנדרוק, דערהויפּט, ביי דעם זייטיקן עולם, אַז „משה דער שטאַרקער", איז געווען אַן אונטער־וועלט מענטש, אָ גענגסטער. דאָס איז אַזוי וויַיט פון אמת, ווי מזרח פון מעריב. משה דער שטאַרקער, אָדער ווי זיין אמתער נאָמען איז געווען: משה סטופניקער, אָ ברודער פון אַקטיוון טוער און אָ פירער פון דער ליידיס ווייסט מאַכערס יוניאָן, נייטן סטופניקער, איז געווען אָ פּרעסער ביי קלאָוק, און אן אַרענטלעכער, געטרייער יוניאָן מאַן. ער איז געווען אָ שטאַרקער מענטש, אָ הויכער, אָ ברייטער, אָ דיקער, מיט אָ גרויסן קאָפּ, אָ גרויסן ברייטן פּנים, דיקן קאַרק און מיט גרויסע געזונטע הענט, אַז פון זיינעם אָ קלאַפּ, האָט מען דערזען דער באָבן פון יענער וועלט, האָט אים די יוניאָן געגעבן וואו עס האָט זיך געפּאָדערט צו טאָן אָ „שטאַרקע" שטיקל אַרבעט, ווי אַרונטער־צונעמען אַרבעטער אין סטרייק, אָנלערנען „סקעבס" (סטרייק־ברע־כער), וכדומה.

משה דער שטאַרקער איז מיט מיר אַוועק אין שאַפּ. אַריינקומענדיק אין שאַפּ, איז ער גלייך אַריין אין אָפּיס פון די באַלעבאַטים, געגעבן אַ קלאַפּ מיטן האַנט איבערן אָפּיס־טיש, און אַרויסגעדונערט צו קאַפּלאַנען, אייגער פון די באַלעבאַטים: — גיט מיר מיינע מענטשן!... און ניט אַרויסרייַדנדיק מער קיין וואָרט צו אים. איז ער אַריין אין שאַפּ, געגעבן אַ פּייַף מיטן מויל, און אַרויסגעדונערט אויף זיין גראָבן געזונטן קול: — העי, קאַטשקעס, אַרויס פון שאַפּ!... קומט מיט מיר!...

די אַרבעטער, האָבן זיך, נאַטירלעך, משה'ן ניט קעגנגעשטעלט, און זיינען אַרונטער אין סטרייק.

צוועלף וואָכן האָט דער סטרייק אָנגעהאַלטן. איך בין געווען דער פירער פון סטרייק.

די אַרבעטער האָבן מיר רעספּעקטירט, האָבן אויסגעפּאַלגט וואָס איך האָב זיי געהייסן, ביז די באַלעבאַטים האָבן זיך געמוזט אונטערגעבן און דער סטרייק איז זיגרייך געווואונען געוואָרן. דער פּאַר־זאַמלונגס־פּלאַץ פון די סטרייקערס איז געווען אין קלינטאָן האָל און דאָרט האָב איך זיך דאָן באַקאַנט מיטן פּאַרדינסטפולן טוער פון דער קלאָוקמאַכער יוניאָן און פון די יידישע געווערקשאַפטן, — מאָריס גאָלדאָווסקי.

מיין פּרעסטיזש, צוליבן אָנפירן זיגרייך דעם סטרייק, איז שטאַרק געוואַקסן צווישן די פירער פון דער קלאָוקמאַכער יוניאָן, און זיי האָבן געוואָלט איך זאָל ווערן אַ באַאַלטער באַאַמטער אין דער יוניאָן, אָבער איך האָב זיך פון דעם אָפּגעזאָגט, איך וועל וועגן דעם שרייבן ווייטער.

**
*

דער לאָקאַל 23 איז פאַר מיר געווען די שול, וואו איך האָב געלערנט טרעיד־יוניאָניזם. און דער לאָקאַל 23, איז געווען אַ גאַנץ גוטע שול אויף צו לערנען טרעיד־יוניניאָניזם. ווייל צום לאָקאַל 23, האָבן דאָן באַלאָנגט די סמעטענע פון דעם קלאָוק מאַכער דזשאינט באָארד און אַפילו פון דער „אינטערנעשאָנאַל".

די מיטינגען פון לאָקאַל 23 זיינען יענע יאָרן געווען גאַנץ אינטערעסאַנטע, זייער לעבעדיקע, און אָפט מאָל אויך שטורעמדיקע; און אין דעם האָב איך געהאַט אַ שטיקל חלק. איך פלעג פיל מאָל זיך

פֿאַרטשעפֿען מיט דזשאַן דייטש און געפֿירט מיט אים דעבאַטעס אי־
בער פֿריציפֿעלע גרונט־פֿראַגן פון טרעיד־יוניאָניזם. דייטש, וועלכער
איז דאָן געווען דער גענעראַל סעקרעטאַר און פֿאַקטישער פירער פון
דער „אינטערנעשאָנאַל", אַ מיטגליד פון לאָקאַל 23, איז געווען באַ־
וואוסט ווי אַ קאָנסערוואַטיווער טרייד־יוניאָניסט. ער איז געקומען
פון ענגלאַנד, וואו ער האָט געלערנט דעם טרעיד־יוניאָניזם, און ער
איז געווען אַ שטאַרקער אָנהענגער פון גאָמפּערסן, און פון גאָמ־
פּערס אידעאָלאָגיע פון טרעיד־יוניאָן פֿראַגן. לויט זיינע מיינונגען,
האָבן זיך די יוניאָנס באַדאַרפט אָפּגעבן בלויז מיט דער ברויט־און־
פּוטער־פֿראַגע פון די אַרבעטער, קריגן פֿאַר די אַרבעטער אַ „פול די־
נער פּעיל". (בעסערע עקאָנאָמישע באַדינגונגען). און „דעטס אָלל".
(ניט מער) פֿאָליטישער קאָמף, — דאַרף פֿאַר די יוניאָנס זיין טריף ווי
חזיר און זיי דאַרפן ווייכן פון דעם: סאָציאָליזם — דאָס איז „נאָנ־
סענס" (נאַרישקייט), האָט ער געהאַלטן; קאָלאָסן־קאָמף — דאָס זיינען
קינדערישע פֿלאַפֿלעריין. די אייניקע אויפגאָבע פון יוניאָנס דאַרף
זיין, אַרויסקריגן פון די באַלעבאָטים פֿאַר די אַרבעטער אַ ביסל
בעסערע עקאָנאָמישע באַדינגונגען. ווי אַזוי עס צו קריגן פון די
באַלעבאָטים — צי דורך קאָמף, אָדער דורך שתדלנות, דורך פירן
פרידלעכע פֿאַרהאַנדלונגען מיט די באַלעבאָטים — דאָס איז אים ניט
אַנגעגאַנגען. ער איז געווען פֿאַר לעבן בשלום מיט די באַלעבאָטים
און וואָס ווייניקער פירן מיט זיי קאָמפן.

איך האָב דאָן, ווי אַ סאָציאָליסט, און אַ נאָך ניט לאָנג געקומענער
פון רוסלאַנד, געהאַט אַנדערע, פונקט קעגנגעזעצטע מיינונגען וועגן
די אויפגאָבן און פּרינציפּן פון טרעיד־יוניאָניזם ווי דייטש. איך האָב
געהאַלטן, אַז די יוניאָנס דאַרפן זיין דער לייטער, די פֿאַרשולן פֿאַרן
סאָציאָליזם, און איך פלעג מיט אים שטאַרק פֿאָלעמיזירן ביי די
מיטינגען פון לאָקאַל 23. און איך בין ניט געווען דער אייניציקער.
עס זיינען געווען נאָך מיטגלידער, וועלכע האָבן ניט אייגעשטימט
מיט דייטש'ס מיינונגען וועגן טרעיד־יוניאָניזם, און זיי פלעגן קעגן
אים אַרויסטרעטן, און די מיטינגען פון לאָקאַל 23, זיינען געווען זייער
לעבעדיקע און אינטערעסאַנטע. אין דעם דאָזיקן הינזיכט איז דער
לאָקאַל 23 געווען פֿאַר מיר אַ גוטע שולע פֿאַר טרעיד־יוניאָניזם.

אין לאָקאַל 23, בין איך געווען טעטיק אַלס „רענק און פיל"
טויער, איך האָב אָבער קיינמאָל ניט געוואָלט אָננעמען אַ באַאַלטן

אַמט אין דער יוניאָן אַלס „ביזנעס אַגענט". ס׳זיינען געווען אַ סך פֿאַלן וועו מען האָט מיך שטאַרק געבעטן צו ווערן אַ באַצאָלטער באַ־אַמטער אין דער יוניאָן, אַ פֿאַר מאָל זיינען קאָמיטעס פון טעטיקע מיטגלידער פון לאָקאַל 23, געקומען צו מיר און מיך געבעטן, איך זאָל לויפן פאַר פֿאַרוואַלטער פון לאָקאַל און איך האָב זיי אַנטזאָגט. אַ פֿאַר מאָל האָבן הויכע פירער פון דער „אינטערנעשאָנאַל", און פון קלאָוק דזשאָינט בארד, מיך געבעטן, איך זאָל אָננעמען אַן אַמט אין דער יוניאָן, און איך האָב זיך פון דעם אָפּגעזאָגט.

פון צוויי פֿאַלן וועל איך דאָ דערציילן:

סוף 1913, וועו דער באָוואָסטער געלערנטער און סאָציאַליס־טישער דענקער פראָפעסאָר יצחק אייזיק הורוויטש איז געווען דער „טשיף קלוירק" פון דער יוניאָן, און ס׳זיינען דאָן פֿאַרגעקומען וואָלן פאַר ביזנעס אַגענטן, האָט ער פון מיר פאַרלאַנגט, אַז איך זאָל לויפן פאַר אַ ביזנעס אגענט, און איך האָב זיך אַנטזאָגט.

דער סיסטעם פון דערווייַלן באַאַמטע אין דער קלאָוקמאַכער יוניאָן איז דאָן, ווי אויך איצט, אַזאַ:

די מיטגלידער דערווייַלן ביי אַלגעמיינע וואָלן די ביזנעס אַגענטן ווי אויך די עקזעקוטיוו באָארד מיטגלידער פון די לאָקאַלס. דער געוועראַל מענעדזשער פון דער יוניאָן וועלט דערווייַלט ביי אַ מיטינג פון דזשאָינט באָארד, וואָס איז צוזאַמענגעשטעלט פון פאַר־טרעטער פון די לאָקאַלס, צוזאַמען מיט די דערווייַלטע ביזנעס אַגענטן.

האָב איך דאָן אַנגעשריבן אַן אַרטיקל אין דער „נייער פּאָסט", דער דאַמאָלסטדיקער אָרגאַן פון דער קלאָוקמאַכער יוניאָן, פון וועל־כער דער באָוואָסטער שרייבער, ב. צביון, איז געווען דער רעדאַקטאָר, וואו איך האָב פאַרגעשלאָגן, אַז דער סיסטעם פון דערווייַלן די באַ־אַמטע זאָל געענדערט ווערן און אַז עס זאָל זיין פאַרקערט: אַז דער געוועראַל מענעדזשער זאָל דערווייַלט ווערן פון דער אַלגעמיינער מיט־גלידערשאַפט דורך אַלגעמיינע וואָלן, און ער זאָל באַשטימען זיין קאָבינעט, — די ביזנעס אַגענטן.

איך האָב אַנגעוויזן אין דעם אַרטיקל ווי אַזוי דער דאָזיקער סיסטעם וועט זיין בעסער און געזינטער פאַר דער יוניאָן, וויל די ביזנעס אַגענטן, כדי דערווייַלט צו ווערן, וועלן ניט דאַרפן פירן פּא־ליטיק אין די לאָקאַלס, שאָפן קליקעס און גרופּעס, וועלכע זאָלן זיי שטיצן און פאַרזיכערן זייער דערווייַלונג, וואָס דאָס איז אייניע פון די

ערנסטע קללות אין דער יוניאָן. איך האָב נאָך מיין אַרגומענטאַציע באַקרעפטיקט מיט אַ מאַמר פון דער גמרא: די גמרא זאָגט: — „ר׳ טרפון אָמר, די לבא מין הדין להיות כנדן״ — ד. ה. אַז דאָס וואָס קומט פון אַ דין דאַרף ניט זיין אַנדערש ווי דער דין אַליין. אַזוי ווי די פונקטן פון דער יוניאָן־קאָנסטיטוציע, האָב איך אַרגומענטירט, זיינען לויט דער אַמעריקאַנער קאָנסטיטוציע, און אַזוי ווי לויט דער אַמעריקאַנער קאָנסטיטוציע ווערט דער פרעזידענט דערוויילט פון פאָלק, דורך אַלגעמיינע וואַלן, און ער באַשטימט זיין קאַבינעט, די מיניסטאָרן, אַזוי דאַרף אויך זיין אין דער יוניאָן, דער געזעראַל מענעדזשער זאָל דערוויילט ווערן פון די מיטגלידער, דורך אַלגעמיינע וואַלן, און ער זאָל באַשטימען די ביזנעס אַגענטן.

מיין געדאַנק איז זייער געפעלן געווארן יצחק אייזיק הורוויטשן, און צביונען.

אידער די וואַלן פאָר ביזנעס אַגענטן פלעגן פאָרקומען, פלעגן די קאַנדידאַטן עקזאַמענירט ווערן פון אַ קאָמיטעט, צי זיי זיינען פאַסיק און פעאיק צו זיין ביזנעס אַגענטן. דער קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון פאַרטרעטער פון די לאָקאַלס וועלכע האָבן באַלאַנגט צום דזשאָינט באָארד, און איך האָב יענעם מאָל פאַרטראָטן אין דעם קאָמיטעט דעם לאָקאַל 23. אין דעם קאָמיטעט פון יענעם יאָר, זיינען אויך געווען יצחק אייזיק הורוויטש און צביון, און זיי האָבן מיך אויפגעפאָדערט, איך זאָל לויפן פאָר אַן אָמט אין דער יוניאָן. אָבער איך האָב זיך אָנטזאָגט.

אַ צווייטער פאַל האָט פאַסירט מיט יאָרן שפּעטער, אין 1919, נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. איך בין דאָן נאָר וואָס צוריקגעקומען פון דער מלחמה אַ פאַרוואונדעטער. גייענדיק אין איינעם אַ טאָג אויף דער דריטער עוועניו לעבן קופּער יוניאָן, נאָך אין מיין סאָלדאַטסקן יוניפאָרם, זיינען מיר אָנטקעגן געקומען, בענדזשאָמין שלעזינגער, דער דעמאָלסטיקער פרעזידענט פון דער „אינטערנעשאָנאַל לייִדיש גאַרמענט וואָרקערס יוניאָן״, און ש. יאָנאָווסקי, וועלכער איז דאָן געווארן דער רעדאַקטאָר פון דער „גערעכטיגקייט״, דער נייער יידישער אָרגאַן פון דער „אינטערנעשאָנאַל״. ביידע האָבן מיך גוט געקענט, דערהויפט יאָנאָווסקי, אונטער וועמענס רעדאַקציע איך האָב אין דער „פרייַע אַרבעטער שטימע״, אָפּגעדרוקט אַ סך דערציילונגען. וועז זיי האָבן מיר דערזען, האָבן זיי מיר זייער האַרציק באַגריסט, און

שלעזינגער האָט מיך געפרעגט: וואָס איך דענק צו טאָן? „איר דאַרפט אַרבעטן פאַר דער „אינטערנעשאָנאַל", האָט ער געזאָגט, קומט מיך מאָרגן זען".

אַז איך בין אויף מאָרגן אים געקומען זען, האָט ער מיך פאָר־געשלאָגן, אַז איך זאָל אָננעמען אַן אַמט אין דעם אַרגאַניזיר־קאָמיטעט צום אַרגאַניזירן די דרעסמאַכער, אָבער איך האָב זיך פון זיין אָנבאָט אָפּגעזאָגט. איך האָב קיינמאָל ניט געהאַט ניט דעם חשק און ניט די אַמביציע צו זיין אַ יוניאָן־בעאַמטער. מיך האָט מער געצויגן צו דער פּען, צו שרייבן.

**
*

איינע פון די שוידערלעכסטע אַרבעטער טראַגעדיעס, וואָס איך האָב אין מיינע גרינע יאָרן אין אַמעריקע דורכגעלעבט, איז געווען דער טרויעריק באַרימטער, „טראַיענגל־פייער", — דער פייער אין דער פאַבריק פון פרויען בלוזקעס, ביי דער „טראַיענגל לימיטעד וויי־סט קאָמפּאַניע" דאָס איז פאָרגעקומען שבת, דעם 25סטן מערץ, 1911. אין דעם פייער זיינען פאַרברענט געוואָרן 147 יידישע אַרבעטער־מיידלעך, אין זייערע בליענדיקע יאָרן.

איך האָב מיט מיינע אויגן געזען, ווי יונגע יידישע קינדער, אימיגראַנטישע אַרבעטער מיידלעך, האָבן פון ניינטן שטאָק, גע־שפרונגען צום טויט. איך האָב מיט מיינע אויגן געזען ווי אַ יונגע מיידל, האָט הענגענדיק געברענט ווי אַ פאַקל, ווייל שפּרינגענדיק דורכן פענצטער, האָט זיך איר מאַנטל פאַרטשעפּעט אָן אַ הוק וואָס האָט אַרויסגעסטאַרטשעט פון וואַנט לעבן פענצטער. זי איז אַזוי געבליבן הענגען. פייער־צונגען וועלכע האָבן אַרויסגעשפּאַרט פון פענצטער האָבן איר אַרומגענומען און זי האָט אַזוי הענגענדיק געברענט ווי אַ ליכט.

איך האָב אויף מאָרגן, זונטיק, אויך געזען זייערע אויף קויל פאַרברענטע קערפּערס אין דעם שטאָטישן מאָרג און די האַרצריי־סנ־דיקע סצענעס, וואָס איך האָב דאָרט צוגעזען פון טאָטע־מאַמע, ברי־דער, שוועסטער און חתנים, וועלכע זיינען געקומען אויסצוגעפינען וועגן זייערע טייערע און געליבטע, שטייען נאָך איצט ווי אַ קאָשמאַר פאַר מיינע אויגן און איך קען עס ניט פאַרגעסן.

**
*

אויף דעם מאָנט זייאַן סעמעטערי פון אַרבעטער רינג געפינט זיך אַ גרויסער מאַסן־קבר. אויף דעם דאָזיקן קבר שטייט אַ גרויסע מצבה, וואָס פאַרנעמט אַרום 40 פוס. אָט די מצבה איז אַ טרויעריקער דענקמאָל אויף דער גרעסטער און שוידערלעכסטער טראַגעדיע וואָס די יידישע אימיגראַציע, און די יידישע אַרבעטער באַוועגונג דאָ אין לאַנד האָט איבערגעלעבט.

אין דעם מאַסן־קבר ליגן באַגראָבן די מערסטע פון די 147 קרבנות וואָס זיינען פאַרברענט געוואָרן אין דעם טרויעריק־באַרימטן „טראַיאַנגל" פייער, און אויף דער גרויסער מצבה זיינען אויסגעקריצט די נעמען פון די אַלע קרבנות.

איך קאָן ניט איבערגעבן וואָס ס׳איז פאָרגעקומען אינעווייניק אין דער פעקטאָרי בעת דעם פייער. ווי אַזוי ס׳איז געקומען צו דעם, אַז די אַרבעטער פון דעם שאָפּ האָבן זיך ניט געקענט ראַטעווען און 147 פון זיי זיינען מיט אַזאַ שוידערלעכן טויט אומגעקומען.

די סיבה פאַר וואָס די מיידלעך האָבן זיך פון דעם פייער ניט געקאָנט ראַטעווען איז באַוואוסט: די פירמע, וועלכע איז געווען די ערגסטע און עקספלואַטאַטאָרישע פירמעס אין דער אינדוסטריע פון פרויען־בלוזקעס, האָט געהאַלטן פאָרהאָקט די טיר וואָס האָט געפירט צום אַרויסגאַנג פון דעם שאָפּ. קיינע פאַרזיכערונגס מיטלען קעגן פייער זיינען נאָך דאָן אין דער פאָבריק פון דער „טראַיאַנגל" פירמע, אַזוי גוט ווי אין אַלע אַנדערע שעפּער ניט געווען. וואָלט אָבער די טיר צום אַרויסגאַנג ניט געווען פאַרמאַכט אויף שלאָס און ריגל, וואָלט אפשר צו דעם אומגליק ניט געקומען. די פירמע האָט אָבער געהאַלטן פאַרשלאָסן די טיר, און דאָס האָט געפירט צום אומגליק.

דאָס איז באַוויזן געוואָרן אויף דעם געריכטס־פראָצעס וואָס איז נאָכדעם פאָרגעקומען קעגן די אייגנטימער פון דעם שאָפּ. איך בין די מערסטע צייט פון פראָצעס געווען אין געריכט ווי אַ צושויער. איינער פון די שטאַרקסטע באַווייזן איז געווען דער פאַרסמאַליעטער אושאַק פון דער טיר מיטן שלאָס אויף אים, וואָס די אַנקלאָגע האָט געבראַכט אין געריכט. דער אושאַק איז געווען דער שטאַרקסטער שטומער עדות פון דער אַנקלאָגע געגן די „טראַיאַנגל" באַלעבאַטים. אָבער די אַנגעקלאָגטע האָבן געהאַט ווי זייער פאַרטיידיקער אַ גרויסן און כיטרען אַדוואָקאַט, דעם דעמאָלטדיקן באַרימטן אַדאָוואָקט מאַקס סטויער,

און ער האָט זיי שוין דורך פאַרשיידענע לאָיערשע דריידלעך, גע־האַלפן באַפרייט צו ווערן.

***

איך האָב דאַן געאַרבעט אין אַ פרויען־קליידלעך שאַפּ אויף גרין סטריט לעבן בליקער סטריט. פלוצלונג, אַזייגער פיר בייטאָג, האָט מען אין שאַפּ דערהערט, אַז ס׳איז אַ שרפה אין אַ גרויסן שאַפּ. וואו? האָט מען ניט געוואוסט. איך האָב גלייך אויפגעהערט צו אַר־בעטן, אַ כאַפּ געטאָן מיין הוט און מאַנטל און אַרויסגעלאָפן אין גאַס.

דער טאָג איז געווען אַ שיינער, אַ זוניקער, אַנהייב פרילינג.

„דען גאָט האָט דיר מיט מילדער
האַנט געשיקט אַ צווילינג
אַ שחיטה מיט אַ פרילינג.
דער גאַרטן האָט געבליט
די זון האָט געלויכטן
און דער שוחט האָט געשאָכטן".

(ח. נ. ביאַליק, אין דער שחיטה שטאָט).

ווען איך בין אַרויסגעלאָפן אין גאַס, האָב איך דערזען ווי פון דערווייטן איז דער הימל שוואַרץ פון רויך און איך בין געלאָפן אין דער ריכטונג פון וואַנען ס׳האָט געשפּאַרט דער רויך.

איך האָב וויַיט ניט באַדאַרפט גיין וויַיל דער „טראַיענגל" שאַפּ זיך געפונען אויפן ראָג פערטע גאַס און וועיווערלי פּלייס. ווען איך בין צוגעקומען צום שאַפּ, איז די געבידע שוין געווען אין גאַנצן איינגעוויקלט אין פלאַמען. רויטע פייער־צונגן און דיקע געדיכטע וואָלקנס רויך האָבן געשפּאַרט, זיך געריסן פון אַלע פענצטער. אַ גרויסער עולם איז געשטאַנען פון דער וויַיטן. די פּאָליציי האָט נאָענט ניט צוגעלאָזט, און מיט טויט־צעשרעקענע אויגן, און מיט אַנגסטן זיך צוגעקוקט. מען האָט געזען, ווי מיידלעך זיינען פאַר־צווייפלטע, און פון מיט שרעק אַרויסגעזעצטע אויגן, צוגעלאָפן דאָ צו איין פענצטער, דאָ צו אַ צווייטער. זיי פלעגן צולויפן צו אַ פענצטער, אָבער אַ פייער־צונג פלעגט זיי אַרומנעמען. עס פלעגט

זיך דערטראָגן אַ האַרץ רייסנדיקער יאָמער־געשריי און די מיידלעך פלעגן ניט ווערן, פלעגן פון אויג פאַרשווינדן.

אַ גרופּע מיידלעך זיינען צוגעלאָפן צו אַ פענצטער, וואו דער פייער האָט נאָך ניט דערגרייכט. זיי האָבן אויפגעריסן דעם פענצטער און אָנגעהויבן שפּרינגען. די פייער־לעשער מיט די רעטונגס־נעצן זיינען ניט געווען. איך וויייס ניט פאַר וואָס, צי מחמת זיי האָבן נאָך דאָס די דאָזיקע נעצן ניט געהאַט, אָדער מחמת זיי האָבן נאָך ניט באַוויזן צוצוקומען, די מיידלעך זיינען געשפּרונגען פון 9טן עטאַזש אויפן האַרטן שטיינערנעם אַספאַלט און זיי זיינען אויגנבליקלעך דערהרגעט געוואָרן. יעדעס מאָל וועז אַ מיידל פלעגט אָרונטערשפּרינגען, פלעגט זיך פון עולם אַרויסרייסן אַ פאַרצווייפלטער, וויינענדיקער געשריי.

נאָר אָט האָב איך צוגעזען די שוידערלעכסטע סצענע, וואָס שטייט עד היום פאַר מיינע אויגן ווי אַ פינצטערער קאָשמאַר. ביי איין מיידל, האָט זיך שפּרינגענדיק פון פענצטער, איר מאַנטל פאַרטשעפעט אָן אַ הוק אין וואַנט לעבן פענצטער. זי איז געבליבן הענגען. אַ פייער־צונג האָט דורכן פענצטער איר אַ כאַפּ געטאָן, און זי האָט אַזוי הענגענדיק געברענט ווי אַ פאַקל. איך האָב פון גרויס שרעק מיינע אויגן צוגעמאַכט, און אַרויסגעלאָזט אַ מורא'דיקן געשריי, ווי איך וואָלט פלוצלינג לעבן מיר דערזען אַ פאַרצוקנדיקע חיה. דער גאַנצער עולם האָט, ווי פון זיינען אַרונטער, אָנגעהויבן שרייען, רעווען, און ווייענען. פרויען האָבן געבראָכן די הענט, און היסטעריש געריסן די האָר פון קאָפּ.

ווי לאַנג איך בין געשטאַנען און זיך צוגעקוקט צום פייער, געדענק איך ניט. די פאַליציי האָט צוטריבן דעם עולם. נאָר אַז איך בין אַוועק פון פלאַץ איז שוין געווען גוט פינצטער. דער הימל איז געווען קופער־רויט, און מיר האָט זיך געדוכט, אַז איך זע דעם גיהנום ברענען, וועלכער רוט, לויט דער יידישער לעגענדע, דעם גאַנצן טאָג שבת, און הויבט אָן ווידער ברענען שבת־צו־נאַכט, גלייך ווי דער הייליקער שבת גייט אַוועק.

**
*

יענע גאַנצע נאַכט איז די איסט־סאיד, דער דעמאַלסטדיקער יידישער קוואַרטאַל, געווען אויף. אין קיין הויז האָט מען קיין אויג ניט צוגעמאַכט. אין אַ סך הייזער זיינען די טעכטער וואָס האָבן געארבעט

אין דער פאַבריק פון דער „טראַיענגל"־פירמע, אַהיים ניט געקומען און אַ יאָמערלעכער געווייַן האָט זיך געטראָגן פון יענע הייזער.

אויך דאָס הויז וואו איך האָב דאַן געוואוינט, 281 מאָנראָ סטריט, לעבן דזשעקסאָן סטריט, אַן אַלט, אָפּגעלאָזן טענעמענט הויז, וואָס איז געווען אין גאַנצן באַוואוינט פון אַרעמע שנייַדער־אַרבעטער, האָט געהאַט צוויי קרבנות. אין אייגעם פון די דירות האָט געוואוינט אַ פרוי, אַן אַלמנה, מיט צוויי טעכטער. ביידע מיידלעך האָבן געאַרבעט אין דעם „טראַיענגל"־שאָפּ און אַז זיי זיינען אַהיים ניט געקומען, האָט דער פאַרצווייפלטער יאָמערלעכער געווייַן פון דער פרוי, ממש אַלע אייגוואוינער פון דער הויז די הערצער צעריסן.

אויף מאָרגן, זונטיק, ווען ס׳איז אין די צייטונגען געווען געמאָלדן, אַז די פאַרברענטע קערפּערס געפינען זיך אין שטאָטישן מאָרג, וואָס איז געווען אויף דער עטלעכע און צוואַנציגסטער גאַס, ביים איסט ריווער, בין איך, מיט נאָך אייניקע פון דער הויז, אַוועק מיט דער פרוי אין מאָרג.

די סצענעס וואָס איך האָב געזען אין מאָרג, קאָן איך עד היום ניט פאַרגעסן. דער מאָרג איז געווען פול מיט עלטערן, — טאָטע־מאַמע, ברידער, שוועסטער, קרובים, חתנים, געליבטע, פריינדינעס און יוניאָן־שוועסטער. די קערפּערס זיינען געווען אַזוי פאַרברענט, אַז מען האָט קיין איינע פון די פאַרברענטע, ניט געקאָנט דערקענען.

אָט קומט צו אַ מאַן מיט אַ פרוי צו אַ קערפּער. זיי דענקען, אַז דאָס איז זייער קינד. אַ פאַרצווייפלטער היסטעריישער געשריי לעכערט דורך די לופט אין מאָרג, אָבער עס ווערט גלייך שטיל, ווייל די טאָטע־מאַמע ווייסן ניט, זיינען ניט זיכער צי עס איז זייער טאָכטער, און אַ שטיקל האָפענונג הויבט אָן טליען אין זייערע הערצער, אפשר איז זייער קינד ניט אומגעקומען, אפשר לעבט זייער טאָכטער.

און אָזוי האָבן זיך די דאָזיקע האַרצרייסנדיקע סצענעס יעדע מינוט ווידערהאָלט.

די סצענעס זיינען געווען אָזוינע שווערע, פיינלעכע, אַז אָפילו די פאַרהאַרטעוועטע מאָרג־באַדינער האָבן ניט געקאָנט אויסהאַלטן זייערע טרערן.

**
*

אָבער די אומגעקומענע לעבנס פון די 147 פאַרברענטע אַרבעטער־מיידלעך אין דעם „טראַיענגל"־פייער זיינען ניט געווען אומזיסט. דער

טויט פון די 147 אַרבעטער־מיידלעך האָט געבראַכט צו דעם, אַז די אַרבעטער אין די שעפּער און פּעקטאָריס זאָלן פון דאַן אָן פאַרזיכערט און באַשיצט ווערן, אַז אַזוינע טראַגעדיעס זאָלן מער ניט פּאַרקומען. די „טראַיענגל"־טראַגעדיע האָט אויפגערודערט דאָס לאַנד. האָט אַרויסגערוקט צום פּראָטעסט פון פּאָליטישן לעבן יונגע פּאָליטיקער מיט ליבעראַלע מיינונגען און נייגונגען. אַזוינע, ווי דער פאַרשטאַרבענער ניו יאָרקער גאָווערנער, אל. סמיט, און דער נאָכדעם באַרימטער אַמעריקאַנער פּרעזידענט, פרענקלין דעלאַנאָ רוזוועלט, וועלכע זיינע דאָן געווען סענאַטאָרן אין ניו יאָרקער סטייט סענאַט: פרענסיס פּויר־קינס, די שפּעטערדיקע אַרבעטס־מיניסטאָרשע אין רוזוועלט קאַבינעט: מאוד שוואַרץ, די שפּעטערדיקע סטעיט לייבאָר קאָמישאָנער פון ניו יאָרק סטייט, און אַנדערע. זיי האָבן אָנגעהויבן אַ באַוועגונג צו שאַפן פּעקטאָרי־אינספּעקטאָרס, און צו שאַפן געזעצן, וואָס זאָלן צווינגען אַרבעטס־גבעער אייגצואַרדענען אין זייערע פאַבריקן פאַרשיידענע פאַרזיכערונגס־מיטלען געגן פייערן, און פון דאָן אָן זיינען שוין אין ניו יאָרק אַזוינע אומגליקן ווי דער „טראַיענגל"־פייער ניט פאַרגעקומען.

קאַפּיטל 15.

מיין אָנהייב אַלס שרייבער; מיין ערשטע דערציילונג; מיינע צוויי נעמען

מיין לעבנס טרוים, מיין הייסער וואונטש און באַגער, וואָס האָט געגעסטיגט אין מיין האַרץ, און מיין מוח זינט מיין קינדהייט, — צו זיין אַ שרייבער, איז מקויים געוואָרן. אין אויגוסט 1912, איז אין דער „פרייער אַרבעטער שטימע", אָפּגעדרוקט געוואָרן מיין ערשטע דערציילונג מיטן נאָמען: „אַ מאַמע".

אין האָב אין דער ערשטער אָפּטיילונג פון די געשיכטע פון מיין לעבן שוין געשריבן ווי אַזוי די טינט האָט מיך שוין אַ ביס געטאָן ווען איך בין נאָך געווען אַ יונגער יינגל. שוין דאָן, אין מיין פּריסטער יוגנט, האָב איך שוין געהאַט גוואַלדיקע תשוקה צו שרייבן, און איך

פלעג שרייבן מעשה׳לעך אין יידיש און אין העברעאיש. מיין ערשטער אַרויספאָר, מיין דעביו אַלס שרייבער, האָב איך נאָך געמאַכט אין 1906, וועו איך בין אַלט געווען 18 יאָר. איך האָב דאַן אָפגעדרוקט אין פּע־ טערבורגער „פריינד", אַ קאָראָספּאָנדענץ פון מיין שטעטל ראָזשינאָי, אונטערן נאָמען: בן דוד. מיט אַ יאָר שפּעטער, האָב איך אָפּגעדרוקט אַ קאָראָספּאָנדענץ אינם אַרגאַן פון דעם „עס־עס" פאַרטיי, „דער נייער וועג", וועגן דער פּאַרטיי־טעטיקייט ביי אונדז אין שטעטל, מיט דעם האָט זיך מיין ליטעראַרישער באַרוף אויף דערווייל געענדיקט. אָבער די גאַנצע צייט האָט עס מיך אינווייניק געמאַנט, געדרוקט, און די הענט האָבן מיך געביסן צו שרייבן. און איך האָב, ווי נאָר איך האָב געהאַט אַ פּרייַ שטיקל צייט, געשריבן מעשה׳לעך, דערציילונגען און סקיצן. געשריבן און צעריסן. אין זומער פון 1908, וועו אין ווילנע האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגיין דער באַרימט־געוואָרענער ליטע־ ראַרישער זשורנאַל: „די ליטעראַרישע מאָנאַטסשריפטן", רעדאַקטירט פון: ש. ניגער, ש. גאָרעליק און א. ווייטער, האָב איך צוגעשיקט צו ניגערן פּריוואַט, (ניט צום דרוקן אין זשורנאַל), אַ דערציילונג מיטן צוועק צו הערן זיין מיינונג. ניגער האָט מיך געענטפערט מיט אַ פּאָסט־קאָרטל, וואו ער האָט געשריבן די פאָלגנדיקע וועדטער:

— „איך זע אין אייער דערציילונג קאָנטיקע סימנים פון אַ טא־ לאַנט. שרייבט ווייטער".

פון ניגערס פּאָר וועדטער האָב איך זיך דערפילט ווי אויפן זיבעטן הימל. זיי האָבן מיך באַגייסטערט און דערמוטיקט צו שרייבן ווייטער. אָבער צו קיין ממשותדיקעס איז עס ניט געקומען. איך האָב ניט צוגעשיקט קיין דערציילונג צו אַ רעדאַקציע, — אַ טעגלעכע, וועכנטלעכע, אָדער מאָנאַטלעכע, צו האָבן עפּעס געדרוקט.

אין אַמעריקע, האָב איך די ערשטע יאָרן פון מיין זיין אין לאַנד, צוליב מיין ביטערן עקאָנאָמישן צושטאַנד, מיין ניט קאָנען זיך אייי־ אַרדענען עקאָנאָמיש, און צוליבן שוועכן קאָמף פאַרן שטיקל ברויט,— ווייניק געשריבן. אָבער אין זומער פון 1912, האָב איך אָנגעשריבן אַ דערציילונג מיטן נאָמען: „אַ מאַמע", און זי אַוועקגעשיקט צו דער „פרייַ אַרבעטער שטימע", וועלכע איז דאַן רעדאַקטירט געוואָרן פון ש. יאָנאָווסקי, און וואו אַלע שפּעטער באַוואוסט־געוואָרענע יידישע דיכטער און דערציילער אין אַמעריקע, האָבן דעביוטירט מיט זייערע ערשטלינגע. איך האָב זיך אויף דער דערציילונג אונטערגעשריבן:

ז. שער. און ניט מיט מיין אמתן פאַמיליען נאָמען, — שערעשעווסקי. און אין צוויי וואָכן אַרום איז די דערציילונג, מיין ליטעראַרישער ערשטלינג, פּראָמינענט געדרוקט געוואָרן אין דער „פרייַע אַרבעטער שטימע". זי האָט פאַרנומען פיר קאָלומס אין דעם דעמאָלטדיקן גרויסן פאָרמאַט פון דער „פרייַע אַרבעטער שטימע". דאָס איז געווען דער ערשטער אַרויספאָר מיינער ווי אַ דערציילונגס־שרייבער.

פאַר וואָס האָב איך זיך אויף דער דערציילונג אונטערגעשריבן: ז. שער און ניט זעליג שערעשעווסקי, ווי מיין אמתער נאָמען איז? איז דאָך דער נאָמען שערעשעווסקי אַ זייער באַוואוסטער און בכבודיקער נאָמען אין רוסלאַנד און אין פוילן, וואָס מיינע אָבות אָבותי האָבן געטראָגן און וועלכער איז געווצלעך אויך איצט מיין נאָמען. אַ נאָמען מיט וועלכן מען דאַרף זיך אָסור שעמען. טאָ פאַרוואָס האָב איך געביטן מיין נאָמען און האָב זיך אויף מיין ערשטער דערציילונג אונטערגעשריבן ז. שער?

שולדיק איז אין דעם געווען ש. יאַנאָווסקיס דאָן באַרימטער „בריוו־קאָסטן", אין דער אַמאָליקער „פרייַע אַרבעטער שטימע".

די „פרייַע אַרבעטער שטימע" אונטער ש. יאַנאָווסקיס רעדאַקציע, האָט געשפּילט אַ זייער וויכטיקע ראָלע אין דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע אין דערמוטיקן און אַנטוויקלען יונגע טאַלאַנטן אין דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע. די „פרייַע אַרבעטער שטימע", איז געווען די בינע, וואו אַלע אַנהייבער אין דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע, — אַלע שפּעטער באַוואוסטע דיכטער, דערציילער און עסייאיסטן אין דער היגער יידישער ליטעראַטור האָבן געשטעלט זייערע ערשטע טריט. צו ווערן געדרוקט אין דער „פרייַע אַרבעטע שטימע", אונטע יאַנאָווסקיס רעדאַקציע, איז פאַר אַ יונגן שרייבער געווען אַ כבוד און אַן אַטעסטאַט. מחמת יאַנאָווסקי איז געווען אַ שטרענגער רבי, וואָס איז שייך ליטעראַטור. און אַ קאַנטשיק האָט ער געהאַט, — זיין באַרימטן, „בריוו־קאָסטן" — מיט וועלכן ער האָט געשמיסן מיט אייזערנע ריטער ביז בלוט. און ווי איז געווען צו יענעם אַנהייבער־שרייבער אויף וועלכן ס׳איז געפאַלן יאַנאָווסקיס קאַנטשיק. ער האָט דערזען זיין באָבען פון יענער וועלט, און ער האָט שוין זיין פּנים פאַר באַקאַנטע נישט געהאַנט וויזן. אַזוינע אויסדרוקן אין זיין „בריוו־קאָסטן", ווי: „גייט נייען שיך: איר האָט ניט קיין ברעקל טאַלאַנט": טוט בעסער אַ נוצלעכערע אַרבעט ווי שרייבן" — זיינען

שוין געווען די מילדסטע. די אָנהייבער שרייבער, וועלכע האָבן געוואָלט דעביוטירן מיט אַ דערציילונג אָדער ליד, אין דער „פרייע אַרבעטער שטימע", האָבן געציטערט אימת־מות פאַר יאַנאָווסקיס „בריוו־קאַסטן".

וועו איך האָב אָנגעשריבן מיין דערציילונג „אַ מאַמע", האָב איך באַשלאָסן צו שיקן די דערציילונג צו דער „פרייע אַרבעטער שטימע", אָבער איך פלעג לייענען יאַנאָווסקיס „בריוו־קאַסטן", און זיינע, ווי פיילן־שאַרפע, ענטפערס, צו די, וועמענס זאַכן זיינען אים ניט געפעלן געווארן, און ס׳איז מיר אַ פרעסטל דורכגעאַנגען איבערן לייב, וועו איך האָב אַ טראַכט געטאָן: טאָמער וועט אים מיין דערציילונג ניט געפעלן וועלן, און ער וועט מיך, אין „בריוו־קאַסטן" אָפּגיסן מיט אַ קאַלט שפּעל וואַסער; „ווי וועל איך קאָנען וויזן מיין פּנים צו לאָנדסלייט, פרייַנט און באַקאַנטע, דערהויפּט צו באַקאַנטע מיידלעך?"... און איך האָב זיך דערטראַכט צו אַ מיטל: איך וועל ענדערן מיין פאַמיליע נאָמען. מוז איך עס זיך אונטערשרייבן מיט מיין פולן נאָמען, שערעשעווסקי, וואָס האָט גאָנצע עלף אותיות? עס וועט זיין געגוג דריי אותיות, און איך האָב אָפּגעהאַקט כמעט דריי חלקים פון מיין פאַמיליע נאָמען, האָב אויף דער דערציילונג זיך אונטערגעשריבן: ז. שער, און זי אַוועקגעשיקט צו דער „פרייע אַרבעטער שטימע".

אַוועקגעשיקט די דערציילונג, האָב איך מיט אומגעדולד, און מיט האַרץ־קלאַפּעניש געוואַרט אויף יאַנאָווסקיס ענטפער אין „בריוו־קאַסטן". דערזען דעם נעקסטן פרייטיק די „פרייע אַרבעטער שטימע", אויף די צייטונגס־קיאָסקן, האָב איך צום אַלעם ערשטן, ווי איך האָב געקויפט די צייטונג, זיך אַ כאַפּ געטאָן צו לייענען דעם „בריוו־קאַסטן" און דערזען אַ ענטפער צו ז. שער. פון אומגעדולד, האָט מיר גענומען האַמערן אין קאָפּ און אין האַרצן און שווינדלען פאַר די אויגן. אין די ערשטע פאַר רגע׳ס איז מיר פאַר די אויגן אַזוי טונקל געווארן, אַז איך האָב ניט געקאָנט איבערלייענען די פּעטיט־אותיות פון „בריוו־קאַסטן". דאָס האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט און איך האָב איבער־געלייענט:

— „ז. שער, — אייער דערציילונג איז זייער אַ גוטע. ס׳וועט קירצלעך זיין געדרוקט. איר האָט טאַלאַנט. קומט אַריין אין רעדאַקציע, מיר ווילן זיך מיט אייך באַקאַנען".

מיין האַרץ האָט אָנגעהויבן ציטערן אין טאַנצן פון גרויס פרייד. פון דער אָנדער זייט אָבער, האָט עס שוין מיך פאַרדראָסן, פאַר וואָס איך האָב געענדערט מיין פאַמיליע נאָמען. — „צו וואָס האָב איך עס באַדאַרפט טאָן? — האָט עס מיר געערגערט, — איצט וועט קיינער ניט וויסן, אַז איך בין אַ שרייבער, אַז מיינע אַ דערציילונג האָט זיך געדרוקט אין דער „פרייַ אַרבעטער שטימע".

אַ פּאָר טעג נאָכדעם ווי מיין דערציילונג איז געווען געדרוקט, בין איך אַריין אין דער רעדאַקציע פון דער „פרייַ אַרבעטער שטימע", וועלכע האָט זיך געפונען אויפן ערשטן עטאַזש פון אַן אַלטער געביידע אויף דיוויזשאָן סטריט לעבן קאָנאַל סט. און זיך פאָרגעשטעלט פאַר יאַנאָווסקין. אין רעדאַקציע האָט זיך דאָן געפונען דער דאָן נאָך ניט באַקאַנטער, אָבער נאָכדעם זייער באַוואוסטער שרייבער, מ. אַשעראָוויטש, און יאַנאָווסקי האָט אויסגעשריען:

— „אַשעראָוויטש! קומט אַהער און באַקאַנט זיך מיט אַ טאַלאַנט!"

אַ שטיקל צייט שפּעטער בין איך געוואָרן טעטיק אין אַרבעטער רינג. (אין דער טרייד יוניאָן באַוועגונג בין איך שוין פון פריער געווען טעטיק), איך בין דאָן געווען טעטיק אין דער באַוועגונג פאַר יידישע קינדער־שולן אין אַרבעטער רינג. אין 1913, בין איך דער־וויילט געוואָרן אין דעם בילדונגס־קאָמיטעט פון אַרבעטער רינג, אין וועלכן איך בין געווען צוערשט דער פאַרזיצער און דערנאָך דער סעקרעטאַר. אין די אַלע באַוועגונגס־טעטיקייטן מיינע, בין איך געגאַנגען אונטערן נאָמען, — שערעשעווסקי. איך האָב דאָן געדרוקט אַ סך דערציילונגען אין פאַרשיידענע צייטשריפטן אונטערן נאָמען — ז. שער. און ס'איז מיר אויסגעקומען צו זיין אין דער ראַלע פון אַ נסתר. אַלע פרייַנד מיינע אין די באַוועגונגען, מענטשן אָנגעזעענע, האָבן זיכער געלייענט מיינע דערציילונגען, זיי האָבן אָבער ניט געוואוסט, אַז דער ז. שער בין איך עס, ווייל זיי האָבן מיך געקאָנט ווי שערעשעווסקי און גיין שרייען: „אַני שלמה", האָב איך זיך געשעמט. האָב איך שוין חרטה געהאַט פאַר וואָס איך האָב געענדערט מיין פאָמיליע־נאָמען אויף ז. שער. אָבער פאַרפאַלן. און אַזוי בין איך פאַרבליבן. מיט צוויי נעמען. — אַלס שרייבער: ז. שער, און ווי אַ טוער אין פאַרשיידענע באַוועגונגען: ווי — זעליג שערעשעווסקי.

ווייל איך דאַ, אין שייכות מיט מיינע צוויי נעמען, דערציילן אַ פּאָר עפּיזאָדן:

**
*

איך האָב געדרוקט דערציילונגען, אָבער אַ לעבן האָב איך געגעמאַכט פון אַרבעטן אין שאַפּ, פון נייַען פרויען־קליידלעך. (סקוירטס) אַכטצן יאָר האָב איך געאַרבעט אין די קלאָוק און סקוירט שעפּער.

איך בין געווען טעטיק אין דעם סקוירט מאַכער לאָקאַל 23. און סיי אין דער יוניאָן און סיי אין די שעפּער וואו איך האָב געאַרבעט, האָט מען ניט געוואוסט, אַז איך בין עס דער ז. שער, וואָס שרייבט דערציילונגען. מען האָט מיך דאָרטן געקענט, אַלס שערעשעווסקי.

איך פלעג זיצן ביי דער אַרבעט און נייַען סקוירטס. די אָפּעריישאָרס, צווישן וועלכע, מאַנכע זיינען געווען גאַנץ באַלעזענע און אינטלעגענטע מענטשן, פלעגן זיצנדיק ביי דער אַרבעט, פיל מאָל דעבאַטירן צווישן זיך איבער די אַרטיקלען, און דערציילונגען, וועלכע זיי האָבן גלייַענט אין די טעגלעכע און וועכנטלעכע יידישע צייטונגען. פיל מאָל פלעגן זיי ריידן וועגן מיינע אַ דערציילונג און עס לויבן, דערהויפּט וועו איך האָב אָפּגעדרוקט אַ שאַפּ־דערציילונג, ניט וויסנדיק, אַז איך בין עס דער שרייבער פון דער דערציילונג, איך פלעג זיך פילן געשמייכלט. אָבער פון דער צווייטער זייט, האָט מיך געגריזשעט אַ פאַרדראָס, פּאָר וואָס זיי ווייסן ניט, אַז איך בין עס דער שרייבער. אָבער פאַרפאַלן, זאָגן זיי, אַז אַני הגבר, אַז איך בין עס דער שרייבער, האָב איך זיך געשעמט. און ס׳קאָן זיין, פלעג איך אַ טראַכט טאָן, אַז זיי וועלן מיר גאָר ניט גלויבן. איך האָב געקענט די אַרבעטער, זיי זיינען געווען גאַנץ נישקשהדיקע לצים און קיבעצער. קיבעצן איינער דעם אַנדערן. און אַ מאָל אויך אַריינזאָגן אין דער זיבעטער ריפּ, איז געווען איינע פון די איבלען אין די שעפּער, וועלכע פלעגן זיך אַמאָל ענדיקן זייער טראַגיש. ס׳קאָן זיין, האָב איך מיך אָפּגעגעבן אַ חשבון, אַז וועו איך זאָג זיי, אַז איך בין עס דער שרייבער, וועלן זיי מיך אָנקוקן מיט אַ חוזק־שמייכעלע און זאָגן: „זעט נאָר דעם צעלייגער, ער וויל זיך פּוצן אין פרעמדע פעדערן" — און מאַכן פון מיר דאָס גרעסטע געלעכטער. האָב איך שוין בעסער מיט פאַרדראָס אין האַרצן געשוויגן, און קיינעם ניט געזאָגט, אַז איך בין עס דער שרייבער.

אָבער איין מאָל האָט מיך דער נאָמען ז. שער ממש געראַטעוועט פון צו קריגן פּעטש און אונטערגעשלאָגענע אויגן פון אַן אַרבעטער אין אַ שאַפּ.

איך האָב דאַן געאַרבעט אין אַ סקוירט שאַפּ אויף דער 21סטער גאַס. דער שאַפּ איז געווען אין גאַנצן אַ גאַליציאַנער. ד. ה. סיי דער באַלעבאָס און סיי אַלע אַרבעטער, זיינען געווען גאַליציאַנער לאַנדס־לייט.

די אַרבעטער אין שאַפּ, זיינען געווען פרומע. זיי פלעגן זיצן ביי דער אַרבעט מיט צוגעדעקטע קעפּ. — אין היטלען, קאַפּעליושן, אָדער אין יאַרמעלקעס.

צווישן די אָפּעריייטאָרס איז געווען אייגער, וועלכן מען האָט גערופן: יאַנקעלע. דער דאָזיקער אָפּעריייטאָר איז געווען אַן איידעלער יונגערמאַן. ער האָט אויסגעקוקט צו זיין אַ באַלעבאַטיש קינד. אין דער היים, אין דער גאַליציאַניש שטעטל, האָט ער געזונגען ביי אַ חזן. ער איז געווען זייער אַ שיינער, אַ הויכער, מיט אַ קאָפּ שוואַרצע געקרויזטע האָר, מיט גרויסע, שוואַרצע, ברענענדיקע אויגן, און מיט אַ שוואַרץ קאָמעץ־בערדל. (דער דאָזיקער יאַנקעלע איז נאָכדעם געוואָרן באַוואוסט אַלס דער באַקאַנטער חזן, יעקב ראָפּאָפּאָרט).

ער האָט געהאַט אַ גוטע, שטאַרקע טענאָר שטימע און אַ זיסן קול־נגינה. פלעגט ער זיצן ביי דער אַרבעט און כסדר זינגען חזנישע שטיקלעך מיט אַזאַ מתיקות, אַז ס׳פלעגט צעגיין איבער אַלע גלידער. אָבער אַ בעל־מלאָכה, אַן אָפּעריייטאָר, איז ער געווען אַ שוואַכער.

איך האָב צו יענער צייט אָפּגעדרוקט אַ סקיצע אין דער „נייער פּאָסט", מיטן נאָמען: „דער זעלבער מבין". וואו איך שילדער אָט אַזאַ אָפּעריייטאָר, מיטן נאָמען מנשה, וועלכער פלעגט ביי דער אַרבעט זינגען, מיט אַ זיס קול, חזנישע שטיקלעך, אָבער אַן אַרבעטער איז ער געווען אַ קאַליקע, ער פלעגט אַלע מאָל צוריקקריגן זיין פּאַר־טיקע אַרבעט צום „פיקסן" (פאַרריכטן), און איינמאָל האָט זיך דער קלאָוק־באַלעבאָס צו אים אָפּגערופן:

— איי מיסטער מנשה, מיסטער מנשה, פאָלגט מיך און ווערט בעסער אַ חזן, קיין גוטער קלאָוק אָפּעריייטאָר וועט איר שוין קיינ־מאָל ניט זיין.

מנשה האָט זיך געפילט באַלידיקט פון באַלעבאָס רייד, אָבער די רייד איז אים גוט אַריין אין זינען און ער האָט באַשלאָסן: זאָל

זיין וואָס עס וויל זיך. ער וויל מער די קלאָוקס ניט קאָנען. ער וועט אָנהייבן זוכן אַ שטעלע אַלס חזן.

ס׳איז דאָן געווען פאַר די ימים נוראים, וועז ס׳איז אַ גרויסע נאָכפראָגע אויף חזנים. ער האָט פאַרלאָזן אַ בערדל, האָט אָפגעזוכט אַ שולכל אין אַ קליין שטעטל, לעבן ניו יאָרק, וואָס האָט אַנאָנסירט פאַר אַ חזן, און ער איז דאָרט געקומען דאָוועגען פרייטיק צו נאָכט אַ קבלת־שבת אויף פראָבע. ער האָט אינם דאָוועגען אַרייגגעטאָן זיין גאַנץ האַרץ און נשמה. ער האָט זיך געפליסט, אַז דאָס דאָוועגען זאָל אַרויסקומען וואָס בעסער, און ער איז געווען זיכער, אַז זיין קבלת־שבת דאָוועגען האָט אויסגענומען.

נאָכן דאָוונען איז צו אים צוגעקומען אַ קאָמיטעט פון די שול־גבאים, אָן וועמענס מבינות זיין שיקזאָל איז געווען אָפהענטיק, און מנשה׳ן איז פינצטער געווארן אין די אויגן. בראש פון די גבאים, דער הויפט מבין, הייסט, עס, איז געווען זיין קלאָוק באַלעבאָס, וועלכער האָט זיך אָפגערופן:

— עפּעס, מיסטער מנשה, איז אייער דאָוועגען ניט אַרויסגעקומען אַזוי פייגלדיק, ס׳איז געווען אָן טעם. ביי דער ניי־מאָדישן פלעגט זיך אייך עפּעס זינגען מיט מער טעם. איך דענק מיסטער מנשה, אַז איר זאָלט זוכן אַ שטעלע אין אַן אַנדער שול... — און די איבע־ריקע גבאים האָבן צוגעשטימט.

מנשה איז אַרויס פון דעם שולכל אַ דערשלאָגענער און ער האָט אַרויסגעבורטשעט: — „דער שוואַרץ יאָר זאָל עס נעמען... אומעטום דער זעלבער מבין“...

דאָס איז דער אינהאַלט פון דער סקיצע.

אַז די אַרבעטער אין דעם סקוירט שאָפּ, וואו איך האָב געאַרבעט, האָבן זיך מאָנטיק פרי געזעצט צו דער אַרבעט, און ווי עס פּאַסירט, געגומען איינער דעם אַנדערן קיבעצן, האָט איינער פון די אָפּעריייטאָרס, אַן עלטערער מאַן, אַ נידעריקער, אַ געפּאָקטער, מיט רויטע בעקעלעך, קלוגע אויגן, און מיט אַ געדיכטע ברוינע באָרד, דורכגעפלאָכטן שוין מיט אַ סך גרויע האָר, ברוך האָט ער געהייסן, און וועלכער פלעגט זיצן ביי דער אַרבעט אין אַ שוואַרצן, האַרטן, קיילעכדיקן קאָפּעליוש, זיך אָפּגערופן צו די אָפּעריייטאָרס:

— הע, לאָפּאָצאָנעס! עץ האָט אין דער „נאָער פּוסט“ פון דער וואָך געלאָיענט די מאַסע, דער זעלבער מאַיבין פון שראָבער שער? —

און אָנשטעלנדיק זיינע אויגן מיט אַ כיטרען שמייכעלע אין זיי אויף יאַנקעלען זיך אָפּגערופן: אוי, יאַנקעלע, יאַנקעלע, אַ ברוך צו דאַנע יורן, ביסט געווען אַ קאַליקע און וועסט בלאַבן אַ קאַליקע... ביסט אַ קאַליקע באַם נאַיען קלאַידלאַך, און אַ קאַליקע באַ חזונעס... די מאַסע איז פונקט אָנגעמוסטן אָף דיעך... — און ער האָט זיך הילכיק צעלאַכט.

יאַנקעלעס אויגן האָבן זיך אָנגעצונדן ווי צוויי ברענענדיקע האָליווועשקעס. ער האָט זיך געגעבן אַ שטעל אויף און מיט פּאַרביילטע קולאַקעס צוגעלאָפּן צו ברוכן, האָט מיט די קולאַקעס געמומען קלאַפּן אין געשטעל פון די ניי־מאַשינען און מיט אַ כעס־ווילדן, און רצח׳דיקן קול, אויסגעשריען:

— הערט אויף, זוג איך אייך!... פּאַרמאַכט אייער פּיסק, אָט די מינוט, זוג איך אייך, איר הערט!... וואַרים עך וועל אייך..— און פון ברענענדיקן כעס האָבן זיך אים די וועלטער געשטעלט אין האַלדז, אַז ער האָט מער קיין וואָרט ניט געקענט אַרויסרעדן. ער האָט שווער געאָטעמט, און ער האָט מיט אַ געזונקענעם קאָפּ, זיך קוים דערשלעפּט צו זיין ניי־מאַשין.

אין שאָפּ איז געווען שטיל, אַ שווער געדריקטע שטימונג האָט באַהערשט אַלע אַרבעטער. דער עלטערער אָפּעריטאָר, ברוך, איז געווען בלייך, אַזש וויים, ווי דאָס בלוט וואָלט אַרויסגערונגען פון זיין פּנים, און ער האָט שוין אַ גאַנצע טאָג מער קיין וואָרט ניט אַרויסגערעדט.

איך בין געזעסן ביי מיין ניי־מאַשין אַרייַנגעטאָן אין דער אַרבעט און האָב אויך קיין וואָרט ניט אַרויסגערעדט. פון איין זייט האָב איך עפּעס דערפילט אַ ציטער און אַ שוואַכקייט אין מיינע קני, און פון דער צייטער זייט, האָב איך זיך דערפילט צופרידן און גליקלעך, וואָס אין שאָפּ קען מען מיר אַלס שערעשעווסקי, און קיינער ווייסט ניט, אַז דער שרייבער פון דער סקיצע, ז. שער, בין איך עס. איך בין געווען זיכער, אַז וען יאַנקעלע וואָלט געוואוסט, אַז איך בין עס דער ז. שער, וואָלט ער מיר דערלאַנגט פייערדיקע פּעטש און איך וואָלט יענעם טאָג אַוועק פון שאָפּ מיט אונטערגעשלאָגענע אויגן.

**
*

דער נאָמען, ז. שער, האָט מיך יענעם מאָל גערעטעוועט פון צו

קריגן פעטש און אונטערגעשלאָגענע אויגן אין סקוירט שאַפּ. און דער נאַמען שערעשעווסקי, איז מיר גוט צוניץ געקומען און שטאַרק אַרויסגעהאָלפן אין אַ צווייטע, גאָר וויכטיקע געשעעניש אין מיין לעבן. און הגם דאָס באַלאַנגט שוין צו אַן אַנדער טייל פון מיין לעבנס־געשיכטע, צו מיינע איבערלעבונגען אין דער ערשטער וועלט־מלחמה. וועל איך עס פונדעסטוועגן דאָ דערציילן.

דאָס איז געווען אין דער ערשטער וועלט־מלחמה. ווי אַן אַמע־ריקאַנער בירגער, און דאַן נאָך ניט קיין פאַרהיירעטער, האָט מען מיך, ווען אַמעריקע איז אַריין אין דער מלחמה, געזומען אין דער אַמערי־קאַנער אַרמיי, מיך געשיקט אין פראַנקרייך צו קעמפן און פאַרגיסן מיין בלוט אויף די פראַנצויזישע שלאַכט־פעלדער, „צו מאַכן דער וועלט זיכער פאַר דעמאָקראַטיע", און דער הויפּט, צו ראַטעווען פראַנקרייך. איך בין פאַרוואונדעט געוואָרן, געקראָגן פון דער אַמערי־קאַנער רעגירונג דעם צווייטן העכסטן מעדאַל, — דעם „פוירפּל האַרט" מעדאַל". אין איך האָב טאַקע אין „פאַרווערטס", און אין אַנדערע צייטשריפטן, אָפּגעדרוקט אַ צאָל מלחמה־דערציילונגען.

אַז מען האָט די געדערעפּטעטע רעקרוטן געבראַכט אין סאָלדאַטן־קעמפּ, האָט מען זיי נאַטירלעך, אָנגעהויבן „דרילן" (מושטירן). דער־הויפּט האָט מען אונדז, די ערשטע צייט, געדרילט אין מאַכן איבונגען און מאַרשירן, צו גיין אין „סטעפּ", (פוס־טריט) לויט די מיליטערישע רעגולאַציעס. געדרילט האָט אונדז אַ ליוטענאַנט, מיט נאַמען גרעהם. ער איז געווען אַ הויכער, גאַנץ דיקער יונג און שטרענגער דיס־ציפּלינאַר וואָס איז שייך מיליטערישע רעגולאַציעס און פליכטן, הגם אין אַלגעמיין, איז ער געווען זייער אַ גוטער און יושרדיקער מענטש, איז ער אָבער ביים דרילן געווען זייער שטרענג. מיר, די רעקרוטן, פלעגן מאַרשירן, און ער פלעגט שטיין פון דער ווייטן, און אויף זיין געזונטער געמבע הויך שרייען: „לעפּט, רייט — לעפּט, רייט — וואָן—טו—טרי—פאָור, לעפּט, רייט, לעפּט, רייט — (לינקס, רעכטס, לינקס, רעכטס, איינס, צוויי, דריי, פיר, לינקס, רעכטס, לינקס, רעכטס)... און אַז ער האָט דערזען פון דער ווייטנס, אַז אַ סאָלדאַט גייט ניט אין „סטעפּ", פלעגט ער אַרויסדונערן:

— פרייוועט סמיטה איז „סטעפּ"! פרייוועט בלום אין „סטעפּ"!

— אָבער אַז עס איז אים אויסגעקומען צו אויסשרייען מיין נאַמען, שערעשעווסקי, איז אים ווי דער לשון אָפּגענומען געוואָרן. מיין נאַמען

האָט זיך אים געשטעלט אין האַלדז ווי אַ בײן, און ער האָט בשום אופן ניט געקענט אויסשרייען מיין נאָמען, פלעגט ער דאַרפן צולויפן צו מיר און מיך באַפעלן צו מאַרשירן אין „סטעפּ".

דער ליוטענאַנט גרעהם האָט געהאָט פון מיר געבראַכט צרות. אוסשרייען מיין נאָמען האָט ער ניט געקענט, און יעדעס מאָל צולויפן צו מיר, איז אים, ווייזט אויס, אַלס דיקן מענטש, געווען שווער, האָט ער נאָך אייניקע מאָל צולויפן צו מיר מיך אויפגעגעבן, מיך גענאַזט צו רו און איך האָב מיך געלאָזט וואוילגיין. איך האָב מאַרשירט ווי עס האָט זיך געלאָזט, ווי אַ קליין־שטעטלדיקער ייד שבת נאָכן קוגל.

***

אַ צווייטע פּאַסירונג, שוין אַ מער ערנסטע, אויך אין פּאַרבינדונג מיט מיינע איבערלעבונגען אין דער מלחמה, וואו מיין נאָמען, שערעשעווסקי, האָט מיך שטאַרק אַרויסגעהאָלפן, און מיך ממש גערַאַטעוועט פון אַ צרה, איז שוין געווען אין פראַנקרייך.

אונדזער רעגימענט איז אָנגעקומען אין פראַנקרייך, אָנהייב יולי, און מען האָט אונדז אייגעקוואַרטירט אין אַלטע פראַצוויזישע באַראַקן הינטער דער פראָווינץ־שטאָט, לעמאַן. און די עטלעכע וואָכן וואָס מיר זיינען דאָרט געווען, אַיידער מען האָט אונדז געשיקט צום פראָנט, אין די ערשטע רייען טרנשייען, האָט מען אונדז געהאַלטן אין איין דרילן, דערהויפּט אין „רייפל־רעגטש". דאָס הייסט אין לערנען ווי צו שיסן אין ציל.

דער „רייפל־רעגטש" האָט זיך געפונען אַרום צען מייל פון אונדזערע באַראַקן. פלעגן מיר אַלע טאָג דאַרפן מאַרשירן הין און צוריק, צו און פון „רייפל־רעגטש", אַרום 20 מייל. ביים „רייפל־רעגטש", פלעגן מיר דאַרפן זיין אַכט אַ זייגער אין דער פרי, פלעגט מען אונז יעדן טאָג אויפוועקן פיר דעם זייגער פאַרטאָג, און נאָכדעם ווי מיר פלעגן עפּעס אָפּעסן אָנבייסן, פלעגן מיר גלייך אָוועקמאַרשירן צום „רייפל־רעגטש" וואו ס'האָבן זיך געפונען ציל־ברעטער און מען האָט אונדז געאיבט צו שיסן אין ציל. ביים „רייפל־רעגטש" פלעגן מיר זיין ביז פיר דעם זייגער בייטאָג, און נאָכדעם פלעגן מיר מאַרשירן צוריק צו אונדזערע באַראַקן.

די טעג זיינען געשטאַנען הייסע, פאַרנדיקע. יעדער סאָלדאַט

פלעגט דאַרפן טראָגן אויפן פלייצע אַ „פּעק" (פּאַק) און צוזאַמען מיט דער ביקס, דעם אַמוניציע־גאַרטל, די האַנט־גראַנאַטן, דעם העלמעט, די גאַז־מאַסקע, און דעם קאַנטין מיט וואַסער, האָבן מיר געטראָגן אַרום הונדערט מיט 25 פונט, אויב ניט מער. קען מען זיך שוין פאָר־שטעלן, ווי אויסגעמאַטערט מיר זיינען געווען, וועז מיר זיינען אַרום אַכט דעם זייגער אין אָוונט אָנגעקומען אין די באַראַקן. די פיס זיינען געווען פול מיט פּאָכירעס און האָבן שרעקלעך ווייַ געטאָן. אונדז איז אָפּילו ניט אָנגעגאַנגען דאָס עסן סאָפּער. שטאַרק מידע, פלעגן מיר זיך, ווי דערהרגעטע, געבן אַ צי אויס אויף די בעטלעך, יאָ עסן, צי ניט עסן, אויסטאָן די שוועריע טרענטש־שיך און ניט פילן קיין גליד אין זיך.

אין סאָלדאַטן־קעמפּ איז געווען אַ שווערע פּראָבלעם מיט וואַסער, צוליב דער מורא, אַז דייטשע שפּיאָנען פאַרסם'ן די ברינעמער. האָט די אַמעריקאַנער אַרמיי־פּירערשאַפט, אָנגעשטעלט אַ שטענדיקע פּיר און צוואַנציק שעה'דיקע וואַך, און בלויז פון די דאָזיקע ברינעמער, האָט מען געגומען דאָס וואַסער.

די ברינעמער, פון וועלכע אונדזער קעמפּ האָט געגומען דאָס וואַסער, האָבן זיך געפונען אַרום דריי מייל פון קעמפּ. פלעגט יעדן אָוונט, אַן אָפּטיילונג סאָלדאַטן דאַרפן גיין ברענגען וואַסער. דאָס וואַסער האָט מען געבראַכט אין גרויסע קאַנען אַזוי ווי די אַמאָליקע מיסט־קאַנען אין ניו יאָרק, מען פלעגט דורכציען אַ גרויסן גראָבן פלאָקן דורך די אויערן פון די קאַנען און צוויי סאָלדאַטן פלעגן אויף זייערע פּלייצעס טראָגן אַ קאַן מיט וואַסער פון די ברינעמער צום קעמפּ.

וועז אַ סאָלדאַט פלעגט אויסקומען, נאָך אַ טאָג מאַרשירן אַרום 20 מייל, מיט געשוואָלענע פיס, פול מיט פּאָכירעס, גיין ברענגען וואַסער, פלעגט ער זיך ווינטשן דעם טויט, מען פלעגט בורטשן, שילטן אין דער מאַמען אַריין די אָפּיצירן און די „נאָן־קאָמס" (אונטער אָפּיצירן, ווי סאַרדזשענטס, קאָרפּאָראָלס), אָבער מען פלעגט גיין. אַ ברירה האָט מען געהאַט? מען איז דאָך אין דער אַרמיי, בפרט נאָך אין מלחמה־צייט.

אָבער מיר, די יידישע סאָלדאַטן, האָבן געהאַט נאָך אַ טיפערע פּאַרביטערונג. דער טאָפּ־סאַרדזשענט פון אונדזער ראָטע. מיטן נאָמען דיוויניע, וועלכער האָט געשטאָמט פון דער סאָוט, איז געווען אַ

ווילדער פֿאַרביסענער ראַסיסט, און אַן אַנטיסעמיט, ער פלעגט בלויז רופן יידישע סאָלדאַטן צו גיין ברענגען וואַסער.

גלייך ווי מען פלעגט זיך טויט־מידע אויסציען אויפן בעטל און אויסטאָן די שיך, אָפּצורופן די פיס, פלעגט ער, אין פינצטערן באַראַק, (ווייל נאָך אַבט אַ זייגער אין אָוונט ווי נאָר אין דרויסן איז געווארן טונקל האָט אין באַראַק ניט געטאָרט זיין ליכטיק) אַרײַנרופן דעם קאָפּ, און אויסרופן די נעמען פון יידישע סאָלדאַטן זיי זאָלן גיין ברענגען וואַסער.

ער האָט געוואָלט מיר אויך מכבד זיין מיט דער „אַנגענעמער" פליכט, צו גיין ברענגען וואַסער, ער האָט אָבער ניט געקענט אויסרופן מיין נאָמען. מיין נאָמען האָט אים געשטיקט און געוואָרגן אין האַלדז. כאַרכלענדיק ווי אַ געקוליטער הינדיק, האָט ער געשריען: „פרייווט „שעפּ—שעפּ", און האָט בשום אופן ניט געקענט אויסריידן מיין נאָמען.

איך האָב זיך מיט דעם באַנוצט. בין געלעגן אויף מיין בעטל, אײַנגענורעט אין דער דעקע, און זיך געמאַכט ניט וויסנדיק. און אַזוי אַרום פּטור געוואָרן פון צו גיין מיט די מידע וווייטיקדיקע פיס, פון און צו די בריינעמער, אַרום זעקס מייל, און טראָגן אויפן פלייצע אַ שוועריקן מיט וואַסער.

אויף מאָרגן אין דער פרי, איז דער „טאָפּ־סאַרדזשענט" צוגעלאָפן צו מיר מיט ביסטרע, צאָרנדיקע און ברענענדיקע אויגן, און אויסגעשריען:

— „העי, יו! רעפּאָרט טו דהי אָפּיסער אָף דהי דעי" (העי, דו! מעלד זיך צום טאָג־אָפּיציר).

און דאָ האָב איך דערפילט, אַז איך בין גוט אויף צרות. און ס׳איז מיר געוואָרן גאָנץ קאַלאָמוטנע אויפן האַרצן. ווייל לויט די אַרמיי־רעגולאַציעס אין מלחמה־צייט, און בפרט נאָך נאָענט פון שלאַכט־פעלד, האָט יעדער סאָלדאַט געמוזט זיין אין די אָוונטן „עט קוואָרטערס", דאָס הייסט, אין די באַראַקן. פאָר פאַרלאָזן דעם באַראַק, איז געקומען אַ שוועריע שטראָף — „קאָרט־מאַרשאַל". אַז מען האָט מיך געוועקט און איך האָב ניט געענטפערט, בין איך דאָך ניט געווען, „עט קוואָרטערס", איז עס פאָר מיר גאָנץ שלעכט. אָבער איך האָב זיך ניט פאַרלאָרן.

דער „אָפּיסער אָף דהי דעי", איז יענעם טאָג געווען ליוטענאַנט גרעהם. איך בין אַריין אין זיין צימער. דער טאָפּ־סאַרדזשענט איז

שוין דאָרט געווען. איך האָב סאַלוטירט, און מיט האַרץ־קלאַפעניש געוואַרט אויף מיין אורטייל.

ליוטענאַנט גרעהם האָט אַרײַנגעקוקט אין אַ פּאַפּיר, וואו ס׳איז וואַרשיינלעך געווען מיין נאָמען, האָט אויף מיר אַ קוק געטאָן, און געפרעגט:

— וואו ביסטו געווען נעכטן אָוונט!?

— „עט קוואָרטערס, סיר״. — האָב איך דרייסט געענטפערט.

ער האָט אָנגעשטעלט זיינע בליקן אויפן טאַפּ־סאַרדזשענט און אים געפרעגט:

— „וואָז הי עט קוואָרטערס?״ (איז ער געווען אין באַראַק?).

— „נאָ סער״. — האָט דער טאַפּ־סאַרדזשענט שנעל און מיט אַ פּעסטער שטימע געענטפערט. איך האָב אים גערופן פּאַר אַ וואָטער דיטעיל, (צו גיין ברענגען וואַסער) און ער האָט ניט געענטפערט.

— האָט ער מיך גערופן? — האָב איך געלאַסן, רואיק און מיט אַן אומשולדיקער מינע, געזאָגט. איך האָב ניט געהערט, אַז ער האָט אויסגערופן מיין נאָמען״.

ליוטענאַנט גרעהם האָט זיך געגעבן אַ שטעל אויף מיט זיין גאַנצער גרויס, און האָט שוין מיט אַ שטרענגן קול אויסגעשריען צום טאַפּ־סאַרדזשענט:

— „וואָס טו העל איז דהי מעטער היר? הו איז טעלינג דהי טרוט? דיד יו קאָל הים״?... (וואָס צום טייוול קומט דאָ פּאָר? ווער זאָגט דעם אמת? האָסטו אים גערופן?)

דער טאַפּ־סאַרדזשענט האָט זיך געגעבן אַ צי אויס פּאָר ליוטענאַנט גרעהם. זיינע אויגן האָבן זיך פייערדיק אָנגעצונדן, זיין פּנים איז געוואָרן רויט ווי אַ בוראַק, און ער האָט אויסגעשריען:

— „הו טו העל, קען פּראָבאָנס היז נעימס!״... (ווער צום טייוול, קען אויסריידן זיין נאָמען).

ליוטענאַנט גרעהם האָט זיך הילכיק פּאַנאַנדערגעלאָכט און אויסגעשריען צום טאַפּ־סאַרדזשענט:

— „גיט אָוט אָף היר, יו בלאָק העד״!... (אַרויס פון דאָנען דו דום־קאָפּ״!) און צו מיר האָט ער מיט אַ שמייכל, געזאָגט:

— „דיסמיסד״. (קאָסט גיין).

איך האָב סאַלוטירט, אַרויס פון גרעהמס צימער, אין קאָרידאָר האָב איך אָנגעטראָפן דעם טאַפּ־סאַרדזשענט, וועלכער האָט אויף מיר

געקוקט מיט גזלנ׳ישע, רוצח׳דיקע אויגן. איך האָב צו אים אַ שמייכל געטאָן און אַוועק צו מיין באַראַק.

און אַזוי אַרום האָט מיך מיין נאָמען, שערעשעווסקי, גאַנץ גוט אַרויסגעהאָלפן, און מיך אַרויסגעשלעפט פון אַ מעגלעך גאַנץ שווערע צרה.

קאַפּיטל 16.

מיין טעטיקייט אין אַרבעטער רינג און פאַר די קינדער-שולן

אין 1912, בין איך געוואָרן שטאַרק טעטיק אין אַרבעטער־רינג. פריער אין דעם סטייט קאָמיטעט פון די ניו יאָרקער ברענטשעס, וועל־כער האָט דאָן עקזיסטירט, און נאָכדעם אין דעם נאַציאָנאַלן עקזעקוטיוו קאָמיטעט, וועו איך בין אויף דער דרייצנטער קאָנווענשאָן פון א.־ר. וואָס איז פאָרגעקומען אין פילאַדעלפיע, אין מאי, 1913, דערווייל געוואָרן אין דעם נאַציאָנאַלן בילדונגס קאָמיטעט פון אַרבעטער רינג.

אין דעם סטייט קאָמיטעט פון די ניו יאָרקער ברענטשעס, בין איך געווען אַ דעלעגאַט פון מיין ברענטש 386, דער ברענטש וועלכן איך האָב געגרינדעט. און אין דעם דאָזיקן סטייט קאָמיטעט האָב איך עס אָנגעהויבן דעם קאַמף, אַז דער אַרבעטער רינג זאָל גרינדן קינדער־שולן אין דער יידישער שפּראַך.

איך בין ניט געווען דער אייניציקער פּיאָנער אין דער באַווענונג אין אַרבעטער־רינג פאַר קינדער־שולן אין דער יידישער שפּראַך. אָבער איך האָב געגעבן דעם ערשטן שאָס אין דעם דאָזיקן קאַמף. איך וויל טאָקע דערציילן די געשיכטע פון דעם דאָזיקן קאַמף און מיין חלק אין דעם קאַמף.

וויי שוין פריער דערמאָנט, האָט זיך די באַווענונג פאַר יידישע קינדער־שולן אין אַרבעטער־רינג אָנגעהויבן, אין דעם דעמאָלסטדיקן א.־ר. סטייט קאָמיטעט. דער סטייט קאָמיטעט האָט צווישן זיינע טעטי־קייטן, זיך אויך אָפּגעגעבן מיט דער טעטיקייט פון אַ סאָציאַליסישער „סאָנדיי־סקול״ אין וועלכער די שפּראַך אויף וועלכער מען האָט גע־

לערנט, איז געווען ענגליש. האָב איך איינמאָל פאַרגעשלאָגן, אַז אין דער „סאָנדיי־סקול", זאָל מען מיט די קינדער אויך לערנען יידיש ווי אַ לימוד. נ. פיינערמאַן, אהרן ראַפאַלאָווסקי און מ. אַשפיז, די אַנ־געזעענסטע פירער אין דעם סטייט קאָמיטעט, האָבן מיין פאָר־שלאָג אונטערגעשטיצט, און מיר האָבן אָנגעהויבן אָנצופירן אַ שטאַרקע פראָפּאַגאַנדע און קאַמף אין אַרבעטער רינג פאַר אָט דעם געדאַנק.

די פּיאָנערן אין דעם קאַמף פאַר יידישע קינדער־שולן אין אַר־בעטער רינג, זיינען געווען: די דעמאָלטדיקע באַקאַנטע אַרבעטער רינג־טויער: נ. פייערמאַן, א. ראַפאַלאָפסקי, ד. אייבראַמס, מ. אַשפיז, ס. דראַפקין (אַ באַקאַנטער „בונדיסט" און דער מאַן פון דער פאָר־שטאַרבענער דיכטערין צילע דראַפקין), מיין ווייניקייט (ווי אַן אַרבע־טער רינג טויער בין איך געווען באַקאַנט אלס שערעשעווסקי) און ר. זאַלצמאַן, וועלכער איז שפּעטער געוואָרן אַ פּירער ביי די קאָמוניסטן. אַ קורצע צייט שפּעטער איז צו דער קליינער גרופּע צוגעשטאַנען נחום כאַנין, דער שפּעטערדיקער באַוואוסטער אַרבעטער רינג טויער און פּירער און וועלכער איז פאַר אַ סך יאָרן געווען: פריער — דער בילדונגס דירעקטאָר, און נאָכדעם דער געזעראַל סעקרעטאַר פון אַרבעטער רינג.

אין כאַנינס צושטייַן צו דער גרופּע וואָס האָט אָנגעפירט דעם קאַמף פאַר קינדער־שולן אין דער יידישער שפּראַך אין אַרבעטער רינג, האָב איך געהאַט אַ חלק. איך האָב אים צו דער גרופּע צוגע־צויגן. און איך וויל וועגן דעם דערציילן.

דאָס איז געווען אין 1914. אַלס סעקרעטאַר פון בילדונגס קאָ־מיטעט פון אַרבעטער רינג, פלעג איך האַלטן לעקציעס אין אַרבעטער רינג ברענטשעס. איין מאָל האָב איך געהאַלטן אַ לעקציע ביי די אַרבעטער רינג ברענטשעס פון האַרלעם, אויף דער טעמע: „צי איז יידיש אַ שפּראַך?". די לעקציע איז פאַרגעקומען אין דער האַרלע־מער אַרבעטער רינג געביידע אויף דער 103ער גאַס. ס. דראַפקין, איז געווען דער פאָרזיצער ביי דער לעקציע.

נאָך דער לעקציע, איז ווי געווייניטלעך, פאַרגעקומען אַ דעבאַטע. איך פלעג זיך נוהג זיין ביי מיינע לעקציעס, ניט אָפּצוקומען בלויז מיט ענטפערן אויף פראַגן, נאָר לאָזן דעם עולם דעבאַטירן, זיי זאָלן אַרויסזאָגן זייערע מיינונגען, פאַר און געגן.

האָט זיך אויפגעשטעלט איינער, אַ דר. סאַקס, אַ באַוואוסטער אַסימיליאַטאָר, און איינער פון די אַזויגערופענע קאָסמאָפּאָליטישע סאָציאַליסטן, און געמאַכט פון יידיש חוכא־ואַטלולא. אַנרופנדיק יידיש אַ מיאוסער זשאַרגאָן. נאָך אים האָט זיך אויפגעשטעלט אַ יונגערמאַן און האָט אין אַ שטאַרקע רעדע, מיט וויסן, און מיט לאָגישע אַרגומענטן, געענטפערט דעם דר. סאַקס, און שטאַרק פאַרטיידיגט יידיש אַלס די שפראַך פון די יידישע פּאָלקס מאַסן, דערהויפּט פון די יידישע אַרבעטער. זיין רעדע האָט געמאַכט אַ שטאַרקן אייndרוק.

דאָס איז געווען כאַנין, וועלכער איז דאָן נאָר וואָס געקומען אין אַמעריקע, מיט אַ נאַמען אַלס באַוואוסטער „בונדיסט", און רעווא־לוציאָנער אין רוסלאַנד.

איך האָב זיך גלייך אָפּגערופן צו דראַפקינען, אַז אָט דעם יונגנמאַן, כאַנין, דאַרף מען צוציען צו דער גרופּע וואָס פירט אַן דעם קאַמף פאַר יידישע קינדער־שולן אין אַרבעטער רינג. כאַנין איז צוגעשטאַנען צו דער גרופּע און פון דאַן אָן האָט זיך אַנגעהויבן זיין פאַרצווייגטע, לאַנג־יאָריקע טעטיקייט אין אַרבעטער רינג.

און דער קאַמף פאַר די יידישע קינדער שולן אין אַרבעטער רינג איז געווען זייער אַ ביטערער און האַפּטיקער. דער באָדן איז נאָך דעמאָלט ניט געווען רייף פאַר דעם געדאַנק פון יידישע שולן אין אַרבעטער־רינג. מען דאַרף האָבן אין זינען, אַז די איבערוויגנדיקע מערהייט פון די דעמאָלטדיקע פירער פון אַרבעטער־רינג און אין די ברענטשעס, מיט דעם אויסנאַם פון אַ גאָר קליינע צאָל אַריבערגעקומענע בונדיסטן און ס. ט. (סאָציאַליסטן־טעריטאָריאַליסטן), וועלכע האָבן נאָר וואָס אָנגעהויבן אַקטיוו אָנטייל צו נעמען אין דער אַרבעטער־רינג־טעטיקייט, זיינען געווען באַהערשט פון דער אידעאָלאָגיע פון קאָסמאָפּאָליטיזם. דער געדאַנק פון יידיש, יידישע קולטור, יידישע קינדער־שולן, האָט זיך ביי זיי געפּאַרט מיט שאָווניסטישן נאַציאָנאַליזם, פאַר וואָס זיי האָבן מורא געהאַט ווי אַ שד פאַר ווייראָך. — „וואָס? איר ווילט אונדזערע קינדער צוריק פירן אין אַלטמאָדישן חדר? מיר וועלן עס ניט דערלאָזן"! — האָבן זיי געשריען. זיי האָבן אונדז, די אָנהענגערס פון דער יידישער קינדער־שול, ביטער באַקעמפט און דאָס ערגסטע — זיי האָבן אונדז אויסגעלאַכט, פון אונדז אָפּגעחוזקט. האָט דעריבער אונדזער געדאַנק גלייך צום אָנהייב נישט

געבראַכט די געוואונטשענע רעזולטאַטן. אָבער פאַרלוירן איז דער זאַמען ניט געגאַנגען. ער האָט געשלאָגן וואָרצלען.

שוין דעמאָלט האָט דער זאַמען, וואָס מיר האָבן פאַרזייט וועגן יידישע שולן אין אַרבעטער־רינג, זיך אָנגענומען אין טייל ברענטשעס. איבערהויפט אין דעם ס. ט. ברענטש 274. צווישן די טוער אין דעם דאָזיקן ברענטש פאַר יידישע שולן אין אַרבעטער־רינג דאַרפן דער־מאָנט ווערן: דער באַקאַנטער נאָוועליסט מ. י. שעלובסקי און דער באַוואוסטער דיכטער און עסייאיסט אהרן גלאַנץ־לעיעלעס און צו דער 13טער קאָנוועגשאָן פון אַרבעטער־רינג אין פילאַדעלפיע האָט דער דעלעגאַט פון אָט דעם ברענטש, דער פאַרדינסטפולער שול־טוער נ. חייט, געבראַכט א רעזאָלוציע, אז דער אַרבעטער־רינג זאָל עפענען יידישע ראַדיקאַלע שולן. אָבער די רעזאָלוציע איז אָפילו ניט אויפגענומען געוואָרן אויף דער קאָנוועגשאָן. איך בין געווען א דעלע־גאַט צו יענער קאָנוועגשאָן פון ברענטש 52, מיט וועלכן דער ברענטש 386 האָט זיך אין 1913 פאַראייניקט און איך האָב אָפילו ניט געהערט, אז אַזא רעזאָלוציע איז אַרייַנגעבראַכט געוואָרן.

ניט קיין בעסערן מזל האָט געהאַט א רעזאָלוציע וועגן יידי־שע שולן אין אַרבעטער־רינג, וואָס איך האָב אַרייַנגעבראַכט בייַ דער 14סטער קאָנוועגשאָן פון אַרבעטער־רינג אין ניו־הייוון, בייַ וועלכער איך בין געווען א דעלעגאַט. איך בין געווען א מיטגליד אין דער „קאָנוועגשאָן עדוקיישאָנאַל קאָמיטע" און איך האָב די רעזאָלו־ציע אַרייַנגעבראַכט אין דער קאָמיטע. אָבער די רעזאָלוציע האָט אין דער קאָמיטע געקראָגן בלויז אין שטים — מיין אייגענע. די רעזא־לוציע איז נאָטירלעך גאָרניט אויפגענומען געוואָרן אויף דער קאָנ־וועגשאָן.

בייַ דער 13טער קאָנוועגשאָן בין איך דערווייַלט געוואָרן אין דעם נאַציאָנאַלן בילדונגס־קאָמיטע און אַרבעטער־רינג, איך בין געווען דער פאָרזיצער פון קאָמיטע און איך האָב אין בילדונגס־קאָמיטע אַוועקגעשטעלט די פראָגע פון שולן אויף דער טאָג־אָרדענונג.

יענער בילדונגס־קאָמיטע איז נאָך געווען אַזוי צו זאָגן, א „גרינער". ער איז, דוכט זיך, געווען דער ערשטער ווירקלעכער בייל־דונגס־קאָמיטע אין אַרבעטער־רינג און ער האָט באַדאַרפט אייַנ־שטעלן די גאַנצע בילדונגס־אַרבעט אין אַרבעטער־רינג, באַשטימען

זיין אייגענעם כאַראַקטער און זיינע פונקציעס, האָט דעריבער דער קאָמיטעט ניט געהאַט קיין צייט זיך צו פאַרנעמען מיט דער שול־פראַגע. אָבער ביי אַ סך געלעגנהייטן האָט דער קאָמיטעט קלאָר און דייטלעך אַרויסגעוויזן זיינע סימפּאַטיעס מיט דעם געדאַנק פון יידישע קינדער־שולן אין אַרבעטער־רינג. איך וועל דערמאָנען אין בייש־פּיל: דער בילדונגס־קאָמיטעט האָט אָנגענומען אַן איינלאַדונג צו שיקן אַ באַגריסער צו דעם ערשטן צוזאַמענפאָר פון די נאַציאָנאַלע ראַדיקאַלע שולן, וועלכע זיינען אָנגעפירט געוואָרן פון נאַציאָנאַלן אַרבעטער־פאַראַנד און וואָס איז אין פרילינג פון 1914 אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין ניו־יאָרק און האָט מיך דעלעגירט ווי אַ באַגריסער.

אויף דער 14טער קאָנווענשאָן אין ניו־הייוון בין איך ווידער דערווויילט געוואָרן אין נאַציאָנאַלן בילדונגס־קאָמיטעט פון אַרבעטער־רינג. איך בין געוואָרן דער סעקרעטאַר פון קאָמיטעט און איך האָב אין קאָמיטעט ווידער אָוועקגעשטעלט די פראָגע פון אַרבעטער־רינג יידישע קינדער־שולן, אויף דער טאָג־אַרדענונג. און אין דעם קאָ־מיטעט זיינען די שול־אָנהענגערס געווען גליקלעכער. אַ מערהייט פון יענעם בילדונגס־קאָמיטעט איז געווען פאַר שולן. בלויז צוויי מיטגלידער פון קאָמיטעט — וו. קאהן און דר. סילווערבערג זיינען געווען געגן שולן.

דער 1914—1915 בילדונגס־קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון: וו. קאָהן, א. ראפאלאָווסקי, דוד אייבראָמס, ד"ר ס. סילווערבערג, ס. דראַפקין, מיין וויינקייט, ראובן זאַלצמאַן, אַב. עפשטיין און יוסף וויינבערג.

פון די זיינען איך, ראַפאַלאָפסקי, אייבראָמס, זאַלצמאַן און דראַפ־קין געווען אַבסאָלוטע אָנהענגערס פון שולן און אַב. עפשטיין און י. וויינבערג זיינען געווען סימפּאַטיש צו דעם געדאַנק פון יידישע שולן און האָבן אונדז געשטיצט.

דאָס וואָס אב. עפשטיין און יוסף וויינבערג, די דעמאָלטדיקע אָנגעזעענסטע פירערס און וואָרטזאָגערס אין אַרבעטער־רינג זיינען געווען סימפּאַטיש צו דער שול־באַוועגונג און אונדז געשטיצט, איז פאַר אונדז געווען אַ גרויסער געווינס. דער אַרבעטער־רינג איז דאָן געווען צעטיילט אין „יונגע" און „אַלטע", וועלכע האָבן צווישן זיך געפירט אַ ביטערן קאַמף. די „אַלטע" זיינען געווען די איבערוויגן־דיקע מערהייט צווישן די אַרבעטער־רינג פירערס און טוערס און אין

די ברענטשעס. גראָד איז אוסגעקומען, אַז די וויכטיקע פירערס ביי די „יונגע" זיינען געווען פאַר דער יידישער שול, זיינען שוין דעריבער די מערסטע פון די „אַלטע" געווען קעגן דער שול און עס באַקעמפט. ביי מיר, ווי אויך ביי נאָך אייניקע, האָט געציטערט דאָס האַרץ אַז צוליב דעם קאַמף צווישן די „יונגע" און „אַלטע" זאָל די באַוועגונג פאַר שול בלייבן אַ קרבן. אב. עפשטיין און יוסף ווייסבערג זיינען געווען די וויכטיקסטע און געאַכטעסטע פירערס און וואָרט־זאָגערס ביי די „אַלטע" און דעריבער האָט עס אונדז אַזוי שטאַרק געפרייט וואָס עפשטיין און ווייסבערג האָבן זיך געשטעלט אויף אונד־זער זייט אין דער שול־פראַגע.

אָבער אויף ניסים האָבן מיר זיך ניט פאַרלאָזן. מיר האָבן אַגי־טירט אין די ברענטשעס מיר פלעגן גיין אין די ברענטשעס און אייניגלייטן אויף די טעמעס: „פאַרוואָס אַ יידישע שול"? „פאַרוואָס דאַרפן מיר געבן אונדזערע קינדער אַ יידישע דערציאונג"? אדג"ל. אין די ברענטשעס פלעגן נאָך דעם פאַרקומען דעבאַטעס און מיר האָבן געוואונען אַ גרויסע צאָל ברענטשעס פאַר דער שול־באַוועגונג. צו דער 15טער אַרבעטער־רינג־קאָנווענשאָן האָבן שוין אייניקע ברענטשעס אַריינגעשיקט רעזאָלוציעס וועגן יידישע קינדער־שולן.

צו דער 15טער אַרבעטער רינג קאָנווענשאָן, וואָס איז פאַרגע־קומען אין 1915, אין שיקאַגאָ, האָט שוין דער בילדונגס־קאָמיטעט, צווישן זיינע רעקאָמענדאַציעס געבראַכט אַ רעקאָמענדאַציע, אַז דער אַרבעטער רינג זאָל העלפן די ברענטשעס צו גרינדן קינדער־שולן אויף דער יידישער שפראַך.

די דאָזיקע רעקאָמענדאַציע וועלכע ווערט דערמאָנט אַזוי פיל פון די וואָס שרייבן וועגן דער געשיכטע פון די אַרבעטער רינג שולן איז אויסגעאַרבעט געוואָרן, פון: גוט־באַוואוסטן יידישן שרייבער, ב. צביון; מ. טערמאָן, באַוואוסטער שרייבער און טוער פון „בונד", און מיין ווייניקייט, אָלס דער סעקרעטאַר פון בילדונגס־קאָמיטעט. איך האָב דער רעקאָמענדאַציע אָנגעשריבן און פאַרגעבראַכט פאַר דער קאָנווענשאָן, ווי איך האָב אָלע אָנדערע באַשלוסן פון בילדונגס־קאָמיטעט באַריכטעט צו דער קאָנווענשאָן.

נאָטירלעך איז איבער דער רעקאָמענדאַציע פאַרגעקומען אַ הייסע און שטורעמדיקע דעבאַטע אויף דער קאָנווענשאָן. אַ סך האָבן גערעדט קעגן דער רעקאָמענדאַציע. די הויפט־רעדנערס פאַר דער רעקאָמען־

דאָציע זיינען געווען: ד״ר חיים זשיטלאָווסקי, פיינערמאַן, יוסף ווייס־בערג, אב. עפשטיין, איך און דראפקין.

מיר האָבן ניט דערוואַרט, אַז די רעקאָמענדאַציע זאָל אָנגענומען ווערן. זי האָט געקראָגן בלויז 35 שטימען. אָבער מיר האָבן עס באַטראַכט פאַר אַ זיג.

און עס האָט לאַנג ניט געדויערט און דער זיג איז טאַקע געקומען.

אויף דער 16טער אַרבעטער־רינג־קאָנווענשאָן האָט אַ רעזאָלוציע ווועגן יידישע קינדער־שולן אין אַרבעטער־רינג געקראָגן אַ סך מער שטימען און די קאָנווענשאָן האָט אויך מיט אַ מאַיאָריטעט אָנגענומען אַ רעזאָלוציע, אַז די ברענטשעס זאָלן גרינדן יידיש־ראַדי־קאַלע קינדער־שולן.

אָבער דער אמתער זיג פאַר יידישע שולן אין אַרבעטער־רינג איז געקומען אויף 17טער אַרבעטער־רינג־קאָנווענשאָן, וואָס איז פאָרגעקומען אין בראָנקס. יענע קאָנווענשאָן האָט שוין באַשלאָסן, אַז דער אַרבעטער־רינג ווי אַ גאַנצער, דאָס הייסט, אַז דער נאַציאָנאַלער בילדונגס־קאָמיטעט פון אַרבעטער־רינג זאָל גרינדן אין ניו־יאָרק אַן אַרבעטער־רינג מוסטער־שול אין יידיש און האָט פאַר דעם צווועק אַסיגנירט 1,000 דאָלאַר. דאָרט, אויף דער 17טער קאָנווענשאָן, הייסט עס, איז די אַרבעטער־רינג־שול אָפיציעל געבוירן געוואָרן.

איך בין געווען אַ מיטגליד אין דעם 17־1916 בילדונגס־קאָמיטעט. איך בין געווען אַ דעלעגאַט צו דער 17טער קאָנווענשאָן. איך בין אויך געווען אַ מיטגליד פון דער קאָנווענשאָן עדיקיישיאָנאַל־קאָמיטע און איך בין געווען דער יעניקער וועלכער האָט אויף דער קאָנווענשיאָן אָפגעגעבן דעם באַריכט און פאָרגעבראַכט די אויבן־דערמאָנטע רעקאָמענדאַציעס פון דער קאָנווענשאָן עדוקיישיאָנאַל־קאָמיטע וועגן די שולן.

די ערשטע אָפיציעלע א.־ר. קינדער־שול אין יידיש האָט זיך געגרינדעט אין ניו־יאָרק. זוימען, וואָס מיר, די ערשטע, די פיאָנערן, האָבן פאַרזייט האָט זיך אָנגענומען. די אַרבעטער־רינג־שולן האָבן זיך גיך פאַרשפרייט איבערן גאַנצן לאַנד, און זיינען געוואָרן אַ גרויסער דערפאָלג. די שולן זיינען געוואָרן דער וויכטיקסטער זייל פון אַרבעטער־רינג. מען האָט זיך אין אַרבעטער־רינג אָנגעהויבן צאָצקען און

זיך באַרימען מיט די שולן. די שולן זיינען געוואָרן דאָס ליבלינגס־קינד אין אַרבעטער־רינג.

***

אין מאַי 1913, ביי דער דרייצנטער קאָנווענשאָן פון אַרבעטער־רינג, וואָס איז פאָרגעקומען אין פילדאַלעפיע, און אויף וועלכן איך בין געווען אַ דעלעגאַט (דאָס איז געווען צום ערשטן מאָל וואָס איך בין געווען אַ דעלעגאַט צו אַן א. ר. קאָנווענשאָן) בין איך דערוויילט געוואָרן ווי אַ מיטגליד אין נאַציאָנאַלן בילדונגס קאָמיטעט פון אַרבעטער רינג.

יענער בילדונגס־קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון די פאָלגנדיקע: מ. טערמאַן, באַוואוסטער שרייבער און „בונד"־טוער, הערי שער, פון בר. 74: ד. ליפשיץ, אויך פון בר. 74: ראובן זאַלצמאַן, פון בר. 286, וועלכער איז שפעטער אַוועק צו די קאָמוניסטן און איז געוואָרן דער פירער פון קאָמוניסטישן אינטערנאַציאָנאַלן אַרדן: דער באַוואוסטער שרייבער לעאָן קאָברין און מיין ווייניקייט. ס. יעלין, פון ברענטש 6, איז געווען אָנגעשטעלט אַלס באַצאָלטער סעקרעטאַר פאַר דער גוואַלדאַוונער סומע פון זעקס דאָלער אַ וואָך. איך בין דער־וויילט געוואָרן אַלס דער פאַרזיצער פון קאָמיטעט.

יענער בילדונגס קאָמיטעט איז געווען אַזוי צו זאָגן אַ „גרינער". ער איז געווען דער ערשטער ווירקלעכער בילדונגס־קאָמיטעט אין אַרבעטער רינג, און ער האָט באַדאַרפט אַיינשטעלן די גאַנצע בילדונגס אַרבעט אין אַרבעטער רינג; באַשטימען זיין אייגענעם כאַראַקטער און זיינע פונקציעס. און מיר האָבן ניט געוואוסט מיט וואָס מען עסט עס. מיר האָבן ניט געהאַט קיין שום דערפאַרונג אין טאָן בילדונגס־אַרבעט פאַר מאַסן: מיר האָבן ניט געוואוסט וואָס צו טאָן, און מיט וואָס אָנצוהויבן. מיר האָבן געטאַפט אין דער פינצטער. דאָך האָט יענער קאָמיטעט אויפגעטאָן אַ וועלט מיט גוטע אַרבעט. ער האָט פשוט אַוועקגעשטעלט די בילדונגס־אַרבעט אין אַרבעטער רינג אויף די פיס. און אויב דער אַרבעטער רינג האָט זיך אין די אַלע וווייטערדיקע יאָרן אָנגפגעגעבן מיט בילדונג און קולטור־טעטיקייטן און פאַרנעמט אַזאַ וויכטיקן און געהויבענעם פלאַץ אין די יידישע קולטור אַרגאַניזאַציעס, און אין זייערע קולטור טעטיקייטן, איז עס צו פאַרדאַנקען דעם אַרבעטער רינג בילדונגס קאָמיטעט פון 1913־1914, יענער

קאָמיטעט האָט פאַרזייט די קערנדלעך, און האָט אויסגעטראָטן דעם וועג.

יענער בילדונגס־קאָמיטעט האָט אין משך פון ווינטער 1913־1914 אַראַנזשירט אַ סעריע פון לעקציעס איבער נאַטור־וויסנשאַפט אין אַלע טיילן פון שטאָט, מיט די באַרימטסטע לעקטאָרן אויף דער יידישער גאַס. יעדער לעקטאָר איז געווען אַ ספּעציאַליסט אויף דעם געביט איבער וועלכן ער האָט רעפערירט. די לעקטאָרן זיינען געווען: דר. אַב. קאַספּע: ד״ר נחמן סירקין: א. ש. זאַקס, ד״ר י. מעריסאָן: ד״ר נ. סאַנין ס. אַלעקסאַנדראָוו: ד״ר מ. ליבער: יעקב מילך: ד״ר ה. זאַלאָטאַראָף: וויליאָם עדלין, מ. טעראַמאַן, און ל. בודין. יעדע לעקציע איז געהאַלטן געווארן אין אַלע טיילן פון שטאָט וואו עס איז געווען אַ יידיש באַפעלקערונג. דער קאָמיטעט האָט אָפּגעמאַכט מיט די לעקטאָרן, אַז זיי דאַרפן צושטעלן צום בילדונגס־קאָמיטעט גע־שריבענע פּראָספּעקטן פון זייערע לעקציעס, און די סעריע לעקציעס האָט דער בילדונגס־קאָמיטעט נאָכדעם אַרויסגעגעבן אין אַ בוך, אונטערן נאָמען: „די וועלט און די מענטשהייט״.

איינע פון די וויכטיקסטע אויפטואונגען פון יענעם בילדונגס־קאָמיטעט וואָס האָט געמאַכט אַ רושם ניט נאָר אויף דער יידישער גאַס, נאָר וועגן וואָס די באַרימטע ענגלישע צייטונגען: „די ניו־יאָרק טיימס״, און די „טריביון״, האָבן געשריבן, איז געווען די שפּאַ־צירונגען אין די ניו יאָרקער מוזעאומס. דאָס איז געווען אַ קולטור־אויפטו פון קאָלאָסאַלן פּאַרנעם, וואָס קיין פּראָטעראַלע, קולטור־און געזעלשאַפטלעכע אַרגאַניזאַציע אויף דער יידישער גאַס האָט עס פריער ניט געטאָן. דער אויפטו איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס מיר האָבן דורך מעלדונגען אין די אַרבעטער רינג ברענטשעס, און אין „פאַרווערטס״, געלאָזט וויסן דער אַרבעטער רינג מיטגלידערשאַפט ווי דעם יידישן עולם בכלל, אַז דער אַרבעטער רינג בילדונגס־קאָ־מיטעט האָט אַראַנזשירט פאַר געוויסע שבת אָוונטן, קאָלעקטיוועט שפּאַצירונגען אין די ניו יאָרקער מוזעאומס, מיט באַוואוסטע לעקטאָרן־ספּעציאַליסטן אַלס אָנפירער וועלכע וועלן דערקלערן דעם עולם די באַדייטונג פון די קונסט־בילדער, סטאַטועס א. ד. ג. פאַר די שפּאַ־צירונגען אין מעטראָפּאָליטן מוזעאום אָף אָרט, האָבן מיר געזומען אַלס אָנפירער דעם באַקאַנטן מאָלער און לעקטאָר, שאול ראַסקין, און פאַר דעם מוזעאום אָף נעטשורל היסטאָרי, האָבן מיר געזומען ד״ר

מ. ליבער, אַלס אָנפירער. נאַטירלעך, האָט דער קאָמיטעט פריער געקראָגן די דערלויבענעש פון די מוזעאום־פאַרוואַלטונגען פאַר די שפּאַצירונגען. די שפּאַצירונגען אין די מוזעאומס האָבן אַזוי אָנגעריסן, אַז טויזנטער אַרבעטער רינג מיטגלידער זיינען צו יעדן שפּאַציר געקומען. ש. ראַסקין, פּלעגט מיטן עולם גיין פון קונסט בילד צו קונסט־בילד, פון סטאַטוע צו סטאַטוע און זיי דערקלערן די באַדייַטונג פון בילד אָדער סטאַטוע וואָס זיי זעען. די פאַרוואַלטערס און די אָנגעשטעלטע אין די מוזעאומס, האָבן מיט באַוואונדערונג דאָס אָנגעקוקט. זיי האָבן אַזוינס נאָך קיינמאָל ניט געזען.

***

איך בין געווען אַ מיטגליד אין בילדונגס־קאָמיטעט פון אַרבעטער רינג פאַר פיר יאָר צייט — פון 1913 ביז 1917 — ביז אַמעריקע איז אַריין אין דער ערשטער וועלט־מלחמה „צו מאַכן דער וועלט זיכער פאַר דעמאָקראַטיע", און איך בין געבומען געווארן אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי, אין יאָר 1913־1914 בין איך געווען דער פאָרזיצער פון בילדונגס־קאָמיטעט, און פאַר צוויי יאָר, דער סעקרעטאַר פון קאָמיטעט. אַן אַמט, וואָס איז דאַן געווען ווי שפּעטער דער באַצאָלטער בילדונגס־דירעקטאָר. מיטן אונטערשייד וואָס איך, אַלס דערווייל־טער מיטגליד פון קאָמיטעט, האָב פאַר מיין אַרבעט ניט געקראָגן באַצאָלט.

די פּראָגראַם און די טעטיקייט פון בילדונג פאַר די אַרבעטער רינג מיטגלידער וואָס דער בילדונגס־קאָמיטעט האָט אין יענע יאָרן אויסגעאַרבעט און איינגעשטעלט — ווי: לעקציעס, קאָנצערטן, טורן איבערן לאַנד מיט לעקטאָרן און קאָנצערסיסטן; אַרויסגעבן ביכער: דער אַרבעטער רינג כאָר, און דאָס גלייכן, ווערן נאָך עד היום אָנגעהאַלטן. אויסער די אַרבעטער רינג שולן. ווייל די שולן זיינען נאָך דאַן ניט געווען. אָבער דער בילדונגס־קאָמיטעט פון יענע יאָרן האָט אָנגעפירט דעם קאַמף פאַר די שולן.

***

איך בין אויך געווען דער יעניקער וועלכער האָט געגרינדעט דעם אַרבעטער רינג כאָר.

שרייבט דער פאַרשטאַרבענער באַוואוסטער פּאָרשער פון דער יידישער ליטעראַטור, דיכטער און קריטיקער, נ. ב. מינקאָוו, דאָס

פֿאַלגנדיקע וועגן דעם אַ. ר. כאָר, אין דעם אַרבעטער רינג אָרגאַן: „דער פרייַנד", פון פעברואַר־מאַרטש, 1940.

— „אין יאָר 1914, איז געמאַכט געוואָרן אַ פֿאַרשלאָג ביי אַ זיצונג פון בילדונגס־קאָמיטעט צו גרינדן אַ כאָר. דער פֿאַרשלאָג איז אָנגענומען געוואָרן. די מאָטיווירונג וואָס איז געגעבן געוואָרן איז געווען: אייניקע, אַז דער אַרבעטער רינג פֿאַרמאָגט אין איין שטאָט, ניו יאָרק, אַן ערך פון 18 טויזנט מיטגלידער (דאָן, אין 1914) פון וועלכע פילע האָבן גוטע שטימען צום זינגען, האָט דער בילדונגס־קאָמיטעט באַשלאָסן צו שאַפֿן אַן אייגענעם כאָר פון אַ פֿאָר הונדערט אייניקע. דאָס קען ברענגען ערשטנס, אַז ס׳וועלן ניט פֿאַרלאָרן גיין קיין גוטע טאַלאַנטן צווישן די מיטגלידער און, צווייטנס, וועט דער אַ.־ר. כאָר קענען אַראַנזשירן קאָנצערטן פון אונדזערע אייגענע טאַלאַנטן. די אויפגאַבע צו גרינדן דעם כאָר, איז אויבערגעגעבן געוואָרן דעם שרייבער, ז. שערעשעווסקי, (ז. שער) וואָס איז דעמאָלט געווען דער סקרעטאַר פון בילדונגס־קאָמיטעט".

איך האָב געדונגען אַ צימער אין דער „פֿאָרווערטס"־געביידע אויפן 9טן שטאָק, און האָב אַריינגעגעבן אַ נאָטיץ אין „פֿאָרווערטס", אַז דער אַרבעטער רינג גייט גרינדן אַ כאָר פון די מיטגלידער, און אין אַ שיינעם זונטיק בייטאָג, אין פרילינג פון 1914, זיינען געקומען די ערשטע מיטגלידער זיך אָנצושליסן אין כאָר. די געזאַנגס־לערער: נ. זאַסלאַווסקי, און מיכל געלבאַרט וועלכע מיר האָבן געדונגען, האָבן פֿאַרהערט די קאַנדידאַטן, און ביי דער ערשטער פּראָבע זיינען אָנגענומען געוואָרן 38 קאַנדידאַטן. דער כאָר איז געגרינדעט געוואָרן.

**
*

איינע פון די אויפֿאַבן פון בילדונגס־קאָמיטעט איז אויך געווען, אַרויסצוגעבן וויסנשאַפֿטלעכע ביכער אויף צו בילדן די אַרבעטער רינג מיטגלידער. דער ערשטער בוך וואָס דער קאָמיטעט האָט אַרויס־געגעבן, איז געווען „די וועלט און די מענטשהייט" — „צוועלף פֿאַרלעזונגען איבער דער אַנטוויקלונג פון דער נאַטור און קולטור". מיט 44 אילוסטראַציעס און 18 בילדער. (דאָס בוך איז צוזאַמענ־געשטעלט געוואָרן פון די צוועלף לעקציעס, וועלכע זיינען געהאַלטן געוואָרן אין ניו יאָרק, און וועגן וואָס איך האָב געשריבן פריער), דאָס בוך, וועלכער האָט 430 זייטן, איז אייגנער פון די וויכטיקסטע בי־

כער וואָס זיינען דערשינען אין דער יידישער ליטעראַטור. דערהויפּט אין דער יידישער וויסנשאַפּט־ליטעראַטור.

וועגן דעם וואָס איז פאַרגעקומען ביים אַרויסגעבן דאָס בוך, די שוועריקייטן וואָס דער בילדונגס־קאָמיטעט האָט געהאַט אַרויסצוגעבן דאָס בוך, איז כדאי צו דערציילן.

לויט דעם דעמאָלטדיקן פאַרוואַלטונגס־סיסטעם אין אַרבעטער רינג האָט דער בילדונגס־קאָמיטעט ניט געהאַט קיין געלט־פאָנד, און ער איז געווען אָפּהענדיק, וואָס איז שייך געלט־אויפגאַבן, אָן דעם קאָנטראָל־קאָמיטעט. האָט דער קאָנטראָל־קאָמיטעט וועטאָאירט די געלט־אויסגאַבן פאַרן בוך. פאַר וועלכער סיבה דער קאָנטראָל־קאָמיטעט האָט עס געטאָן? וואָס זיינען געווען די מאָטיוון? וועגן דעם זיינען געווען פאַרשיידענע השערות. נאָר אַזוי ווי דאָס זיינען געווען בלויז השערות, וויל איך וועגן דעם ניט שרייבן. אָבער וואָס ס׳זיינען ניט געווען די סיבות, דער פאַקט בלייבט, אַז דער קאָנטראָל־קאָמיטעט האָט ניט גוט געהייסן די געלט־אויסגאַבן פאַרן בוך, „די וועלט און די מענטשהייט״, וואָס דער בילדונגס־קאָמיטעט האָט באַשלאָסן אַרויסצוגעבן.

די מיטגלידער פון בילדונגס־קאָמיטעט האָבן זיך געבראָכן די קעפּ: וואָס זאָל מען טאָן? ווי אַזוי זאָל מען אַרויסגעבן דאָס בוך? און דעם בוך האָבן מיר זייער און זייער געוואָלט אַרויסגעבן, ווייל מיר האָבן געהאַלטן, אַז דאָס בוך וועט זיין אינער פון די נויטקסטע ביכער אויף יידיש אויף צו בילדן די אַרבעטער רינג מאַסן, וואָס דאָס איז דאָך אייגנטלעך די אויפגאַבע פון בילדונגס־קאָמיטעט. האָב איך פאַרגעשלאָגן אַ פּלאַן, אַז מיר זאָלן אַרויסגעבן דאָס בוך דורך דעם מיטל פון פּרע־נומעראַנטן. ד. ה. אַז מיר זאָלן קלייבן צווישן די אַרבעטער רינג ברענטשעס און מיטגלידער אַבאָנעמענטן פאַרן בוך איידער מיר וועלן עס אַרויסגעבן.

דער פּלאַן איז אָנגענומען געוואָרן און איך מיט ס. יעלין האָבן מיט די הענט (פון קיין יידישע שרייב־מאַשינקעס, און טייפּיסטן האָט מען נאָך דאָן ניט געווואוסט) אָנגעשריבן איבער 500 בריוו, (אַזוי פיל ברענטשעס, דוכט זיך, זיינען דאָן געווען אין א.־ר.) צו די אַרבעטער רינג ברענטשעס, אַז דער בילדונגס־קאָמיטעט וויל אַרויסגעבן אַ וויסנשאַפּטלעכן בוך״, „די וועלט און די מענטשהייט״. (מיר האָבן זיי מיט די בריוו אויך צוגעשיקט געדרוקטע פּראָספּעקטן מיטן

אינהאַלט פון בוך) און מיר האָבן זיי געשריבן, אַז דאָס בוך וועט קאָסטן ווען ער וועט אַרויסגעבן וועלן צוויי דאָלער, אָבער פאַר די וואָס וועלן אים אַבאָנירן פאַראויס וועט ער קאָסטן בלויז איין דאָלער.

אין אייניקע וואָכן צייט האָט דער בילדונגס־קאָמיטעט אַריינגעקראָגן פון די ברענטשעס 8000 דאָלער, 8000 אַבאָנענטן. און מיר האָבן געהאַט גענוג געלט, נאָך מער וויי מיר האָבן באַדאַרפט, אויף אַרויסצוגעבן דאָס בוך.

דאָס בוך: „די וועלט און די מענטשהייט", וועלכער איז רעדאַקטירט געווארן פון מ. טערמאַן, און איז אַרויסגעגעבן געווארן אויף גוטע פאַפּיר, מיט אַ סך אילוסטראַציעס און אין אַ שיינעם אייגבונד, איז אי פינאַנציעל, אי מאַראַליש געווען אַ גרויסער דערפאָלג. אין „פאָרווערטס" איז פאַרגעקומען אַ גאַנצע דעבאַטע וועגן בוך. דער דעמאָלט באַוואוסטער „פאָרווערטס"־שרייבער, מ. באַראַנאָוו, האָט, ווי ער האָט געקענט, מיט זיין גלעצנדיקע און שאַרף־בייסנדיקע פען, שטאַרק אַרונטערגעריסן דאָס בוך. דער „פאָרווערטס"־רעדאַקטער, אַב. קאַהאַן האָט מיט זיין שאַרפן חוש מיט וועלכן ער איז געווען געבענטשט, דערשמעקט, אַז באַראַנאָוס אַרטיקל איז שוין געווען אַ ביסל צו שאַרף, בפרט נאָך וועגן אַן אויסגאַבע פון אַרבעטער רינג. דער אַרבעטער רינג אזי דאָך ווי אַן אייגן קינד פון „פאָרווערטס", און אינער פון די זיילן אויף וועלכע דער „פאָרווערטס" שטיצט זיך. צו שרייבן אַזוי שאַרף וועגן אַן אַרבעטער רינג אויסגאַבע איז שוין אַ ביסעלע צופיל, האָט קאַהאַן געפילט, און ער האָט אין „פאָרווערטס" פאַרפירט אַ פאַלקס־דעבאַטע וועגן בוך. ער האָט אויפגעפאָדערט די „פאָרווערטס"־לייענער זיך אַרויסצוזאָגן וועגן בוך. און די דעבאַטע האָט אָנגעהאַלטן פאַר וואָכן לאַנג. די מערסטע „פאָרווערטס"־לייענער, פשוטע אַרבעטער רינג מיטגלידער, האָבן וועגן בוך געשריבן גינסטיק, און אַ סך אַפילו מיט באַגייסטערונג.

פאַר וואָס האָט דער קאָנטראָל־קאָמיטעט אַרויסגעוויזן אַזאַ פאַרביסענע קעגנערשאַפט אַרויסצוגעבן דאָס בוך, איז פאַר מיר אַ רעטעניש ביז היינטיקן טאָג. דער בילדונגס־קאָמיטעט האָט אָבער געהאַט די סאַטיספאַקציע און די צופרידנקייט וואָס דאָס בוך „די וועלט און די מענטשהייט", — איינער פון די בעסטע ביכער אין דער יידישער וויסנשאַפטס־ליטעראַטור, און נאָך מיין מיינונג, דאָס בעסטע

בוך וואָס דער אַרבעטער רינג האָט וועלן אַרויסגעבן, איז געווען אַ גרויסער דערפאָלג.

מיט אַ יאָר שפּעטער, אין 1915, האָט דער בילדונגס־קאָמיטעט, פון וועלכן איך בין געווען דער סעקרעטאַר, אַרויסגעגעבן נאָך אַ גרויסן און וויכטיקן בוך. דאָס איז געווען פּיליפּ קראַנצעס בוך: „גאַנץ אַמעריקע". — די געשיכטע פון אַלע לענדער אין דער נייער וועלט, אין צוויי בענדער, 684 זייטן, גרויסן פֿאָרמאַט, מיט 12 בילדער און לאַנדקאַרטן, און מיט אַן אינדעקס. דעם אינדעקס האָב איך צוזאַמענגעשטעלט. ביים אָנהייב פון אינדעקס, ווערט טאָקע געדרוקט: „אַלגעמיינער אינדעקס צוזאַמענגעשטעלט פון ז. שערעשעווסקי, סעקרעטאַר פון דער עדוקיישאָנאַל קאָמיטע פון אַרבעטער רינג".

די אַרבעט פון צוזאַמענשטעלן דעם אינדעקס איז געווען זייער אַ שווערע. ווייל פּיליפּ קראַנץ האָט געוואָלט, אַז דער אינדעקס זאָל זיין אַ ווייסנשאַפֿטלעכער. ד. ה. אַז ביי יעדן וואָרט, נאָמען א.אַ.וו. אויף יעדן זייט פון בוך, זאָל אין אינדעקס אָנגעגעבן ווערן וואָס ס'מיינט און וואָס ס'באַדייט. למשל, ביים וואָרט וואַשינגטאָן, זאָל, וואו מען באַדאַרף, אָנגעגעבן ווערן, וואַשינגטאָן דער פרעזידענט, אָדער וואַשינגטאָן, די הויפּט־שטאָט, אָדער וואַשינגטאָן אַ גאַס, אַ טייך, און דאָס גלייכן. און אַזוי ביים וואָרט לינקאָלן, דזשעפערסאָן, קאָלאָמבוס א. אַ. וו. אין דעם איז באַשטאַנען די שווערקייט פון צוזאַמענשטעלן דעם אינדעקס.

דער בילדונגס־קאָמיטעט האָט זיך פריער געווענדעט צו אייניקע פּראָפעסיאָנעלע שרייבער, ווי, צו משה כץ, דער שפּעטערדיקער קאָמוניסט, דוד שוב און אַנדערע, זיי זאָלן צוזאַמענשטעלן דעם אינדעקס, אָבער זיי האָבן פאָר דער אַרבעט געוואָלט אַ סך געלט, צוויי הונדערט דאָלער, און מער. האָב איך איבערגענומען די אַרבעט פון צוזאַמענשטעלן דעם אינדעקס.

לויט די דעמאָלטדיקע רעגולאַציעס אין אַרבעטער רינג, האָט אַ דערווייל־טער מיטגליד אין אַ קאָמיטעט, ניט געטאָרט נעמען באַצאָלט פאָר טאָן עפּעס אַן אַרבעט. ער האָט געמעגט קריגן באַצאָלט בלויז פאָר אויסגאַבן, און פאָר „לאָסט אָוו טיים". (פאָר פאַרלירן צייט) דאָס הייסט, אויב ער טוט עפּעס פּאָרן אַרבעטער רינג אין דער צייט פון זיין טעגלעכע באַשעפטיקונג, פון וואָס ער מאַכט אַ לעבן, מעג ער קריגן באַצאָלט פאָר די טעג אַרבעט וואָס ער פאַרלירט. מען האָט דאָן

געצאָלט פאַר צייט פאַרלוסט דריי דאָלער אַ טאָג. האָב איך די אַר־
בעט פון צוזאַמענשטעלן דעם אינדעקס געטאָן אין די אָוונטן, און
אין די שבתים אָדער זונטיקס, ווען מען אַרבעט ניט. אָבער אַזוי ווי
מען האָט באַדאַרפט גיין צום דרוק מיטן בוך, איז כדי צו פאַרענדיקן
שנעלער דעם אינדעקס האָב איך אויף דעם באַדאַרפט אויך אַרבעטן
פינף אַרבעטס־טעג, און איך האָב פאַר דער אונגעהויער שווערער
אַרבעט פון צוזאַמענשטעלן דעם אינדעקס, פאַר וואָס אַנדערע האָבן
געבעטן איבער צוויי הונדערט דאָלער, געקראָגן — גאַנצע פופצן
דאָלער.

קאַפּיטל 17

איך בין ליטעראַריש פראָדוקטיוו; מיין צווייטע ליבע

איך בין אין די יאָרן, פון 1912, וועו איך האָב אָפּגעדרוקט מיין
ערשטע דערציילונג אין דער „פרייע אַרבעטער שטימע", ביז אָנהייב
1918, וועו מען האָט מיך געבומען אַלס סאָלדאַט אין דער אַמעריי־
קאַנער אַרמיי, געווען ליטעראַריש גאָנץ פראָדוקטיוו. איך האָב אַ סך
דערציילונגען געשריבן אין יענער פּעריאָדע אוו כ׳האָב אָפּט געדרוקט
דערציילונגען אין דער „פרייע אַרבעטער שטימע" אין דער צייטונג,
„דער טאָג", וואָס האָט אָנגעהויבן צו דערשיינען אין 1915, אין
דער „נייע פּאָסט", וועלכע איז געווען רעדאַקטירט פון באַוואוסטן
שרייבער ב. צביוו. טאָקע אַ דאַנק צביונעו האָבן איך אָנגעהויבן דרוקו
דערציילונגען אין „טאָג". צביוו איז געווען פון די ערשטע אוו וויכ־
טיקסטע מיטאַרבעטער אין „טאָג". ער איז דאָרט געווען ליטעראַרישער
רעדאַקטאָר אוו ער האָט מיך איינגעלאָדן צו שרייבן דערציילונגען פאַרן
„טאָג", אוו איך האָב זיך דאָרט געדרוקט גאָנץ אָפּט. איך האָב אויך
געדרוקט דערציילונגען אין דאָס „יידישע פאָלק", דער אַרגאַן פון די
אַמעריקאַנער ציוניסטן, וועלכע איז געווען רעדאַקטירט פון אַב.
גאָלדבערג, אַ פיינער זשורנאַליסט אוו ליטעראַטור קריטיקער. גאָלד־
בערג האָט אַ סך געהאָלטן פון מיר אַלס דערציילונגס שרייבער. דער
פאַקט איז, אַז ער האָט כסדר פון מיר געפאָדערט, אַז איך זאָל אַרויס־
געבן אַ זאַמלונג פון מיינע דערציילונגען אוו ער וועט שרייבן אַ הקדמה
צום בוך.

אין „טאָג" האָב איך געדרוקט ניט נאָר דערציילונגען, נאָר אויך, דאָס וואָס מען רופט אַן, קינסטלערישן רעפּאָרטאַזש. אין יענער צייט, אין 1915, איז אין לאַנד געווען אַ שטיקל עקאָנאָמישער קריזיס, און די צייט איז געווען זייער אַ שלעכטע. אויף דער איסט סיידּ, אין דער געדיכטענעש פון דער יידישער אַרעמקייט, איז די נויט, די אַרעמקייט און דער הונגער גענאָרן גאָשפּיץ. האָט דאָן איינער, מיטן נאָמען, צעזאָר, אַ רומענישער יידּ, אַ טויער אין אַרבעטער רינג, און אויך אַן אַלגעמיינער כלל־טויער, איינגעשטעלט אויף עלדרידזש סט. אַן אומזיסטע קיך, וואו מען האָט אַרעמע און אַרבעטסלאָזע יידן געגעבן אָפּצוענ אומזיסט,און מען האָט אויך אַרויפגעטראָגן פּעקלעך שפּייז און געקאָכטע מאָלצייטן אין די הייזער. צעזאָר האָט פּאָר דעם צוועק צוגעצויגן אַ גרופּע בחורים און מיידלעך, וועלכע האָבן אָט די דאָזיקע הייליקע אַרבעט געטאָן.

בין איך אַוועק צו דער קיך, בין מיטגעגאַנגען מיט די בחורים און מיידלעך אין די הייזער וואו זיי האָבן געבראַכט די שפּייז, זיך צוגעזען צו דער נויט און אַרעמקייט אין די יידישע הייזער, און אַנגעשריבן צוויי אַרטיקלען פאַרן „טאָג" אונטערן נאָמען „סצענעס און בילדער פון נויט און אַרעמקייט אין יידישע הייזער", די אַר־טיקלען, וועלכע זיינען געשריבן בעלעטעריסטיש, האָבן געמאַכט אַ רושם און אין מאַי 1916, ווען ס׳איז געקומען צוואָרן דער צווייטער געגנעראַל סטרייק פון די קלאָוקמאַכער אין ניו יאָרק, האָט משה כץ, דער שפּעטערדיקער באַוואוסטער קאָמוניסט, וואָס איז דאָן געווען מיינער אַ פּאָרטיי חבר, אַיינער פון די פּירער פון דער „עס־טי" אַרגאַ־ניזאַציע אין ניו יאָרק, און וועלכער איז געווען דער רעדאַקציע־סעקרעטאַר פון „טאָג" רעדאַקטאָר, הערמאַן בערנשטיין, מיך געשיקט רופן און בערנשטיין, דער דאָן זייער באַוואוסטער אַמעריקאַנער זשורנאַליסט האָט מיר אָנגעבאָטן אַ שטעלע אַלס „לייבאָר־עדיטאָר" פון „טאָג".

איך האָב די שטעלע ניט געוואָלט אָננעמען, ווייל מען האָט דאָן אין „טאָג" געצאָלט די שרייבער זייער קליינע שכירות, דוכט זיך 12 דאָלער אַ וואָך, און גראָדע האָט מיין שאָפ „געסעטלט", און מיינע שכירות אין שאָפ זיינען געווען פיל מער, און עס לוינט זיך מיר ניט פינאַנציעל, צו אויפגעבן מיין אַרבעט אַלס סקוירט מאַכער און ווערן אַן אָנגעשטעלטער אין „טאָג", בפרט נאָך, אַז איך האָב דאָרט אָפּט

געדרוקט דערציילונגען, פאַר וועלכע איך האָב געקראָגן צען דאָלער פאַר אַ דערציילונג. איך האָב זיך שפּעטער אַרומגעזען, אַז מיין חשבון איז געווען אַ קלאָוקמאַכערישער חשבון. אָבער ס׳איז שוין געווען פאַרפלן.

משה כץ איז געבליבן זיצן אַ פאַרצווייפלטער. — אָבער מיר דאַרפן דאָך האָבן אַ „לייבאָר־רעפאָרטער", צו באַריכטן פאַרן „טאָג" דעם קלאָוקמאַכער סטרייק, וואָס טוט מען? — האָט ער צו מיר, ווי מיט תרעומות, געזאָגט. און איך האָב רעקאָמאַנדירט מלך עפשטיינען פאַר דער שטעלע. מלך עפשטיין, וועלכער איז מיינער אַ יוגנט־חבר, אַ לאַנדסמאַן, איז אויך געווען אַן „עס־עס־אַוועץ" אין דער היים, און איז אויך אין אַמעריקע, געווען טעטיק אין דער „עס־טי" אַר־גאַניזאַציע.

מלך עפשטיין איז אָנגעשטעלט געוואָרן, און ער האָט געמאַכט, ווי מען זאָגט אין אַמעריקע, „אַ גוטן דושאָב". ער האָט זיך אַרויס־געצייגט צו זיין אַ פּאָליקער און גוטער צייטונגס־מאַן, און איז אין „טאָג" געוואָקסן. אין אַ פאַר יאָר שפּעטער, איז ער דאָרט געוואָרן „סיטי־עדיטאָר", (שטאָט רעדאַקטאָר) איינע פון די וויכטיקסטע אַמטן אין אַ יידישער און אַפילו אין אַן ענגלישער צייטונג.

**
*

פאַר די ניין יאָר וואָס איך בין געווען אין אַמעריקע, ביז 1917, האָב איך מיט מיידלעך און מיט ליבעס זיך ניט אָפּגעגעבן. ערשטנס, בין איך געווען צופיל פאַרנומען מיט מיין טעטיקייט אין די פאַר־שיידענע באַוועגונגען, און מיט שרייבן דערציילונגען. און צווייטנס, און דאָס איז געווען דער עיקר; — איך בין ניט געווען קיין גאָר גרויסער פאַרדינער. פאַר מיר אַליין, פאַר מיין אויסקומעניש, האָט איך פאַר־דינט גענוג, אָבער הייראָטן, נעמען אויף זיך דעם יאָך פון אַ ווייב און אַ פאַמיליע האָב איך מורא געהאַט.

אָבער דער קליינער מלאָך׳ל, „קופּיד", האָט מיך פאַרט ניט אָפּ־געלאָזן, און האָט אין מיר צום צווייטן מאָל אַרייַנגעשאָסן אַ ליבע־פּייל.

איך האָב אין אָנהייב 1917, זיך באַקענט מיט אַ מיידל און האָב זיך אין איר שטאַרק פאַרליבט, דאָס איז דאָס מיידל, מיט וועלכער

איך האָב טאַקע נאָכדעם חתונה געהאַט, אַ דור אויפגעשטעלט, און לעב מיט איר גליקלעך ביז מיין טיפן עלטער.

באַקענט האָב איך זיך מיט איר, אַ שבת בייטאָג, אָנהייב אַפּריל, 1917, ביי אַ טאַנץ־פּאָרשטעלונג, פון דער וועלט־באַרימטער טענ־צערין, איזידאָראַ דאָנקאַן, וואָס איז פּאָרגעקומען אין קאָרנעגיע האַל. זי איז ביים טאַנץ־קאָנצערט געווען מיט מיינע אַ לאַנדסמיידל, מיט וועמען זי האָט געאָרבעט אין איין שאָפּ פון פרויען בלוזקעס. זי איז ניט קיין הויכע, האָט געהאַט אַ שיין פּנימל, מיט אַ קליין סימעט־ריש נעזל. ליכטיקע, בלויליעך־גרויע אויגן, און ברוינע האָר, שיין פּאַרקאָמט. זי איז געווען אַ ביסל אַ שמעווודיקע. האָט זיך געריטלט ביי יעדן וואָרט וואָס איך האָב צו איר אַרויסגערעדט. איך האָב אָבער גלייך איינגעזען, אַז זי איז אַ קלוגע, אַן אינטעליגענטע און אַן ערנסטע. איר נאָמען, האָט מיר מיין לאַנדסמיידל, ביים פאָרשטעלן זי געזאָגט, איז ליליע.

מיר זיינען געפאָרן צוזאַמען אַהיים. זי האָט געוואוינט אין די בראָנקס, און איך האָב דאַן געוואוינט אין די בראָנקס, זיינען מיר געפאָרן צוזאַמען מיט דער דריטער עוועניו עלעווייטאָר־באַן. דורך דער צייט פון פאָרן, האָבן מיר געפירט אַ געשפּרעך וועגן איזידאָראַ דאָנקאַנס טאַנצן, און די מוזיק. פון געשפּרעך, האָב איך אַרויסגעזען, אַז זי האָט אַ גאַנץ גוטן מוזיקאַלישן געשמאַק, און איך האָב זיך טאַקע אין איר פאַרליבט.

קיין געהויבענער קאַוואַליער בין איך קיינמאָל ניט געווען און איך האָב איר ניט צוגעפירט צו איר הויז. וועג זי איז אַרונטער ביי דער 169סטער סטריט סטאַנציע, בין איך ניט מיטגעגאַנגען מיט איר, האָב אויך ניט געוואָלט איר אַדרעס, און האָב איר פאַרלאָרן פון אויג.

ערשט וועג איך בין געקומען אַהיים, האָב איך דערפילט, אַז איך האָב זיך מיט אַן אמת אין איר פאַרליבט. איך האָב געהאַלטן אין אַיין טראַכטן פון איר, און איך האָב זיך אַ לעבעדיקער אויפגעגעסן, למאַי איך האָב איר ניט צוגעפירט צו איר הויז, ניט געוואָלט איר אַדרעס, און פאַר וואָס איך האָב מיט איר ניט געמאַכט קיין „דעיט" (אַ בא־שטעלונג) זיך ווידער צו טרעפן.

איך האָב געטראַכט אָפּצורופן מיין לאַנדסמיידל אויסצוגעפינען לייליעס אַדרעס, איך האָב עס אָבער, איך ווייס ניט פאַרוואָס, אָפּגע־לייגט פון מאָל צו מאָל.

אָבער, ווי זאָגט אַ יידיש פּאָלקס־וועַרטל; „אַז עפּעס איז באַשערט קומט עס אין הויז אַרייַן". לויט דער גמרא איז דער רבונו של עולם דער גרעסטער וועלט־שדכן. אין דער גמרא וועַרט געזאָגט: „אַז פּער־ציג טעג איידער אַ מענטש וועַרט געבוירן, רופט אויס אַ מלאך, פּלוני בן פּלוני דער אוּן דער, וועט זיין דער זווג לבת פּלונית, צו די אוּן די. ווי עס זעט אויס, האָט מען נאָך אין הימל באַשטימט, איידער איך אוּן דאָס מיידל, ליליע, זיינען געבאָרן געוואָרן, אַז מיר זאָלן זיין אַ פּאָר.

דאַרף זיך טרעפן, אַז אַרום צוויי חדשים שפּעטער. זיץ איך אין אַן אוּונט מיט נאָך צוויי בחורים, מיינע פריינד, אין קראַטאַנע פּאַרק. איינער פון די בחורים האָט געשפּילט אויף אַ מאַנדאָלין. זיינען פּאַרביי געגאַנגען צוויי מיידלעך אוּן זיך אַ וועקגעזעצט ניט וויַיט פון אונדז. הגם ס׳איז געווען שטאָק פינצטער, האָט אָבער איינער פון מיינע פריינד, דערזען, אַז די מיידלעך זיינען זיינע בעקאַנטע, איז ער צו זיי צוגעגאַנגען. אוּן אין אַ פּאָר מינוט אַרום איז ער צוגעקומען צו מיר אוּן געזאָגט, אַז איין מיידל זאָגט אַז זי קאָן מיך.

איך בין געוואָרן נייגעריק אוּן צוגעגאַנגען צו די מיידלעך, אוּן ס׳וויַיזט זיך אַרויס אַז דאָס מיידל איז — ליליע, מיט וועלכער איך האָב זיך באַקענט ביי איזידאָראַ דאַנקענס טאַנץ־קאָנצערט, אין וועל־כער איך האָב זיך שטאַרק פאַרליבט אוּן וועלכער איך האָב, צוליב מיין ישיבה־בחורישער נאַכלעסיקייט אוּן שעמעוודיקייט, פאַרלאָרן פון אויג, פון וואָס איך האָב געהאַט אַזוי פיל בייסנדיקן פאַרדראָס אוּן האַרץ־קלעמעניש.

איך האָב זיך אַזוי שטאַרק דערפרייט וואָס איך האָב איר גע־טראָפן, אַז מיין האַרץ האָט אַזש אָנגעהויבן טאַנצן אוּן שפּרינגען פון פּרייד. אוּן נאַטירלעך, האָב איך זי שוין ניט אָפּגעלאָזן. איך האָב שוין אַ גאַנצן אָוונט מיט איר פאַרברַאַכט, איר צוגעפּירט צו איר הויז אוּן איר געפּרעגט צי איך קען מאָרגן אָוונט איר קומען זען? זי האָט עס גערן אָנגענומען.

מיר האָבן אָנגעהויבן זיך גאָר אָפּט צו טרעפן, צוזאַמען אויסגיין, ווי מען זאָגט אין אַמעריקע, אוּן וועַן ניט דאָס, וואָס אַמעריקע איז אַריין אין דער וועלט־מלחמה, אוּן איך האָב געוואוסט, אַז אַלס אַן אַמעריקאַנער בירגער אוּן ניט קיין חתונה געהאַט, וועט מען מיך נעמען אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי, וואָלטן מיר אין אַ שטיקל צייט אַרום חתונה געהאַט. איך האָב אָבער געוואוסט, אַז איך וועל געוומען

ווערן אין דער אַרמיי, און נאָך געשיקט ווערן צו די פראָנטוויזישע שלאַכטפעלדער, דעריבער האָב איך ניט געוואָלט חתונה האָבן, און איר געזעצלעך צובינדן צו מיר, ווייל ווער קען ווייסן, וואָס ס׳קען מיט מיר טרעפן, — האָב איך געטראַכט: איבערלאָזן זי אַן אַלמנה, און וואָס נאָך ערגער, אפשר אַהיים קומען אַקריפּל, אַן הענט און פיס, אַדער גאָר אַ בלינדער, און זי זאָל זיך דעם גאַנצן לעבן דאַרפן האַלטן מיט אַ צרה, האָב איך ניט געוואָלט, הגם זי איז געווען וויליק מיט מיר חתונה צו האָבן אייידער מען האָט מיך „געדרעפטעט" (געגנו־מען אין דער אַרמיי). איך האָב דאָס חתונה האָבן מיט איר אָפּגעלייגט אויף שפּעטער, ווען איך וועל אַ גאַנצער קומען צוריק פון דער מלחמה. און טאַקע, נאָכדעם, ווען איך בין צוריקגעקומען פון דער מלחמה, און זיך דערהאַלט פון די וואונדן וואָס איך האָב געקראָגן אויפן שלאַכטפעלד, האָבן מיר, אין אויגוסט 1919, חתונה געהאַט.

אויב ס׳איז טאַקע אמת ווי די גמרא זאָגט, אַז דער רבונו של עולם איז מזווג זווגים, דאַנק איך אים פון טיפן האַרצן, וואָס ער האָט ליליען באַשטימט צו זיין מיין זיווג, מיט וועמען איך לעב גליק־לעך מיין גאַנצן לעבן.

דריטער טייל

דעם טויט אין די אויגן

(מלחמה איבערלעבונגען)

קאַפּיטל 18.

די ערשטע וועלט־מלחמה; מען נעמט מיך אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי

11ען איך בין געקומען צוריק פון די פראַנצויזישע שלאַכטפעלדער אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָב איך אַ סך דער־ציילונגען פון דער מלחמה אָפּגעדרוקט אין פאַרשיידענע צייטונגען און זשורנאַלן, די מערסטע אין „פאַרווערטס". אַ טייל פון די דערציילונגען זיינען אַריין אין מיינע צווייַ ביכער געזאַמלטע דערציילונגען: — „אויף אַלטער און נייער ערד". און, „אַזוי איז באַשערט". די באַוואוסטע יידישע קריטיקער: — הלל ראַגאַף, פאַר יאָרן לאַנג, דער פאַרוואַלטונגס רעדאַקטאָר, און נאָכדעם רעדאַקטאָר פון „פאַרווערטס": דר. א. מוקדוני, דער באַוואוסטער טעאַטער און ליטעראַטור קריטיקער, און י. קיסין, דער פאַרשטאַרבענער פיינער דיכטער, עסייאיסט און קריטיקער, האָבן מיט לויב געשריבן וועגן מיינע מלחמה־דערציי־לונגען. הלל ראַגאַף, האָט מיינע מלחמה־דערציילונגען פאַרגליכן מיט די מלחמה שילדערונגען פון די באַרימטסטע וועלט שרייבער: — באַרביס און רעמאַרק. אָבער אין די אַלע מלחמה־דערציילונגען האָב איך געשילדערט די שווערע ליידן, און איבערלעבונגען אויפן שלאַכט־פעלד פון אַנדערע, ניט פון מיר. די העלדן פון די דערציילונגען זיינען געווען אַנדערע, ניט איך אַליין. מיט דעם אויסנאַם פון איין אָפּגע־דרוקטער דערציילונג: — „צוויי מעת לעת אויפן שלאַכט־פעלד אַ פאַרוואונדעטער", וואָס איז געווען אַן אויטאָביאָגראַפישע פון מיינע אייגענע איבערלעבונגען. איך וועל איצט, אין „דער געשיכטע פון מיין לעבן", דערציילן פון אַלע מיינע פּערזענלעכע איבערלבונגען אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי און אין דער מלחמה אויף די פראַנ־צויזישע שלאַכט פעלדער.

אַנדערע וועלן דענקען, אַז ס'איז שוין צו שפּעט צו שרייבן איצט וועגן איבערלעבונגען פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. ס'איז שוין

זינט דאַן אַריבער 50 יאָר. די ערשטע וועלט־מלחמה, איז שוין אַ לאַנגע, ווייטע פאַרגאַנגענהייט. די וועלט האָט שוין זינט דאַן איבער־געלעבט פיל ערגערע, און שרעקלעכערע אויפטרייסלונגען און בלוט־בעדער: — די רוסישע רעוואָלוציע: די באַרבאַרישע, ברוטאַלע קאָ־מוניסטישע דיקטאַטור: דעם ווילדן, בלוטיקן סטאַלין־טעראָר: דעם פאַשיזם, נאַציזם, דעם ווילדן, בלוטיקן, רוצחישן היטלעריזם; די צווייטע וועלט־מלחמה און די אויסראָטונג פון זעקס מיליאָן יידן פון די רוצחשע נאַצי בעסטיעס. אָבער אַזוי ווי אין דער תורה, ווי עס ווערט געזאָגט, איז ניטאָ קיין פריער און שפעטער, אַזוי איז אויך אין דער ליטעראַטור. איבערצוגעבן און שילדערן אַ פערזענלעכע אי־בערלעבונג, בפרט נאָך אַזאַ ביטערע און שוידערהאַפטע איבערלעבונג, ווי מלחמה און ווי דאָס שלאַכטפעלד, איז קיינמאָל ניט צו שפעט.

פאַר וואָס בין איך געגאַנגען אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי, און נאָכדעם אויפן שלאַכטפעלד אין פראַנקרייך? פאַרוואָס האָב איך זיך געלאָזט דרעפטן און איינגעשטעלט מיין לעבן? פאַר וואָס האָב איך זיך ניט אַרויסגעדרייט פון דרעפט, ווי איך האָב געוואָסט, אַז אַ סך אַנדערע האָבן עס געטאָן? און דעם אמת געזאָגט, האָב איך געהאַט אייניקע געלעגנהייטן אַוועקצוגיין קיין קאַנאַדאַ, אָדער קיין אַרגענטינע, און פאַרשפּאָרן דורכצולעבן דעם מלחמה־קאָשמאַר. איך האָב געוואוסט פון אַ סך מיינע בעקאַנטע, צווישן זיי אַפילו יידישע שרייבער, וועלכע האָבן עוקר געווען קיין קאַנאַדאַ און ניט געגאַנגען דינען אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי, און צו פאַרגיסן זייער בלוט אין דער מלחמה.

אָבער איך האָב ניט געוואָלט הערן און געדענקען וועגן עוקר זיין פון אַמעריקע, און זיך אַרויסדרייען פון „דרעפט". צוליב צוויי מאָטיוון: ערשטנס, האָב איך געהאַלטן, אַז אַלס יידן, טאָר איך ניט אויסמיידן פון צו גיין דינען און אַנטלויפן כדי ניט צו געבן אַ פּתחון־פֶּה די אַנטעסעמיטן. און צווייטנס, בין איך געווען אַ הייסער אַנהענגער פון פרעזידענט ווילסאָנס פערצן שלום־פונקטן אויף צו ענדיקן דער מלחמה, און דער עיקר, פון זיין לאָזונג: — „סעלף דעטערמיניישאַן אָוו ניישאַנס", (זעלבסט באַשטימונג פון פעלקער). אַלס יידישער נאַ־ציאָנאַליסט, ווי אַן „עס־עסאָווויץ", די פאַרטיי, ביי וועלכער די זעלבסשטענדיקייט פון יידישן פאָלק, איז געווען איינע פון די וויכ־טיקסטע פונקטן אין איר פראָגראַם און אויף איר קאָמפּס־פאָן, האָב

איך געפילט, אַז ס׳איז אַ גרויסע פליכט פאַר מיר צו גיין קעמפן און אַפילו איינשטעלן מיין לעבן פאַר אָט דער ווילסאָן־פאָדערונג. דעריבער בין איך געגאַנגען אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי און גרייט געווען געשיקט צו ווערן אויף יענער זייט ים, אויפן פראַנצויזישן שלאַכטפעלד.

**
*

אָנהייב 1918, בין איך געקומען געוואָרן אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי. איך בין שוין דאָן אַלט געווען 29 יאָר. פאַר אַזאַ איינעם ווי איך, וועלכער האָט קיינמאָל ניט געטאָן קיין פיזישע איבונגען, מיט ווייכע גלידער, האָב איך קיינמאָל ניט געקענט בייגן מיין קערפּער אין דרייַען און אויף אַלע זייטן. איך האָב ניט געקאָנט שנעל לויפן און שפּרינגען, מיין גייסט און גאַנצער לייב אין לעבן איז ביז דעם 29סטן יאָר פון לעבן געווען אַרייַנגעטאָן פריער — אין דער אַלטער היים — אין לערנען תלמוד, שפּעטער — אין באַטייליקן זיך אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג, און נאָכדעם, אין אַמעריקע — אין יוניאָן־טעטיקייטן, אין בילדונגס טעטיקייט פון אַרבעטער רינג, אין דער יידישער קולטור־טעטיקייט און אין שרייבן דערציילונגען, — דערפאַר איז דאָס רויע גראָביאַנסקע אַרמיי־לעבן; די גראָביאַנסקע, שמוציקע סאָלדאָטסקע רייד; דאָס זאָגן אין דער מאָמען אַריין ביי יעדן וואָרט וואָס מען האָט אַרויסגערעדט; דאָס ענטפערן: „גאָ טו העל״ (גיי צום טייוול) ביי יעדער פראַגע וואָס דו האָסט עמעצן געשטעלט — געווען מיר שווער אַריבערצוטראָגן, בפרט נאָך, אַז איך בין אַריינגעפאַלן אין אַ רעגימענט (פאָלק) פון רעגו־לעער סאָלדאָטן, ניט קיין „גערעפּטעטע״, אין דעם „אינפאַנטרי רעגימענט 49״.

דער אונטערשייד איז זייער אַ גרויסער. די „גערעפּטעטע סאָל־דאָטן, זיינען געווען די וואָס מען האָט געזומען אין דער אַרמיי, ווען אַמעריקע איז אַריין אין דער מלחמה, און מען האָט אָנגענומען דעם געזעץ פון אַלגעמיינע מיליטער דינסט. אָט אַ די סאָלדאָטן זיינען געווען אַידעלע בחורים פון היימישע הייזער, טאַטע־מאָמעס קינדער, די מערסטע אינטעליגענטע יינגעלייט, קאָלעדזש־געענדיקטע. די רע־גולערע סאָלדאָטן, אָבער, זיינען געווען די וועלכע האָבן שוין לאָנג געדינט אין דער אַרמיי, נאָך אַידער ס׳איז אָנגענומען געוואָרן דער

געזעץ פון אלגעמיינעם מיליטער־דינסט, די וועלכע האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין דער אַרמיי נאָך איידער אַמעריקע איז אַריין אין דער מלחמה. און ווער האָט זיך מיט יאָרן פריער פרייוויליק אָנגעשלאָסן אין דער אַרמיי? — באָמס, שיכורים, טרעמפּס, נידעריקע פּאַרשוינען, טויגעניכטסן, אַרויסגעשפּיגענע פון לעבן, וועלכע האָבן ניט געהאַט קיין היימען, אָדער זיינען אָנטלאָפן פון דער היים. זיי האָבן קיינמאָל ניט געאַרבעט, קיינמאָל ניט געווען באַשעפטיקט ביי אַ נוצלעכער אַרבעט. אָט דער עלעמענט איז געווען זייער אַ רויער און אַ פּאַר־דאָרבענער, די שפּראַך זייערע איז געווען אַ גרוביאַנסקע, אַ שמוציקע. (אַ חוץ די אָפּיצערן, וועלכע זיינען מערסטנס געווען זינדלעך פון רייכע פאַמיליעס און זיינען דורכגעגאַנגען מיליטעריש אַקאַדעמיעס, ווי „וועסט פּאָינט" און אַנדערע). אין אָט אַזאַ רעגימענט בין איך עס אַריינגעפאַלן.

איך בין פון דער נאַטור אַ שעמעוודיקער, האָב קיינמאָל ניט געקאָנט פאַרטראָגן גראָבע, שמוציקע רייד (ס'איז אַ פאַקט, אַז אייגע פון די אורזאַכן פאַר וואָס איך האָב אויפגעגעבן זיך צו לערנען פאַר אַ קלאָוקס אָפּעריייטאָר, ווי איך האָב וועגן דעם געשריבן אין צווייטן טייל פון מיין בוך, איז געווען וואָס איך האָב ניט געקענט פאַרטראָגן די שמוציקע רייד פון די קלאָוק־אָפּעריייטאָרס אין דער אָנווועזנהייט פון פרויען, וואָס זיינען אין יענער צייט אָנגעגאַנגען אין די שפּעטער). איך האָב זיך פון שטענדיק אָן געשעמט אָפּצודעקן מיין קערפּער אין דער אָנווועזנהייט פון פרעמדע מענטשן, אָפּילו פאַר מענער. פּלוצעם איך זיך שעמען אין דעם אָפּענעם לאטרין פון דער קאַזאַרמע צו טאָן מיינע נאַטירלעכע באַדערפענישן וועו נאָך סאָלדאַטן זיינען דאָרט געווען, און איך האָב פון דעם אַ סך געליטן.

אויך האָבן מיר, די יידישע סאָלדאַטן, איבערהויפּט די גרינע, די אימיגראַנטן, געליטן פון אַ היפּש ביסל אַנטיסעמיטיזם, ניט פון די העכערע אָפּיצירן, נאָר פון די „נאָנקאָמס" (די אונטער־אָפּיצירן), ווי סאַרדזשענטס, קאָרפּאָראַלס און אָפּילו פון איינפאַכע סאָלדאַטן. דער „טאָפּ־סאַרדזשענט" פון אונדזער קאָמפּאַני, מיטן נאָמען דעוויני, וועלכער איז געקומען פון דער סאָוט (איך האָב אים דערמאָנט אין צווייטן טייל פון לעבנס־באַשרייבונג, אין דעם קאָפּיטל „מיינע צוויי נעמען) איז געווען אַ פאַרביסענער ראַסיסט, אַ נעגער־האַסער און אויך אַ נישקשהדיקער אַנטיסעמיט, און מיר האָבן פון אים אַ סך

געליטן. ס׳זיינען אין דער קאַמפּאַני (ראָטע) אויך געווען אייניקע איינפאַכע סאָלדאַטן מיט די נעמען: בראָון, קריגלי און פיט, וועלכע זיינען געווען פאַרביסענע אַנטיסעמיטן און זיי פלעגן מיט כלערליי רשעותדיקע שפּיצלעך דערגיין די יידישע סאָלדאַטן דאָס לעבן.

דער סאַרדזשענט דיוויזי איז געווען פון מיטלען וואוקס, אַ דיק־לעכער, מיט קורצע קרעפּטיקע פיס, ווי זיין קערפּער וואָלט געשטאַנען אויף שטאָלענע ספּרוזשינעס. זיין פול, רויט, ענערגיש פּנים איז שטענדיק געווען בייזן, שטרענג. ער האָט געהאַט ביסטרע, שטאָל־גרויע אויגן און אַן אַרויסשטאַרצנדיקע מאָרדע — אונטן בריט ווי אַ לאָפּעטע, און ווייסע געזונטע ציין. ריידן פלעגט ער קורץ, אָפּגעהאַקט, שטענדיק מיט אַ געשריי, מיט אַ גרילץ, באַפעלעריש, און ער האָט זיך מיט שטאָלץ באַרימט, אַז ער באַלאַנגט צום „קלוי־קלוקס־קלאַן".

וועמ מיר, די רעקרוטן, זיינען אָנגעקומען אין קעמפּ, איז ער אונדז געקומען אָפּנעמען.

מיט פאַרשמורעטע ביסטרע אויגן איז ער שנעל דורכגעלאָפן די גאַנצע גרופּע רעקרוטן, און צו יעדן איינעם האָט ער מיט אַ גרילץ אַ געשריי געטאָן:

— „נאָר נעים!..." (ווי הייסטו?)

און אַז ס׳איז געקומען צו מיר און איך האָב געזאָגט מיין נאָמען — שערעשעווסקי — האָט דיוויני אַ פּאַטש געטאָן מיט זיינע ביידע הענט אין זיינע דיקע לידקעס, אויסגעשאָסן אין אַ געלעכטער, פון שטאַרקן לאַכן זיך איינגעבויקן אַזש צו דער ערד און אויסגעשריען:

— „העי, פיט, בראָון, קריגלי, העוו יו הוירד היז נעים?... סאָם פאַני נעים!..." (העי, פיט, בראָון, קריגלי, האָט איר געהעט זיין נאָמען? אַזאַ קאָמישער נאָמען!), און צו מיר האָט ער אַ געשריי געטאָן:

— „סעי, מען, האָו דו יו וויסל איט?" (זאָג נאָר, ווי פייפסטו עס אויס?) — און די דריי סאָלדאַטן האָבן זיך הילכיק צעלאַכט.

איך האָב גלייך איינגעזען, אַז איך וועל שוין פון אים קיין האָניק ניט לעקן, און טאַקע צוליב מיין נאָמען איז ער מיר מער, ווי די אַנדערע יידישע סאָלדאַטן, דערגאַנגען די יאָרן, (אין דעם פריערדיקן קאַפּיטל: „מיינע צוויי נעמען", האָב איך שוין דערציילט, וועגן אַ פאַסירונג וואָס איז פאָרגעקומען צווישן אים און מיר אין פראַנקרייך,

און ווי אַזוי מיין נאָמען, שערעשעווסקי, וועלכן ער האָט בשום אופן ניט געקענט אַרויסרעדן, האָט מיך געראַטעוועט פון אַ צרה).

ס׳איז מיר דעריבער זייער שווער געווען זיך צוגעוואויגען צום שווערן, האַרטן לעבן פון דער אַרמיי, צו דער שטרענגער אַרמיי־דיסציפּלין, צו די שוועריע פיזישע איבונגען, און צו די גראָבע שמוציקע סאָלדאַטסקע רייד. די דיסציפּלין, און די שווערע איבונגען האָבן געפּיניקייט מיין קערפּער, און די גראָבע, שמוציקע, סאָלדאַטסקע רייד, האָבן געפּיניקט מיין גייסט, מיין נשמה.

דער 49סטער רעגימענט איז איינגעשטאַנען אין קעמפּ מעריט, ניו דזשוירזי, וואָס איז געווען נאָענט פון האָבאָקן האָפן, פון וואַנען מען פלעגט אַרויסשיקן די אַמעריקאַנער סאָלדאַטן קיין פראַנקרייך. דעם רעגימענט 49, האָט מען געהאַלטן אַלס גאַרדס, (וואַך־לייט) פאַר די סאָלדאַטן איבערן לאַנד, וועלכע מען האָט אין דעם דאָזיקן קעמפּ געבראַכט זיי אויסצושטאַטן מיט אַלעם נויטיקן, און זיי אָפּ־שיקן קיין פראַנקרייך, צום פראָנט.

האָט פּאַסירט, אַז מען האָט אַ מאָל געבראַכט אַ רעגימענט פון נעגער סאָלדאַטן, אָפּצושיקן קיין פראַנקרך. זיינען די סאָלדאַטן פון דעם 49סטן רעגימענט, די אַזוי גערופענע וואַך־לייט, פון וועלכע די מערסטע (אויסער די געדרעפּטע, נאַטירלעך) זיינען געווען געווען באָמס, נעגער־האָסער, באָפאלן די נעגער־סאָלדאַטן, און מיט זיי פאַרפירט אַזאַ בלוטיקן געשלעג, אַז זיי האָבן צוויי שוואַרצע סאָלדאַטן, דערהרגט אויף טויט, און אַ צאָל פאַרוואונדעט. אַלס שטראָף, האָט מען דעם 49סטן רעגימענט, געשיקט קיין פראַנקרייך, צום פראָנט, צום שלאַכט־פעלד. אין אָנהייב יוני, האָט מען אונדז אָפּגעשיקט קיין פראַנקרייך.

וואָס ס׳האָט פּאַסירט אין פראַנקרייך, איז אַן אַנדער געשיכטע: זיי, די רעגולע סאָלדאַטן די באָמס, די וואָס האָבן פאַרפירט דעם גע־שלעג מיט די נעגער סאָלדאַטן און דערהרגט צוויי שוואַרצע סאָלדאַטן, האָט מען צום פראָנט, צום שלאַכט פעלד, ניט געשיקט. זיי האָט מען איבערגעלאָזן הינטערן פראָנט אויף צו „טרייַנען" (לערנען) די פרישע גרינע סאָלדאַטן וואָס מען האָט געבראַכט קיין פריינקרייך. צום פראָנט האָט מען געשיקט אונדז, די געדרעפּטעטע, די וועלכע האָבן אין געשלעג מיט די נעגער סאָלדאַטן ניט אַנטייל גענומען.

דעם סוף־וואָך, איידער מען האָט אונדז געשיקט קיין פראַנקרייך,

האָט מען אונדז געגעבן אורלויב, צו פאָרן אין שטאָט זיך געזעגענען מיט דער משפּחה און מיט פריינד. וואָס ס׳איז פאָרגעקומען אין אַנ־דערע הייזער, וואו די סאָלדאַטן האָבן געהאַט עלטערן, טאַטע־מאַמע, אַנדערע פאַרהייראָטע פרויען, האָב איך זיך געקענט פאָרשטעלן, אַז גענוג טרערן זיינען דאָרט אין דעם „וויק־ענד״ (סוף וואָך) פאַרגאָסן געוואָרן. ביי מיר איז דאָס געזעגענען זיך צעגאַנגען אַ ביסל רואיקער. די אינציקע מיט וועלכע איך האָב געהאַט זיך צו געזעגענען, איז געווען מיין עלטערער ברודער, מיין שווּעגערין, (מיין עלטערן ברו־דערס ווייב) און מיין פעטער און מומע. וואָס איז שייך מיין געליבטע, מיין כלה לילי, איז שוין אַן אַנדער געשיכטע. זייענדיק זייער אַ קלוגע, האָט זי ניט געוואָלט מיר נאָך שוועכער מאַכן אויפן האַרצן, זי האָט אַנגעשטעלט אַ פריילעכן פנים צום בייזן שפּיל און איז מכלומרשט געווען פריילעך. אָבער זי איז געווען זייער אומרואיק, און זייער נערוועאיש, און אינעווייניק האָט עס איר געקלאָגט אין האַרצן.

דורך דער גאַנצער צייט, וואָס איך בין געווען אין סאָלדאַטן־קעמפּ, פלעגט זי זייער אָפט קומען אין קעמפּ, צו זיין מיט מיר און פלעגט אין קעמפּ שטיין מיט מיר גאַנצענע טעג. די סאָלדאַטן און אויך די אָפיצירן פון דער ראָטע האָבן שוין איר גוט געקענט און אין דעם טאָג וואָס מיר האָבן באַדאַרפט אָפּפאָרן קיין פראַנקרייך, האָט זי געקראָגן די דערלויבעניש צו זיין מיט מיר אין קעמפּ דעם גאַנצן טאָג.

די געליבטע מיינע, האָט זיך צו מיר געטיולעט, געדריקט, האָט מיר געקוקט אין די אויגן און צו מיר ליבלעך גערעדט.

— דו וועסט נאָך זען טייערער זעליג, אַז דו וועסט קומען אַהיים אַ גאַנצער, אַ געזונטער, מיר וועלן חתונה האָבן און מיר וועלן לעבן גליקלעך דעם גאַנצן לעבן. איך וועל אויף דיר וואַרטן, ווי לאַנג עס זאָל ניט נעמען, און וואָס ס׳זאָל מיט דיר ניט געשען. ווען דו וועסט אַהיים קומען, וועל איך מיט דיר חתונה האָבן. — און גרויסע טרערן זיינען געשטאַנען אין אירע אויגן.

— הלוואי, טייערינקע, — האָב איך איר געזאָגט, איר געדריקט צו מיר, איר געקושט, אָבער אין מיין האַרצן האָט עס געקלאָגט; ווער ווייס, צי איך זע איר ניט צום לעצטן מאָל.

זעקס אַזייגער פאַרנאַכט האָט מען איר באַפוילן צו פאַרלאָזן

דעם קעמפ. איך האָב איר צוגעפירט צום אַריינגאַנג פון קעמפ, וואו ס׳איז געשטאַנען די בודקע, מיטן וואַך־סאָלדאַט. די גאַנצע וועג צום קעמפ־אַריינגאַנג האָבן מיר זיך געהאַלטן אין איין אַרומנעמען, זיך דריקן איינע צו די אַנדערע, און זיך קושן. דער וואַך־סאָלדאַט האָט איר געקאָנט, האָט ער זיך צו איר באַגריסט, און אַ זאָג געטאָן: „גוד לאָק גוירל״. (זאָלסט האָבן מזל מיידעלע). מיר האָבן זיך נאָך אַ מאָל און ווידער אַ מאָל אַרומגענומען, זיך ווידער און אָבער צוקושט, האָבן זיך ניט געקענט אָפּרייסן אייגע פון די אַנדערע. פון אונדזערע ביידנס הערצער האָבן זיך געריסן זיפצן. דער וואַך־סאָלדאַט האָט זיך געמאַכט ניט זעענדיק, האָט פאַרקוקט, און אונדז געלאָזט שטיין נאָך אייניקע מינוט און זיך האַלטן און קושן. אָבער צו לעצט האָט ער אַרויסגערעדט: „וועל, גוירל, יו מאָסט גאָ״ (נו, מיידעלע, דו מוזט גיין).

זי האָט זיך אַ וואַרף געטאָן אויף מיר, מיך שטאַרק געדריקט צו זיך, מיך הייס געקושט און איז פון מיר ניט גלאָט אַוועק, — נאָר מיט אַ געווייז, ווי אַנטלאָפן.

איך האָב איר לאַנג נאָכגעקוקט, טרערן האָבן מיר געשטיקט, פון האַרצן האָט זיך אַרויסגעריסן אַ טיפער זיפץ. איך האָב מיט די אויגן איר נאָכגעפאָלגט ביז זי איז פאַרשוואונדן פון מיינע אויגן און איך האָב מיט ווייטאָג און טרויער אין האַרצן און מיט אַן אַראָפּגעלאָזט קאָפּ, אַוועק צו מיין באַראַק.

***

ס׳איז געווען שפּעט אין דער נאַכט ווען מיר האָבן פאַרלאָזן קעמפ מעריט, אָפּצופאָרן קיין פראַנקרייך, צום שלאַכט פעלד.

דער קעמפ איז געווען איינגעהילט אין נאַכטיקן חושך. וואו ניט וואו האָט אַ פייערל שוואַך געבלישצעט, און זיין שוואַכער שיין האָט זיך צעגאָסן אין לאַנג־צעצויגענע טונקעלע שאָטנס.

ס׳איז געווען שטיל, פינצטער, און אַלץ און אַלע זיינען געווען איינגעוויקלט אין שלאָף. וועז ניט וועז, פון ערגעץ ווייט, האָט זיך דערטראָגן דאָס טאָפּטשען פון פערדישע פיס, און דאָס קלאַפּן פון פערדישע פּאָדקאָוועס. טיאָפּ, טיאָפּ, טיאָפּ.

ס׳איז געווען שאַ, שטיל, און פינצטער. נאָר אין איין ווינקל פון קעמפ איז געווען לעבעדיק און ס׳איז דאָרט אָנגעגאַנגען אַ פיבע־

רישע טעטיגקייט. דאָס איז געווען אין דעם רעגימענט 49. מיר האָבן זיך געקליבן אָפּצופֿאָרן קיין פּראַנקרייך, צום פּראָנט, צום שפּיל פון לעבן און טויט.

דער גאַנצער באַגאַזש איז שוין אָפּגעשיקט געווָארן, די באַראַקן זיינען פּוסט, אָבער ציכטיק אויפּגעראָמט.

אונדזער גאַנצע ראָטע צו וועלכער איך האָב באַלאַנגט איז געווען אויסגעשטעלט אויפן הויף. אין פולער אויסשטאַטונג. יעדער סאָלדאַט מיט זיין „פּעק" אויף דער פּלייצע. מיטן ביקס, דעם גאַרטל מיט אַמוניציע, (קוילן) די גאַז־מאַסקע, דעם העלמעט, קאַנטין מיט וואַסער, די טרענטש־געצייג — וועט אַ רידל און וועט אַ גראָב־אייזן — און די אַלע איבעריקע מכשירים. דער יונגער, ענערגישער ראָטע קאָמאַנדיר, קאַפּיטן אָלבריים, איז אַרומגעלאָפן הין און צוריק, אַ פּאַרשמייטער, אַ פּאַרשוויצטער, האָט אַלץ איבערגעקוקט, האָט ביי יעדן סאָלדאַט איבערגעקוקט, צי ער האָט אַלץ, וואָס ער באַדאַרף האָבן, און געגעבן באַפעלן די לייטענאַנטן. מיר דערוואַרטן יעדע מינוט אָפּצוגיין. די שטימונג איז אַן אָנגעשטרענגטע. מיר זיינען נערוועאיש, אומגעדולדיק.

עס גערוידערט ניט לאַנג און ס׳דערהערט זיך דעם קאַפּיטאַנס הילכיקע, ענערגישע שטימע. —

„קאָמפּאַני אַטענשיאָן!" (קאָמפּאַנע אַכטונג).

מיר האָבן זיך אויסגעצויגן גלייך ווי די סטרונעס, און אין אַ פּאָר רגעס שפּעטער האָט זיך ווידער דערהערט דעם קאַפּיטאַנס שטימע:

— „קאָמפּאַני, מאַרש!".

און הונדערטער פיס האָבן צום טאַקט געקלאַפּט איבערן אַספאַלט פון קעמפּ. אין דער שטילקייט פון דער נאַכט, האָבן אונדזערע טריט הילכיק אָפּגעקלונגען. קיינער האָט ניט אויסגערעדט קיין וואָרט, אַזוי איז געווען דער באַפעל, מיר זיינען געגאַנגען שטיל, מיר האָבן מאַרשירט צום שיף, וואָס האָט אונדז אָפּגעפירט קיין פּראַנקרייך. פון דער וויטנס האָט זיך דערהערט דאָס בילן פון הינט. זייער בילן האָט זיך פאַרענדיקט ווי מיט געווין און דאָס וויינענדיקער בילן פון די הינט האָט אויף מיר אָנגעווארפן אַן אימה. אויפן געדאַנק איז מיר אַרויפגעקומען דער מאמר פון דער גמרא: „כלבים צועקים, מלאך המות בא לעיר". איך האָב דערפילט ווי דער מלאך פון טויט שוועבט איבער

אונדזערע קעפּ. און אין הונדערטער הערצער האָט עס געקלאַפּט מיט מורא און פּאַרצווייפלונג:

„לחיים, אָדער למות... ווער ווייס"?...

מיר זיינען געגאַנגען שטילע. יעדער פּאַרטיפּט אין זיינע טרויעריקע געדאַנקען. יעדער איינער איז געווען אומעטיק און באַטריבט. ס'איז געווען שווער אויפן האַרצן. מיר איז באַוונדערס געווען שווער אויפן האַרצן. איך האָב זיך ניט לאַנג געזעגנט מיט מיין געליבטער. איר טוליען זיך און דריקן זיך צו מיר, אירע הייסע קושן, און איר פֿלוצלימדיקער געוויין־אויסברוך ביים פּאַרלאָזן פּאַרנאַכט דעם קעמפּ, דאָס אַלץ איז ווי אַ שטיין געלעגן אויף מיין האַרצן און שרעקלעך געדריקט. און אין קאָפּ האָט יעדן איינעם געהאַמערט: ווער ווייס, וואָס אונדז איז באַשערט. וועלן מיר נאָך קומען צוריק צו אונדזערע ליבע און נאַענטע, אָדער שם תהי קברותינו... דאָרט, אויף די פּראַנצויזישע שלאַכט־פעלדער, וועט זיין אונדזער קבר.

קאַפּיטל 19.

אויפן שיף קיין פּראַנקרייך; דאָס שווערע לעבן אין פּראַנקרייך

מיר זיינען געפּאָרן קיין פּראַנקרייך אין אַן אַלטע, אָפּגעלאָזענע איטאַליענישע אָקסן־שיף.

די אַלטע, פּאַראָסטעטע אָקסן־שיף, וואָס איז געווען פול מיט סאָלדאַטן, האָט געשניטן די שטורעמדיקע וואַסערן פון אַטלאַנטישן ים. די שיף איז געווען אינגעהילט אין אַ געדיכטן טומאַן פון רויך וואָס אירע קוימענס, ווי אויך די קוימענס פון נאָך שיפן אין „קאָנוואָי", האָבן אַרויסגעשפּיגן, אַלס שוץ געגן די לויערנדיקע סאָבמאַרינס פון שונא.

אונדז, די סאָלדאַטן האָט מען אינגעקוואַטירט אין דער סאַמע אונטערשטער דעק פון שיף. קיין בעטן זיינען ניט געווען. בלויז אַזוינע „העמעקס", וועלכע זיינען געווען אָנגעהאַנגען אויף אייזערנע קרוקעס, וועלכע זיינען אַריינגעזעצט אין אייזערנע שטאַנגען. קיין ליכט

און זון־שיין איז דאָרט קיינמאָל ניט אַריינגעקומען. קיין טרעפ זיינען ניט געווען. צוגעטשעפּעטע הילצערנע לייטערס האָבן געפירט צום אויבערשטן דעק פון שיף. און ס׳איז דאָרט שטענדיק געשטאַנען אַ געדיכטער, טוכלער, זויערער און איבלדיקער ריח.

אויף די קרוקעס פון די שטאַנגען זיינען געווען אָנגעהאָנגען צוויי העמעקס, אַן אויבערשטער און אַן אונטערשטער. מיין העמעק איז געווען דער אונטערשטער. איבער מיר איז געלעגן אַ גרויסער, דיקער שווער־וואָגיקער איטאַליענער, און ווען ער האָט זיך מיט זיין גאַנצער גרויס און שווער־וואָגיקייט, געגעבן אַ לייג אַריין אין זיין העמעק, איז ער מיט זיין פעטן הינטער־חלק אַריינגעפאַרן מיר גלייך אין מויל אַריין, און ס׳איז מיר געווען הייס, דושנע און איבלדיק. ס׳האָט מיר ממש פאַרפעלט לופט צום אָטעמען און כ׳האָב געפילט ווי צו ברעכן.

די סאָלדאַטן האָבן כסדר, טאָג ווי נאַכט, דורך דער גאַנצער ים־רייזע וואָס האָט געדויערט אַכטצן טעג, געדאַרפט טראָגן אויף זיך רעטונגס־גאַרטלען, וועלכע זיינען געווען פון צוזאַמענגעשטוקעוועטע גרויסע, ברייטע, האַרטע קלעצלעך פון קאָרק. און אַז מען איז אויף זיי געלעגן אַ גאַנצע נאַכט, איז מען אויפגעשטאַנען אָן זייטן. די ערשטע נאַכט בין איך געלעגן אויף מיין העמעק, אויף דער אונטער־שטער דעק. ס׳איז איבעריק צו זאָגן, אַז איך האָב די גאַנצע נאַכט מיט אַן אויג ניט געקענט צומאַכן. איך האָב אַ טראַכט געטאָן: — „וואָס וועט זיין, אַז אַ סאָבמאַרין־טאָרפידאָ וועט טרעפן דער שיף און די לייטערס וועלן זיך אָפּרייסן, וועלן מיר דאָך זיין אַריינגעכאַפּט ווי אין אַ פּאַסטקע, און ניט האָבן אָפּילו קיין שאַנס זיך צו ראַטעווען", האָב איך באַשלאָסן, מער ניט צו שלאָפן ביי נאַכט אונטן, אויף דער סאַמע אונטערשטער דעק פון שיף.

אָבער אין די נעכט, האָט מען זיך אויף דער אויבערשטער דעק ניט געטאָרט געפינען. אַז די מיליטעריש פּאָליציי פון שיף האָט איינעם געכאַפּט ביי דער נאַכט אויפן אויבערשטן דעק, האָט מען אים אַריינגעוואָרפן אין קאַרצער. האָט זיך מיר גע־שטעלט די האַרבע פראַגע: וואָס טוט מען? איך האָב אָפּגעזוכט ער־געץ אַ לאָך, אַ באַהעלטעניש, אונטער איינע פון די רעטונגס־שיפלעך און זיך דאָרט באַהאַלטן דורך די נעכט און ס׳האָט מיר אָפּגעגליקט. מען האָט מיך ניט געכאַפּט. אָבער דאָס ליגן צונויפגעדרייט ווי אַ

בייגל אויף די האַרטע ברעטער פון דעק, אַנגעטאָן אין דעם האַרטן רעטונגס־גאַרטל, האָט ממש צעבראָכן מיינע ביינער.

געגוג עסן האָט מען אונדז אויף דער שיף ניט געגעבן. וואָס איז געווען די סיבה? — האָבן מיר ניט געוואוסט. מען האָט אונדז געגעבן אין דער פרי, צום אָנבייסן, אַ ביסל רויע, ניט דערקאָכטע קאַרטאָפל אין די פּעלצלעך און אַ קענדל שוואַרצע, ביטערע קאַווע. און מיט דעם זיינען מיר אָפּגעקומען כמעט דעם גאַנצן טאָג, ביז פּאַר־נאַכט, וועו מען האָט אונדז געגעבן עפּעס אַ געמישעכץ פון געקאָכטע טאָמייטאָס, מיט אַזוינע ביסקוויטן, האַרטע ווי שטיין, אַ קליין שטיקל ברויט און ווידער אַ קענדל שוואַרצע, ביטערע קאַווע. מיר זיינען אַרומגעגאַנגען הונגעריקע. ס׳איז אויפן שיף אָפילו ניט געווען קיין אַרמיי־קאָנטין (אַזאַ קרעמל) עפּעס צו קויפן פּאַר געלט. די סאָלדאַטן האָבן בייז געבורטשעט, געמורמלט, געמאַכט סאָלדאַטסקע מי שבירך׳ס די הויכע אָפיצערן, און מיט דעם איז מען אָפּגעקומען.

איך האָב געהאַט געלט. אָבער צו וואָס האָט מיר די געלט גע־טויגט? אַז מען האָט ניט געהאַט וואו עפּעס צו קויפן. איך האָב גע־וואָלט קויפן עפּעס ביי די איטאַליענישע מאַטראָסן (די שיף איז געפירט געווארן פון אַן איטאַליענישע מאַנשאַפט), איך האָב זיי געוואָלט געבן וויפל געלט זיי וואָלטן אַליין פּאַרלאַנגט. אָבער אויסער איטאַליענישן זויערן וויין, האָבן זיי גאָרניט ניט געהאַט. האָב איך אַ מאַטראָז געגעבן צוויי דאָלער פּאַר אַ פּלאַש ביליגן וויין און עס אויסגעטרונקען, ווי מען זאָגט, אויפן ניכטערן מאָגן. נו, נו, — איך האָב נאָכדעם אויס־געבראָכן וואָס איך האָב אָפילו געגעסן ביי דער מאָמען אין קינפּעט. איך בין אויף אַן אמת קראַנק געווארן.

אָט אַזוי, זיינען מיר הונגעריקע, צעבראָכענע, מידע, אויסגע־מאַטערטע, און מיט אָנגעשטרענגטע נערוון פון כסדרדיקער מורא פּאַר אַ סאָבמאַרין־טאָרפּידאָ, אויפן אַכצנטן טאָג פון אונדזער רייזע אָנגעקומען קיין פראַנקרייך.

***

אָנקומנדיק אין פראַנצויזישן האָפן, איז ביי די סאָלדאַטן אַרונטער אַ שטיין פון האַרצן. נו, האָבן מיר געטראַכט, פון איין געפאַר, — דערטרונקען צו ווערן אין ים, אויב אַ סאָבמאַרין־טאָרפּידאָ וואָלט גע־טראָפן דער שיף, זיינען מיר שוין ניצול געווארן. מיר האָבן געוואָלט

וואָס שנעלער קומען צו אַ פּלאַץ. מיר האָבן געהאַט איין באַגער — אָפּצוענסן עפּעס גוט און זיך גוט אויסשלאָפן. אָבער אין דער אַרמיי איז אַ סאָלדאַט טראַכט און דער גענעראַל לאַכט. אַ סאָלדאַט, בפרט נאָך אין מלחמה־צייט, איז ניט דער באַלעבאָס איבער זיך און זיינע וואונטשן, פאַרלאַנגען און באַגערן זיינען ניט וועדט אָפּילו די שאָ־לעכץ פון אַ ציבעלע. קודם־כל האָט מען אונדז אַזוי שנעל ניט אַרונ־טערגעלאָזט פון שיף. צווישן טעג האָבן מיר באַדאַרפט אויסלאָדן די שיף. די אַרבעט פון אויסלאָדן די שיף פון שווערער משא איז געווען אַזאַ אַנגעשטרענגטע, ספּעציעל נאָך וועו מיר זיינען געווען אַזוי מיד און אויסגעמאַטערט פון דער ים־רייזע, אַז איך בין פון דער אַרבעט גע־בליבן אָן כוחות, און אַלע ביינער אין מיין קערפּער האָבן מיר אַזוי געבראַכן, אַז איך האָב ניט געקענט אַ ריר טאָן מיט אַ גליד.

אויפן דריטן טאָג האָט מען אונדז אַריינגעזעצט אין אַ פראַנצויזי־שער באָן, פון אַלמאַדישע, קלייניע, פינצטערע וואַגאָנען, פאַרמאַכטע, אָן פענצטער, פאַר „אַכט פערד, פערציק מענטשן", און מען האָט אונדז אָפּגעפירט קיין ברעסט.

אין די וואַגאָנען איז געווען הייס, דושנע, אָן אַ טראָפן לופט צום אָטעמען, דערשטיקט צו ווערן. פון די וואַכן־לאַנגע ניט געוואַשענע קערפּערס און וועש פון די סאָלדאַטן, האָט זיך געטראָגן אַזאַ אום־דערטרעגלעכער עפּושדיקער ריח, אַז ס׳האָט געקערט צום ברעכן. די פראַנצויזישע באָן איז געגאַנגען פאַמעלעך, זיך געשלעפּט, און אַז מיר זיינען ענדלעך אָנגעקומען אין דער פראַנצויזשער אַלטער שטאָט ברעסט און מען האָט אונדז אַריינגעפירט אין אַלטע, טוכלע, שמו־ציקע, פאַרוועדמטע פראַנצויזישע באַראַקן, נאָך פון נאַפּאָלעאָנס צייטן, האָבן מיר זיך אַ וואַרף געטאָן אויף די האַרטע נאַרעס, ווי דערהרגעטע.

אין ברעסט האָט מען אונדז געפירט אין באָד פון די קאַזאַרמעס, אויך אַן אַלטע, פאַרשימעלטע געביידע, פון נאַפּאָלעאָנס צייטן, צו נעמען אַ באָד. זיך „דעלאוזן", ווי מען האָט עס גערופן אין דער אַרמיי, און ווי שלעכט די באָד איז ניט געווען, ס׳איז ניט געווען גע־נוג הייסע וואַסער, האָבן מיר זיך פון דער באָד אַ ביסל אָפּגעפרישט, און איך האָב דערפילט ווי ס׳וואָלט פון מיר אַרונטער פּודן משא.

אין ברעסט זיינען מיר געווען בלויז דריי טעג. מען האָט אונדז ווידער אַריינגעזעצט אין די באַרימטע פראַנצויזישע קלייניע, ווי קינ־

דערוועגעלעך, פינצטערע, „אכט פערד, פערציק מענטשן", וואגאנען אן מיר זיינען ווידער געפארן. ויסעו, ויחנו. וואו מיר זיינען געפארן, האבן מיר ניט געווואוסט. א רייזע וואס וואלט מיט אן אמעריקאנער באן געגומען ניט מער ווי א טאג, האט געדויערט דריי טעג מיט דריי נעכט. קיין פענצטער זיינען אין די וואגאנען ניט געווען. די ברייטע טיר פון וואגאן, איז די גאנצע צייט פון דער רייזע געווען הערמעטיש פארמאכט, פארהאקט, פארשלאסן אויף זיבן שלעסער. דורכן טאג פלעגן ארייגשיינען שמאלע פאסיקלעך טונקעלע ליכט דורך די שפארונעס פון די וואגאן־וועגט, אבער די נעכט זיינען געווען ניט אויסצוהאלטן.

מיר זיינען געלעגן אויפן הארטן דיל פון וואגאן, מיט די „פעקס" צוקאפנס. אין וואגאן איז געווען ענג. מען האט ארייגעפאקט מער סאלדאטן ווי דער וואגאן האט געקענט ארייגנעמען און ס׳איז ניט געווען געגוג פלאץ אויף אויסצוציען די פיס, און אז א סאלדאט האט באדארפט גיין צו טאן זיין נאטירלעכע באדערפעניש, האט ער, בפרט נאך פארשלאפענערהייט געטראטן אויף אנדערע סאלדאטן. איך אליין האב, ווען איך האב קוים מיט צרות איינגעדרעמלט, פלוצלינג דערפילט א שווערן פוס, פול מיט טשווועקעס, א טרענטש־שוך, אויף מיין פנים און איך האב זיך אויפגעכאפט מיט א הילכיקן געשריי.

די באן האט זיך פלוצלינג אפגעשטעלט און געשטאנען זייער לאנג. וואו מיר געפינען זיך האבן מיר ניט געווואוסט. די באן איז געשטאנען איבער דריי שעה, די טיר פון וואגאן איז געווען הערמאטיש פארמאכט. מיר האבן דורך די וועגט פון וואגאן געהערט א שטארקן טומל און רויש. מיר האבן געשפירט אז א שטארקע באוועגונג גייט אן. מיר האבן געהערט א סאפן און פייפן פון נאך באנעם. מיר האבן פארשטאנען, אז דאס מוז זיין א וויכטיקע באן־סטאנציע, א וויכטיקע שטאט, אבער וואו דאס איז, האבן מיר ניט געווואוסט. דער סארדזשענט וואס איז געווען דער „דעזשורני" (דער אויפפאסער) אויף אונדזער וואגאן, האט אונדז געזאגט, אז דאס זיינען מיר אויף די רעלסן פון פאריזער וואקזאל. איך האב זייער געוואלט זען פאריז. כאטש פילן די לופט פון פאריז. אבער די טיר פון וואגאן איז געווען פארהאקט. בלויז דורך די שפארונעס פון די וואגאן־וועגט, אין וועלכע איך האב מיינע אויגן אייגעגראבן, האב איך געזען פיצלעך שאטנס פון מענטשן, וועלכע זיינען איילנדיק געגאנגען הין און צוריק.

נאָך דריי טעג און דריי נעכט פון אויסמאַטערנדיקן פאָרן, זיינען מיר אָנגעקומען אין דער פֿראָווינץ־שטאָט, לעמאַן, אַרום 150 מייל פון פּאַריז. דאָרט האָט מען אונדז איינגעקוואַרטירט אויך אין אַלטע, טוכלע, פאַרווערימטע פראַנצויזישע באַראַקן, און דאָרט האָבן מיר זיך פאַר אַ צייט אָפּגעשטעלט, ביז מען האָט אונדז געשיקט צום שלאַכט־פעלד, צו פאַרגיסן אונדזער בלוט און, וואָס נאָך ערגער, אַוועקגעבן אונדזערע יונגע לעבנס, אויף „צו מאַכן דער וועלט זיכער פאַר דע־מאָקראַטיע". גיכער צו ראַטעווען פריינקרייך, וועלכע האָט אונדז, די אַמעריקאַנער סאָלדאַטן, באַהאַנדלען ווי שטיף־קינדער.

מיר זיינען בלויז פיר וואָכן געשטאַנען אין די באַראַקן הינטער לעמאַן. דאָס זיינען געווען פיר וואָכן פון מאַטערניש און שווערן לעבן. דאָס שווערע אַרמיי לעבן פאַר מיר אין סאָלדאַטן־קעמפּ, מעריט, אין אַמעריקע, איז געווען ווי אַ קינדער־שפּיל אין פאַרגלייך מיטן שווערן אויסמאַטערנדיקן לעבן אין פראַנקרייך. מען האָט אונדז אַ גאַנצן טאָג, כסדר, אַן אַן אָפּרו „געדרילט" (געאיבט), כדי אונדז צוצוגרייטן און אָפּצושיקן צום פראָנט זיין קאַנאַנען פלייש פאַר דעם מלחמה־גאָט. מיר פלעגן אַלע טאָג גיין אויף „רייפל־רענטש" זיך צו לערנען שיסן אין ציל. דער „רייפל־רענטש" איז געווען אַרום צען מייל ווייט פון די באַראַקן וואו מיר זיינען איינגעשטאַנען; פלעגן מיר יעדן טאָג דאַרפן גיין צופוס, הין און צוריק, צוואַנציק מייל.

(וועגן די צרות וואָס די סאָלדאַטן האָבן זיך אָנגעליטן אין פאַרבינ־דונג מיט די „רייפל־רענטש" איבונגען און וועגן דעם וואָס נאָכדעם וועט מיר פלעגן, מידע, מיט געשוואָלענע פיס, צוריקומען פון „רייפל־רענטש" אין די באַראַקן, נאָך דאַרפן אַלס צולאָג גיין ברייגען וואַסער פאַרן קעמפּ; ווי אויך וועגן ספּעציעלע ליידן פון די יידישע סאָלדאַטן צוליב דעם אַנטיסעמיטישן טאָפּ־סאַרדזשענט, וועלכער פלעגט נאָר נעמען יידישע סאָלדאַטן צו ברייגען וואַסער, — האָב איך שוין געניג געשריבן אין צווייטן טייל פון בוך, אין קאַפּיטל „מיינע צוויי נעמען").

נאָך פיר וואָכן פון כסדרדיקן „דרילן", און זיך לערנען שיסן אין ציל, האָבן מיר פאַרלאָזן די באַראַקן הינטער לעמאַן, און אָנגע־הויבן מאַרשירן.

וואוהין מיר גייען האָבן מיר ניט געוואוסט. קלאַנגען זיינען צווישן די סאָלדאַטן אַרומגעגאַנגען, אַז מיר מאַרשירן צום פראָנט, צו די ערשטע ליניעס טרענטשעס, אָנטייל צו נעמען אין די שלאַכטן. ס׳איז

געוואָרן קאַלעמוטנע אויפן האַרצן, און אויפן געדאַנק איז מיר אַרויפ־
געשוואומען מיין גאַנץ אָפּגעלעבט לעבן. אַלץ וואָס איך האָב איבער־
געלעבט אין די ניין און צוואַנציק יאָר פון מיין לעבן, אַלע פֿאַסירונגען
און געשעענישן אין מיין לעבן, די גוטע, ווי די שלעכטע, די פריילעכע,
ווי די אומעטיקע, די געהויבענע, ווי די שפּלדיקע, די גליקלעכע, ווי
די אומגליקלעכע. יאָרן פון פרייד און גליק און יאָרן פון צער און
פּיין, אַלץ האָט זיך קלאָר, אָפּן בולט אַ וועקגעשטעלט פֿאַר מיינע אויגן.
איך האָב זיי דערזען ווי אין אַ שפּיגל, ווי זיי וואָלטן נאָר־וואָס פֿאַר־
געקומען און איך האָב זיך געזומען אָפּגעבן אַ חשבון הנפש.

אַז מיר גייען צום פראָנט, וועגן דעם האָבן מיר געהאַט אַ סך
סימנים. ערשטנס, דאָס וואָס מיר האָבן אָנגעהויבן מאַרשירן בלויז
אין די נעכט. די ערשטע פּאָר טעג פלעגן מיר מאַרשירן דורך די
טעג און אין די נעכט פלעגן מיר רוען. מען פלעגט צוזאַמענשטעלן
די „דאָג־טענטס" (הינטישע־בודקעס), ווו מען פלעגט עס רופן, פֿאַר
צוויי סאָלדאַטן אין אַ טענט, און אויף וויפל מען האָט געקענט פלעגט
מען אין די נעכט שלאָפן. אָבער שפּעטער, וואָס ווייטער מיר האָבן
מאַרשירט, האָבן מיר שוין אָנגעהויבן מאַרשירן בלויז אין די נעכט,
און דורך די טעג פלעגן מיר זיך אָפּשטעלן אין די וועלדער, צונויפ־
שטעלן די ביידלעך, אין וועלכע מען האָט געקענט בלויז זיך אויס־
ציען, און ליגן. מיר פלעגן דורך די טעג גאָרניט טאָן, עסן און ליגן.
מאָנכע, וועלכע האָבן מיט זיך געהאַט אַ ביסל „לאָרד" (חזיר־פעטס),
פלעגן מאָכן אַ פּייער, און אין די „מעסקעטס" (בלעכענע כלי, אין
וועלכער די סאָלדאַטן פלעגן קריגן זייער שפּייז) פֿרעגלען די האָרטע,
ווי שטיין, ביסקוויטן, וועלכע מען פלעגט מיטגעבן יעדן סאָלדאַט.
און ווי ס׳פלעגט ווערן פינצטער, פלעגט מען אָנהייבן מאַרשירן. מען
פלעגט מאַרשירן אַ גאַנצע נאַכט ביז עס פלעגט ווערן טאָג.

אָט די געהיימניספולקייט ביים מאַרשירן, — דאָס מאַרשירן דורך
די נעכט, איז פֿאַר אונדז געווען אַ קאָנטיקער סימן, אַז מיר גייען
צום שלאָכטפעלד. אַז מען פירט אונדז, ווי שעפּסן צו דער שחיטה.

דער צווייטער סימן, אַז מיר זיינען ניט ווייט פון פראָנט איז
געווען דאָס וואָס מען האָט ניט געטאָרט פֿאַררויכערן קיין פּאַפּיראָסן,
אָנצינדן אַ שוועבעלע און דאָס וואָס מען האָט אונדז אָנגעזאָגט, אַז
מיר זאָלן זיך ניט אַוועקזעצן, אָדער זיך אַוועקלייגן אויף דר׳ערד,
וועלן מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אויף אייניגע מינוט זיך אָפּצורוען.

ווייל טאָמער איז די ערד, אַדער די גראָז אַנגעצויגן מיט „מאָסטאַרד־גאַז" קען דער גאַנצער קערפּער פאַרברענט ווערן.

פון די אַלע סאָרטן גאַזן מיט וועלכע די דייטשן האָבן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה געשאָסן אויף די סאָלדאַטן פון די אַליאירטע, איז די ערגסטע און געפערלעכסטע געווען די „מאָסטאַרד־גאַז". אז אַ טראָפּן פון דעם דאָזיגן גאַז, איז געפאַלן אויף די קליידער פון אַ סאָלדאַט, האָט זיך עס גלייך פאַרשפּרייט איבער זיין גאַנצן קערפּער, און כהרף עין איז דער גאַנצער קערפּער פאַרברענט געוואָרן. די וואָס זיינען געטראָפן געוואָרן פונם „מאָסטאַרד־גאַז", האָבן געליטן אַזוינע יסורים, אַז זיי האָבן עס גאָרניט געקענט אַריבערטראָגן. זייערע קולות און געשרייען פון וויטאָג האָבן זיך געטראָגן ביזן הימל און די מערסטע זיינען נאָך וואָכן־לאַנג מאַטערן אין גרויסע יסורים, געשטאָרבן.

„דער מאָסטאַרד־גאַז" איז ניט צעגאַנגען אין דער לופט ווי ס'איז געווען מיט די אַלע אַנדערע סאָרטן גאַזן, נאָר פלעגט פאַלן אויפן גראָז אַדער אויף דר׳ערד און זיך דאָרט אָפּזעצן. און אָפילו אין וואָכן שפּעטער, אַז מען פלעגט זיך אָוועקזעצן אויף דר׳ערד וואו „מאָרטאַרד־גאַז" איז געפאַלן, האָט מען געקענט פאַרברענט ווערן. אַ טראָפּן „מאָסטאַרד־גאַז" האָט זיך געקענט אָננעמען אויף יעדע זאַך, אויסער ראָבער (גומי), פלעגט אַ ספּעציעלע אָפּטיילונג פון סאָלדאַטן, אָנגעטאָן פון קאָפּ ביז די פיס אין גומענע קליידער אויספרובירן די ערד און דאָס גראָז צי עס האָט אין זיך ניט איינגעזויגן „מאָסטאַרד־גאַז" און נאָכדעם, אַז זיי פלעגן געבן דעם סיגנאַל אַז ס'איז „אַ־קעי" (אַז מען מעג), פלעגט מען אונדז דערלויבן זיך אָוועקזעצן אָדער זיך אָוועקלייגן אויף ערד. איז דאָס וואָס מען איז געווען פאַרזיכ־טיק מיט די „מאָסטאַרד־גאַז", פאָר אונדז געווען אַ גענוגנדיקער סימן, אַז מיר זיינען ניט ווייט פון פראָנט.

קאַפּיטל 20

צרות פון אַ פריינד אין דער ראָטע; זיין יונג ווייבל

איך האָב געהאַט גרויסע צרות פון מיין „טענט־שותף". (דער אַזויגערופענער" דאָג־טענט", פלעגט צוזאַמענגעשטעלט ווערן פון צוויי האַלבע לייוונטן. יעדער סאָלדאַט האָט אין זיין „פּעק" געטראָגן אַ האַלבן

טענט, און צוויי סאָלדאַטן פלעגן דעריבער זיין אין איין טענט). דאָס איז געווען אַ יידישער סאָלדאַט, זייער אַ שרעקנדיקער, סידני איז געווען זיין נאָמען. (ער איז דער העלד פון מיין מלחמה דערציילונג: „אין דער לעצטער שעה").

ער איז געווען אַ נידעריקער, אַ טונקעלער, מיט שוואַרצע אומרואיקע אויגן, און עפּעס זייער אַן אומעטיקער, און דערשלאָגענער. דער אומעט און די דערשלאָגנקייט איז געווען אויסגעגאָסן אויף זיין גאַנצן פּנים און אין זיינע אומרואיקע אויגן. זיין פּחדנות, האָט אַרויס־געשריען פון זיין גאַנצן וועזן, — פון זיין אומעטיקן, — דערשלאָגענעם פּנים, פון זיינע אומעטיקע אויגן, און פון זיינע פאַרטרויערטע, אומרואיקע און בלאָנדזשנדיקע בליקן.

באַקאַנט האָב איך זיך מיט סידנין דעם צווייטן טאָג ווען איך בין אַריין אין דער אַרמיי. אַ טאָג נאָכדעם, ווען מיר זיינען אָנגעקומען אין סאָלדאַטן־קעמפּ, איז אים געקומען באַזוכן זיינע אַ מומע, אַ היסטערישע, עלטערע פאַרזעסן מיידל, מיט אַן אינגעשרומפּן פּנים, פול מיט קנייטשן, און בייזע, אומצופרידענע אויגן, ווי זי וואָלט געהאָט טענות צו דער גאַנצער וועלט. — זי האָט די פּאָר שעה, וואָס זי איז געווען אין קעמפּ קיין איין וואָרט ניט אַרויסגערעדט, האָט נאָר שטיל־שווייגנדיק געקוקט אויף סידנין, אים באַדויערט, געשאָקלט מיטן קאָפּ הין און צוריק, ווי זי וואָלט באַווייזן אַ צום טויט־פאַר־משפּטן.

איך האָב עס ניט געקענט פאַרטראָגן און איך בין צו איר צוגע־גאַנגען מיט אַ טענה.

— וואָס באַווייזט איר אים אַזוי — האָב איך זיך אויף איר צעבייזערט, — דערווייל לעבט ער דאָך נאָך.

זי האָט מיך אָנגעקוקט מיט אירע ערדענע, גרויע אויגן, און זיך צו מיר אָפּגערופן:

— יונגערמאַן, איך זע אַז איר זיינט אַ מוטיקער, וויל איך אייך טאָקע בעטן: ווערט מיט אים חבר, ווערט זיין פריינד, מונטערט אים אויף אַ ביסל, דערמוטיקט אים. ער איז נעבעך זייער דערשלאָגן, אין גאַנצן אַ פאַרלאָרענער, העלפט אים... — און זי האָט איר נאָזטיכל צוגעטראָגן צו אירע אויגן.

איך האָב זיך צו סידנין דערנענטערט, און מיר זיינע גענואַרן גוטע פריינט.

אין אַ וואַך אַרום האָב איך זיך דערוואוסט די סיבה פון זיין אומעטיקייט און דערשלאָגנקייט. אין קעמפּ איז אים געקומען באזוכן זיין יונג ווייבל, מיט וועלכער ער האָט מיט אַ פּאָר חדשים צוריק חתונה געהאַט. זי איז געווען אַ שלאַנקע, העכער פון מיטלן וואוקס, מיט אַ וויך, צאַרט, וויים־קלאָר פּנים, בלאָנדע האָר, אַ קליין פּאַרריסן נעזל, מיט בלויליעך־גרויע, לאַכנדיקע אויגן און רויטע, זאַנפטיקע, ליידנשאַפטלעכע, אַ ביסל פּאַרקאַטשעטע ליפּן. און אַ לוסטיקע, פול מיט לעבן און געלעכטער.

איך האָב, דערזעענדיק איר, גוט פּאַרשטאַנען, זיין פּאַרטרויער־דיקייט, און דערשלאָגנקייט. זי, זיין שיין יונג ווייבל, איז געווען די סיבה דערפון. אים האָט זיך ניט געוואָלט דערהרגעט ווערן אויף די פּראַנצויזישע שלאַכטפעלדער און זי איבערלאָזן פּאָר אַן אַנדערן.

איינמאָל, מיר זיינען ווייזט אויס געווען גאָר נאָענט פון פּראָנט, אין אַ וואַלד, האָט מען אונדז באַנאַכט געהייסן צוזאַמענשטעלן די „דאָג־טענטס" און ליגן שטיל, ניט רעדן, ניט רויכערן און אויב מיר וועלן דערהערן אַ שיסן פון הארמאַטן, און דאָס פּאַלן נאָענט פון גראַנאַטן, זאָלן מיר גלייך פּאַרלאָזן די טענטס און זיך אַרייַנ־כאַפּן אין אַ טראַנשייע וועלכער איז געווען דערביי.

און אַזוי איז געווען. אַרום צוויי דעם זייגער ביינאַכט, (דאָס פּאָס־פּאָר האָבן־זייגערל וואָס איך האָב געטראָגן האָט געוויזן די צייט). האָבן מיר דערהערט אַ דונערנדיקע קאַנאָנאַדע. — בום־טראַך־בום־טראַך, און ס׳האָב אָנגעהויבן פּאַלן שראַפּנעלן פון אַלע זייטן, איינע נאָך די אַנדערע. די שראַפּנעלן האָבן איבערגעבראָכן יונגע בוימער, וועלכע זיינען געפּאַלן צו דער ערד. דער אָפּהילף פון דעם דונערן פון די הארמאַטן, איז אין וואַלד געווען נאָך מוראדיקער און אָנגע־וואָרפן אויף יעדן איינעם אַ שרעק.

ווי נאָר דער ערשטער הארמאַטן־שאָס האָט זיך דערהערט, האָב איך געזומען אַרויסקריכן פון טענט, אַרייַנצוכאַפּן זיך אין טראַנשייע. אָבער סידני האָט מיך אַ כאַפּגעטאָן פּאָרן פּאָלע פון מיין רעקל, און מיך ניט געלאָזט אַרויסגיין פון טענט.

— פליז, האָט ער אין גאַנצן אַ ציטערנדיקער, און מיט טרערן אין די אויגן מיך געבעטן, גייט ניט אַ וועק, לאָזט מיך ניט איבער אַליין.

— טאָ קום מיט, — האָב איך אויף אים אַ געשריי געטאָן.

— איך האָב מורא, — האָט ער אַ וועגנדיקער פון טרערן, מיר שוואַך געענטפערט.

איך האָב אויף אים רחמנות געהאַט און געבליבן ליגן אין טענט.

צוויי שעה האָט די קאַנאַדע אַנגעהאַלטן. די, דורך די שראַפּנעלן אויסגעריסענע, און איבערגעבראַכענע בוימער, זיינען געפאַלן אויף די טענטס. נאָכדעם האָט דאָס שיסן פון די האַרמאַטן אויפגעהערט און ס׳איז שטיל געוואָרן.

וועג די קאַנאַדע האָט אויפגעהערט. און דער קעפטן פון דער קאָמפּאַני, האָט איבערגעציילט די סאָלדאַטן, און דערזען, אַז ס׳פעלן צוויי סאָלדאַטן, — איך און סידני, האָט ער אַרויסגעשיקט אייניגע סאָלדאַטן, צו אויפזוכן אין וואַלד אונדזערע טויטע, אָדער שוואַר־פּאַרוואונדעטע קערפּערס. און וועג די סאָלדאַטן האָבן אונדז געפונען ליגנדיק אין טענט, און אַז אַפילו אַ האָר פון אונדזערע קעפ איז ניט אָנגערירט געוואָרן, האָבן זיי אויסגעשאָסן אין אַ געלעכטער און אויסגעשריען: — „סאָם לאָקי גאַיס!״ (גליקלעכע חברה). און זיי האָבן אונדז דערציילט, אַז אין אַ טראַנשייע איז געפאַלן אַ שאַרפּנעל, און צוויי זיינען שוואַר פּאַרוואונדעט געוואָרן.

קאַפּיטל 21

גייענדיק צום פראָנט; „אָוער דהי טאַפּ״; אַ באַגעגעטן קאַמף

גייענדיק צום פראָנט זיינען מיר דורכגעגאַנגען שטעטלעך וועלכע זיינען פון דער דייטשער אַרמיי פאַרניכטעט געוואָרן, די הייזער זיינען פאַרברענט, צעריסן געוואָרן פון די דייטשע גראַנאַטן. ס׳זיינען פאַר־בליבן בלויז סקעלעטן פון די הייזער, פוסטע חורבות, מיט אַרויס־געזעצטע פענצטער.

אין די דאָזיקע חורבות פלעגט מען אונדז אַיינקוואַרטירן אויף איבער נאַכט. מיר פלעגן זיך אויסלייגן אויפן דיל איינער לעבן אַנדערן אויף צום שלאָפן. מיר פלעגן נאַטירלעך שלאָפן אין די קליידער, בלויז די שיך פלעגן מיר אויסטאָן. מיר פלעגן אָבער ניט קאָנען

שלאָפן צוליב דעם אַרומלויפן איבערן דיל, פון גרויסע, פעטע שטשורעס.

**
*

וואָס אַ טאָג ווייטער אַלץ נענטער זיינען מיר געקומען צום פראָבט, און איינמאָל, ביינאַכט, זיינען מיר אָנגעקומען צו די הויז־טראַנשייען. האָבן מיר שוין געוואוסט אויף זיכער, אַז מיר זיינען גאָר נאָענט צו די אמתע טראַנשייען פון פראָבט, און אַז מען דאַרף זיך אָנהייבן גרייטן צו באַגעגענען דעם מלאך המות און קוקן דעם טויט אין די אויגן.

די הויז־טראַנשייען זיינען געווען לאַנגע, טיף אין ד׳ערד אויס־געגראָבענע גריבער, איבער פינף און צוואַנציק פוס טיף אין ד׳ערד, אונטערגעשפּאַרט מיט קלעצער און ברעטער. זיי זיינען געווען אויס־געאַרבעט ווי אַ הויז, און ס׳זיינען דאָרט געווען פון ביידע זייטן וועגן, נאָרעס אויף צום שלאָפן. די הויז־טראַנשייען זיינען געווען פראַנצויזישע, פאָר די פראַנצויזישע סאָלדאַטן, און זיינען שוין געשטאַנען זינט 1914, וועו די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבן. און אפשר נאָך, מיט פיל יאָרן פריער. זיי זיינען געמאַכט געוואָרן פאַרן צוועק, אַז סאָלדאַטן זאָלן קאָנען שטיין אין זיי אַ לענגערע צייט. זיי זיינען שוין געווען פאַרוועריבט, פאַרפּעסטעט מיט כלערליי אינזעקטן, דערהויפּט לייז, און גרויסע, פעטע שטשורעס.

אין די הויז־טראַנשייען איז געווען פינצטער, טוכלע. די טיר וואָס האָט אַריינגעפירט אין דער טראַנשייע, איז שטענדיק געווען אַ פאַרהאַקטע. ספּעציעל ביינאַכט. די לופט איז דאָרט געווען אַ זויער־איבלדיקע, אַ געדיכטע, כאָטש מיט אַ האַק צו האַקן. ס׳איז דאָרט געווען פאַרשטיקט, דערשטיקט צו ווערן. און ס׳זיינען אַרומגעלאָפן גרויסע, פעטע שטשורעס.

מען האָט אונדז דאָרט געבראַכט אין מיטן נאַכט און מען האָט פאָר אונדז באַשטימט נאָרעס צום שלאָפן.

אין דער הויז־טראַנשייע זיינען שוין פון פריער געווען אַמע־ריקאַנער סאָלדאַטן. צווישן סאָלדאַטן פון די פריערדיקע, זיינען געזעסן ביים אַריינגאַנג פון דער טראַנשייע, ביי אַ טישל. אויפן טישל האָט געברענט אַ ליכט, און זיי האָבן זיך געלויזט. זיי זיינען געזעסן נאָ־קעטע, אַרונטערגענומען פון זיך די שמוציקע, פאָר וואָכן־לאַנג ניט

געוואַשענע און ניט איבערגעביטענע העמדלעך און געזוכט אין זיי לייז, און די גפונענע לייז געוואָרפן אין דער ברענענדיקער ליכט. פון דעם ליכט האָט זיך געטראָגן אַן איבלדיקער ריח.

איך האָב זיך אַוועקגעלייגט אויף מיין פלאַץ, אויף דער הארטער נאָרע, אָבער צוליב דער היץ, די טוכלעקייט, די דושנעקייט, די שטיקענישן, און דעם איבלדיקן ריח, האָב איך מיט אַן אויג ניט געקענט צומאַכן, וועז איך האָב שוין קוים מיט צרות אייגעדרימלט, האָב איך דערפילט ווי אַ שטשור שפּאַצירט איבער מיין פּנים. איך האָב זיך אויפגעכאַפּט ניט טויט, ניט לעבעדיק, אַ באַגאַסענער מיט שווייס, און ס׳האָט מיר געקערט צום ברעכן. זייענדיק טויט מיד און שטאַרק שלעפּערדיק, האָב איך איינגעוויקלט מיין פּנים אין דער קאַקי־דעקע וואָס איך האָב געהאַט און פֿרובירט ווידער שלאָפן, ס׳האָט מיר אָבער אַזוי געשטיקט, אַז איך האָב ניט געקענט שלאָפן, בין איך אַרונטער פון דער נאָרע, און געגאַנגען צום אַרויסגאַנג, אַרויסצוגיין אין דרויסן.

— „העי, יו, — האָט אייגער פון די סאָלדאַטן, וואָס האָט זיך געלויזט אויף מיר זיך צעשרייען, ווהער טו העל אַר יו גאָאינג? (העי דו, וואוהין צום טייוול, גייסטו?) וואָס ווילסטו פון זיך מאַכן קרעפּל־פלייש?... הערסט ניט ווי דיי הארמאַטן דונערן און ס׳פאַלן שראַפּנעלן?... (אין דער הויז־טראַנשייע וואָס איז געווען איבער פינף און צוואַנציק פוס אונטער ד׳ערד, האָבן די שראַפּנעלן ניט געקענט דערגרייכן).

מיך האָט אָבער ניט געארט וואָס ס׳וועט מיט מיר געשען, און איך בין אַרויס אין דרויסן.

די נאַכט איז געווען אַ שיינע, אַ שטאַק פינצטערע, דער הימל איז געדיכט געווען באַזעצט מיט שטערן, וועלכע האָבן געפינקלט און שעמעריר. איך האָב זיך אַוועקגעזעצט לעבן טיר פון הויז־טראַנשייע, האָב טיף אין זיך אייגעאָטעמט די פרישע לופט און זיך מחיה געווען. איך האָב אָבער לאַנג ניט געקענט זיצן אין דרויסן. עס האָט פלוצלונג אַ דונער געטאָן פון האַרמאַטן, שראַפּנעלן, איינע נאָך די אַנדערע, זיינען געפאַלן ניט ווייט פון פלאַץ וואו איך בין געזעסן, און איך האָב זיך שנעל צוריק אַרייגעכאַפּט אין דער הויז־טראַנשייע.

דריי טעג זיינען מיר געווען אין דער הויז־טראַנשייע, בייטאָג פלעגן מיר זיצן אין דרויסן לעבן דער טראַנשייע און טאָן פאַר־

שיידענע זאַכן. זיך וואַשן — וועט מען האָט נאָר געקענט — אין דעם קליינעם טייכל, וואָס איז געווען לעבן הויז־טראַנשייע. די מערסטע פון אונדז פלעגן אין טייכל אויסוואַשן די אונטערוועש און די זאָקן און זיי אויסלייגן טריקענען אויף דער זון. מיר פלעגן זיצן גרופּנווייז און רעדן וועגן דער מלחמה, צי זי וועט זיך באַלד ענדיקן. איך בין ביי די סאָלדאַטן פון מיין ראָטע געווען פאַררעכנט פאַר אַ דיפלאָמאַט, פלעגן זיי מיך פרעגן: וואָס דענק איך, צי די מלחמה וועט נאָך לאַנג אָנהאַלטן, אָדער זי וועט זיך שנעל ענדיקן. ס׳איז געווען דער אינערלעכער האַרצנס־וואונטש פון יעדן סאָלדאַט, אַז די מלחמה זאָל זיך ענדיקן איידער ער וועט אָנקומען צום פראָנט, און כדי צו דערמוטיקן זיי און פאַרלייכטערן זייער געמיט, פלעג איך זיי אויפווייזן מיט ראיות, אַז די מלחמה קען לאַנג ניט אָנהאַלטן, און זי מוז זיך באַלד ענדיקן. זיי פלעגן מיר הויבן אין דער לופט, וואַרפן די היטלען אין דער לופט און שרייען: „הורא־א־א!". מיר פלעגן אויך זינגען סאָלדאַטסקע לידער, און נאָך אַזאַ „נביאות", מיינע, אַז די מלחמה מוז זיך באַלד ענדיקן, פלעגט דאָס זינגען זיין לעבעדיקער, באַגייסטערטער, די סאָלדאַטן פלעגן זינגען אַזוי הויך, אַזש ביז היי־זעריק ווערן.

איינמאָל האָב איך פלוצלונג דערהערט אַ שטאַרקן געוויש. דאָס קלאַפּן פון די מעסקעטס אָן די קאַוועקענדלעך, און אַ הויכן געזאַנג פון שאָפענס טרויער מאַרש. איך קוק זיך אַרום, און זע, אַ גרויסע צאָל סאָלדאַטן מאַרשירן. פאַראויס גייט אַ סאָלדאַט און אויף דעם באַגנעט פון זיין ביקס איז אָנגעשטאָכן אַ גרויסער, פעטער שטשור און די סאָלדאַטן באַגלייטן דעם שטשור צו זיין באַגרעבעניש מיטן געזאַנג פון שאָפענס טרויער מאַרש.

ווי אומעטיק און ביטער ס׳איז מיר געווען אויפן האַרצן, האָב איך זיך פון דער סצענע שטאַרק פאַרנאַנדערגעלכאַט.

נאָך דריי טעג האָבן מיר פאַרלאָזט די הויז־טראַנשייע און מאַר־שירט ווייטער. וואו מיר מאַרשירן האָבן מיר ניט געוואוסט. אַ סאָל־דאַט אין מלחמה־צייט, און באַזונדערט נאָך אויפן שלאַכטפעלד, אָדער נאָענט פון שלאַכטפעלד, ווייסט וויניק וואו ער געפינט זיך, וואָס ער דאַרף טאָן, און וואָס ס׳איז אָנגעצייכנט אויף זיין שיקזאָל. ער טאָר קיין קשיות ניט פרעגן. ער איז ווי אַן אָטאָמאַט, ער דאַרף אויספאָלגן באַפעלן און שווייגן.

סוף יולי, זיינען מיר אַנגעקומען צום פראַנט, אין די ערשטע טראַנשייען. אין אַ שלאַכט האָבן מיר נאָך ניט אַנטייל גענומען. אָבער מיר געפינען זיך אין דער ערשטער רייע טראַנשייען און מען זאָגט אונדז אָן צו זיין גרייט יעדע מינוט צו גיין „אָווער דהי טאַפּ", ד. ה. אַנטייל נעמען אין אַ שלאַכט.

אין אַ געוויסן אָונט, ווי נאָר ס׳איז געוואָרן פינצטער, האָט מען אונדז אַרויסגענומען פון די טראַנשייען. מען האָט אונדז געהייסן איבערלאָזן דעם גרויסן „פּעק", וועלכן מיר האָבן די גאַנצע צייט געטראָגן אויפן פלייצע, און מיטנעמען בלויז אַ קליינעם „פּעק", אַ מין רוק־זאַק, אין וועלכן ס׳האָבן זיך געפונען דער „מעסקעט", דאָס ראַזיר־מעסערל, דאָס ציין־בערשטל און ציין־פּאָודער און די „ריי־שאָנס" (שפּייז) וואָס מ׳האָט אונדז מיטגעגעבן. מ׳האָט יעדן סאָלדאָט מיטגעגעבן אַ צוויי פונטיקן קיילעכיקן ברויטל, אַ פּושקע „סעמען" און אַ שאַכטל ביסקוויטן, האַרטע ווי שטיין. דאָס ברויטל מיט דעם „סעמען", האָבן מיר באַדאַרפט האַלטן אין רוק־זאַק, און דאָס שאַכטל ביסקוויטן אין קעשענע פון רעגן מאַנטל. נאַטירלעך, האָבן מיר באַ־דאַרפט האָבן די ביקס מיטן באַגנעט, דעם העלמעט, דעם גאַרטל מיט אַמוניציע, האַנט־גראַנאַטן, די גאַז־מאַסקע, די דראַנשייען־געצייג, און אַ פולן קאַנטין מיט וואַסער. און מען האָט אונדז געהייסן מאַרשירן. מיר האָבן מאַרשירט איבער צעריסענע, גרודיקע, און מיט לעכער, און גריבער אַנגעפילטע וועגן.

אַז מיר האָבן אָפּגעמאַרשירט אַ פּאָר שעה, האָט מען אונדז באַ־פוילן זיך אָפּשטעלן און זיך אויסציען אויף דער ערד, זיך לייגן פלאַך אויפן בויך. מען האָט אונדז אָנגעזאָגט ניט צו רייַדן, ניט צו רויכערן, ניט אָנצוצינדן אַ שוועבעלע, מיר זאָלן ליגן שטיל און וואַרטן אויף באַפעלן.

מיר האָבן געוואוסט, אַז מיר זיינען אויפן שלאַכטפעלד, ווייל פון דערווייטנס האָט זיך צו אונדז דער טראָגן דאָס דונערן פון האַרמאַטן, און יעדע פּאָר מינוט האָט זיך דער הימל אָנגעצונדן ווי מיט אַ שטיק פייער, און איז געוואָרן העל באַלויכטן. דאָס האָבן די דייטשן, געוואָרפן פּראָזשעקטאָרן, אויסצוגעפינען וואו מיר זיינען.

און קאַיאָר, וועט ס׳איז נאָך געווען גוט פינצטער, האָט זיך די בלוטיקע שפּיל אָנגעהויבן.

צום אָנהויב, האָט זיך פון דערווייטנס, ווי אַן עכא, דערהערט

אַ טויבער דונערן. דאָס דונערן איז געווארן אָפטער, שטאַרקער, נענ־
טער. ס׳האָט אַ זעץ געטאָן אַ דונער טראַך־טראַך, אַשטיק פייער איז
מיט אַ סוויסשץ דורכגעלאָפן, און באַלד נאָך איינס, און נאָך איינס,
עס האָט געדונערט, געזעצט, בום־טראַך, בום־טראַך... די סאָלדאַטן,
זיינען געלעגן אויסגעצויגן פלאַך אויף זייערע בייכער. צוגעדריקט
צו דער מאַמע ערד. די באַהלמעטע קעפ איינגעגראָבן און איינגענורעט
אין דער בלאָטע, ווי זיי וואָלטן געוואָלט אַז די מאַמע ערד זאָל זיי
באַשיצן. זיי האָבן מורא געהאַט אָפילו צו אָטעמען. זייערע קני האָבן
געציטערט און זיך געטרייסלט און מען האָט דייטלעך געקענט הערן
דאָס ציין־קלאַפענישן ביי די סאָלדאַטן.

מיר זיינע אַזוי געלעגן ווי אַ סטאַדע צעשראָקענע שעפסן, צו־
געטוליעט צו דער ערד ביז ס׳האָט אָנגעהויבן גרויען אויף טאָג, און
דער קאַפיטאַן פון אונדזער ראָטע, אָלבריידט, האָט געגעבן אַ באַפעל:

— „אָדוועָנס, פאָרווארד, מאַרש!". (פאָראויס, מאַרש).

מיר זיינען געגאַנגען און געגאַנגען. נידעריק אייגעבויגן צו דער
ערד. מיט די ביקסן און באַגנעטן אויסגעשטרעקט פאָראויס, האָבן מיר
געטאָפטשעט אין בלאָטע, און אין לוזשעס וואַסער. געשפרונגען איבער
גריבער, און „פאַקס האָלס", אַריינגעשפרונגען, און אַרויסגעשפרונגען
פון גריבער. געטראָטן איבער טויטע קערפערס, איבער פאַרוואונדעטע,
וועלכע האָבן געקרעכצט און געשריען: — „העלפ! העלפ!"... גע־
טראָטן אין קלעפיקן בלוט... געגאַנגען, געגאַנגען... געקראָכן באַרג
אַרויף, באַרג אַראָפּ. געלאָפן און זיך געלייגט. זיך אויסגעצויגן אויף
דר׳ערד. זיך אויפגעשטעלט און ווייטער געלאָפן. זיך דורכגעריסן
דורך דייטשע דראָטן־צאַמען און געהאַלטן אין אין גיין אַלץ ווייטער
און ווייטער.

פלוצלונג האָט זיך דערהערט דאָס קלאַפן פון מאַשין־ביקסן, ווי
אַ ניי־מאַשין וואָלט געשטעפּט, טאַ־טאַ־טאַ־טאַ... און זשום־זשום־
זשום... מיר ציען זיך אויס פלאַך אויף דער ערד און ליגן.

דאָס קלאַפן פון די מאַשין־ביקסן האָט זיך פאַרשטאַרקט, און די
קוילן דרייען זיך אין דער לופטן, זשום, זשום, ווי אַ מחנה זשומען־
דיקע בינען.

שלעכט... און דאָ זיינען מיר געווען בלויז איין פלאַטון, אָפּ־
געשניטן פון רעגימענט. ס׳איז ביטער... מיר האָבן מיט זיך ניט
אָפילו קיין אָפיצער, בלויז אַ סאַרדזשענט. — „וואָס טוט מען"?...

ברעכט זיך דער סאַרדזשענט דעם קאָפּ... רעכטס פון דעם אָרט וואו מיר האָבן זיך געפונען, ניט מער ווי אַ פופצן אָדער צוואַנציק טריט פון אונדז, איז געווען אַ ליידיקער דייטשער טראַנשייע. אין דער טראַנשייע איז זיכערער, אָבער דער אַריינגאַנג צו דער טראַנשייע איז געווען פאַרשטעלט מיט אַ דראָטן־צאַם, און קיין דראָט־צושניידער האָבן מיר אין אונדזער פּלאַטון ניט געהאַט.

דער סאַרדזשענט פון פּלאַטון, האָט זיך באַשלאָסן אויף אַ געוואָגטן שריט. — מיר זאָלן פֿרובירן אייניציקווייס דורכקריכן אונטער דעם דראָטן־צאַם, און אַריינלויפן אין דער טראַנשייע, און ער האָט אונדז באַפּעלן, אַז מיר זאָלן אייניציקווייס, קריכנדיק אויפן בויך, דורכ־קריכן דעם דראָטן־צאַם, און אַריינשפרינגען אין דער טראַנשייע.

האָט עס געטאָן איינער, אַ צווייטער, אַ דריטער, און ס׳האָט זיי געלונגען. אַז ס׳איז געקומען צו מיין רייִ, איך נעם דורכקריכן דעם דראָטן־צאַם, און... איך קען ניט. אַ צרה האָט פאַסירט. אַ שפּיציקער דרעטל פון דראָטן־צאַם האָט זיך איינגעטשעפּט אין מיין רוק־זאַק און איך קען ניט קריכן ווייטער, ניט פאָראויס און ניט צוריק, און די קוילן פון די דייטשע מאַשין־ביקסן פליען פון אַלע זייטן. שלעכט... איך האָב לאַנג ניט געטראַכט. אויפן שלאַכט־פעלד, טאָר מען לאַנג ניט טראַכטן. „יש שקונה עולמו בשעה אחת״ (ס׳זיינען פאַראַן אַזוינע וועלכע קויפן זייער לעבן אין איין שטונדע.) זאָגט די גמרא. און אויפן שלאַכטפעלד קען מען פאַרלירן דאָס לעבן, ניט אין אַ שטונדע, נאָר אין אַ רגע. איך האָב אַרונטערגעוואָרפן פון מיין פּלייצע דעם רוק־זאַק, בין דורכגעקראָכן דעם דראָטן־צאַם און בשלום אַריינגעלאָפן אין דער טראַנשייע. אָבער אַלס רעזולטאַט, בין איך אין גאַנצן געבליבן אָן שפּייז. ווייל דאָס ברויטל, מיט דער פושקע „סעמען״, וואָס מען האָט אונדז מיטגעגעבן אויף צום עסן, איז געווען אין רוק־זאַק. אַלץ וואָס מיר איז געבליבן צום עסן, איז געווען די שאַכטל ביסקוויטן, אָדער „האַרד־טעגס״, ווי מען האָט עס גערופן וועלכע איך האָב גע־האַלטן אין קעשענע פון רעגן מאַנטל. מען האָט זיי מיט די ציין, בשום אופן ניט געקענט אייבייסן, און אַזוי ווי מיר האָבן געהאַלטן אין איין גיין פאָראויס, יאָגן דעם שונא, און גיין אַלץ ווייטער און ווייטער, און די אַרמיי־קיך, איז די גאַנצע צייט וואָס מיר זיינען געווען אויף דער אַטאַקע, ניט אָנגעקומען, האָב איך די גאַנצע צייט פשוט געהונגערט, איך פלעג מיט די ציין, ניט בייסן, ניט עסן, נאָר

גריזשען די האַרטע, ווי שטיין, ביסקוויטן, און מיט דעם בין איך אָפּ־
געקומען כמעט אַ וואַך צייט.

**
*

די שרעקלעכסטע איבערלעבונג פון אַ סאָלדאַט אויפן שלאַכט־
פעלד, איז אַ באַגעגענען קאַמף. יעדער סאָלדאַט, גלויביקער, צי ניט
גלויביקער, בעט גאָט, אַז ער זאָל עס ניט דאַרפן איבערלעבן, און
אַז ס׳קומט דערצו זאָגט ער ווידוי און געזאגט זיך מיטן לעבן.

מיר איז איינמאָל אויסגעקומען דאָס דורכצולעבן. און די שרעק,
דער קאָשמאַר פון יענער איבערלעבונג, איז טיף איינגעגראָבן אין מיין
באַוואוסטזיין, אין יעדן פּיצעלע געוועב פון מיין מאַרך, אין מיין
גאַנצן לייב און לעבן, און פאַרפאָלגט מיר נאָך אויך איצט. ניט איינמאָל
לעב איך עס איבער אין חלום, און אָפילו אויף דער וואָר.

דאָס איז געווען אויפן פינפטן טאָג פון אונדזער אַטאַקע. פון
אונדזער באַטאַליאָן איז שוין מער ווי אַ העלפט געפאַלן אין דער
שלאַכט, אין טויטע און פאַרוואונדעטע. אין דעם דאָזיקן טאָג איז
דער קאַמף באַזונדערס געווען אַ ביטערער, און אַ העפטיקער. אַרום
פיר אַ זייגער, פאַרטאָג, האָט זיך די שלאַכט אָנגעהויבן, און עס
האָט אָן אַן אויפהער אָנגעהאַלטן. פון ביידע זייטן זיינען געפאַלן
הונדערטער טויטע און פאַרוואונדעטע.

דער וועטער איז אין יענעם טאָג געווען פון די וואָס מען רופט
אָן: „אַ משוגענער וועטער". אַ שעה איז דער הימל געווען ווי אַ בליי,
באַצויגן מיט טינט־שוואַרצע וואָלקנס און דער רעגן האָט געגאָסן
ווי מיט צעבערס. די צווייטע שעה, האָט די זון געשיינט און דער
הימל איז געווען קלאָר, בלאָ און לויטער. די גאָלדענע שטראַלן פון
דער זון האָבן געבלישצעט און זיך געטונקען, זיך געבאָדן אין די
לושקעלעך וואַסער. פאַסן זון האָבן זיך געלייגט אויף די האַלב גרינע
און שוין האַלב פאַרוועלקטע בוימער און גראָזן, און זיי באַגאָסן מיט
זון־שיין. צייטנווייז האָבן גרויע, קליניקע וואָלקנדלעך שטיפעריש
זיך געדראַפּעט אויף דער זונס רוקן, זיך צעקושט מיט איר, און
באַלד פאַרשוואונדן.

אָבער צי אין רעגן אָדער זון־שיין, די שלאַכט איז אָנגעגאַנגען, און
דער מלאך המות האָט מיט אַ גרויסע קאָסע, געקאָסעט, און פאַרשניטן
הונדערטע יונגע לעבנס.

די קאַנאַנען און מאַשין־ביקסן אַרבעטן מעשים און מענטשן פאַלן ווי פליגן.

מיר קומען אַרויף אויף אַן אָפענעם פעלד און פלוצים האָבן מיר דערזען אַ מחנה דייטשע סאָלדאַטן, פון אַרום זעקס הונדערט מאַן, רוקט זיך אויף אונדז פון אַלע זייטן, רינגלט אונדז אַרום. מיר זיינען געווען אפשר אַ דריט חלק, מיר זיינען געוואָרן צעמישט, פאַרצווייפלט, מיר זיינען פאַרלאָרן... מיר שיסן, זיי ענטפערן, שיסעריען פון ביידע זייטן. זיי קומען אַלץ נענטער און נענטער צו אונדז. זיי זיינען דריי קעגן איינעם פון אונדז. ס׳דערהערט זיך דעם קעפטנס געשריי: „פיקס בייאָנעטס!״, ד. ה. שטעלט אָן די בייאָנעטן, זייט גרייט אויף אַ באַיאָנעטן קאַמף: „קאַם אָן באַיעס!... גיוו איט טו דהעם באַסטאַרדס!...״ (גיט זיך אַ נעם חברה, גיט זיי די ממזרים). גאָר נאָענט פון אונדז איז געווען אַ טראַנשייע און דער קעפטן באַפעלט אונדז אַרײַנצולויפן אין דער טראַנשייע. איך בין געוואָרן צעטומלט, צעמישט, דאָס בלוט זעצט מיר אין קאָפּ. איך לויף מיט אַ בלוט פאַר־לאָפענעם פנים; פאַרקריצטע, פאַרטשעמעטע ציין, מיט מיין ביקס און באַגנעט אָנגעשטעלט קעגן די דייטשע סאָלדאַטן... אַלע סאָלדאַטן פון אונדזער ראָטע לויפן מיט אָנגעשטעלטע ביקסן און באַגנעטן קעגן די דייטשע סאָלדאַטן, גרייט אַרײַנצושטעכן די שארפע שטאָל פון באַגנעט אינם האַרצן פון אַ דייטשן סאָלדאַט... מיר לויפן, שפּרינגען אַריין אין גראָבנס, שפּרינגען פון די גראָבנס אַרויס. די זון באַקט. אונדזערע שוועכע טרענטש שיך זינקען אין דער געדיכטער, ליימענער בלאָטע. דער שונא שיסט פון פאַרנט, פון הינטן, פון אַלע זייטן... דער טויט לויערט אויף אונדז פון אַלע זייטן, יאָגט אונדז נאָך... און מיר לויפן, לויפן, לויפן. דאָס פעלד איז פול מיט גראָבנס, אויסגעריסענע פון שראָפנעלן. איך שפּרינג אַריין אין אַ גראָבן, וויל אַרויסשפּרינגען און קען ניט... עפּעס פאַרהאַלט מיינע פיס... איך בלייב שטעקן אין גראָבן... דאָ האָט פּאַסירט עטוואָס וואָס האָט געקענט זיין מיין מלאך המות. דורך דער צייט וואָס איך בין געווען אויפן פראָנט, האָב איך פאַרלאָרן אַ סך וואָג. בין אַ סך מאָגערער און דינער געוואָרן. מיינע אונטערוועש־הויזן (גאַטקעס), וועלכע איך האָב שוין פאַר אייניקע וואָכן ניט געביטן, זיינען אויף מיר גרויס און לויז געוואָרן. האָבן זיך פאַרשפּילעטערהייט אַרונטעגעלאָזן איבער די קני, און מיינע פיס זיינען ווי געעפענטעט געוואָרן. און דאָס האָט

מיך געשטערט אַרויסצושפרינגען פון גראָבן... און די דייטשע סאָל־דאָטן יאָגן מיך, דערבענטערן זיך... קומען צו אַלץ נענטער און נענטער צו מיר מיט זייערע אויסגעשטרעקטע לאַנגע, שפּיציקע, שאַרפּע באַגנעטן... אַ טויט־שרעק איז מיך באַפאַלן. מיין גאַנצער קערפּער איז באַשלאָגן געוואָרן מיט אַ קאַלטן שוויים. פון שרעק איז מיין קערפּער ווי פאַראַליזירט געוואָרן. מיינע פיס זיינען ווי געלייַמט געוואָרן... ס׳געשעט מיט מיר אַ נס. אַ צווייטער אַמעריקאַנער סאָל־דאָט איז אַרײַנגעשפרונגען אין גרוב. דערזעענדיק אַז איך קען ניט אַרויסשפּרינגען, גיט ער מיר אַ נעם פון הינטן פאַר אַ פוס, און שלייַדערט מיך אַרויס פון גראָבן... איך נעם לויפן. איך פאַל, הויב זיך אויף, ווײַל לויפן און קאָן ניט. מיינע פיס פאַרפלאָנטערן זיך אין די אַרונטערגעפאַלענע, פאַרשפּילעטע גאָטקעס, זיינען געפּענטעט און איך קען ניט לויפן... דער אָטעם פאַרכאַפּט מיך, ווערט אָפּגעהאַקט, איך פאַרליר מיינע כוחות... איך פאַל, שטעל זיך קוים מיט צרות אויף, לויף אַפּ עטלעכע טריט און פאַל ווידער... צי זיך אויס מיטן גאַנצן קערפּער אויף דר׳ערד, שאַר זיך אויפן בויך ווי אַ שלאַנג. איך ווער ווי משוגע פון שרעק... מיר דוכט זיך, אַז איך הער שוין די טריט פון אַ דייטשן סאָלדאָט הינטער מיר... אָט איז ער שוין לעבן מיר, שטעכט אַריין אין מיר זיין לאַנגן, שאַרפן, שפּיציקן באַג־נעט, און אויס... און שוואַרץ... און טויט... מיין גאַנצער קערפּער איז געוואָרן ווי פאַרגליווערט, ווי פאַראַליזירט. מיינע הענט און פיס זיינען אָפּגענומען געוואָרן, איך קען מיט אַ גליד ניט אַריר טאָן... איך גיב אַ געשרייַ: מאַמע!... אַ סאָלדאָט פון אונדזער ראָטע איז לעבן מיר. ער שרייט: — „העי באַדי, אַר יו וואונדעט?״ (העי פריינט, ביסט פאַרוואונדעט?) איך קוק אויף אים מיט אויסגעגלאָצטע, רחמים־בעטנדיקע אויגן, און אַז ער דערזעט, אַז איך בין ניט פאַרוואונדעט, שרייט ער ווידער אויס: — „העי, געט אָפּ! קאַם אָן! מעיק איט קוויק!״ — (העי שטיי אויף, קום שנעל) און ער העלפט מיך אויפ־צושטיין. איך נעם זיך אָן מיט די לעצטע כוחות, און מיט זיין הילף לויף איך ווייטער.

מיר זיינען אַרײַנגעלאָפן אין דער טראָנשייע וואו אַלע לעבן־געבליבענע סאָלדאָטן פון דער ראָטע זיינען שוין געווען. אין דער טראָנשייע אין אונדזער פאָזיציע געווען אַ בעסערע, אַ זיכערע. מיר שיסן אויף די דייטשן. אונדזערע מאַשין־ביקסן אויטאָמאַטישע

ביקסן און פשוטע ביקסן הערן ניט אויף צו שיסן. מיר וואַרפן האַנט־גראַנאַטן, אַז מיר מאַכן אַ חורבן אין דעם שונא׳ס רייען, און דאָך הערט ניט אויף דאָס שיסן פון זייער זייט. מיר זיינען נאָך אַלץ אומ־רואיק, פאַרצווויילט. מיר טראַכטן; נאָך אַלעמען זיינען מיר אָפּגעשניטן פון אונדזער רעגימענט. מיר זיינען אַרומגערינגלט. און ווי לאַנג וועלן מיר קענען אויסהאַלטן די באַלאַגערונג?

ס׳דערהערט זיך פלוצלונג דאָס רוישן פון אַן עראָפּלאַן. דער קעפּטן שטעלט אָן זיינע פעלד־גלעזער, שפּרינגט אויף און שרייט אויס מיט שמחה: „אַן אַמעריקאַן!".

מיר הויבן אָן צו געבן סיגנאַלן, מאַכן מיט די הענט, פאַכען מיט טיכלעך. דער עראָפּלאַן לאָזט זיך אַרונטער נידעריקער צו אונדז. דערזעענדיק אונדזער לאַגע, גיט ער זיך אַ דריי אויס אין דער לופטן און פאַרשווינדט.

עס האָט געדויערט אפשר ניט מער ווי אַ פופצן מינוט, ווי מיר האָבן דערהערט דאָס בראַזגען, קלאַפּן, און קאַטשן זיך פון אייניקע אַמעריקאַנער טאַנקן. באַלד האָט זיך דערהערט אַ זעץ ווי פון אַ דונער. אַ צווייטער, אַ דריטער פון די טאַנקן, און מער האָבן מיר שוין דאָס שיסן פון שונא׳ס זייט ניט געהערט. מיר זיינען געראַטעוועט געוואָרן...

א טויט־מידער, ניט פילנדיק קיין גליד אין מיין קערפּער, האָב איך זיך געגעבן אַ צי אויס אויפן בלאַטיקן באָדן אין דער טראַנשייע און זיך פאַרנאַנדערגעווייגט... מיינע אָנגעשטרענגטע, געשפּאַנטע נערוון, האָבן מער ניט געקענט אויסהאַלטן...

קאַפּיטל 22

איך וועל פאַרוואונדעט; צוויי מעת־לעת אַ פאַרוואונדעטער אויפן שלאַכטפעלד; אין שפּיטאָל

אויפן זיבעטן טאָג, זינט מיר זיינען אַרויס „אַוועק די טאַפּ" (אַנ־געהויבן די אַטאַקע) בין איך שווער פאַרוואונדעט געוואָרן.

נו, איך בין ניט דער אייניציקער, וואָס איז אויפן שלאַכטפעלד פאַרוואונדעט געוואָרן. מיליאָנען סאָלדאַטן, פון ביידע זייטן, זיינען אין

די צוויי וועלט־מלחמות פאַוואונדעט געוואָרן, און אַז מען הויבט דעם פאַרוואונדעטן גלייך אויף, מען ברענגט אים אין שפּיטאָל און מען גיט אים די גיכע הילף ווערט ער גערַאַטעוועט. מיט מיר האָט אָבער פּאַסירט אַזוינס וואָס טרעפט זייער זעלטן אין מלחמות. איך בין אָפּ־געלעגן אַ שווער פאַרוואונדעטער, מיט זעקס בלוטנדיקע וואונדן אין מיין קערפּער, — אין דער רעכטער פוס און נאָענט פון מיין האַרצן, — צוויי מעת לעת, צוויי טעג, מיט צוויי נעכט, אין „נאָ מענס לענד" (אין קיינעמס לאַנד), פאַרוואָרפן ערגעץ אין דער געדיכטעניש פון די פראַנצויזישע אַרעגאָן וועלדער, ביז מען האָט מיך גערַאַטעוועט. און אויב איך לעב און קען איצט, באַלד 50 יאָר נאָך מיין פאַרוואונ־דעט ווערן, וועגן דעם דערציילן, איז אויב איך וואָלט געווען אַ גלויבי־קער, וואָלט איך געזאָגט, אַז דאָס איז בלויז אַ נס מן השמים.

דאָס וואָס איך האָב איבערגעלעבט אין די צוויי מעת לעת ווען איך בין אַ פאַרוואונדעטער געלעגן אויפן שלאַכטפעלד אָנהייב אָקטאָ־בער, אין נעץ און קעלטער, ווען אַ קאַלטער שניידנדיקער האַרבסט־רעגן האָט אָן אויפהער געגאָסן; געפלאָגט פון דורשט און קעלטן, אַרום־געריגלט פון טויטע קערפּערס, זעענדיק דעם טויט פאָר די אויגן, און דערוואַרטנדיק דעם טויט יעדע רגע, ווייל גראַנאַטן זיינען יעדע מינוט אַרום מיר געפאַלן און אויפגעריסן, — דאָס האָב איך גע־שילדערט אין אַ גרויסע דערציילונג וואָס איז געווען געדרוקט אין „פאַרווערטס", באַלד ווי איך בין צוריקגעקומען פון דער מלחמה. די דערציילונג איז אויך אַריין אין מיין ערשטן בוך פון געזאַמעלטע דער־ציילונגען: „פון דער אַלטער און נייער ערד". און איז געווען געדרוקט אין אַן ענגלישער איבערזעצונג אין איניקע ענגלישע צייטשריפטן אין אַמעריקע און אין ענגלאַנד. פון אַלע מיינע אַפּגעדרוקטע מלחמה־דערציילונגען, איז די דערציילונג די אייניקע אָוטאַביאָגראַפישע, פון מיין אייגענער איבערלעבונג אויפן שלאַכטפעלד.

איך בין פאַרוואונדעט געוואָרן זונטיק, דעם 29טן סעפּטעמבער, 1918, אין דער פרי, און איך בין גערַאַטעוועט געוואָרן דינסטיק, דעם ערשטן אָקטאָבער אין דער פרי. ווען איך בין גערַאַטעוועט געוואָרן בין איך שוין געווען מער טויט ווי לעבעדיק. מיין גאַנצער קערפּער איז שוין געווען פאַרגליווערט. די הענט און די פיס זיינען מיר געווען ווי אָפּגענומענע. איך בין שוין געווען פאַרזונקען אין אַ דעליריום־שלאָף. האָב געהאַט האַלוצינאַציעס. און אַזוי ליגנדיק אין קאָשמאַרן

און האַלוצינאַציעס, האַלב טויט, האַלב לעבעדיק, האָב איך דערהערט שטימען... מענטשלעכע שטימען:

— „הו איז דעהר? אַן אַמעריקאַן?" (ווער ליגט דאָרט, אַן אַמעריקאַנער?)

— „יעס, יעס, אַן אַמעריקאַן"! (יע, יע, אַן אַמעריקאַנער) האָב איך מיט אַלע כוחות אויסגעשריען. איך בין פאַרוואונדעט"... — און איך ווייס אַליין ניט וואו ס'האָבן זיך ביי מיר געזומען כוחות צו ריידן, נאָר איך האָב אויסגערעכנט מיין גאַנצן יחוס, מיין נאָמען, רעגימענט, קאָמפּאַניע, דיוויזיע, א. אַ. וו.

אין אייניקע רגעס אַרום האָב איך פאַר מיר דערזען פיר אַמעריקאַנער — טאַקע פון מיין ראַטע, — מיט ביקסן אין די הענט, און מיט אַ סטרעטשער.

— וויפיל איז דער זייגער, פריינט? — האָב איך געפרעגט.

— זעקס, — האָט איינער געענטפערט.

— זעקס? — האָב איך מיט פאַרוואונדערונג איבערגעפרעגט, הייסט עס, אַז איך בין דאָ באַלד צוויי מעת לעת אָפּגעלעגן אַ פאַרוואונדעטער.

— „איז דהעט סאָ?" — (אַזוי?) האָבן זיי זיך געוואונדערט, און מיך אַרויפגעלייגט אויפן סטרעטשער.

צוויי סאָלדאַטן האָבן געטראָגן דעם סטרעטשער, און צוויי האָבן געהאַלטן די ביקסן אָנגעשטעלט, און אַזוי האָבן זיי זיך געביטן די גאַנצע וועג.

וועז זיי האָבן מיך געבראַכט צו דער ערשטער הילף־סטאַנציע, איז שוין געווען טאָג, ליכטיק.

**
*

בשעת די פיר אַמעריקאַנער סאָלדאַטן האָבן מיך געטראָגן אויפן סטרעטשער, אויף זייערע שולטערן, צו דער ערשטער הילף־סטאַנציע, האָבן דייטשע שראַפּנעלן געקראַכט פון אַלע זייטן. די געפאַר איז געווען גרויס, ווייל די סאָלדאַטן מיט מיר ליגנדיק אויפן סטרעטשער האָבן ניט געקאָנט טאָן דאָס וואָס סאָלדאַטן טוען געווייגלעך, וועז באָמבעס הויבן אָן פאַלן — זיך אַ וואַרף צו טאָן צו דער ערד און זיך אויסציען פלאַך. זיין האָבן אויך ניט געקענט לויפן, אַנטלויפן צו אַ באַהעלטעניש. זיי האָבן געמוזט גיין גלייך

און פּאָרזיכטיק, טריט ביי טריט. איך בין געווען זייער נערוועאיש, אומרואיק. איך האָב געציטערט מיט אַלע אברים. איך האָב געמיינט, אַז איך בין שוין געראַטעוועט פון טויט, אָבער ווער וויס וואָס ס׳קען נאָך פּאַסירן?... דער מלאך המות לויפט מיר נאָך, לאָזט מיר ניט אָפּ... איך האָב רחמנות אויף די סאַניטאַר־סאָלדאַטן. פּאַרוואָס זאָלן זיי צוליב מיר אומקומען?... איך פּיל ווי זיי צו בעטן: „פּליז, לאָזט מיר ליגן, און אַנטלויפט, ראַטעוועט זיך...״ זיי האָבן אָבער געטאָן דאָס זייעריקע. האָבן זיך ניט אָפּגעשטעלט אויף אַ רגע. זיינען געגאַנגען אַלץ ווייטער און ווייטער, טראָגנדיק מיך אויפן סטרעטשער, ביז זיי זיינען אָנגעקומען צו דער ערשטער הילף סטאַנציע, וועלכע איז געווען פּאַררוקט ערגעץ אין אַ היל, אין אַ באַהעלטעניש, טיף אין וואַלד.

איך בין ענדלעך אין זיכערע הענט. איך בין געראַטעוועט...

**
*

דער דאָקטער פון דער ערשטער הילף סטאַנציע אָנגעטאָן אין אַ מונדיר פון אַ פּשוטן סאָלדאַט, האָט באַטראַכט מיינע וואונדן, האָט מיך געגעבן אַן איינשפּריצונג, האָט אַרויפגעלייגט אויף די וואונדן אַן ערשטן הילף „פּאַקעדזש״ (פּעקל), האָט אויף אַ צעטל, וואָס מען האָט אָנגעהאַנגען אויף מיין האַלדז, אָנגעשריבן, אַז איך בין פּאַרוואונדעט אין ברוסט־קאָסטן, און האָט באַפּוילן די סאַניטאַר־סאָלדאַטן, אַז מען זאָל מיך וואָס שנעלער אָפּשיקן אין אַ „פּעלד־האָספּיטאַל״.

זיי האָבן דעם סטרעטשער מיט מיך ווידער געגומען אויף זייערע שולטערן, און אַוועק. זיי זיינען לאַנג געאַנגען, אפשר אַ פּולע שעה. ביז זיי האָבן זיך ווידער ערגעץ אָפּגעשטעלט, און האָבן דעם סטרעטשער מיט מיר אַרונטערגעלאָזט אויף דר׳ערד.

דער פּרימאַרגן איז געווען אַ לויטערער. די זון האָט זיך באַווייזן. אירע שטראַלן האָבן שוין דורכגעשטאָכן די געדיכטע צווייגן און בלעטער און געוואָרפן דינע, שמאָלע פּאַסן ליכט אויפן אָרום. איך האָב דערהערט דאָס רייַדן פון אייניקע מענטשן. איך האָב געזען אָרום מיר, ליגנדיק אויף דר׳ערד, נאָך סטרעטשערס מיט פּאַרוואונדעטע, וועלכע האָבן פון וויטאָג געקרעכצט אַזוי ווי איך. סאָלדאַטן האָבן אָרומגעפּאָדעט אָרום אונדז. מען האָט מיר ווידער געגעבן אַן איינשפּריצונג. אַ סאַניטאַר־סאָלדאַט האָט מיך צוגעטראָגן אין אַ

בלעכענע קענדל וואַרעמע מילך מיט שאָקאָלאַדע. אין קענדל איז געווען אַ גלעזערנע רער. איך האָב דורך דער רער מיט איין אָטעם־צוג אַרײַנגעצויגן אין זיך די מילך מיט דער שאָקאָלאַדע. איך האָב זיך מחיה געווען, זיך דערפילט דערפרישט און אין מיר האָט עפעס ווי פריידיק געזונגען. איך לעב... — איך וועל נאָך ווידער זען אַלע מיינע טייערע און ליבע... — אַלע מיינע פרייַנט, מיינע ברידער, און מיין געליבטע כלה, ליליע...

ס׳האָט לאַנג ניט געדויערט, און ס׳זיינען אָנגעקומען אַרמיי־טראָקס. מען האָט אונדז, די פאַרוואונדעטע, אַוועקגעלייגט אויף די האַרטע פלאַטפאָרמעס פון די טראָקס און די טראָקס זיינען פייל אויסן בויגן, אַוועקגעפאָרן מיט אַ געשווינדקייט, ווי דער רוח וואָלט זיי געטראָגן.

די טראָקס זיינען געפאָרן כמעט אַ גאַנצן טאָג. די דייטשן האָבן כמעט דורך דער גאַנצער וועג געשאָסן מיט הארמאַטן. שראַפנעלן זיינען געפאַלן, און אויפגעריסן פון אַלע זייטן, אָבער די טראָקס זיינען געלאָפן ווי די רוחות. דער וועג איז געווען אַ גרודיקער, פול מיט פאַרהאַרטעוועטע בלאָטיקע בערגלעך, און מיט גריבער, אויס־געריסענע פון שראַפנעלן. און יעדעס מאָל וועז די טראָקס זיינען אַריבערגעלאָפן אַ גרודיקן בערגל, אַדער אַרײַנגעפאָרן אין אַ גריבל און פון דאָרט אַרויסגעשפרונגען, האָבן זיך פון יעדן שפרונג פון די טראָקס, די קערפערס פון די פאַרוואונדעטע אַ הויב און אַ זעץ געטאָן אויף די האַרטע פלאַטפאָרמעס פון די טראָקס. די קרעכצן און קולות פון די פאַרוואונדעטע, האָבן זיך געטראָגן ביזן הימל.

אַרום פאַרנאַכט צו זיינען די טראָקס אַרויפגעפאָרן אויף אַ בריי־טער פעלד, שוואַך באַלויכטן, און זיך אָפגעשטעלט.

מען האָט אונדז געבראַכט צו אַ פעלד־האָספיטאַל.

מען האָט אונדז אַראָפגענומען פון די טראָקס, און אויסגעלייגט אויף דר׳ערד. ס׳זיינען שוין דאָרט געלעגן טויזנטער פאַרוואונדעטע. אַלע האָבן געקרעכצט. אייניקע האָבן געשריען מיט באַנומענע קולות, און געשאָלטן אין דער מאַמען אַריין. ס׳זיינען באַלד אָנגעקומען אַ דאָקטער מיט אַן „אַרדערלי״ (אַ האָספיטאַל באַדינער). זיי זיינען דורכגעגאַנגען די גאַנצע ריי פון פאַרוואונדעטע, דורכגעקוקט די צעטלען וואָס מען האָט אויף זיי אָנגעהאַנגען אין דער ערשטער הילף סטאַנציע, און אַז זיי זיינען צוגעקומען צו מיר, אַ קוק געטאָן אויף

מיין צעטל, און געזען, אַז איך בין פֿאַרוואונדעט אין ברוסט־קאַסטן, האָט מען מיך באַלד אַרויסגענומען פון דער ריי און גלייך אַרײַנגענומען אין שפּיטאָל.

דאָקטוירים, אָנגעטאָן אין אָפּיצערסקע קליידער, זיינען צוגעקומען צו מיר. מען האָט מיר גלייך געבראַכט אין אָפּפֿראַציע־צימער. נוירסעס האָבן אַרום מיך געפֿאָרעט, האָב פון מיר אַרונטערגענומען די שמוציקע, פֿאַרבלאָטיקטע קליידער און אונטערוועש. געוואַשן מיט פֿאַרשיידענע מעדיקאַמענטן מיין לייב, דערהויפּט וואו די וואונדן זיינען געווען. ס׳איז צוגעקומען אַ דאָקטער אָנגעטאָן אין אַ לאָנגן, ווייסן כאַלאַט, און דאָס מויל זיינס פֿאַרבונדן מיט מערלע. מען האָט מיך פֿאַרשלעפּערט מיט איטער. דאָס פֿאַרשלעפּערן מיך איז אָנגעקומען שווער. איך האָב זיך געשטיקט און געווארגן, געשריען, און ס׳האָט געמוסן לאַנג ביז איך בין פֿאַרשלעפּערט געווארן. מען האָט מיך געמוסן אָפּרירן. ווי וואויל אין יעדע אָפּפֿראַציע שטעקט אַ געפֿאַר, האָב איך אָבער געפּילט גוט און דערהויבן ווען מען האָט מיך אַוועקגעלייגט אויפן אָפּפֿראַציע־טיש. מענטשן פֿאַדען אַרום מיר, באַדינען מיך, מען זוכט מיך צו ראַטעווען, אויסהיילן, עפּעס האָט מיין לעבן נאָך אַ שטיקל ווערט...

אַז איך האָב זיך אויפגעכאַפּט אין בעט פון שפּיטאָל־וואַרד איז שוין געווען גרויסער טאָג. איך בין געלעגן אין אַ בעט, אין אַ גרויסן, לאַנגן וואַרד, וואו אפשר נאָך הונדערט פֿאַרוואונדעטע זיינען געלעגן. דער וואַרד איז געווען באַגאָסן מיט זון־ליכט. אויפן טישעלע לעבן מיין בעט, איז געשטאַנען אַ בלעכענע טעלער מיט עפּעס אַ געמישעקע, אַ שטיק ווייסע ברויט, און אַ קענדל קאַוווע.

זייענדיק שטאַרק הונגעריק פון באַלד אָכט טעג כמעט גאָר ניט עסן, איז ווי קראַנק איך בין געווען און יעדער אבר אין מיין קערפּער האָט מיך שטאַרק ווייַ געטאָן, האָב איך זיך מיט אַזאַ זשעדנעם אַפּעטיט אַ וואַרף געטאָן אויף דעם טעלער מיטן געמישעקע, דעם ברויט און די קאַווע, אַז איך האָב עס ווי איינגעשלונגען.

מיין גאַנצער רעכטער האַלבער קערפּער, פון אַקסל, ביז דעם קנעכל פון דער פוס איז געווען אין ברענענדיקער וואונד, און איז געווען פֿאַרבאַנדעזשירט. און כדי די קאַלדרע זאָל ניט פֿאַלן שווער אויף די וואונדן, האָט מען אויפן רעכטן האַלבן קערפּער, אַרויפּגעלייגט אַזאַ מין האַלב קיילעכדיק אויסגעפֿורעמטן דראָטענעם קאָרב.

איך האָב זיך ניט געקענט אַ ריר טאָן, און האָב געמוזט די גאַנצע צייט, אַרום אַכט וואָכן, ליגן אויף איין זייט, אויף מיין לינקער זייט.

דאָך האָב איך זיך געפילט געוואַלדיק גליקלעך. איך האָב ווי גאָרניט געפילט די שמערצן, ווייטאָקן און דאָס אומבאַקוועמלעכקייט פון ליגן כסדר אויף איין זייט. אינווייניק אין מיר, האָט מיך באַהערשט אַ גרויסע פריידיקייט, וואָס כ׳בין אַרויס פון געפאַר, אַרויס מיטן שטיקל לעבן. איך האָב ניט געוואוסט, ווי שטאַרק איך בין פאַרוואונדעט, צי איך וועל אַרויסקומען אַ גאַנצער, אַ פולקאָם געזונטער אָדער אַ פאַרקריפּלטער, אָן אינוואַליד אויפן גאַנצן לעבן. אָבער דאָס האָט מיך ניט געאַרט. אַבי איך לעב. און דאָס, וואָס נאָך וואָכן־לאַנג זיך וואַלגערן אין בלאָטע, שלאָפנדיק די נעכט אויף דער האַרטער קאַלטער ערד, און די גאַנצע צייט ניט בייטנדיק די שמוציקע, בלאָטיקע קליידער, און די שמוציקע פול מיט אומפלייט־וועש — ליג איך איצט אין אַ בעט, מיט ריין קלאָר־וויים בעטגעוואַנט, און אין אַ וואַרעמען צימער, — דאָס גופא האָט אַרויסגערופן אין מיר אַזאַ פרייד, אַז ווען איך וואָלט געקענט אַ ריר טאָן מיט אַ גליד, וואָלט איך אַוועק אין אַ טאַנץ פון שמחה און גליק.

אין דעם „פעלד־האָספיטאַל" בין איך לאַנג ניט געווען. צוליב דעם וואָס דער פעלד־האָספיטאַל איז געווען ניט ווייט פון פראָנט, האָט מען די פאַרוואונדעטע דארט לאַנג ניט געהאַלטן און אויפן דריטן טאָג נאָך דער אָפעראַציע האָט מען מיך אַרײַנגעלייגט אין אַ וואַגאָן פון אָן אַמעריקאַנער האָספיטאַל־באָן, און די באָן איז אָפגעפאָרן: זואו? — ניט איך און ניט די איבעריקע פאַרוואונדעטע האָבן געוואוסט.

דאָס געלעגער אין וואָגאָן איז געווען באַקוועם. דאָס עסן איז געווען גוט. די באָן איז שנעל געלאָפן. מיר זיינען פאַרבייגעפאָרן שטעט און שטעטלעך. וועלדער, פעלדער, וועלכע זיינען פאַר מיילן ווייט, ווי ווייט דאָס אויג האָט געקענט זען, פול געווען מיט ווייצ־טרויבן־בוימעלעך. אַ טאָג מיט אַ נאַכט זיינען מיר געפאָרן. די באָן האָט דורכגעשניטן כמעט גאַנץ פריינקרייך. פון דעם פראָנט, וועלכער איז געווען ניט ווייט פון דייטשן גרענעץ, ביז אַ פלאַץ הינטער דער גרויסער פראָנטוויזישער שטאָט, בארדאָ, ניט ווייט פון שפּאַניש גרענעץ.

מען האָט אונדז געבראַכט אין אַ „בעיס־האָספיטאַל". דאָס איז

געווען אַ שפּיטאָל אויף אַן אָפּענעם פּעלד, מיט נאָר וואָס צונויפּגע־קלאַפּטע בּאַראַקן, וועלכע די אַמעריקאַנער אַרמיי האָט אויף שנעל אויפּגעבויט. דער דאָזיקער „בעיס־האָספּיטאַל", האָט פּאַרנומען אַ מיילן לאַנגן שטח, און אין דעם האָספּיטאַל, האָט מען געזאָגט, האָבן זיך צייטנווייז געפונען פון 40, ביז 50 טויזנט מענטשן — פּאַציענטן, דאָקטוירים, נוירסעס, צוזאַמען מיט דער דינערשאַפט.

פון דעם „מאָלצייט", וואָס איך האָב איינגעשלונגען, גלייך ווי איך האָב זיך אויפּגעכאַפּט נאָך דער אָפּעראַציע, האָב איך געהאָט צו זינגען און צו זאָגן. דאָס געמישעצן אין טעלער אויף מיין פּוסטן, הונגעריקן מאָגן, האָט מיך שטאַרק פּאַרשאַדט, און איך האָב געקראָגן אַ גוואַלדיק לויזן מאָגן (שלשול). פּאַר זיבן טעג האָט דער לויזער מאָגן אָנגעהאַלטן. די דאָקטוירים האָבן זיך ניט געקענט קיין עצה געבן. כדי מיך צו היילן פון קראַנקן מאָגן האָב איך באַדאַרפט ליגן אין אַ „מעדיקל־וואָרד", און איך בין געלעגן אין אַ כירורגישן וואָרד. אָבער די מעדיקל־וואָרדס, זיינען געווען פּאַרלייגט מיט קראַנקע אויף דער „שפּאַנישער פּלוי", וואָס האָט דאַן געבושעוועט אין פּראַנקרייך, ספּעציעל אין דער אַרמיי. אויך אין אַמעריקע האָט די פּלוי פּאַרשניטן מיליאָנען לעבנס, דעריבער האָט מען מורא געהאַט מיך אַרייַנצולייגן אין אַזאַ וואָרד. ס׳האָט געדויערט זיבן טעג ביז וואָנען מען האָט אַרונטערגעבראַכט אַ מאָגן־דאָקטער, (אָט דאָס איז די אַרמיי). און ער האָט באַפּוילן מיך צו שטעלן אויף אַ זייער אָפּגעהיטער לייכטער דיעטע, ער האָט אויך פּאַרשריבן אַ מעדיצין און אין אייניגע טעג, האָט זיך די „דייעריע" (לויזער מאָגן) אָפּגעשטעלט.

אויסער מיינע אייגענע צרות און וויטאָגן, האָב איך נאָך אויך געהאַט צרות פון מיינע שכנים, וואָס זיינען געלעגן פּאַרוואונדעטע אין וואָרד. פון אַיין זייט פון מיין בעט, איז געלעגן אַ יונגער בחורל, אַ הויך געווויקסיקער. ער האָט אויסגעזען צו זיין אַן אירישער, אַ פּאַרם באַי, מיט אַ קורצן, ברייטן נעזל, געלבלעכע האָר, ווי פּאַרטריקנטע שטרוי, און אַ פּנים פול מיט קלייען. ער איז פּאַרוואונדעט געווארן אין געשלעכטס אָרגאַן, און ער האָט געליטן שרעקלעכע שמערצן. זיינע געשרייען, וועז די שמערצן פלעגן אים אָנכאַפּן, האָבן געקענט טויטע אויפּוועקן, מערסטנס פלעגן די שטאַרקע וויטאָגן אים אָנכאַפּן ביי דער נאַכט, און פון זיינע געשרייען, האָב איך מיט אַן אויג ניט געקענט צומאַכן.

דורך די טעג, וועז די ווייטאָגן פלעגן אים אַ ביסל אָפלאָזן, אָדער מען פלעגט אים עפּעס געבן אײַנצושטעלן די ווייטאָגן, האָט ער געקענט אַרויסגיין פון בעט. ווײַל זיינע פיס, הענט און אַנדערע אברים אין זיין קערפּער זיינען געווען גאַנץ און געזונט, פלעגט ער צוקומען צו מיין בעט און מיט מיר רײַדן.

אײַנמאָל איז ער צו מיר צוגעקומען, זיין פּנים איז געווען באַצויגן מיט טרויער, און ער האָט צו מיר, שטיל, טרויעריק, כמעט מיט אַ געווײַן, זיך אָפּגערופן.

— „באָדי, אי ווײש איי וואוד בי דעד". (פרײַנד, איך ווינטש, איך זאָל זיין טויט) — איך ווײס, אַז איך וועל מער ניט זיין קיין „מאַן"... זיין אָן לעבן, טרוקן, פרוטכלאָז... אָט אַזוי ווי די שטיק האָלץ, האָט ער אָנגעוויזן אויפן אָנלען פון מיין בעט, איך וועל שוין מיט מיין מיידל, סוזי, וועלכע איך ליב אַזוי שטאַרק, ניט קענען חתונה האָבן. טו צו וואָס טויג מיר מיין לעבן?... אַה! די דעמד, ראַטן, וואָר?... (אַה! די פאַרשאָלטענע, פאַסקודנע מלחמה!) און טרערן האָבן זיך אַראָפּגעקייקלט אויף זיינע באַקן.

איך האָב אים מיט גאָרניט געקענט טרייסטן, האָב איך אַוועק־געדרייט מיין קאָפּ פון אים און געשוויגן.

פון דער צווייטער זייט פון מיין בעט, איז געלעגן אַ יידיש בחורל. אַ שיינער, מיט אַן אײַדל, אינטעלעגענטן אויסזען, מיט גרויסע שוואָר־צע אויגן, און מיט אַ קאָפּ שוואַרצע, געדיכטע, געקרויזטע האָר. ער האָט פאַרלאָרן אַ פוס אין שלאַכט, און ער איז געווען זייער טרויעריק, און פאַרצווייפלט.

— פאַר מיר אַרט מיך שוין ניט — האָט ער צו מיר געזאָגט. — איך וועל זיך שוין ווי עס איז אַן עצה געבן און זיך איינאַרדענען אין לעבן. איך וועל געפינען פון וואָס צו מאַכן אַ לעבן. עס זיינען אין אַמעריקע פאַראַן אַ סך מענטשן אָן הענט און פיס, און אַ ביסל וועט דאָך מסתמא די רעגירונג אַרויסהעלפן די פאַרקריפּלטע פון דער מלחמה. אָבער פון וואָס מיין האַרץ וועט צעריסן, אַז איך קען ביינאַכט מיט קיין אויג ניט צומאַכן, איז מיין טאַטע־מאַמע און מיין כלה, וואָס איך האָב איבערגעלאָזן אין ניו יאָרק. זיי, דערהויפּט מיין מאַמע, וועלן עס ניט אַריבערטראָגן, זאָגט מיר, — האָט ער אַ דרייאויס געגעבן זיין קאָפּ צו מיר, — איר זיינט עלטער פון מיר, גיט מיר אָן

עצה, זאָל איך, אַ פאַרקריפּלטער, אַן אַ פוס, חתונה האָבן מיט מיין געליבטער?

— איך גלויב, אַז איר קענט עס טאָן. — האָב איך אים, כדי צו טרייסטן, געענטפערט, — אויב זי ליבט אייך, וועט זי זיך מיט אייך אַן אַ פוס, פילן גליקלעכער, ווי מיט אַן אַנדערן, וועמען זי וועט ניט ליבן, כאָטש ער וועט האָבן ביידע פיס.

ווי איך וואָלט אים אַ נייע נשמה אַרייngעגעבן, אַזוי האָט ער אויף מיר אַ קוק געטאָן מיט זייַנע גרויסע שוואַרצע אויגן און אַ שמייכל האָט זיך צעשפרייט אויף זיין פּנים.

אָבער דער צער פון די צוויי יונגע שכנים מיינע, האָט מיך פאַר־פאַלגט און איך האָב פון דעם אַ סך געליטן.

שטאַרק געליטן, וואָס פלעגט אויפרודערן מיין געמיט, און מ'דּ שטאַרק נערוועאיש מאַכן זיינען געווען די כסדרדיקע, אַן אויפהערב־דיקע יאָמערלעכע געשרייַען פון די סאָלדאָטן, וועמענס קערפּערס זיינען צעברענט געוואָרן פון דעם „מאָסטאַרד־גאַז". דער גאַנצער קערפּער זייערער, אָפילו דער קאָפּ און דאָס פּנים זיינען געווען ווי איין וואונד. און כדי צו היילן זיי, פלעגט דער גאַנצער קערפּער זייערער, אויך דער קאָפּ, דאָס פּנים, און די אויגן, זיין איינגעוויקלט אין טיכער מיט אַזאַ פעטע געלע שמירעכץ. זייערע שמערצן זיינען געווען אַזוי שוידערלעך, אַז זיי פלעגן גאַנצענע טעג און נעכט יאָמערלעך שרייַען מיט באַנומענע קולות, פון וויי־טאָג, און זייערע געשרייַען, זייער יאָמערן פלעגט צעריסן מיין האַרץ. איך בין פון דעם געוואָרן אַזוי בערווע־איש, אַז איך האָב געפילט ווי צו שפּרינגען פון בעט.

פון דער אַנדער זייט אָבער, האָט מען זיך אין וואַרד אָפט מאָל גוט אַמוזירט און אָנגעלאָכט פון די פאַרשיידענע „דזשאָוקס" (וויצן), וואָס אַנדערע פאַרוואונדעטע, אָפילו גאַנץ שטאַרק פאַרוואונדעטע, פלעגן האַלטן כסדר גאַנצענע טעג אין איין „שיסן"... דאָס האָט שוין פאַרגעבן פאַר מיינע ליידן וואָס איך האָב געליטן פון דעם יאָמער־לעכן שרייַען פון די פון „מאָסטאַרד־גאַז"־געליטענע סאָלדאָטן.

די אַמעריקאַנער, דערהויפט פון די קליינע שטעטלעך און פון די פאַרמס, די אַזוי גערופענע „יאָקלס", זיינען מאָדנע חברה. שטענ־דיק פריילעכע, זאָרגלאָזע און לוסטיקע חברה. אונטער די ערגסטע אומשטענדן. ליידנדיק ווייטאָגן, פאָכנדיק מיט דער נשמה, האַלטן זיי

כסדר אין בראָקן וויצן, אָדער זינגען אַמעריקאַנער פאָלקס־לידער, אָדער אַרמיי לידער.

איינער אַזאַ חברה מאַן איז געווען אין אונדזער וואַרד. ער איז געווען שטאַרק פאַרוואונדעט. אַ קויל האָט דורכגעלעכערט זיינע לונגען, און איז געבליבן דאָרט שטעקן. צוליב דעם איז אים געווען שווער צו אָטעמען און זיין בעט איז ניט געשטאַנען אויפן דיל ווי אַלע בעטן, נאָר אין אַן אויפגעשטעלטער פאָזיציע. און ער איז ווי שטייענדיק געלעגן, אָדער, ליגנדיק געשטאַנען, כדי אַ פּנים אים זאָל זיין גרינגער צו אָטעמען. און אַזוי ליגנדיק שטייענדיק, אָדער שטייענדיק ליגנדיק, און אָטעמענדיק שווער, פאָכנדיק מיט דער נשמה, האָט זיך פונדעסטוועגן אַ גאַנצן טאָג זיין מויל ניט צוגעמאַכט. ער האָט געהאַלטן אין איין שיטן מיט וויצן, אָט די סאָרטן וויצן פון אַמעריקאַנעם טרוקענעם הומאָר. און די פאַרוואונדעטע וועלכע זיינען געלעגן אַרום אים האָבן געקייכט פון געלעכטער.

אין האָספיטאַל, האָט מען די פאַרוואונדעטע, לאַנג ניט געלאָזט ליגן אין בעט. אויב נאָר זיי האָבן ניט געהאַט קיין היץ און זייער טעמפּעראַטור איז געווען מער ווי־ניקער נאָרמאַל, האָט מען אַפילו די קאַליקע, די וועלכע האָבן פאַרלאָרן אַ פוס, אָדער אַ האַנט, ניט געלאָזט ליגן אין בעט. מען פלעגט די אָנפיסיקע געבן קוליעס, אָדער שטעקנס, מען פלעגט זיי געבן „פאַדזשאַמעס", (שלאָף־קלייד‌ער) „בעדראָבס" (שלאָף־רעק) און מאַרש פון בעט. און דערביי זיינען פאַרגעקומען קאָמישע סצענעס, די אַרמיי האָט אַ פּנים ניט געהאַט ענוג „פאַדזשאַמעס", פלעגט מען אַ סך סאָלדאַטן געבן ניט מער ווי אַ האַלבע „פאַדזשאַמע", איינעם האָט מען געגעבן די הויזן פון די „פאַדזשאַמעס", אָן דעם העמדל און אַ צווייטן האָט מען געגעבן דאָס העמדל, אָן די הויזן, כדי צו פאַרדעקן זייער אונטערשטן האַלבן קערפער, פלעגט מען זיי געבן „בעדראָבס". אָבער די „בעדראָבס" זיינען אויך געווען איינגעטיילט אַזוי אַז ס׳פלעגט אַרויסרופן אַ געלעכטער. אַ גרויסער, הויכער סאָלדאַט האָט געקראָגן אַ קורצן „בעדראָב", וואָס האָט אַפילו זיין פּופּיק ניט פאַרשטעלט, און אַ נידעריקער, קורצער סאָלדאַטשקל, פלעגט קריגן אַ לאַנגן, בריי‌טן „בעדראָב", און זיינע פיס פלעגן זיך פלאָנטערן אין „בעדראָב". חברה לצים פלעגן אָפטאָן שפּיצלעך. פונקט דאָן, וועו די נוירסעס פלעגן קומען איבערלייגן די באַנדאַזשן, פלעגט, איינער, וועלכער האָט בלויז געהאַט דעם אויבערשטן

טייל פון דער „פֿאַדזשאַמע", און ניט דעם אונטערשטן, פלוצלונג, פֿאַרגעסנדיק זיין „בעדראָב", דורכשפּאַצירן דעם וואָרד מיט זיין נאַקעטן אונטערשטן קערפּער. די נוירסעס, פלעגן זיך מכלומרשט בייזערן, און זיך שטיקן פון געלעכטער. אַ מאָל פלעגט אַ סאָלדאַט, וועלכער האָט געהאַט בלויז די גאַטקעס, זיך אַרומנעמען ווי אַ געליבט פֿאָרל, מיט איינעם וואָס האָט געטראָגן דער אויבערשטער האַלבע „פֿאַדזשאַמע", אָן די גאַטקעס, מיטן הוילן פּופּיק אין דרויסן, און אַוועקגיין אין אַ טאַנץ, וועו די נוירסעס זיינען געווען אין וואָרד. די סאָלדאַטן אין די בעטן, פלעגן זיך שטיקן פון געלעכטער.

פֿאַר די פֿאַרוואונדעטע וועלכע זיינען שוין ניט געלעגן אין די בעטן, פלעגט מען אין די אָונטן איינאַרדענען פֿאַרשיידענע פֿאַרווייגונגען. אַ מאָל פלעגט אַרונטערקומען אַ באַוואוסטער אַקטיאָר, אָן אַקטריסע, אַ מוואוי־סטאַר, אַ זינגער, אַ זינגערין צו פֿאַרווייַלן די פֿאַרוואונדעטע סאָלדאַטן, און אָפט מאָל פלעגן פֿאַרקומען „פֿריי־פּייטס", (באָקסער־קאַמפן) פון באַוואוסטע באָקסער־קעמפֿער. יענע נאַכט, וועו ס׳פלעגט פֿאַרקומען אַ „פֿריי־פּייט", האָט שוין קיינער אין וואָרד ניט געקענט שלאָפן. אַז די פֿאַרוואונדעטע סאָלדאַטן פלעגן קומען אין וואָרד נאָך אַ „פֿריי־פּייט", פלעגט זיך אָנהייבן אַ היציקע דעבאַטע וועגן דעם קולאַקן־קאַמף. סאָלדאַטן האָבן אַרויסגעזאָגט זייערע מיינונגען, זייער מבינות. דער געשפּרעך, פלעגט זיך מערסטנס ענדיקן מיט אַ קריג און אַ געשלעג, און ס׳פלעגט זיין טשיקאָווע צו זען, ווי די איינפּיסיקע פלעגן שפּרינגען, האָפּקען אויף איין פוס, און מיט די קוליעס זיך שלאָגן. שלאָפן האָט מען שוין די נאַכט ניט געקענט.

איך בין קרוב צו אַכט וואָכן צייט אָפּגעלעגן אין שפּיטאָל אויף איין זייט, אויף דער לינקער זייט, ביז מיינע וואונדן האָבן זיך אַ ביסל פֿאַרהיילט. מען וואָלט אפשר געקענט אַרונטערנעמען פון מיין רעכטן האָלבן קערפּער דעם האָלב־קיילעכדיקן דראָטענעם קאָרב, אַ ביסל פריער און איך וואָלט זיך געקענט לייגן אויף דער פלייצע. ס׳קען זיין, אַז מיינע וואונדן וואָלטן זיך פֿאַרהיילט אַ ביסל פריער, נאָר צום שלימזל טשעפּעט זיך, און ס׳האָט פֿאַסירט דאָס פֿאָלגנדיקע.

אין וואָרד איז געווען אַ נוירס, אָן עלטערע, ניט פֿאַרהיראָטע פרוי, אַ הויכע, אַ דאַרע, מיט אַ דאַרער ברעטל־ברוסט, געלבע האָר און מיט אַ סך זומער־שפּרינקעלעך אויפן פנים. זי איז געווען זייער

אַן אינטעלעגענטע, אַ שטאַרק באַלעזענע, זייער אַ גוטע, אַ האַרציקע און מיט אַ גוטע נשמה. זי איז געקומען פון באָסטאָן, אָדער פון אַ פּאָרשטעטל לעבן באָסטאָן. זי איז געווען אַן עכטע יענקי.

ביים איבערלייגן די באַנדאַזשן אויף מיינע וואונדן, פלעגט זי מיט מיר רעדן, פירן געשפּרעכן איבער פאַרשיידענע פראַגן. און ווען זי האָט איינגעזען, אַז איך האָב געלייענט אַ סך ביכער פון ענגלישע און אַמעריקאַנער שרייבער, אַז איך בין נישקשהדיק באַהאַוונט אין דער ענגלישער און אין דער וועלט־ליטעראַטור; מיט איין וואָרט, איך בין פאַראינטערעסירט אין לייענען גוטע ביכער, פלעגט זי מיר ברענגען ביכער צום לייענען.

איין מאָל האָט זי מיר געבראַכט טשאַרלז דיקענסעס בוך: „דאָמבי ענד סאָן". ניט געקוקט אויף דעם וואָס איך בין געלעגן אויף איין זייט, פלעג איך אַ סך לייענען און פון „דאָמבי ענד סאָן", האָב איך געהאַט אַ גוואַלדיקע הנאה. איינמאָל, איבערליינענדיק אַ זייער הומאָריסטישע סצענע אין בוך, האָב איך זיך שטאַרק פאַרנאַנדערגעלאַכט, און לאַכנדיק האָב איך זיך צעהוסט. סיי דאָס לאַכן, און סיי דאָס הוסטן איז געווארן היסטעריש און איך האָב ניט געקענט אָפּשטעלן ניט דאָס לאַכן און ניט דאָס הוסטן. די וואונדן האָבן מיר אַנגעהויבן שטאַרק וויי צוטאָן. פון ווייטאָג האָב איך ניט געקענט כאָפּן דעם אָטעם. און דאָס גופא האָט געשטערט, איך זאָל קענען אויפהערן לאַכן און הוסטן. פון דעם לאַכן און הוסטן האָבן די שטעך אין די פאַרנייטע וואונדן געפּלאַצט. ס׳איז אין וואָרד געווארן אַ מהומה. די נוירס, האָט זיך ניט געקענט קיין עצה געבן. זי איז געווארן זייער צעטראָגן און האָט זיך פאַרלאָרן. זי האָט געבראַכט צוויי דאָקטוירים, וועלכע האָבן מיר קודם קודם כל געגעבן אַן אינשפּריצונג אָפּצוהאַלטן דאָס לאַכן און הוסטן און מ׳האָט מיך געמוזט נעמען אין שפּיטאָל אויפן כירורגישן טיש, צו פאַרנייען מיינע וואונדן. דאָס האָט פאַרלענגערט דעם פּראָצעס פון אויסהיילן מיינע וואונדן.

אין דעם „בעיס־האָספּיטאָל" בין איך געווען פיר חדשים. ווען איך האָב געפילט בעסער און שוין געקענט ארונטערגיין פון בעט, הגם מיינע וואונדן זיינען נאָך ניט געווען אין גאַנצן פאַרהיילט, האָט מען מיך שוין אַרויסגענומען פון דעם געבויטן וואָרד, און מיך אַרייַנגעלייגט אין דעם גרויסן לייוועלנטענעם טענט וועלכער איז געשטאַנען הינטער דעם וואָרד, וואו ס׳זיינען געלעגן צען פאַרוואונדעטע.

עסן פלעגט מען מיר שוין ניט צוטראָגן צום בעט, נאָר איך האָב באַדאַרפט גיין עסן אין דעם אַלגעמיינעם „מעס־האַל", (עס־זאַל) וואו ס׳פלעגן קומען עסן מיט אַמאָל צען טויזנט סאָלדאַטן, אָדער מער. מען פלעגט דאַרפן שטיין אין דער ריי צו קריגן עסן. אָבער צו קריגן עפּעס פון קעסל, האָט מען באַדאַרפט זיין אין דער ריי פון די ערשטע. דאָס האָט געמיינט, אַז מען האָט זיך באַדאַרפט שטעלן אין דער ריי גאָר פרי און מען האָט באַדאַרפט שטיין אין דער ריי אַרום צוויי שעה אידער מען האָט אָנגעהויבן אויסטיילן דאָס עסן. איז אויסגעקומען, אַז אויב מען האָט געוואָלט קריגן עפּעס עסן פון קעסל, האָט מען פאַר די דריי מאָלצייטן אין טאָג, באַדאַרפט שטיין וועלכע זעקס, זיבן שעה אין טאָג אין דער ריי, און אַזוי ווי דאָס איז געווען אין נאַוועמ־בער־דעצעמבער, ווען די טעג זיינע קלייניע, האָט מען באַדאַרפט שטיין כמעט אַ גאַנצן טאָג אין דער ריי צוליב דעם ביסל עסן. די טעג זיינען געווען קאַלטע, שנייאיקע, פראָסטיקע. דער באָדן אַרום דעם עס־זאַל, וועלכער איז ניט געווען געפלאָסטערט, איז געווען טיף אָנגעשאָטן מיט שניי, ס׳איז אויסגעקומען צו שטיין אַ גאַנצן טאָג אין טיפן שניי און אין דער פראָסטיקער קעלט. איך האָב עס ניט געקענט טאָן. פלעג איך זיך שטעלן אין ריי פון די לעצטע, פאָר די לעצטע אין דער ריי, איז שוין אין די קעסלען כמעט גאָר ניט געבליבן. זיי פלעגן שוין קריגן קדחת מיט כשרע פאָדים אין אַ קליין טעפּעלע. פלעג איך הונגערן. אָבער דאָ האָט מיט מיר פּאַסירט אַ נס.

דער הויפּט בוטשער, (קצב) אין שפּיטאָל קעמפּ, דער וואָס האָט געהאַט צו טאָן מיטן אַרויסגעבן דאָס פלייש צו דער קיך, איז געווען אַ יידישער בחור פון דער בראָנקס. האָב איך זיך מיט אים באַקאַנט. מיר זיינען געוואָרן פריינד. איין קליניקייט — לאָנדסלייט... ער אַ בראָנקסער, איך אַ בראָנקסער, און איך האָב שוין מער אין דער ריי אויף צום עסן ניט באַדאַרפט שטיין. ער פלעגט מיך אַרייננעמען אין קיך, און פלעגט מיר געבן עסן פון דאָס טייערסטע און בעסטע. ער פלעגט פאַר מיר צוגרייטן טייערע גוטע ביף־סטייקס מיט קאַרטאָפל געבראָטן אין פוטער. פרישע, נאָר־וואָס אָפּגעבאַקענע ביסקוויטן, און בולקעלעך, און קאָווע מיט שמאַנט, און מיט אַ סך צוקער. וואָס, וואָס, הונגעריק בין איך שוין, — פון זינט איך האָב זיך מיט אים באַקאַנט, ביז מען האָט מיך געשיקט אַהיים, קיין אַמעריקע, — ניט געווען.

אַז מיינע וואונדן זיינען שוין געווען פֿאַרהיילט, האָב איך זיך אָנגעהויבן שרעקן, טאָמער שיקט מען מיך צוריק צו מיין קאָמפּאַניע אין דער אַרמיי. הגם ס׳איז שוין געווען נאָכן עלפטן נאָוועמבער, נאָכן וואָפּנשטילשטאַנד, אָבער ס׳איז נאָך ניט געווען זיכער צי דער וואָפּנשטילשטאַנד וועט שוין באמת ברענגען צו אַ סוף פון דער מל־חמה. קיין אמתער שלום אָפּמאַך איז נאָך ניט אונטערגעשריבן גע־ווארן. און טאָמער וועט זיך די שלאַכט באַנייען און איך וועל ווידער דאַרפן נעמען אָנטייל אין שלאַכטן? — האָט אין מיין מח געעגבערט דער שרעקנדיקער געדאַנק און איך האָב געזוכט מיטלען, ווי אַזוי זיך אַרויסצודרייען מען זאָל מיך ניט שיקן צוריק צו מיין קאָמפּאַני. דאָ איז מיר צוניץ געקומען מיין לייענען אַ סך ביכער.

אין דעם „בעיס־האָספיטאַל", איז געווען אַ ביבליאָטעק. די ביבליאָטעקאָרן, אַן אינטעליגענטע און גוט־האַרציקע פרוי האָט באַ־מערקט מיין לייענען גוטע ביכער. זי האָט איינמאָל פאַרפירט מיט מיר אַ געשפּרעך, האָט אויסגעפונען, אַז איך בין גוט באַהאַוונט אין די ביכער פון דער וועלט־ליטעראַטור און זי האָט מיר געפרעגט, צי איך וואָלט געוואָלט אַרבעטן אין דער ביבליאָטעק, זיין איר אַרויס־העלפער. איך האָב זיך אַן דעם אָנגעכאַפּט און איך האָב געפילט, אַז איך האָב זיך באַוואָרנט, מען זאָל מיך ניט שיקן צוריק צו מיין קאָמ־פּאַני אין דער אַרמיי.

אָבער איך האָב שוין סיי ווי ניט געהאַט וואָס מורא צו האָבן פאַר ווערן געשיקט צוריק צו מיין קאָמפּאַני. סוף דעצעמבער איז אַרונטערגעקומען אַ קאָמיסיע פון דאָקטוירים, מיט דעם „סוירדזשן־דזשענעראַל" (דער אַרמיי הויפּט דאָקטער) בראש, איבערצוקוקן די קראַנקהייטס־פאַלן, די רעקאָרדס פון די פאַרוואונדעטע און צו באַ־שטימען, וועמען צושיקן צוריק צו זייער קאָמפּאַניע, אין דער אַרמיי, און וועמען צו שיקן אַ היים, קיין אַמעריקע.

ווען ס׳איז געקומען צו מיר, האָבן די דאָקטוירים אין מיין רעקאָרד אויסגעפונען דעם פאַל וואָס איך האָב בעת איך בין געלעגן אין „גאַ מענס לענד", אַ פאַרוואונדעטער אין ברוסט־קאַסטן, זיך אייב־געהאַלטן פאַר כמעט פיר און צוואַנציק שעה ניט צו טרינקען קיין וואַסער, הגם דער דורשט האָט מיך שרעקלעך געברענט, מיט דער אויסרעכענונג, אַז טאָמער האָט די קויל דורכגעלעכערט מיינע לונגען, וועט די קאַלטע וואַסער זיין פאַר מיר פאַטאַל, לעבנס געפערלעך. די

דאָקטוירים האָבן עס באַטראַכט פאַר אַ העלדישקייט, און דער „סויר־דזשן־דזשענעראַל" האָט זיך אָפגערופן צו מיר בזה הלשון:

— זיי ווייסן, פרייוועט שערעשעווסקי, אַז אין אַ מלחמה, איז דאָס פאַרהיטן דאָס לעבן פון אַן אַמעריקאַנעם סאָלדאַט, פונקט אַזוי וויכטיק און אַזאַ העלדישע טאַט, ווי נעמען דאָס לעבן, אַדער נעמען געפאַנגען אַ סאָלדאַט פון שונא. דו האָסט מיט דיין איינהאַלטן זיך ניט צו טרינקען דאָס וואַסער, מעגלעך גערעטעוועט דיין לעבן, טאָ זאָל מען דיר שיקן אַהיים און זאָל דיין משפחה מיט דיר זיך פרייען. (פאַר דעם טאַקע, האָב איך מיט פינף און צוואַנציק יאָר שפּעטער, נאָך דער מלחמה, געקראָגן פון דער אַמעריקאַנער רעגירונג דעם צווייטן העכסטן אָרמיי מעדאַל: דעם „פוירפל־האָרט" מעדאַל, ווי איך וועל ווען דעם שרייבן שפּעטער). אַנהייב יאַנואַר 1919, האָט מען מיך אַלס אַ „קאַנוואַלעסנט", (איינער וואָס איז נאָך ניט געקומען צו זיינע כוחות וואָס דאַרף זיך נאָך דערהאַלן) געשיקט אַהיים, קיין אַמעריקע.

קאַפּיטל 23.

צוריק אַהיים; אויפן באַן קיין ניו־יאָרק; סצענעס און בילדער

די רייזע צוריק קיין אַמעריקע, איז אויך ניט געווען קיין גאָר באַקוועמע. די שיף איז געווען אַ קלייניע, דער ים איז געווען פול מיט מינעס און די שיף האָט באַדאַרפט גיין זייער פאַרזיכטיק, פאַמעלעך און זיג־זאַגיש, כדי אויסצומיידן די מינעס. אויסער דעם איז דער ים געווען זייער שטורעמדיק, און די בייזע, גרויסע שטורעמדיקע כוואַליעס האָבן געווארפן די שיף, ווי אַלע פייערן פון גיהנום, וואַלטן אים אונטערגעצונדן. דאָ האָט זיך אויפגעהויבן אַ מוראדיק הויכער בארג פון וואַסער, און דאָ האָט זיך אינם וואַסער געפּנט אַ טיפער תהום ווי אין ים וואַלט פלוצלונג אויסגעגראָבן געווארן אַ שרעקלעך טיפע גרוב און אַ ווייסער שוים האָט באַשלאָגן דאָס וואַסער. צייטנווייז האָבן די כוואַליעס אַזוי הויך אַרויפגעשאָסן, אַז די שיף איז ווי דער־

טרונקען געווארן אין וואסער, און מען האָט איר כמעט ניט אַרויסגעזען. צוליב דעם האָט מען די סאָלדאַטן ניט אַרויסגעלאָזן אויף דער אויבערשטער דעק, און מיר האָבן זיך געמוזט שטיקן אין אונדזערע קאַיוטעס, אויף דער סאַמע אונטערשטער דעק, וואו די לופט איז געווען דיק, שוער, טוכלע, אַז מען האָט געקענט דערשטיקט ווערן.

די רייזע צוריק איז אָבער פאָרט ניט געווען אַזוי ליידענד, אַזוי אָנגעלאָדן מיט וויטאָג און שרעק, — שרעק פאַר די סאָמבאַרינען פון שונא, שרעק פאַרן מאָרגן, פאַרן גיין דעם טויט אָנטקעגן, פאַרן אומבאַוואוסטן שיקזאָל, פאַר דעם, וואָס דער גורל האָט פאַר מיר באַשערט; לעבן, אָדער טויט.

אויך דאָס עסן איז געווען גוט, און צו דער זעט. די אַרמיי האָט געוואָלט, אַז מיר זאָלן זיך אַ ביסל דערהאָלן, אַ ביסל זיך אויספּאָשן, מיר זאָלן צוקריגן לייב און אויסקוקן בעסער, ווען מיר וועלן קומען אַהיים צו די אייגענע. מען האָט אונדז דערפאַר געגעבן עסן פון דאָס שענסטע און בעסטע. און אַז ס׳איז געווען אַ טאָג ווען דער ים האָט זיך באַרואיקט, די זון איז אַרויס און געוואָרמט, דער הימל איז געווען לויטער קלאָר און בלאָ, דער אויבערפלאַך פון ים איז געווען ווי אַ שפּיגל און די שיף איז געשוואונמען רואיק און די פאַרוואונדעטע סאָלדאָט האָט מען אַרויסגעלאָזט אויפן אויבערשטן דעק, האָבן מיר, הגם נאָך ניט קיין פולקאָם געזונטע, אַ טייל פאַרקריפּלטע, געפילט אַזוי גוט און גליקלעך, אַז דער נעכטיקער קאָשמאַר פון די שלאַכטן אויפן פראָנט, פון זען יעדע מינוט דעם טויט פאַר די אויגן, איז ווי פאַרשוואונדן געווארן. מען האָט באמת געפילט, יאָ אַ גלויביקער, צי ניט גלויביקער, — ווי אויפצוהויבן די הענט צום הימל, און לויבן דעם וואָס לעבט אייביק, פאַר דעם וואָס מיר האָבן מיט זיך אונדזער שטיקל לייב און לעבן, וואָס מיר פאַרן צוריק אַ היים צו אונדזערע נאָענטסטע, און ליבסטע, און וואָס מיר האָבן ניט געפונען אונדזער קבר, ערגעץ־וואו, אויף די פעלדער פון פראַנקרייך.

סוף יאַנואַר 1919 זיינען מיר אָנגעקומען אין קעמפּ אפטאן, אין לאָנג איילאַנד, נאָענט צו ניו־יאָרק, און גלייך אויף מאָרגן איז די ערשטע וואָס איז געקומען אין קעמפּ מיך זען געווען מיין געליבטע כלה — ליליע.

מיר האָבן זיך אַרומגעכאַפּט, אָן ווערטער. פון גרויס פרייד האָט

אונדז ביידן אַזוי געהאַמערט אין די הערצער, אַז מיר האָבן די ערשטע פּאָר מינוט ווי פֿאַרלוירן דאָס לשון און קיין וואָרט ניט געקענט אַרויסרעדן. מיין געליבטע האָט אויסגעקוקט אויסערגעווינלעך שיין. זי האָט געטראָגן אַ קורצן פוטערנעם דזשעקעטל, מיט אַ פוטערן קיי־ לעכיק היטעלע און אירע בעקעלעך זיינען פון פּראָסט געווען פאַר־ רויטלט. אירע טונקל־ברוינע אויגן האָבן געפינקלט פון שמחה, וואָס זי האָט מיך דערזען אַ לעבעדיקן, אַ גאַנצן און זי האָט זיך מיט אַזאַ ליבשאַפט געוואָרפן אין מיינע אַרעמס און מיט אַזאַ ברען און וואַרעמ־ קייט זיך צו מיר געטוליעט, אַז די גאַנצע פרייד וואָס האָט זיך אין מיר געיערט זינט איך בין געפֿאָרן צוריק אַהיים האָט פון מיר איצט האָסטיק אַרויסגעשפּאַרט און איך האָב זי שטאַרק געדריקט צו מיר, איר באַשאָטן מיט קושן און ביי ביידן זיינען טרערן געשטאַנען אין די אויגן.

ס׳זיינען געווען טיפע אורזאַכן פאַר דער גרויסער פרייד, וואָס האָט געשפּאַרט פון אונדזערע בוידנס הערצער.

פאַר איר איז דאָס געווען דאָס וואָס זי האָט מיך דערזען אַ גאַנצן, מיט בוידע הענט און פיס, ניט קיין פאַרקריפּלטן. קלאַנגען זיינען אַרומגעגאַנגען אין ניו־יאָרק, אין די קרייזן פון דער אַרבעטער־ און געזעלשאַפטלעכער באַוועגונג און צווישן שרייבער, אַז איך האָב אין דער מלחמה פאַרלוירן בוידע הענט און פיס און אַז איך ליג אין אַ קערבל ערגעץ וואו אין אַמעריקע, אין אַן אַרמיי־האָספּיטאַל. זי האָט זיך פון דעם דערוואוסט, און ווי מיין עלטערער ברודער האָט מיר דערציילט, האָט זי כסדר געהאַלטן אין וויינען, אירע אויגן האָבן ניט געטריקנט און זי האָט זיך גאָר ניט געלאָזט טרייסטן. קאָן מען זיך שוין פאָרשטעלן איר גוואַלדיקע פרייד, ווען זי האָט מיך דערזען אַ גאַנצן מיט אַלע אברים. איך, ווידער, האָב געהאַט אַן אַנדער אורזאַך וואָס איר קומען אין קעמפּ אפּטאַן מיך זען, גלייך ווי איך בין דאָרט אָנגעקומען, האָט מיך אַזוי דערפרייט.

פאַר דער גאַנצער צייט, וואָס איך בין געווען אין פראַנקרייך, האָב איך פון איר קיין איין בריוו ניט דערהאַלטן. איך פלעג צו איר שרייבן איניקע מאָל אַ וואָך און פון איר האָב איך קיין איין בריוול, זאָל זיין אַ קורץ פּאָסט־קאַרטל, ניט דערהאַלטן. דאָס האָט מיך אַזוי געדריקט און געפּייניקט, אַזש צום ווייגן. ס׳האָט מיר קיין רו ניט געגעבן טאָג ווי נאַכט. אַ ביטערער, פיינלעכער געדאַנק פון אייפערזוכט

און פון פאַרדראָס האָט געעקבערט און געעקבערט אין מיין מוח און געגריזשעט מיין האַרץ ביז משוגעת... וועז איך בין אַפילו געווען אין דעם טאָל פון טויט און געזען יעדע מינוט דעם טויט פאָר די אויגן, האָט אָט דער ביטערער געדאַנק פון אייפערזוכט מיך ניט אָפגע־לאָזט. וואָס האָב איך ניט איברעגעקלערט?... — אַז זי האָט מיך פאַרראָטן, מיך אויסגעביטן אויף אַן אַנדערן, און וועז איך בין אָפגע־גאַנגען מיט בלוט, ליגנדיק די צווויי מעת־לעת אַ פאַרוואונדעטער אין „נאָ מענס לענד", איז זי געלעגן אין די אַרעמס פון אַן אַנדערן... איך האָב פון זיך געטריבן דעם ביטערן געדאַנק ווי אַ זלידנע פליג. — „עס קאָן ניט זיין," — האָב איך פון מיר געטריבן דעם אייפער־זוכט־וואַרעם — „זי איז דאָך אין אַזאַ גוטע נשמה, אַזאַ אַרנטלעכע און זי איז דאָך אין מיר אַזוי שטאַרק פאַרליבט. ניין, ס׳קען ניט זיין, אַז לילית זאָל מיך פאַרראָטן..." אָבער פאָרט — פאַרוואָס האָב איך פון איר ניט דערהאַלטן כאָטש איין בריוו פאָר דער גאַנצער צייט וואָס איך בין געווען אין פראַנקרייך?... די אייפערזוכט האָט מיך גע־פרעסן און געפרעסן און איך האָב זיך געפילט שטאַרק דערשלאָגן. דעריבער, אַז זי איז צו מיר געקומען גלייך אויף מאָרגן ווי איך בין צוריקגעקומען קיין אַמעריקע, האָט דאָס דערזען איר מיך באַפרייט פון אַ קאָשמאַר, און צו מיין פרייד און גליק איז דעריבער גאָר קיין גרענעץ ניט געווען. אָבער גלייכצייטיק האָט מיך אָנגעהויבן עסן און גריזשען אַן אַנדער פאַרדראָס, מיין געווויסן האָט מיך אָנגעהויבן פלאָגן פאָר וואָס איך האָב גאָר געקאָנט אַזוי טראַכטן וועגן מיין געטרייער געליבטע, דער כשרער יידישער טאָכטער און איך האָב איר, צוליב דער פאַרשאָלטענער אייפערזוכט, גאָר געקאָנט באַשולדיקן אין פאַרראַט און אומטרייהייט...

וועז איך האָב זי אין אַ פאָר טעג שפעטער, וועז איך בין שוין געקומען אַהיים אַ באַפרייטער פון דער אַרמיי, געפרעגט: — ווי קומט עס וואָס זי האָט מיר די גאַנצע צייט פון מיין זיין אין פראַנקרייך קיין איין בריוו ניט געשריבן? איז זי געווארן בלייך ווי קרייד און טרערן האָבן זיך איר געשטעלט אין די אויגן: — ס׳טייטש? — האָט זי מיט ווייטיק געזאָגט — וואָס הייסט איך האָב דיר ניט געשריבן? איך האָב דאָך דיר כמעט יעדן טאָג געשיקט אַ בריוו!...

אַרויסגעווויזן האָט זיך, אַז דאָ איז געווען שולדיק די זייער „פינקט־לעכע" אַרמיי־פאָסט אויף יענער זייט ים. ווייל אַ פאָר וואָכן נאָך מיין

באַפרייאונג, האָב איך געקראָגן פון פּאָסט־אָפּיס אין אַמעריקע אַ גאַנצן פּאַקעט מיט אַלע אירע בריוו, וואָס זי האָט מיר געשיקט קיין פּראַנקרייך.

באַפרייט פון דער אַרמיי האָט מען מיך דעם 31טן יאַנואַר. דאָס איז געווען אַ פרייטיק אָוונט. געפֿאָרן פון קעמפּ אפטאן קיין ניו־יאָרק זיינען מיר, די באַפרייטע פון דער אַרמיי, אין אַ ספּעציעלער באַן. די געפילן ביי די באַפרייטע סאָלדאַטן, צוריקגעקערטע פון דער מלחמה, פון שלאַכטפעלד אַהיים און זיי וועלן זיך אָט באַלד, אין אייניקע שעה אַרום, זען מיט זייערע נאַענטע און ליבע; מיט טאַטע־מאַמע, מיט ווייב און קינד, מיט געליבטע און כלות, מיט ברידער און שוועסטער און גוטע פריינט — זיינען געווען פאַרשיידענע. אָט רופט זיך אָפּ אייניער מיטן נאָמען וואָלטער, אַפּנים פון דייטשער אָפּשטאַמונג, און זיינע אויגן גלאַנצן פון באַגייסטערונג: „די ערשטע זאַך וואָס איך וועל טאָן וועט זיין — אַזוי גיך ווי איך וועל אַרונטער פון באַן, וועל איך אַרייַנגיין אין אַ סאַלון און איך וועל מיר הייסן געבן אַזאַ פּיטשער ביר (און ער מעסט דערביי אָפּ מיט דער האַנט די גרויס פון פּיטשער) און איך וועל עס אויסטרינקען מיט אַיין צי...". און אַ צווייטער סאָלדאַט, אַן אַיריישער, זאָגט: „גלייך ווי איך קום אַהיים הייס איך מיר ברענגען אַן עפּל־פּאַי און איך וועל אים עסן ניט צעשניטענער־הייט, אַ גאַנצן, פון טעלער אַרויס".

אַ יידישער סאָלדאַט מיט אַ בלייך, אויסגעאיידלט פּנים און מיט אַ קאָפּ שוואַרצע געקרייזלטע האָר, וואָס זיצט אין באַן לעבן מיר, זיצט אַ שווייגנדיקער, אַ פּאַרטרויערטער.

— פּאַר וואָס זיצט איר אַזוי פּאַרטרויערט? — פרעג איך אים.
— פּילט איר זיך ניט גליקלעך וואָס איר קומט אַהיים?

— איך פּאַר אַהיים און איך פּיל מיך זייער ניט גוט — האָט ער מיר מיט אַ שטיל קול געענטפערט. — איך ברעך זיך דעם מוח ווי אַזוי וועל איך קאָנען אויסרעדן אַ ווארט צו מיינע טאַטע־מאַמע, צו מיינע שוועסטער און צו מיינע באַקאַנטע מיידלעך — אַיידעלע, אינ־טעליגענטע קינדער, אַז איך האָב זיך אין דער אַרמיי אַזוי אייניגע־ווואוינט אין דער גראָבער, מיאוסער סאָלדאַטסקער שפּראַך, אַז אַן אַ „דעמיט" און אַן אַ „טו העל" און אַן אַ סאָלדאַטסקן מי שברך קאָן איך אַ ווארט ניט אויסרעדן...

פֿאַרשיידענע געפילן און איבערלעבונגען ביי מענטשן אין גליק־לעכע מאָמענטן פון זייער לעבן.

*
**

קאַפּיטל 24

נאָך דער באַפרייאונג; מיינע מלחמה־דערציילונגען

אין די איניקע וואָכן וואָס איך בין געווען אין „בעיס־האָספיטאַל" אין פראַנקרייך, נאָכדעם ווי איך בין שוין אַרויס פון בעט און זיך אַ ביסל דערהאָלט, האָב איך אָנגעשריבן אַ צאָל דערציילונגען פון דער מלחמה.

איך האָב די דערציילונגען געשריבן לכתחילה מיטן געדאַנק זיי צו דרוקן אין „טאָג", ווייל אין „פאָרווערטס" האָב איך ביז דאַן נאָך קיין זאַך ניט געהאַט געדרוקט און אין „טאָג" האָב איך שוין געהאַט געדרוקט דערציילונגען און אויך רעפּאָרטאַזשן. אָבער געדרוקט האָבן זיך די מלחמה־דערציילונגען אין „פאָרווערטס".

פאַרוואָס? — איז די מעשה אַזאַ:

אין דער צייט וואָס איך בין געווען אין פראַנקרייך האָב איך געשריבן אַ פּריוואַטן בריוו צום באַוואוסטן יידישן שרייבער ב. צביון, מיט וועמען איך בין פּערזענלעך געווען באַפריינדעט. ער האָט גע־דרוקט מיינע דערציילונגען אין דער „נייער פּאָסט", דעם אַרגאַן פון דער קלאָוקמאַכער יוניאַן, פון וועלכן ער איז געווען דער רעדאַקטאָר און אויך אין „טאָג", פון וועלכן ער איז געווען דער ליטעראַרישער רעדאַקטאָר. נאָכדעם איז ער ווידער אַוועק אין „פאָרווערטס", וואו ער איז געווען אייגער פון די אָנגעזעענסטע מיטאַרבעטער.

אין מיין בריוו האָב איך אים דערציילט ווי אַזוי די יידישע סאָלדאַטן אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי לעבן זיך אויס אין פראַנקרייך.

וועג די באַן האָט מיך, אַ באַפרייטן פון דער אַרמיי, געבראַכט אין ניו־יאָרק, בין איך פאַרפאָרן צו מיין עלטערן ברודער, וועלכער האָט געוואוינט אין די בראָנקס.

די סצענע, וועג מיין ברודער און מיין שוועגערין סערע האָבן מיך דערזען, איז געווען אַזאַ רירנדיקע, גאָרניט צו באַשרייבן. זיי

האָבן אויך געוואוסט פון די קלאַנגען, אַז מען האָט מיר אַרונטערגע־
נומען ביידע הענט און פיס און אַז אויך ליג ערגעץ אין אַן אַרמיי־
שפּיטאָל אין אַ קערבל. דעריבער, ווען זיי האָבן מיך דערזען, ווען
איך בין אַריין אין הויז מיט ביידע הענט און פיס, איז די שמחה
ביי זיי געווען אין לשער און ביי ביידן האָבן זיך געגאָסן טרערן
פון די אויגן.

מיין שוועגערין האָט גלייך געגרייט דעם טיש און האָט מיר
געגעבן אָפּצוועסן אַ מאָלצייט, וואָס איך האָב אַזאַ מאָלצייט ניט גע־
געסן זינט איך בין געגומען געוואָרן אין דער אַרמיי. ס׳איז געווען
פרייטיק אָוונט, האָט זי מיר דערלאַנגט געפילטע פיש, חלה, הינער־
יויך מיט לאָקשן, אַ גוט שטיקעלע הון און קאָווע מיט אייגן־געבאַקטן
טאָרט. מיין ברודער האָט געשטעלט אַ גוט ביסעלע ברענפן. מיר האָבן
זיך משמח געווען און מיר האָבן געגומען רעדן. איך האָב געוואָלט
וויסן וואָס מאַכן די קינדער, די דריי יינגלעך זיינע, און ווי אַ
טאַטע, האָט ער מיט שטאָלץ מיר אויסדערציילט וואָס פאַר אַ גערא־
טענע און פּעאיקע זיי זיינען. אין מיטן רעדן האָט ער זיך צו מיר
אָפּגערופן: „זע נאָר, איך האָב גאָר פאַרגעסן, איך האָב פאַר דיר
עפּעס, וואָס וועט דיך זייער אינטערעסירן". ער האָט מיר דערלאַנגט
אַן אַלטן נומער „פאָרווערטס" און איך האָב דערזען אַן אַכט־קאָלום־
דיקן קאָפּ איבער דער גאַנצער בריט פון „פאָרווערטס", מיט גרויס־
סע אותיות: „אַן אינערעסאַנטער בריוו פון אַ יידישן סאָלדאַט
אין פראַנקרייך". אונטער דעם גרויסן קאָפּ זיינען געווען אונטער־
קעפּלעך, און אונטערגעשריבן: פון ז. שער.

איך בין געוואָרן אויסערגעווייניטלעך איבערראַשט, און געגומען
לייענען, איך דערזע, אַז דאָס איז מיין בריוו וואָס איך האָב געשיקט
צו צביונען פּערזענלעך. מיין פאָרוואונדערונג איז פון דעם געוואָרן נאָך
גרעסער, און נאָטירלעך, האָב איך זיך מיט דעם זייער געפּרייט.

ווי איך האָב זיך שפּעטער דערוואוסט, האָט צביון געוויזן דעם
בריוו דעם „פאָרווערטס" רעדאַקטאָר, אָב. קאהאן, און קאהאן האָט
וואַרשיינלעך געפונען דעם בריוו אַזוי אינטערעסאַנט און אַזוי גוט
געשריבן, אַז ער האָט דעם בריוו פראָמינענט אָפּגעדרוקט אין
„פאָרווערטס".

איך האָב שוין אויף מאָרגן, שבת, געגומען מיינע אָנגעשריבענע

מלחמה דערציילונגען און אַוועק אין „פאַרווערטס"־רעדאַקציע. איך בין דאָן נאָך געווען אָנגעטאָן אין מיינע אַרמיי־קליידער.

וועג מען האָט מיר דערזען אין „פאַרווערטס"־רעדאַקציע, איז געווארן אַ גאַנצע אויפרודערונג, ווייל אויך די שרייבער פון „פאָר־ווערטס", האָבן געהערט אַז מען האָט מיך אַרונטערגענומען ביידע הענט און ביידע פיס. יעדער איינער פון די שרייבער האָט מיך באַ־גריסט און זיך זייער געפרייט, ווען זיי האָבן מיר דערזען מיט ביידע הענט און פיס. קאהאן איז דאָן ניט געווען אין אַמעריקע, ער איז געפאָרן קיין פראַנקרייך צו דעקן פאַרן „פאַרווערטס" די שלום־קאָנפערענץ אין ווערסיי. זיין שטעל פאַרטרעטער, אַלס רעדאַקטער פון „פאַרווערטס", איז געווען הלל ראָגאָף, האָט ער מיך באַגריסט מיט אַ שמייכל. פון די שרייבער וועלכע האָבן מיך באַגריסט און שטאַרק געדריקט מיין האַנט, געדענק איך: דער באַוואוסטער דיכטער און זיידע פון דער יידישער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, מאָריס ווינטשעווסקי; דער באַוואוסטער שרייבער און איינער פון די ערשטע יידישע סאָציא־ליסטן איבער דער גאָרער וועלט, פיליפ קראַנץ, ב. צביון, מ. אַלגין, גאָטליב, ליליפוט, ב. וולאַדעק, באַטוויניק, אַשעראָוויטש און נאָך אייניקע.

זיי האָבן מיך אויסגעפרעגט איבער מיינע איבערלעבונגען אויפן שלאַכטפעלד, און איך האָב זיי דערציילט אייניגע עפיזאָדן פון מיינע איבערלעבונגען. האָט זיך ראָגאָף אָפגערופן: — זייער אינ־טערעסאַנט, אפשר וואָלט איר עס אָנגעשריבן פאַרן „פאַרווערטס"?— האָב איך אים געזאָגט, אַז איך האָב שוין אַ צאָל דערציילונגען אָנגעשריבן, און איך האָב זיי בייַ זיך: — גיט עס אַהער, גיט עס אַהער, גיט עס מיר גלייך, האָט ראָגאָף געזאָגט, און בייַ מיר ווי אַרויסגעכאַפט פון די הענט דעם פּעקל מאַנוסקריפטן. אין אייניקע וואָכן שפּעטער, האָבן זיך מיינע מלחמה דערציילונגען אָנגעהויבן דרוקן אין „פאַרווערטס". מיין ערשטע דערציילונג: — „צוויי מעת לעת אַ פאַרוואונדעטער אויפן שלאַכטפעלד", וועלכע האָט זיך גע־דרוקט אין פיר פאַרזעצונגען, האָט געמאַכט ווי מען האָט מיר נאָכדעם דערציילט אין „פאַרווערטס"־רעדאַקציע, אַ גוואַלדיקן רושם אויף די לייענער.

איך האָב נאָכדעם, אין פאַרלויף פון זומער 1919, אָפּגעדרוקט אין „פאַרווערטס" אַרום צוואַנציק מלחמה דערציילונגען. איך האָב אויך

געדרוקט מלחמה־דערציילונגען אין די „פרייע אַרבעטער שטימע", אין „געראַכטיקייט", אַרגאַן פון דער „אינטערניישאַנאַל ליידיס גאַר־מענט וואַירקערס יוניאַן", וועלכע האָט דאַן אָנגעהויבן צו דערשיינען אונטער ש. יאַנאָווסקיס רעדאַקציע און אין אַנדערע צייטשריפטן. מיט די דאָזיקע מלחמה־דערציילונגען האָט זיך פאַקטיש אָנגעהויבן מיין מיטאַרבעטערשאַפט אין „פאָרווערטס".

וועג איך בין יענעם שבת בייטאָג, דעם ערשטן טאָג פון מיין באַפרייאונג פון דער אַרמיי, אַרויס פון „פאָרווערטס"־רעדאַקציע, אויף איסט בראָדווי, האָט מען מיך פון אַלע זייטן באַגריסט. אַרבעטער רינג טויער, געזאַנג, און אַנדערע, וואָס האָבן מיך אָנגעטראָפן, האָבן זיך מיט מיר אַרומגעכאַפט, שטאַרק געדריקט מיין האַנט און זיך מיט מיר געפרייט, וואָס זיי זענען מיך אַ גאַנצן מיט ביידע הענט און פיס. אָבער איין סצענע וואָס איז פאָרגעקומען, האָט אויף מיר געמאַכט אַזאַ שטאַרקן אייַנדרוק, אַז איך קאָן עס נאָך היינט ניט פאַרגעסן.

דער טאָג איז געווען אַ שליכאָטנער, אַ כמורנער, עס איז געפאַלן אַ נאַסער שניי, וואָס איז גלייך צעגאַנגען און דער טראָטואַר איז געווען אַ נאַסער, אַ בלאָטיקער. ווי נאָר איך האָב געשטעלט מיינע פיס אויפן טראָטואַר לעבן דער „פאָרווערטס"־געביידע, איז מיר אַנטקעגנגעקומען חנא — „חנא דער באַוואוסטער", מיטן שטעקן. און ווי גרויס און הויך ער איז געווען, האָט ער זיך געגעבן אַ צי אויס אויפן נאָס, בלאָטיקן טראָטואַר, האָט מיט זיינע ביידע גרויסע הענט אָנגעהויבן טאָפּן מיינע פיס און מיט שמחה אויסגעשריען אויף זיין פוילישן ייִדיש:

— „אייגענע?!..." — און ער האָט פון פרייד זיך אַזש פאַר־כלינעט.

ס׳האָט זיך אַרום מיר אַרומגעקליבן אַ געזעמל פון אַ סך מענטשן, מיינע באַקאַנטע, יעדער אייַנער האָט מיר אָפּגעגעבן שלום, מיך באַגריסט.

***

וועג איך בין פאַרוואונדעט געוואָרן, האָב איך געקראָגן אַ קויל אין דער רעכטער פוס, ביים קני. זייַענדיק אין פראַנקרייך, האָט זיך די וואונד אין פוס פאַרהיילט. איך האָב אָבער געפילט אַ ווייטאָג אונטן אין פוס, ביים קנעכל. איך האָב זיך אייניקע מאָל באַקלאָגט

פֿאַר די שפּיטאָל דאָקטוירים, אָבער זיי האָבן זיך פון דעם געמאַכט ניט וויסנדיק און מען האָט מיך באַפרייט.

אַז איך בין אַ באַפרייטער געקומען קיין ניו יאָרק און פון אַ סך אַרומגיין האָב איך דעם ווייטאָג, אונטן אין פוס, דערפילט שטאַרקער, בין איך אַוועק צו דעם „רעד קראָס". זיי האָבן מיך געשיקט צו אַן „עקס־רעי" דאָקטער, ער האָט געמוסען אַן „עקס־רעי" און ער האָט געפונען אַ קויל ליגנדיק אויפן סאַמע ביין פון קנעכל. דער „רעד־קראָס" האָט מיך געשיקט אין אַ שפּיטאָל, אין דעם קאַטוילישן נאָנע־האָספּיטאַל „סענט פרענסיס", אויף דער 143טער גאַס, בראָנקס, און אַ באָוואָסטער כירורג האָט מיך אָפּערירט און אַרויסגענומען די קויל וועלכע איך האָלט נאָך איצט, וועו איך שרייב מיינע זכרונות, לזכרון.

**
*

נאָך דער באַפרייאונג האָט זיך מיר געשטעלט די פראַגע: וואָס זאָל איך טאָן? צו וואָס פאַר אַ באַשעפטיקונג זאָל איך זיך נעמען אויף צו מאַכן אַ לעבן? צוריק גיין אין שאָפּ נייען פרויען־קליידלעך האָט זיך מיר ניט געוואָלט און איך האָב אויך ניט געקענט צוליב די וואונדן אין מיין פוס און אויבן, ביים סאַמע שלאָס פון מיין האָנט. איך און מיין כלה האָבן זיך געבראַכן די קעפּ, וואָס זאָל איך טאָן?

אין מאַי, 1919, האָט מיך דער פאָרוואָלטער פון „פאָרווערטס", דער אומפאַרגעסלעכער ב. וולאָדעק, געשיקט קיין דעטראָיט צו רע־דאַקטירן די דעטראָיטער אויסגאַבע פון „פאָרווערטס". (דאָס קען מען זאָגן, איז געווען דער אָנהייב פון מיין זשורנאַליסטישער קאַריערע). ס׳האָט דאָן אָנגעהויבן אַרויסצוגיין אַ באַזונדערע אויסגאַבע פון „פאָר־ווערטס" אין שיקאָגאָ, און דער „פאָרווערטס" האָט באַשלאָסן צו האָבן אַ ספּעציעלע זייט, איין מאָל אַ וואָך פאַר דעטראָיט, וואו ס׳זאָלן געדרוקט ווערן די ספּעציעלע נייס פון דער אַרבעטער און געזעלשאַפט־לעכער באַוועגונג אין דעטראָיט און אויך אַרטיקלען וואָס זאָלן אָפּ־שפּיגלען דאָס יידישע און אַלגעמיינע לעבן אין דעטראָיט, האָט מען מיך דאָרטן געשיקט צו רעדאַקטירן די „פיידזש". דער געהאַלט, איז געווען ניט קיין גרויסער, אין גאַנצן 25 דאָלאָר אַ וואָך. איך בין דאָרט געווען אַרום צווי חדשים, און געמאַכט אַ נישקשהדיקן דערפאָלג. איך האָב ניט שלעכט רעדאַקטירט די „פיידזש", האָב אָפּגעדרוקט אייני־קע אַרטיקלען, אונטער דער אַלגעמיינער קעפּל: „דעטראָיטער מערק־ווירדיקייטן" און געוווצט דעם פּסעוודאָנים, ש. זעליג. די אַרטיקלען

האָבן אויסגענומען. דער פאַרוואַלטער פון דעטראָיטער „פאַרווערטס", איז דאָן געווען יוסף בערנשטיין. בערנשטיין איז געווען מיינער אַ באַקאַנטער, ער איז אַ סלאָנימער, און ער איז געווען אייגער פון די גרינדער פון סלאָנימער ברענטש 52 אַרבעטער רינג. ווען איך האָב אין 1913, פאַראייניקט דעם ראָזשינאיער ברענטש 386, מיט ברענטש 52, זיינען מיר אַ פּאָר יאָר געווען צוזאַמען אין אייך ברענטש, זיינען געווען גוטע פריינד, און האָבן זיך אין דעטראָיט גוט אייגעלעבט צוזאַמען. אָבער איך בין אין דעטראָיט געווען ניט מער ווי אַרום צוויי חדשים. פאַר וואָס?

ס'זיינען געווען אייניקע סיבות: ערשטנס, האָבן, איך און מיין כלה, ליליע, געוואָלט חתונה האָבן, איז 25 דאָלאַר אַ וואָך פאַר ביידן ניט געווען גענוג אויף אויסצוקומען. אין ניו־יאָרק וואָלט ליליע, וועלכע איז געווען אַ גוטע און אַ שנעלע אַרבעטאָרין ביי פרויען־בלוזקעס און דרעסעס, אויך נאָך דער חתונה געגאַנגען אַרבעטן. צווייטנס, האָב איך אַלס אַ פאַרוואונדעטער סאָלדאַט געקראָגן אַ רעגירונגס פּענסיע, און איך בין אויך געווען באַרעכטיקט צו גיין אין אַ שולע אויפן חשבון פון דער רעגירונג צו שטודירן. איך האָב חשק געהאַט זיך צוצעגרייטן צום אוניווערזיטעט און אויפנעמען אַ קורס אין זשורנאַליזם. איך האָב ניט געוואָלט פאַרלירן די דאָזיקע געלעגנהייט. בין איינס אַזייגער בייטאָג בין איך געגאַנגען אין אַ צוגרייטונגס־שולע און דעם צווייטן האַלבן טאָג האָב איך געקראָגן אַרבעט ביי סקוירטס, ביי אַ סקוירט קאָנטראַקטאָר, אַ פריינד מיינער, מיטן נאָמען לאָנדאָן. ער איז געווען, אוידער ער איז אַוועק פאַר זיך אין ביזנעס, אַ טעטיקער מיטגליד אין סקוירט מאַכער לאָקאַל 23, און מיר זיינען געווען צוזאַמען אייניקע יאָר אין דער עקזעקוטיוו באָארד פון לאָקאַל, האָט ער איינגעשטימט, אַז איך זאָל ביי אים קענען אַרבעטן האַלבע טעג, און איך האָב געקענט פאַרדינען אַרום 25—30 דאָלאַר אַ וואָך: דריטנס, האָב איך אַלס שרייבער געוואָלט זיין אין ניו־יאָרק, אין קאָך פון דער שרייבערישער וועלט. צוליב אָט די אורזאַכן האָב איך אויפגעגעבן מיין שטעלע און פאַרלאָזן דעטראָיט.

דעם 16טן אויגוסט 1919, האָב איך חתונה געהאַט מיט מיין הייס־געליבטער ליליע. מיר האָבן חתונה געהאַט אין גערישטע. אויסער אונדז ביידן, איז קיינער אויף אונדזער חתונה ניט געווען. און נע־פייערט האָבן מיר אונדזער חתונה, מיט אַ מאָלצייט פון קאָלבס־

קאָטלעטן ערגעץ, אין אַ קליינעם רעסטאָראַן, אויף דער 180סטער גאַס, בראָנקס.

וועגן מאַכן אַ לעבן, האָבן מיר זיך אַן עצה געגעבן. דירה־געלט האָט אונדז קיין סך ניט געקאָסט. מיר האָבן געדונגען איין צימער אין אַלט הויז אויף דער 108טע גאַס, האַרלעם, פאַר וועלכער מיר האָבן געצאָלט ווייניק דירה־געלט. איז עס געווען אַ וואוינונג, אַז אַך און אַז ווייַ. דער צימער איז געווען אַ קליינער, אַ פאַרשטיקטער, מיט איין פענצטער, וואָס איז אַרויס אין די „בעק", אַן ליכט, און אַן לופט. אַזוי ווי מיר האָבן שוין באַצאָלט דירה־געלט פאַר אַ גאַנצן חודש, און קיין גרויסע גבירים, אַז מיר זאָלן קאָנען פארלירן אַ חודש דירה־געלט, זיינען מיר ניט געווען, האָבן מיר זיך אָפּגעמאַטערט דעם חודש, און אויפן צווייטן חודש, האָבן מיר זיך אַרײַנגעצויגן אין אַן אַנדער דירה, אויך אין אין איין צימער, און אויך אויף דער 108טער גאַס, האַרלעם. אָבער דער צימער איז געווען אַ בעסערער, אַ לופטיקער, און אויך פאַר ביליק.

מיט די אַנדערע אויסגאָבן, אויסער דירה־געלט, האָבן מיר זיך אויך אַן עצה געגעבן. מיין יונג ווייבל, האָט געאַרבעט אין שאַפּ און האָט גוט פאַרדינט. איך האָב געהאַט מיין אינקופט — די רעגירונגס־פּענסיע — און דאָס וואָס איך האָב פאַרדינט אַרבעטנדיק דעם צווייטן האַלבן טאָג אין שאַפּ ביי סקוירטס. פון אַלעם צוזאַמען האָבן מיר געהאַט גענוג אויף דורכצולעבן זיך, אַז מיר האָבן שוין געקענט אין אייניקע חדשים שפּעטער, נעמען אַ דירה פון פיר צימערן, אין די בראָנקס.

איך בין געגאַנגען אין דער רעגירונגס־שול, זיך צוגרייטנדיק אַרײַנצוגיין אין אוניווערזיטעט און נעמען אַ קורס אין זשורנאַליזם, און איך האָב זיך גוט געלערנט און געמאַכט דערפאָלג. און צוביסלעך האָב איך אויך געאַרבעט אין שאַפּ ביי פרויען־קליידער. און אַזוי איז אַנגעגאַנגען ביז אויגוסט, 1921, וועו איך בין אָנגעקומען אַלס מיט־אַרבעטער אין דער דעמאָלטדיקער טאָג־צייטונג, „די צייט" וואָס איז רעדאַקטירט געווארן פון באַוואוסטן יידישן שרייבער דוד פּינסקי און אַרויסגעגעבן פון די פּועלי ציון. איך האָב אויסגעביטן דעם שאַפּ, אויף דער רעדאַקציע, און די נייַ־מאַשין, די שער און נאָדל, אויף דער פּען. איך בין געווארן אַ יידישער זשורנאַליסט.

פערטער טייל

פון שאַפּ אין רעדאַקציע

קאפיטל 25

מיין זשורנאַליסטישע קאַריערע: מיין דערפאָלג אין „צייט" און „טאָג"

איך האָב דערציילונגס שרייבער, האָב איך נאָך דעביו־טירט אין דער „פרייע אַרבעטער שטימע", אין 1912. און איך האָב פון דאָן אָן געשריבן און געדרוקט דערציילונגען אין פאַרשיידענע צייטונגען און זשורנאַלן. ספּעציעל האָב איך געהאַט דערפאָלג מיט מיינע מלחמה־דערציילונגען וועלכע האָבן זיך הויפּטזעכלעך געדרוקט אין „פאָרווערטס". אָבער מיין קאַריערע אַלס זשורנאַליסט, אַלס צייטונגס־מיטאַרבעטער, האָט זיך אָנגעהויבן אין 1921, אין דער טאָג־צייטונג די „צייט". סוף יולי 1921 האָט די רעדאַקציע פון דער „צייט" מיך אָנגעשטעלט אַלס „לייבאָר־עדיטאָר" (אַרבעטס־רעדאַקטאָר) פון דער צייטונג.

איידער מען האָט מיך אָנגעשטעלט אין „צייט", אַלס אַרבעטס־רעדאַקטאָר, האָט די רעדאַקציע מיך געגעבן אָ מין פּראָבע־אַרבעט. מיך, הייסט עס, אויסצופּרובירן, צי איך קען שרייבן, צי איך וועל זיך אויסטויגן און אויב די דאָזיקע אַרבעט וועט זיין גוט, וועט מען מיך דאָן אָנשטעלן אַלס אַרבעטס־רעדאַקטאָר.

די „צייט" האָט דאָן געפּייערט איר ערשט־יאָריקן יובילייי, מיט אָ גרויסן יובילייי־נומער, האָט די רעדאַקציע מיר געגעבן די אויפּ־גאָבע אָנצושרייבן אַן אַרטיקל אויף דער טעמע: „דער צושטאַנד פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַמעריקע".

איך האָב געהאַט געשפּרעכן מיט אַלע דעמאָלטדיקע וויכטיקע יידישע אַרבעטער־פירער: — מיט בענדזשאַמין שלעזינגער, פּרעזי־דענט פון דער אינטערנעשאָנאַל ליידיס גאַרמענט וואָירקערס יוניאָן; מיט איזראָעל פיינבערג, דער געניאָל פאָרוואָלטער פון דער ניו־יאָרקער קלאָוקמאַכער יוניאָן; מיט מאַקס זאַריצקי, פּרעזידענט פון דער קאפּן און מילינערי אַרבעטער יוניאָן; מיט מאַקס פּיין און ב.

וויינשטיין, די פירער פון די פּאַראייניקטע יידישע געווערקשאַפטן: מיט אַברהם שיפלאַקאַף, דער דאָן באָואוסטער און געאַכטעטער סאָ־ציאַליסט און יוניאָן־פירער, און מיט נאָך אַ צאָל יידישע אַרבעטער־פירער. מיין אַרבעט איז געווען אַ דערפאָלג. איך האָב פאָרן יוביליי־נומער „צייט" אָנגעשריבן אויפן סמך פון די געשפּרעכן אַ גרויס אַרטיקל פון אָנדערהאַלבן צייטונגס־זייטן און דאָס אַרטיקל איז גע־לויבט געוואָרן סיי פון רעדאַקטאָר, דוד פּינסקי, סיי פון פאָרוואַלטונגס־רעדאַקטאָר, קרעטשמאר איזראעלי, און סיי פון דעם געשעפּטס־פאָר־וואַלטער פון דער „צייט", ראובן פינק. אָן קיין שום וווייטערדיקע פראָגעס, האָט מען מיך אָנגעשטעלט פאָרן אַרבעטס־רעדאַקטאָר פון דער צייט.

מיין אַרבעט אַלס אַרבעטס־רעדאַקטאָר אין דער „צייט", איז געווען אַ דערפאָלג און האָט אָפילו געצויגן די אויפמערזאַמקייט אין די אָנדערע יידישע צייטונגען; — אין „פאָרווערטס" און אין „טאָג". אין 1925, האָבן די קאָמוניסטן אָנגעהויבן זייער קאַמף אין די יידישע יוניאָנס, דערהויפּט אין דער פרויען־קליידער יוניאָן, — די „אייז־טערנעשאָנאַל" מיטן ציל זיי צו פאַרכאָפּן. דער „טאָג", האָט זיך דעמאָלט געניטיקט אין אַן אַרבעטס־רעדאַקטאָר, האָט מיך דער דעמאָלטדיקער רעדאַקטאָר פון „טאָג", ס. דינגאָל, געשיקט רופן און האָט מיר אָנגעבאָטן די שטעלע, דערקלערנדיק דערביי, אַז ס'איז אים גוט באַקאַנט מיין גוטע אַרבעט אין „די צייט", וועג איך בין דאָרט געווען דער „לייבאָר־עדיטאָר". זעקס חדשים שפּעטער, אָנהייב 1926, האָט מיך אָפילו דער רעדאַקטאָר פון „פאָרווערטס", אב. קאהאן אַליין, געשיקט רופן און אָנגעבאָטן די שטעלע פון „לייבאָר־עדיטאָר" פון „פאָרווערטס", זאָגנדיק, אַז ער האָט געהערט פון מיין גוטע אַרבעט אין „די צייט" און אין „טאָג".

און עס זיינען געווען אָביעקטיווע סיבות פאָרוואָס מיין זשורנא־ליסטישע אַרבעט אין „צייט" איז געווען דערפאָלגרייך.

ס'זיינען דאָן פאָרגעקומען אייניקע וויכטיקע פאַסירונגען אין דער יידישער אַרבעטער־באָוועגונג, וואָס האָבן געגעבן אַ שרייבער איבער אַרבעטער־פראָגן די מעגלעכקייט זיך אויסצוצייכענען. און פאָר אַ יונגן רעפאָרטער, אָן אָנהייבער, איז עס געווען אי אַ פּרוביר־שטיין, און אי אויך אַ שטרויכלונגס־שטיין פון „מעיק אָר ברעיק", ווי עס ווערט געזאָגט אין ענגליש, — פון דערפאָלג אָדער דורכפאַל. און פאָר

מיר, הגם אַן אָנפּאָנגער זשורנאַליסט, האָט זיך עס אויסגעלאָזן אַלס דערפּאָלג.

די דריי פּאַסירונגען זיינען געווען די פּאָלגנדיקע:

1) די שפּאָלטונג־קאָנוועגשאָן פון דער דעמאָלטיקער יידישער סאָציאַליסטישער פּעדעראַציע, וועלכע איז פּאַרגעקומען אין דעם „לייבאָר־דעי", סוף־וואָך, אין 1921, ביי וועלכער די סאָציאַליסטישע פּעדעראַציע איז געשפּאָלטן געוואָרן אויף רעכטע און לינקע: אויף קאָמוניסטן און סאָציאַל דעמאָקראַטן. די מערהייט פון דער פּעדעראַציע, מיט י. ב. סאָלוצקי־האַרדמאַן בראָש, איז אַוועק צו די קאָמוניסטן און די מינדערהייט, די טרייַע דעמאָקראַטישע סאָציאַליסטן, מיט נחום כאַנין בראָש, האָט געגרינדעט דעם יידישן סאָציאַליסטישן פּאַרבאַנד.

די קאָנוועגשאָן, וועלכע איז אַבגעהאַלטן געוואָרן אין „פּאַרווערטס"־האַל, האָט געדויערט דריי טעג, און איז געווען זייער אַ שטורעמדיקע. די דעבאַטעס אויף דער קאָנוועגשאָן זיינען געווען שאַרפּע, ביטערע, לויטשאָפּטלעכע. יענע קאָנוועגשאָן איז באמת געווען דער יום הדין פון דער יידישער סאָציאַליסטישער באָוועגונג אין אַמעריקע, און אויפן וואָגשאָל איז געהאַנגען די סאַמע עקסיסטענץ פון דער יידישער סאָציאַליסטישער באָוועגונג אין אַמעריקע. ווי אַ סאָציאַל־דעמאָקראַטישע.

איך האָב די דאָזיקע זייער וויכטיקע קאָנוועגשאָן געדעקט פּאַר די „צייט", און מיינע באַריכטן און איבערזיכטן פון דער קאָנוועגשאָן האָבן שטאַרק אויסגענומען ניט נאָר אין „די צייט", נאָר אַפילו צווישן די „פּאַרווערטס"־געגנער, ווי איך און אַנדערע אין „די צייט"־רעדאַקציע האָבן זיך נאָכדעם דערוואוסט.

2) די „אַמאַלגאַמייטעד קלאָדהינג וואָירקערס יוניאַן", האָט אין הערבסט פון 1921, דורכגעלעבט אַ זייער שווערן קריזיס, וואָס האָט ממש געדראָעט איר עקסיסטענץ. דאָס איז געווען דער ביטערער קאַמף אין דער יוניאַן, וואָס איז באַוואוסט, ווי: — „די הערי קאָהן אַפּעיר". הערי קאָהן, אַ פירער פון די קינדער־קליידער אַרבעטער־אַפּטיילונג אין דער אַמאַלגאַמייטעד, וועלכער איז באַשולדיקט געוואָרן אין ניט אָרגנטלעכן אויפּפירן זיך, האָט געגרינדעט אַן אָפּאָזיציע, און געסטראָשעט צו פּאַרכאַפּן די פירערשאַפט אין דער אַמאַלגאַמייטעד, און אויב דאָס וועט אים ניט גלינגען איז אָפּצורייסן דער קינדער־קליידער אַרבעטער אָפּטיילונג פון דער אַמאַלגאַמייטעד.

די אַמאַלגאַמייטעד־פירערשאַפט האָט איינגעזען די געפאָר פון

דער הערי קאָהן אָפּאָזיציע, און סידני קילמאן, דער פּרעזידענט פון דער יוניאָן, האָט זיך אַרײַנגעוואָרפן אין קאַמף געגן הערי קאָהן. „די צייט" איז געווען די אײַנציקע ייִדישע צייטונג וואָס האָט געהאָלפן דער אַמאַלגאַמייטעד אין דעם דאָזיקן קאַמף, און די „צייט", מיט מיר אַלס אַרבעטס־רעדאַקטאָר, האָט מיט באַריכטן, לייט־אַרטיקלען און אַזוי אַרטיקלען געהאָלפן דער אַמאַלגאַמייטעד ביז זי האָט באַזיגט די הערי קאָהן אָפּאָזיציע.

איך בין מיט הילמאַנען געגאַנגען פון מיטינג צו מיטינג סיי פון די קינדער־קליידער־אַרבעטער, און סיי פון אַלגעמיינע מענער־שנייַדער־אַרבעטער און אין באַריכטן און אַרטיקלען האָב איך אָנגעוויזן אויף דער געפאָר, אַז די יוניאָן זאָל פאַרכאָפּט ווערן פון ניט אַרענטלע־כע פֿאַרשוינען. אַ סך פון די עלטערע אַמאַלגאַמייטעד־טוער, דערמאָנען מיך נאָך עד היום, מיט לויב, מיינע באַריכטן און אַרטיקלען אין „צייט" בעת דער הערי קאָהן־אָפּאָזיציע און די הילף, וואָס איך האָב געגעבן מיט מיין געדרוקטן וואָרט דער אַמאַלגאַמייטעד־יוניאָן.

3) סוף 1921, זיינען די ניו יאָרקער קלאָוקמאַכער אַרויס אין אַ גענעראַל־סטרייק. דער סטרייק איז געראָפן געוואָרן צוליב דעם וואָס די קלאָוק־באַלעבאַטים האָבן פאַרבראָכן קעגן דעם אָפּמאַך מיט דער יוניאָן. איך האָב דעם סטרייק געדעקט פאַר „די צייט"... איך האָב דאָן געהאַט אין „די צייט" אַן אַרטיקל אונטערן נאָמען: „די קלאָוקמאַכער און זייערע סטרייקס" — היסטאָרישער איבערבליק פון די סטרייקס, וואָס די ניו יאָרקער קלאָוקמאַכער האָבן געפירט פון די אָנהייב אַכציקער יאָרן ביז 1921. דער אַרטיקל האָט זייער אויסגע־נומען. דער באַוואוסטער פּועלי ציון פּירער, בערל קאַצענעלסאָן, וועל־כער איז דאָן געווען אין ניו יאָרק, האָט מיך זייער געלויבט פאַרן אַרטיקל און ער האָט דעם אַרטיקל געשיקט צו איבערזעצן און צו דרוקן אין דעם זשורנאַל „קונטרס", פון וועלכן ער איז געווען דער רעדאַקטאָר. (די שפּעטערדיקע „מאַפּא"י און הסתדרות צייטונג, „דבר", האָט נאָך דאָן ניט עקזיסטירט, און די הסתדרות האָט אַרויס־געגעבן אַ חודש־זשורנאַל „קונטרס"). מיין אַרטיקל איז אויך איבער־געזעצט און געדרוקט געוואָרן אין פּועלי ציוניסטישן זשורנאַל אין דער דייטשער שפּראַך, „דער אַרבעטער", וואָס איז אַרויס אין ווין, אונטער דער רעדאַקציע פון בערל לאַקער. אין „קונטרס" זיינען אויך

איבערגעזעצט און געדרוקט געוואָרן נאָך אַרטיקלען מיינע פון דער „צייט".

אין יענעם קלאָוקמאַכער סטרייק, פון 1921, האָט די פרויען־קלייִדער יוניאָן, די „אינטערנעשאָנאַל" אויפגעטאָן אַ זאַך וואָס קיין יוניאָן אין אַמעריקע האָט ניט געוואָגט צו טאָן. זי האָט נעמלעך, זיך באַנוצט מיטן „אינדזשאָנקשאָן", קעגן דער אַססאָסיאַציע פון די קלאָוק־באַלעבאַטים פאַר ברעכן דעם יוניאָן־אָפּמאַך. דאָס איז געווען אַן אויפטו פון בענדזשאַמין שלעזינגער, דער דעמאָלטדיקער פּרעזי־דענט פון דער „אינטערנעשאָנאַל". — „מיר דאַרפן באַקעמפן די באַלע־באַטים מיט זייער אייגן געווער", האָט שלעזינגער אַרגומענטירט און ער האָט מיט זיין אויפטו שטאַלצירט, ווייל ס׳האָט געאַרבעט לטובת דער יוניאָן און די קלאָוקאַרבעטער. דער סטרייק איז אַ דאַנק דעם „אינדזשאָנקשאָן" געוואונען געוואָרן.

(איך בין ניט אין גאַנצן זיכער, צי דער „אינדזשאָנקשאָן"־אויפטו איז טאַקע געווען אָן איינפאַל פון שלעזינגערן אַליין, אָדער ס׳איז געווען דער איינפאַל פון בארימטן אַמעריקאַנעם סאָציאַליסט, און אַרבעטער־אַדוואָקאַט, מאָריס הילקוויט, וועלכער איז געווען דער אַד־וואָקאַט פון דער „אינטערנעשאָנאַל". אַלענפאַלס, הילקוויט האָט געהאַט אין דעם אַ גרויסן חלק).

יענער אויפטו פון דער „אינטערנעשאָנאַל", האָט אויפגעשטורעמט די טרייד־יוניאָן באַוועגונג אין אַמעריקע. דאָס איז עפּעס געווען אַ זאַך פון וואָס מען האָט ביז דאָן ניט געהערט. — „אַ יוניאָן זאָל זיך באַנוצן מיטן „אינדזשאָנקשאָן", וועלכן יוניאָנס באַקעמפן אַזוי שטאַרק און ביטער"", — דאָס האָבן די יוניאָנס ניט געקאָנט באַגרייפן.

איבער דעם „אינדזשאָנקשאָן " איז פאַרגעקומען אַ פאַרהער פאַר ריכטער וואָגנער, דער שפּעטערדיקער ליבעראַלער סענאַטאָר. די אַדוואָקאַטן פאַר דער יוניאָן זיינען געווען: דער באַרימטער אַדוואָ־קאַט סעמועל אונטערמייער, און הילקוויט. דער אַדוואָקאַט פאַר די קלאָוק־באַלעבאַטים איז געווען דער דאָן־באַוואוסטער אַדוואָקאַט, מאַקס סטויער. אָבער דער ראָש המדברים ביים פאַרהער פאַר דער יוניאָן, איז געווען, הילקוויט. זיינע אַרגומענטן זיינען געווען די וויכטיקסטע, וואָגיקסטע און שאַרפסטע. ער האָט געמאַכט אַש און פאַרעך פון סטויערן. די „אינטערנעשאָנאַל" האָט געוואונען דעם „אינדזשאָנקשאָן",

און דער סטרייק איז גלייך געשליכטעט געוואָרן מיט אַ זיג פאַר די קלאָוק־אַרבעטער.

איך האָב דעם סטרייק און דעם „אינדזשאָנקשאָן" — באַריכטעט פאַר „די צייט", און מיינע באַריכטן האָבן שטאַרק אויסגענומען. אַ סימן, די „אינטערנעשאָנאַל", האָט מיר פרעזענטירט מיט אַ פיינע מתנה. — אַ גאָלדענע „פאָונטן פּען", (שפּריץ־פּעדער) אויף וועלכער ס׳איז געווען אויסגעקריצט, אין ענגליש, די פאָלגנדיקע ווערטער:

— „טו זעליג שער, פאַר עקסעלענט סוירוויס ענד רעפּאַרטס אין קלאָוק־סטרייק, 1921־1922. א. ל. ג. וו. יו." (צו זעליג שער, פאַר אויס־געצייכנטע דינסט און באַריכטן, אין קלאָוק־סטרייק, 1921־1922. א. ל. ג. וו. יו.).

אַגב, די דאָזיקע גאָלדענע שפּריץ־פּעדער, די מתנה פון דער אינטערנעשאָנאַל מיט וועלכע איך האָב אַזוי שטאָלצירט, האָב איך פאַרלאָרן, און טאַקע אויך אין דינסט פון אַ יוניאָן. דאָס איז געווען מיט יאָרן שפּעטער, וועו איך בין שוין לאַנג געווען אַ מיטאַרבעטער אין „פאַרווערטס". די דרעס מאַכער יוניאָן האָט געדרופן אַ מאַס־מיטינג פון דרעס־אַרבעטער אין מעדיסאָן סקווער גאַרדן. איך געדענק ניט געניו פאַר וועלכן צווועק. צי פאַר גוטהייסן פאָדערונגען פון דער יוניאָן פאַר אַ נייעם אַגרימענט מיט די דרעס באַלעבאַטים, אָדער צי גוטהייסן די פונקטן פון אַ געשלאָסענעם אָפּמאַך מיט די באַלע־באַטים. איך בין געזעסן ביים פרעס־טיש, וועלכער איז געשטאַנען לעבן דער פלאַטפאָרמע. פלוצלינג, איז אין גרויסן זאַל געוואָרן אַן אויפרודערונג. אַלע פאַרזאַמלטע, האָבן זיך אויפגעשטעלט און שטו־רעמדיק אַפּלאָדירט. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז עמעצער, אַ וויכטיקע פערזאָן, איז אַרויף אויף דער פלאַטפאָרמע, און איך האָב זיך אויפ־געשטעלט אויפן שטול צו זען וער דאָס איז. מיין גאָלדענע „פאָונטן־פּען", מיט וועלכער, איך האָב געגומען די נאָטיצן פון מיטינג, האָב איך געלאָזט ליגן אויפן טיש, אויף מיינע נאָטיץ־פּאַפּירן. ס׳האָט געדויערט בלויז אַ מינוט. אַז איך בין אַרונטער פון שטול, איז שוין די „פאָונטן־פּען" ניט געווען. איך האָב געזוכט אַהין, געזוכט אַהער, אַ נעכטיקער טאָג, ניטאָ און פאַרפאַלן.

דער פאַרלוסט פון דער גאָלדענער פאָונטן־פּען, די מתנה פון דער אינטערנעשאָנאַל, פאַרדריסט מיך ביז היינטיקן טאָג. ווייל דאָס איז געווען די איינציקע מתנה וואָס איך האָב געהאָט פאַר מיין אויפ־

ריכטיקער דינסט, וואָס איך האָב פאַר די 28 יאָר וואָס איך בין געווען אַן אַרבעטער־זשורנאַליסט, געגעבן מיט מיין פעדער, די יידישע יוניאָנס און דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַל־געמיין.

אָט די דריי וויכטיקע פאַסירונגען אין דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג, אין יענעם יאָר, זיינען געווען פרוביר־שטייגער אויף צו קאָנען זיך אויסצייכענען, און איך האָב די פּראָבע אויסגעהאַלטן. מיין אַרבעט אין „די צייט", האָט ניט נאָר אויסגענומען אין רעדאַקציע, נאָר, האָט ווי איך האָב שוין אויבן געשריבן, געקראָגן גרויס אָנזען אין די אַנדערע צוויי יידישע צייטונגען, אין „פאָרווערטס", און אין „טאָג". מיט יאָרן שפּעטער, האָט מיך דער פאַרשטאַרבענער „פאָר־ווערטס"־שרייבער, לעאָן קריסטאָל, געזאָגט, אַז דער „פאָרווערטס" הויפּט־פאַרוואַלטער, ב. וולאַדעק, האָט אים דאָן, ווען איך האָב גע־אַרבעט אין „די צייט", געזאָגט אַז אים (ד. ה. מיך) האָט דער „פאָר־ווערטס" באַדאַרפט האָבן אין דער אַרבעטער־אָפּטיילונג פון „פאָר־ווערטס".

**
*

אין מאַי 1922, איז „די צייט", צוליב מאַנגל אין געלט און צייר־קולאַציע אונטערגעגאַנגען, און איך בין געבליבן ווי אויפן וואַסער. ס׳איז מיר ווידער אויסגעקומען צו גיין אַרבעטן אין שאַפּ, צו נייען פרויען־קליידלעך. איך בין געבליבן אָן אַ שטעלע און אָן פרנסה. און דאָ האָב איך נאָך צו אַ צולאָג אויך פאַרלאָרן מיין רעגירונגס־פּענסיע, וואָס איך האָב געקראָגן אַלס פאַרוואונדעטער סאָלדאַט אין דער מלחמה. און ס׳איז מיר געווען גאַנץ שלעכט און ביטער.

פאַרוואָס איך האָב פלוצלונג פאַרלאָרן די רעגירונגס־פּענסיע, נאָכדעם ווי איך בין באַפרייט געוואָרן פון דער אַרמיי מיט אַ הויכער „דיסאַביליטי"? (אומפּאעיק צו טאָן שווערע אַרבעט) — וועגן דעם איז כדאי צו דערציילן.

די פאַרוואונדעטע באַפרייטע סאָלדאַטן וועלכע קריגן קאָמפּענ־סאַציע, ווערן פון דער וועטעראַנען אַדמיניסטראַציע אָפּט געפּופן אויף פיזישע אונטערזוכונגען, צו באַשטימען דעם גראַד פון זייער „דיס־אַביליטי", און אויף וויפל זייער געזונטס־צושטאַנד פאַרבעסערט זיך. אין יוני פון 1922, דאָס הייסט פונקט דאָן ווען „די צייט" איז

אונטערגעגאַנגען, האָט מען מיך געפרופן פאַר אַ פיזישע אונטערזוכונג. די מעדיצינישע אונטערזוכונג איז פאַרגעקומען אין דעם וועטעראַנען האָספיטאַל אויף קינגסבריזש ראָוד, בראָנקס, דאָס איז געווען אין אַ שבת, אין יענעם טאָג איז פאַרגעקומען אַ פרייז־פייט (קולאַקן־פאַרמעסט) צווישן צוויי באַרימטע קולאַקן־גדולים, — דעמפסי, און דוכט זיך, פירפּאָ. וועז דער דאָקטער וואָס האָט מיר אונטערזוכט, אַ רוסישער איריש־ער, אַ נידעריקער, אַ דאַרער, מיט אַ דאַר, קליין, שפּיציקן פּנימל, באַשאָטן מיט קלייען, אַ קליין פּאַרריסן נעזל, ביסטרע, שפּיציקע, גרויע אויגעלעך, און מיט קלייניע רויטע וואָנצעלעך, האָט מיר אויסגעפרעגט, פריער מיין נאָמען, און נאָכדעם מיין באַשעפטיקונג, וואָס איך טו, און איך האָב אים געזאָגט, אַז איך בין אַ זשורנאַליסט, אַ צייטונגס־שרייבער, איז ער אויפגעשפרונגען פון שמחה, האָט מיט פרייד געגנומען רייבן אַ האַנט אָן אַ האַנט און באַגייסטערט אויס־געשריען:

— נאָו, אייל נאָ. טעל מי, הו איז גאָאינג טו ווין דהי פייט".

(איצט וועל איך וויסן. זאָג מיר, ווער וועט געווינען דעם פייט?)

איך האָב אים געענטפערט; אַז איך קאָן אים וועגן דעם גאָר ניט פאַראויסזאָגן, ווייל איך בין ניט קיין ספּאָרט־רעפּאָרטער. איך בין אַ לייבאָר רעפּאָרטער. מיין ספּעציאַליטעט איז צו שרייבן וועגן אַר־בעטער־אינדוסטריע־פראַגן און איבער עקאָנאָמישע פראַגן, און וועגן אַלעם איבעריקן, וואָס איז פאַרבונדן מיט יוניאָנס און זייערע באַ־מיאונגען צו פאַרבעסערן עקאָנאָמיש די לאָגע פון די אַרבעטער.

מיין ענטפער האָט אים אָפּגעגאָסן ווי מיט אַ שעפל קאַלטע וואַ־סער. וואַרשיינלעך, האָט ער זיך געוווּסט אין געלט וועגן דעם קולאַקן־קאַמף פון יענעם טאָג, און ער איז געווען שטאַרק נייגעריק צו וויסן, ווער עס וועט געווינען. ער איז פון מיין ענטפער שטאַרק ענטוישט געוואָרן, און ער האָט זיך צו מיר, מיט אַן אַנטעסעמיטישן שטאָך, אָפּ־גערופן:

— „שור, שור, איי נאָ, דהעט יו דזשוס אַר אַנלי אינטערעסטעט אין מאַני, מאַני"... — (זיכער, זיכער, איך וויס אַז איר יידן זיינען נאָר פאַראינטערעסירט אין געלט, געלט).

זיינע רייד האָבן מיך אַזוי אויפגעקאָכט, און אויפגעצאָרנט, אַז איך בין אויפגעשפרונגען, ווי אַ גיפטיקע שלאַנג וואָלט מיך אַ ביס געטאָן, און איך האָב מיט ברענענדיקן צאָרן, זיך צושריען:

— „האַו דער יו״? (ווי וואַגסטו, עס?) און איך האָב אים ריכ־טיק דערלאַנגט.

ער איז געווען אַנגעטאָן אין אַן אָפיצערסקן אַרמעי־דאָקטער מונדיר, און איך האָב באַמערקט, אַז אויף דעם אַרבל פון זיין מונדיר, איז ניטאָ קיין „אָווערסיז סטרייפ״. (יעדער אייגער פון דער אַמעריי־קאַנער אַרמיי, סיי אַ געזעראַל, און סיי אַ פשוטער סאָלדאַט, וואָס איז געווען אויף יענער זייט ים, אין פראַנקרייך, און ספּעציעל נאָך אויפן פראָנט, האָט אויפן אַרבל פון זיין מונדיר געהאַט אָנגעגנייט אַזאַ בענדל, פון גאָלדענעם קאָליר, וואָס מען האָט געראָפן „אָווערסיז סטרייפ״ און וואָס האָט באַצייכנט, אַז ער איז געווען אויף יענער זייט ים. אַ בענדל פאַר יעדע זעקס חדשים, וואָס מען איז געווען אין פראַנקרייך). אַז איך האָב דערזען, אַז אויפן אַרבל פון זיין מונדיר, איז ניטאָ אַזאַ „אָווערסיז סטרייפ״, איז דאָך דאָס אַ סימן, אַז ער איז אויפן פראָנט ניט געווען, האָב איך אים אין פּנים אַ שליידער געטאָן דעם באַלייידיקטן פאַרוואורף:

„הו וואָן דהי וואָר ענעוויי״... (ווער האָט אין דער אמתן גע־וואונען די מלחמה?)

דאָס איז געווען אַ פאַרוואורף, וואָס וועטעראַנען, וועלכן האָבן גע־קעמפט אויפן שלאַכטפעלד, ספּעציעל נאָך פאַרוואונדעטע, פלעגן וואַרפן אין פּנים די וואָס זיינען אויפן פראָנט ניט געווען און זיינען דורך דער מלחמה צייט געווען אין די שטאָטן, און געלעבט אַ גוטן טאָג.

ער האָט זיך געטראָפן באַלייידיגט פון מיין פאַרוואורף, אָבער ער האָט מיך גאָרניט געענטפערט. ער האָט פאַרביסן געשוויגן, און ער האָט די גאַנצע צייט פון דער אונטערזוכונג געקוקט אויף מיר מיט שטעכיקע און גיפטיקע בליקן.

אַן דעם אַרמיי־דאָקטער, וועלכער האָט עקזאַמינירט די פאַר־וואונדעטע וועטעראַנען, איז געווען אָפּהענטיק זייער שיקאַל. ער האָט באַשטימט, ווער ס׳איז נאָך אומפּאעיק צוליב די וואונדן, צו טאָן זיין פריערדיקע אַרבעט — און ער דאַרף נאָך קריגן פּענסיע, אַדער ער איז שוין פולקאָם געזונט, זיין „דיסאַביליטי״, איז וויניקער ווי 10 פּראָצענט און ער איז שוין מער ניט באַרעכטיקט צו פּענסיע. ס׳איז געווען זיכער, אַז צוליב מיין געבן אים די גאָב פאַר זיין אַנטעסעמי־טישן אויסדרוק, האָט ער באַשטימט, אַז מיין „דיסאַביליטי״ איז ווינציקער פון 10 פּראָצענט. ווייל אין אייניקע וואָכן אַרום, איז מיר

אָנגעקומען אַ בריוו פון דער וועטעראַנען־אַדמיניסטראַציע, אַז מען שטעלט מיך אָפּ די וועטעראַנען־פּענסיע.

דאָס אייגציקע זאַך וואָס איך האָב געקענט טאָן, איז צו אַפּעלירן געגן דעם אורטייל פון דאָקטער, צו דער וועטעראַנען־אַדמיניסטראַציע, און דאָס האָב איך געטאָן, אָבער אָן דערפאָלג.

לויט די געזעצן פון דער רעגירונג, קאָן אַ וועטעראַן ניט דינגען קיין פּריוואָטן אַדוואָקאַט, צו אַפּעלירן זיין פאַל. די אייגציקע וואָס קאָנען עס טאָן זיינען די פאַרשיידענע וועטעראַנען־אָרגאַניזאַציעס, די בעסטע און אייגפלוסריייכסטע וועטעראַנען־אָרגאַניזאַציע איז — דער „אַמעריקאַן לידזשאַן". איך האָב טאַקע געקראָגן אַ בריוו פון „אַמעריקאַן לידזשאַן", אַז אויב איך וועל ווערן אַ מיטגליד, וועט דער „לידזשיאַן" פאַר מיר אויסקעמפן די פּענסיע. אָבער דער „אַמעריקאַן לידזשיאַן" איז דאָן געווען פאַררעכנט ביי אונדז, ראַדיקאַלן, און סאָציאַליסטן, אַלס רעאַקציאָנערע, און אפילו אַלס פאַשיסטישע אָרגאַניזאַציע, און איך, אַלס סאָציאַליסט, האָב ניט געוואָלט באַלאַנגען צום „אַמעריקאַן לידזשאַן". איך האָב זיך געוענדעט צו דער יידישער וועטעראַנען אָרגאַניזאַציע, און צו דער „דזשואיש וועלפּעיר באָארד", זיי זאָלן פאַר מיר אַפּעלירן, אַז איך זאָל צוריקקריגן מיין פּענסיע. אָבער ווי עס ווייזט אויס, איז זייער אינפלוס געווען אַ שוואַכער, און איך האָב דעם אַפּיל פאַרלאָרן.

אַז דער אורטייל פון יענעם דאָקטער, אַז איך בין שוין פולקאָם געזונט, אַז מיין „דיסאַביליטי" איז ווייניקער פון 10 פּראָצענט, און איך בין מער ניט באַרעכטיקט צו פּענסיע, איז געווען אַ פאַל פון נקמה, פאַר דעם גאָב וואָס איך האָב אים געגעבן פאַר זיין אַנטיסעמיטישן אויסדרוק, אין דעם האָב איך זיך איבערצייגט מיט יאָרן שפּעטער, ווען איך בין ווידער געפונפן געווארן פאַר אַ מעדיצינישער אונטערזוכונג, און דער דאָקטער וועלכער האָט מיך דאָן עקזאַמינירט, איז אויסער זיך געווארן, ווען איך האָב אים געזאָגט, אַז איך קריג ניט קיין פּענסיע. ער האָט נאָך פאַרגרעסערט מיין „דיסאַביליטי"־פּראָצענט, און פון דאָן אָן קריג איך די וועטעראַנען־פּענסיע.

אָבער דאָן, אין מאַי 1922, ווען „די צייט" איז אונטערגעגאַנגען און איך האָב פאַרלאָרן אי מיין צייטונגס־באַשעפטיקונג, און אי די מאַגאַזלעכע רעגירונגס־פּענסיע־גועלט, איז מיין לאַגע געווען זייער אַ ביטערע.

איך האָב פֿרובירט זיך נעמען צו אַנדערע באַשעפֿטיקונגען, אָבער ס׳איז מיר ניט געגאַנגען. איך האָב קיינמאָל ניט געקאָנט מאַכן אַ דערפֿאָלג ביי לופֿט־פֿרנסות. איך האָב געמוזט האָבן אַ „דושאַב״, אַ שטעלע, צי אין שאַפֿ, אָדער אין רעדאַקציע, כדי צו קאָנען פֿאַרדינען אויף מיין שטיקל ברויט. צו מאַכן פון שניי גאָמעלקעס, — אויף דעם האָב איך זיך קיינמאָל ניט אויסגעטייגט.. איך האָב באַשלאָסן צו גיין צוריק אַרבעטן אין שאַפֿ, ביי דער ניי־מאַשין צו נייען פֿרויען־קליידלעך.

איך בין אַרויס אין מאַרקעט, וואו עס קומען זיך צוזאַמען די סקוירט־און דרעס־אַרבעטער. און האָב געקראָגן אַרבעט ביי אַ באַ־קאַנטן קאָנטראַקטאָר, אַן אַמאָליקער טעטיקער יוניאָן־מאַן, דאָס איז געווען הערי קליינמאַן, דער פֿריערדיקער פֿינאַנץ־סעקרעטאַר פון דער קלאָוקמאַכער דזשאָינט באָארד.

איך האָב אין שאַפֿ געאַרבעט קרוב צו דריי יאָר פון הערבסט 1922 ביז יולי 1925. איך האָב שוין געטראַכט, אַז דאָס וועט זיין מיין קאַריערע, און לעבנס־באַרוף, צו זיצן אייגעבויגן ביי דער נייי־מאַשין און נייען פֿרויען־קליידלעך, ביז מיין לעבן וועט זיך ענדיקן און פון אַלע מיינע חלומות און שטרעבונגען, צו זיין אַ שרייבער, צו אַרבעטן אין אַ צייטונג, דאַרף איך זיך אָפּזאָגן.

אָבער ווי האָט געזאָגט דער חכם מכל אדם, שלמה המלך — „שלח לחמך על פּני המים, כי ברוב הימים תמצאנו״. פֿאַרזיי קערנד־לעך, מיט דער צייט וועט עס ברענגען פרוכט.

**
*

ווי איך האָב שוין פֿריער געשריבן, האָט מיין גוטע צייטונגס אַרבעט, אַלס „לייבאָר־עדיטאָר״ אין „די צייט״, געקראָגן אַ גוטן נאָמען און אָנזען אויך אין די אַנדערע יידישע צייטונגען — אין „פֿאַרווערטס״ און אין „טאָג״. אין איינעם אַ טאָג, אין מיטן יולי 1925, ווען איך בין געקומען אַהיים אַ מידער, אַ פֿאַרמאַטערטער און אַ אויסגעווייקטער פון שווייס פון אַ שווערן טאָג אַרבעט אין שאַפֿ, און פון פֿאַרן נאָכדעם אין דער פֿאַרשטיקטער, ענגער סאָבווייַ, האָט מיר מיין ווייב מיט שמחה דערלאַנגט אַ טעלעגראַמע פון רעדאַקטאָר פון „טאָג״, ס. דינגאָל, אַז איך זאָל מאָרגן אין דער פרי אים קומען זען.

— „ס׳איז מסתמא וועגן אַ שטעלע אין „טאָג״, — האָט מיין ווייב אַ פריידיקע געזאָגט, און געזומען צוגרייטן סאַפּער, געבנדיק קודם כל עסן אונדזער אינגעלע, רודאָלף, וועלכער איז שוין אַלט געווען צוויי יאָר.

מיט האָפנונג אין האַרצן, האָב איך קוים דערלעבט עס זאָל ווערן טאָג, און גלייך אין דער פרי, בין איך געווען אין רעדאַקציע פון „טאָג״, און געזען דינגאָלן.

ס׳איז דאָן געווען אין סאַמע ברען פון „דזשאַינט עקשיאָן״ קאַמף. ד. ה. דער ביטערער קאַמף פון די קאָמוניסטן, צו צעברעכן, און נאכדעם פאַרכאַפן דער באַוואוסטער פרויען קליידער יוניאָן, די „אינטערנעשאָנאַל״ און קודם כל די ניו־יאָרקער קלאָוק־ און דרעס־מאַכער יוניאָנס. דער „טאָג״ האָט זיך געזויטיקט אין אַ „לייבאָר־עדיטאָר״ צו באַריכטן פון דעם קאַמף אין דער גרעסטער, און וויכ־טיקסטער יידישער נאַדל־אַרבעטער יוניאָן. און דער רעדאַקטאָר פון „טאָג״, דינגאָל, האָט מיך געשיקט רופן.

— „קאָלעגע שער״, האָט דינגאָל צו מיר געזאָגט, איך געדענק גוט אייער גוטע, אויסגעצייכנטע אַרבעט אַלס לייבאָר־עדיטאָר פון „די צייט״ אין דער יידישער שרייבער פראַפעסיע האָט מען וועגן אייך גערעדט מיט לויב. וויל איך איר זאָלט וועלן דער „לייבאָר־עדיטאָר״ פון „טאָג״.

ס׳איז אַרייגעקומען דער אַרויסגעבער פון „טאָג״, שאַפּירא. דינגאָל האָט מיך פאַר אים פאַרגעשטעלט. שאַפּירא האָט צוגעשטימט וואָס דינגאָל האָט געזאָגט, און איך בין געוואָרן דער „לייבאָר־עדיטאָר״ פון „טאָג״. אַ שטעלע וואָס דער ערשטער רעדאַקטאָר פון „טאָג״, דער באַוואוסטער יידיש־ענגלישער זשורנאַליסט הערמאַן בערנשטיין, האָט מיך אָנגעבאָטן נאָך מיט ניין יאָר צוריק, אין 1916, און איך האָב זיך אָנטזאָגט אָנצונעמען, (ווי איך האָב וועגן דעם געשריבן אין אַ פריערדיקן קאַפּיטל), האָב איך איצט געזן און מיט פרייד אָנגענומען.

מיין זשורנאַליסטישע אַרבעט אין „טאָג״, אַלס אַרבעטער רע־דאַקטאָר איז אויך געווען אַ דערפאָלג, און געווען איז עס צוליב דעם, ווייל איך בין דאָן געווען דער ריכטיקער מאָן אויף דעם ריכטיקן פּלאַץ און אין דער ריכטיקער צייט.

דער ביטערער קאַמף וואָס די לינקע (לייענט קאָמוניסטן), האָבן דאָן אָנגעפירט געגן די יידישע נאַדל־פאַר־יוניאָנס, (זיי זיינען

נאָך דאָן געווען יידישע, ווייל די מערסטע אַרבעטער אין די שפּעער זיינען געווען יידישע.) בכלל און געגן דער „אינטערנעשאָנאַל" בפרט, האָט אויפגערודערט די יידישע גאַס. דער דאָזיקער קאַמף, האָט אָנגערירט ניט נאָר די יידישע פּרויען־קלייַדער אַרבעטער, נאָר די יידישע געזעלשאַפטלעכקייט בכלל. ס׳האָט אָנגערירט אַלע שיכטן אויף דער יידישער גאַס, ווי; קרעמער, פּראָפּעסיאָנאַלן און אויך די יידישע געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס. און ס׳איז ניט געווען קיין וואונדער, וואָס דער דאָזיקער קאַמף פון די קאָמוניסטן קעגן די נאָדל־פּאַך־יוניאָנס האָט אַרויסגערופן דעם טיפּסטן אינטערעס אין אַלע שיכטן אויף דער יידישער גאַס. זיינען דאָך די יידישע נאָדל־פּאַר אַרבעטער און זייערע יוניאָנס, געווען אַן אינטעגראַלער טייל פון דער יידישער באָפעלקערונג אין אַמעריקע, ספּעציעל אין ניו יאָרק, און יעדע ניט נאָרמאַלע געשעעניש, יעדע אויפרודערונג און אויפברויז אין די נאָדל פּאַך יוניאָנס, האָט זיך שטאַרק אָפּגערופן אויף דער גאַנצער יידישער גאַס.

נאַטירלעך האָט זיך דער קאַמף שטאַרק אָפּגעשפּיגלט אין די יידישע צייטונגען. דער הויפּט אין די צייטונגען פון ביידע לאָגערן. אין דער קאָמוניסטישער „מאָרגן־פרייהייט", און אין דעם סאָציאַ־ליסטישן „פאָרווערטס". וועגן דער „פרייהייט", איז דאָך געווען אָפּ־גערעדט, דאָרט זיינען ניט געווען קיין צייטונגס־באַריכטן וועגן דעם קאַמף, נאָר העצעס און כּוליגאַנישע אָנפאַלן אויף די פירער פון די יוניאָנס, נאָר אָפּילו אין „פאָרווערטס", איז ווי גוט, אויפריכטיק, און נאָענט צום אמת, ס׳איז דאָרט געווען באַריכטעט די נייס פון קאַמף, זיינען די באַריכטן דאָך געווען, ווי ס׳האָט נאַטירלעך געמוזט זיין, אַ ביסעלע צוגעפּאַרבט.

דער „טאָג" האָט ווייניק געשריבן וועגן דעם דאָזיקן „דזשאיינט־עקשיאָן" קאַמף, ווייל זי האָט ניט געהאַט קיין „לייבאָר"־רעפּאָרטער ווער עס זאָל שרייבן.

אַז איך בין געוואָרן דער אַרבעטס־רעדאַקטאָר פון „טאָג" האָבן מיינע אָביעקטיוון, פּינקטלעכע, זאַכלעכע און מיט קענטעניש גע־שריבענע באַריכטן, שטאַרק אויסגענומען ביים ברייטן, אומפאַרטייישן עולם און מען האָט געכאַפּט לייענען דעם „טאָג".

ס׳איז פון מיר ניט קיין באַרימערייַ, ווען איך זאָג, אַז מיינע באַריכטן און אַרטיקלען וועגן דעם קאָמוניסטישן „זשאיינט־עקשיאָן"

קאַמף, זיינען מיט קענטעניש געווען געשריבן און באַלויכטן. הגם איך בין אין מיינע באַריכטן און אַרטיקלען, ווי אומפאַרטייאיש איך האָב זיך ניט באַמיט צו זיין, דאָך געווען געוויגט מער אויף דער רעכטער ווי אויף דער לינקער זייט. איך האָב אויך גוט געוואוסט, אַז דער קאַמף איז ניט פאַר די אינטערעסן פון די נאָדל־פאַך־אַרבעטער, נאָר פאַר די אינטערעסן פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי און דער סאָוויעט רעגירונג, און אַז דער קאַמף איז ניט אָנגעהויבן געוואָרן און געפירט געוואָרן פון די אַמעריקאַנער יידישע קאָמוניסטן, נאָר פון אַ פאַרטרעטער פון דער סאָוויעט רעגירונג, ווי ס׳האָט מיט יאָרן שפעטער צוגעגעבן איינער פון די דעמאָלטיקע פירנדיקע יידישע קאָמוניסטן, מלך עפשטיין, אין זיין ענגלישן בוך: „דהי דזשו ענד קאָמוניזם". מיינע באַריכטן זיינען דאָך געשריבן געוואָרן אָביעקטיוו, און מיט קענטעניש. ווייל איך בין דאָך אַליין געווען אַרום 20 יאָר אַ מיטגליד פון דער אינטערנעשאָנאַל און פאַר אַ סך יאָרן אַן אַק־טיוער טוער אין איינעם פון די דעמאָלט וויכטיקסטע לאָקאַלס, לאָ־קאַל 23, און קאָנענדיק די יוניאָן, די פּרויען קליידער אינדוסטריע, דעם קלאָוק און דרעס פאַך, די אַרבעטער אין דעם פאַך, און קאָנענדיק, פּערזונלעך אויך גוט אַלע פירער פון דער יוניאָן, האָב איך גענוי געוואוסט די לאָגע און דעריבער האָב איך מיט קענטעניש עס גע־קאָנט באַלויכטן אין מיינע באַריכטן און אַרטיקלען. דערפאַר טאָקע, האָבן זיי אַזוי גוט אויסגענומען ביים אומפאַרטייאישן עולם. און ווי איך האָב געקענט דערוואַרטן, האָבן די באַלעבאַטים פון „טאָג", דער אַרויסגעבער, שאַפּיראָ, און דער רעדאַקטאָר, דינגאָל, מיך שטאַרק געלויבט פאַר מיינע באַריכטן און אַרטיקלען, און זיינען מיט מיר געווען זייער צופרידן.

מיינע באַריכטן און אַרטיקלען וועגן דעם לינקן קאַמף אין דער „אינטערנעשאָנאַל" זיינען נאָך ניט געווען אַלץ. איך האָב אין „טאָג" אויך געשריבן אַרטיקלען איבער דער צווייטער גרויסער, און וויכ־טיקער נאָדל טרייד יוניאָן, — די מענער שניידער יוניאָן, די „אַמאַלגאַמייטעד", וועגן דער קאַפּן־מאַכער און מילינערי וואָרקערס יוניאָן און וועגן די קלענערע יידישע יוניאָנס, וועלכע זיינען געווען פאַרבונדן מיט די פאַראיניקטע יידישע געווערקשאַפטן.

איך האָב אויך אין „טאָג" אָנגעהויבן שרייבן אַ סעריע אַרטיקלען אויף דער טעמע, „די געשיכטע פון די יידישע יוניאָנס", דערציילט

פון די אַרבעטער אַליין. איך האָב אויפגעזוכט אַלטע יידישע טרייד־יוניאָניסטן, מענטשן וועלכע האָבן געגרינדעט אָדער געהאָלפן גרינדן יוניאָנס פון יידישע אַרבעטער אין אַמעריקע, אין די זיבעציקער, און אַכציקער יאָרן, פון פאַריקן יאָר הונדערט. צוויי פון זיי, איינער מיטן נאָמען, סמיטה, אַ מענער שניידער און דער צווייטער מיטן נאָמען, גאָלדרייך, אַ קאַפּן מאַכער, זיינען געווען קאָמונאַרן, ד. ה. זיי האָבן אָנטייל געגומען אין דעם קאַמף פון דער פּאַריזער קאָמונע אין 1871, איך האָב מיט זיי און מיט אַ סך אַלטע טרייד יוניאָניסטן, פון אַנדערע פאַכן, געהאַט געשפּרעכן, און אויפן סמך פון די געשפּרעכן אָנגעשריבן אַ סעריע אַרטיקלען.

דער „טאָג" האָט די דאָזיקע סעריע אַרטיקלען אָנאָנסירט מיט גרויסע אַפּישן, וועלכע זיינען געווען אויסגעקלעפּט איבער דער גאַנצער שטאָט, און די סעריע אַרטיקלען האָבן שטאַרק אויסגענומען אי ביי די לייענער, און אי ביי קענער און פּאַרשער פון דער יידישער יוניאָן באַוועגונג. אין דעם ערשטן באַנד: „די געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג", וואָס די „איוואָ", האָט אַרויסגעגעבן, אונטער דער רעדאַקציע פון פּאַרשטאָרבענעם אָנגעזעענעם היסטאָריקער, א. טשעריקאָווער, וועלן יענע אַרטיקלען מיינע, זייער פיל ציטירט.

אויך האָב איך אין „טאָג" איינגעפירט אַ ספּעציעלע אַרבעטער־זייט, וואָס האָט זיך געדרוקט איין מאָל אין וואָך, יעדן מאָנטיק און וואו איך פלעג שרייבן אַלגעמיינע אַרבעטער־נייס, נאָטיצן און אַ וועכנטלעכן איבערזיכט איבער די געשענישן וואָס זיינען אין דער וואָך פאָרגעקומען אין דער יידישער און אַלגעמיין אַמעריקאַנער אַרבעטער באַוועגונג.

איינער פון די באַרימסטע דעמאָלטדיקע יידישע כלל־טוערס, סאָשל וואַירקער, אָנגעזעענטסטער אין אַמעריקע אַרביטרייטאָר, (דער וואָס פאַרמיטלט סכסוכים צווישן יוניאָנס און אַרבעטסגעבער) און אומפּאַרטייאישער פּאָרזיצער אין אַ סך אינדוסטריעס, וועלכער איז אויך געווען דער אומפּאַרטייאישער פּאָרזיצער אין דער מענער־קלייִדער־אינדוסטריע, ד"ר דזשייקאָב ביליקאָף, אָן אייִדעם פון באַרימטן יידישן כלל־טוער, לואיס מאַרשאַל, האָט מיך וועגן מיינע אַרטיקלען אין „טאָג" איבער דער „אַמאַלגאַמייטעד", און די לאַגע

אין דער קלאָדהינג אינדוסטריע, געשריבן דעם פאָלגנדיקן בריו אין ענגליש. איך גיב עס דאָ איבער אין אַ יידישער איבערזעצונג:

— „טייערער ז. שער,

„איך דאַנק אייך באמת זייער פיל פאַר אייער זיין אַזוי גוט, און מיר צושיקן די אַרטיקלען וועגן דער „אַמאַלגאַמייטעד". וואָס פאַר אַ דורכדרינגנדיקער פאָרשער איר זענט. איר האָט זיכער געגעבן אַ לעבעדיקע אָפשאַצונג און אַן אינטערפעטאַציע פון דער גאַנצער לאַגע".

מיט די בעסטע גרוסן,

אויפריכטיק אייערער.

ד"ר דזשייקאָב ביליקאָף.

נאָטירלעך, האָט ביליקאָפס בריוו געשאַפן פאַר מיר נאָך מער פרעסטיזש אין די אויגן פון די „טאָג" באַלעבאָטים.

און נאָך די אַלע דערפאָלגן, וואָס איך האָב געהאַט אין „טאָג", האָב איך דאָרט מער ניט געאַרבעט ווי זעקס חדשים, און צום סוף 1925, האָב איך דעם „טאָג" געמוזט פאַרלאָזן.

איז דאָך די פראַגע: ווי קומט דאָס? אויב ס'איז געווען אַזוי גוט, טו פאַרוואָס איז עס געווען אַזוי שלעכט? ווי עס גייט דאָס פאָלקס־ווערטל.

איז די מעשה פון דעם געווען אַזאַ.

אין „טאָג" איז דאָן געווען אַ סיסטעם, וואָס מען האָט אָנגעגנומען שרייבער אויף האַלבע שטעלעס. ד. ה. מען האָט זיי געצאָלט ניט מער ווי אַ העלפט פון די רעגולערע שכירות. צי זיי האָבן אויך געגעבן ניט מער ווי אַ העלפט פון דער סכום אַרבעט וואָס אַ פול אָנגעשטעלטער שרייבער האָט באַדאַרפט געבן? — דאָס ווייס איך ניט.

אייַנער פון די שרייבער וואָס איז געווען אָנגעשטעלט אויף אַ האַלבער שטעלע, מיט האַלבע שכירות איז געווען נ. ב. לינדער. די „טאָג"־באַלעבאָטים — דער אַרויסגעבער שאָפּירא און דער רעדאַקטאָר ס. דינגאָל — האָבן מיך זייער געוואָלט האָבן אין זיי האָבן געוואָלט מיך אָנשטעלן אויף אַ גאַנצער שטעלע, אָלס „לייַבאָר־עדיטאָר", מיט פולע שכירות. האָט אָבער לינדער געטענהט, אַז אויב דער „טאָג" וויל עמעצן אָנשטעלן אויף אַ פולע שטעלע, קומט ער פריער, איז ער צו דעם באַרעכטיקט. דער י. ל. פּרץ שרייַ־

בער־פֿאַראיין, די יוניאָן פון די יידישע צייטונגס־שרייבער, ווי אויך דער סטעף פון „טאָג", האָבן לינדערן געגעבן גערעכט. און איך, אַלס שטענדיקער גוטער און לאָיאַלער יוניאָן־מאַן, האָב איינגעזען, אַז לינדער איז באַרעכטיקט צו דער שטעלע, און איך האָב — און מיט אַן אמת געזאָגט מיט האַרץ־וויטאָג — פאַרלאָזן דעם „טאָג".

בין איך ווידער געבליבן ווי אויפן וואַסער. אָן אַ שטעלע, און אָן פֿאַרדינסט. און מיר האָט זיך ווידער געשטעלט די ביטערע פראַגע: וואָס טוט מען? ווי אַזוי וועל איך מאַכן אַ לעבן פאַר מיין ווייב און קינד?

בין איך אַ חודש צייט, דעם גאַנצן חודש יאַנואַר 1926, אַרומ־געגאַנגען אָן באַשעפטיקונג און אָן צו פֿאַרדינען אַ סענט. און לעבן האָט די משפּחה באַדאַרפט. האָב איך ווידער אָנגעהויבן צו טראַכטן, צו גיין אין שאַפּ ביי דער נייַ־מאַשין.

איינמאָל, סוף יאַנואַר, גייענדיק אַזוי אַ פאַרזאָרגטער אויף קאַנאַל סטריט, לעבן בּאָוערי, דאַרט וואו די צייטונג, דער „מאָרגן־זשורנאַל", איז געווען, איז מיר אַנטקעגן געקומען דער אַל־טער יוסף מאַרגאָשעס, וועלכער איז געווען דער סעקרעטאַר פון י. ל. פּרץ־שרייבער פאַראיין, דערזעענדיק מיך גיט ער מיר אַ בריין שלום־עליכם, און רופט זיך צו מיר אָפּ מיט פּרייד און באַגייסטע־רונג אין קול:

— קאָלעגע שער, איך דענק, אַז איר וועט קריגן אַ שטעלע אַלס שרייבער אין „פֿאָרווערטס". איר וועט מאָרגן קריגן אַ בריוו פון אים אַליין, פון אָב. קאַהאַן, וועגן דעם, ווייל זיין סעקרעטאַר, האָט ביי מיר גענומען אייער אַדרעס.

אויף אַזאַ גליק האָב איך זיך ניט גערוכט. איך בין גלייך געפֿאָרן אַהיים אָנצוזאָגן מיין ווייב די גוטע בשורה. מיר האָבן שוין ביידע יענע נאַכט מיט אָן אויג ניט צוגעמאַכט. און אויף מאָרגן אין דער פרי, מיט אומגעדולד געוואַרט אויפן בריוו־טרעגער.

און טאַקע, אויף מאָרגן האָב איך דערהאַלטן דעם פאָלגנדיקן בריוו פון „פֿאָרווערטס":

דעם 1־טן פעברואַר, 1926.

ווערטער הער שערעשעווסקי.

„הער ראָגאָף האָט מיר געבעטן אייך שרייבן, דאָס איר זאָלט אַרויפקומען אין רעדאַקציע פון „פֿאָרווערטס", אַזוי שנעל ווי איר

באַקומט דיזן בריוו. עס האַנדלט זיך וועגן אַ וויכטיקע אָנגעלעגנהייט אוֹן הער קאַהאַן וויל אייך זען".

מיט אַכטונג.

ד. ליבערזאָן — רעדאַקציע סעקרעטאַר.

מיט דעם דאָזיקן בריוו שטאַלציר איך ביז היינטיקן טאָג. דאָס וווּנדערט מיך, אַז איך בין אָנגעקומען אַלס מיטאַרבעטער אין „פאָרווערטס", ניט בעטנדיק אַליין ביי קאַהאַנען אַ שטעלע אוֹן אויך ניט דורך אַ שליח. דאָס הייסט, דורך שתדלנות פון אַנדערע, נייערט דורך זכות עצמי, דורך דעם וואָס צו ראָגאָפן אוֹן קאַהאַנען, איז דערגאַנגען מיין גוטע צייטונגס־אַרבעט אַלס „לייבאָר־עדיטאָר" אין „צייט", אוֹן „טאָג". אוֹן אַב. קאַהאַן, דער באַרימטער, אוֹן שטרענגער „פאָרווערטס"־רעדאַקטאָר, האָט אַליין מיך געפרופן מיטצואַרבעטן אין „פאָרווערטס".

קאַפּיטל 26

איך קום אָן אין „פאָרווערטס"; מיין מערכה דאָרט אַלס „לייבאָר־עדיטאָר"

אויף מאָרגן, נאָכדעם ווי איך האָב דערהאַלטן דעם בריוו, בין איך גלייך אַוועקגעפאָרן צו דער „פאָרווערטס"־רעדאַקציע. דאָס איז געווען דעם צווייטן פעברואַר, 1926. אַרײַנקומענדיק אין רעדאַקציע, בין איך אַריין אין הלל ראָגאָפס צימער, ווייל ער האָט מיך שוין געקאָנט. ער האָט דאָך אָנגענומען אוֹן געדרוקט אין „פאָרווערטס" מיינע מלחמה־דערציילונגען. אין אַ פאָר מינוט אַרום, איז אין ראָגאָפס צימער אַרײַנגעקומען דער „פאָרווערטס" הויפּט רעדאַקטאָר, אַב. קאַהאַן, ראָגאָף האָט מיך פאָר אים פאָרגעשטעלט, אוֹן קאַהאַן האָט זיך צו מיר אָפּגערופן:

„מר. שער, מיר ווייסן פון אייערע גוטע יוניאָן־באַריכטן אין „טאָג", אוֹן מיר ווילן, איר זאָלט מיטאַרבעטן אין „פאָרווערטס". אוֹן צורופנדיק יעקב רייך, האָט ער געזאָגט:

— דאָס איז מר. שער. מיר שטעלן אָן מר. שער צו שרייבן

יוניאָן־נייעס. ער וועט מיט אייך אַרבעטן אין „לייבאָר־דעפאַרטמענט" פון „פאַרווערטס".

און איך בין געווארן אַ מיטאַרבעטער אין „פאַרווערטס".

צו זיין אַ מיטאַרבעטער אין „פאַרווערטס", בפרט נאָך אַלס שרייבער איבער אַרבעטער־פראַגן, איז געווען מיין שטרעבונג און אַמביציע. אַלס סאָציאַליסט, בין איך אידעאַלאָגיש געווען נאָענט צו דער רעכטער סאָציאַליסטישער באַוועגונג און דאָס איז געווען די סיבה, וואָס נאָכדעם, ווי איך בין שוין אָנגעקומען אין „פאָר־ווערטס", און די באַלעבאָטים פון „טאָג", שאָפירא, און דינגאָל, האָבן מיר געבעטן צו גיין צוריק אַרבעטן אין „טאָג", און דער „טאָג" אַרויסגעבער שאָפירא, האָט מיר אָנגעבאָטן צו געבן מיט 20 דאָלער אויף דער וואָך מער ווי איך קריג אין „פאַרווערטס", האָב איך זיך אָנטזאָגט דאָס צו טאָן. אַלס רעכטער סאָציאַליסט, האָב איך ניט געוואָלט זיצן אויפן פלויט, זיין אומפאַרטייאיש, ווי איך וואָלט עס באַדאַרפט זיין אין „טאָג". אין יענער צייט פון ביטערן קאַמף צווישן רעכטס און לינקס, צווישן קאָמוניסטישער דיקטאַטור און פרייען, דעמאָקראַטישן סאָציאַליזם, בין איך געווען איבערצייגט, איז ניטאָ קיין פלאַץ פאַר אומפאַרטייאישקייט. איך האָב געפילט, אַז מיין פלאַץ איז אין סאָציאַליסטישן „פאַרווערטס". דעריבער האָב איך אַזוי געאַרט אָנצוקומען אַלס מיטאַרבעטער אין „פאַרווערטס", און איך האָב זיך געפילט גליקלעך און צופרידן וואָס מיין באַגער און וואונטש איז מקוים געווארן.

אָבער צו זיין אויפריכטיק, און צו שרייבן דעם אמת, מוז איך זאָגן, אַז מיין מערכה אין „פאַרווערטס" אַלס שרייבער איבער אַר־בעטער ענינים, און מיין דערפאָלג דאָרט אין די ערשטע יאָרן, איז ניט געווען אַזאַ גוטער און באַדייטנדיקער ווי מיין פרעסטיזש און אָנזען וואָס איך האָב געקראָגן אַלס אַרבעטס־רעדאַקטאָר אין „צייט" און אין „טאָג", האָט פאַרדינט.

פאַר וואָס איז דאָס געווען אַזוי? — פאַרשיידענע סיבות אין מענטשן האָבן צו דעם גורם געווען, וועגן וועלכע איך וויל ניט שרייבן.

אָבער פאַר די 25 יאָר וואָס איך האָב געאַרבעט אין דער אַר־בעטער אָפּטיילונג פון „פאַרווערטס", סיי ווי אַ „לייבאָר־דעפאַרטער", אָדער ווי אַ געהילף „לייבאָר־עדיטאָר" און סיי ווי אַ פולער

„לייבאר־עדיטאר" זיינען מיינע יוניאן־באריכטן און אַרטיקלען איבער אַרבעטער־ און יוניאן־פראגן שטאַרק געלויבט געוואָרן סיי פון „פאַרווערטס" הויפט־רעדאַקטאָר אַב. קאַהאַן און סיי פון פאַרוואַל־טונגס־רעדאַקטאָר הלל ראָגאָף.

וועגן קאַהאַנס לויב צו מיר פאַר מיינע יוניאַן־באריכטן און אַרטיקלען, וויל איך דערציילן אייניקע פאַקטן:

אין מאַי, 1928, איז אין ניו יאָרק, אין קאַרנעגיע האַלל, פאַר־געקומען אַ קאָנוענשאַן פון דער בעקערס אינטערנעשאַנאַל יוניאַן, וועלכער איך האָב באריכטעט פאַרן „פאַרווערטס". די פירער פון דער יוניאַן האָבן געוואָלט, אַז קאַהאַן זאָל אַדרעסירן דער קאָנוענשאַן, און זיי האָבן מיך געבעטן, אַז איך זאָל אים ברענגען צו דער קאָנוענשאַן

איך האָב געטומען אַ טעקסי, און איך מיט קאַהאַנען זיינען גע־פאָרן צו דער קאָנוענשאַן.

פאַרנדיק אין טעקסי, האָט קאַהאַן מיך שטאַרק געלויבט פאַר דעם אופן ווי איך שרייב די יוניאַן־נייס און אַרטיקלען און ער האָט מיר געזאָגט דאָס פאָלגנדיקע:

— „איר דאַרפט וויסן זיין, האָט ער געזאָגט, אַז ווען אַ מענטש באַזיצט עטוואָס אינטעלעגענץ און ער איז אין אַמעריקע, לאָמיר זאָגן, צען, אַדער פופצן יאָר, לייענט ער שוין ניט די אַלגעמיינע נייעס אין „פאַרווערטס", ער לייענט עס שוין אין אַן ענגלישער צייטונג. ער לייענט דעם „פאַרווערטס" צוליב די אַרטיקלען, די סקיצן, און די יידישע נייעס. אויב אָבער אַ מענטש וואָס איז אַזוי לאַנג אין לאַנד און ער דאַרף לייענען די אַלגעמיינע נייעס אין „פאַרווערטס". אַזאַ איינער איז אַזאַ עם הארץ און מען דאַרף פאַר אים די נייעס שרייבן אַזוי לייכט און פאָפולער, אַז מען דאַרף עס פשוט צוקייען און אים אַריינליגן אין מויל. און איך וויל אייך קאַמפלינמענטירן, געגאָסט שער, פאַר דעם קלאָרן, פאָפולערן, און לייכטן אופן ווי איר שרייבט די יוניאַן־נייעס און אַרטיקלען אין „פאַרווערטס".

וויל איך דאָ ניט אַריינגיין אין דעם, צי קאַהאַן איז געווען געראָטן מיט זיין מיינונג און אָפּשאַצונג פון די „פאַרווערטס"־לייענער, און צי איך בין געווען מיט אים איינשטימיק. אָבער אַזוי איז געווען זיין מיינונג און איינשטעלונג, איך דערצייל דאָס צו וויזן,

ווי ער האָט מיך געלויבט פאַר דעם וואָס איך האָב געשריבן די יוניאָן־נייעס און אַרטיקלען אויף אַ פּאָפולערן און לייכטן אופן.

אַ צווייטער פאַל:

אין האָב אין 1928 געדרוקט אין די זונטיק „פאָרווערטסן" אַ סעריע אַרטיקלען איבער דער לאַגע פון די אַרבעטער אויף די על־טערע יאָרן, אונטער דער אויבערשריפט: „די טראַגעדיע פון עלטער".

מען דאַרף וויסן, אַז דאָן איז נאָך ניט געווען קיין „סאָשעל־סעקיוריטי" פון דער רעגירונג און פון „ריטייערמענט" (וועז מען הערט אויף אַרבעטן)־צאָלונגען פון די יוניאָנס אָדער פון די באַלע־באָטים, און די אַרבעטער זיינען אויף די עלטערע יאָרן מיט קיין זאַך ניט געווען באַזאָרגט. זיי זיינען איבערגעלאָזן געוואָרן אויף הפקר, אויף גאָטס באַראָט. זיי האָבן אויף דער עלטער, באַדאַרפט, אָדער אַרבעטן, ביז זיי זיינען אַוועקגעפאַלן טויט ביי דער אַרבעט, אָדער גיין אין דער „פור־האַוז", (אין די שטאָטישע הייזער פאַר אָרעמע). האָב איך דער פראָגע געטוי אויסגעפאָרשט, בין אַוועק אין אַ שטאָטישע „פור־האַוז", פאַרבראַכט מיט די אַלטע לייט, מיט זיי גע־רעדט, צוגעזען זייערע טראַגעדיעס, צוגעזען די אָפּגעלאָזנקייט, די שמוציקייט, די ניט־מענטשלעכע באַהאַנדלונג וואָס מען גיט די אַלטע לייט אין די „פור־הייזער"; האָב געהאָט אייניקע געשפּרעכן מיט אייבערהעם עפּשטיין, אַ יידישער יונגערמאַן, וועלכער האָט זיך אָפּגעגעבן מיט פאָרשן און שטודירן די פראָבלעם פון מענטשן אויף דער עלטער", „אָלד איידזש" און האָט וועגן דער פראָגע אָנגעשריבן אַ צאָל ביכער אין ענגליש. ער איז געווען דער סעקרעטאַר פון דער „אַמעריקאַן אַסאָסיאַיישאַן פאַר אָלד איידזש סעקיוריטי", אַ קער־פערשאָפט וועלכע האָט געקעמפט פאַר „סאָשעל־סעקיוריטי רעגירונגס־פאַרזיכערונג פאַר די אַרבעטער אויף די עלטערע יאָרן, און איך האָב מיט ציפערן און פאַקטן, מיט סצענעס און בילדער, וועלכע איך האָב צוגעזען אין דער שטאָטישער „פור־האַוז", אָנגעשריבן אַ צאָל אַר־טיקלען, וועלכע האָבן זיך געדרוקט אין די זונטיק נומערן פון „פאָרווערטס".

האָט מיר דערציילט, דער פאָרשטאָרבענער יידישער גרויסער דיכטער, מאַני לייב:

— „ס'איז געווען אַ פאַרנאַכט, האָט ער מיר געזאָגט, ער איז

געקומען אין „פאַרווערטס"־רעדאַקציע. אויסער אים איז אין רעדאַק־ציע קיינער ניט געווען. קאַהאַן איז אַרויסגעקומען פון זיין צימער אַ צעיאַכמעטער, און צו אים, ווי קאַהאַנס אופן פון ריידן איז געווען, הויך, אויפן קול, זיך אָנגערופן: — „האָט איר געלייענט שער׳ס אַרטיקל אין זונטאָקדיקן „פאַרווערטס", די סצענעס און בילדער פון דער „פור־האַוז?" אָט דאָס איז גוטער און אמתער זשורנאַליזם".

אויף מאָרגן האָט קאַהאַן דאָס זעלבע מיר אַליין געזאָגט.

איך האָב געקאָנט בריינגען נאָך פאַקטן וועגן קאַהאַנס לויבן מיך פאַר מיינע אַרטיקלען.

וועגן ראָגאָפן איז געווען אָפגערעדט. ער האָט מיך ניט איינמאָל, נאָר אַ סך מאָל געלויבט פאַר מיינע אַרטיקלען איבער יוניאָן און אַרבעטער־פראָגן.

אין 1951, ווען איך האָב שוין אַריבערגעשפאַנט דעם 60סטן יאָר פון מיין לעבן און די אַרבעט, ווי אַ לייבאָר־עדיטאָר", איז מיר געפאַלן שווער, האָב איך ניט אין מאָל געבעטן ראָגאָפן, ער זאָל מיך באַפרייַען פון „לייבאָר־עדיטאָר" אַמט. אָבער ראָגאָף, וועלכער איז שוין דאַן געווען דער הויפּט רעדאַקטאָר פון „פאַרווערטס", האָט פון דעם ניט געוואָלט הערן און זען. — „מיר האָבן ניט אין רעדאַקציע קיין אַנדער מיטאַרבעטער וואָס זאָל זיך קענען אַזוי אויסטויגן אַלס „לייבאָר־עדיטאָר" ווי איר און וועלכער זאָל קענען פאַרנעמען אייער אָמט", האָט ער מיר געענטפערט.

אין 1952, האָט מיך ראָגאָף איינמאָל געזאָגט, אַז דער „פאָר־ווערטס" איז איצט פינאַנציעל ניט אין אַ לאָגע צו קאָנען האָבן צוויי מיטאַרבעטער, מיך און י. פאָגעל, מיין געהילף, אין לייבאָר־דעפּאַרטמענט, און אַז איך וועל אַליין מוזן טאָן די גאַנצע אַרבעט, אָן אַן אַרויסהעלפער. איך האָב ראָגאָפן געענטפערט, אַז דאָס איז פאַר מיר פיזיש אוממעגלעך און איך האָב רעזיגנירט אַלס „לייבאָר־עדיטאָר".

איך בין אַוועק אַרבעטן אַלס נייעס־שרייבער און ווען איך בין אַלט געוואָרן 70 יאָר, האָב איך, צוליב מיין שלעכטן געזונט־צושטאַנד, געמוזט אין גאַנצן זיך צוריקציען פון אַקטיווער זשורנאַליסטישער אַרבעט און פון „פאַרווערטס".

אָבער איין זאַך וויל איך פעסטשטעלן, און דאָס איז: אַז איך האָב מיין אַרבעט אין „פאַרווערטס", אויפן געביט פון אַרבעטער־זשורנאַ־

ליזם, געטאָן אויפריכטיק, אָרנטלעך, און בשלמות. איך האָב זיך באַמיט, אָפצוהיטן דעם כבוד פון „פאָרווערטס", דעם כבוד און די אינטערעסן פון די יוניאָנס און דעם כבוד און די עטיק פון דער שרייבער־פראָפעסיע, ווי די אַקטיוויע יוניאָן־טוער סיי פון די באַאַמטע און סיי פון די „רענק און פיילּ" קאָנען עס באַשטעטיקן. וועג איך האָב געוואוסט, אַז געוויסע יוניאָן־באַאַמטע פירן זיך אויף ניט עטיש לויט די יוניאָן יוניאָן־פרינציפּן, האָב איך זייערע נעמען, ווער רעדט נאָך זייערע בילדער — קיינמאָל ניט אַריינגעגעבן אין „פאָרווערטס". די דאָזיקע יוניאָן־באַאַמטע האָבן נאָטירלעך געטראָגן אויף מיר אַ ברענענדיקן כעס און איך בין ביי זיי געווען אַ „פערסאָנאַ נאָן גראַטאַ". אָבער דאָס האָט מיך ווייניק געאָרט. הלל ראָגאָף האָט געוואוסט פון דעם און ער האָט מיך שטאַרק געלויבט פאַר מיין שטעלונג.

איך האָב ראָגאָפן פיל מאָל איבערגעגעבן וועגן ניט אַרענטלעכע האַנדלונגען, וועגן גרעפט, פאַרשוועגדונג פון יוניאָן געלט, און קונקל־מונקל ביזנעס פון געוויסע יוניאָן־באַאַמטע, האָבן ראָגאָף און איך, שטילערהייט, אָן ליאַרם, און אָן מאַכן צייטונגס־סענסאַציעס, און נאַטירלעך, מיט דער הילף פון די העכסטע פירער פון די דאָזיקע יוניאָנס, די דאָזיקע באַאַמטע באַזייטיקט פון זייערע אַמטן אין דער יוניאָן.

צו די מיטינגען פון די יוניאָנס פלעג איך קומען ניט ווי אַ זייטיקער, אַ פרעמדער, ווי אַ פראָפעסיאָנעלער צייטונגס־מאַן וועל־כער קומט דעקן אַ מיטינג פאַר זיין צייטונג און מער האָט ער צו דער יוניאָן קיין באַציאונג ניט, נאָר ווי אַן אייגענער, ווי איך וואָלט געווען אַ מיטגליד פון דער יוניאָן וועמענס מיטינג איך האָב גע־דעקט. איך בין דאָך אַליין געווען אַ שאָפֿ־אַרבעטער 18 יאָר צייט און פאַר אַ משך פון יאָרן אַן אַקטיוויסט יוניאָן־מאַן און די יידישע יוניאָנס זיינען דאָך געווען פלייש פון מיין פלייש און בלוט פון מיין בלוט, דעריבער פלעג איך צו די מיטינגען פון די יידישע יוניאָנס קומען ווי איינער פון זיי, און איך פלעג מיט גוואַלדיקן נייגער, מיטן גרעסטן אינטערעס און אַפילו מיט באַגייסטערונג מיטלעבן די פאַר־האַנדלונגען און די דעבאַטעס ביי די מיטינגען.

אין זכרון האָט זיך מיר אייגעקריצט אַ קאָנווענשאָן פון דער קאָפֿן און מילינערי יוניאָן אין 1927, וועלכע איך האָב באַריכטעט

פּאַרן „פּאַרווערטס". ביי יענער קאָנווענשאָן האָט דער יאָרן־לאַנגער הויפּט־פּירער פון דער יוניאָן, דער „גרענד אָלד מען", (דער זיידע) פון דער יוניאָן, מאַקס צוקערמאַן, איינער פון די וועטעראַנען פון דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג אין אַמעריקע און איינער פון די שענסטע און חשובסטע יידישע אַרבעטער־פּירער זיך צוריקגעצויגן פון זיין אַמט צוליב עלטער. די סצענע ביים געזעגענען זיך מיט אים איז געווען אַזאַ דראַמאַטישע, די געזעגענונגס־רעדעס פון זיינע מיט־אַרבעטער און תלמידים — מאַקס זאַריצקי, אַלעקס ראָז, נ. ספּעק־טאָר, י. ה. גאָלדבערג, י. ראָבערטס און אַנדערע, זיינען געווען אַזוינע האַרציקע, טיף דורכגעווייטאָגטע, אַנגעזאַפּט מיט ליבע און יראַת־הכבוד, און האָבן אַזוי אויפערודערט די געפילן פון אַלע אָנווענדיקע ביי דער קאָנווענשאָן, אַז ביי אַלע דעלעגאַטן האָבן זיך געגאָסן טרערן פון די אויגן. מיך האָט די סצענע אַזוי גערירט, אַז אויך אין מיינע אויגן זיינען געשטאַנען טרערן.

קאַפּיטל 27

מיין ליטעראַרישער דערפאָלג אין „פּאַרווערטס"; ווער געלויבט פון אב. קאַהאַן און ראָגאָף

מיין ליטעראַרישער דערפאָלג אין „פּאַרווערטס", אַלס שרייבער פון דערציילונגען, וואָס דאָס איז געווען מיין הויפּט־ציל און שטרעבונג אין לעבן, איז געווען אַ גאַנץ נישקשהדיקער, און מען קען זאָגן אַ גוטער. איך האָב אין „פּאַרווערטס" פאַר די דריי אָדער דרייסיק יאָר, וואָס איך האָב דאָרט געאַרבעט און נאָך מיט אייניקע יאָר פריער, אין 1919, אָפּגעדרוקט צענדליקע און צענדליקע דערציילונגען, וועלכע האָבן אויסגענומען סיי ביים הויפּט־רעדאַקטאָר פון „פּאַר־ווערטס", אַב. קאַהאַן, און סיי ביים פאַרוואַלטונגס־רעדאַקטאָר, הלל ראָגאָף. אי קאַהאַן, און אי ראָגאָף, האָבן מיך שטאַרק געלויבט פאַר מיינע דערציילונגען. אַב. קאַהאַן, האָט זיך אין זיינע רעדאַקציאָנעלע נאָטיצן מיט לויב אָפּגערופן אויף מיינע דערציילונגען און הלל ראָ־גאָף, האָט וועגן מיין ערשטן בוך דערציילונגען, געשריבן אַ באַגייס־

טערטן איבערבליק, אין וועלכן ער האָט זייער געלויבט מיין טאַלאַנט אַלס דערציילונגס־שרייבער.

אין שייכות מיט אַב. קאַהאַנס הויכער מיינונג וועגן מיינע דערציילונגען, וועל איך דאָ דערציילן עטוואָס וואָס איך דענק, אַז עס דאַרף דערציילט ווערן.

ווי איך האָב שוין אין אַ פריערדיקן קאַפּיטל, פון מיינע זכרונות געשריבן, האָב איך אין 1919, צום ערשטן מאָל, זיך אָנגעהויבן צו דרוקן אין „פֿאָרווערטס". דאָס זיינען געווען מיינע מלחמה־דערציילונגען. די דאָזיקע דערציילונגען האָט ביי מיר געפונען ראָגאָף, וויל קאַהאַן איז געווען אין פריינקרייך ביי דער שלום־קאָנפערענץ און ער האָט דעריבער פון מיר אַלס דערציילונגס־שרייבער, ניט געווואוסט.

וען איך בין אָנהייב 1926, אָנגעקומען אַלס סטעף־מיטאַרבעטער אין „פֿאָרווערטס", האָבן קאַלעגן, פריינד מיינע אין דער רעדאַקציע, צווישן זיי דאָן קאַפּלאָן, מיינער אַ פערזענלעכער פריינד פֿאַר יאָרן און וועלכער איז דאָן געווען דער רעדאַקטאָר פון זונטיק־דיקן „פֿאָרווערטס", מיר געראָטן, אַז איך זאָל זיך ניט רוקן מיט דערציילונגען אידער איך וועל ווערן אין „פֿאָרווערטס" אַן אייגענ־פונדעווועטער תושב. און איך האָב זיי געפֿאָלגט.

אַ פּאָר טעג פֿאַר דעם „אַרמיסטיס דעי" (וואָפֿנשטילשטאַנד־טאָג), ד. ה. דעם 11טן נאָוועמבער פון יאָר 1926, וועג איך האָב שוין אין „פֿאָרווערטס" געהאַט געאַרבעט ניין חדשים און מיין שטעלע אין „פֿאָרווערטס" איז שוין געזעצלעך, לויט דעם אָפּמאַך פון דעם י. ל. פרץ־פֿאַראיין מיט די ייִדישע צייטונגס־אַרויסגעבער, געווען אַ געזיכערטע, האָב איך געזאָגט צו ראָגאָפֿן, אַז איך האָב אַ מלחמה־דערציילונג וואָס איז צוגעפּאַסט צום וואָפֿנשטילשטאַנדס־טאָג. — „גיט עס מיר" — האָט מיר ראָגאָף געזאָגט. דאָס איז געווען די דערציילונג: „אין דער לעצטער שעה". איך האָב ראָגאָפֿן די דערציילונג געגעבן און ס׳איז געווען אָפּגעדרוקט אין „פֿאָרווערטס" פון 11טן נאָוועמבער, 1926.

אין דעם טאָג וועג מיין דערציילונג איז אין „פֿאָרווערטס" דערשינען, האָבן „קאַלעגן"־שרייבער, „גוטע פריינד", וועג זיי האָבן זיך דערוואוסט, אַז איך האָב די דערציילונג געגעבן ראָגאָפֿן, און זי איז געווען אָפּגעדרוקט אין „פֿאָרווערטס" אַן קאַהאַנס וויסן, מיך

אַנגעהויבן ערגערן; אַז שוין... מיין קאַריערע אין „פאַרווערטס" אַלס דערציילונגס־שרייבער, איז געענדיקט: אַז איך האָב זיך אַליין געקוילעט אָן אַ מעסער; וועג איך האָב געוואָגט געבן אַ דערציילונג ראָגאָפן, ניט קאַהאַנען, וועט שוין קאַהאַן מער ניט דרוקן מיינע דערציילונגען אין „פאַרווערטס". אַזוי האָבן זיי מיך אָנגעשראָקן. און איך, אין מיין נאַיוויטעט, האָב זיך פון דעם זייער גענומען צום הארצן. כ׳האָב זיך אויפגעגעסן אַ לעבעדיקער פאַר וואָס איך האָב עס געטאָן.

אין „פאַרווערטס" האָט דאַן געארבעט אַלס זעצער, דער באַקאַנטער דערציילונגס־שרייבער ז. לעווין, וועלכער איז געווען קאַהאַנס אַ ליבלינג און פון וועמענס בעלעטריסטישן טאַלאַנט קאַהאַן שטאַרק געהאַלטן. האָט לעווין, דעם זעלבן טאָג, בייטאָג, זיך אָפגערופן צו קאַהאַנען: — „גענאַסע קאַהאַן, האָט איר געלייענט אין היינטיקן „פאַרווערטס די מלחמה־דערציילונג: „אין דער לעצטער שעה", פון ז. שער? ס׳איז זייער אַ גוטע דערציילונג. (אָט אַ די ווערטער האָט לעווין געזאָגט צו קאַהאַנען. לעווין אַליין האָט עס מיר געזאָגט.) און קאַהאַן האָט זיך צום אים אָפגערופן: — „שנייַדט די דערציילונג אויס, און לאָזט עס איבער אויף מיין שרייב־טיש".

אויף מאָרגן, וועג קאַהאַן איז געקומען אין רעדאַקציע, (איך בין דאַן אין רעדאַקציע ניט געווען און קאַלעגן שרייבער, מיינע אמתע פרייַנד, האָבן עס מיר דערציילט), האָט ער אַ באַגייסטערטער, און זיינע הענט אַריינגעטאָן אין זיין וויסער טשופרינע האָר, ווי עס איז געווען זיין טבע, וועג ער איז געווען באַגייסטערט, אַדער צעטראָגן, געפרעגט יעדן שרייבער אין רעדאַקציע, צי זיי האָבן געלייענט שערס דערציילונג אין נעכטיקן „פאַרווערטס", „דאָס איז אַ דערציילונג, — האָט קאַהאַן הויך, אויפן קול געזאָגט, — מיט וועלכער אַ שרייבער קען זיין שטאָלץ, און וועלן באַרימט אין יעדער ליטעראַטור". און וועג איך בין געקומען אין רעדאַקציע, האָט ער מיך אַריינגערופן צו זיך אין זיין צימער, האָט מיך זייער געלויבט פאַר דער דערציילונג, און האָט מיך געבעטן צו געבן נאָך דערציילונגען, וואָס איך האָב עס גערן געטאָן. און אין אַ פאָר וואָכן אַרום, דעם 2טן דעצ. 1926, איז אין „פאַרווערטס" דערשינען דער פאָלגנדיקער אַרטיקל, פון קאַהאַנען, אין זיינע רעדאַקציאָנעלע נאָטיצן:

— „פון די שרייבער, האָט קאַהאַן געשריבן, וועלכע זיינען וויי־ניקער באַקאַנט, האָט מיט אַ קורצער צייט צוריק געהאַט אַ דערציילונג אונדזער מיטאַרבעטער, ז. שער. דאָס איז געווען אַן ערציילונג פון דעם לעבן אויף די שלאַכט־פעלדער אויף דער לעצטער מלחמה. אויך אַן ערציילונג מיט וועלכע אַ שרייבער קאָן זיין שטאָלץ, און קאָן זיך שאַפן אַ נאָמען אין יעדע ליטעראַטור. מיר האָבן אים געבעטן שרייבן נאָך ערציילונגען, און ביי אונדז ליגן שוין, צוויי אַזעלכע, — אַ קורצע ערציילונג מיט נאָמען, „נאָכן קאַנצערט", און אַ לענגערע, (וועלכע וועט גיין אין איינעם פון די נאָענטסטע זונטיק־נומערן) מיטן נאָמען: „צווישן צוויי פייערן". שער שרייבט אויך ניט סתם מעשיות, נאָר אַזעלכע שילדערונגען און דערציילונגען פון דעם לעבן, וועלכע רעפּרעזענטירן מיט זיך דעם עיקר פון דעם לעבן. ביידע דיזע דערציילונגען זיינען אויסגעצייכנט. מיר האָבן די מאַנוסקריפּטן געלעזן מיטן טיפּסטן אינטערעס און האָבן זיך ניט געקענט אָפּרייסן. ווארים דאָס זיינען דערציילונגען פון יענעם סאָרט וואו איר פילט זיך עפּעס אַזוי ווי איר וואָלט אַריין־געטראָטן אין דער ווירקלעכקייט גופא, אין דעם אַלטעגלעכן, טיף־אמתדיקן לעבן. אין גאַנץ געווינלעכע און דעריבער טאַקע אַזוי טיף אינטערעסאַנטע פּאַסירונגען פון אונדזערע יידישע קוואַרטאַלן אין אַמעריקע".

דאָס האָט קאַהאַן געשריבן נאָכדעם ווי קאָלעגן, „גוטע פרייַנט", האָבן מיך אָנגעסטראָשעט, אַז ווי באַלד כ'האָב געוואָגט צו גיין איבער קאַהאַנס קאָפּ, און געבן אַ דערציילונגען צו ראָגאָפּן, און ניט צו אים ווייל דערציילונגען, די שיינע ליטעראַטור, איז אין „פּאָרווערטס" געווען אויסשליסלעך אין קאַהאַנס קעניגרייך, האָב איך מיך גע־קוילעט אַן אַ מעסער, און מיין ליטעראַרישע קאַריערע אין „פּאָר־ווערטס", איז שוין געענדיקט.

קאַהאַן האָט נאָכדעם געדרוקט אין „פּאָרווערטס" אַלע דער־ציילונגען וואָס איך האָב אים געגעבן און ער האָט נאָך אייניקע מאָל אין זיינע נאָטיצן געשריבן וועגן מיר מיט לויב.

דאָס ווייזט, אַז ביי קאַהאַנען איז גוטע ליטעראַטור געשטאַנען זייער הויך. ווי באַלד ער האָט אין מיין דערציילונג, „אין דער לעצטער שעה" און אין אַנדערע דערציילונגען מיינע דערזען גוטע

ליטעראַטור, טאַלאַנט, האָט ער פֿאַרבויגן זיין כבוד און וועגן מיר גע־
שריבן מיט לויב.

אינטערעסאַנט איז, אַז די קאָלעגן שרייבער, די „גוטע פרייַנד"
מיינע, וועלכע האָבן געפונען פֿאַר נויטיק מיך שוועך צו מאַכן דאָס
האַרץ, וועג די דערציילונג „אין דער לעצטער שעה", איז געדרוקט
געוואָרן, האָבן נאָכדעם, וועג קאַהאַן האָט וועגן דער דערציילונג
און מיין ליטעראַרישן טאַלאַנט געשריבן מיט לויב, שוין ניט גע־
פונען פֿאַר נייטיק מיך צו באַגריסן פֿאַר קאַהאַנס לויבן מיך. אַדרבא,
אייגער פון זיי האָט געזאָגט: — „מאָלע וואָס קאַהאַן צעיאַכמערט
זיך, דאָס האָט שוין ניט אייגמאָל אַווי געטראָפן און נאָכדעם האָט
ער חרטה געהאַט".

אין שייכות מיט דעם, אַז קאַהאַן האָט צוליב גוטע ליטעראַטור,
טאַלאַנט, געקאָנט פֿאַרבייגן זיין כבוד, געדענקט זיך מיר אַזאַ פֿאַ־
סירונג.

אייגמאָל איז דער באַרימטער פֿאַרשטאָרבענער דיכטער, מאַני
לייב, געקומען אין רעדאַקציע און געבראַכט קאַהאַנען זיין וועכנט־
לעכע ליד וואָס פלעגט זיך דרוקן יעדן זונטיק אין דער ליטעראַטור־
זייט פון „פֿאָרווערטס". קאַהאַן האָט געוואַלדיק געהאַלטן פון מאַני
לייבס דיכטערישן טאַלאַנט. ער האָט אים געהאַלטן פֿאַר דעם גרעסטן
יידישן דיכטער. מאַני לייב איז מיט זיינס אַ ליד אַריין צו קאַהאַנען
אין צימער. איך ווייס ניט וואָס אין קאַהאַנס צימער איז פֿאַרגעקומען
צווישן זיי בידן. וואַרשיינלעך, האָט קאַהאַן זיך צערעדט וועגן עפּעס
אַ פּאָליטישע פראַגע און ער האָט ניט געגליכן וואָס מאַני לייב האָט
אים געזאָגט וועגן דעם. נאָר אין אייניקע מינוטן שפּעטער האָט די
טיר פון קאַהאַנס צימער זיך אַסטיק צעפֿראַלט און ביידע זיינען
אַרויסגעלאָפן פון צימער אַנגעצונדענע. קאַהאַן האָט געברענט פון
כעס און געזידלט מאַני לייבן. מאַני לייבס, אַווי צו זאָגן, אַכסניה אין
„פֿאָרווערטס"־רעדאַקציע, איז געווען בייַ מיין שרייבטיש. דאָס איז
געווען צוליב דעם וואָס מאַני לייב איז, כדי צו האָבן פרנסה, געווען
אַ פובליסיטי שרייבער פֿאַר אַ יוניאָן — די יידישע בעקערס יוניאָן,
און ער פלעגט די נייעס פון דער דאָזיקער יוניאָן שרייבן בייַ מיין
שרייבטיש.

מאַני לייב זיך אַוועקגעזעצט בייַ מיין שרייבטיש, זייַנע
ליפּן זיינען געווען ווייס ווי קרייד און ער האָט געציטערט מיט אַלע

גלידער. קאָהאַן איז אַריין צו זיך אין צימער. אין אייניקע מינוטן אַרום, ווען ער האָט דורך דער צייט מסתמא איבערגעלייענט מאַני לייבס לידּ, האָט זיך ווידער די טיר פון זיין צימער געגעבן האַסטיק אַ פּראַל אויף און קאָהאַן איז כמעט ווי אַרויסגעלאָפן פון זיין צימער, איז צוגעלאָפן צו מאַני לייבן, אים אָנגענומען פאַר ביידע הענט און אַ באַגייסטערטער אויסגעשריען: „אייער לידּ, איז אַ פּערל, אָנגעגאָסן מיט שטאַרקן וויין. איך באַגריס אייךּ, מאַני לייב!" און ער האָט שטאַרק געדריקט זיינע הענט. וואו כעס? וועג קריג? ווי באַלד ער האָט דערשפּירט עכטן ליטעראַרישן טאַלאַנט אין מאַני לייבס לידּ, איז ביי אים דער כעס צערונען געוואָרן ווי אַ רויך.

אויך הלל ראָגאָף, דער פאַרוואַלטונגס־רעדאַקטאָר פון „פאָר־ווערטס", האָט זייער פיל געהאַלטן פון מיין ליטעראַרישן טאַלאַנט און האָט מיך שטאַרק געלויבט. אָט וואָס ער האָט געשריבן אין זיין איבערזיכט איבער מיין ערשטן בוך דערציילונגען: „אויף אַלטער און נייער ערד" אין „פאָרווערטס", זונטיק, דעם 16טן מאַרטש, 1941:

— „ז. שער, שרייבט ניט מעשיות גלאַט אַזוי צו אַמוזירן דעם לעזער. ער האָט אַ טיפּע מאַראַלע באַציאונג צו די טיפּן וואָס ער מאָלט און צו די טעמעס וואָס ער באַהאַנדלט. די מענטשן אינטערע־סירן אים. ער האָט צו זיי טיפן מיטגעפיל. ער שרייבט וועגן זיי און זייערע פּראָבלעמען, צו געבן אויסדרוק צו די געפילן וועלכע זיי רופן אין אים אַרויס".

און ווייטער:

„די זעקס דערציילונגען אין דער אָפּטיילונג: „אַרעמע קינדער", שילדערן רירנדע מאָמענטן אין דעם לעבן פון אַרעמע קינדער אין דער אַלטער און נייער וועלט. די דערציילונג „אין אַ שוי פענצטער", איז איינע פון די שענסטע זאַכן וואָס איך האָב ווען געלייענט.

און ווייטער:

„אַ גאַנץ באַזונדער אָרט פאַרנעמט די אָפּטיילונג: „מלחמה". די דערציילונגען פון דער אָפּטיילונג געהערן צו אַן אַנדער וועלט. דאָ האָבן מיר דראַמען פון שטאַרקסטן סאָרט. דאָ האָבן מיר טראַגעדיע וואָס טרייסלט אייך אויף, און פאַרגליווערט אייך. דאָ האָבן מיר טיפע פסיכאָלאָגיע פון מענטשן אין אומנאַרמאַלע, האַלב־פאַרריקטע אום־שטענדן. — יעדע פון די אַכט דערציילונגען אין דער אָפּטיילונג, איז אַ מיסטעראַפּטע שאָפונג וואָס דערמאָנט אייך די מלחמה־

שילדערונגען פון די גרויסע טאַלאַנטן פון דער מלחמה־ליטעראַטור, ווי באַרביס, און רעמאַרק".

די ציטאַטן מיט לויב איבער מיינע דערציילונגען. וואָס איך האָב געבראַכט פון אַב. קאַהאַן, און הלל ראָגאָף, צו יענער צייט רעדאַקטאָר, און פאַרוואַלטונגס־רעדאַקטאָר פון „פאָרווערטס", ווייזן, אַז אויפן ליטעראַרישן געביט, אַלס שרייבער פון דערציילונגען איז מיין דערפאָלג אין „פאָרווערטס", געווען אַ גאַנץ גוטער.

קאַפּיטל 28

מיין ליטעראַרישער דערפאָלג אין אַלגעמיין; קריטיקער לויבן מיינע דערציילונגען

מיין ליטעראַרישער דערפאָלג אַלס דערציילער אין אַלגעמיין איז אויך אַ גאַנץ נישקשהדיקער, מיט וואָס איך האָב אַלע אורזאַכן צו זיין צופרידן, און איבער דעם אָפּרוף פון די קריטיקער איבער מיינע צוויי ביכער דערציילונגען, — וואָס דאָס איז דאָך אייגנטלעך דאָס סאַמע וויכטיקסטע פאַר אַ שרייבער, — האָב איך אויך אַלע אורזאַכן צו זיין שטאָלץ און צופרידן.

ס׳האָבן וועגן מיינע צוויי ביכער דערציילונגען: „אויף אַלטער און נייער ערד" און „אַזוי איז באַשערט", געשריבן אָפּהאַנדלונגען די וויכטיקסטע יידישע שרייבער און קריטיקער, ווי: אַב. קאַהאַן, הלל ראָגאָף, ש. ניגער, ד״ר א. מוקדוני, ש. יאַנאָווסקי, יעקב באַטאַשאַנסקי (פון אַרגענטינע), י. באַשעוויס, יעקב גלאַטשטיין, נ. ב. מינקאָוו, י. האָרן (פון אַרגענטינע), אַברהם שולמאַן, ב. י. ביאַלאָסטאָצקי, דוד אייזנהאָרן, מרדכי דאַנציס, דוד ני׳מאַרק, מ. שטאַרקמאַן, י. קיסין, ב. צ. גאָלדבערג, ש. ד. זינגער, אַברהם לעוו, ברוך טשוביגנסקי, י. שמן, י. נ. גאָטליב, י. קענער, א. וואָלף־יאַסני און אַנדערע. אַלע האָבן איבער מיינע דערציילונגען געגעבן גוטע אָפּשאַצונגען און געלויבט מיין טאַלאַנט ווי אַ דערציילונגס־שרייבער.

איך וועל אויף טשיקאַווע אַלס ביישפיל ברענגען אייניקע אָפּרופן פון באַרימטע יידישע קריטיקער אויף אייניקע פון מיינע דערציילונגען.

די אָפּרופן מיט לויב וועגן מיינע דערציילונגען פון „פאַרווערטס"־רעדאַקטאָר אַב קאַהאַן און הלל ראָגאָף האָב איך שוין פריער ציטירט.

דער פיינער דיכטער און קריטיקער י. קיסין האָט וועגן מיין דערציילונג „צווויי מענטשלעך אויפן שלאַכטפעלד אַ פאַרוואונדעטער" געשריבן: „ז. שער איז אַ פיינער דערציילער־רעאַליסט. זיין דערציילונג ‚צווויי מענטשלעך אַ פאַרוואונדעטער אויפן שלאַכטפעלד' דער־מאָנט אָן ענלעכע פיינע באַשרייבונגען פון איבערלעבונגען אין מלחמה, וואָס מיר האָבן אין דער וועלט־ליטעראַטור, ווי צום ביישפיל די באַרימטע דערציילונג: „טשעטירי דניאָ" (פיר טעג) פון דעם רוסישן שריפטשטעלער ווסעוואָלאָד גאַרשין.

דער באַוואוסטער יידישער טעאַטער־ און ליטעראַטור־קריטיקער, ד"ר א. מוקדוני, האָט וועגן מיין דערציילונג „דער זיגער" געשריבן: „דאָס איז אַ דערציילונג, וואָס האָט אין זיך אַלץ וואָס אַ קינסטלעריש ווערק דאַרף און מוז אין זיך האָבן".

דער דיען פון דער יידישער ליטעראַטור־קריטיק, ש. ניגער, האָט וועגן מיין ערשטן בוך דערציילונגען געשריבן (וועגן מיין צווייטן בוך האָט ער שוין ניט באַווייזן צו שרייבן, דער טויט האָט אים פאַרכאַפּט): „ז. שער קאָן האַלטן אַ פּען אין האַנט. ער קאָן איבער־געבן אָן עפּיזאָד אַזוי אַז ס'זאָל זיין קלאָר און לעבעדיק. איינפאַך־קייט און לעבעדיקייט ווי אין דעם אינהאַלט, אַזוי אין דער שפּראַך".

דער שאַרפער קריטיקער־מאָנער, יצחק וואַרשאַווסקי (י. באַ־שעוויס), שרייבט וועגן מיינע דערציילונגען: „מער פון אַלץ האָט ער אַ חוש פאַר דעם אמת. ז. שער טראַכט ניט צו, ער קוקט די ביטערע לאָגע גלייך אין פּנים, דערצו קאָן ער שילדערן און באַזיצט די שפּראַך. ז. שער איז אייגער פון די ערלעכסטע רעאַליסטן. איך האָב ניט געפונען אין גאַנצן בוך קיין אין פאַלשן טאָן".

אַ צווייטער שטרענגער קריטיקער, אַברהם שולמאָן, שרייבט וועגן מיין בוך דערציילונגען „אַזוי איז באַשערט": „ז. שער איז אייגער פון די אָביעקטיוווסטע שילדערער, וואָס זיינען פאַראַן אין אונדזער ליטעראַטור. ז. שער האָט אָן אויסגעשאַרפט אויג. זיין געהער איז אַ דינער און אָן אָנגעשטרענגטער אויפּצוכאַפּן דעם מינדסטן געשאַרך פונם לעבן פון קליינעם מענטש. זיין שרייבערישער געמיט

איז ווי אַ פילבאַרער מוזיק־אינסטרומענט, אַנגעשטעלט אויפצונעמען שטילע און קוים דערהערבאַרע וויבראַציעס".

דער דיכטער און עסייאיסט ב. י. ביאַלאָסטאָצקי האָט געשריבן: „ז. שער האָט אַן אויג פאַרן אַרומיקן לעבן און ער פילט דעם ווייטאָג פון דעם איבעריקן מענטשן".

דער באַוואוסטער יידישער ליטעראַטור־קריטיקער פון אַרגענטינע, יעקב באַטאַשאַנסקי, האָט וועגן מיינע צווויי ביכער דערציילונגען אָפגעדרוקט אין דער בוענאָס־אייערעסער צייטונג „די פרעסע" דריי גרויסע אַרטיקלען מיט לויב, און ער שרייבט: „זיינע דערציילונגען פאַרמאָגן פשטות, באַרירן די סאַמע מענטשלעכע טעמעס און זיי לייענען זיך מיט פאַרכאַפטן אָטעם. זיינע שילדערונגען זיינען אָרנטלעכע דורך און דורך. עס זיינען דערציילונגען אין דער טראַדיציע פון דער גוטער יידישער ליטעראַטור, וואָס דערמאָנען אָן אַברהם רייזען, י. מ. וויסענבערג און אַמאָל אויך יונה ראָזענפעלד".

דער דיכטער און פאָרשער פון דער יידישער ליטעראַטור, נ. ב. מינקאָוו, שרייבט: „ז. שערס פאַרשוינען זיינען פשוטע, שטילע מענטשן, באַלידיקטע פון לעבן. מיט דעם דאָזיקן פשוטן, שטילן רעאַליזם וועגן באַלידיקטע און אונטערדריקטע זעצט ז. שער פאָר די טראַדיציע פון אונדזערע סאָציאַלע דערציילער".

דער שרייבער א. וואָלף־יאַסני שרייבט וועגן מיין דערציילונג „ביטערער גורל", אין וועלכער איך שילדער אַ ליבע צווישן צוויי קריפּלס: „דעם טראַגיזם פון דער דאָזיקער ליבע דערפירט דער מחבר צו אַ דאָסטאָיעווסקישער הויך".

איך האָב געקאָנט ברענגען נאָך און נאָך ענלעכע אָפשאַצונגען פון נאָך קריטיקער איבער מיינע דערציילונגען.

איך האָב גערדרוקט דערציילונגען אין די מערסטע וויכטיקע צייטונגען און זשורנאַלן, ווי: אין „פאָרווערטס", „טאָג", „פרייע אַרבעטער שטימע", „צוקונפט", אין די יום־טוב זאַמלביכער פון „אידישן קעמפער", אין דער וואַרשעווער „פאָלקסצייטונג", פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה; אין „גערעכטיקייט", אין „אונדזער וועג", אין „אונדזער צייט", אין „פראָלעטאַרישן געדאַנק", אין „קינדער זשורנאַל" און אין אַנדערע צייטונגען און זשורנאַלן.

אַ סך פון מיינע דערציילונגען, מערסטנס די מלחמה־דערציי־

לונגען, זיינען איבערגעזעצט געווארן אין ענגליש און זיך געדרוקט אין ענגליש־יידישע צייטשריפטן אין אַמעריקע און אין אַנדערע לענדער. א פאַר דערציילונגען מיינע זיינען אויך איבערגעזעצט געווארן אין העברעאיש און זיך געדרוקט אין ליטעראַרישע העברעאישע זשורנאַלן אין ישראל.

פון דעם אַלעם איז צו זען, אַז מיט מיין ליטעראַרישן דערפאָלג אַלס דערציילער מעג איך זיין שטאַרק צופריידן.

**
*

א גאָר וויכטיקע געשעעניש אין מיין לעבן איז געווען דאָס קריגן פון דער אַמעריקאַנער רעגירונג דעם צווייטן העכסטן אַרמיי־מעדאַל, דעם „פוירפל האַרט"־מעדאַל.

דער „פוירפל האַרט"מעדאַל, וואָס איז נאָך איינגעשטעלט געווארן פון פרעזידענט וואַשינגטאָן, רעכנט זיך פאַרן צווייטן העכסטן מעדאַל וואָס די אַמעריקאַנער רעגירונג גיט פאַר אויסגעצייכנטער דינסט און העלדישקייט אויפן שלאַכט־פעלד אין מלחמה־צייט.

אין דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט דער קאָנגרעס באַשלאָסן צו געבן דעם „פוירפל האַרט"־מעדאַל יעדן איינעם אין דער אַרמיי אַדער נייווי, וואָס איז פאַרוואונדעט געווארן אין מלחמה־צייט. אָבער אין דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט מען דעם דאָזיקן מעדאַל זעלטן ווען איינעם געגעבן. ערשטן אין 1932 האָט דער קאָנגרעס באַשלאָסן: „צו געבן דעם 'פוירפל האַרט'־מעדאַל אַלס אויסצייכענונג פאַר וואונדן, וואָס מען האָט געקראָגן אויפן שלאַכט־פעלד, געפאַרט מיט העלדישקייט אין דער מלחמה".

דער מעדאַל איז זייער א שיינער. ער איז אין דער פאַרמע פון א האַרץ אויף באַגילדעטן בראָנז, אינגעפאַסט אין פרעזידענט וואַשינגטאָנס בילד און האָט דעם אויפשריפט אין ענגליש: „צו זעליג שערעשעווסקי — פאַר מיליטעריישער אויסצייכענונג".

איך האָב דעם מעדאַל באַקומען סוף 1942, דאָס הייסט, 24 יאָר נאָך דער מלחמה, און דאָס קריגן דעם מעדאַל קאָן איך, אָן באַרימע־ריי, זאָגן האָט געמאַכט א רושם אויף דער יידישער גאַס אין ניו־יאָרק, פון „פאַרווערטס", וואו איך בין געווען א מיטאַרבעטער, איז אָפּגערעדט. דאָרט האָט מען אויף מאָרגן אָפּגעדרוקט א גרויסן נייס־באַריכט און מיט א פאָר טעג שפּעטער איז דאָרט געווען געדרוקט

אַ גרויסער אַרטיקל וועגן מיר און מיין באַקומען דעם „פּוירפּל האַרט"־מעדאַל, געשריבן פון פיינעם דיכטער, עסייאיסט און קריטיקער, י. קיסין, אין וועלכן ער האָט ניט נאָר געשריבן וועגן באַקומען דעם מעדאַל, נייערט אויך אַ זייער פיינע קריטיק איבער מיין ליטעראַרישן טאַלאַנט ווי אַ דערציילער. אָבער אויך די „נעשאַנעל דזשוּאיש מאַנטלי", דער אַרגאַן פון בני־ברית, האָט אין איר נומער פון דעצעמבער, 1942, געהאַט אַ זייער וואַרעמע און זאַכלעכע באַשרייבונג פון מיין קריגן דעם מעדאַל און אויך געדרוקט מיין בילד.

וואָס איז שייך מיין פאַמיליע — מיין ווייב און מיינע קינדער, וועלכע זיינען שוין דאָן, אין 1942, געווען אונטערגעוואָקסענע; מיינע ברידער און אַנדערע פון מיין משפּחה, איז זייער שמחה, גליק און שטאַלץ מיט מיר געווען גאָר ניט צו באַשרייבן.

קאַפּיטל 29

מיין טעטיקייט אין דער יידישער קולטור־באַוועגונג: די „פריילאַנד־ליגע"

דורך די דריי און דרייסיק יאָר, וואָס איך האָב געאַרבעט אין „פאָרווערטס", בין איך זייער וויניק געווען פאָליטיש טעטיק אין דער אַרבעטער־באַוועגונג. איך בין אָבער געווען טעטיק אין דער קולטור־באַוועגונג. איך בין געווען טעטיק אין „ציקאָ"; איך בין געווען איינער פון דעם איניציאַטיוו־קאָמיטעט, וואָס האָט צוזאַמענגערופן דעם ערשטן קולטור־קאָנגרעס. איך האָב געהאַט אַ גרויסן חלק אין ראַטעווען דעם עלטסטן יידישן ליטעראַרישן זשורנאַל „די צוקונפט". בעת דעם זשורנאַל האָט געדראָט די געפאָר אונטערצוגיין, ווען דער „פאָרווערטס", וואָס האָט פאַר אַ ריי יאָרן אַרויסגעגעבן די „צוקונפט", האָט זיך אָפּגעזאָגט אים וויייטער אַרויסצוגעבן. איך בין אויך געווען טעטיק אין דער „פריילאַנד־ליגע".

ווי אַזוי איז עס געשען וואָס איך האָב געהאַט אַ חלק אין ראַטעווען „די צוקונפט"?

איז די מעשה אַזאַ:

וואוינענדיק אין די אַמאַלגאַמייטעד קאָאָפעראַטיווע הייזער אין די בראָנקס, בין איך געווען טעטיק אין דער אַרבעטער רינג קינדער שול 3 אין די אַמאַלגאַמייטעד הייזער. דער לערער אין דער שול איז פאַר אַ צאָל יאָרן געווען דער פאַרשטאַרבענער באַקאַנטער קולטור־טוער ה. נאָוואַק, וועלכער איז שפּעטער געווארן דער געשעפטס־פאַרוואַלטער פון דער „צוקונפט".

די אַ. ר. שול 3 פלעגט אַרויסגעבן יערלעך אַ שול־אַלמאַנאַך. פלעג איך פאַר דעם אַלמאַנאַך קריגן באַגריסונגען פון יוניאָנס פאַר אַרום 600 דאָלער.

ווען נאָוואַק איז געווארן דער פאַרוואַלטער פון דער „צוקונפט" און די לאָגע איז געווארן זייער שלעכט, איז ער צו מיר געקומען און געזאָגט:

— פריינט שער, די „צוקונפט" האַלט ביים אונטערגיין, איר קאָנט די „צוקונפט" ראַטעווען.

— ווי אַזוי קאָן איך דאָס טאָן? — האָב איך אים געפרעגט.

— איך האָב אַ פּלאַן — האָט מיר נאָוואַק געענטפערט — און דער פּלאַן איז דער: איר מיט אייער אינפלוס אין די יוניאָנס און אייער קאָנטשאַפט מיט די יוניאָן־פירער, זאָלט צוזאַמענשטעלן אַן אַרבעטער־קאָמיטעט פון יוניאָן־פירער, וועלכער זאָל שאַפן די נייטיקע פינאַנציעלע מיטלען אויף אַרויסצוגעבן די „צוקונפט".

איך האָב עס אים צוגעזאָגט און איך האָב זיך גלייך געגומען דורכפירן דעם פּלאַן. איך האָב זיך דורכגערעדט מיט אַ צאָל יידישע יוניאָן־פירער און האָב צוזאַמענגעשטעלט דעם קאָמיטעט אויף צו העלפן אַרויסגעבן די „צוקונפט". אין קאָמיטעט זיינען אַריין: ישראל פיינבערג, דער דזשענעראַל מענעדזשער פון דער ניו־יאָרקער קלאָוק־מאַכער יוניאָן; מ. אַשביז, דער סעקרעטאַר־טרעזשורער פון דער קלאָוק־מאַכער יוניאָן; אַברהם מילער, סעקרעטאַר־טרעזשורער פון דער ניו־יאָרק אַמאַלגאַמייטעד דזשאָינט באָארד; אָסיפ וואַלינסקי, פירער פון דער פאַקעטבוק אַרבעטער יוניאָן; נ. כאַנין, גענעראַל־סעקרעטאַר פון אַרבעטער רינג; ל. סיגאַל, גענעראַל סעקרעטאַר פון נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד, און מיין ווייניקייט.

דער טרעיד־יוניאָן קאָמיטעט האָט צוזאַמענגערופן אַ קאָנפערענץ פון יוניאָן־פאַרטרעטער, ביי וועלכער ס'איז באַשלאָסן געווארן צו שאַפן גלייך 5,000 דאָלער און אויך, אַז יעדער יוניאָן זאָל זיך פאַר־

פליכטן צו נעמען אַ געוויסע צאָל אַבאָנימענטן פאַר „די צוקונפט".

„די צוקונפט" האָט דאָן אַרויסגעגעבן אַ 50־יאָריקן יובילייּ־נומער, האָט די קאָנפערענץ באָשלאָסן, אַז יעדע יידישע יוניאָן זאָל אַריינגעבן אין יובילייּ־נומער אַ באַצאָלטע באַגריסונג. אַ פולע זייט באַגריסונג זאָל קאָסטן 200 דאָלער, אַ האַלבע זייט — 100 דאָלער אאַז״ו. מען האָט איינגעטיילט וועלכע יוניאָן דאַרף אַריינגעבן אַ גאַנצע זייט באַגריסונג פאַר 200 דאָלער, וועלכע אַ האַלבע זייט אאַז״ו, און איך מיט כאַנינען האָבן זיך אונטערגענומען צו גיין אין די יוניאָנס און נעמען די באַגריסונגען מיט די טשעקס.

איך ווייל דאָ, אַגב, פאַרצייכענען, אַז די פאַרהעלטניסמעסיק ניט גרויסע יוניאָן, די יידישע בוטשער־אַרבעטער יוניאָן, לאָקאַל 234, האָט דורך דער איניציאַטיוו פון איר פירער, דזשאָזעף בעלסקי, געגעבן אַ פולע זייט באַגריסונג פאַר 200 דאָלער און האָט אויך ענומען 75 אַבאָנימענטן פאַר דער „צוקונפט".

אין פאַרבינדונג מיט מיין זאַמלען אין די יוניאָנס די באַגריסונגען און די טשעקס פאַר דעָר „צוקונפט", ווייל איך דאָ איבערגעבן אַן אינטערעסאַנטן, הגם אַביסל קאָמישן עפּיזאָד:

איך בין געקומען אין אַ געוויסער יוניאָן (צוליב אַ פאַרשטענדלעכער סיבה ווייל איך דאָ ניט אָנגעבן דעם נאָמען פון דער יוניאָן) צו נעמען די באַגריסונג פאַר דעם יובילייּ־נומער „די צוקונפט" און דעם טשעק. פאַר דער דאָזיקער יוניאָן האָט דער טרעיד־יוניאָן קאָמיטעט באַשטימט אַ גאַנצע זייט באַגריסונג פאַר 200 דאָלער. וועָן איך בין אַריין אין אָפּיס פון דער יוניאָן, איז דער פאַרוואַלטער פון דער יוניאָן געזעסן בייּ זייּן טיש. לעבן אים איז געשטאַנען דער פּרעזידענט פון דער יוניאָן און אויפן טיש איז געשטאַנען אַ פלאַש בראָנפן.

— וועל, ברודער שער, — האָט זיך דער פאַרוואַלטער אָפּגערופן צו מיר — וואָס וועט איר זאָגן עפּעס גוטס?

איך האָב אים געזאָגט נאָך וואָס איך בין געקומען — צו קריגן אַ פולע זייט באַגריסונג פאַר 200 דאָלער פון דער יוניאָן פאַר דעם יובילייּ־נומער „צוקונפט".

רופט זיך אָפּ דער פאַרוואַלטער צום פּרעזידענט פון דער יוניאָן:

— פאַר וויפיל האָבן מיר באַשלאָסן צו געבן אַ באַגריסונג אין דער „צוקונפט"?

— פֿאַר פּינף און צוואַנציק דאָלער — האָט דער פּרעזידענט אַרויסגעבורטשעט.

— וואָס ? — האָב איך, דאָס דערהערנדיק, אויסגעשריען — אַזאָ יוניאָן ווי אייערע וועט אַריינגעבן בלויז פֿאַר פּינף און צוואַנציק דאָלער אַ באַגריסונג אין דעם פּופּציק־יאָריקן יובילייי־נומער פון דער „צוקונפֿט" ?... וואָס ? איר מיינט עס ערנסט, אָדער איר שפּאַסט ? דער טרעיד־יוניאָן קאָמיטעט האָט באַשלאָסן, אַז אייער יוניאָן זאָל געבן אַ באַגריסונג פון ניט ווייניקער ווי אַ גאַנצע זייט, פֿאַר צוויי הונדערט דאָלער.

נעמט דער פֿאַרוואַלטער און גיסט אָן אַ גלעזל בראָנפֿן און רופֿט זיך צו מיר אָפּ :

— נו, ברודער שער, טרינקט אויס אַ גלעזל בראָנפֿן און ס׳איז ניט אַבי בראָנפֿן, ס׳איז טייערער קאָניאַק, וועט זיין פֿאַר „די צוקונפֿט" נאָך אַ פּינף און צוואַנציק דאָלער.

איך האָב אויסגעטרונקען דאָס גלעזל בראָנפֿן און זיך ווייטער געדונגען. איך האָב ניט אָפּגעלאָזן פון די 200 דאָלער.

— נו, — האָט דער פֿאַרוואַלטער אָנגעגאָסן נאָך אַ גלעזל בראָנפֿן און זיך צו מיר אָפּגערופֿן : — טרינקט אויס נאָך אַ גלעזל בראָנפֿן וועט זיין נאָך פּינף און צוואַנציק דאָלער.

בקיצור, כדי צו קריגן די 200 דאָלער פון דער יוניאָן האָב איך אויסגעטרונקען אַכט גלעזלעך בראָנפֿן און אַהיים מיט דער סאָבווי האָב איך שוין דעם טאָג ניט געקענט פֿאָרן. איך האָב געמוזט נעמען אַ טעקסי, ווייל די גאַנצע וועלט האָט זיך מיט מיר געדרייט אַרויף און אַראָפּ און זיך מיר אַוועקגעשטעלט פּאָפּעראָק, מיטן קאָפּ אַראָפּ און מיט די פיס אַרויף.

**
*

וועג די סאָציאַליסטיש־טעריטאָריאַליסטישע אָרגאַניזאַציע איז אונטערגעגאַנגען, ווייל די מערסטע מיטגלידער, מיט ד״ר נחמן סיר־קין בראש, זיינען אַוועק צו די פּועלי־ציון, בין איך מיט זיי ניט געגאַנגען. איך בין נאָך פֿאַרבליבן אַן „עס־טי". און וועג ד״ר י. נ. שטיינבערג איז געקומען קיין אַמעריקע און האָט דאָ געגרינדעט דעם „פֿריילאַנד־ליגע" — די טעריטאָריאַליסטישע אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט פֿאַרביטן די „עס־טי", און ער איז געוואָרן דער רע־

דאַקטאָר פון „אויפן שוועל", דעם אָרגאַן פון דער „פריילאַנד־ליגע", האָב איך זיך אָנגעשלאָסן אין דער „פריילאַנד־ליגע".

צוליב דעם וואָס איך בין געווען לייבאָר־עדיטאָר פון „פאָר־ווערטס" און האָב געהאַט נאָענטע באַקאַנטשאַפט מיט יידישע יוניאָן־פירער, האָב איך שטיינבערגן שטאַרק אַרויסגעהאָלפן אין זיין אַרבעט פאַר דער „פריילאַנד־ליגע". איך האָב אים באַקאַנט מיט וויכטיקע יידישע יוניאָן־פירער, וועלכע זיינען געווען סימפאַטיש צו דער „פריילאַנד־ליגע" און דאָס האָט אים אַ סך געהאָלפן אין זיין אַרבעט. איך האָב אויך געהאַט אין „אויפן שוועל" אייניקע אַרטיקלען דערהויפט אויף טריידיוניאָן טעמעס.

דר. שטיינבערג האָט פון מיר שטאַרק געהאַלטן. ער האָט אָפּגעשאַצט מיין הילף אין זיין אַרבעט פאַר דער „פריילאַנד־ליגע" און ווען ער האָט געהאַט אַ שוווערע פּראָבלעם צו לייזן אין פאַרבינדונג מיט זיין אַרבעט, פלעגט ער זיך מיט מיר באַראַטן. ער פלעגט מיך אפילו אָפרופן אויפן טעלעפאָן ביי מיר אין הויז, און מיט מיר האָבן לאַנגע שמועסן אויפן טעלעפאָן.

ד"ר שטיינבערג איז געווען אַ זעלטן ליכטיקע פערזענלעכקייט. אַ גרויסער געלערנטער, אַ הייסער נאַציאָנאַלער יידּ, אַ פאַרברענטער חסיד פון דער יידישער שפּראַך, ליטעראַטור און קולטור. אָן אידעאַליסט פון רייגסטן זעמעל־מעל און אָן אויסגעצייכנטער רעדנער אין יידיש. זיין פּליסיקער, רייכער, קאָרעקטער יידיש ביים רעידן, האָט זיך געקאָנט פאַרגלייכן מיט דר. חיים זשיטלאָווסקיס יידיש. איך באַדאַרף דאָ ניט דערציילן, אַז ער איז געווען אַ פרומער רעליגיעזער יידּ און אַז ער איז, אַלס פירער פון די יונגע סאָציאַליסטן־רעוואָלוציאָנערן־מאַקסימאַליסטן געווען דער יוסטיץ־מיניסטער אין ערשטן לענינס קאַבינעט, גלייך ווי די באָלשעוויקעס האָבן פאַרכאַפּט די מאַכט אין רוסלאַנד. איך גלויב, אַז דאָס איז שוין גוט באַוואוסט אין דער גאַרער יידישער וועלט.

אין בין ביי אים געוואָרן אַ בן בית. (ער האָט געוואוינט, אויף סענטראַל פּאַרק וועסט) זיין הויז איז געווען אַ בית ועד לחכמים. שטיינבערג פלעגט האָבן ביי זיך אין הויז אַלע פרייטיק צונאַכטס מסיבות פון באַוואוסטע יידישע פערזענלעכקייטן, ביי וועלכע מען פלעגט ביי אַ גלעזל טיי, מיט צובייסן אַרומריידן פאַרשיידענע יידישע פּראָבלעמען — פּאָליטישע און קולטורעלע. ביי די מסיבות פלעגן זיין:

ש. ניגער, ד״ר א. מוקדוני, רפאל אַבראַמאָוויטש, יעקב פּאַט, דר. דאָוויד־אָוויטש־לייאָוויטש. ד״ר שטיינבערגס באַגאַבטע טאָכטער, אַדאַסיגעל, און אַנדערע. איך בין אויך אייניגעלאַדן געוואָרן צו די דאָזיקע מסיבות און איך האָב פון די פרייטיק צונאַכטיקע מסיבות ביי דר. שטיינבערג אין הויז געהאַט דעם גרעסטן גייסטיקן פאַרגעניגן. איך פלעג פון זיי אַרויסגיין גייסטיק דערהויבן.

איך בין אָוועק פון דער „פריילאַנד־ליגע", נאָך היטלערס אויס־ראָטונג פון זעקס מיליאָן יידן, און נאָכדעם ווי עס איז געגרינדעט געוואָרן מדינת ישראל.

איך האָב צו דר. שטיינבערגן געזאָגט אַזוי:

„די טעריטאָריאַליסטן האָבן דאָך עקזיסטירט ניט נאָר צו להכעיס די ציוניסטן און בלויז ווי קעגנער פון אַ יידיש לאַנד אין ישראל. מיר זיינען געווען טעריטאָריאַליסטן צוליב דעם, ווייל עס זיינען פריער, פאַר דער רוסישער רעוואָלוציע, און דער צווייטער וועלט־מלחמה, געווען אַרום אַכט מיליאָן יידן וועלכע האָבן געמוזט נעמען דעם וואַנדער־שטעקן אין האַנט, געמוזט עמיגרירן. און זיי האָבן זיך געוויטיקט אין אַ פלאַץ וואו צו עמיגרירן. מיר האָבן געצווייפלט, צי ישראל, אַדער ווי מען האָט עס דאָן גערופן: פאַלעסטינע, קאָן אַריינגענעמען און באַזעצן אַזאַ גרויסע צאָל יידן, ישראל איז צו קליין פאַר דעם, האָבן מיר טעריטאָריאַליסטן געטענהט, און דעריבער דאַרף מען האָבן אַ טעריטאָריע ערגעץ אַנדערש וואו. אָבער לעצטנס, האָבן היטלער און סטאַלין געלייזט די פראָבלעם. היטלער האָט פאַר־ברענט זעקס מיליאָן יידן, און סטאַלין, האָט דריי מיליאָן יידן אַריינ־געכאַפט ווי אין אַ פאַסטקע און זיי קאָנען פון דאָרט ניט אַרויסגייז. און פאַר די שארית־הפליטה, פאַר די איבערגעבליבענע פאַר מיליאָן געראַטעוועטע יידן, וואָס דאַרפן האָבן אַן אָרט וואו דעם קאָפּ אָנצו־שפּאַרן, איז ישראל גענוג גרויס און קאָן זיי אויפנעמען און באַזעצן.

— צווייטנס, — האָב איך אַרגומענטירט מיט דר. שטיינבערג, אויף צו באַזעצן אויף אַ טעריטאָריע, אויף אַ רוי, ווילד, ניט באַזעצט לאַנד, דאַרף מען האָבן מענטשן פיזישע און גייסטיק געזונטע, וועלכע זאָלן וועלן און פיזיש זיין ביכולת מיטן נאָז די ערד צו אָקערן. פריער, פאַרן דריטן חורבן, זיינען אַזוינע יידן געווען, אָבער איצט, די מערסטע יידן וועלכע דאַרפן און מוזן האָבן אַ לאַנד, אַ רואיק ווינקל, וואו דעם קאָפּ אָנצושפּאַרן, די שארית הפליטה — די גע־

ראַטעוועטע פון די קאַנצענטראַציע לאַגערן, זיינען צעבראָכענע שׂארבנס, פיזיש און גייסטיק. וועג אַזוינע מענטשן קומען אין אַ ניי לאַנד, דאַרפן זיי האָבן פרייַנד, וועלכע זאָלן זיי טרייסטן, דער־מוטיקן, און זיי אויפנעמען מיט אָפענע אָרעמס. און בלויז ישׂראל האָט עס. דעריבער האָט איצט קיין זין ניט צו זיין אַ טעריטאָריאַ־ליסט".

דר. שטיינבערג איז געבליבן זיצן נאָך מיינע רייד, אַ פאַראָ־מערטער, מיט אַן אַראָפגעלאָזטן קאָפּ און מיר גאָר ניט געענטפערט. עס האָט אויסגעזען, אַז מיינע ווערטער און אַרגומענטן, האָבן אין אים אַליין אויך אַרויסגערופן צווייפל און וואַקלענישׂ אין זיין טע־ריטאָריאַליסטישן גלויבן. איך האָב דערפילט זיין גרויסן אומעט און צער און ניט זאָגנדיק מער קיין וואָרט, בין אַיך מיט אַ צעווייטאָגט האָרץ אַוועק פון דר. שטיינבערג און מער צו דער „פריילאַנד־ליג", זיך ניט צוריקגעקערט.

און מיט דעם האָב איך אויך אויף שטענדיק איבערגעריסן מיט אַ באַוועגונג, מיט אַן אידעאַל, וועלכן איך האָב געדינט אַרום 50 יאָר, פון מיין פריסטער יוגנט, פון אָנהייב 1905, וועג איך בין געווען אַ 16 יאָריקער בחורל, ביז דעם עטלעכע און זעכציקסטן יאָר פון מיין לעבן, וועג מיין קאָפּ איז שוין געווען ווייס.

קאַפּיטל 30

געשטאַלטן פון יידישע אַרבעטער־פירערס

די געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג פון די יידישע יוניאָנס איז פול מיט שטאַרק דראַמאַטישע געשעענישן און פאַסי־רונגען. פאַר די אַכט און צוואַנציק יאָר וואָס איך האָב געשריבן וועגן די יידישע יוניאָנס, האָב איך זיך אָנגעזען און אָנגעהערט פון אַסך פאַסירונגען און געשעענישן, — געשעענישן פון ביטערן און העפטיקן קאַמף מיט אַרבעטס־געבער, און פון קאַמפן און געראַנגל אינעווייניק אין די יוניאָנס איבער פראָגן פון יוניאָן־טאַקטיק און איבער פירער־שאַפט. פון דעם וואָס ס'זיינען פאָרגעקומען אין די יוניאָנס האָב איך געוואוסט זייער אַ סך. און ניט נאָר פון די אויבנאויפיקע פאַסירונגען,

נאָר אויך פון די וואָס זיינען פאַרגעקומען בחדרי־חדרים, הינטער די קוליסן. טאַקע צוליב דעם וואָס איך בין אַליין פאַר אַ פּאָר צענדליק יאָר געווען אַ טעטיקער יוניאָן־מיטגליד און געקענט אי די גרעסערע אי די קלענערע יוניאָן־באַאַמטע און אויך די אַזוי גערופענע „רענק און פייל", די פשוטע יוניאָן מיטגלידער, האָב איך געהאַט די מעג־לעכקייט אויסצוגעפינען פון אַלץ וואָס עס טוט זיך אין די יוניאָנס. אָבער צו שרייבן וועגן דעם אַלעם איז ניט נאָר געניג אַ קאַפּיטל זכרונות, נאָר אַפילו אַ גאַנץ בוך איז ווייניק. מוז איך דאָס דעריבער אויסלאָזן.

אָבער די יידישע אַרבעטער באַוועגונג איז געבענטשט צו האָבן פירער וועלכע זיינען ניט נאָר אָנגעזעסן אין זייערע אייגענע יוניאָנס, נאָר אויך אין דער גאַנצער אַמעריקאַנער אַרבעטער באַוועגונג, ווי אויך אין דעם יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן בכלל, און טייל פון זיי האָבן געהאַט גרויס אָנגעזען אַפילו אין אַלגעמיינעם אַמעריקאַנעם פּאָליטישן לעבן און אין די אַמעריקאַנער רעגירונגס־קרייזן, אַפילו אין ווייסן־הויז.

אַזוינע יידישע אַרבעטער־פירער ווי: סידני הילמאַן, דער פאָר־שטאַרבענער פירער פון דער שנייידער יוניאָן, די „אַמאַלגעמייטעד": דוד דובינסקי, דער פרעזידענט פון דער „אינטערנעשאַנאַל": דזשייקאָב פּאָטאָווסקי, דער איצטיקער פרעזידענט פון דער „אַמאַלגעמייטעד" און אַלעקס ראָז, דער פרעזידענט פון דער „העט, קאַפּ, און מילינערי וואָרקערס יוניאָן", האָבן גשפילט און שפילן אַן אומגעהייער גרויסע ראָלע אין דער פּאָליטיק פון דער ניו יאָרקער שטאָט־רעגירונג, פון דער ניו יאָרק סטייט רעגירונג און אַפילו אין דער וואַשינגטאָנער רעגירונג. דער ניו יאָרקער מעיאָר, דער גאָווערנאָר פון ניו יאָרק סטייט און דער פרעזידענט פון לאַנד, באַראַטן זיך מיט זיי גאָר אָפט וועגן וויכטיקע פראָגן. זיי זיינען גאָר אָנגעזעענע און אָנגעלייגטע געסט אין ווייסן־הויז. סידני הילמאַן, איז, ווי עס איז געווען באַוואוסט, געווען ביים גרויסן אַמעריקאַנעם פרעזידענט, פרענקלין ד. רוזוועלט אַ שני למלך.

וועל איך דעריבער, אין מיינע זכרונות, פרובירן צו שילדערן קורצע פּען־פּאָרטרעטן פון אייניקע באַדייטנדיקע פערזאָנען, צווישן די יידישע אַרבעטער־פירער וועלכע האָבן געשפילט אַ גאָר גרויסע ראָלע אין שאַפן, פאָרמירן, און פירן די יידישע אַרבעטער באַוועגונג.

מאַקס פּיין און ב. ווײנשטיין — די וויכטיקסטע פּירער פון די יידישע געווערקשאַפטן

די צוויי פּיאָנערן פון דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג אין אַמעריקע און די צוויי אמת אָנגעזענעסטע און וויכטיקסטע פּירער פון די פּאַראַייניקטע יידישע געווערקשאַפטן זיינען געווען: מאַקס פּיין און ב. ווײנשטיין. פון זיי ביידן איז מאַקס פּיין געווען אַ שטאַרקערע און אָנגעזענערע פּערזענלעכקייט. ער איז געווען זייער אַ קלוגער מענטש, מיט אַ פּראַקטישן שכל הישר און זיינע ווערטלעך און וויצן האָבן געהאַט אַ נאָמען. זיי פלעגן גיין פון מויל צו מויל. אַ טייל פון זיי זיינען אַפילו ניט געווען אָזוינע ריינע, אָפט גאָנץ גראָבלעכע, אָבער זיי האָבן געטראָפן אין פּינטל דעם צו ווען ער האָט געציילט. ער איז אויך געווען אַ גאָנץ אינטעלעגענטער מענטש, אַ גוט באַלעזענער און אַ גוטער שרייבער. ער האָט געקאָנט האַלטן אַ פּען און האָט געהאַט אַ גאָנץ נישקשהדיקן ליטעראַרישן טאַלאַנט. זיינע אייניקע קאַפּיטלען זכרונות, וועלכע זיינען געווען געדרוקט, זיינען גוט געשריבן און האָבן געוויזן סימנים פון טאַלאַנט. ער האָט געהאַט אַן אויג און געקאָנט שילדערן. און האָט טאַקע פּאַרענדיקט זיין לעבן אַלס שרייבער. אַ פּאָר יאָר פּאַר זיין טויט איז ער אָנגעקומען אין „פּאָרווערטס" אַלס מיטאַרבעטער, וואו ער האָט געשריבן אַרטיקלען און עדיטאָריעלס. איך האָב שוין דאַן מיטגעאַרבעט אין „פּאָרווערטס" און אונדזערע שרייב־טישן זיינען געשטאַנען איינע לעבן די אַנדערע, און פון זיינע טרעפלעכע ווערטלעך און באַמערקונגען וועגן פּערזאָנען אין דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג, יידישע כלל־טוער, געוויסע „פּאָרווערטס"־שרייבער און אַפילו וועגן „אים" אַליין, דעם „פּאָר־ווערטס"־רעדאַקטאָר אַב. קאָהאַן, וועלכע ער האָט געזאָגט צו מיר שטילערהייט אויפן אויער, פלעג איך שטאַרק הנאה האָבן. פיל מאָל האָב איך זיך שטאַרק צעלאַכט, אַזוי שאַרף, טרעפלעך און אין פּינטל אַריין זיינען זיי געווען.

מאַקס פּיין איז געווען אַ קלוגער, פּראַקטישער מענטש און איז געווען אָנגעזען אויף דער יידישער גאַס. ער האָט ניט נאָר געשפּילט אַ וויכטיקע ראָלע אין דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, נאָר אין אַמעריקאַנעם יידישן לעבן בכלל. אין אונטערשייד פון ב. ווײנשטיין,

וועלכער האָט בלויז אָנטייל גענומען אין דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, אָבער גאָרנישט אין יידישן אַלגעמיינעם לעבן, איז מאָקס פֿיין געווען אַן עוסק בצרכי ציבור אין יידישן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן בכלל און ער איז אין די אַלגעמיין אַמעריקאַנער יידיש געזעל־שאַפֿטלעכע קרייזן געווען פֿאַרעכנט, אַלס דער פֿאַרשטייער, דער אַמ־באַסאַדאָר פון די יידישע אַרבעטער מיט וועמענס וואָרט מען האָט זיך דאָרט, אֲפֿילו אין די יאַהודים־קרייזן, שטאַרק גערעכנט. אַז דער „דזשאָינט", האָט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, און נאָך דער רוסישער רעוואָלוציע, נאָך דעם ווי די באָלשעוויקעס האָבן פֿאַרכאַפּט דער מאַכט, געשיקט די ערשטע דעלעגאַציע פון צוויי פֿאַרטרעטער קיין סאָוועט־רוסלאַנד, איז מאָקס פֿיין געווען איינער פון די צוויי דעלעגאַטן.

אין 1911, איז דער באָוואוסטער פּירער פון די רוסיש „עס־עס", („ציוניסטן־סאָציאַליסטן) און נאָכדעם לאַנג יאָריקער פּירער פון „אָרט" — דר. דאָוויד‌אָוויטש־לוואָוויטש, געקומען אין אַמעריקע פאַרן צוועק צו שאַפֿן אַן עמיגראַציע־באַנק אויף צו רעגולירן די יידישע עמי־גראַציע (א טעאָריע אַזאַ געווען ביי די „ס.־ס.") איך האָב דאָוויד־דאָוויטשן געהאַלפֿן אין זיין מיסיע. איך האָב אים באַקאַנט מיט מאָקס פֿיין, וועלכער איז דאַן געווען דער סעקרעטאַר פון די גע־ווערקשאַפֿטן און פֿיין איז געוואָרן איינער פון די באַגייסטערטע און ענערגישסטע טוער פאַר דאָוויד‌אָוויטשעס פּלאַן פון אַן עמיגראַציע־באַנק. אויף דער קאָנפֿערענץ וואָס איז געפֿופן געוואָרן פון יידישע אַרבעטער און געזעלשאַפֿטלעכע אָרגאַניזאַציעס פאַר דעם צוועק, האָט מאָקס פֿיין געשפּילט איינע פון די וויכטיקסטע ראָלן.

מאָקס פֿיין איז אויך געווען איינער פון די הויפּט פּירער און טוער פון „פּיפּלס־רעליף" און איז געווען איינער פון די גרינדער פון גע־ווערקשאַפֿטן קאַמפּיין צו העלפֿן דער הסתדרות. צו טאָן אָזאַ זאַך איז יענער צייט, וועז דער נאָמען הסתדרות, איז אין „פֿאָרווערטס" און אין די געזאָנשאַפֿטלעכע קרייזן, צו וועלכע פֿיין האָט געהערט און איז געווען אַ וואָרט זאָגער, געווען טריף ווי חזיר, האָט מען באַדרפט האָבן מוט און געוואָגטקייט.

**
*

וויינשטיין איז ניט געווען קיין איבערגעשפּיצטער. כמעט אַ נאַ־

איוער. ער איז אַבער געווען זייער אַן אַרענטלעכער, אַ גרויסער אי־
דעאַליסט, און איז מיט לייב און לעבן געווען איבערגעגעבן דער
יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַמעריקע, פון וועלכער ער איז גע־
וועז אַ וועטעראַן, אַ פּיאָנער, נאָך אין אָנהייב פון די 80־ער יאָרן פון
פאָריקן יאָרהונדערט.

אויף די עלטערע יאָרן איז ער אויך אָנגעשטעלט געוואָרן אַלס
שרייבער אין „פאָרווערטס", פון וועלכער ער איז געווען איינער פון די
גרינדער. אָבער, ער איז געווען אַ קנאַפּער שרייבער. זיין אַרבעט אין
„פאָרווערטס" איז געווען צו אויסבעסערן און צופערטיקן צום דרוק
די געזעלשאַפטלעכע נאָטיצן. דאָס איז נאָך אין „פאָרווערטס" ניט גע־
וען, ווי שפּעטער, אַ פולע זייט יעדע וואָך געזעלשאַפטלעכע נאָטיצן
מען פלעגט דאָס די דאָזיקע נאָטיצן, דרוקן צעווואָרפענערהייט איבער
פאַרשיידענע זייטן פון דער צייטונג און מען האָט עס ווייניגסטיינען
איבערגעגעבן ער זאָל עס אויסבעסערן. אָבער אויך דאָס איז אים
אָנגעקומען שווער. ער פלעגט מיך בעטן, איך זאָל פאַר אים אויס־
בעסערן די נאָטיצן און איך פלעג עס גערן טאָן.

ווייניגסטיין האָט אַרויסגעגעבן צוויי ביכער. — איין בוך: „פערציק
יאָר אין דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג", (זכרונות) און דאָס
צווייטע בוך „די יידישע יוניאָנס". אָבער ביידע ביכער זיינען פון
אים אַליין ניט געשריבן געוואָרן, נאָר פון אָנדערע. דער באַקאַנטער
שרייבער און „פאָרווערטס"־מיטאַרבעטער דוד שוב, וועלכע האָט
באַאַרבעט און צוגעפערטיקט צום דרוק (פשוט געראַדט, אָנגעשריבן)
ווייניגסטיינס בוך „די יידישע יוניאָנס", האָט מיר געזאָגט, אַז ווייל־
שטיין האָט אים געגעבן שלעכט אָנגעשריבענע, אַן אַ טאָלק און אַן
אַן אָרדענונג זייטלעך פאַפּיר און פון דעם האָט ער, שוב, צוזאַמענ־
געשטעלט דאָס בוך „די יידישע יוניאָנס".

דערפאַר אָבער האָט די נאַטור ווייניגסטיינען געבענטשט, מיט אַ
זעלטענעם זכרון. זיין זכרון איז געווען פענאָמענאַל. און אַ דאַנק זיין
זכרון, האָט ער איבערגעלאָזן די צוויי וויכטיקע ביכער וועגן דער
יידישער טרייד־יוניאָן און אַרבעטער־באַוועגונג אין אַמעריקע, וועלכע
זיינען אַן אוצר, אַ קוואַל פאַר אַלע פאָרשער און היסטאָריקער וועגן
דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג אין אַמעריקע מיט וועלכע זיי באַ־
נוצן זיך.

ווען ער איז אַלט געוואָרן 75 יאָר האָט ער זיך צוריקגעצויגן פון

זיין טעגלעכער באַשעפטיקונג אין „פאַרוועלטס" אויף פּענסיע. ער האָט געוואוינט אין די אַמאַלגאַמייטעד קאָאָפּעראַטיוועס הייזער אין די בראָנקס, אין דעם זעלבן הויז, וואו איך האָב געוואוינט. איך פלעג אים אָפט באַזוכן. די לעצטע פּאָר יאָר פּאַר זיין טויט, איז ער שוין געווען אין גאַנצן אַן עובר בטל. האָט ניט געוואוסט אויף וואָסער וועלט ער איז. איז די גאַנצע צייט געלעגן אין בעט, אָבער זיין זכרון איז אָפילו דאָן געווען אייזן־שטאַרק. וועט איך פלעג, ביי מיינע באַזוכן, אים פרעגן וועגן עפעס אַ פּאַסירונג, אָדער אַ פּערזאָן, אָדער אַ דאָטום אין דער יידישער טרייד־יוניאָן און סאָציאַליסטישער באַוועגונג פון די אַמאָליקע יאָרן, פלעגט זיך ביי אים עפענען אַ קוואַל פון דער־אינערונגען, וועלכע פלעגן ווי פון אָפּאַנטאַן שפּריצן, גאָרניט אָפּ־צושטעלן.

מאָרים זיגמאַן

עס איז פאַראַן אַ מאָמר: „הכל תלוי במזל אָפילו ספר תורה שבהיכל" (אַלץ איז אָפהענגיק אין מזל, אָפילו אַ ספר־תורה אין אָרון־קודש). און ביי אונדז אין שטעטל פלעגט מען זאָגן: יעדער מענטש וועלט געבוירן מיט זיין מזל. איינער וועלט געבוירן אין אַ הייבעלע (זיידן העמדל) און אַ צווייטער אין אַ ראַגאָזשע". געוויסן יוניאָן־פּרע־זידענטן אין אַמעריקע האָבן געהאָט מזל, זיינען געבוירן געוואָרן אין אַ הייבעלע. ס׳איז געקומען פרענקלין דעלאנא רוזוועלט מיט זיין „ניו־דיל" און „ען־אַר־עי", צענדליקע טויזנטער אַרבעטערס האָבן אָנגע־הויבן צו שטראָמען אין די יוניאָנס, זיי האָבן געמוזט ווערן יוניאָן־מיטגלידער (מען האָט זיי טאַקע געדופן: די „ען־אַר־עי בייביס). די יוניאָן איז געוואַקסן ווי אויף הייוון, גרויס געוואָרן, רייך געוואָרן. זיינען די פּרעזידענטן געוואָרן גרויסע און קלוגע יוניאָן־פּירערס, גאַנצע שטאַטסלייט, וועלט־פאַרזאָרגערס, גרויסע פילאַנטראָפן און מיט זייע־רע נעמען קלינגט וויים און בריים.

אָבער מאָריס זיגמאָן, איינער פון די סאָמע וויכטיקסטע פירערס פון דער קלאָוק מאַכער־יוניאָן, איינער פון די שטאַרקסטע און מו־טיקסטע קעמפערס פאַר די קליידער־אַרבעטערס קעגן דעם „שווייס־שאָפּ" און פאַר זייער באַפרייאונג פון שקלאַפערייַ און פאַר אַ בע־סער לעבן, און איז געווען אַ פּרעזידענט פון דער „אינטערנאַציאָנאַל

ליידיס גאַרמענס וואָירקערס יוניאָן", — ער איז, הפּנים, געבוירן געוואָרן אין אַ ראַגאָזשע, האָט מען אים ביים לעבן און אַפילו נאָכן טויט באַשמוצט און באַשפּיגן. מען האָט אים באַשולדיקט, "וואָס אין קאָרט שטייט". אין וואָס האָט מען אים נישט באַשולדיקט? — אַז ער איז אַ ענגלסטער, אַ "גרעפּטער", אַ טיראַן, אַז ער האָט אַ "האָט־מא" געשעפט, אַ מין צירקוס ערגעץ אין דער וועסט, און, נאָטירלעך, פּאַרן געלט, וואָס ער האָט באַראַבעוועט די יוניאָן.

אין דער אמתן איז זיגמאָן געווען דער אָרענטלעכסטער, געטרייס־טער און איבערגעבענסטער יוניאָן־פירער. כאָטש ער איז געווען דער עכסטער באַאַמטער פון דער אינטערניישאָנאַל, איז ער נישט געווען ביי זיך פּאַרריסן און האָט נישט געקוקט אויף די אַרבעטערס פון אויבן אַראָפּ, ער איז געווען איינער פון זיי און האָט זיך שטענדיק געפּונען צווישן די אַרבעטערס, די מיטגלידער פון אַ גאַנץ יאָר פון דער אינטערנעשאָנאַל, דער הויפּט צווישן זיינע ברידער קלייִדער־פּרעסערס, און געטיילט זייער גורל, זייערע פּריידן און ליידן. ער איז נישט געגאַנגען עסן מיטאָג אין די "פּענסי", טייערע רעסטאָ־ראַנען אויף בראָדוויי און 5טער עוועניו, ווי אַנדערע יוניאָן־פירער, נאָר אין אַ סאַלון, וואו אַלע "איינפאַכע" אַרבעטערס האָבן געגעסן. ער האָט באמת אויף זיך געקענט זאָגן: "בתוך עמי אני יושב".

זיגמאָן אַ ענגלסטער! — דאָס איז געווען דער אומפּאַראַנטוואָרט־לעכסטער און שוידערלעכסטער בילבול, וואָס מען קען אויף אַ מענטשן מאַכן. טאַקע בלויז די אומפּאַראַנטוואָרטלעכע קאָמוניסטן האָבן גע־קאָנט אַזאַ זאַך טאָן.

יאָ, אמת, אין דעם ביטערן קאַמף קעגן "סוועטשאָפּ", וואו די באַלעבאָטים האָבן באַנוצט אַלערליי פּאַרברעכערישע מיטלען, האָט מען זיך אַמאָל באַדאַרפט באַנוצן מיט אַ "מתנת־יד", אָבער געטאָן האָט עס זיגמאָן נישט דורך פּרעמדע הענט, נישט דורך געדונגענע פּראָ־פעסיאָנאַלע ענגלסטערס, ווי עס האָבן שפּעטער געטאָן אַנדערע יוניאָן־פירערס, וואָס האָט שיעור נישט געפירט צו דעם, אַז די ענגלסטער־באַנדעס פון לעפקע, גורא און קאָמפּאַני זאָלן איבערנעמען די יוניאָן — נאָר ער האָט דאָס געטאָן אַליין מיט זיינע יוניאָן־ברידער, געזונטע קלייִדער־פּרעסערס.

טונקעלע פּאַרשוינען האָבן טאַקע נאָכן באַוואוסטן, היסטאָרישן ענגראַל־סטרייק פון די ניו־יאָרקער קלאָוקמאַכערס, אין 1910,

געמאַכט אַ בילבול אויף אַ צאָל סטרייק־פירערס, צווישן זיי אויך זיג־מאַן. די רעגירונג האָט זיי אָנגעקלאָגט אין מאָרד, און ווען ניט די גלענצנדיקע פאַרטיידיקונג אויפן משפט פון באַוואוסטן סאָציאַליסט און יוניאָן־אַדוואָקאַט מאָריס הילקוויט, וועט וויס, צי זיגמאַן וואָלט נישט פאַרענדיקט זיין לעבן אויפן עלעקטרישן שטול.

מען האָט באַשולדיקט זיגמאַנען, אַז ער באַנוצט זיך פריי מיט יוניאָן־גלעלט פאַר זיינע פערזענלעכע אינטערעסן. דאָס איז אַזוי לע־כערלעך, אַזש צום שטוינען. פאַר די 28 יאָר, וואָס איך האָב גע־אַרבעט אין צייטונגען („צייט", „טאָג" און „פאָרווערטס"), ווי לייבאָר־רעפאָרטער און לייבאָר־עדיטאָר, האָב איך נישט געווואוסט פון נאָך איין יוניאָן־פירער, וואָס איז געווען אַזוי אָפגעהיט מיט יוניאָן־גלעלט, ווי זיגמאַן.

איך בין איין מאָל „אַריינגעפאַלן" (איך שרייב „אַריינגעפאַלן", ווייל אַריינצוקומען צו זיגמאַנען האָט מען נישט באַדאַרפט, ווי ביי די שפּעטערדיקע פרעזידענטן, פריער מאַכן אַ באַשטעלונג און נאָך דעם זיך מעלדן צום פרעזידענטס סעקרעטאַרין און וואַרטן, ביז דער פרע־זידענט באַווילליקט אייך אַן אוידיענץ, נאָר מען האָט געקאָנט, אַן צערעמאָניעס, גלייך אַריינקומען) אין זיגמאַנס אָפיס, וואו עס זיינען געווען צוויי פון די הויפט־אָנפירערס פון קאָמוניסטישן קאַמף אין דער אינטערנעשאָנאַל (עס איז שוין געווען נאָך דעם. ווי עס איז פאָר־געקומען די מכלומרשטע „פאראייניקונג" צווישן די קאָמוניסטן און דער אינטערנעשאָנאַל), און איך הער ווי זיגמאַן קאָכט זיך, קלאַפּט אין טיש און שרייט אויף זיי „קראַנק זייט איר געווען צו נעמען דעם סאבוויי, פאָר וואָס האָט איר באַדאַרפט אויסגעבן זיבן דאָלאָר אויף אַ טעקסי?!"...

זיגמאַן איז געווען אַ מענטש מיט פעסטע מיינונגען און פּרינציפּן. ער האָט מיט זיינע פּרינציפּן נישט געקאָנט און נישט געוואָלט מאַכן קיין פּשרות. מען האָט געזאָגט, אַז ער איז געווען אַן איינגעשפּאַרטער מענטש, אָבער זיין איינגעשפּאַרטקייט איז נישט געווען צוליב זיין פערזענלעכער גלאָריע, נאָר ווייל ער האָט נישט געקאָנט האַנדלען מיט זיינע פּרינציפּן און מאַכן מיט זיי פּשרות.

אויף זיין מזל, האָבן די קאָמוניסטן, אויפן באַפעל פון מאָסקווע, ווי עס איז איצט אַ באַוואוסטע זאַך, אָנגעהויבן זייער פאַרברעכערישן פאַרניכטונגס־קאַמף צו פאַרכאַפּן די „אינטערנעשאָנאַל", און טאַקע

נאָר אַ דאָנק זיגמאָנס איינגעשפּאָרטקייט און פּרינציפּן־טרייקייט, איז עס זיי נישט געלונגען. דער „פּאָרווערטס"־רעדאַקטאָר, אַב. קאַהאַן, וועלכער האָט געהאָט אַ געזונטן חוש צו דערקענען מענטשן, צי זיי זיינען אויפריכטיקע אָדער בלאָפּערס, האָט גלייך דערקענט זיגמאָנס מעלות פון אויפריכטיקייט, אמתדיקייט און פּרינציפּן־טרייקייט. ער האָט פון אים אַ סך געהאַלטן, ווי איך האָב געהאָט די געלעגנהייט, ווי דער לייבאָר־עדיטאָר פון „פּאָרווערטס", דאָס צו זען.

זיגמאָן האָט צוליב זיין פּרינציפּן־טרייקייט און זיין איינגעשפּאָרטקייט אין קאַמף מיט די קאָמוניסטן זייער פיל געליטן. וויפל באַליי־דיקונגען און שפּיכט־דמים ער איז עס פון זיי אויסגעשטאַנען.

איך געדענק די ספּעציעלע קאָנווענשאָן פון דער אינטערנעשאָנאַל אין 1925, וואָס איז פּאָרגעקומען אין פילאַדעלפיע, שוין נאָך דער מכלומרשטער „פּאַראיניקונג" צווישן די קאָמוניסטן און דער „אינ־טערנעשאָנאַל". די קאָמוניסטן האָבן אויף דער קאָנווענשאָן געהאָט אַרום צוויי הונדערט דעלעגאַטן און זיינען געווען אַ באַזונדערע פּראָבלעם. מאָריס זיגמאָן, ווי דער פּרעזידענט, איז, נאַטירלעך, געווען דער פּאָרזיצער פון דער קאָנווענשאָן, זיינען די קאָמוניסטן אים אַזוי דערגאַנגען די יאָרן, אים אַזוי באַלייִדיקט און באַשמוצט, אַזוי פּאָר־גאָסן זיין בלוט, אַז אייניקע לאָיאַלע יוניאָן־מיידלעך פון פילאַדעלפיע און ניו־יאָרק, וועלכע האָבן בייגעוואוינט די קאָנווענשאָן, האָבן עס שוין נישט געקאָנט אַריבערטראָגן און זיי האָבן זיך היסטעריש צע־ווייַנט אויפן קול. איך בין געווען אויף דער קאָנווענשאָן ווי דער קא־רעספּאָנדענט פון „טאָג", וואו איך האָב דאָן מיטגעאַרבעט, און איך בין אַן עדות פון דעם.

די ווייטערדיקע פּאַסירונג קען צום בולטסטן כאַראַקטעריזירן זיגמאָנען:

זיצנדיק ביי אים אין אָפיס, האָט ער זיך איין מאָל צו מיר אָפּגערופן:

איר ווייסט, ברודער שער (אַלע אינטערנעשאָנאַל יוניאָן־באַאַמטע האָבן מיך גערופן „ברודער", ווייל איך בין יאָרן לאַנג געווען אַן אינ־טערנעשאָנאַל־מיטגלידער, אַן אַקטיוויסט מיטגליד פון סקוירט מאַכער לאָקאַל 23) איך קען אייך שוין אַ סך יאָרן און זינט איך קען אייך און זינט איר זיינט אַ שרייבער איבער יוניאָן־ענינים, האָב איך אייך נאָך

קיין מאָל נישט פֿאַרבעטן צו טרינקען אַ טעפּל קאַפֿע מיט מיר. קומט, מירן האָבן „לאָנטש" צוזאַמען.

געזאָלט האָט ער מיך אויסנעמען אין דעם „טיפּ־טאָפּ־"־רעסטאָראַן, וואָס האָט זיך געפונען אויף דער 14טער גאַס, לעבן פּערטער עוועניו. נישט גאָר קיין טייערער רעסטאָראַן.

דער אינטערנעשאַנאַל־אָפּיס האָט זיך דאָן געפונען אויף דער 16טער גאַס, לעבן פּינפֿטער עוועניו. אונטן אין דער געביידע איז געווען אַ שטיקל לאָבי, מיט אייניקע בענק, וואו באַקליידט־אַרבעטערס, מידע פון זוכן אַ דזשאָב צו אַרבעטן, פלעגן קומען זיך אַ ביסל אָפּ־רוען. ווען מיר זיינען אַרונטערגעקומען מיטן עלעווייטאָר, האָבן זיך אין דער לאָבי געפונען אַ פּאָר צענדליק אַרבעטערס.

וועו זיי האָבן דערזען זיגמאַנען, איז יעדער איינער פון זיי צו אים צוגעקומען, ווי צו אַן אייגענעם, אַ ברודער, און מיט געבעט גע־נומען ריידן:

— „ברודער זיגמאַן, איך האָב נאָך היינט קיין „ברעקפעסט" נישט געגעסן: ברודער זיגמאַן, איך האָב נישט קיין געלט פֿאַרן סאַבוויי מיט וואָס צו פֿאָרן אַהיים"... אאַז"וו.

זיגמאַן האָט אַריינגערוקט זיין האַנט אין קעשענע און וויפל געלט ער האָט ביי זיך געהאַט האָט ער געגומען טיילן די אַרבעטערס. דעם אַ דאָלאַר, אַ צווייטן אַ דאָלאַר, דעם אַ האַלבן דאָלאַר, אַ פערטן, אַ פינפֿטן, ביז ס׳איז אים אויסגעגאַנגען דאָס גאַנצע געלט, וואָס ער האָט געהאַט ביי זיך. ער איז געבליבן אָן אַ סענט און ער האָט זיך צו מיר אָפּגערופן:

— ברודער שער, לייט מיר אַ קוואָדער פאַר אַ סענדוויטש מיט אַ קאַפּ קאַפֿע (דאָן האָט מען נאָך פאַר 15 סענט געקראָגן אַ סענד־וויטש).

און אַנשטאָט ער זאָל מיך אויסנעמען פאַר מיטאָג, האָב איך אים אַריינגענומען אין אַ קאַפֿעטעריע אויף דער פינפֿטער עוועניו, לעבן 15טע גאַס (אין קיין טייערן רעסטאָראַן האָט ער בשום אופן נישט געוואָלט גיין) און איך האָב אים „געטריט" מיט אַ סענדוויטש אוּן אַ גלאָז ביר.

יענע פּאַסירונג האָט אויף מיר געמאַכט אַזאַ רושם, אַז איך האָב זיגמאַנען שטענדיק, אין מיין געדאַנק, פאַררעכנט פאַר אַ צדיק און איך קען עס קיין מאָל נישט פאַרגעסן.

בנימין שלעזינגער

בנימין (בענדזשאַמין) שלעזינגער איז געווען דער ערשטער באמת וויכטיקער פֿרעזידענט, דער פֿרעזידענט מיטן ה׳ הידיעה, וואָס די גרויסע פֿרויענקלייַדער־יוניאָן, די „אינטערנעשאָנאַל ליידיס גאַרמענט וואָירקערס יוניאָן", האָט געהאַט. די פּריערדיקע פֿרעזידענטן פון דער „אינטערנעשאָנאַל", — גראָסמאַן, טשאַרלי דזשייקאָבסאָן און אַברהם ראָזענבערג — האָט מען פֿאַר פֿרעזידענטן פון דער „אינטערנעשאָנאַל", אין דעם אמתן זינען פון וואָרט, נישט געקאָנט פֿאַררעכענען. זיי זיינען געווען „אויך"־פֿרעזידענטן, מענטשן פון שאַפֿ, אָן קענטעניש, אָן אַלגעמיינער בילדונג און אָן גרויסער אינטעליגענץ. געוויינטלעך, איז דער פּירער פון אַ וויכטיקער אַרגאַניזאַציע דער פֿרעזידענט. איז אַ פּאַקט, אַז וועָן ראָזענבערג איז געווען דער פֿרעזידענט, און די „אינטערנעשאָנאַל" איז שוין דאָן געווען אַ גרויסע, אָנגעזעענע און אַפּילו אַ באַרימטע יוניאָן, וואָס האָט, מיטן היסטאָרישן געזעַראַל־סטרייק פון די קלאָוקמאַכערס אין 1910, געמאַכט געשיכטע נישט נאָר אין דער יידישער, נאָר אויך אין דער אַלגעמיינער אַמעריקאַנער טרעיד־יוניאָן באַוועגונג, — איז דער פּירער פון דער „אינטערנעשאָנאַל" נישט געווען ראָזענבערג, נאָר איר דעמאָלטיקער געזעראַל־סעקרעטאַר און קאַסירער דזשאָן דייטש, וועלכער איז געווען אָן אינטעליגענטער און גלעלערנטער מענטש און אַ קענער פון דער טרעיד־יוניאָן באַוועגונג נישט נאָר אין אַמעריקע, נאָר פון גאַנץ אייראָפּע.

מיט שלעזינגערס ווערן דער פֿרעזידענט פון דער „אינטערנעשאָנאַל", איז צו דער יוניאָן געקומען אַ מענטש, געקאָנט פונעם טייג, וואָס פּירער דאַרפן זיין, אַ מענטש מיט אינטעליגענץ, מיט טאַלאַנט, גוט אָנגעלייענט אין דער וועלט־ליטעראַטור, מיט גרויסע פּירערשאַפֿט־פּעאיקייטן. אַ מענטש, וואָס האָט געקאָנט האַלטן אַ פּען אין האַנט, מיט דערפֿאָרונג אין דער צייטונגס־וועלט, ווייל ער איז פּריער, פֿאַר אַ משך פון יאָרן, געווען דער הויפּט־אַדמיניסטראַטאָר פון „פֿאָרווערטס" און איז אַליין געווען אַ שרייבער. ער האָט אין „פֿאָרווערטס" געשריבן אַרטיקלען, און ווי ער האָט מיר אַמאָל געזאָגט, האָט ער אין זיין יוגנט אויך געשריבן סקיצן און אַ דראַמע.

וועָן איך בין אין 1925, פֿאַר זעקס חדשים צייט, געווען דער רעדאַקטאָר פון דער אַרבעטער־זייט פון „טאָג", האָב איך דאָרט אַנ־

געהויבן שרייבן אַ סעריע אַרטיקלען אונטערן נאָמען: „די געשיכטע פון די יידישע יוניאָנס, דערציילט פון די אַרבעטערס אַליין" (ווי איך האָב וועגן דעם געשריבן אין אַ פריערדיקן קאַפּיטל) איך האָב אָפּגעזוכט אַלטע טרעיד יוניאָניסטן, האָב מיט זיי געהאַט שמועסן וועגן די אַמאָליקע יוניאָנס. אין וועלכע זיי זיינען געווען טעטיק, און אויפן סמך פון דעם געשריבן די אַרטיקלען. איז איינער פון די, מיט וועמען איך האָב געערעדט אויך געווען שלעזינגער, און ער האָט מיר דערציילט די געשיכטע פון זיין לעבן.

מיין שמועס מיט שלעזינגערן האָב איך שוין נישט געדרוקט, ווייל איך האָב אויפגעהערט מיטצוארבעטן אין „טאָג".

ווי אַ צייטונגסמענטש, האָט שלעזינגער גוט געווואוסט דעם באַטייט פון פּובליסיטי פאַר אַ גרויסער יוניאָן. ער האָט געווואוסט, אַז אַ יוניאָן לעבט ניט אין אַ וואַקוום, נאָר איז אַ טייל פון דער גע־זעלשאַפט און נייטיקט זיך אין איר סימפּאַטיע פאַרן קאַמף אויסצו־בעסערן די לעבנס־באַדינגונגען פון די אַרבעטערס. ער איז געווען דער ערשטער יוניאָן־פֿרעזידענט נישט נאָר צווישן די יידישע יוניאָן־פירערס, נאָר, דוכט זיך, אויך צווישן די פירערס פון די אַמעריקאַנער יוניאָנס, וואָס האָט באַגריפן דעם ווערט צו האָבן די סימפּאַטיע און דעם גוטן ווילן פון צייטונגס־רעפּאָרטערן. ביי יעדער שריט, וואָס די „אינטערנעשאָנאַל" האָט געמאַכט, האָט ער געראָפן די צייטונגס־מענטשן און זיי געגעבן די נייעס. אונטער זיין פירערשאַפט זיינען די ענגלישע צייטונגען — פון „פּאַרוועטס" איז דאָך אָפּגערעדט — געווען פול מיט נייעס פון דער „אינטערנעשאָנאַל".

צו מיר, ווי דער „לייבאָר־עדיטאָר" פון „פּאַרוועטס", האָט ער געהאַט אַ גאָר באַזונדער וואַרעמע באַציאונג.

ערשטנס, ווייל איך בין אַליין געווען אַ פּאָר צענדליק יאָרן אַ מיטגליד פון דער „אינטערנעשאָנאַל" און אַ טעטיקער טוער אין אייר־נעם פון די אַמאָליקע וויכטיקע לאַקאַלס — דעם סקווירטמאַכער לאַקאַל 23. שטענדיק, ווען ער פלעגט מיר איבערגעבן יוניאָן־נייעס, פלעגט ער זאָגן: „אייך, ברודער שער, דאַרף מען דאָך קיין סך נישט זאָגן, איר זייט דאָך אַליין אַ מיטגליד פון דער „אינטערנעשאָנאַל".

צווייטנס, טאַקע צוליב דעם וואָס איך בין געווען אַ מיטגליד פון דער „אינטערנעשאָנאַל" און האָב געווואוסט אַלע אייניצלהייטן און קנייטשעלעך פונעם פאַך, בין איך אים פיל מאָל צו נוץ געקומען.

שלעזינגער איז געווען אַ קראַנקער מענטש, זייער נערוועאיש און אומגעדולדיק און הגם איינע פון זיינע מחלות איז געווען אַ האַלדז־קראַנקייט — האָט ער פונדעסטוועגן געקאָנט רעדן און רעדן, פֿאַררעדן אַ וועלט. דאָך האָט ער נישט איין מאָל פֿאַרלוירן זיין געדולד, וועז ער האָט צו יונגע ענגלישע רעפֿאָרטערן, וועלכע האָבן קיין פּרויען־קלייַדער שאָפֿ קיין מאָל נישט אָנגעזען, באַדאַרפט דערקלערן פֿאַרוואָס די יוניאָן שטעלט אַרויס די און די פֿאָדערונגען. ער פֿלעגט צו זיי רעדן אוּן זיי פֿלעגן אים אָנקוקן אַזוי ווי אַ האָן אין בני־אָדם אוּן אַרויסקומען מיט קלאַץ־פֿראַגעס — אוּן ער פֿלעגט פֿאַרלירן זיין געדולד.

איך געדענק, ווי איין מאָל איז צו אים געקומען אַ נייער, אָן אָנפֿאָנגער־רעפֿאָרטער פון דער „הערַאַלד טריביון". דאָס איז געווען אַ יונגער בחורל מיטן נאָמען טאָבענקין, אַ זון פון באַוואוסטן יידיש־ענגלישן שרייבער עלייעס טאָבענקין. שלעזינגער האָט אים גענומען דערקלערן די לאָגע אין באַקלייד־פֿאַך, אוּן וויפֿיל ער האָט צו אים נישט גערעדט, האָט אים דער יונגער טאָבענקין נישט פֿאַרשטאַנען. ביז שלעזינגער האָט פֿלוצלונג אויסגעשריען:

— „ברודער שער, פֿליז, נעמט אים אַריין אין אַ צווייטן צימער אוּן דערקלערט אים וועגן וואָס עס האַנדלט זיך. איר ווייסט דאָך די לאָגע. איר זייט דאָך אַליין געווען אַ קלאָוקמאַכער, איך האָב שוין צו אים נישט קיין געדולד".

אָבער נישט געקוקט אויף זיין וואַרעמער באַציאונג צו מיר, האָט איין מאָל געטראָפֿן, אַז שלעזינגער האָט פון אויפֿרעגונג מיר שיער נישט געפֿלעטשט דעם מוח מיט זיין שטעקן.

פֿאַר וואָס? פֿאַר וועז? וואָס האָט פֿאַסירט?

וועז דוד דובינסקי איז באַשטימט געווארן פֿאַרן „עקטינג"־פֿרעזידענט פון דער „אינטערנעשאַנאַל", ווייל שלעזינגער איז געווען אַ קראַנקער מענטש אוּן האָט אַליין נישט געקענט דורכפֿירן זיינע פֿרעזידענט־פֿליכטן, האָט מען פֿאַר דובינסקין געמאַכט אַ באַנקעט, וואָס איז פֿאַרגעקומען אין בראַדוויי סענטראַל האָטעל. איינער פון די רעדנערס ביים באַנקעט איז געווען ב. וולאַדעק. האָט וולאַדעק אין זיין רעדע געזאָגט: „מיר זיינען זיך הייַנט צוזאַמענגעקומען צו קרוינען אַ נייעם קעניג פון דער „אינטערנעשאַנאַל".

איך בין געווען ביים באַנקעט צו באַריכטן פֿאַרן „פֿאָרווערטס".

וועג איך האָב געהערט דעם דאָזיקן אויסדרוק וואָלאַדעקס, בין איך ממש אויפגעציטערט געוואָרן און איך האָב זיך אָפּגערופן צו מאַקס דעניש, דעם רעדאַקטאָר פון „דזשאָסטיס" (דער ענגלישער אָרגאַן פון דער „אינטערנעשאָנאַל"): „דעניש, איר האָט עס געהערט? איר האָט עפּעס אַ באַגריף ווי די דאָזיקע פּראָזע וואָלאַדעקס וועט ווירקן אויף שלעזינגערן (שלעזינגער איז צוליב זיין קראַנקייט נישט געווען ביים באַנקעט)? ווי שלעכט דאָס וועט ווירקן אויף זיין געזונט? איך וויים נישט וואָס צו טאָן — האָב איך מיט זאָרג געזאָגט דענישן — ווי אַזוי זאָל איך דעם דאָזיקן אויסדרוק וואָלאַדעקס איבערגעבן אין מיין באַריכט, דאָס וועט דאָך שלעזינגערן פּשוט אָוועקהרגענען".

דעניש האָט מיך געראָטן, אַז איך זאָל צוגיין צו וואָלאַדעקן און אים אויף דעם אויפמערקזאם מאַכן. „ס'איז טאָקע אַ געפערלעכער אויסדרוק פאַר שלעזינגערס איצטיקן געזונט־צושטאַנד" — האָט דעניש געזאָגט.

איך האָב אָנגענומען דענישעס עצה, צוגעגאַנגען צו וואָלאַדעקן, עס אים אויפגעקלערט, און אים געזאָגט: „איך דענק, אַז איך זאָל אין מיין באַריכט אין „פּאָרווערטס" אויסלאָזן דעם דאָזיקן אויסדרוק אייערן".

— „נעווער מיינד" — האָט וואָלאַדעק צו מיר געזאָגט — איר שרייבט ווי איך האָב געזאָגט. איך האָב דאָך דאָס געזאָגט, איז עס נישט אייער דאגה. איך נעם אויף זיך די פאַראַנטוואָרטלעכקייט".

נו, וואָלאַדעק איז דאָך געווען מיין באָס, ער איז דאָך געווען דער ענגעראַל־מענעדזשער פון „פאָרווערטס", האָב איך קיין אָנדער ברירה נישט געהאַט און האָב אין מיין באַריכט איבערגעגעבן זיין גאַנצע רעדע.

ס'איז מיר נאָך דעם געווען זייער פריקרע צו טרעפן אויג אויף אויג שלעזינגערן און איך האָב טאָקע עטלעכע וואָכן צייט אויסגעמיטן אים צו טרעפן. און נישט מחמת איך האָב מורא געהאַט פאַר קלעפּ. דאָס איז מיר אַפילו אויפן געדאַנק נישט אַרויפגעקומען. נאָך אַלעמען איז שלעזינגער געווען אַן אינטעליגענטער מענטש, און, צווייטנס, ער איז דאָך אַליין געווען אַ דערפאָרענעער צייטונגס־מענטש און ער האָט געוואוסט וואָס די פליכטן פון אַ רעפּאָרטער זיינען. אויב איך האָב נישט געוואָלט זיך טרעפן מיט שלעזינגערן איז דאָס געווען צוליב דעם, ווייל איך האָב געפילט זיין אויפגערעגטקייט און זיינע

ביטערע געפילן איבער וולאַדעקס אויסדרוק, ווי שלעכט דאָס האָט געווירקט אויף זיין געזונט, און איך האָב פּשוט אויס רחמנות צו אים נישט געוואָלט אים טרעפן פּנים אל פּנים.

אין אייניקע וואָכן אַרום איז אין ניו־יאָרק, אין דעם האָטעל „ניו־יאָרקער", פאָרגעקומען אַ מיטינג פון דער „אינטערנעשאָנאַל דזשענעראַל עקזעקוטיוו באָארד" און איך בין געגאַנגען אַהין צו באַריכטן וועגן מיטינג אין „פאָרווערטס". דאָן האָט מען נאָך צו אַזעלכע מיטינגען נישט צוגעלאָזן קיין צייטונגס־רעפּאָרטערן, נאָר נאָך יעדער זיצונג פלעגט שלעזינגער אַריינרופן די רעפּאָרטערן און זיי איבערגעבן די נייעס. בין איך געזעסן אין לאַבי פון האָטעל געבן דעם צימער וואו די זיצונגען זיינען פאָרגעקומען און געוואַרט. דאָס איז געווען די ערשטע זיצונג און איך בין געווען דער אייניציקער רעפּאָרטער.

וען די זיצונג האָט זיך געענדיקט, בין איך אַריין אין צימער און בין צוגעגאַנגען צו שלעזינגערן צו קריגן די נייעס.

ווי שלעזינגער האָט מיך דערזען, האָבן זיינע אויגן זיך אַנגעצונדן ווי מיט פייער, אַזוי געברענט האָט ער פון כעס. ער האָט צו מיר קיין וואָרט נישט אויסגערעדט. ער האָט אַ הייב געטאָן זיין שטעקן און זיך פאַרמאַסטן אויף מיין קאָפּ. וען יוסף ברעסלאָו, אַ וויצע־פרעזידענט פון דער „אינטערנעשאָנאַל" און דער פאָרוואַלטער פון דער „קלאָוק־פּרעסערס יוניאָן לאָקאַל 35", וואָלט ניט אַ כאַפּ געטאָן זיין האַנט, וואָלט מען מיך דאָן זיכער צוגענומען אין שפּיטאָל מיט אַ צעשפּאָלטענעם קאָפּ.

— וואָס האָט איר צום אים, ברודער שלעזינגער — האָט ברעס־לאָו אויסגעשריען — ער איז דאָך אַ רעפּאָרטער, האָט ער, ווי אַן אָרנטלעכער רעפּאָרטער, איבערגעגעבן וואָס וולאַדעק האָט געזאָגט. האָט טענות צו וולאַדעקן...

ווייזט אויס, אַז שלעזינגער האָט גלייך איינגעזען די אומגערעכטי־קייט פון זיין טאַט. ער האָט גאָרנישט געזאָגט, נאָר נישט קוקנדיק אויף קיינעם אייגענעם זיין קאָפּ אין זיין מאַנטל, איז אַ ווייל אַזוי געזעסן און איז אַוועק פון מיטינג.

איך האָב דאָן ביי זיך אָפּגעמאַכט מער נישט צו גיין זען שלעזינ־גערן. און איך וואָלט אין „פאָרווערטס"־רעדאַקציע צוליב דעם נישט געהאַט קיין אומאַנגענעמלעכקייטן, ווייל אַב. קאַהאַן איז דאָן געווען

צעקריגט מיט שלעזינגערן און זיי זיינען געווען ווי פייער מיט וואַסער און אַז איך וואָלט דערציילט קאַהאַנען וואָס ס׳האָט פאַסירט, וואָלט ער זיכער מיר געגעבן געראַטן. אָבער שלעזינגערן האָט, ווי עס ווייזט אויס, געפֿלאָגט דאָס געוויסן און אין עטלעכע טעג אַרום האָט ער מיך געשיקט רופן און ער האָט זיך פאַר מיר אַנטשולדיקט.

אין זעקס חדשים שפּעטער איז ווידער פאָרגעקומען אין זעלביקן האָטעל „ניו־יאָרקער" אַ מיטינג פון דער „אינטערנעשאַנאַל דזשענעראַל עקזעקוטיוו באָארד". וועגן עמעצער האָט צופֿעליק געעפּנט די טיר און שלעזינגער האָט מיך דערזען, האָט ער מיט זייער אַ פּריינטלעכן טאָן אויסגערופֿן:

— ברודער שער, קומט אַריין! קומט אַריין! איר זייט דאָך אַן „אינטערנעשאַנאַל"־מעמבער און פון „פאָרווערטס" און איר קאָנט זיצן ביי אונדזערע פאַרהאַנדלונגען".

און טאַקע פון דאַן אָן, דאָס איז געווען, דוכט מיר, אין 1929, ביז 1951, וועג איך בין געווארן אויס אַרבעטס־רעדאַקטאָר פון „פאָרווערטס", פלעג איך זיצן אינעווייניק ביי די זיצונגען פון דער „באָארד".

**
*

וועג שלעזינגער איז אין 1928 געווארן דער פּרעזידענט פון דער „אינטערנעשאַנאַל", און די יוניאָן איז דאָן געווען אַ חורבה, צוליב דעם פאַרברעכערישן קאַמף פון די קאָמוניסטן קעגן דער יוניאָן, און די מיטגלידער אין ניו־יאָרק זיינען געווען דעמאָראַליזירט צוליב דער דעמאָגאָגישער פּראָפּאַגאַנדע פון די קאָמוניסטן — האָט ער זיך אַ נעם געטאָן מיט זיין גאַנצער דינאַמישער ענערגיע אויפצובויען די יוניאָן און דער עיקרשט צו אויפבויען און שטאַרקן די מאָראַל פון די ניו־יאָרקער „קלאָוק־ און דרעסמאַכערס". געטאָן האָט ער עס דורך „באַקסעלעך", וואָס ער פלעגט יעדן טאָג אַרײַנגעבן אויף דער ערשטער זייט פון „פאָרווערטס", אין וועלכע ער פלעגט אַפּעלירן צו די מיט־גלידער.

איך פלעג אַלע טאָג קומען צו אים אין אָפּיס און אים העלפן אויסאַרבעטן די אַנאַנסן־אַפּילן און נאָך דעם דעם מאַנוסקריפּט ברענגען אין „פאָרווערטס". דאָס פלעגט נעמען אַפּאָר שעה, וויל שלעזינגער

איז געווען זייער פּעדאַנטיש איבער דעם געשריבענעם ווּאָרט און ער האָט שטאַרק מקפּיד געווען אויף יעדער פּראַזע.

נאָך דעם פלעגן מיר כאַפּן אַ שפּאַציר. שלעזינגער פלעגט דעמאָלט מיט מיר רעדן איבער ליטעראַטור. ער איז געווען שטאַרק באַלייענט אין דער וועלט־ליטעראַטור און דערהויפּט אין די רוסישע קלאַסיקערס — טורגעניעוו, טאָלסטאָי, דאָסטאָיעווסקי און טשעכאָוו. דער ליבלינג־שרייבער זיינער איז געווען טשעכאָוו, ווּעמען ער האָט פשוט פאַרגעטערט. זיינע שמועסן מיט מיר איבער ליטעראַטור זיינען געווען זייער אינטערעסאַנט און אינספּירירנדיק. ער פלעגט אַרויסזאָגן זייער אַריגינעלע מיינונגען וועגן דער שיינער ליטעראַטור.

***

ווי שלעזינגער האָט נישט געליטן פון זיין האַלדז־קראַנקייט, האָט ער געקאָנט פאַררעדן אַ וועלט. אַז ער האָט אָנגעהויבן רעדן, האָט זיך פון אים גענאָסן רייד ווי פון אַ פאָנטאַן. ס׳איז באַוואוסט, אַז ביי די „אַגרימענט״־קאָנפערענצן צווישן דער יוניאָן און די פאַרשטייערס פון די באַלעבאָטים, ווּאו שלעזינגער איז געווען דער ראש המדברים פון דער יוניאָן, האָט די יוניאָן געוואונען אירע פאָדערונגען אַ דאַנק שלעזינגערס מבול פון רייד. ער פלעגט די פאַרטרעטערס פון די אַרבעטס־געבערס פשוט אויסמאַטערן מיט זיינע רייד. אויסער דעם האָט ער טאַקע גוט געוואוסט די באַקלייד־אינדוסטריע, איז געווען גוט באַהאַוונט אין אַלע אייגצלהייטן און קנייטשלעך פון דער אינדוסטריע און פלעגט מיט די באַלעבאָטים לערנען אַ פּרק אין דעם: „איר קענט דאָך נישט אייער אייגענע אינדסטריע און ווייסט דאָך נישט ווי צו פירן אייערע ביזנעס״ — פלעגט ער זיי זאָגן און ער פלעגט זיי מיט אַזוי פיל ביישפילן און אייגצלהייטן אַנווייזן ווי זיי ווייסן נישט און פאַרשטייען נישט זייער אינדוסטריע, אַז יענע פלעגן בלייבן זיצן פּריטשמעליעט און נישט ווייסן ווּאָס אים צו ענטפערן. און שלעזינגערס רייד האָבן געווירקט און די באַלעבאָטים האָבן געמוזט נאָכגעבן די פאָדערונגען פון דער יוניאָן.

אין צווייטן באַנד פון בוך אין ענגליש „דזשואיש לייבאָר אין יו. עס. עי.״, דערציילט מלך עפשטיין: וועז דער גאָווערנאָר הערבערט לעהמאַן האָט געזאָגט די איינגעלאָדענע פאַרטרעטערס פון דער יוניאָן און דער „פּראָטעקטיוו אַסאָסיעישאַן״ אין די שפּע־

טע צוואַנציקער יאָרן, אַז ער האָט בלויז צוויי שעה צו אויסהערן זייערע אַרגומענטן, האָט שלעזינגער, דער ערשטער רעדנער, גע־רעדט אַ שעה מיט 55 מינוט, איבערלאָנדיק בלויז פינף מינוט פאַר דעם צווייטן צד".

אַן ענלעכן פאַל האָב איך אַ מאָל אַליין בייגעוואוינט. דאָס איז געווען ביי אַ דורכקום־קאָנפערענץ צווישן דער „דרעסמאַכער יוניאָן" און די „דרעסמאַנופעקטשורערס". די קאָנפערענץ איז פאָרגעקומען אין אַ הייסן זומערדיקן טאָג אין קאָמאָדאָר־האָטעל און האָט זיך אָנגעהויבן צוויי אַזייגער ביי טאָג. די הויפט־פאָרטרעטערס פון דער יוניאָן זיינען געווען: שלעזינגער און דזשולליוס האָכמאַן, דער געשעפטס־מענעדזשער פון דער „דרעסמאַכער דזשאָינט באָארד". שלעזינגער, ווי דער פרע־זידענט פון דער אינטערנעשאָנאַל ליידיס גאַרמענט וואָירקערס יוניאָן, האָט געעפנט די קאָנפענערענץ און האָט אָנגעהויבן דערקלערן די פאַ־דערונגען פון דער יוניאָן וועגן נייעם אָפמאַך, אָפשטעלנדיק זיך אויף יעדן פונקט באָזונדער. ער האָט געריידט אַרום דריי שעה. האָכמאַן, וועלכער איז געווען אַ ספּעץ אין דער באַקלייד־אינדוסטריע און עס האָבן אים אויך נישט אויסגעפעלט קיין ווערטער צום רעדן און מען האָט אים נישט געדאַרפט אַרייניילייגן אַ פינגער אין מויל וואָס צו זאָגן, איז געזעסן ווי אויף הייסע קוילן. ער האָט געוואָלט עפּעס זאָגן, אָבער שלעזינגער האָט אים נישט צוגעלאָזט צום פּסוק. פלוצים האָט זיך שלעזינגער געגעבן אַ שטעל אויף און ווי מיט כעס אויסגעשריען:

— וואָס דו אַי העוו טו טאָק אָל דהי טאַים, וואָס דאָנט יו, האָכמאַן, סעי סאָמטהינג? (פאַר וואָס דאַרף איך עס רעדן די גאַנצע צייט, פאַר וואָס זאָגסטו, האָכמאַן, עפּעס גאַרנישט?).

וועז האָכמאַן האָט דאָס דערהערט, האָט ער זיך גיך געגעבן אַ שטעל אויף, פאַרוואַרפן זיין גזשיווע האָר און געוואָלט אָנהייבן רעדן. אָבער נאָך אַיידער ער האָט באַווייזן אויסצורעדן אַ וואָרט, האָט שלעזינגער אַ זאָג געטאָן: „וועיט עי מיניט, האָכמאַן, וועיט עי מיניט, לעט מי סעי סאָמטהינג" (וואָרט אַ ווייַלע, האָכמאַן, וואָרט אַ מינוט, לאָז מיך עפּעס זאָגן), און האָכמאַן איז געבליבן שטיין מיט אַן אָפן מויל.

די באַטיליקטע אין דער קאָנפערענץ האָבן מיט אַלע כוחות זיך באַדאַרפט אינהאַלטן נישט אַרויסצופלאַצן אין אַ געלעכטער.

אָט דאָס איז געווען שלעזינגערס כוח־הדיבור. דאָס לעצטע מאָל

וואָס איך איך האָב געזען שלעזינגערס כוח־הדיבור איז געווען ביי דער „אינטערנעשאָנאַל"־קאָנווענשאָן אין 1932, אין פילאָדעלפיע.

די דאָזיקע קאָנווענשאָן איז אָנגעפרופן געוואָרן „די קראַנקע קאָנוועשאָן" פון דער „אינטערנעשאָנאַל": די לאַגע אין דער פרויען־קליידער אינדוסטריע און אין דער יוניאָן איז געווען זיירע אַ שלעכטע. ס׳איז דאָן געווען אין דער העכסטער צייט פון עקאָנאָמישן קריזיס אין לאַנד, וואָס די פרויען־קליידער אינדוסטריע איז פון אים ספּעציעל שווער געטראָפן געוואָרן: די יוניאָן איז נאָך אַלץ געווען אין אַ קראַנקן און רואינירטן צושטאַנד, זי איז נאָך צו זיך נישט געקומען פון דעם פאַרניכטנדיקן קאַמף פון די קאָמוניסטן און דער פּרעזידענט פון דער יוניאָן, שלעזינגער, איז געווען זייער אַ קראַנקער, פּשוט אַ בן־מות, און דער דאָזיקער קראַנקער צושטאַנד האָט זיך אָפּגעשפּיגלט אויף דער קאָנווענשאָן. די געמיטער פון די דעלעגאַטן זיינען געווען פאַרביטערט, צעריייצט און דאָס האָט זיך געפּילט אין די דעבאַטן ביי דער קאָנווענשאָן. שלעזינגער, דער פאַרזיצער פון דער קאָנווענשאָן, ווי קראַנק ער איז נישט געווען, האָט דאָך געהאַלטן די קאָנווענשאָן פעסט אין זיינע הענט, האָט זי געפּירט ביד חזקה און האָט די גאַנצע צוויי וואָכן וואָס די קאָנווענשאָן האָט אָנגעהאַלטן געהאַלטן אין איין רעדן. שטיין אויף די פיס האָט ער שוין נישט געקענט, איז ער די גאַנצע צייט געזעסן אויף אַ הויכן שטול און האָט אַלעמען אַריבערגערעדט.

צוליב זיין זייער קראַנקן צושטאַנד האָט ער שוין מער נישט געוואָלט „לויפן" פאַר פּרעזידענט פון דער יוניאָן. אויף דער קאָנווענשאָן איז אָנגעגאַנגען אַ ביטערער הינטערקוליסן קאַמף פאַרן פּרעזידענט־אַמט. עס זיינען געווען דריי קאַנדידאַטן און מען האָט גאַנצענע נעכט געהאַט קאָקוס־מיטינגען.

אייניקע פּראָמינענטע פערזאָנען האָבן צוליב דער אינערלעכער לאַגע אין דער יוניאָן און דעם ביטערן קאַמף פאַרן פּרעזידענט־אַמט געראָטן שלעזינגערן, אז ער זאָל ווידער „לויפן" פאַר פּרעזידענט. ער האָט זייער עצה געפּאָלגט און איז אויסגעקליבן געוואָרן. אָבער אין זעקס וואָכן שפּעטער איז ער, פאַרנדיק, דוכט זיך, קיין קאָלאָראַדאָ, אויפן וועג געשטאָרבן און דייוויד דובינסקי איז געוואָרן דער פּרעזידענט פון דער „אינטערנעשאָנאַל".

ב. וולאָדעקס ווערטער וועגן „אַ נייעם קעניג פון דער אינטערנעשאָנאַל", זיינען מקוים געוואָרן.

דוד דובינסקי

צו כאַראַקטעריזירן דוד דובינסקי, דעם דינאַמישן עקס־פּרעזי־דענט* פון דער פּרויען־קליידער „אינטערנעשאַנאַל", איז דער בעס־טער אויסדרוק אים אָנצורופן: „דער כאַזייען" און דער וואַרעמער ייד". קאָן מען דאָך פּרעגן: וואָס פאַר אַ סמיכות־הפּרשה האָבן די דאָזיקע צוויי אויסדרוקן? איך וועל עס דערקלערן.

אַ „כאַזייען" האָט מען אין רוסלאַנד און אין פּוילן אָנגערופן איינעם, וואָס האָט אַ גרויסע אימעניע, אַ גרויסע באַלעבאַטישקייט און ער גיט גוט אַכטונג אויף דעם. גיט זיך פּערזענלעך אָפּ מיט יעדער קלייניגקייט פון זיין באַלעבאַטישקייט.

אין דער גמרא איז פּאַראַן אַ מאַמר: „רב הלל הזקן מחייב את עניים. רב אליעזר בן חרסום מחייב את עשירים". וועלט דער מאמר דערקלערט אַזוי:

אַז מען וועט פרעגן אַן אַרעמאַן, פאַר וואָס האָסטו ניט געלערנט תורה? און ער וועט ענטפערן, „איך בין געווען פאַרנומען מיט שווער אַרבעטן אויפן שטיקל ברויט, און איך האָב קיין צייט ניט געהאַט צו לערנען:" — וועט מען אים ברענגען ווי אַ ביישפּיל ר' הלל הזקן. ער איז אויך געווען אַ גרויסער אַרעמאַן און פונדעסטוועגן האָט ער ניט אויפגעהערט צו לערנען תורה. און אַז מען וועט פרעגן אַ גביר: פאַר וואָס האָסטו ניט געלערנט תורה? און ער וועט ענטפערן: „איך האָב אַ גרויס רייכטום מיט אַ סך געשעפטן און איך בין שטענדיק געווען פאַרנומען מיט פירן די געשעפטן און האָב קיין צייט ניט געהאַט צו לערנען תורה" — וועט מען אים אָנווייזן ווי אַ ביישפּיל, אויף אליעזר בן חרסום, וואָס איז אויך געווען אַ גרויסער גביר, האָט גע־פירט גרויסע געשעפטן, און דאָך האָט ער ניט אויפגעהערט צו לערנען תורה.

דוד דובינסקי קאָן פאַרגליכן ווערן צו ר' אליעזר בן חרסום. די „אינטערנעשאַנאַל" איז איצט אַ ריזיקער מאַיאַנטעק, אַ פּאַרצווייגטער

---

* דוד דובינסקי האָט זיך לעצטנס צוריקגעצויגן פון זיין אַמט אַלס פּרע־זידענט פון דער פּרויען־קליידער „אינטערנעשאַנאַל"־יוניאָן און איז ערן־פּרעזי־דענט פון דער יוניאָן. דער פּרעזידענט פון דער „אינטערנעשאַנאַל" איז געווארן לואיס סטאָלבערג, פּריעדיקער געווערקשאַפט־סעקרעטאַר פון דער יוניאָן.

מיליאָנערסקער געשעפט, און אַ„כאַזייען" איז דובינסקי, אייגער אין דער וועלט, ער גיט אַליין אַכטונג, און האַלט זיין אויג וואַך אויף דעם גאַנצן מיליאָנערסקן געשעפט פון דער „אינטערנעשאָנאַל", אויף יעדער קלייניקייט פון ריזיקן געשעפט, אויף יעדן פאָנד פון דער יוניאָן, אויף יעדער טעטיקייט פון יעדן לאָקאַל איבערן לאַנד. ער שטייט אויף דער וואַך און היט די מאַראַלישע ריינקייט פון יעדן לאָקאַל. איך געדענק, אַז ווען איך בין געווען דער „לייבאָר־עדיטאָר" אין „פאָרווערטס", האָב איך איינמאָל געדרוקט אַ בריוו פון אַן אַר־בעטער אין דער אָפּטיילונג, „פון אַרבעטער צו אַרבעטער", אין וועלכן דער אַרבעטער האָט זיך באַקלאָגט אויף דעם ווי די יוניאָן־באַאַמטע באַגייען זיך מיט די אַרבעטער. צוליב פאַרשטייערלעכע סיבות איז אין געדרוקטן בריוו דער נאָמען פון דער יוניאָן ניט אָנגעגעבן געוואָרן. אָבער דובינסקי האָט דעם זעלבן טאָג מיך אָפּגערופן, און געפרעגט: צי די אָנקלאָגע קומט פון אַן „אינטער־נעשאָנאַל" לאָקאַל. אַזוי איז ער וואַך איבער אַלץ וואָס קומט פאָר אין דער „אינטערנעשאָנאַל".

און דאָך גיט ער זיך אָפּ מיט אַלע טעטיקייטן פון יידישן לעבן אין אַמעריקע. וויייל ער איז אַ וואַרעמער ייד. ער איז אַן עוסק בצרכי ציבור; נעמט אַ אָנטייל אין אַ סך יידיש־געזעלשאַפטלעכע באַוועגונגען, דער הויפט אין די פראָגרעסיווע פאָלקס־באַוועגונגען. אויסער וואָס ער איז פּאָליטיש אַקטיוו אין דער „לייבאָר פּאַרטי". ער זאָרגט אויך דערפאַר, אַז די אינטערנעשאָנאַל און אירע פאַרשיידענע צווייגן זאָלן מיט דער פּולער האַנט שטיצן די דאָזיקע באַוועגונגען און אינסטיטו־ציעס.

מיט דובינסקין האָב איך זיך באַקאַנט פריער ווי מיט אַנדערע יידישע יוניאָן פירער, אויסער מיט דשאָן דייטש, מיט וועמען איך האָב באַלאַנגט אין לאָקאַל 23, זינט 1909. מיין באַקאַנטשאַפט מיט דובינסקין איז געווען אין 1912—1913. ווען ער איז נאָך געווען אַ גרינער אין לאַנד און האָט אין יוניאָן טעטיגקייטן ניט אָנטייל גענומען.

איך האָב זיך מיט אים באַקאַנט דורך אונדזער בשותפותדיקער טעטיקייט אָרום דעם קאָאָפעראַטיוון רעסטאָראַן, וואָס האָט זיך גע־פונען אויף דער צווייטער עוועניו, לעבן דער פערטער גאַס.

איך בין שוין דאָן געווען אַ טעטיקער מיטגליד אין דער עק־

זעקוטיווע פון לאָקאַל 23, די קלאָוקמאַכער דזשאָינט באָארד איז דאַן געווען אָריענטירט אויף דער יידישער סאָציאַליסטישער באַוועגונג און האָט זי שטאַרק געשטיצט. אין דעם קאַמפיין פון 1914, וועלכער באַוואוסטער סאָציאַליסט און אַדוואָקאַט פון דער קלאָוקמאַכער יוניאָן, מאיר לאָנדאָן, איז געלאָפן פאַר קאָנגרעסמאַן, האָט די קלאָוק מאַכער דזשאָינט באָארד און אַלע אירע לאָקאַלן שטאַרק זיך באַטיליקט אין דעם קאַמפיין פאַר לאָנדאָנען. אַן אויסנאַם איז געווען דער קלאָוק קאָטערס לאָקאַל 10, וואָס זיין הויפט פירער, דזשעסי קאָהן, האָט געשטיצט די טעמעני קאַנדידאַטן.

געדענק איך, אַז איך האָב אַמאָל אייגעטענהט מיט דובינסקין, הלמאַי ער, אַ סאָציאַליסט, אַ היימישער „בונדיסט", איז ניט טעטיק אין דער יוניאָן, אין זיין אייגענעם קאָטער לאָקאַל, און זאָל דערלאָזן אַז זיין לאָקאַל זאָל באַהערשט ווערן פון אַ „טעמעני האָלניק". (טעמעני האָל", איז די פאָליטישע מאַשין פון דער ניו־יאָרקער דעמאָקראַטישער פאַרטיי, וועלכע האָט דאַן געשמט מיט איר קאָרופּטירטער פירערשאַפט).

איך וויל זיך ניט נעמען דעם קרעדיט און זאָגן, אַז בלויז מיינע רייד האָבן עס געווירקט וואָס ער איז געווארן טעטיק אין קאָטערס לאָקאַל. זיכער זיינען געווען אַנדערע סיבות און וווירקונגען.

אַנהייב 1918, האָט מען מיך געזומען אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי, און מען האָט מיך געשיקט אין דער מלחמה. אַז איך בין אין 1919, געקומען צוריק פון דער מלחמה, און זיך דערוואוסט, אַז ער איז געווארן טעטיק אין קאָטערס לאָקאַל 10, האָט עס מיך זייער געפרייט און איך האָב אים דורכן טעלעפאָן גראַטולירט.

דובינסקי איז גיך געוואָקסן אין דער יוניאָן אַ דאַנק זיין דינאַמישענערגישער נאַטור, זיין שכל־הישר, זיין שנעלע אָריענטאַציע אין אַלאַע און עס אויסנוצן פאַר דער יוניאָן, ווי אויך זיין פעסטער כאַראַקטער זיך צו האַלטן ביי זיינע פּרינציפּן און באַשלוסן.

דובינסקי האָט אין קיין קאַלעדזשעס ניט געלערנט, ער האָט אַבער געלערנט אין דעם קאַלעדזש פון לעבן. און ער פאַרמאָגט די פּראַקטישקייט פון לעבן. אַ דאַנק דעם האָט ער זיך דערהויבן צו דער העכסטער פירערשאַפט אין דער „אינטערנעשאָנאַל".

אמת, אים האָט צוגעדינט דער מזל, וואָס ווען ער איז געווארן פּרעזידענט פון דער „אינטערנעשאָנאַל", איז פרענקלין רוזוועלט

געווארן פרעזידענט פון אמעריקע. ס׳איז אריין אין קראפט דער „ניו־דיעל״ און דער „ען־אר־עי״־געזעץ, וואס דאס איז געווען א מעכטיקער ארגאניזיר־מיטל פאר די יוניאנס. אבער מען דארף דובינסקין געבן דעם קרעדיט וואס ער האט גלייך ריכטיק אפגעשאצט די לאגע און האט פארשטאנען אויסצונוצן די נייע געזעצן פאר דער יוניאן. אנדערע יוניאן־פירערס, ווי למשל פון דער טעקסטיל ארבעטער יוניאן, האבן פארשלאפן די דאזיקע געלעגנהייט.

דובינסקיס אנטייל אין באקעמפן די קאמוניסטן, ווען זיי האבן אנגעהויבן זייער פארברעכערישן קאמף צו פארכאפן אדער צו פאר־ניכטן די „אינטערנעשאנאל״ איז גאר ניט אפצושאצן. אויף דער ספעציעלער קאנווענשאן פון דער „אינטערנעשאנאל״, נאוו. 1925, אין פילאדעלפיע, ווען ס׳איז שוין געשלאסן געווארן דער כלומרשטער שלום צווישן די קאמוניסטן און דער „אינטערנעשאנאל״, האט די קא־מוניסטישע פראקציע פון 200 דעלעגאטן, ברוטאל געבושעוועט. ווען ניט די דעלעגאציע פון קאטערס לאקאל 10, אנגעפירט פון דובינסקין וועלכער איז געווען דער שטאלענער זייל פון די רעכטע דעלעגאטן, וואלט די קאנווענשאן אדער אין גאנצן אויפגעריסן געווארן, אדער די קאמוניסטן וואלטן זי פארכאפט.

דובינסקיס כאראקטער איז א טאפלטער. פון איין זייט איז ער הארט ווי גראניט, פון דער צווייטער זייט איז ער א סענטימענטאלער מענטש. זיין כאראקטער איז הארט ווי שטאל, וען ס׳האנדלט זיך וועגן דורכפירן זיינעם א באשלוס אדער א שטעלונג אין א פראגע, אבער ער ווערט סענטימענטאל פון א רירנדיקער פאסירונג, ער ווערט דאן סענטימענטאל ביז טרערן. ער שעמט זיך אפילו ניט זיך צו צעווייגען בפני כל עם ועדה, אויף אן אפענער קאנווענשאן.

ס׳האט זיך מיר איינגעקריצט אין זכרון דער מאמענט אויף דער „אינטערנעשאנאל״־קאנווענשאן פון 1950, אין אטלאנטיק סיטי, ווען צביון, וועלכער איז יארן לאנג געווען פארבונדן מיט דער קלאוק מאכער יוניאן און מיט דער „אינטערנעשאנאל״ ווי דער רעדאקטאר פון „די געראכטיקייט״, דער יידישער ארגאן פון דער „אינטערנע־שאנאל״, האט זיין רעדאקטאר־פאסטן אויפגעגעבן און זיך געזעגנט מיט די דעלעגאטן.

צביון, וועמען א סך האבן געהאלטן פאר א הארטן טרוקענעם

מענטש, אָן אַ פּיצל סענטימענט, איז אין דער אמתן געווען זייער אַ סענטימענטעלער מענטש. ער פלעגט זיך גאָר אָפט צעווייגען ביי אַ רירנדיקער סצענע פון אַ פילם אָדער אַ פּיעסע, ווי ער האָט עס מיר אַ מאָל אַליין געזאָגט. אויך ביים געזעגענען זיך מיט די דעלעגאַטן האָט צביונען אָנגעהויבן שטיקן די טרערן. דאָס האָט אַזוי געווירקט אויף דובינסקין, וועלכער האָט זייער געהאַלטן פון צביונען און אים באַטראַכט פאָר זיין רבין, אַז טרערן האָבן אָנגעהויבן צו רינען פון זיינע אויגן.

איך האָב פריער געשריבן, אַז דובינסקי איז אַזאַ „כאָזייען", אַז ער גיט זיך אַליין אָפּ מיט יעדע קלייניקייט אין דער יוניאָן. ביי אונ־טערנעמונגען און באַנקעטן, וואָס די „אינטערנעשאָנאַל" פירט דורך, גיט ער זיך אָפילו אָפּ מיט איינשטעלן די שטולן און איינטיילן די פּלעצער, ווער עס זאָל זיצן וואו.

אויף וויפל דובינסקי האַלט אָן אויג אויף אַלץ וואָס קומט פאָר אין דער יוניאָן, און אויף קאָנווענשאָנס פון דער יוניאָן באַווייזט דער פאָלגנדיקער פאַקט.

אויף דער 1950 קאָנווענשאָן, האָט דער איסטערן דעפּאַרטמענט פון דער „אינטערנעשאָנאַל, וואָס באַשטייט פון לאָקאַלס פון אויסער ניו יאָרק, פון וועלכע סיי די מיטגלידער, סיי די טוערס אין די דאָ־זיקע לאָקאַלס זיינען מערסטנס קריסטלעכע מיידלעך — דורכ־געפירט אַ „פּעדזשענט". דער „פּעדזשענט" איז פאָרגעקומען אויף דער בינע פון קאָנווענשאָן־זאַל. ווען דער „פּעדזשענט" איז פאָרגעקו־מען, האָט מען דעם פּרעסע־טיש מיט די שטולן, וועלכע זיינען גע־שטאַנען לעבן דער בינע, אַוועקגענומען און ס׳איז אויסגעקומען, אַז איך האָב ניט געהאַט אַ שטול אויף צו זיצן.

דובינסקי האָט עס באַמערקט, און ער האָט אויסגעשריען: — „פריינט שער האָט ניט קיין שטול, דערלאַנגט אַ שטול פאָר שערן!".

ס׳איז דוכט זיך אַ קלייניקייט. אָבער דאָס וויזט, ווי ער נעמט פערזענלעך „קער" ווי מען זאָגט עס אין אַמעריקאַנעם יידיש, אויף יעדער קלייניקייט וואָס האָט אַ שייכות צו דער יוניאָן.

דובינסקי איז לאָיאַל צו זיינע מיטאַרבעטער. ער איז אַן אימפּול־סיוועך מענטש, וואָס צעקאָכט זיך זייער גיך, און ווען אים געפעלט עפּעס ניט קאָן ער זיך אויף זיי צעשרייען, אָבער אַ פריינד און לאָיאַל איז ער צו זיי.

צוליב זיין לאַיאַליטעט קאָן ער אָפילו אַ מאָל שטאַרק איבערטרייבן. איך געדענק די לוויה פון ש. פאַרבער, וואָס איז געווען דער לעצטער רעדאַקטאָר פון דער „גערעכטיקייט".

פאַרבער, וועלכער איז געווען אַ קראַנקער מענטש, האָט אַ שטיקל צייט פאַר זיין טויט רעזיגנירט ווי דער רעדאַקטאָר פון „גערעכטיקייט". די „אינטערנעשאַנאַל" האָט דאָן אין גאַנצן אָפגעשטעלט די שריפט. דאָס אָפשטעלן פון דער „גערעכטיקייט" האָט אַרויסגערופן פאַרדראָס און שאַרפע קריטיק אויף דער יידישער גאַס, ספּעציעל צווישן שרייבער און ביי יידישע קולטור־קרייזן.

פאַרבערס לוויה איז פאַרגעקומען אין מיאַמי און איך בין ביי דער לוויה געווען. דער הויפּט־רעדנער איז געווען דובינסקי, און ער האָט אין זיין הספּד־רעדע אַזוי שטאַרק געלויבט פאַרבערן, אַז ער האָט געזאָגט: „די סיבה פאַר וואָס מען האָט באַשלאָסן צו אָפּשטעלן די „גערעכטיקייט" איז געווען צוליב דעם, ווייל מען האָט אין דער גאַנצער יידישער פּרעסע, צווישן אַלע יידישע שרייבער ניט געקאָנט געפינען נאָך אַזאַ איינעם, וואָס זאָל זיך קענען פאַרגלייכן מיט פאַרבערן צו זיין דער רעדאַקטאָר פון דער „גערעכטיקייט".

דאָס איז נאַטירלעך געווען אַ גרויסע גוזמא. אַזאַ זאָג וואָלט זיך געפּאַסט וועגן אַזאַ באַוואוסטן יידישן שרייבער ווי ב. צביון, דעם פּריערדיקן רעדאַקטאָר פון דער „גערעכטיקייט", אָבער זיכער ניט וועגן פאַרבערן. אָבער דאָס ווייזט אויף זיין פריינדשאַפט און לאָיאַליטעט צו זיינע מיטאַרבעטערס.

דובינסקי איז ניט נאָר סענטימענטאַל, נאָר טאַקע אַ גוטער מענטש, מיט אַ גוט האַרץ און ער איז שטענדיק גרייט צו טאָן מענטשן אַ טובה און צו העלפן מיטגלידער פון דער יוניאָן, ווען זיי זיינען אין נויט. ער האָט געדולד אויסצוהערן יעדע טענה פון מיטגלידער און העלפן ווען און וואו מען באַדאַרף.

היינט די גוואַלדיק גרויסע הילף וואָס ער האָט אין נאָמען פון דער „אינטערנעשאַנאַל" געגעבן צום גרויסן יידישן דיכטער ה. לייוויק ע"ה, ווען יענער איז באַפאַלן געוואָרן פון דער ביטער־שרעק־לעכער פּאַראַליז־קראַנקייט. אַזאַ הילף צו אַ יידישן דיכטער האָט בלויז געקאָנט קומען פון איינעם ביי וועמען עס האָט זיך ניט פאַרדרייט דער קאָפּ צוליב זיין גרויסער גדולה. ניט געקוקט אויף דעם וואָס ער איז געוואָרן באַרימט אין לאַנד און באַוואוסט אין דער וועלט,

איז ער געבליבן דער זעלבער יידישער פאַלקס־מענטש, דער וואַרע־מער ייד.

דובינסקי מיט זיין גרויסן פרעסטיזש ווי דער פרעזידענט פון אַזא גרויסער יוניאָן ווי די „אינטערנעשאַנאַל", איז אַ שטאַרק שטיצנדיקער כוח פאַר די יידישע געזעלשאַפטלעכע און קולטור־קערפער־שאַפטן ניט נאָר אין אַמעריקע, נאָר אויך אין אַנדערע לענדער, וואו יידן געפינען זיך. די יידישע וועלט שאַצט עס זייער אָפּ.

סידני הילמאַן

צווישן די יידישע אַרבעטער־פירער און יוניאָן־פרעזידענטן איז סידני הילמאַן — דער שאַפער, גרינדער, בויער, פירער און לאַנג־יאָריקער פרעזידענט פון דער גרויסער מענערשניידער יוניאָן — „די אַמאַלגאַמייטעד קלאָדהינג וואָירקערס יוניאָן" — געווען דער למדן.

איך באַנוץ דאָס וואָרט „למדן" און נישט אינטעליגענט, וואָס דאָס איז ער אויך געווען, ווייל אינטעליגענט זיינען געווען די מערסטע יידישע יוניאָן־פירערס. דזשאָן דייטש, למשל, דער גענעראַל־סעקרעטאַר, קאַסירער און פאַקטישער פירער פון דער „אינטערנעשאַנאַל לייַדיס גאַרמענט וואָירקערס יוניאָן" אין די ערשטע יאָרן פון איר עקסיסטענץ, איז געווען זייער אַן אינטעליגענטער מענטש. ער האָט גוט געקענט די געשיכטע פון דער טרעידיוניאָן באַוועגונג אין אַמעריקע און ענגלאַנד, פון וואַנען ער איז געקומען קיין אַמעריקע, ער האָט אויך געקענט די אַרבעטער־באַוועגונג פון אַ סך אַנדערע לענדער און איז אויך געווען גוט באַהאַוונט אין דער עקאָנאָמישער לערע און אין דער פילאָסאָפיע פון מאַרקסיזם. ער איז געווען, וואָס מיר, סאָציאַליסטן, האָבן גערופן — אַ קאָנסערוואַטיווער יוניאָן־פירער, אַ גאַמפּערסיסט, מער גאַמפּערסיסט ווי גאַמפּערס אַליין. פונדעסטוועגן האָט ער גוט געקענט מאַרקס טעאָריע.

אַן אינטעליגענטער מענטש איז אויך געווען בענדזשאַמין שלעזינגער, וועגן וועמען איך האָב געשריבן באַזונדער פריער.

זייער אינטעליגענט איז געווען מאַקס זאַריצקי, דער פרעזידענט פון דער „האט, קעפ און מילינערי וואָירקערס אינטערנעשאַנאַל יוניאָן". ווייניק פון די יידישע יוניאָן־פירער האָבן אַזוי גוט און גרינטלעך געקענט ענגליש ווי זאַריצקי, סיי אין רעדן, סיי אין

שרייבן. זיינע רעדעס אויף די קאָנווענשאָנס פון דער „אַמעריקאַן פעדעריישאַן אָוו לייבאָר" האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט דער רייכקייט פון זיין ענגלישער שפּראַך און זיי פלעגן מאַכן אַן אומגעהייערן אײַנדרוק אויף די דעלעגאַטן, כּמעט אַלע געבוירענע אַמעריקאַנער און עכטע יענקיס.

אַן אינטעליגענטער מענטש איז בלי ספק אויך דוד דובינסקי.

נאָר וואָס דאַרף מען גיין ערגעץ אַנדערש? אין דער אַמאַלגאַמייטעד גופא איז יוסף שלאָסבערג, דער געווען גענעראַל־סעקרעטאַר פון דער יוניאָן, איינער פון די אינטעליגענטסטע, געלערנטסטע פּערזאָנען אויף דער יידישער גאַס, אַ יידישער שרייבער, אַ געווען רעדאַקטאָר און אַ מחבר פון ביכער אין ענגליש.

אָבער קיינער פון די יידישע אַרבעטער־פירערס איז נישט געווען קיין למדן. הילמאַן האָט ביז דעם 16טן אָדער 17טן יאָר פון זיין לעבן געלערנט אין דער באַוואוסטער סלאָבאָדקער ישיבה, האָט געשאַרפט זיין מוח אין תּלמודיסטישע סוגיות און פּילפּולים. פון דער ישיבה איז ער געקומען צו דער יידישער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, צום „בונד". און דאָך איז קיין יידישער אַרבעטער־פירער אין אַמעריקע נישט געווען אַזוי פּרעמד און דערווייטערט פון יידישן לעבן ווי הילמאַן. ווי קומט עס?

ס׳קען זיין, אַז די סיבה דערפון איז דאָס וואָס אויסער צו זיין אַ באַרימטער פירער נישט נאָר פון זיין יוניאָן, די אַמאַלגאַמייטעד, נאָר פון דער גאַנצער אַמעריקאַנער אַרבעטער־באַוועגונג, ספּעציעל אין די ס. איי. אָ., איז ער אויך געווען אַ שטאַטסמאַן מיט גרויס אָנזען אין די רעגירונגס־קרייזן אין וואַשינגטאָן. מען האָט אים געהאַלטן פאַרן גרעסטן „לייבאָר"־שטאַטסמאַן אין אַמעריקע.

איבער גאַנץ אַמעריקע, און אין דער געשיכטע פון אַמעריקאַנער פּאָליטישן לעבן, איז דאָך באַוואוסט דער באַקאַנטער אויסדרוק פון פּרעזידענט פרענקלין רוזוועלט: „קליר איט וויט סידני" — דאָס האָט ער געזאָגט אויף דער קאָנווענשאָן פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי אין 1944, אין שיקאָגאָ, וועלכע ס׳איז פאַרגעקומען אַ ביטערער קאַמף וועגן אַ זאָל זיין דער קאַנדידאַט פאַר וויס־פּרעזידענט. אַזאַ שטאַרקע פּאָליטישע השפּעה האָט הילמאַן געהאַט אויף פּרעזידענט רוזוועלט.

הילמאַן איז געווען איינער פון רוזוועלטס נאָענטע מענטשן,

רוזוועלט האָט פון הילמאַנס פעאיקייטן שטאַרק געהאַלטן. וועז אַמעריקע איז אַריין אין דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָט אים רוזוועלט באַשטימט אויף וויכטיקע פאָסטנס און צום סוף אים געמאכט פאַר זיין ראַטגעבער אין אַרבעטער־ענינים. הילמאַן איז געווארן ביי רוזוועלטן דאָס וואָס מען זאָגט אויף יידיש — אַ שני למלך. ער איז אויך געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר רוזוועלטס „ניו־דיל" און דער הויפט פאַר דעם „ען־אַר־עי־גזעזץ.

וועז הילמאַן איז מיטוואָך פרי, דעם 11טן יולי, 1946, פלוצלינג געשטאָרבן, האָט פרעזידענט הערי טרומאַן אין זיין טרויער־טעלעגראַמע געשריבן:

„סידני הילמאַן איז געווען מער ווי אַן אַמעריקאַנער אַרבעטער־פירער. עד איז געווען אַ גרויסער הומאַניסט און אַן אָנערקענטער שטאַטסמאַן אויף דעם געביט פון אינדוסטריעלע באַציאונגען צווישן די אַרבעטערס און בעלי־בתים".

הילמאַן איז געווען דער יעניקער, וואָס האָט אין די אינדוסטריעלע באַציאונגען צווישן די אַרבעטערס און אַרבעטס־געבערס אין אַמעריקע אַריינגעבראַכט דעם געדאַנק פון „קאָלעקטיוו באַרגענינג", מיט אַן אומפאַרטייישער מאַשינעריע צו לייזן אינדוסטריעלע סכסוכים. דאָס האָט ער געטאָן אין דעם סטרייק פון די שניידער־אַרבעטערס ביי דער באַוואוסטער פירמע פון מענער־קליידער „האַרט, שעפנער און מאַרקס", וואו ער האָט אַליין געאַרבעט און געווען דער פירער פון סטרייק. הילמאַן איז נאָך דאַן געווען אַ גרינער אין אַמעריקע און זיין דאַזיקער אויפטו איז נאָך דעם געווארן דער גרונטשטיין אין אויסגלייכן אינדוסטריעלע סכסוכים צווישן אַרבעטערס און אַרבעטס־געבערס אין אַמעריקע.

הילמאַן איז געווען איינער פון די וויכטיקסטע גרינדערס און פירערס פון דער סי.איי.אָ. און ער איז אויך געווען דער גרינדער און פירער פון דער וועלט־פעדעראַציע פון טרעיד־יוניאָנס, וואָס איז שפּעטער געווארן קאָמוניסטיש און אַ פראָנט־אָרגאַניזאַציע פון וועלט קאָמוניזם אין סאָוועט־רוסלאַנד.

קען דעריבער זיין, אַז צוליב זיין פאַרצווייגטער, פאַרשיידן־אַרטיקער טעטיקייט און פאַרנומענקייט אויף אַזוי פיל געביטן האָט ער קיין צייט נישט געהאַט זיך אָפּצוגעבן מיט יידישע ענינים און

ער איז דעריבער דערווייטערט געווען פון יידישן לעבן. אָבער טיף אין האַרצן און אין דער נשמה איז ער געווען אַ ווּאַרעמער ייד.

אַז דאָס איז אַזוי, האָב איך געהאַט די געלעגנהייט זיך צו אי־ בערצייגן ביי דער קאָנוועניאָן פון דער אַמאַלגאַמייטעד, ווּאָס איז אָפ־ געהאַלטן געווּאָרן אין אַטלאַנטיק סיטי, אין יוני 1946, אויף וועלכער איך בין געווען דער „פאָרווערטס־קאָרעספאָנדענט.

די אַמאַלגאַמייטעד קאָנוועניאָנס האָט הילמאַן געפירט ביד חזקה. עס איז געווען הילמאַן, הילמאַן און ווידער הילמאַן. ער איינער און ווייטער קיינער. זיין ווּאָרט איז געווען געזעץ, סיי ביי די אָפּענע־קאָנ־ וועניאָן־זיצונגען און סיי אין די הינטערקוליסן פון דער קאָנוועניאָן, ביי די פאָרומס־מיטינגען. דאָס פלעגט אים, נאַטירלעך, זייער אויס־ מאַטערן. צו די „פאַדיס" און הוליאַנקעס פון דער קאָנוועניאָן פלעגט ער נישט גיין.

אַן אויסנאַם האָט ער געמאַכט פאַר דעם באַנקעט פון די יידיש־ רייזענדיקע דעלעגאַטן — אָט די וועטערענען, די „אַלדטיימערס", וואָס זיינען געשטאַנען ביים וויגעלע פון דער אַמאַלגאַמייטעד. צו זייער באַנקעט, אָדער ליאַמע, איז ער געקומען.

„כטוב לב המלך ביין", וועז די יידישע דעלעגאַטן האָבן זיך משמח געווען מיט אַ גלעזעלע משקה, האָבן זיי אַנגעהויבן זינגען יידישע פאָלקסלידער, און די „פּני" פון דער אַמאַלגאַמייטעד, וועלכע זיינען איינגעלאַדן געווּאָרן צו דער הוליאַנקע מיט הילמאַנען בראש, האָבן מיט זיי מיטגעזונגען. אַז זיי האָבן געזונגען דאָס לידּ: „וואָס מיר זיינען, זיינען מיר, אָבער יידן זיינען מיר", האָט הילמאַן מיט ברען און באַגייסטערונג מיטגעזונגען. איך בין געזעסן ביים פרעסע־ טיש. קיין סך רעפּאָרטערן זיינען נישט געווען. נאָכן זינגען איז היל־ מאַן אַרונטער פון פּלאַט־פאָרמע, איז צוגעקומען צו מיר, מיך גוט־ מוטיק אַ קלאַפּ געטאָן אין פּלייצע און זיך אָפּגערופן:

— „נו, שער, וואָס מיר זיינען, זיינען מיר, אָבער יידן זיינען מיר"... — און זיינע אויגן האָבן געגליט און געפינקלט. עס קען זיין, וועז איך וואָלט זיך גוט צוגעקוקט, וואָלט איך אפשר אויך דער־ זען אַ טרער אין זיינע אויגן.

דאָס איז געווען מיטוואָך אָוונט. דאָנערשטיק אָוונט איז פאָר־ געקומען דער אַזוי גערופענער „קאָנוועניאָן־באַנקעט". דאָס איז נישט געווען קיין באַנקעט, ווי ס'זיינען ריכטיקע באַנקעטן. דאָס איז

גיכער געווען אַ „דענס" מיט אַ צובייס. אין דעם גרויסן קאָנוועגשאָן־זאַל איז געווען אַ בופעט מיט אַ סך מאכלים און מיט אַ סך משקה. אַ דזשאַז־אָרקעסטער האָט געשפילט און דער עולם דעלעגאַטן האָט געטאַנצט, געגעסן, געטרונקען און זיך משמח געווען. אין דער אמתן האָט מען געטאַנצט ווייניק. דער הויפּט איז מען געשטאַנען ביים בופעט און געגעסן און בציבור געטרונקען. דער באַנקעט האָט נישט געהאַט קיין יידישן טעם. צו דעם דאָזיקן „קאָנוועגשאָן־באַנקעט" איז הילמאַן ניט געקומען. איך האָב אים ניט געזען.

אויף מאָרגן פרייטיק פאָר מיטאָג ווען די קאָנוועגשאָן האָט זיך געשלאָסן, אַלע דעלעגאַטן, ווי אויך אַלע רעפּאָרטערן זיינען זיך שוין געווען צוגעגאַנגען, נאָר בלויז איך אייגער בין געבליבן ביים פרעס־טיש אָנצושרייבן מיין באַריכט, איז צו מיר צוגעגאַנגען הילמאַן און מיך געפרעגט, ווי איך האָב „געגליכן" די קאָנוועגשאָן.

— „די קאָנוועגשאָן איז געווען זייער אַן אויפּריכטיקע און קאָנסטרוקטיווע — האָב איך געענטפערט, און דערבייַ שוין אויך אים געגעבן אַ קאָמפּלימענט, ווי ער האָט געפירט די קאָנוועגשאָן — אָבער — האָב איך אים געזאָגט — ס׳האָט נישט געהאַט קיין „יידישן טעם". אין גאַנצן אָן יידישן גייסט. זי איז אין גאַנצן גע־ווען אין גויאישן גייסט, ווי אַלע אַנדערע עכט אַמעריקאַנער יוניאָן־קאָנוועגשאָנס. און נאָך אַלעמען איז דאָך די אַמאַלגאַמייטעד געווען די גרויסע יידישע שנידער יוניאָן"...

הילמאַן האָט זיך אויף אַ ווייַלע פאַרטראַכט, דערנאָך האָט ער מיר געענטפערט און געזאָגט די גאַנצע צייט אין יידיש. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל פאַר די יאָרן, וואָס איך האָב אים געקענט, אַז איך האָב אים געהערט רעדן יידיש.

— איר דאַרפט וויסן זיין, פריינד שער, אַז ס׳איז איצט נישט 1906, נאָר 1946. די אַמאַלגאַמייטעד איז שוין מער נישט קיין יידישע יוניאָן. גוטע 85 פּראָצענט פון די מיטגלידער זיינען קריסטן און גלייביקע קאַטויליקן דערצו. איך וואָלט זייער געווואָלט, אַז מיר זאָלן זיך באַטייליקן אין אַלע יידישע טעטיקייטן, העלפן און שטיצן אַלע יידישע טעטיקייטן, העלפן און שטיצן אַלע יידישע פּראָגרעסיווע און קולטור קערפּערשאַפטן. אָבער מיר קאָנען עס ניט טאָן, וויל דעמאָלט וועלן מיר מוזן אויך שטיצן די קאַטויליש־פרומע „פּאַראַקעיל סקולס" און זייערע קאַטויליש „אַלד עידזש האומס". קאָנען מיר

דאָס טאָן? קאָן די אַמאַלגעמייטעד, אַ פראָגרעסיוו אָרגאַניזאַציע, נאָך מיט אַ יידישער טראַדיציע, שטיצן פרום־קאַטולישע אינסטיטוציעס? דעריבער מוזן מיר זיך אויך באַגרענעצן אין שטיצן יידישע קערפערשאַפטן, וויפל איך זאָל עס נישט וועלן. די ניו־יאָרק דזשאָינט באָארד שטיצט די „הסתדרות" און די יידישע קולטור־אָרגאַניזאַציעס.

איך האָב אין הילמאַנס רייד געפילט, אַז אין אים שלאָגט אַ יידיש האַרץ.

דאָס איז געווען דאָס לעצטע מאָל, וואָס איך האָב געזעדט מיט הילמאַנען. *

די 1946 קאָנווענשאָן איז געווען הילמאַנס לעצטע אַמאַלגעמייטער קאָנווענשאָן. ווייל אין אַ פאָר וואָכן נאָך דער קאָנווענשאָן, דעם 11טן יולי, איז ער פלוצלינג געשטאָרבן פון אַ האַרצשלאָג.

אויף מאָרגן נאָך זיין טויט איז געווען אין „פאָרווערטס" מיינס אַ גרויס אַרטיקל פון פינף קאָלומס וועגן הילמאַנען. דאָס אַרטיקל איז, אַ פנים, געווען גוט אָנגעשריבן, ווייל אָב. קאַהאַן איז צו מיר צו־געקומען און מיך געלויבט: „ס'איז זייער אַ גוט אַרטיקל, אָבער הילמאַן איז געווען אַ קעגנער פון אונדזער באַוועגונג און פון 'פאָר־ווערטס", האָט ער געזאָגט. (צוליב סיבות, וואָס וועגן זיי איז אין מיין בוך זכרונות ניט דער פלאַץ צו שרייבן, איז הילמאַן ניט געווען קיין „פערסאָנאַ גראַטאַ" ביי קאַהאַנען).

---

* דער שרייבער, מלך עפשטיין, אין זיין בוך: „פראָפאַילס עלעוועז". דער־ציילט דאָס פאָלגנדיקע וועגן הילמאַנס יידישע געפילן:

„איינמאָל איז לואי האָלענדער, דער פירער פון דער ניו־יאָרקער מענער שניידערס יוניאָן („אַמאַלגעמייטעד") אַריינגעקומען אין דעם „אָפּיס און פראַדאָק־שיאָן מענעדזשמענט", (אַ וויכטיקע רעגירונגס ביורא אין דער צייט פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, באַוואוסט געווען אונטערן נאָמען: אָ־פּי־עם") אין וואַשינגטאָן, צו קאָנפערירן מיט הילמאַנען וועגן יוניאָן־אָנגעלעגנהייטן. הילמאַן האָט אויסגעקוקט זייער בלאַס און אויסגעמאַטערט. אויף האָלענדערס פראָגע: צי ער אַרבעט ניט אָמאָל צו שווער? האָט אים הילמאַן געענטפערט:

„אויב נודסאָן (נודסאָן איז געווען דער הויפּט דירעקטאָר פון דער „אָ־פּי־עס", און העלמאַן איז געווען דער ויצע־דירעקטאָר) וועט דורכפאַלן וועט עס זיין, נודסאָנס פערזענלעכער דורכפאַל, אויב אָבער איך וועל דורכפאַלן וועט עס זיין דער דורכפאַל פון הילמאַן דעם ייד. איך מוז אַרבעטן שווערער".

(מלך עפשטיין — „פראָפאַלעס עלעוועז". זייט 294).

ביידע מאָל, סיי וועָן איך האָב אים געהערט מיט התלהבות זינגען, „וואָס מיר זיינען, זיינען מיר, אָבער יידן זיינען מיר", און סיי אין זיינע רייד צו מיר, וועָן די קאָנווענשאָן האָט זיך געשלאָסן, האָב איך געטראַכט, אַז אַ יידישע נשמה איז נישט אָפּצושאַצן.

און ס׳איז, דוכט מיר, סימבאָליש: אין דער געגנט פון די בראָנקס, וואו עס שטייען די אַמלגעמייטעד קאָאָפּעראַטיוועס היזער (אויך אַ פּראָדוקט פון הילמאַנס דענקענדן מוח. איך וויס עס, ווייל הילמאַן האָט מיך דאָן געשיקט רופן און האָט מיר איבערגעגעבן דעם פּלאָן וועגן בויען די הייזער און איך האָב אין „פּאָרווערטס" פון 29סטן יוני, 1926, געדרוקט דאָס ערשטע אַרטיקל וועגן דעם) איז פּאַראַן אַן עווענטועל אויף הילמאַנס נאָמען און דאָרטן איז אויפגעבויט געוואָרן דער פּרעכטיקער בנין פון אַרבעטער־רינג קולטור־צענטער, איינס פון די שענסטע יידישע קולטורהייזער אין אַמעריקע. און איך טראַכט: קען זיין, אַז דאָס דאָזיקע יידישע קולטורהויז אויף דער גאַס, וואָס טראָגט הילמאַנס נאָמען, איז אַ שטיקל תיקון פאַר זיין נשמה, וואָס איז געווען געפאַנגען צווישן גויים...

יוסף שלאָסבערג

יוסף שלאָסבערג, געווען עזנער געג. סעקרעטאַר און עמעריטוס פון דער מענער־שנייידער־יוניאָן (די „אַמאַלגעמייטעד קלאָדהינג ווואָירקערס יוניאָן"), איז דער עלטסטער יידישער אַרבעטער־פּירער, דער וועטעראָן פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַמעריקע. איצט, וען איך שרייב מיינע זכרונות, האָט ער שוין אַריבער־געשפּאַנט דעם 90סטן יאָר פון זיין לעבן. און הגם קערפּערלעך איז ער זייער אָפּגעשוואַכט, איז ער אָבער גייסטיק פריש און ענערגיש. ער האָט נאָך אַ שטאַרקן, ברענענדיקן אינטערעס אין אַלץ וואָס קומט־פאָר אין דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג און אין יידישן לעבן בכלל, סיי אין ישראל און סיי אין די תפוצות. ער שטייט נאָך אַלץ בראש פון דער הסתדרות־באַוועגונג אין די פאַראיניקטע שטאַטן און שרייבט נאָך איצט, פון צו צייט, פיינע אַרטיקלען אין דער יידישער פּרעסע, איבער פאַר־שיידענע פראַגן.

שלאָסבערג איז אייגער פון די שענסטע און גייסטרייכסטע פּער־זענלעכקייטן אין דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַמעריקע.

אויסער אַן אַרבעטער־פירער, איז ער אויך געווען אַ זשורנאַליסט, אַ רעדאַקטאָר פון יידישע צייטונגען, אַ לעקטאָר, אַ געלערנטער אויפן סאָציאַל־עקאָנאָמישן געביט, אַ סאָציאַליסטישער טויער און אַן אָנגע־זעענער יידישער כלל־טויער. ער איז דער מחבר פון עטלעכע וואָגיקע ביכער, בראָשורן און עסייען אין דער ענגלישער שפּראַך, איבער טעאָרעטישע פראָגן און פּראָבלעמען פון דער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַמעריקע און אין דער גאָרער וועלט.

און נעמט מען נאָך אין אָנבאַטראַכט, אַז ער האָט קיין סיסטעמא־טישע בילדונג ניט געקראָגן: אַז ער האָט פון זיין פריסטער יוגנט, פון 14 יאָר אָן אָפּגעפינצטערט אין די אַמעריקאַנער „סוועט־שעפּער": אַז ער האָט צו זיין מדרגה זיך דערשלאָגן מיט די הוילע הענט, אַ דאַנק זיינע פּאָליטיק, דאָן וועלט די פּערזענלעכקייט פון יוסף שלאָסבערג נאָך אינטערעסאַנטער און מערקווירדיקער.

אין זיין יוגנט האָט ער געשטרעבט צו זיין אַ געלערנטער, אַ יושב־אוהל; לערנען, שטודירן — דאָס איז געווען זיין יוגנט־טרוים. אָבער דאָס לעבן — די האַרטע, גרויע ווירקלעכקייט — האָט צע־שטערט זיינע חלומות. האָט ער זיינע פּאָליטיק געווידמעט אַנדערע געביטן. זיין קאַריערע איז געווען אַ מערקווירדיקע: פון אַ קלאָוק־אָפּעריייטאָר צו וועלן רעדאַקטאָר פון אַ יידישער טעגלעכער צייטונג; און פון אַ „פּלאָר־וואָקער" (אַן אויפזעער) אין אַ דעפּאַרטמענט־סטאָר, צו אַ גענעראַל־סעקרעטאָר פון דער גרויסער מענער־שניידער־יוניאָן.

ער איז געקומען קיין אַמעריקע אין 1888 (שלאָסבערג איז געבוירן אין קוידאַנאָוו, מינסקער גובערניע, אין 1875. ער איז בכן אַ בן־עיר פון אַברהם רייזין). בלויז איין יאָר איז ער געגאַנגען אין אַ סקול. זיין טאַטע, כל ימיו אַן אַרעמאַן, האָט אים ניט געקענט אויסהאַלטן איז ער צו פּערצן יאָר שוין אַריינגעפּאַלן אין שאָפּ; אין דער ערגסטער צייט פון סוועטינג־סיסטעם און ביז 1899, צען יאָר, האָט ער אָפּגע־שקלאַפּט אין די דעמאַלטיקע סוועטשעפּער. אָבער אין יענעם יאָר, אין 1899, איז ער געוואָרן רעדאַקטאָר פון דער דעמאַלטיקער טעגלעכער אַרבעטער־צייטונג „דער אָוונט בלאַט". פון דער נייַ־מאָדנער צום רעדאַקטאָר־אַמט — נישקשה פון אַ שפּרונג!

ווי אַזוי האָט עס געקאָנט פּאַסירן?

אין אַ שמועס האָט ער מיר דערציילט ווי אַזוי דאָס איז געשען: „דאָס האָט געקענט פּאַסירן", האָט ער מיר געזאָגט, „אַדאַנק מיין ענערגישער טעטיקייט אין דער דעמאָלטיקער סאָציאַליסטישער באַוועגונג. ווי אַ קלאָקמאַכער האָב איך דורכגעמאַכט אייניקע סטרייקס און לאָקאָוטס; און שוין דאַן; ווי אַ 15־יאָריק אינגל, בין איך געוואָרן טעטיק אין דער יוניאָן און אין דער ס.ל.פּ. (די דעמאָלטיקע אַמעריקאַנער סאָציאַליסטישע פּאַרטיי)*.

„מיין קומען צו דער אַרבעטער־באַוועגונג", האָט מיר שלאָסבערג ווייטער דערציילט, „איז ניט געווען קיין אינטעלעקטועלער, ניט קיין צוגעגרייטער. איך האָב זיך אַריינגעוואָרפן אין דער באַוועגונג צוליב אַנטוישונג, אַדער פאַרצווייפלונג. מיין גאַנצע שטרעבונג, אַמביציע און האָפענונג איז געווען: זיך צו לערנען, שטודירן. ביים אַוועקגיין אין שאַפּ, זיינען אַלע מיינע האָפענונגען צערונען געוואָרן. דאָס האָט מיך שרעקלעך פאַרביטערט, איז מיין אינציקע טרייסט דאַן געווען: די אַרבעטער־באַוועגונג און איך האָב זיך אין דער באַוועגונג אַריינגעוואָרפן מיט לייב און לעבן.

„איך בין דאַן געוואָרן דער פראַקאַל־סעקרעטאַר פון דער 'פאַבלישינג אַסאָסיאַיישאַן', וואָס האָט אַרויסגעגעבן דעם טעגלעכן 'אָוונט בלאַט' און די וועכנטלעכע 'אַרבעטער־צייטונג'. וען ס'איז פאַרגעקומען די באַוואוסטע שפּאַלטונג אין דער ס.ל.פּ. אין 1899, איז פיליפּ קראַנץ מיט דער גאַנצער רעדאַקציע אַוועק צו די אַפּגעשפּאַלטענע. נאָכדעם ווי אַ פּאָר אַנדערע רעדאַקטאָרן — וואָס זיינען געבליבן אויף אַ שטיקל צייט — זיינען אויך אַוועק, האָט מיך די פאַבלישינג אַסאָסיאַיישן אויפגעפאָדערט, אַז איך זאָל ווערן דער רעדאַקטאָר.

„זיי זיינען געקומען אויף דעם געדאַנק; האָט שלאָסבערג געזאָגט, נאָכן דורכלייענען מיינע פראַקאַלן פון די אַסאָסיאַיישן־מיטינגען. דאָס זיינען ניט געווען קיין טרוקענע באַריכטן, נאָר אָפּהאַנדלונגען פון דעם וואָס ס'איז פאַרגעקומען ביי די מיטינגען. זיי האָבן דאָרט באַמערקט ליטעראַרישן טאַלאַנט. און זיי זיינען צו מיר צוגעשטאַנען,

---

* נאָך אין 1893, האָט שלאָסבערג געגרינדעט אַ קלאָקמאַכער־יוניאָן. ער און דער פאַרשטאַרבענער יידישער שרייבער, לאַיער וויי אויך דער יאָרן־לאַנגער קאָרעספּאָנדענט פון יידיש־נאַציאָנאַלן אַרבעטער־פאַרבאַנד, נייטן זווירין, זיינען געווען די הויפּט באַאַמטע.

איך זאל איבערנעמען די רעדאַקציע. ביים אַנהייב איז עס מיר אויס־געקומען פּריקרע. איך בין קיינמאָל ניט געווען קיין שרייבער. טאָ ווי ווערט מען עס פֿלוצים רעדאַקטאָר פון אַ טעגלעכער צייטונג? נאָר דאָ איז מיר געקומען צו הילף מיין לעבנס־לענגלעכער פריינט און חבר דוד פּינסקי. ער אין דאָן געקומען קיין אַמעריקע און געווארן טעטיק אין דער ס.ל.פּ., האָט ער מיר צוגעגעבן מוט ביים איבערנעמען די רעדאַקציע".

***

אין „אַוונט בלאַט" האָט שלאָסבערג קיין האַניק ניט געלעקט. קיין שכירות האָט מען חדשים־לאַנג ניט געצאָלט, הגם זי איז נאָר באַשטאַנען פון 12 דאָלאָר אַ וואָך. דאָך איז ער געבליבן ביי דער צייטונג ביז זי איז אונטערגעגאַנגען אין 1902. אויך שפּעטער איז ער שוין פֿאַרבליבן ביי דער יידישער זשורנאַליסטיק. צוזאַמען מיט פּינסקין איז ער געווען יאָרן־לאַנג דער רעדאַקטאָר פון „אַרבעטער" — צו יענער צייט די בעסטע וועכנטלעכע יידישע צייטונג אין אַמעריקע. היות ווי פון שרייבן האָט ער ניט געקענט מאַכן קיין לעבן, איז ער אייניקע יאָר געווען בוכהאַלטער אין אַ גרויסער קלאָק־פירמע, הגם ער האָט קיינמאָל ניט געוואוסט די ראשי־פּרקים פון בוכהאַלטערייע. ער איז געווען אַ „פּלאָר־וואָקער" (אויפזעער) אין סיגעל'ס דעפּאַרטמענט סטאָר אויף דער 14טער גאַס. דורך דער צייט האָט ער זיך אויך אַראָפּגעכאַפּט אויף אַ פּאָר יאָר אין קאָלומביאַ אוניווערזיטעט. דאָרט האָט ער דורכגעמאַכט אַן אומזיסטן קורס אין פּאָליטישער עקאָנאָמיע און סאָציאָלאָגיע ביי די פּראָפעסאָרן זעליגמאַן, גודינגס און אַנדערע. צווישן אייך דזשאָב און דעם צווייטן האָט ער גאַנץ פיין אונטערגעהונגערט מיט ווייב און קינדער. ביז ס'איז געקומען דער באָרימטער שניידער־סטרייק פון 1913. די שניידער האָבן רעוואָלטירט קעגן „יונייטעד גאַרמענט וואָירקערס" (די דעמאָלטיקע יוניאָן פון די שניידער־אַרבעטער) און זיי האָבן אייגעלאָדן שלאָס־בערגן צו ווערן זייער אָרגאַניזירער און סעקרעטאַר. ווען ס'איז געגרינדעט געווארן די נייע שניידער־יוניאָן — די „אַמאַלגעמייטעד קלאָדהינג וואָירקערס יוניאָן" (אויף דער היסטאָרישער קאָנווענשאָן אין נעשוויל, טענעסי) — איז שלאָסבערג געווארן דער געניראַל־סעקרעטאַר פון דער יוניאָן — אַן אַמט וואָס ער האָט אָנגעהאַלטן ביז זיין טיפן עלטער.

שלאָסבערג איז געווען אין דער „אַמאַלגעמייטעד", וואָלט איך געזאָגט, דער „דער גוטער ייד". דאָס טאָג־טעגלעכע, פּראַקטישע לעבן אין אַ יוניאָן איז טרוקן, וואָכעדיק, ס׳גייט אָן אַ כסדרדיקער קאַמף, אַ געראַנגל איבער פראָגן פון יוניאָן־טאַקטיק, איבער פּירערשאַפט. די געמיטער ווערן צעהיצט, אויפגערעגט און מען „גייט אַרויס פון די כלים". ס׳זיינען אָבער אויך פאַראָן אַ סך מאָמענטן פון יום־טוב, פון גייסטיקער דערהויבנקייט, פון פרייד מיט אָפּגעהאַלטענע נצחונות און וויכטיקע דערגרייכונגען. אין אָט די מאָמענטן אין דער שניידער־יוניאָן האָט שלאָסבערג „געפּראָווט טיש". ער איז געווען דער וואָרט־זאָגער, דער הויפּט־רעדנער. זיין ארנטלעך און אידעאַליסטיש וואָרט האָט באַגייסטערט, אָנגעפילט מיט גלויבן און מוט סיי די איינפאַכע יוניאָן־מיטגלידער און סיי די פירער. דאָס האָב איך צום בולטסטן געזען אויף די קאָנוועניאָנס פון דער יוניאָן, וואו איך בין אַ סך מאָל געווען דער קאָרעספּאָנדענט פון „פּאָרווערטס".

יוסף שלאָסבערג האָט געהאַלפן די שניידער אין זייערע קאַמפן פאַר אַ בעסער לעבן. ער האָט געליטן מיט זייערע ליידן און זיך געפרייט מיט זייערע זיגן. זיי האָבן אים אויסגעקליבן פאַר זייער ענערגיאַל, פירער, לערער און וועג־ווייזער. ער איז דאָס געווען צענד־ליקער יאָרן, ביז ער האָט זיך (צוליב עלטער) צוריקגעצויגן פון זיין אָמט. ווען ער איז פריי געוואָרן פון אָמט איז ער אָבער נישט געבליבן זיצן שטיל, נאָר מיט לייב און לעבן זיך אַרייגגעוואָרפן אין דער אַר־בעט פאַרן הסתדרות־קאָמפּיין, וואו ער איז איינער פון די הויפּט־פּי־רער ביזן היינטיקן טאָג. די יידישע אַרבעטער־באַוועגונג מעג זיין שטאָלץ, וואָס זי האָט צווישן אירע פירער אָזאַ שיינע, אידעאַליסטישע פערזענלעכקייט ווי יוסף שלאָסבערג.

אברהם שיפלאַקאָף

די פאַראייניקטע יידישע געווערקשאַפטן, האָט געהאַט די זכיה צו האָבן, אין די פריערדיקע יאָרן, אַלס אירע סעקרעטאַרן מענטשן קעמפער און בויער; מענטשן פון הויכן אידעאַליזם און גייסטיקער ריינקייט; מענטשן וואָס זיינען געווען אַ שטאָלץ פאַר דער יידישער אַרבעטער־ און סאָציאַליסטישער־באַוועגונג און פאַרן אַמעריקאַנעם יידישן כלל אין אַלגעמיין.

די ערשטע סעקרעטאַרן פון די געווערקשאַפטן, זיינען ווי באַ־ וואוסט געווען ב. ווייגשטיין און מאַקס פיין. זייערע נעמען זיינען פאַרבונדן מיט די יידישע געווערקשאַפטן ווי דער סיאַמער צווילינג, ניט אָפּצושיידן.

פאַר אייניקע יאָר צייט איז דער סעקרעטאַר פון די געווערק־ שאַפטן אויך געווען דער באַוואוסטער יידישער סאָציאַליסט און אַרבעטער־פירער, אַברהם שיפלאַקאַף.

ווייגשטיין און שיפלאַקאַף האָבן געהאַט עפּעס געמיינזאַמעס צווישן זיך. ביידע זיינען געווען מענטשן מיט לויטערע, תמימות־דיקע נשמות און אידעאַליסטן פון רייגעם גאָלד. עס איז אמת, אַז די ראָלע וואָס זיי האָבן געשפּילט אין דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג און דעם פּלאַץ וואָס זיי האָבן פאַרנומען זיינען געווען פאַרשיידן, ווייל פאַרשיידן איז געווען זייער אינטעלעקטועלער באַגאַזש און די אינטעלעקטועלע עשירות וואָס זיי האָבן פאַרמאָגט, אָבער ביידע זיינען געווען פיאָנערן אין דער אַמעריקאַנער יידישער אַרבעטער באַוועגונג; ווייגשטיין אין דער אַמאָליקער איסט סאַיד און שיפלאַקאַף אין דאַן נאָר־וואָס געבאָרענעם בראָנזוויל. ביידן האָט פאַראייניקט די גע־ מיינזאַמע שטריכן פון אידעאַליסטישער זויבערקייט און סאָציאַ־ ליסטישער פרומקייט. ביידע זיינען געווען, וואָס מען קאָן אָנרופן, — סאָציאַליסטישע צדיקים.

**
*

אַברהם שיפלאַקאַף איז געבאָרן געוואָרן ביי אַן אָרעמער יידישער פאַמיליע אין טשערניגאָוער גובערניע. אין עלטער פון 13 יאָר איז ער געקומען מיט זיינע עלטערן קיין אַמעריקע. באַזעצט האָבן זיי זיך אין בראָנזוויל. דאַן האָט זיך בראָנזוויל נאָר וואָס אָנגעהויבן אויספּיקן אָלס יידישער ישוב און דאַן האָט זיך אָנגעהויבן שיפלאַקאָפּס באַ־ קאַנטשאַפט מיט דער אַרבעטער־באַוועגונג.

ער איז אַוועק אַרבעטן אין אַ שניידער־שאָפּ און גלייך, זייענדיק נאָך אַ יינגל, זיך געזומען באַטייליקן אין די ערשטע סטרייקס און די ערשטע פאַרזוכן צו גרינדן אַ יוניאָן פון יידישע שניידער.

בייטאָג האָט דער יונגער שיפלאַקאַף געאַרבעט אין שאָפּ און ביינאַכט איז ער געגאַנגען אין אַ שולע. ער האָט געאַרבעט אין שאָפּ ביז ער האָט געענדיקט דעם „טיטשערס קאָלעדזש", און ער

איז געווארן אַ פּאָליק־סקול לערער. ער איז אַבער אָפּגעזאָגט געווארן פון דער שטעלע צוליב זיין סאָציאַליסטישער טעטיקייט.

שיפלאַקאָף איז שוין נאָכדעם געווען באַוואוסט אַלס דער לערער, דער „טיטשער". ער האָט אין פּאַרשיידענע אינסטיטוציעס געלערנט יידישע אימיגראַנטן די ענגלישע שפּראַך און די געשיכטע פון אַמעריקע און ער האָט זיי אויך געלערנט סאָציאַליזם.

שיפלאַקאָף האָט געטאָן פּאַרשיידענע ארבעטן און אָנגעהאַלטן פּאַרשיידענע אַמטן אין דער ארבעטער־באַוועגונג. עס איז ניט געווען קיין אײַן געביט פון דער סאָציאַליסטישער און דער ארבעטער באַוועגונג אין וועלכער ער איז ניט געווען טעטיק. די סאָציאַליסטישע באַוועגונג איז ניט בלויז געווען אַ טייל פון שיפלאַקאָפס לעבן, נאָר דער גאַנצער אינהאַלט פון זיין לעבן.

ער האָט אָנגעפירט שטורעמדיקע סאָציאַליסטישע קאַמפּיינס אין בראָנזוויל און פון דאָרט איז ער דערווייטלט געווארן דריי מאָל אַלס אַסעמבלימאַן אין דער ניו יאָרק סטייט אַסעמבלי. צום ערשטן מאָל איז ער דערווייטלט געווארן אַלס אַסעמבלימאַן אין 1915. ער איז בכן געווען דער ערשטער סאָציאַליסטישער אַסעמבלימאַן אין אַלבאַני פון אַ יידישן דיסטריקט.

שיפלאַקאָפן האָט מען אָנגערופן דער, דעבס, פון דער יידישער סאָציאַליסטישער באַוועגונג. און ער האָט דעם נאָמען כשר פאַרדינט. ווייל פונקט ווי דער באָרימטער אַמעריקאַנער סאָציאַליסט און אַ סך מאָל דער סאָציאַליסטישער פרעזידענט־קאַנדידאַט, יודזשין ויקטאָר דעבס, איז שיפלאַקאָפס נשמה געווען קרישטאָל־ריין; אַזוי ווי דעבס איז זיין האַרץ פול געווען מיט ליבע צו די אַרעמע און אונטערדריקטע; פונקט ווי דעבס איז ער צו די ארבעטער געווען ווי אַ פאָטער, אַ ברודער, און פונקט ווי דעבס האָט ער דאָס בעסטע פון זיך אַוועקגעגעבן פאַר דעם סאָציאַליסטישן אידעאַל.

שפּילאַקאָפס רייכע און פרוכטבאַרע טעטיקייט האָט זיך אַבער ניט באַשרענקט בלויז אויף דער פּאָליטישער זייט פון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג; ער איז אויך געווען טעטיק אין דער ארבעטער באַוועגונג אין אַלגעמיין. ער איז געווען אַ לענגערע צייט אַ מיטגליד אין דעם נאַציאָנאַלן עקזעקוטיוו קאָמיטעט פון ארבעטער רינג. ער איז, ווי שוין פריער געשריבן, געווען סעקרעטאַר פון די פּאַראיניק־

טע יידישע געווערקשאפטן; מענעדזשער פון דער ניו יאָרק אַמאַל־גאַמייטעד דזשאָינט באָארד. (די ניו יאָרקער יוניאָן פון שניידער־אַרבעטער); מענעדזשער פון דער בראָנזווילער קאָאָפּעראַטיווער בע־קעריי און פון בראָנזווילער לייבאָר לייסעאום און ער איז אויך געווען מענעדזשער פון דער פּאַקעט־בוק אַרבעטער יוניאָן. ער האָט אַר־גאַניזירט, אַגיטירט, געפירט סטרייקס. ער איז שטענדיק געווען אין דער ערשטער ריי אין דעם קאַמף צו פאַרבעסערן די לאַגע פון די אַרבעטער. ער האָט אומעטום אַרײַנגעטראָגן זיין אידעאַליזם און סאָציאַליסטישע פרומקייט און איז אומעטום געווען באַליבט און געשעצט.

***

אין פאַרבינדונג מיט שיפלאַקאָפס זיין דער מענעדזשער פון דער פּאַקעט־בוק אַרבעטער יוניאָן דערמאָנט זיך מיר אַ פאַסירונג, וועלכע איך האָב צוגעזען, וואָס אילוסטרירט שיפלאַקאָפס זויבערקייט ווי אַן אַרבעטער און יוניאָן פירער.

אין די ערשטע יאָרן וועט איך בין אָנגעקומען אין „פאַרווערטס" אַלס „לייבאָר־עדיטאָר", זיינען די יידישע יוניאָנס געווען, צוליב דעם פאַרניכטנדיקן קאָמוניסטישן קאַמף אין די יוניאָנס, זייער אָרעם און האָבן נאָך ניט געקאָנט, ווי שפּעטער, האָבן באַצאָלטע „פוב־ליסיטי"־שרייבער. פלעג איך יעדן טאָג מאָכן אַ שפּאַציר איבער די יוניאָן אָפּיסעס צו קריגן נייעס.

איינמאָל בין איך אין אַ געוויסן פאַרנאַכט אַריין אין אָפּיס פון דער ניו יאָרקער פאָריערס (פוטערוואַרג אַרבעטער) יוניאָן וואָס האָט זיך געפונען אויף דער 22טער גאַס, לעבן דער פערטער עוועניו. די ניו יאָרקער פאָריערס יוניאָן איז שוין דאָן געווען אין די הענט פון די קאָמוניסטן און דער דאָן באַוואוסטער קאָמוניסט, בען גאָלד, איז געווען דער מענעדזשער פון דער יוניאָן.

אַז איך בין אַרײַנגעקומען אין דעם אָפּיס פון דער יוניאָן, האָב איך באַמערקט, ווי גאָלד פאַרברענגט גאַנץ חבֿריש, און געמיטלעך, און שושקעט זיך מיט צוויי חברה־לייט פון דער אונטער וועלט. (איך האָב גוט געוואוסט, אַז זיי זיינען פון דער אונטערוועלט).

אַז זיי זיינען אַוועק פון אָפּיס, האָב איך זיך אָפּגערופן צו גאָלדן: — „וואָס טוען די דאָזיקע פּאָר חברה־לייט אין אָפּיס פון דער

יוניאָן? ווי קומט ער זיך מיט זיי צו חברן, און וואָס פאַר אַ געשעפטן האָט ער מיט זיי"?... — האָט מיר גאָלד מיט אַן אומשולדיקער מינע געענטפערט:

— וואָס קאָן איך זיך העלפן? דאָס האָב איך אַ ירושה פון די פריערדיקע רעכטע פירער.

אַז דאָס איז געווען אַ תירוץ פאַר דער באָבען און הוילע קאָמוניסטישע דעמאַגאָגיע, האָב איך גוט געוואוסט.

פון דעם אָפיס פון דער פאַריערס יוניאָן בין איך אַוועק צום אָפיס פון דער פאַקעטבוק אַרבעטער יוניאָן, וועלכע האָט זיך גענען אויף דער 21סטער גאַס, לעבן דער 6טער עוועניו און פון וועלכער שפילאַקאָף איז דאָן געווען דער מענעדזשער.

ס'איז שוין געווען אַנהייב אָוונט און אין גאַס איז שוין געווען גאַנץ טונקל.

אַז איך בין אַריין אין אָפיס פון דער יוניאָן, איז אין דעם גרויסן אָפיס געווען פינצטער. בלויז אין שיפלאַקאָפס פריוואַטן אָפיס, וועלכער איז געווען אָפגעצאַמט מיט אַ נידעריקער וועגטל, צונויפגעשלאָגן פון ברעטער, איז געווען ליכטיק און פון זיין אָפיס האָט זיך געטראָגן זיין קול, וואָס איז געווען שטאַרק אויפגערעגט און הויך:

— „געט אָוט אָף היער!... געט אָוט! געט אָוט, אימדיאייטלי, דהיס מינוט!!"...

(גייט אָוועק פון דאָנען! גייט אָוועק, גלייך, די מינוט!)

איך האָב דערפילט, אַז עפעס איז ניט גלאַט, איך האָב אַריינגעשטעקט אין מיין הוט מיין רעפּאָרטער קאָרט, און ראָפּטום, שנעל, אַן עפּן געטאָן די טיר פון שפילאַקאָפס פריוואַטן אָפיס, און זיך ווי אַרייַנגעריסן דאָרט.

און וועמען האָב איך געטראָפן? — די זעלבע צוויי אונטערוועלט חברה, וועלכע איך האָב פריער געטראָפן אין דער פאַריערס יוניאָן מיט וועמען דער קאָמוניסט בען גאָלד, האָט אַזוי געמיטלעך פאַרבראַכט.

ווי נאָר די חברה־לייט האָבן מיך דערזען, מיט דער רעפּאָרטער קאָרט אין הוט, האָבן זיי זיך שנעל אָפּגעטראָגן.

שיפלאַקאָף איז געבליבן זיצן בלייך ווי קרייד. האָט געציטערט מיט אַלע גלידער, האָט שווער געאָטעמט און זיך געהאַלטן מיטן האָנט ביים האָרצן.

וועט ווייסט, ס׳איז גאַנץ מעגלעך, אַז וועט ניט מיין פּלוצלינג־דיקן אריינקומען מיט דער רעפּאַרטער קאַרט, וואָלט שיפּלאַקאַף דאַן נישקן ניט אָפּגעשניטן פון די צוויי געגנסטער, צוליב זיין אי־דעאַלישטישע זויבערקייט, ניט וועלנדיק האָבן צו טאָן מיט דער אינטערוועלט־חברה און ניט דערלאָזנדיק אַז די אונטערוועלט זאָל האָבן אַ צוטריט צו דער פּאַקעט־בוק אַרבעטער־יוניאָן.

אָט די פּאַסירונג כאַראַקטעריזירט צום בעסטן אַברהם שיפּלאַקאַף, דעם גרויסן אידעאַליסט, און זויבערן אַרבעטער־פּירער.

קאַפּיטל 31

שלוס

וועג איך וואַרף אַ בליק אויף מיין פאַרגאַנגענעם לעבן, און איך באַטראַכט מיין לעבן אין רעטראָספּעקט, האָב איך אַ סך סיבות זיך צו באַקלאָגן און צו זיין ניט צופריידן. איך בין געבוירן געוואָרן אין אַרעמקייט און איך האָב האַלב פון מיין לעבן — מיין קינדהייט, יוגנט און די ערשטע אַכצן יאָר אין אַמעריקע — געלעבט אין אַרעמקייט, נויט און זאָרג פאַרן שטיקל ברויט אויפן מאָרגנדיקן טאָג. איך האָב זיך אויך צו באַקלאָגן אויף ניט באַפרידיקטע פאַר־לאַנגען און ניט דערפילטע האָפנונגען: איך האָב שטענדיק געשטרעבט צו קריגן אַ הויכע אוניווערסיטעט־בילדונג און איך האָב עס צוליב מיינע אַרעמע אומשטענדן אין דער אַלטער היים און נאָך דעם אין די ערשטע יאָרן אין אַמעריקע ניט געקענט דערגרייכן. און דאָס האָט מיר פאַרשאַפט אַ סך ערגעניש און אומצופרידנקייט אין מיין לעבן.

צווייטנס, האָבן מיך געפּלאָגט אַ סך קראַנקייטן. איך האָב דורכ־געלעבט אַ מלחמה און בין שווער פאַרוואונדעט געוואָרן אויפן שלאַכט־פעלד. איך האָב אין מיין לעבן געהאַט אַ סך אָפּעראַציעס; בין פיל מאָל באַפאַלן געוואָרן פון זייער אַ שטאַרקער היץ־קראַנקייט, אַז די גרעסטע דאָקטוירים פון באָוואָסטן מאָנט סיני האָספּיטאַל און פון אַנדערע שפּיטאָלן האָבן ניט געקאָנט אויסגעפינען די סיבה דערפון. קורץ, איך האָב ניט געהאַט קיין לעבן פון רחבות און וואויילטאָג.

און איצט, וועלן איך שטיי שוין ביים „ערב נאַכט" (צו באַנוצן זיך מיט אַן אויסדרוק פון באַקאַנטן נאָוועליסט ב. דעמבלין) פון מיין לעבן, און איך גיב זיך אָפּ אַ חשבון הנפש, פרעגט זיך: מה שכרי מכל עמלי? איז דאָס אַלץ ווערט געווען? האָט די גאַנצע פּלאָגעניש זיך מיר געלוינט? איז מיין לעבן געווען אַ דערפאָלג?...

און דער ענטפער איז:

יאָ, עס האָט זיך געלוינט. ווייל ס'ווענדט זיך וואָס דערפאָלג מיינט און וואָס מען פאַרשטייט אונטערן וואָרט — דערפאָלג.

אויב דערפאָלג מיינט, דאָס וואָס עס זאָגט אַ מאמר אין דער גמרא: „האי עלמא כבי הילולא דמיא, חטף ואכל חטף ושתה" (די וועלט איז געגליכן צו אַ חתונה, כאָפּ אַריין און עס, כאָפּ אַריין און טרינק), דאַן איז מיין לעבן בשום אופן ניט געווען קיין דערפאָלג. ווייל וואָס־וואָס, קיין פריילעכע חתונקע און קיין הולאַנקע איז מיין לעבן ניט געווען. אויב דערפאָלג מיינט נאָר מאַטעריעלער דערפאָלג — דאָס דערווערבן זיך אַ סך רייכטימער, געלט, מאַטעריעלן האָב און גוטס, צו לעבן אַ גוטן טאָג — דאַן איז מיין לעבן ניט געווען קיין דערפאָלג, ווייל איך האָב קיין מאָל ניט געשטרעבט צו זיין רייך, צו לעבן אַ גוטן טאָג און צו האָבן אַ סך געלט; אַז איך האָב געהאַט אויף אַ באַשיידענעם לעבן צו מאַכן פּאָר מיר, מיין ווייב און מיינע קינדער און אויף צו געבן מיינע קינדער אַ גוטע דערציאונג, איז שוין פאָר מיר געווען געגוג.

אויב אָבער דערפאָלג מיינט; צו דערווערבן גייסטיקן רייכטום, און צו לעבן אַ לעבן פון מאָראַלישער רייניקייט, צו לעבן אין גייסט פון איינעמס מאָראַלישע און מענטשלעכע איבערצייגונגען, און אי־דעאַלן און אויפהאָדעווען זיינע קינדער אין גייסט פון די דאָזיקע מאָראַלישע און מענטשלעכע אידעאַלן, — דאַן קאָן איך זאָגן; אַז מיין לעבן איז געווען אַ דערפאָלג.

איך האָב געלעבט פון מיין געבורטסטאָג אָן ביז די מיטעלע יאָרן אָן אָרעם און געדריקטן לעבן, און נאָכדעם ווי איך בין אַנ־געקומען אַלס מיטאַרבעטער אין „פאָרווערטס", — אַ באַשיידענעם לעבן, אָבער שטענדיק און אָרענטלעכן לעבן. איך האָב זיך געמיט קיין מאָל קיינעם קיין שלעכטס ניט צו טאָן. איך האָב קיין מאָל, סיי אין שאָפּ, סיי אין רעדאַקציע, ניט געזוכט צו בויען מיין גדולה אויף יענעמס מפלה.

ווי אַ דערציילונגס־שרייבער האָב איך די דערציילונגען גע־
שריבן ניט צוליב כבוד און גלאָריע, נאָר ווייל איך האָב געפילט
אין מיר אַן אינערלעכן דראַנג, דורך דעם דאָזיקן מעדיום, — פון
שרייבן דערציילונגען, — אויסצודריקן מיינע אינערלעכע געפילן.
ווי הלל הראָגאָף, האָט געשריבן וועגן מיינע דערציילונגען: — „ער
האָט אַ טיפע מאָראַלישע באַציאונג צו די טיפן וואָס ער מאָלט און
צו די טעמעס וואָס ער באַהאַנדלט, שרייבט הראָגאָף, — די מענטשן
אינטערעסירן אים. ער האָט צו זיי אַ טיפן מיטגעפיל. ער שרייבט
וועגן זיי און זייערע פּראָבלעמען, צו געבן אויסדרוק צו די געפילן,
וואָס זיי רופן אין אים אַרויס".

צוליב דעם האָב איך געשריבן מיינע דערציילונגען, און ניט
כדי זיך אינשאָפן רייכטום אָדער כבוד. דער וואַרעמער אָפּרוף פון
די וויכטיקסטע יידישע ליטעראַטור־קריטיקער און זייער לויבן
מיינע דערציילונגען, און מיין ליטעראַרישן טאַלאַנט, דאָס איז געווען
דער שכר, און די צופרידנהייט פאַר מיינע ליטעראַרישע שאַפונגען.

אויף אַ לעקעך און בראָנפן ביי מיר אין הויז, לכבוד דאָס דער־
שיינען פון מיין צווייטן בוך דערציילונגען: „אַזוי איז באַשערט",
צו וועלכן איך האָב אינגעלאָדן איניקע פּערזענלעכע פרייַנד, און
קאָלעגן שרייבער, מיינע גוטע פריינט פון דער „פּאָרווערטס"־
רעדאַקציע, ווי ב. י. ביאַלאָסטאָצקי, ב. שעפּנער, חיים ליבערמאַן,
מאָרק שווייד, משה קרישטאָל, דוד ליבערזאָן, דעם דיכטער א. בערגער
און אַנדערע, וועלכע האָבן געגעבן אַ וואַרעמע אָפּשאַצונג פון מיין
בוך, האָב איך געזאָגט: „ביי יידן איז אינגעפירט, אַז ווען מען
שרייבט אַ נייע סופר תורה, באַגוגענען זיך די אַרעמע, וועלכע זיינען
ניט ביכולת אַליין אַריינצוגעבן אין אָרון קודש אַ סופר תורה, מיט
אַריינשרייבן אַן אות אין דער סופר תורה. דאָס זעלבע קען איך זאָגן
וועגן זיך. איך וויס, אַז איך בין ניט קיין גרויסער ליטעראַרישער
גביר, איך זאָל קענען אַרייַנבריינגען אַ גאַנצע סופר תורה אין דעם
היכל פון דער יידישער ליטעראַטור. פאַר מיר איז געגנוג, אַז איך
האָב מיט מיינע ביכער דערציילונגען אַרייַנגעשריבן אַן אות אין דער
ספר תורה וואָס רופט זיך יידישע ליטעראַטור. און אויב דאָס איז
מיר געלונגען, בין איך צופריידן".

איך האָב געלעבט אַ גייסטיק, צופריידן לעבן, אויף וויפל מיינע
פיזישע כוחות און מאַטעריעלע אומשטענדן האָבן עס מיר דערלויבט.

איך און מיין ווייב האָבן אויפגעהאָדעוועט דריי קינדער, מיט וועלכע מיר האָבן אַלע אורזאַכן צו זיין שטאָלץ. אונדזער עלטערער זון רו־דאָלף, איז אַן אָנגעזעענער פיזיקער, פּראָפעסאָר פון פיזיק אין דעם באָוואוסטן סטענפאָרד אוניווערזיטעט; אונדזער צווייטער זון, דוד, איז אַ באַדייטענדער עקאָנאָמיסט און האָט דער „פּאי־בעטא־קאפּא" אויסצייכענונג; אונדזער טאָכטער, פרומע, איז אַ טאַלאַנטירטע פּיאַניסטין און האָט אויך גראַדואירט דעם אוניווערזיטעט מיט דער „פּאי־בעטא־קאפּא" אויסצייכנונג. איך האָב מיינע קינדער קיינמאָל ניט געלערנט קיין „איזם". איך האָב זיי דערצויגן, אַז זיי זאָלן זיין גוטע מענטשן און גוטע יידן און אַז זיי זאָלן פירן אַן אָרענטלעך, מאָראַלן לעבן. און אַזוי, קאָן איך מיט צופרידנהייט זאָגן, זיינע זיי.

און איצט, אַז איך באַטראַכט מיין פאַרגאַנגענעם לעבן, — כאָטש אַן אָרעם און באַשיידן, אָבער אַן אָרענטלעך, מאָראַליש ריין און גייסטיק רייך, און אַז איך גיב נאָך צו, ווי אַ צולאָג, דעם נחת וואָס איך האָב פון מיינע דריי קינדער, זאָג איך:

— יאָ. עס האָט זיך געלוינט. איך האָב ניט געלעבט אומזיסט. מיין לעבן האָט געהאַט אַ זין און אַ צוועק. מיין לעבן האָט מיר געגעבן גליק און צופרידנהייט.

ז. שער – ביבליאָגראַפיע

ז. שערס ווערק:

1. אויף אַלטער און נייער ערד. דערציילונגען. ניו־יאָרק, 1941, 352 זייטן.
2. אַזוי איז באַשערט. דערציילונגען. ציקאַ ביכער פאַר־לאַג, 304 זייטן. ניו־יאָרק, 1954.
3. פון דער אַלטער און נייער וועלט. (זכרונות). ניו־יאָרק, 1966. 344 זייטן.

וועגן ז. שער אין צייטונגען און זשורנאַלן

1. קאַהאַן, אַב.: רעדאַקציע נאַטיצן. פאָרווערטס, ניו־יאָרק, דעצעמבער 2, 1926.
2. ראָגאָף, הלל: „אויף אַלטער און נייער ערד". אַ נייער באַנד ערציילונגען פון ז. שער. פאָרווערטס, ניו־יאָרק, מערץ 16, 1941.
3. אייזנהאָרן, דוד: „די מענטשן פון אַלטאָג". דער וועקער, נ״י, מאַי 1941.
4. באָטאָשאַנסקי, יעקב: ליטעראַטור פאַרן פאָלק, וועגן ז. שערס בוך אויף אַלטער און נייער ערד". די פרעסע, בוענאָס אייראָס, אַפּריל 21, 1941 די פרעסע, ב״אַ, אַפּריל 22, 1941.
5. באָטאָשאַנסקי, יעקב: „אַזוי איז באַשערט" פון ז. שער. די פרעסע בוענאָס אייראָס, פעברואַר 26, 1955.
6. [באַשעוויס] י. וואַרשאַווסקי: ז. שער — אַ געטרייער שילדערער פון אַרבעטער לעבן. זיין נייַ בוך ערציילונגען „אַזוי איז באַשערט". פאָרווערטס, נ״י, יאַנואַר 23, 1955.
7. ביאַלאָסטאָצקי, ב. י.: וועגן די דערציילונגען פון ז. שער. קולטור און דערציאונג, נ״י, פעברואַר 1941, זז׳ 21־22.
8. ביאַלאָסטאָצקי, ב. י.: אַ נייַ בוך דערציילונגען פון ז. שער. צוקונפט, ניו־יאָרק, נאָוועמבער 1955. זז׳ 432.
9. בלעכמאַן, מ.: אַ באַשיידענער דערציילער. אידישער קעמפער, נ״י, יולי 18, 1941, זז׳ 12־13.
10. גאָטליב, נ. י.: וועגן צוויי פראָזע־ביכער. אויף נאַענטע און ווייטע וועגן פון

מענדל אַקערמאַן. אויף אַלטער און נייער ערד פון ז. שער. קענעדער אַדלער, מאַנטרעאַל, מאַי 9, 1941.

11. גאָלדבערג, ב. צ.:
אין גאַנג פון טאָג. בילדער פון לעבן. וועגן ז. שערס בוך „אַזוי איז באַשערט". טאָג־מאָרגן זשורנאַל, ניו־יאָרק, נאָוועמבער 25, 1956.

12. גאָלדשטיין, יוסף:
אייגענאַרטע און אַלטהיימישע אידן. ז. שער. אויף אַלטע און נייער ערד. פרייע אַרבעטער שטימע, נ"י, יוני 18, 1941.

13. גאָרדין, אבא:
דערציילונגען רייך אין אָרעמקייט און עלנט. געזעלשאַפט, ניו־יאָרק, פּעברואַר 1955, ז' 12.

14. גלאַטשטיין, יעקב
אין תוך געמעמען. „אַזוי איז באַשערט", פון ז. שער. אידישער קעמפער, ניו־יאָרק, אַפּריל 20, 1954, ז' 14.

15. [גלאַנץ] א. לעיעלעס:
וועלט און וואָרט. וועגן ז. שערס דערציילונגען „אַזוי איז באַשערט". טאָג־מאָרגן זשורנאַל, ניו יאָרק, יאַנואַר 21, 1956.

16. דאַנציס, מ.:
אויף דער אַלטער און נייער ערד. דער טאָג, נ"י, מערץ 14, 1941.

17. זינגער, ש. ד.:
„אַזוי איז באַשערט" — דער־ציילונגען פון ז. שער. אונזער צייט, נ"י, סעפּ.־טעמבער 1957, זז' 43—45.

18. טשובינסקי, ב.:
וועג דעם שרייבער איז באַשערט: ז. שער „אַזוי איז באַשערט". פרייע אַרבעטער שטימע, נ"י, נאָוועמבער 18, 1955, ז' 5.

19. יאַסני, א. וואָלף:
ז. שער: אַזוי איז באַשערט. לעצטע נייעס, תל־אָביב. אַפּריל 15, 1955.

20. לעבעדיגער, [דער]
אויפן ליטעראַרישן יאַריד. טאָג־מאָרגן זשורנאַל, ניו־יאָרק, אַפּריל 24, 1955.

21. לעוו, אברהם:
„אַזוי איז באַשערט", אַ נייַ בוך דערציילונגען פון ז. שער. לעבנס פראַגן, תל־אָביב, אָקטאָבער 1955.

22. מוקדוני, ד"ר א.:
ביכער און שרייבער. „פון אַלטער און נייער ערד. דער־ציילונגען פון ז. שער. מאָרגן זשורנאַל, נ"י אַפּריל 9, 1941.

23. מוקדוני, ד"ר א.:
רחמים אין אַ מערדערישער וועלט. „אַזוי איז באַשערט" פון ז. שער. קולטור און דערציאונג, נ"י, מערץ 1955, זז' 14—16.

24. מינקאָוו, נ. ב.:
אין דער טראַדיציע פון אונדזערע ערשטע סאָציאַליסטישע דערציילער. וועגן ז. שערס דערציילונגען „אויף אַלטער און נייער ערד"; דער פריינד, ניו־יאָרק, יוני־יולי, 1941 זז' 7—9.

25. ניגער, ש.
דער קינסטלער איז אַן אַנט־דעקער. טאָג, ניו־יאָרק, אַפּריל 19, 1941. אידישע צייטונג, בוענאָס אירעס, מאַי 18 1941.

26. י. ק.:
אויף אַלטער און נייער ערד. (עטלעכע באַמערקונגען וועגן שערס באַנד דערציילונגען). פּראָלעטאַרישער גענאַנק, נ״י, אויג. 1, 1943.

27. קאָהן, יאָסל:
דער בירגער פון בייד זייטן ים. ז. שער, „אויף אַלטער און נייער ערד״. ניו־יאָרקער וואָכנ־בלאַט, ניו־יאָרק, דאָטע אומ־באַקאַנט.

28. קיסין, י.:
„ז. שער, אַ פיינער דערציילער, רעאַליסט״. און: „פּאָרווערטס״־מיטאַרבעטער ז. שער באַקומט מעדאַל פון דער אַמעריקאַנער רעגירונג״. „פּאָרווערטס״, ניו־יאָרק, אָקטאָבער 30, 1942.

29. שולמאַן, אברהם:
דערציילונגען פון ז. שער. אונ־זער שטימע, פּאַריז, מערץ 5, 1955.

30. שטאַרקמאַן, משה:
וועגן ביכער און מענטשן. ז. שער. „אויף אַלטער און נייער ערד״. דער טאָג, ניו־יאָרק, פּעברואַר 1, 1941.

31. שטוק, צבי:
גלגולו של ניגון עצוב. הדואר, נ״י, יוני 22, 1956.

32. שמן, נחמוני:
אַ בעלעטריסטישע - קינסטלעריי שע־ווערק וואָס שילדערט אונזער לעבן אויף ביידע זייטן ים״. אידישער זשורנאַל, טאָראָנטאָ, דעצעמבער 17, 1941.

33. שעדלעצקי, ד.:
אַ פיינער צושטייער צו דער אידישער אַרבעטער־ליטעראַטור. דער וועקער, ניו־יאָרק, פּעברואַר 15, 1956, זז׳ 11־12.

34. דער וועג, מעקסיקע:
דאָטע אומבאַקאַנט. „אַזוי איז באַשערט״ אַ בוך דערציילונגען פון ז. שער.

35. פּאַקטן און מיינונגען. נ״י:
אָקטאָבער 1955. ז. שער. אַזוי איז באַשערט, דערציילונגען.

36. יוד בנימין:
‚פון די קינדערס וועגן׳: „קולטור און דערציאונג״, ניו־יאָרק, דאָ־טע אומבאַקאַנט.

37. האָרן, י.:
„אין כאַטשע וואָטע און אין ניו־יאָרק״. אידישע צייטונג, בוענאָס אירעס. אַפּריל 10, 1955.

38. זינגער, ש. ד.:
צוויי ביכער דערציילונגען. „אויף אַלטער און נייער ערד״, דער־ציילונגען פון ז. שער. „צו־קונפט״. ניו־יאָרק, אויגוסט, 1942. זז׳ 502־503.

וועגן ז. שער אין פרעמד־שפראַכיקע פובליקאַציעס

OIF ALTER UN NAIER ERD. by Z. Sher. The Jewish Spectator. New York. March, 1941.

SHATZKY, JACOB:
Caught In A Web. Azoi Iz Bashert. By Z. Sher. In Jewish Bookland. New York, March 1955. P. 6.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 16 [illegible] 1967